

De iuris peritorum meritis 20.

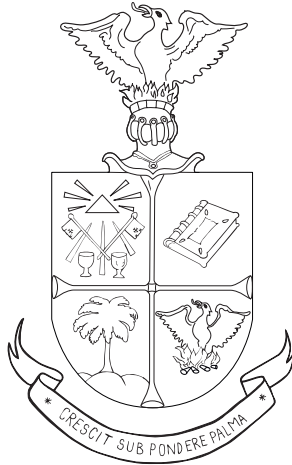
60

STUDIA IN HONOREM
ANDREA DOMOKOS

DE IURIS PERITORUM MERITIS 20.

60

STUDIA IN HONOREM
ANDREA DOMOKOS

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Budapest, 2024

Szerkesztette:

Czine Ágnes

© Szerzők, 2024

ISSN 1789-0896

ISBN 978-615-6637-23-9

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán dékán

TARTALOMJEGYZÉK

TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ	
Ajánlás	11
TÓTH J. ZOLTÁN - CZINE ÁGNES	
Köszöntő	13
SZAKMAI ÉLETRAJZ	15
PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK	21
BENCSIK ANDRÁS	
Az engedélytől a bejelentésig - újratervezés az építési igazgatásban	53
BIRHER NÁNDOR	
Normarendek és maradandó értékek	63
BOÓC ÁDÁM	
Észrevételek az ajándékozási szerződés szabályairól a hatályos magyar magánjogban	69
CSÁKI-HATALOVICS GYULA BALÁZS	
Hivatástudat	77
CSERVÁK CSABA	
Az alkotmányos büntetőjog sajátos kihívásai a XXI. század tükrében	79
CZINE ÁGNES	
A nők szerepe a bűnözésben és büntetőjogi védelmük egyes kérdései az Európai Unióban	93
DERES PETRONELLA	
A knife-crime jelenségről dióhéjban	105
DOBROCSI SZILVIA	
Balogh Jenő, a büntető perjog tudósa	121
DORANG ZSANETT	
A fiatalkorúakra vonatkozó büntetéskiszabási gyakorlat új útján	129

HAVASI SÁRA	
Az Aszódi Javítóintézet egykor és most	143
HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR	
A magyar egészségbiztosítási jog fejlődésének főbb állomásai 1997-től napjainkig, tekintettel a 21. századi kihívásokra	155
IBOLYA TIBOR	
A közös nyomozó csoportok működése a magyar (és az európai) gyakorlatban ..	163
KÖBEL SZILVIA	
Domokos Andrea születésnapjára	171
LAJTÁR ISTVÁN	
A kiberbűnözés komplexitása	173
MADAI SÁNDOR	
A fogyatékkal élő személyek fokozott védelme a magyar büntetőjogban ...	183
MANZINGER KRISZTIÁN	
Forradalom, szabadságharc – és polgárháború: a nemzetiségi kérdés, mint biztonsági kihívás 1848-49-ben	193
MIKLÓSNÉ ZAKAR ANDREA	
„Az erdélyi kérdés” – Magyarországi rendezési és autonómia tervek Erdély kapcsán a két világháború közötti időszakban	209
MISKOLCZI BODNÁR PÉTER	
Versenyjogi szempontú észrevételek a „kartellbűncselekmény” szabályozásához ..	219
MOLNÁR ISTVÁN JÁNOS	
Defamation az angol nemzetközi magánjogban	233
MÓRÉ SÁNDOR	
A szabálysértési jog és a jogágak: a szabálysértés fogalma és a felelősségi rendszer ...	247
NAGY PÉTER	
Az 1902-es hágai egyezmények és a magyar jogtudomány a 20. század elején	257
PAPP PETRA	
A háborús bűnösök felelősségre vonásának elméleti aspektusai	267

RIMASZÉCSI JÁNOS	
A bírósági életpálya első állomása, avagy a bírósági fogalmazó felvételi versenyvizsga	283
RIXER ÁDÁM	
A magyar jogi-igazgatási nyelv megújítása I. A beszédmondás szinterei a joghallgatók életében	291
SCHLACHTA BOGLÁRKA LILLA	
Adalékok az igazságügyi szakértők fegyelmi és büntetőjogi felelősségének hazai történetéhez	309
SEPSI ENIKŐ	
Töprengések	321
STIPTA ISTVÁN	
Balogh Jenő az egyetemes jogtörténet oktatásának fontosságáról	323
SZABÓ ANNAMÁRIA ESZTER	
A Nikóziiai egyezmény hatása a magyar büntetőjogra – a kulturális örökség védelme tükrében	331
SZABÓ ZSOLT	
Az áldozat-mentalitás és áldozat-hibáztatás azonos veszélyéről	341
SZERLETICS ANTAL	
Kötelesség vagy következmény? A normatív etika két „ellentétes” irányzatáról ...	347
TIHANYI MIKLÓS	
A bűnügyi tudományok és a protestáns etika	359
TÓTH ANDRÁS	
Büntetőjogias versenyjog	369
TÓTH J. ZOLTÁN	
Emberölések Magyarországon – A halálbüntetés elrettentő hatása tételének vizsgálata a hazai emberölési statisztika tükrében (1975–2022).....	383

AJÁNLÁS

Domokos Andrea kiváló kollegámat az Egyetemünk rektoraként ismerhettem meg személyesen is. Ugyanakkor egészen korán összehozott bennünket a szakma, hiszen már pályánk elején a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetében figyelhettük, ha távolabbról is, egymás szakmai indulását. Ennek köszönhetően tudományos munkássága már a korábbiakban, a kezdetektől ismert volt számomra. Jól tudtam, hogy a magyar büntetőjog-tudomány egyik meghatározó alakja. Szakmai életútja magáért beszél, tudományos publikációk sokaságával járult hozzá a magyar büntetőjog fejlődéséhez. Kiváló, elismert és nem utolsó sorban hallgatói által rajongásig szeretett oktató és előadó. A tudomány művelése és az oktatás elkötelezett folytatása mellett pedig az egyetemi, kari vezetésben különböző tisztségek betöltésére vonatkozó felkéréseknek is mindenkor készségesen és magas színvonalon tett eleget.

Jómagam mindenekelőtt köszönettel tartozom neki. Köszönöm, hogy amikor rektorként első alkalommal találkozhattam vele, rendkívül szívélyesen, barátságosan fogadott. Köszönöm az Őt annyira jellemző nyíltságot és lelkesedést, és azt, hogy a munkámat tanácsaival, véleményeivel mind a mai napig segíti, támogatja. Azt tapasztalhatom nap mint nap, rendezvényről rendezvényre, hogy Andrea az Egyetem életéért, fejlődéséért rendkívül nagy felelősséget érez. Számos kimagasló színvonalú és a kollégák széles körét vonzó esemény szervezője. Emellett nagyon aktív szerepet vállal a leendő, a jelenlegi és az egykori hallgatók köreinek gondozásában, így a Junior Akadémia programjaiban, a tehetséggondozásban, a Bocskai István Szakkollégium büntetőjogi műhelyében. Munkássága elismerést érdemel.

A jelen kötet szakmai életútjának egyik állomáskövéhez kapcsolódik. Meghajolunk tudományos munkássága előtt, és köszönetet mondunk mindazért, amit Egyetemünkért és a magyar tudományos életért tett. Gratulálunk a jogosan odaítélt díjakhoz és elismerésekhez, a végzett doktoranduszai vezetéséhez és az OTDK díjazottjai felkészítéséhez. Köszönettel tartozunk dékánhelyettesi munkájáért. Tudtuk, tudjuk, hogy az Egyetem, a Kar mindenkor számíthat Andreára. Ez az életpálya pedig még messze nem lezárt, a megkezdett munka folytatódik. A magyar büntetőjog-tudomány, az Egyetem joggal lehet biztos abban, hogy Andrea az elkövetkező esztendőekben ugyanolyan lelkesedéssel fogja folytatni tudományos, oktatói és tehetséggondozási munkáját, mint a korábbiakban. Ehhez pedig mi sok erőt, kitartást és egészséget kívánunk.

Prof. Dr. Trócsányi László
rektor

KÖSZÖNTŐ

Domokos Andrea Professzor Asszony a Károli Gáspár Református Egyetem alapítását közvetlenül követően, 2001-ben csatlakozott a Kar oktatói közösségéhez; neve és oktatói munkássága azóta egybeforr a Kar nevével és történetével. Keze alatt a Kar alapítása óta eltelt 25 évben egy egész generációnyi joghallgatóból vált jogász, akiknek jogi szemléletére, látásmódjára, a jogi problémákhoz való hozzáállására Professzor Asszony meghatározó befolyással bírt. Az elmúlt negyed évszázadban nagyjából ötezer végzett károlis jogász hallgatta Professzor Asszony büntetőjogi stúdiumait, és szemléli ma is a büntetőjogot (és a jogot általában) az így megszerzett tudás birtokában.

Domokos Andrea előbb adjunktusként, majd docensként, 2014-től pedig egyetemi tanárként szolgálta a Kart. A Büntetőjogi Tanszék, illetve a Bűnügyi Tudományok Intézete vezetőjeként, a Bocskai István Szakkollégium Bűnügyi Műhelye vezetőjeként, az Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola törzstagjaként, dékánként és dékánhelyettesként, kari tanácsai és szenátusi tagként, valamint számos, e helyütt fel nem sorolható tisztségében (és szolgálatában) vett részt a Kar elindulása során adódott nehézségek áthidalásában, a Kar megerősítésében, fennmaradásában, az akkreditációs követelmények teljesítésében, valamint a Kar presztízse folyamatos, töretlen növelésében.

Legfontosabb, szívéhez leginkább közelálló tevékenysége azonban nem az adminisztratív feladatok ellátása, hanem az oktatás és ezen belül is különösen a hallgatói tehetséggondozás volt. Egyike azon kari oktatóknak, akinek hallgatója OTDK-n első helyezést ért el; tudományos nevelő munkáját négy kiváló kolléga PhD-védésre való sikeres felkészítése, és disszertációjának témavezetése dicséri. Hallgatói számos pályázaton és perbeszédversenyen szerepeltek eredményesen, tanítványai a jogász szakma megbecsült gyakorlói, a praxis és a tudományos élet elismert képviselői. A tehetséggondozási tevékenységet Domokos Andrea jelenleg hivatalos keretek között, tehetséggondozási dékánhelyettesként is ellátja, de Professzor Asszonynak soha nem volt szüksége címekre vagy formális státuszokra ahhoz, hogy hallgatóival megértesse és megszerettesse a büntetőjog tudományát, ezen keresztül pedig magát a jogtudományt és a jogi szakmát, illetve hogy meglássa és kiemlje azon tehetségeket, akik nemcsak magas szinten alkalmazzák, hanem tovább is fejlesztik a jogot.

60. születésnapja alkalmából köszöntjük Professzor Asszonyt, és köszönjük a Kar érdekében eddig végzett, valamint a bizonnal ezután is hasonlóan magas szinten végzendő további oktatói, kutatói és tehetséggondozási tevékenységet.

Budapest, 2024 májusa

Prof. Dr. Tóth J. Zoltán - Prof. Dr. Czine Ágnes
dékán tanszékvezető

SZAKMAI ÉLETRAJZ

Prof. Dr. Domokos Andrea PhD habilitált egyetemi tanár

Tudományos fokozat, cím:

2001. Eötvös Lóránd Állam- és Jogtudományi Kar - PhD fokozat „Az erőszakos bűnözés” címmel

2008. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar - habilitáció „A büntetőpolitika változásai Magyarországon” címmel

Felsőfokú tanulmányok és végzettség:

1982-1987. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és jogtudományi Kar - jogász

Egyéb végzettség, szakképzettség:

1990. jogi szakvizsga

A KRE-en korábban és jelenleg oktatott tárgyai:

Családon belüli erőszak

Kriminálpolitika- tantárgyfelelős

Büntetőjog Különös Rész-tantárgyfelelős

Büntetőjog Általános Rész-tantárgyfelelős

Kriminológia-tantárgyfelelős

Református büntetőjogász portrék

Hungarian Criminal Policy-Erasmus course

Erőszakos bűnözés speciális kollégium

Magyarország új Büntető törvénykönyve záróvizsga felkészítő speciális kollégium

Személy elleni erőszakos bűncselekmények kontextuális megközelítéssel

Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik

Korábbi munkahelyek, szakmai életút:

2017-2021. szakfelelős a KGRE ÁJK Bűnügyi szakjogász képzésen

2018. február külsős MAB szakértő

2015. február 15-től büntetőjogi főtanácsadó a Kúrián

2014. május 1-től Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszék - egyetemi tanár

2013. szeptember elsejétől Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszék - egyetemi docens

2011-től 2013-ig Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Tanszéke - egyetemi docens, a Büntetőjog Általános Rész és Kriminológia tantárgyjegyzője

2001-től 2011-ig Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszék - egyetemi docens

2000-2001 Debreceni Egyetem Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék - egyetemi docens

1994-2000 Rendőrtiszti Főiskola Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék - főiskolai adjunktus

1992-1994 Magyarok Világszövetsége - kisebbségi jogi előadó

1990-1992 Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Magyar Jogtörténeti Tanszékén négy szemeszterben „Erdély alkotmány- és jogtörténete” címmel speciális kollégium vezetése mb. oktatóként

1990-1992 Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézet Büntetőjogi Osztály - tudományos munkatárs

1987-1990 ügyvédjelölt, Budapesti 2. sz ÜMK

Vezetői beosztás:

2023. KRE ÁJK tehetséggondozási dékánhelyettes

2022. KRE ÁJK tudományos dékánhelyettes

2022. KRE ÁJK Büntetőjogi Tanszék vezetője, KRE Bűnügyi Tudományok Intézete vezetője

2017. KRE ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete vezetője

2015. július 1-től KRE ÁJK Büntetőjogi Tanszék vezetője

2009 - 2010 KRE ÁJK megbízott ügyvivő dékán

2003 - 2011 a KRE ÁJK Büntetőjogi Tanszék vezetője

2001 - 2003 Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK dékánhelyettes

2001-ben a Debreceni Egyetem Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék vezetője

Nyelvtudás:

angol C középfok

orosz C középfok

Szervezeti tagságok:

Magyar Büntetőjogi Társaság

Összefogás a Börtönért Egyesület

Jogi szakvizsga Bizottság cenzora

KRE EDHT tag

KRE Etikai Bizottság elnöke

KRE Felülbírálati Bizottság elnöke
KRE szenátusi tag
KRE ÁJK kari tanács tagja
KRE ÁJK TDHT tag
KRE ÁJK Fegyelmi Bizottság tagja
KRE ÁJK DI Minőségbiztosítási Bizottság elnöke
Szemere Bertalan Kutatóközpont vezetője
Finkey Ferenc Bűnügyi Kutatóműhely vezetője

Dijak, elismerések:

2008. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Tanácsának Emléklapja a Kar újjáalapításának 10 éves jubileumán
2017. Károli Gáspár Református Egyetem Pro Universitate díj
2018. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Tanácsa Év Pubikációja díj
2019. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Díszoklevele
2019. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Tanácsa Év Pubikációja díj
2020. A Magyar Érdemrend lovagkeresztje
2020. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Tanácsa Év Pubikációja díj
2021. Károli Gáspár Református Egyetem Rektori Emléklap a XXXV OTDK Állam-és Jogtudományi Szekciójában Nagy-Pallay Klára III. helyezett témavezetői tevékenységéért.
2021. Károli Gáspár Református Egyetem Rektori Emléklap a XXXV. OTDK Állam-és Jogtudományi Szekciójában Dorang Zsanett I. helyezett témavezetői tevékenységéért.
2022. Károli Gáspár Református Egyetem Rektorának Elismerő Oklevele

Konferencia szervezések:

A Magyar Kriminológiai Társaság titkáráként szervezett 18 konferencia:
Rendőrség és közvélemény 1996.
A gazdaság, a fekete gazdaság, a gazdasági szervezett bűnözés és a korrupció 1996.
Kodifikáció – bizonyítás Budapest, 1996.
A tanúvédelem Budapest, 1996.
Prostitúció – múlt és jelen Budapest, 1996.
A bűnözési félelem Budapest, 1997.
Katona bűnelkövetők Budapest, 1997.
Az erőszakos bűnözés Budapest, 1997.

A kriminológia új tankönyve Budapest, 1998.
Törvényszéki pszichiátria Budapest, 1998.
III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés Miskolc, 1998. a szervező bizottság tagja
Vélemények a bűnözésről Budapest, 1999.
Rendőrség és modernizáció Budapest, 1999.
IV. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés 2000 Győr, a szervező bizottság titkára
Katonai büntetőjog Budapest, 2000.
Nemzetközi áldozatvizsgálat Budapest, 2000.
Gyermek- fiatalkori bűnözés Budapest, 2001.
A területi bűnmegelőzés Budapest, 2001.
1999-ben a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (AIDP) budapesti kongresszusának szervezési előkészületeiben vett részt Wiener A. Imre, a kongresszus szervezőbizottságának elnöke felkérésére.
A Rendőrtiszti Főiskolán részt vett a 2000. május 26-án megrendezett Bűnügyi Oktatók Országos Találkozójának szervezésében.
A Károli Gáspár Református Egyetemen szervezett konferenciák:
A Bűnügyi Oktatók Országos Találkozója” - 2004. szeptember 24.
I. Büntetőjogtörténeti Konferencia” - 2005. december 1.
A büntetőpolitika időszerű kérdései” - 2006. október 25.
A törvényes vád” - 2008. február 11.
Angyal Pál 1909-2009” - a PPKE Jog- és Államtudományi Karával közösen
A kényszergyógykezelés aktuális kérdései” - 2010. december 8.
Krimináltaktika és krimináltechnika a XXI. században” 2014.
Magyarország új Büntetés-végrehajtási Kódexe” 2014.
Az igazságszolgáltatás büntetőjogi oltalmazása” 2015.
Büntetőjogi jogérvényesítés a szerzői jogban” 2015.
Mediáció a magyar igazságszolgáltatásban” 2017.
5 éves a Büntető Törvénykönyv” 2017.
Vadászok, halászok a jog hálójában” Csáki-Hatalovics Gyulával közös szervezésben 2018.
A gazdálkodással kapcsolatos bűncselekmények büntetőjogi értékelése” 2018.
Finkey Ferenc Emlékkonferencia” 2019.
Az új Büntetőeljárás törvény tapasztalatai” 2019.
Az új Büntetőeljárás törvény és a gazdasági bűnözés kapcsolata” 2019.
A családon belüli erőszak aktuális kérdései” 2021.
Gazdasági bűnözés 2021.” 2021.
A környezet és természet büntetőjogi védelme” 2021.
A környezet és természet átfogó védelme” 2022.

1991-ben a „European University Institute” Európai Jogi Akadémiájának kurzusát végezte el Firenzében.

1991 őszén az ISISC által szervezett nemzetközi büntetőjogi konferencián vett részt Siracusában, amely rendezvényre két nemzeti referátumot írt angol nyelven, az egyiket társszerzőként.

1996-ban a Nemzetközi Bűnügyi Reform Társaság (Penal Reform International) hazai rendészeti kapcsolattartójaként jelölte meg a Magyar Kriminológiai Társaság.

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

1. Domokos, Andrea: Szabó András (1928-2011). In: Köbel, Szilvia (szerk.) Úton a református jogászképzés felé : Szellemi elődök, tudós példaképek Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó (2024) 328 p. pp. 295-311. , 17 p.
2. Domokos, Andrea: Valláserkölcsei nevelés egykor és ma. BELÜGYI SZEMLE / ACADEMIC JOURNAL OF INTERNAL AFFAIRS: A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA (2010-) 72 : 3 pp. 449-459. , 11 p. (2024)
3. Domokos, Andrea: A kapcsolati erőszak áldozatai. BELÜGYI SZEMLE / ACADEMIC JOURNAL OF INTERNAL AFFAIRS: A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA (2010-) 72 : 1 pp. 27-39. , 13 p. (2024)
4. Czine, Ágnes - Domokos, Andrea - Tóth, Mihály: Büntetőjog II. Különös rész Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2023) , 646 p.
5. Domokos, Andrea: Az öt bűnügyi tudomány. In: Domokos, Andrea; Boóc, Ádám Jogi alapismeretek : Károli Junior Akadémia, Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó (2023) 55 p. pp. 41-52. , 12 p.
6. Domokos, Andrea: A „ne ölj” parancsa erős parancs. ERDÉLYI JOGÉLET III. FOLYAM | IV. ÉVFOLYAM | 2023 : 02. pp. 39-46. , 8 p. (2023)
7. Domokos, Andrea - Homicskó, Árpád Olivér ; Miskolczi-Bodnár, Péter ; Tóth, J. Zoltán: Előszó. In: Domokos, Andrea; Homicskó, Árpád Olivér; Miskolczi-Bodnár, Péter; Tóth, J. Zoltán (szerk.) Audiatur et altera pars: ünnepi kötet, tanulmányok Czine Ágnes professzor 65. születésnapja tiszteletére. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó (2023) 393 p. pp. 7-8. , 2 p.
8. Domokos, Andrea - Czine, Ágnes: Büntetőjog II. - Különös rész (megjelenés előtt) Budapest, Magyarország : Novissima Kiadó (2023) , 520 p.
9. Domokos, Andrea - Papp, Petra: A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK NÖVEKEDÉSE VÁLTSÁGHELYZETEKBE. In: Domokos, Andrea; Homicskó, Árpád Olivér; Miskolczi-Bodnár, Péter; Tóth, J. Zoltán (szerk.) Audiatur et altera pars: ünnepi kötet, tanulmányok Czine Ágnes professzor 65. születésnapja tiszteletére. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó (2023) 393 p. pp. 143-152. , 10 p.
10. Domokos, Andrea (szerk.) - Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) - Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) - Tóth, J. Zoltán (szerk.): Audiatur et altera pars: ünnepi kötet, tanulmányok Czine Ágnes professzor 65. születésnapja tiszteletére. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó (2023) , 393 p.

11. Domokos, Andrea - Boóc, Ádám: Jogi alapismeretek: Károli Junior Akadémia. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó (2023) , 55 p.
12. Domokos, Andrea: Az EU áldozatjogi és gyermekjogi stratégiájáról. In: Boóc, Ádám; Pókecz, Kovács Artília (szerk.) *Studia in honorem 65 Éva Jakab*. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó (2023) 344 p. pp. 97-106. , 10 p.
13. Domokos, Andrea: Európai normák a magyar áldozatvédelemben. *MAGYAR JOG* 70 : 3 pp. 149-153. , 5 p. (2023)
14. Andrea, Domokos - Ágnes, Czine: Büntetőjog I. - Általános rész. Budapest, Magyarország : Novissima Kiadó (2022) , 320 p.
15. Czine, Ágnes ; Domokos, Andrea: Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) , 697 p.
16. Domokos, Andrea: Előszó. In: Belovics, Ervin *Büntetőjog I. : Általános Rész*. Budapest, Magyarország : ORAC (2022) pp. 13-15. , 3 p.
17. Domokos, Andrea: Király Tibor professzor a Károlin. In: Czine, Ágnes (szerk.) *Király Tibor emlékkötet*. Budapest, Magyarország : ORAC (2022) 389 p. pp. 104-114., 11 p.
18. Domokos, Andrea: „Kiket” jelentett nekem a Belügyi Szemle? Szubjektív visszaemlékezés a rendszerváltás korából. *BELÜGYI SZEMLE / ACADEMIC JOURNAL OF INTERNAL AFFAIRS: A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA* (2010-) 70 : 11 pp. 2237-2240. , 4 p. (2022)
19. Domokos, Andrea: Erkölcs, büntetőnorma, visszaút a társadalomba. In: Fábíán, Gyula; Nagy, Janka Teodóra (szerk.) *Sicut aequum est homini - iustum, aequum, bona fide*. Emlékkötet Nánási László tiszteletére. Kolozsvár, Románia : Forum Iuris (2022) 179 p. pp. 39-44. , 6 p.
20. Domokos, Andrea - Papp, Petra - Bérces, Viktor: *Jogesetek a büntetőjog köréből*. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022)
21. Domokos, Andrea: Gyermekáldozatok védelme az online világban. In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) *A technológia fejlődés társadalmi kihívásai és hatása a jogi szabályozásra*. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 208 p. pp. 71-88. , 18 p.
22. Domokos, Andrea: Csödbűncselekmény. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea *Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára*. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 691-697. , 7 p.
23. Domokos, Andrea: Pénzmosás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea *Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára*. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 681-690. , 10 p.

24. Domokos, Andrea: Költségvetési csalás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 676-680. , 5 p.
25. Domokos, Andrea: Rongálás. Garázdaság, rendbontás. Rémhírterjesztés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 665-675. , 11 p.
26. Domokos, Andrea: Bűnpártolás. Uzsorabűncselekmény. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 656-664. , 9 p.
27. Domokos, Andrea: Csalás. Információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 644-655. , 12 p.
28. Domokos, Andrea: Sikasztás, hűtlen kezelés, hanyag kezelés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 636-643. , 8 p.
29. Domokos, Andrea: Lopás, jármű önkényes elvétele, jogtalan elsajátítás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 620-635. , 16 p.
30. Domokos, Andrea: Zsarolás, önbíráskodás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 614-619. , 6 p.
31. Domokos, Andrea: Rablás, kifosztás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 606-613. , 8 p.
32. Domokos, Andrea: Határzár tiltott átlépése. Határzár rongálása. Határzárral kapcsolatos munka akadályozása. Embercsempészség. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 598-605. , 8 p.
33. Domokos, Andrea: Közokirathamisítás, hamis magánokirat felhasználása, okirattal visszaélés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 576-597. , 22 p.
34. Domokos, Andrea: A nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása. A nemzeti jelkép megsértése, önkényuralmi jelkép használata. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 567-575. , 9 p.
35. Domokos, Andrea: Robbanóanyaggal vagy robbantószerrel visszaélés. Lőfegyverrel vagy lőszerrel visszaélés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 557-566., 10 p.

36. Domokos, Andrea: Közveszélyokozás, közérdekű üzem megzavarása. Járványügyi védekezés akadályozása. Járványügyi szabályszegés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 543-556. , 14 p.
37. Domokos, Andrea: Terrorcselekmény. Jármű hatalomba kerítése. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 533-542. , 10 p.
38. Domokos, Andrea: Kényszervallatás, jogellenes fogvatartás, hivatali visszaélés, közfeladati helyzettel visszaélés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 524-532. , 9 p.
39. Domokos, Andrea: A hivatalos személy elleni bűncselekmények. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 516-523., 8 p.
40. Domokos, Andrea: Vesztegetés, vesztegetés elfogadása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 509-515., 7 p.
41. Domokos, Andrea: Hivatali vesztegetés és hivatali vesztegetés elfogadása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 501-508. , 8 p.
42. Domokos, Andrea: Hamis tanúzás, hamis tanúzásra felhívás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 494-500. , 7 p.
43. Domokos, Andrea: Hamis vád, hatóság félrevezetése, mentő körülmény elhallgatása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 486-493. , 8 p.
44. Domokos, Andrea: Járművezetés ittas állapotban, járművezetés bódult állapotban, járművezetés tiltott átengedése. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 474-485. , 12 p.
45. Domokos, Andrea: Közúti veszélyeztetés, közúti baleset okozása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 467-473. , 7 p.
46. Domokos, Andrea: Közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény. Vasúti, légi vagy vízi közlekedés veszélyeztetése. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 453-466. , 14 p.
47. Domokos, Andrea: A fiatalkorúakra vonatkozó speciális rendelkezések. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 265-275. , 11 p.

48. Domokos, Andrea: A büntetés végrehajtását kizáró okok. Mentésítés a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 220-228. , 9 p.
49. Domokos, Andrea: A szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztése. Az ismételt bűnelkövetés és a bünszervezetben való elkövetés büntetőjogi következményei. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 213-219. , 7 p.
50. Domokos, Andrea: A halmazati büntetés és az összbüntetés. A büntetés enyhítése. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 207-212. , 6 p.
51. Domokos, Andrea: A büntetés kiszabásának általános kérdései. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 195-206. , 12 p.
52. Domokos, Andrea: Az egység és a bűnhalmazat. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 124-129. , 6 p.
53. Domokos, Andrea: A társas elkövetési alakzatok és a bűnkapcsolatok. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 119-123. , 5 p.
54. Domokos, Andrea: A részesség általános vonásai. A felbújtás és a bűnsegély. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 116-118. , 3 p.
55. Domokos, Andrea: A bűncselekmény elkövetőjéről általában. A tettes, a közvetett tettes, a társtettesek. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 112-115. , 4 p.
56. Domokos, Andrea: A stádiumok tanának általános kérdései. Befejezettség, bevégeztség. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 92-94. , 3 p.
57. Domokos, Andrea: A büntethetőséget megszüntető okok. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 85-91. , 7 p.
58. Domokos, Andrea: A magánindítvány hiánya, a feljelentés hiánya. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 81-84. , 4 p.
59. Domokos, Andrea: A tévedés. A kényszer és a fenyegetés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 75-80. , 6 p.

60. Domokos, Andrea: A gyermekkor. A kóros elmeállapot, az ittas vagy bódult állapotban elkövetett bűncselekmény. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 68-74. , 7 p.
61. Domokos, Andrea: A végszükség. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 64-67. , 4 p.
62. Domokos, Andrea: A jogos védelem. A megelőző jogos védelem. A szükségesség vizsgálata. A szituatív jogos védelem. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 58-63. , 6 p.
63. Domokos, Andrea: A büntethetőség akadályainak rendszere. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 53-57. , 5 p.
64. Domokos, Andrea: A szándékosság és a gondatlanság. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 47-52. , 6 p.
65. Domokos, Andrea: Az eredmény és az okozati összefüggés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 43-46. , 4 p.
66. Domokos, Andrea: A tényállásban általános kérdései. Az elkövetési tárgy, az elkövetési magatartás, a szituációs elemek. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 39-42. , 4 p.
67. Domokos, Andrea: A bűncselekmény fogalma. A bűncselekmények súly szerinti felosztása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 35-38. , 4 p.
68. Domokos, Andrea: A büntetőjog forrásai. A büntetőtörvény időbeli, területi és személyi hatálya. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 26-34. , 9 p.
69. Domokos, Andrea: A büntetőjog alapelvei. A büntetőjogi norma értelmezése. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 19-25. , 7 p.
70. Domokos, Andrea: A büntetőjog fogalma, felosztása, helye a jogrendszerben. A büntetőjog tudományának főbb irányai. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) 697 p. pp. 11-18. , 8 p.
71. Domokos, Andrea: Büntető anyagi jog - általános rész: 4. hatályosított kiadás. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2022) , 306 p.

72. Domokos, Andrea: Az állatok védelme, erkölcsi és jogi kérdések. In: Domokos, Andrea (szerk.) A természet, környezet büntetőjogi védelme. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 224 p. pp. 59-82. , 24 p.
73. Domokos, Andrea: Előszó. In: Domokos, Andrea (szerk.) A természet, környezet büntetőjogi védelme. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 224 p. pp. 7-10. , 4 p.
74. Domokos, Andrea (szerk.): A természet, környezet büntetőjogi védelme. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) , 224 p.
75. Domokos, Andrea: A gyermekvédelem fejlődése a büntetőjogban. In: Birher, Nándor; Miskolczi-Bodnár, Péter; Nagy, Péter; Tóth, J. Zoltán (szerk.) Studia In Honorem István Stipta 70. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 518 p. pp. 157-166. , 10 p.
76. Domokos, Andrea: Előszó. In: Dr. Domokos, Andrea (szerk.) Gazdasági Bűnözés 2021 : konferencia előadásainak szerkesztett változata. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 150 p. pp. 7-12. , 6 p.
77. Domokos, Andrea (szerk.): Gazdasági Bűnözés 2021: konferencia előadásainak szerkesztett változata. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) , 150 p.
78. Czine, Ágnes (szerk.) ; Domokos, Andrea (szerk.) ; Lukács, Krisztina (szerk.): Studia in honorem Mihály Tóth: 70. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) , 408 p.
79. Czine, Ágnes ; Domokos, Andrea: Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) , 696 p.
80. Domokos, Andrea: A családon belüli erőszak egy sajátos esete: a háziállatok (társállatok) bántalmazása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea; Lukács, Krisztina (szerk.) Studia in honorem Mihály Tóth: 70. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 408 p. pp. 93-107. , 15 p.
81. Domokos, Andrea: Kriminológiai kísérletezések és sikerek Magyarországon egy évszázaddal ezelőtt. In: Miskolczi-Bodnár, Péter; Homicskó, Árpád Olivér; Szuchy, Róbert (szerk.) Studia in honorem Gyöngyi Harsányi 65. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 273 p. pp. 73-80. , 8 p.
82. Domokos, Andrea: Zárzó. In: Domokos, Andrea (szerk.) A családon belüli erőszak aktuális kérdései. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 112 p. pp. 109-110. , 2 p.
83. Domokos, Andrea: A pandémia hatása a családon belüli erőszakra. In: Domokos, Andrea (szerk.) A családon belüli erőszak aktuális kérdései. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 112 p. pp. 13-28. , 16 p.

84. Domokos, Andrea (szerk.): A családon belüli erőszak aktuális kérdései. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) , 112 p.
85. Domokos, Andrea: Áldozatsegítés pandémia idején. STUDIA CAROLIENSIA 2020 pp. 111-125. , 15 p. (2021)
86. Domokos, Andrea: „Szerelem”-féltés járvány idején. In: Udvary, Sándor (szerk.) Studia in honorem Imre Szabó 70. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 184 p. pp. 79-90. , 12 p.
87. Domokos, Andrea - Papp, Petra: Az egyes nemzetközi szervezetek reagálása a családon belüli erőszakra pandémia idején. JOGELMÉLETI SZEMLE : 3 pp. 25-33. , 9 p. (2021)
88. Domokos, Andrea: The Role of the Constitutional Court in the Formulation of Criminal Law under Rule of Law. KAROLI MUNDUS 1 : 1 pp. 31-40. , 10 p. (2021)
89. Domokos, Andrea: Online védelem és segítség a bántalmazott hozzátartozók számára. In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) Modern technológiák a jog egyes részterületein. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 277 p. pp. 85-104. , 20 p.
90. Domokos, Andrea: Hallgatók a célkeresztben. In: Barabás, Andrea Tünde; Christián, László (szerk.) Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére : Navigare necesse est. Budapest, Magyarország : Ludovika Egyetemi Kiadó (2021) 530 p. pp. 109-118. , 10 p.
91. Domokos, Andrea: Finkey Ferenc, a kálvinista büntetőjogász. ERDÉLYI JOGÉLET 2 : 1 pp. 35-43. , 9 p. (2021)
92. Domokos, Andrea - Havasi, Sára: A digitalizáció a büntetés-végrehajtás szolgálatában. In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) Oktatók és hallgatók közös tanulmánykötete. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 323 p. pp. 125-149. , 25 p.
93. Domokos, Andrea - Garai, Renáta: Különleges státuszú speciális üzletek: Nemzeti Dohányboltok és a COVID-19. In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) Oktatók és hallgatók közös tanulmánykötete. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 323 p. pp. 103-123. , 21 p.
94. Domokos, Andrea - Lajtár, István - Havasi, Sára: A biztonságos fogva tartás alapelvei pandémia idején. In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) Oktatók és hallgatók közös tanulmánykötete. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 323 p. pp. 81-101. , 21 p.
95. Domokos, Andrea - Fábryné, Keszler Nikolett: Régi-új kihívások a büntetés-végrehajtásban. In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) Oktatók és hallgatók közös tanulmánykötete. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 323 p. pp. 59-80. , 22 p.

96. Domokos, Andrea: Büntető anyagi jog – általános rész. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) , 322 p.
97. Domokos, Andrea: „Social distancing” - egy másik értelemben. In: Czibere, Károly; Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) A szociális szolgáltatások és ellátások biztosíthatósága krízishelyzetekben. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 242 p. pp. 101-112. , 12 p.
98. Domokos, Andrea: Csődbűncselekmény. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 690-696. , 7 p.
99. Domokos, Andrea: Pénzmosás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 680-689. , 10 p.
100. Domokos, Andrea: Költségvetési csalás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 674-679. , 6 p.
101. Domokos, Andrea: Rongálás. Garázdaság, rendbontás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 665-673. , 9 p.
102. Domokos, Andrea: Bűnpártolás. Orgazdaság. Uzsorabűncselekmény. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 655-664. , 10 p.
103. Domokos, Andrea: Csalás. Információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 643-654. , 12 p.
104. Domokos, Andrea: Sikasztás, hűtlen kezelés, hanyag kezelés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 635-642. , 8 p.
105. Domokos, Andrea: Lopás, jármű önkényes elvétele, jogtalan elsajátítás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 618-634. , 17 p.
106. Domokos, Andrea: Zsarolás, önbíráskodás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 612-617. , 6 p.
107. Domokos, Andrea: Rablás, kifosztás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 603-611. , 9 p.

108. Domokos, Andrea: Határzár tiltott átlépése. Határzár rongálása. Határzárrel kapcsolatos munka akadályozása. Embercsempészség. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 595-602. , 8 p.
109. Domokos, Andrea: A nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása. A nemzeti jelkép megsértése, önkényuralmi jelkép használata. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 564-572. , 9 p.
110. Domokos, Andrea: Közokirathamisítás, hamis magánokirat felhasználása, okirattal visszaélés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 573-594. , 22 p.
111. Domokos, Andrea: Közveszély okozás, közérdekű üzem működésének megzavarása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 543-553. , 11 p.
112. Domokos, Andrea: Robbanóanyaggal vagy robbantószerrel visszaélés. Lőfegyverrel vagy lőszerrel visszaélés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 554-563. , 10 p.
113. Domokos, Andrea: Terrorcselekmény. Jármű hatalomba kerítése. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 533-542. , 10 p.
114. Domokos, Andrea: Kényszervallatás, jogellenes fogvatartás, hivatali visszaélés, közfeladati helyzettel visszaélés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 523-532. , 10 p.
115. Domokos, Andrea: Hivatalos személy elleni bűncselekmények. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 515-522. , 8 p.
116. Domokos, Andrea: Vesztegetés, vesztegetés elfogadása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 506-514. , 9 p.
117. Domokos, Andrea: Hivatali aktív és passzív vesztegetés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 498-505. , 8 p.
118. Domokos, Andrea: Hamis tanúzás, hamis tanúzásra felhívás. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 491-497. , 7 p.
119. Domokos, Andrea: Hamis vád, hatóság félrevezetése, mentő körülmény elhallgatása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 483-490. , 8 p.

120. Domokos, Andrea: Járművezetés ittas állapotban, járművezetés bódult állapotban, járművezetés tiltott átengedése. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 471-482. , 12 p.
121. Domokos, Andrea: Közúti veszélyeztetés, közúti baleset okozása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 463-470. , 8 p.
122. Domokos, Andrea: Közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény. Vasúti, légi vagy vízi közlekedés veszélyeztetése. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 449-462. , 14 p.
123. Domokos, Andrea: A fiataikorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 261-274. , 14 p.
124. Domokos, Andrea: A büntetés végrehajtását kizáró okok. Mentésítés a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 217-225. , 9 p.
125. Domokos, Andrea: A büntetés végrehajtásának felfüggesztése. Az ismételt bűnelkövetés és a bünszervezetben való elkövetés büntetőjogi következményei. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 210-216. , 7 p.
126. Domokos, Andrea: A halmazati és az összbüntetés. A büntetés enyhítése. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 200-209. , 10 p.
127. Domokos, Andrea: A büntetés kiszabásának általános kérdései. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 189-199. , 11 p.
128. Domokos, Andrea: Az egység és a bűnhalmazat. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 116-121. , 6 p.
129. Domokos, Andrea: A társas elkövetési alakzatok és a bűnkapcsolatok. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 112-115. , 4 p.
130. Domokos, Andrea: A részesség általános vonásai. A felbújtás és bűnsegély. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 109-111. , 3 p.
131. Domokos, Andrea: A bűncselekmény elkövetőiről általában. A tettes, közvetett tettes és társtettesek. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 105-108. , 4 p.

132. Domokos, Andrea: A stádiumok tanának általános kérdései. Befejezettség és bevégeztség. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 85-87. , 3 p.
133. Domokos, Andrea: A büntethetőséget megszüntető okok. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 79-84. , 6 p.
134. Domokos, Andrea: A magánindítvány hiánya, a feljelentés hiánya. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 75-78. , 4 p.
135. Domokos, Andrea: A tévedés. A kényszer és a fenyegetés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 69-74. , 6 p.
136. Domokos, Andrea: Gyermekkor, kóros elmeállapot, az ittas vagy bódult állapotban elkövetett cselekmény. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 63-68. , 6 p.
137. Domokos, Andrea: A végszükség. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 59-62. , 4 p.
138. Domokos, Andrea: A jogos védelem. A megelőző jogos védelem. A szükségesség vizsgálata. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 54-58. , 5 p.
139. Domokos, Andrea: A büntethetőség akadályainak rendszere. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 50-53. , 4 p.
140. Domokos, Andrea: A szándékosság és a gondatlanság. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 44-49. , 6 p.
141. Domokos, Andrea: Az eredmény és az okozati összefüggés. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 41-43. , 3 p.
142. Domokos, Andrea: A tényállástan általános kérdései. Az elkövetési magatartás, az elkövetési tárgy, a situációs elemek. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 37-40. , 4 p.
143. Domokos, Andrea: A bűncselekmény fogalma. A bűncselekmények súly szerinti felosztása. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 33-36. , 4 p.

144. Domokos, Andrea: A büntetőjog forrásai. A büntetőtörvény időbeli, területi és személyi hatálya. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 24-32. , 9 p.
145. Domokos, Andrea: A büntetőjog alapelvei. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 19-23. , 5 p.
146. Domokos, Andrea: A büntetőjog fogalma, felosztása, helye a jogrendszerben. A büntetőjog tudományának főbb irányai. In: Czine, Ágnes; Domokos, Andrea Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2021) 696 p. pp. 11-18. , 8 p.
147. Domokos, Andrea: Az erőszak megnövekedése pandémia idején. GLOSSA IURIDICA 8 : különszám pp. 75-85. , 11 p. (2021)
148. Domokos, Andrea: Az Erdélyi Fejedelemség büntetőjoga. In: Veress, Emőd (szerk.) Erdély jogtörténete : 2. bővített és javított kiadás. Kolozsvár, Románia, Budapest, Magyarország : Forum Iuris, HVG-ORAC (2020) 704 p. pp. 281-295. , 15 p.
149. Domokos, Andrea: Egy református kriminológus, büntetőjogász: Finkey Ferenc. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 229-241. , 13 p.
150. Domokos, Andrea: Dei delitti e delle pene. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 209-212. , 4 p.
151. Domokos, Andrea: Felelősség és felelősségrevonás a büntetőjogban. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 213-227. , 15 p.
152. Domokos, Andrea: Az erkölcs, a büntetőnorma és a nevelés kapcsolódási pontjai. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 197-207. , 11 p.
153. Domokos, Andrea: Büntetőjog a jogállamban. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 183-196. , 14 p.
154. Domokos, Andrea: Büntetőpolitika Magyarországon a XXI. század elején. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 169-181. , 13 p.
155. Domokos, Andrea: Kriminológia és büntetőpolitika Magyarországon a globális kihívások korában. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 161-168. , 8 p.

156. Domokos, Andrea: A kriminológiai kutatásokat segítő tudományok a XXI. század elején. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 145-151. , 7 p.
157. Domokos, Andrea: A büntetőpolitika. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 153-159. , 7 p.
158. Domokos, Andrea: Mikor és miként jelenik meg a bűnügyi tudományok körében a kriminológia? In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 139-144. , 6 p.
159. Domokos, Andrea: A kriminológia a XIX-XX. század fordulóján. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 111-137. , 27 p.
160. Domokos, Andrea: Büntetőpolitika. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 75-84. , 10 p.
161. Domokos, Andrea: Gyermek- és fiatalkori bűnözés. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 67-73. , 7 p.
162. Domokos, Andrea: A családon belüli erőszak. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 61-65. , 5 p.
163. Domokos, Andrea: A magyar kriminológia története. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 45-53. , 9 p.
164. Domokos, Andrea: Erőszakos bűnözés. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 55-59. , 5 p.
165. Domokos, Andrea: A kriminológia kutatási területe, kezdeti iskolák. In: Domokos, Andrea - Bérces, Viktor Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) 315 p. pp. 11-16. , 6 p.
166. Domokos, Andrea: A református egyház szerepe a bűnelkövetők reintegrációjában. In: Kiss, Réka - Lányi, Gábor (szerk.) Hagyomány, identitás, történelem 2019 : 1. kötet. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet (2020) 471 p. pp. 325-336. , 12 p.

167. Domokos, Andrea: Az EU-s csatlakozás következményei a magyar büntetőjog fejlődésében. In: Miskolci, Bodnár Péter (szerk.) Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunkat követő hazai és európai jogfejlődés. Budapest, Magyarország : Wolters Kluwer Hungary Kft. (2020) 453 p. pp. 99-111. , 13 p.
168. Domokos, Andrea - Papp, Petra - Wiedemann, János: Jogesetek a büntetőjog köréből. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) , 250 p.
169. Domokos, Andrea: Egyes, a járványhoz kapcsolódó büntetőjogi szabályok különleges jogrend idején. GLOSSA IURIDICA 7 : Különszám pp. 73-83. , 11 p. (2020)
170. Domokos, Andrea: Előszó. In: Domokos, Andrea (szerk.) Az új Büntetőeljárás Törvény első tapasztalatai a gazdasági bűncselekmények felderítése és bizonyítása kapcsán Konferencia előadásainak szerkesztett változata. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 116 p. pp. 7-9., 3 p.
171. Domokos, Andrea (szerk.): Az új Büntetőeljárás Törvény első tapasztalatai a gazdasági bűncselekmények felderítése és bizonyítása kapcsán Konferencia előadásainak szerkesztett változata. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) , 116 p.
172. Domokos, Andrea: A magyar büntető eljárás és a digitalizáció. MISKOLCI JOGI SZEMLE: A MISKOLCI EGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK FOLYÓIRATA 15 : 1. különszám pp. 67-76. , 10 p. (2020)
173. Domokos, Andrea: Református jogtudósok a bűnelkövetők neveléséről, valláserkölcsei tanításáról. In: Madai, Sándor; Pallagi, Anikó; Polt, Péter (szerk.) Sic itur ad astra : Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére. Budapest, Magyarország : Ludovika Egyetemi Kiadó (2020) 568 p. pp. 141-149. , 9 p.
174. Domokos, Andrea - Papp, Petra: Életfogytig tartó szabadságvesztés – a magyar anyagi jogi szabályozás a kezdetektől napjainkig. JOGELMÉLETI SZEMLE 21 : 2 pp. 29-38. , 10 p. (2020)
175. Domokos, Andrea: A pécsi gyógyszerészhallgató „ámokfutása”. In: Kádár, Hunor (szerk.) Az első bűnügy-történeti konferencia előadásai. Cluj-Napoca, Románia : Forum Iuris (2020) 140 p. pp. 109-116. , 8 p.
176. Domokos, Andrea - Bérces, Viktor: Gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2020) , 315 p.
177. Domokos, Andrea: Digitalizáció a bűnüldözés, a büntető igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás szolgálatában. In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 256 p. pp. 77-98. , 22 p.
178. Czine, Ágnes - Domokos, Andrea: Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) , 695 p.

179. Czine, Ágnes - Domokos, Andrea: Büntetőjog: különös rész. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) , 241 p.
180. Czine, Ágnes - Domokos, Andrea - Nagy, Péter - Prieger, Adrienn - Rixer, Ádám - Tóth, J. Zoltán: „Jog és irodalom” kurzus a KRE ÁJK-n. ÜGYÉSZEK LAPJA 26 : 1 pp. 99-104. , 6 p. (2019)
181. Domokos, Andrea - Garai, Renáta: A bűnözés és a büntető igazságszolgáltatás áldozatai. GLOSSA IURIDICA 6 : 3-4 pp. 9-22. , 14 p. (2019)
182. Domokos, Andrea: Az informatika a büntető hatóságok szolgálatában. In: Boóc, Ádám; Csehi, Zoltán; Homicskó, Árpád Olivér; Szuchy, Róbert (szerk.) 70 : Studia in Honorem Ferenc Fábrián. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2019) 546 p. pp. 133-139. , 7 p.
183. Domokos, Andrea: Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökerűsége. In: Birher, Nándor; Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2019) 214 p. pp. 199-210. , 12 p.
184. Domokos, Andrea: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól. KRE-DIT: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA 1 Paper: EPA03515 , 11 p. (2019)
185. Domokos, Andrea (szerk.): Az új büntetőeljárás törvény és a gazdasági bűnözés kapcsolata: konferencia előadásainak szerkesztett változata. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2019) , 128 p.
186. Domokos, Andrea: A végszükség. A jogszabály engedélye. az előjáró parancsa. In: Belegi, József; Czine, Ágnes; Domokos, Andrea; Győri, György; Kovács, István - Domokos, Andrea (szerk.) Büntetőjog I. : Általános rész. Jogi szakvizsga felkészítő kötet. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) 310 p. pp. 114-118. , 5 p.
187. Domokos, Andrea: A jogos védelem. A megelőző jogos védelem. A szükségesség vizsgálata. In: Belegi, József; Czine, Ágnes; Domokos, Andrea; Győri, György; Kovács, István - Domokos, Andrea (szerk.) Büntetőjog I. : Általános rész. Jogi szakvizsga felkészítő kötet. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) 310 p. pp. 106-113., 8 p.
188. Domokos, Andrea: A kényszer és fenyegetés. Az erőszak, illetve a fenyegetés fogalma, fajtái. A tévedés. In: Belegi, József; Czine, Ágnes; Domokos, Andrea; Győri, György; Kovács, István - Domokos, Andrea (szerk.) Büntetőjog I. : Általános rész. Jogi szakvizsga felkészítő kötet. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) 310 p. pp. 97-105. , 9 p.
189. Domokos, Andrea: A kóros elmeállapot, az ittas vagy bódult állapotban elkövetett bűncselekmény. A kényszergyógykezelés alkalmazásának feltételei. In: Belegi, József; Czine, Ágnes; Domokos, Andrea; Győri, György; Kovács, István - Domokos, Andrea (szerk.) Büntetőjog I. : Általános rész. Jogi szakvizsga felkészítő kötet. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) 310 p. pp. 88-95. , 8 p.

190. Domokos, Andrea: A gyermekkor In: Belegi, József; Czine, Ágnes; Domokos, Andrea; Győri, György; Kovács, István - Domokos, Andrea (szerk.) Büntetőjog I. : Általános rész. Jogi szakvizsga felkészítő kötet. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) 310 p. pp. 83-87. , 5 p.
191. Domokos, Andrea: A büntethetőség akadályainak rendszere: a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok, a büntethetőséget megszüntető okok, a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályainak felsorolása. In: Belegi, József; Czine, Ágnes; Domokos, Andrea; Győri, György; Kovács, István - Domokos, Andrea (szerk.) Büntetőjog I. : Általános rész. Jogi szakvizsga felkészítő kötet. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) 310 p. pp. 79-82. , 4 p.
192. Domokos, Andrea (szerk.) ; Belegi, József ; Czine, Ágnes ; Domokos, Andrea ; Győri, György ; Kovács, István: Büntetőjog I.: Általános rész. Jogi szakvizsga felkészítő kötet. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) , 310 p.
193. Czine, Ágnes - Domokos, Andrea: Büntetőjog: különös rész II. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2018) , 218 p.
194. Dobrocsi, Szilvia - Domokos, Andrea: Kiberbűnözés. In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018) 217 p. pp. 49-74. , 26 p.
195. Domokos, Andrea: A magánjog útjai Erdélyben 1918–1920 után (2018).
196. Domokos, Andrea: Jogi válaszok a digitális térben elkövetett bűncselekményekre (2018)
197. Domokos, Andrea: Büntetőjogi szabályok a XVI-XVII. századi Erdélyből (2018)
198. Domokos, Andrea: Adalékok az erdélyi fejedelemség büntetőjogához (2018)
199. Domokos, Andrea: Veress Emőd által szerkesztett Erdély jogtörténete című kötet bemutatója (2018)
200. Domokos, Andrea (szerk.): A gazdálkodással összefüggő bűncselekmények büntetőjogi értékelése: konferencia előadásainak szerkesztett változata. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018) , 127 p.
201. Domokos, Andrea: Modern technológiai kihívások a büntető anyagi jogban. In: Homicskó, Árpád (szerk.) Technológiai kihívások az egyes jogterületeken. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018) 236 p. pp. 107-122. , 16 p.
202. Domokos, Andrea: A jog és erkölcs összefüggései, különös tekintettel a büntetőjogra. In: Cservák, Csaba; Horváth, Attila (szerk.) Az adekvát alapjogvédelem : Alkotmányjogi tanulmányok. Budapest, Magyarország : Porta Historica (2018) 279 p. pp. 177-184. , 8 p.
203. Domokos, Andrea: Előszó. In: Domokos, Andrea (szerk.) 5 éves a Büntető Törvénykönyv. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018) 75 p. pp. 7-9. , 3 p.

204. Domokos, Andrea: A belátási képesség a büntetőjogban. In: Domokos, Andrea (szerk.) 5 éves a Büntető Törvénykönyv. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018) 75 p. pp. 38-49. , 12 p.
205. Domokos, Andrea: Az Erdélyi Fejedelemség büntetőjoga. In: Veress, Emőd (szerk.) Erdély jogtörténete. Kolozsvár, Románia : Forum Iuris (2018) 592 p. pp. 214-229. , 16 p.
206. Domokos, Andrea (szerk.): 5 éves a Büntető Törvénykönyv. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018) , 75 p.
207. Marton, István - Domokos, Andrea: Gazdasági bűncselekmények: igazságügyi szakértők. In: Domokos, Andrea (szerk.) A gazdálkodással összefüggő bűncselekmények büntetőjogi értékelése : konferencia előadásainak szerkesztett változata. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018) 127 p. pp. 91-100. , 10 p.
208. Balla, Lajos - Belegi, József - Czine, Ágnes - Domokos, Andrea - Kovács, István - Domokos, Andrea (szerk.): Büntetőjog. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2017) , 309 p.
209. Bérces, Viktor - Domokos, Andrea: A családon belüli erőszak szankcionálásának büntetőjogi lehetőségeiről. JOGELMÉLETI SZEMLE 18 : 3 pp. 77-85. , 9 p. (2017)
210. Bérces, Viktor - Domokos, Andrea: A bűnügyi védő szerepe a perújítási, illetőleg felülvizsgálati eljárásokban. GLOSSA IURIDICA 3 : 3-4 pp. 135-143. , 9 p. (2017)
211. Bérces, Viktor - Domokos, Andrea: A közösség tagja elleni erőszak dogmatikai elemzésének irányai. ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE 2017 : 1 pp. 32-48. , 17 p. (2017)
212. Czine, Ágnes - Domokos, Andrea: Büntetőjog Különös Rész I. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2017) , 212 p.
213. Czine, Ágnes - Domokos, Andrea: Felkészítő a büntetőjogi záróvizsgára. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2017) , 682 p.
214. Domokos, Andrea: A humanitás elve a büntetőjogban (2017)
215. Domokos, Andrea: Az állatok büntetőjogi védelme (2017)
216. Domokos, Andrea: Egy református büntetőjogász portréjához: Tóth Lőrinc. JOGTÖRTÉNETI SZEMLE 19 : 4 pp. 19-24. , 6 p. (2017)
217. Domokos, Andrea: Az új Büntetőeljárás Kódex sértettekre vonatkozó egyes rendelkezéseiről. GLOSSA IURIDICA 4 : 3-4 pp. 137-148. , 12 p. (2017)
218. Domokos, Andrea. Az adósok börtöne. In: Domokos, Andrea (szerk.) A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) 124 p. pp. 11-21. , 11 p.

219. Domokos, Andrea: Előszó. In: Domokos, Andrea (szerk.) A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) 124 p. pp. 7-9. , 3 p.
220. Domokos, Andrea (szerk.): A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) , 124 p.
221. Domokos, Andrea: Egy református büntetőjogász portréjához: Tóth Lőrinc. JOGTÖRTÉNETI SZEMLE 19 : 4 pp. 16-21. , 6 p. (2017)
222. Domokos, Andrea - Bérczes, Viktor: A szoftverek és a zeneművek büntetőjogi védelme. KULTURÁLIS SZEMLE 4 : 1 pp. 27-36. , 10 p. (2017)
223. Domokos, Andrea: Domokos Andrea főhajtása nagyrabecsült Tanára előtt. In: Chronowski, Nóra; Pozsár-Szentmiklós, Zoltán; Smuk, Péter; Szabó, Zsolt (szerk.) A szabadságszerető embernek : Liber Amicorum István Kukorelli. Budapest, Magyarország : Gondolat Kiadó (2017) 901 p. p. 862
224. Domokos, Andrea: A fizetésképtelenség következményei: vázlatos történeti áttekintés. In: Homicskó, Árpád Olivér; Szuchy, Róbert (szerk.) Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár 60. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) 619 p. pp. 161-168. , 8 p.
225. Domokos, Andrea: Belátási képesség a magyar büntetőjogban egykor és ma. In: Barabás, A Tünde; Vókó, György (szerk.) A bonis bona discere : Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából. Budapest, Magyarország : Országos Kriminológiai Intézet, Pázmány Press (2017) 538 p. pp. 37-47. , 11 p.
226. Domokos, Andrea - Orbán, József: Az identifikáció múltja és jövője. MISKOLCI JOGI SZEMLE: A MISKOLCI EGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK FOLYÓIRATA 12 : 1 pp. 5-18. , 14 p. (2017)
227. Domokos, Andrea: Előszó. In: Domokos, Andrea (szerk.) A költségvetés büntetőjogi védelme : Konferencia-előadások szerkesztett változata. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) 111 p. pp. 7-8. , 2 p.
228. Domokos, Andrea: Személyek azonosítása: In: Finszter, Géza; Korinek, László; Végh, Zsuzsanna (szerk.) A tudós ügyész : Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára. Budapest, Magyarország : HVG-ORAC (2017) 232 p. pp. 47-55. , 9 p.
229. Domokos, Andrea (szerk.): A költségvetés büntetőjogi védelme: Konferencia-előadások szerkesztett változata. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) , 111 p.
230. Domokos, Andrea - Nemes, Zsófia - Havasi, Sára - Domokos, Andrea (szerk.): A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) , 146 p.

231. Domokos, Andrea - Cservák, Csaba: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírázata. JOGELMÉLETI SZEMLE 18 : 1 pp. 36-48. , 13 p. (2017)
232. Domokos, Andrea: Egy pozitív tudomány a XIX. századi Magyarországon. In: Balogh, Judit; Koncz, Ibolya Katalin; Szabó, István; Tóth, J Zoltán (szerk.) Studia in honorem István Stipta. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) 489 p. pp. 97-110. , 14 p.
233. Andrea, Domokos: Legal Regulation of Human Smuggling within the Hungarian Criminal Law. In: Rixer, Ádám (szerk.) Migrants and Refugees in Hungary : a legal perspective. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem (2016) 156 p. pp. 112-120. , 9 p.
234. Belegi, József - Czine, Ágnes - Deres, Petronella - Domokos, Andrea - Gelányi, Anikó - Győri, György - Harangozó, Attila - Kovács, István - Deres, Petronella (szerk.) ; Harangozó, Attila (szerk.): Büntetőjog II.: Különös rész. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2016)
235. Dobroczi, Szilvia - Domokos, Andrea: Sértett vagy áldozat? ÜGYÉSZEK LAPJA 23 : 3-4 pp. 5-14. , 10 p. (2016)
236. Dobroczi, Szilvia - Domokos, Andrea ; Nemes, Zsófia: Áldozatvédelem és másodlagos viktimizáció. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2016) , 35 p.
237. Domokos, Andrea ; Bérces, Viktor : A „túlbizonyítás” jelensége és okai a büntetőbíróságok gyakorlatában. ÜGYÉSZEK LAPJA 1 : 1 pp. 5-19. , 15 p. (2016)
238. Domokos, Andrea: A bűnözés és a büntető igazságszolgáltatás áldozatai (2016)
239. Domokos, Andrea: Against School Aggression Partnership - CEU conference 7-Oct 2016 (2016)
240. Domokos, Andrea: Megtorló igazságosság helyett kiegyenlítő igazságosság. In: György, Juhász; Enikő, Korcsmáros; Erika, Huszárik (szerk.) Korszerű szemlélet a tudományban és az oktatásban. Gazdaságtudományi szekció : Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2016 „Súcasné aspekty vedy a vzdelávania” . Sekcie ekonomických vied. Komárno, Szlovákia : Selye János Egyetem (2016) 278 p. pp. 268-279. , 12 p.
241. Domokos, Andrea: A sértettek érdekei az új büntetőeljárás kódexben. In: Gál, Andor; Karsai, Krisztina (szerk.) Ad valorem : Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára. Szeged, Magyarország : Iurisperitus Kiadó (2016) 366 p. pp. 47-54. , 8 p.
242. Domokos, Andrea: Internetes bűnözés: Cybercrime. In: Tóth, András (szerk.) Technológia jog : Új globális technológiák jogi kihívásai. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2016) 294 p. pp. 251-260. , 10 p.
243. Domokos, Andrea: A lélekanalízis tudománya és a magyar kriminológia a XX. század elején. In: Finszter, Géza; Kőhalmi, László; Végh, Zsuzsanna (szerk.) Egy jobb világot hátrahagyni... :

Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére. Pécs, Magyarország : Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi Tanszék (2016) 654 p. pp. 231-239. , 9 p.

244. Domokos, Andrea: Az álnok gyanúsítástól a hamis vádig. In: Domokos, Andrea (szerk.) Az igazságszolgáltatás büntetőjogi oltalmazása. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2016) 68 p. pp. 7-17. , 11 p.

245. Domokos, Andrea (szerk.): Az igazságszolgáltatás büntetőjogi oltalmazása. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2016) , 68 p.

246. Domokos, Andrea: 49. tétel: A kiskorú veszélyeztetése. A kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása. A kiskorú elhelyezésének megváltoztatása. A családi jogállás megsértése. In: Belegi, József; Czine, Ágnes; Deres, Petronella; Domokos, Andrea; Gelányi, Anikó; Győri, György; Harangozó, Attila; Kovács, István - Deres, Petronella; Harangozó, Attila (szerk.) Büntetőjog II. : Különös rész. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2016) pp. 143-150. , 8 p.

247. Domokos, Andrea: 2.6 fejezet. In: Zsonda, László (főszerk.); Madai Sándor (szerk.) Büntetőjogi ismeretek: Tananyag egészségügyi szakemberek részére. Budapest, Magyarország : Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ (ENKK) (2016) 112 p. pp. 95-102. , 8 p.

248. Domokos, Andrea: 2.3 fejezet. In: Zsonda, László (főszerk.); Madai Sándor (szerk.) Büntetőjogi ismeretek: Tananyag egészségügyi szakemberek részére. Budapest, Magyarország : Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ (ENKK) (2016) 112 p. pp. 82-88. , 7 p.

249. Domokos, Andrea: 1.4 fejezet. In: Zsonda, László (főszerk.); Madai Sándor (szerk.) Büntetőjogi ismeretek: Tananyag egészségügyi szakemberek részére. Budapest, Magyarország : Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ (ENKK) (2016) 112 p. pp. 26-32. , 7 p.

250. Domokos, Andrea: 1.1 fejezet. In: Zsonda, László (főszerk.); Madai Sándor (szerk.) Büntetőjogi ismeretek: Tananyag egészségügyi szakemberek részére. Budapest, Magyarország : Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ (ENKK) (2016) 112 p. pp. 14-21. , 8 p.

251. Domokos, Andrea - Nemes, Zsófia: Tételek, gondolatok a kriminológia tudományából. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2016) , 222 p.

252. Domokos, Andrea Büntető anyagi jog: általános rész. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2016) , 222 p.

253. Alexandra, Bogнар - Andrea, Domokos: Old, new challenges to face: poverty, migration and criminality. ARCHIVIO PENALE 2 pp. 1-8. , 8 p. (2015)

254. Bakó, Zoltán - Bérces, Viktor - Bóka, János - Domokos, Andrea - Gyulavári, Tamás - Hoffman, István - Jójárt, Eszter - Kecő, Gábor - Pomeisl, András József - Szegedi, László. A túlbizonyítás jelensége vizsgálatának lehetséges módszerei. KÚRIAI DÖNTÉSEK: BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK: A KÚRIA LAPJA 63 : 10 pp. 1109-1132. , 24 p. (2015)

255. Bognár, Alexandra ; Domokos, Andrea: Régi - új kihívások: szegénység, migráció, bűnözés. PRO FUTURO - A JÖVŐ NEMZEDÉKEK JOGA 2 pp. 96-108. , 13 p. (2015)
256. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: A bűncselekmény stádiumai. In: Domokos, Andrea (szerk.) Büntetőjog I. Általános Rész. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2015) pp. 56-56. , 1 p.
257. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: Büntető anyagi jog III. az új Btk alapján. 2. átdolgozott kiadás. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2015) , 142 p.
258. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: Büntető anyagi jog IV. az új Btk alapján. 2. átdolgozott kiadás. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2015) , 90 p.
259. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: Büntető anyagi jog II. az új Btk alapján: 2. átdolgozott kiadás. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2015) , 149 p.
260. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: Büntető anyagi jog I. az új Btk alapján: 2. átdolgozott kiadás. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2015) , 109 p.
261. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: Büntetőjogi Záróvizsga-felkészítő a 2012. évi C. törvény (új Btk) alapján: 3. átdolgozott és hatályosított kiadás. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2015) , 366 p.
262. Domokos, Andrea: Igazság, igazságosság a büntető igazságszolgáltatásban (2015)
263. Domokos, Andrea: Fiatalkorú „kalózkodók” (2015)
264. Domokos, Andrea: 9-13. tétel. In: Domokos, Andrea (szerk.) Büntetőjog I. Általános rész. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2015) pp. 75-114. , 40 p.
265. Domokos, Andrea (szerk.): Büntetőjog I. Általános rész. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2015)
266. Domokos, Andrea: Felelősség és felelősségrevonás a büntetőjogban. GLOSSA IURIDICA 2 : 1-2 pp. 261-272. , 12 p. (2015)
267. Domokos, Andrea: Az erkölcs, a büntetőnorma és a nevelés kapcsolódási pontjai. In: Vólkó, György (szerk.) Tanulmányok Pólt Péter 60. születésnapja tiszteletére. Budapest, Magyarország : HVG-ORAC (2015) 332 p. pp. 45-53. , 9 p.
268. Domokos, Andrea: A rendtartó székely falu példája a XXI. századi bűnmegelőzésben. In: Rajnai, Zoltán; Fregan, Beatrix; Marosné, Kuna Zsuzsanna; Ozsváth, Judit (szerk.) Tanulmánykötet a 6. Báthory-Brassai nemzetközi konferencia előadásaiból. 1-2. kötet. Budapest, Magyarország : Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori iskola (2015) 1,372 p. pp. 436-445. , 10 p.
269. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: Büntető anyagi jog IV. az új Btk alapján. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2014) , 88 p.

270. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: Büntetőjogi záróvizsga-felkészítő a 2012. évi C. törvény (Új Btk.) alapján: 2. átdolgozott és hatályosított kiadás. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2014) , 364 p.
271. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: Büntető anyagi jog II. az Új BTK. alapján. Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2014) , 114 p.
272. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: Crimes committed under the influence of alcohol in the Hungarian criminal code's general section. In: Ombretta, Di Giovine (szerk.) *Da Archivio Penale : Fascicolo n. 1 – Gennaio-Aprile 2014*. Pisa, Olaszország : Edizioni Plus - Pisa University Press (2014) pp. 1-9. , 9 p.
273. Domokos, Andrea: Hans Gross nyomában. In: Deres, Petronella; Homicskó, Árpád (szerk.) *Studia in honorem Lajos Kovács*. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2014) 227 p. pp. 108-113. , 6 p.
274. Domokos, Andrea: Some extracts of the history of Hungarian Criminal Law, Criminal Policy. *ARCHIVIO PENALE 2014* : 3 pp. 1-10. , 10 p. (2014)
275. Domokos, Andrea: Egyes rövidtartamú szabadságelvonó szankciókról. In: Domokos, Andrea (szerk.) *Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe*. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2014) 97 p. pp. 68-81. , 13 p.
276. Domokos, Andrea (szerk.): *Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe*. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2014) , 97 p.
277. Domokos, Andrea: Bűnügyi statisztika a 19-20. század fordulóján Magyarországon. *JOG-ELMÉLETI SZEMLE 15* : 2 pp. 13-18. , 6 p. (2014)
278. Domokos, Andrea: Fiatalkori kriminalitás a fogyasztói társadalomban. In: Juhász, György; Šeben, Zoltán; Dobai, Korcsmáros Enikő; Huszárik, Seres Erika (szerk.) *Oktatás és tudomány a XXI. század elején: A komáromi Selye János Egyetem 2014-es Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete [Vzdelávanie a veda na začiatku XXI. storočia: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2014]* : Gazdaságtudományi Szekció. Komárom, Magyarország : Selye János Egyetem (2014) 372 p. pp. 131-139. , 9 p.
279. Domokos, Andrea: Iskolai és campus- erőszak az Amerikai Egyesült Államokban a XXI. században. In: Borbíró, Andrea; Inzelt, Éva; Kerecsi, Klára; Lévay, Miklós; Podoletz, Léna (szerk.) *A büntető hatalom korlátainak megtartása : A büntetés mint végső eszköz : Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, Magyarország : ELTE Eötvös Kiadó (2014) 499 p. pp. 95-106. , 12 p.
280. Törő, Csaba (szerk.) - Cservák, Csaba (szerk.) - Rixer, Ádám (szerk.) - Fábián, Ferenc (szerk.) - Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) - Deres, Petronella (szerk.) - Domokos, Andrea (szerk.): *IX. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2013*. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2014) , 237 p.

281. Deres, Petronella (szerk.) ; Domokos, Andrea (szerk.): *Studia in honorem Tamás Jakucs 80.* Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2013) , 132 p.
282. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: *Büntető anyagi jog III. az új Btk alapján.* Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2013) , 142 p.
283. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: *Büntetőjogi záróvizsga-felkészítő a 2012. évi C. törvény (Új Btk.) alapján.* Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2013) , 356 p.
284. Deres, Petronella - Domokos, Andrea: *Büntető anyagi jog I. az új Btk. alapján.* Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2013) , 112 p.
285. Domokos, Andrea: *Erkölc – büntetőjog* (2013).
286. Domokos, Andrea: *Erkölc és büntetőjog „A büntetőjog társadalom védelmi szerepe”c. konferencia a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 2013. november 27.* (2013)
287. Domokos, Andrea: *Gyermekeink védelmében – a büntetőjogász szemével. Egyházi és világi jogalkotás és jogalkalmazás. Dunántúli Református Jogászok III. Találkozója 2013. október 19. Pápa* (2013)
288. Domokos, Andrea: *The emergence of criminology in Hungarian criminal sciences-late 19th-early 20 th century.* ACTA JURIDICA HUNGARICA 54 : 4 pp. 331-348. , 18 p. (2013)
289. Domokos, Andrea: *A kriminológiai gondolat megjelenése a magyar büntetőjogban a XIX. század végén.* In: Deres, Petronella; Domokos, Andrea (szerk.) *Studia in honorem Tamás Jakucs 80.* Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2013) 132 p. pp. 61-75. , 15 p.
290. Domokos, Andrea: *Magyar kriminológusok és büntetőjogászok a XIX-XX. század fordulóján.* JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 68 : 7-8 pp. 377-382. , 6 p. (2013)
291. Domokos, Andrea: *134 years – Criminal legislation in Hungary in the 19th-21th centuries.* In: Smuk, Péter (szerk.) *Transformation of the Hungarian Legal System 2010-2013.* Budapest, Magyarország : Complex (2013) 470 p. pp. 383-388. , 6 p.
292. Domokos, Andrea: *The Emergence of Criminology in Hungarian Criminal Sciences - late 19th - early 20th century.* ACTA JURIDICA 4 pp. 331-349. , 19 p. (2013)
293. Domokos, Andrea: *Somló Bódog és a büntetőjog.* In: Szoboszlai-Kiss, Katalin; Deli, Gergely (szerk.) *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére.* Győr, Magyarország : Universitas-Győr Nonprofit Kft. (2013) 573 p. pp. 105-112. , 8 p.
294. Domokos, Andrea: *„Szervezett” műkincskereskedelem - A Bünyügyi Oktatók Országos Találkozásán, 2012. június. 8. Győr* (2012)

295. Domokos, Andrea: Irányváltás az Egyesült Államok büntetőpolitikájában. BELÜGYI SZEMLE / ACADEMIC JOURNAL OF INTERNAL AFFAIRS: A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA (2010-) 60 : 10 pp. 62-72. , 11 p. (2012)
296. Domokos, Andrea: Kriminálpedagógiai és kriminálpszichológiai irányok a kriminológiában Magyarországon a XIX-XX. század fordulóján. MISKOLCI JOGI SZEMLE: A MISKOLCI EGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK FOLYÓIRATA 7 : 1 pp. 12-21. , 10 p. (2012)
297. Domokos, Andrea: Egy interdiszciplináris tudomány: a kriminológia. JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 67 : 4 pp. 179-183. , 5 p. (2012)
298. Domokos, Andrea: Kriminológia és büntetőpolitika Magyarországon a globális kihívások korában. JOG ÁLLAM POLITIKA: JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT 4 : 2 pp. 3-12. , 10 p. (2012)
299. Domokos, Andrea: Hogyan lesz kriminológiaiból büntetőjogi fogalom? In: Gál, István László (szerk.) Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország : Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2011) 571 p. pp. 155-163. , 9 p.
300. Domokos, Andrea: Törvényszegő fiatalok. In: Belovics, Ervin; Tamási, Erzsébet; Varga, Zoltán (szerk.) Örökség és büntetőjog : Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére. Budapest, Magyarország : Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar (PPKE JÁK) (2011) 245 p. pp. 49-55. , 7 p.
301. Domokos, Andrea: A „médiærőszak” gyermekkorú áldozatai. MAGYAR REFORMÁTUS NEVELÉS: REFORMÁTUS PEDAGÓGIAI SZAKLAP 12 : 1 pp. 44-50. , 7 p. (2011)
302. Domokos, Andrea: Farina és Rivere esete: A beteg elméjű bűnelkövető. JOGTÖRTÉNETI SZEMLE 13 : 2 pp. 22-26. , 5 p. (2011)
303. Domokos, Andrea: Az erőszakos bűnözés differenciálódása és a büntetőpolitika Magyarországon. JOG ÁLLAM POLITIKA: JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT 3 : 3 pp. 137-151. , 15 p. (2011)
304. Domokos, Andrea: Korinek László: Kriminológia I-II. JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 66 : 11 pp. 583-586. , 4 p. (2011)
305. Belovics, Ervin - Békés, Imre - Busch, Béla - Domokos, Andrea - Gellér, Balázs - Margitán, Éva - Molnár, Gábor - Sinku, Pál - Busch, Béla (szerk.): Büntetőjog - Általános Rész: Ötödik, hatályosított kiadás. Budapest, Magyarország : HVG-ORAC (2010)
306. Domokos, Andrea: Furiosus solo furore punitur a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán A kényszergyógykezelés aktuális kérdései” című konferencián– Budapest, 2010. december 8. (2010)

307. Domokos, Andrea (szerk.) - Deres, Petronella (szerk.) - Rixer, Ádám (szerk.): Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2010) , 155 p.
308. Domokos, Andrea: A büntetőpolitika. In: Belovics, Ervin; Békés, Imre; Busch, Béla; Domokos, Andrea; Gellér, Balázs; Margitán, Éva; Molnár, Gábor; Sinku, Pál - Busch, Béla (szerk.) Büntetőjog - Általános Rész : Ötödik, hatályosított kiadás. Budapest, Magyarország : HVG-ORAC (2010) pp. 72-84. , 13 p.
309. Domokos, Andrea: The protection of intellectual property in Hungarian criminal law. In: Németh, Zsolt; Pallagi, Anikó (szerk.) Rendészettudományok a közbiztonságért : Tanulmányok a 60 éves Blaskó Béla tiszteletére. Budapest, Magyarország : Rendőrtiszti Főiskola (2010) 193 p. pp. 61-70. , 10 p.
310. Domokos, Andrea: Protestáns pedagógia - református nevelők. In: Máthé, Gábor; Mezey, Barna (szerk.) Ünnepi tanulmányok Révész T. Mihály 65. születésnapja tiszteletére. Budapest, Magyarország : Gondolat Kiadó (2010) 507 p. pp. 74-81. , 8 p.
311. Domokos, Andrea: Criminal law regulation of the protection of intellectual property in Hungary. STUDIA IURIDICA CAROLIENSIA 5 : 5 pp. 9-19. , 11 p. (2010)
312. Domokos, Andrea: Jogesetek a Büntetőjog Különös Része köréből: kézirat pp. 1-80. , 80 p. (2009) (2009)
313. Domokos, Andrea: A magyar büntetőpolitika reformja (2009)
314. Domokos, Andrea: Az erőszak megjelenési formái, rendőri feladatok -: előadás az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Bűnmegelőzési Akadémiáján. Nagykovácsi, 2009. október 19. - (2009)
315. Domokos, Andrea: Az erőszak mint a szabadidő-eltöltés egyik módja. RENDÉSZETI SZEMLE: AZ IGAZSÁGÜGYI ÉS RENDÉSZETI MINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA (2006-2010) 57 : 5 pp. 55-65. , 11 p. (2009)
316. Domokos, Andrea: A büntetőpolitika. In: Busch, Béla (szerk.) Büntetőjog - Általános Rész : Negyedik, hatályosított kiadás. Budapest, Magyarország : HVG-ORAC (2009) 563 p. pp. 72-84. , 13 p.
317. Domokos, Andrea: Tisztelgés Erdei Árpád, a büntető eljárásjog professzora előtt. In: Dobrocsi, Szilvia (szerk.) Studia in honorem Árpád Erdei : Alkotmány – gazdaság – Európa. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2009) 96 p. pp. 35-47. , 13 p.
318. Domokos, Andrea: Büntetőszankciók a székely falvakban. In: Mezey, Barna; Nagy, Janka Teodóra (szerk.) Jogi néprajz - jogi kultúrtörténet : Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. Budapest, Magyarország : ELTE Eötvös Kiadó (2009) 487 p. pp. 339-351. , 13 p.

319. Domokos, Andrea: Dr. Kiss Anna: Bűnbe esett irodalmi hősök. *MAGYAR JOG* 56 : 6 pp. 379-380. , 2 p. (2009)
320. Domokos, Andrea: Finkey Ferencről. *ÜGYÉSZEK LAPJA* 16 : 2 pp. 45-54. , 10 p. (2009)
321. Domokos, Andrea: Büntetőszankciók a székely falvakban: Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti konferencia. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar, Szekszárd, 2008. április 24-26. (2008)
322. Domokos, Andrea: Nótári Tamás: Jog, vallás és retorika. *RENDESZETI SZEMLE: AZ IGAZSÁGÜGYI ÉS RENDESZETI MINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA (2006-2010)* 56 : 3 pp. 124-127. , 4 p. (2008)
323. Domokos, Andrea (szerk.): *Studia in honorem András Szabó*. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2008) , 133 p.
324. Domokos, Andrea: Szankciók a falutörvényekben - more Siculorum. In: Domokos, Andrea (szerk.) *Studia in honorem András Szabó*. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2008) 133 p. pp. 49-63. , 15 p.
325. Domokos, Andrea: Erőszakos bűncselekmények fiatal elkövetői és a média. In: Gabos, Erika (szerk.) *A média hatása a gyermekekre és fiatalokra IV*. Budapest, Magyarország : Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Magyar Egyesület (2008) pp. 228-231. , 4 p.
326. Domokos, Andrea: A Purposeful Criminal Policy. *STUDIA IURIDICA CAROLIENSIA* 3 : 3 pp. 37-43. , 7 p. (2008)
327. Domokos, Andrea: A büntetőpolitika változásai Magyarországon. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2008) , 141 p.
328. Domokos, Andrea: Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena. *DEBRECENI JOGI MŰHELY* 5 : 3 pp. 124-127. , 4 p. (2008)
329. Domokos, Andrea: Blaskó Béla: Magyar büntetőjog. Általános rész. *RENDESZETI SZEMLE: AZ IGAZSÁGÜGYI ÉS RENDESZETI MINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA (2006-2010)* 56 : 7-8 pp. 153-157. , 5 p. (2008)
330. Domokos, Andrea: Miért szankcionálunk? Hogyan szankcionáljunk a büntetőjogban? In: Domokos, Andrea; Deres, Petronella (szerk.) *De iuris peritorum meritis, Studia in honorem Endre Bócz. : Piacgazdaság az Alkotmányban*. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2007) pp. 17-31. , 15 p.
331. Domokos, Andrea (szerk.): *De iuris peritorum meritis 1 - 70 Studia in honorem Endre Bócz* Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem (2007)
332. Domokos, Andrea: Csemegi Károly A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara által szervezett Iskolateremtő személységek a magyar jogtudományban c. konferencián Budapest, 2007. november 12. (2007)

333. Domokos, Andrea: A büntetőpolitikai koncepcióról. RENDESZETI SZEMLE: AZ IGAZSÁGÜGYI ÉS RENDESZETI MINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA (2006-2010) 55 : 7-8 pp. 88-104. , 17 p. (2007)
334. Domokos, Andrea: Miért szankcionálunk? Hogyan szankcionáljunk a büntetőjogban? In: Domokos, A; Deres, P (szerk.) Studia in honorem Endre Bócz. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2007) 132 p. pp. 17-32. , 16 p.
335. Domokos, Andrea (szerk.) ; Deres, Petronella (szerk.): De iuris peritorum meritis, Studia in honorem Endre Bócz.: Piacgazdaság az Alkotmányban. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2007)
336. Domokos, Andrea: Zavarjuk össze nyelvüket, hogy senki se értse egymás nyelvét? A kóros elmeállapot büntetőjogi megítélése: A Magyar Pszichiátriai Társaság nemzetközi konferenciája 2006. február 2. Budapest Dr. med. dr. jur. Vizi Jánossal közösen (2006)
337. Domokos, Andrea: Büntetőjogi „javallatok” a polgári Magyarországról: A Károli Gáspár Refomátus Egyetemen „A büntetőpolitika időszerű kérdései” témában rendezett konferencián (2006)
338. Domokos, Andrea: Az Európai Unió csatlakozás tapasztalatai a büntetőjog területén. In: Kapa, Mátyás (szerk.) Az Európai Unió jogalkotása a polgári eljárásjog : Nyári egyetem - 2006 Jog és Állam 8. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2006) pp. 31-35. , 5 p.
339. Domokos, Andrea: Öncélú erőszak a médiában és a bűnügyekben. In: Gabos, Edina (szerk.) A média hatása a gyermekekre és a fiatalokra III. : Balatonalmádi, 2005 Budapest, Magyarország : Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Magyar Egyesület (2006) 392 p. pp. 218-223. , 6 p.
340. Domokos, Andrea: Criminal Bills and Acts in Civilian Hungary. In: Gál, István László; Hornyák, Szabolcs (szerk.) Tanulmányok dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország : Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK) (2006) 383 p. pp. 33-47. , 15 p.
341. Domokos, Andrea: A fenyítő eljárástól a kiegyezésig: A büntetőpolitika változásai. In: Nagy, Ferenc (szerk.) Bűnügyi mozaik : Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére. Szeged, Magyarország : Pólay Elemér Alapítvány (2006) 532 p. pp. 267-274. , 8 p.
342. Domokos, Andrea: Environmental Scarcity, Ecological Marginalization and Violence. In: Fenyvesi, Csaba; Herke, Csongor; Mészáros, Bence (szerk.) Bizonyítékok : tiszteletkötet Tremmel Flórián Egyetemi Tanár 65. Születésnapjára. Pécs, Magyarország : PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2006) 681 p. pp. 117-124. , 8 p.
343. Domokos, Andrea: A „távoltartás” bevezetése a magyar jogban. In: Imre, Miklós; Lamm, Vanda; Máthé, Gábor (szerk.) Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére. Budapest, Magyarország : Aula, MTA Jogtudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem, Károli Gáspár Református Egyetem (2006) 453 p. pp. 86-94. , 9 p.

344. Domokos, Andrea: Hogyan nyerjük meg a választásokat? BELÜGYI SZEMLE: A BELÜGYMINISZTERIUM FOLYÓIRATA (1995-2006) 54 : 5 pp. 110-112. , 3 p. (2006)
345. Domokos, Andrea: The Reform of Hungarian Criminal Policy. ACTA JURIDICA HUNGARICA 47 : 3 pp. 303-313. , 11 p. (2006)
346. Domokos, Andrea: Gyermekünk védelme a média-erőszakkal szemben: a Budavári Önkormányzat Kábítószerügyi Egyeztető Fórumának szakmai konferenciája. Budapest, 2008. november 20. (2005)
347. Domokos, Andrea: Justice for All: A büntetőpolitika újragondolása az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban. In: Ligeti, Katalin (szerk.) Wiener A. Imre ünnepi kötet. Budapest, Magyarország : Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (2005) 575 p. pp. 455-465. , 11 p.
348. Domokos, Andrea: A nemzetközi büntetőbíráskodás eszméje. In: Hollán, Miklós (szerk.) Bűnügyi Oktatók Országos Találkozója (BOT) – 2004. Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem (2005) pp. 19-41. , 23 p.
349. Domokos, Andrea: A bűntevő elmetehetségéről: A kóros elmeállapot megítélésének változásai az idők során. JOGTÖRTÉNETI SZEMLE 7 : 3 pp. 1-6. , 6 p. (2005)
350. Domokos, Andrea: Ultima ratio a szellemi alkotások védelmében. In: Gellér, Balázs (szerk.) Györgyi Kálmán ünnepi kötet. Budapest, Magyarország : KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. (2004) 639 p. pp. 149-161. , 13 p.
351. Domokos, Andrea: Hans Gross követői: Gondolatok a Kriminológia új tankönyve kapcsán. ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY 45 : 3-4 pp. 362-368. , 7 p. (2004)
352. Domokos, Andrea: Szétesőben: A társadalmi integráció ellen ható tényezők a globalizáció világában. VALÓSÁG: TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 47 : 4 pp. 84-88., 5 p. (2004)
353. Domokos, Andrea: Esélyegyenlőség a partnerkapcsolatban: Új kutatások a partner-bántalmazással kapcsolatosan. BELÜGYI SZEMLE: A BELÜGYMINISZTERIUM FOLYÓIRATA (1995-2006) 52 : 2-3 pp. 167-176. , 10 p. (2004)
354. Domokos, Andrea: Tudományelmélet és empiria a jogharmonizáció jegyében: Kutatások az OKRI műhelyében. ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY 44 : 3-4 pp. 321-337. , 17 p. (2003)
355. Domokos, Andrea: Az erőszak megjelenési formái. In: Anon (szerk.) Hátrányos helyzetűek népegészségügyi problémái. Debrecen, Magyarország : Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum (2002) pp. 135-145. , 11 p.
356. Domokos, Andrea: A globalizáció gyermekei. COLLECTIO IURIDICA UNIVERSITATIS DEBRECENIENSIS 1 : 1 pp. [177]-185. (2001)
357. Domokos, Andrea: Veszélyeztetett fiataljaink. In: Gabos, Erika (szerk.) A média hatása a gyermekekre és fiatalokra II. Budapest, Magyarország : Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Magyar Egyesület, Országos Rádió és Televízió Testület (ORTT) (2001) 309 p. pp. 22-24. , 3 p.

358. Domokos, Andrea: Szankciók a székely falutörvények világából. DEBRECENI SZEMLE 9 : 3 pp. 389-395. , 7 p. (2001)
359. Domokos, Andrea (szerk.): Kriminológiai Közlemények, 59. Budapest, Magyarország : Magyar Kriminológiai Társaság (2001). Szakkönyv (Könyv) | Tudományos[1530349] [Nyilvános]
360. Domokos, Andrea: Az erőszakos bűnözés. Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2000
361. Domokos, Andrea: Az erőszakos bűnözés: Új jelenségek a magyarországi erőszakos bűnözés területén. Budapest, Magyarország : Hinnova Magyarország Kft. (2000) , 202 p.
362. Domokos, Andrea: Büntetőjogi szabályok az Erdélyi Fejedelemség korában. MAGYAR RENDÉSZET 1 : 3-4 pp. 74-81. , 8 p. (2000)
363. Domokos, Andrea: Kíméletlen erőszakos bűnelkövetők. RENDVÉDELMI FÜZETEK : 20 pp. 1-16. , 16 p. (2000)
364. Domokos, Andrea: Nagyvárosi gettók. BELÜGYI SZEMLE: A BELÜGYMINISZTERIUM FOLYÓIRATA (1995-2006) 48 : 10 pp. 74-84. , 11 p. (2000)
365. Domokos, Andrea: Büntetőjogi szabályok az erdélyi törvénykönyvekből (1540-1848). JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 55 : 11 pp. 470-473. , 4 p. (2000)
366. Domokos, Andrea: Erőszakos bűnözés a 90-es évek Magyarországon. RENDVÉDELMI FÜZETEK 3 pp. 23-23. , 1 p. (1999)
367. Domokos, Andrea (szerk.): Kriminológiai közlemények :57 szám. Budapest, Magyarország : Magyar Kriminológiai Társaság (1999) , 291 p.
368. Domokos, Andrea: Az agressziót közvetítő média. In: Gabos, Erika (szerk.) A média hatása a gyermekekre és fiatalokra I. Budapest, Magyarország : Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Magyar Egyesület (1999) pp. 111-113. , 3 p.
369. Domokos, Andrea: Erőszakos bűnözés a 90-es évek Magyarországon. RENDVÉDELMI FÜZETEK : 23 pp. 1-20. , 20 p. (1999)
370. Domokos, Andrea: Prevenációs lehetőségek a fiatalok erőszakos elkövetők körében. RENDVÉDELMI FÜZETEK : 3 pp. 10-23. , 14 p. (1999)
371. Domokos, Andrea: A magyar büntetőbírásodás történetéből (XVI-XVII-XVIII. század). FŐISKOLAI FIGYELŐ 9 : 4 pp. 74-79. , 6 p. (1999)
372. Domokos, Andrea: A velünk élő erőszak. FŐISKOLAI FIGYELŐ 9 : 1 pp. 54-62. , 9 p. (1999)
373. Domokos, Andrea: Erőszak és deviáns magatartás. BELÜGYI SZEMLE: A BELÜGYMINISZTERIUM FOLYÓIRATA (1995-2006) 47 : 6 pp. 113-121. , 9 p. (1999)

374. Domokos, Andrea (szerk.): Kriminológiai közlemények :56 szám. Budapest, Magyarország : Magyar Kriminológiai Társaság (1998) , 275 p.
375. Domokos, Andrea: Elméletek az erőszakról. KRIMINOLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK Különkiadás pp. 41-45. , 5 p. (1998)
376. Domokos, Andrea: A székely faluközösség erkölcsi és jogi normái. In: Gönczöl, Katalin; Kerezi, Klára (szerk.) Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Budapest, Magyarország : Magyar Kriminológiai Társaság (1998) 238 p. pp. 74-79. , 6 p.
377. Domokos, Andrea: Az agresszív média. BELÜGYI SZEMLE: A BELÜGYMINISZTERIUM FOLYÓIRATA (1995-2006) 46 : 6 pp. 23-36. , 14 p. (1998)
378. Domokos, Andrea (szerk.): Kriminológiai közlemények: 55 szám. Budapest, Magyarország : Magyar Kriminológiai Társaság (1997) , 211 p.
379. Domokos, Andrea: Az agresszió, mint viselkedési minta a technokrata társadalomban. GYERMEKVÉDELEM-NEVELŐKÖZÖSSÉGEK 5 : 1 pp. 58-61. , 4 p. (1997)
380. Domokos, Andrea: Hogyan büntessünk másként?: Az alternatív szankciók szerepe a büntető igazságszolgáltatás rendszerében. FŐISKOLAI FIGYELŐ 8 : 1 pp. 23-28. , 6 p. (1997)
381. Domokos, Andrea: Közös feladatunk-e bűnmegelőzés. PÁRTFOGÓK 1 : 2 pp. 5-5. , 1 p. (1997)
382. Domokos, Andrea: Zsákutca? Az agresszió mint viselkedési minta. BÖRTÖNÜGYI SZEMLE 16 : 1 pp. 1-6. , 6 p. (1997)
383. Domokos, Andrea: A társadalmi bűnmegelőzés eszközei a fiatalkori erőszakos bűnözés visszaszorításában. BELÜGYI SZEMLE: A BELÜGYMINISZTERIUM FOLYÓIRATA (1995-2006) 45 : 2 pp. 26-38. , 13 p. (1997)
384. Domokos, Andrea: Az erőszak nyomában: Elméletek az agresszióról. BELÜGYI SZEMLE: A BELÜGYMINISZTERIUM FOLYÓIRATA (1995-2006) 45 : 10 pp. 15-21. , 7 p. (1997)
385. Domokos, Andrea (szerk.): Kriminológiai közlemények: 54 szám. Budapest, Magyarország : Magyar Kriminológiai Társaság (1996) , 153 p.
386. Domokos, Andrea: Új megoldások a jogalkalmazásban egyes jogszabályi változások tükrében: A II. Nyári Jogakadémia. FŐISKOLAI FIGYELŐ 7 : 3 pp. 102-109. , 8 p. (1996)
387. Domokos, Andrea: A fiatalkori kriminalitás okai és megelőzése egy nyugati szerző szemszögéből Dr. L. F. Lowenstein: Born or Made to Kill? BELÜGYI SZEMLE: A BELÜGYMINISZTERIUM FOLYÓIRATA (1995-2006) 34 : 5 pp. 69-73. , 5 p. (1996)
388. Domokos, Andrea: Beszámoló az I. Nyári Jogakadémiáról. FŐISKOLAI FIGYELŐ PLUSZ 6 : 4 pp. 465-468. , 4 p. (1995)

389. Domokos, Andrea: Peccatum, delictum, szankció: Angyal Pál 1909-2009. Büntetőjogi konferencia közösen a Pázmány Péter Katolikus Egyetem ÁJK-val, Budapest, 2009. november 20. (1994)
390. Domokos, Andrea: A család kiegészítő szerepe az agresszió elleni nevelésben Módszerek az iskolai agresszió kezelésére: előadás a Fővárosi Pedagógiai Napok keretében. Budapest, 2008. április 3. (1992)
391. Balás, Gábor - Domokos, Andrea: Erdély rövid jogtörténete 1947-ig. Budapest, Magyarország : Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (1991) , 178 p.
392. Domokos, Andrea - Sători, Anna: A hatékony védőhöz való jog biztosítása nemzeti referátum „Az emberi jogok védelme a Szovjetunió és a kelet-európai országok büntető igazságszolgáltatásában. (1991)
393. Domokos, Andrea: Hungarian Criminality. CRIMINAL JUSTICE MATTERS 6 : Summer p. 7 , 1 p. (1991)
394. Domokos, Andrea: Powell, Edward: Kingship, Law and Society (Királyság, jog és társadalom). ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY 33 : 3-4 pp. 254-258. , 5 p. (1991)

AZ ENGEDÉLYTŐL A BEJELENTÉSIG - ÚJRATERVEZÉS AZ ÉPÍTÉSI IGAZGATÁSBAN

Kivételes megtiszteltetés a Domokos Andrea Professzor Asszony 60. születésnapja alkalmából megjelenő tanulmánykötetben publikálni. Megtisztelő, mivel magam is nagyra értékelem – mind kollégaként, mind egyetemi vezetőként mind tudományos kutatóként – az Ünnepeket, akinél gondjaim, kérdéseim mindig nyitott ajtókat találtak, ugyanakkor felelősségteljes feladat is, mivel nem könnyű megfelelni egy, az ünnepelthez méltó kötetben való megjelenéssel szemben megfogalmazódó elvárásoknak. Tisztelt Professzor Asszony, kedves Andrea! Isten éltesen, kívánok még legalább hatvan boldog, tartalmas és eredményes évet, az alábbiakban pedig egy olyan tanulmánnyal köszöntelek, amely – közjogásként engem mind közigazgatási, mind pénzügyi jogi oldalról foglalkoztat –, s amellyel kapcsolatban napjainkban sem nyugszik a jogalkotói „harci kedv”, ami pedig tudományos vizsgálatért kiált.

1. Alapvetés: az építési jog (ki)alakulása

Az építési igazgatást alapvetően a közösség védelme hívta életre, amelyek – a vonatkozó tevékenységfajták közül – többek között közhatalmi, ennek keretében szabályozó (hatósági jogalkotás) és ellenőrzési (hatósági jogalkalmazás és hatósági felügyelet) eszköztár alkalmazását jelentetik – a tervezési és egyéb, nem közhatalmi tevékenységfajták mellett – az állami jelenlét tekintetében az ágazatban. A vizsgált szakigazgatási terület komplexitásához igazodóan sokfélék (és folyamatosan sokasodnak) azok a kihívások, amelyekre tekintettel az állami beavatkozás elengedhetetlen ezen a területen. A szabályozás szükségességét elsősorban a közbiztonság megteremtése, a külső támadások, tűzvészek, járványok elleni védekezés hívta életre, de ebben a körben értelmezhető a környezetvédelem, a település esztétikus kialakításának biztosítása vagy a település funkcionális elrendezésének garntálása (pl. ártéren történő építkezés tiltása, korlátozása).²

Mindezekre tekintettel az építésügy fogalmi meghatározása tekintetében indokoltnak mutatkozik az ágazat tág és szűk értelemben történő definiálása közötti differenciálás. Az építési igazgatás szűk értelemben alapvetően két területre osztható, a településrendezési jogra és az építésrendészetre. Tág értelemben az építésügy magában foglalja az állam

1 Habilitált egyetemi docens, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pénzügyi Jogi tanszék

2 Megjegyzendő, hogy éppen ezen sajátosságok miatt alapvetően önkormányzati szinten alakult ki és fejlődött évszázadokon keresztül az ágazat jogi szabályozása.

területének tervszerű, hatékony felhasználását a szabályozástól egészen a konkrét építési munkálatokig. Ebben a vonatkozásban az építésügyi igazgatás része a területfejlesztés és -rendezés, az ahhoz szorosan kapcsolódó településtervezés és -fejlesztés, a műemlékvédelem, a közterület-fenntartás és az építésrendészeti igazgatás, valamint az építési tervezési, kivitelezési, építőipari és építőanyagipari tevékenység igazgatása is.³

Az építési igazgatás története egyidős a letelepült, állandó épületekben élő helyi közösségek történetjével. Természetesen mindaddig, amíg a társadalmi munkamegosztás során nem különült el az igazgatást főtevékenységként végzők csoportja, s nem alakult ki az írott jog, az építési tevékenység szabályozása szokásokon, majd szokásjogon alapult. A szokások alapja néha spirituális, vallási eredetű volt, de ahogy a többi igazgatási ágazatban (pl. egészségügy), úgy itt is megjelentek tapasztalati, szükségletek által vezérelt elemek. A vallási előírások – így például az épületek tájolása, helyiségek elrendezése, szakrális indíttatású stílusjegyek követése – mellett mindig is a védelmi funkcióknak való megfelelés hatott leginkább a települések elrendezésére és az épületek kialakítására.⁴ A védelmi funkció – ahogy erre a fentiekben már utaltunk – számos területen megjelent, és más-más következménnyel járt.⁵

Az igazgatás szervezete kezdetben, a szokásjog írott joggá alakulásával a szabályozáshoz igazodóan lokális jellegű volt (települési, városállami szint). Bár a helyi szabályozás szerepe a mai napig megmaradt, a centralizáció erősödésével mind a reguláció, mind az igazgatás, mind a finanszírozás (középítések) területén megjelent és egyre dominánsabbá vált az uralkodói (állami) szerepvállalás.⁶ Az ókori építésszabályozás és -igazgatás a görög és hellenisztikus hagyományokon alapuló római középítészetben, valamint jogalkotásban csúcsonodott ki.⁷

Mint minden szakigazgatási területen, így az építésügyben is jelentős visszaesés következett be a nyugat-római birodalom bukásával. A kaotikus állapotok között újra megnőtt a helyi szabályozás jelentősége, s csak néhány területen (Bizánc, Kis-Ázsia) öröklődtek tovább az ókori hagyományok. A centralizált európai államok kialakulása és megerősödése után azzal együtt, hogy az állami szerepvállalás fokozódott (kikényszerítette az ipari fejlődés, népességnövekedés, urbanizáció), megmaradt a központi és helyi szabályozás dualizmusa is.

A vázolt tendenciák vonatkozásában a XIX. század végén, de erőteljesebben a XX. században következett be alapvető változás. A fent említett technikai fejlődés és ezzel egy időben a rohamosan érzékelhető urbanizációs folyamatok olyan helyzetet eredményeztek,

3 Vö. TORMA András: *Közigazgatási jog különös rész II. Területi-Műszaki igazgatás*. Miskolc, Bíbor, 1999. 53. A témakörhöz kapcsolódóan lásd egyebek mellett KŐSZEGFALVI György – LOYD Tamás: *Településfejlesztés*. Budapest, ELTE Eötvös, 2001, LÁSZLÓ Mária – PAPP Norbert: *Bevezetés a terület- és településfejlesztésbe*. Lomaynt, 2007, valamint PAPP Norbert – TÓTH József: *Terület- és Településfejlesztés I*. Pécs, Alexandra, 2005.

4 Vö. TORMA 1999, 52.

5 Ld. védelem a környezeti hatásokkal szemben (pl. építőanyag megválasztása), tűzvédelem (pl. tűztávolság tartására kötelezés), egészségvédelem (pl. kommunális berendezések és szolgáltatások), valamint védelem a támadások ellen (pl. nyílászárók alkalmazása).

6 Komoly építésügyi tudásról tesznek tanúbizonyságot az ókori öntözőrendszerek, városfalak, tervezett városok (Uruk, Amarna, Alexandria).

7 Erre hozhatók példaként Augustus császár építési rendelkezései.

amelyben tervszerűtlenül mentek végbe az iparosítási-városfejlesztési beruházások. Ennek a jelenségnek számos káros következménye (pl. zaj- és környezeti ártalmak, zöldterületek drasztikus csökkenése, a korszerű közlekedést akadályozó szűk közterületek, egyre fokozódó lakásigény stb.) lett egyre inkább érzékelhető, amelyek arra készítették az államot, hogy egyrészt „békebíróként” oldja fel a kialakult feszültséget, másrészt „szabályozóként” vállaljon aktív szerepet a városfejlődési folyamatok alakításában, ami lényegében az állami telekpolitika kialakítását és az építési tevékenység kontrolljának kiépítését eredményezte. A XX. század második felében azonban olyan további fejlemények következtek be az időszak jogfejlődésének eredményeképpen, amely két területen is számottevően átalakította az építési jog eddigi kialakult kereteit. Egyrészt kiemelendő, hogy a településfejlesztési tevékenység jóval meghaladta az építési tevékenység szabályozásának és ellenőrzésének funkcióját, s ennél komplexebb, a településfejlesztési folyamatok tudatos és tervszerű irányításában manifesztálódó céllal fejlődött tovább, amelyek alapvetően az alábbi rendszerszintű változásokat hozták: megjelentek a stratégiai tervezés eszközei és kialakult a rájuk vonatkozó szabályozás (településrendezési jog alapdokumentumai), létrejöttek továbbá intézményesített együttműködési formák a helyi önkormányzati és az államigazgatási szervek között (pl. építéshatósági és építésfelügyeleti ellenőrzés). Megjegyzendő másrészt az is, hogy egyre fokozottabban jelentek meg a biztonsági szempontok, amelyekre – a magánjogi reguláció elégtelensége okán – egyre nagyobb hangsúlyt kellett fektetnie a közjogi-közigazgatási jogi szabályozásnak.⁸

Az állami beavatkozás (át)alakulása történeti fejlődésének teljessé tételéhez szükségesnek mutatkozik azt is kiemelni, hogy a XX. század végén egy új jelenséggel, az ún. globalizálódó beruházások elszaporodásával szembesülünk. Ez a gyakorlatban azt a realitást takarja, hogy az építési beruházások értelem szerűen nem állnak meg a települési határoknál, kialakulnak területközi, regionális és országos infrastruktúra hálózatok, a fejlettebb térségek felé törekvés azonban egyenlőtlen folyamatokat eredményez, amely korszakunkban felértékelíti és – különösen az Európai Unió tagsságával összefüggésben – kiemelt jelentőségűvé teszi a területfejlesztés szabályozását és megvalósítását.

2. Az építési jog története Magyarországon

Az építési igazgatás hazai alakulása döntően követte az előbb vázolt folyamatokat azzal, hogy az építési jogi tárgyú rendelkezések már I. István előírásai között is megjelentek, az egységes, kifejezetten az építési igazgatást kódex-jelleggel szabályozó jogalkotói produkum megszületésére azonban a XX. század első harmadáig várni kellett.

A településfejlesztés és az építésügyi igazgatás a sorozatos világgépek és válságok

8 Egyebek mellett a tervezővel, kivitelezővel szembeni szakmai követelmények jogszabályi szinten történő megjelenése, egyes építményekre, beruházásokra vonatkozó szabályozásnak az építési jog „általános részéből” a jogalkotó általi kiemelése, valamint a településrendezés, településfejlesztés relatív önállósodása említhető ebben a körben. Vö. SZALAI Éva: Az építési igazgatás, építési jog alapjai. In LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből II. kötet. Gazdasági közigazgatás, infrastruktúra igazgatás*. Budapest, Complex, 2013. 266.

közepette lényegében változatlan maradt a magyar közigazgatás második aranykorának számító 1930-as évek közepéig. Magyarország első átfogó építési törvénye az 1937. évi VI. törvénycikk volt. Ezzel a nemzetközi mércével is színvonalas jogszabállyal emelkedett az építésügyre vonatkozó szabályozás törvényi szintre. A törvénycikk bevezette a – mai fogalmaink szerinti – városfejlesztési és -rendezési tervezést, és építésrendészeti bírságot, rendezte az építési hatósági tevékenységet, korszerűsítette az ingatlan-nyilvántartást. A szabályozás 1964-ig adta a szabályozás gerincét, de hatását lerontotta, hogy egészen 1957-ig nem volt az ágazatnak egységes ágazatirányító főhatósága. Szükségesnek mutatkozik azt is megjegyezni, hogy az említett törvény „rosszkor volt rossz helyen”, ami a valóságban azt jelentette, hogy mire beépülhetett volna a hatósági gyakorlatba, addigra kitört a második világháború. A háború és utána a helyreállítás időszaka pedig nem kedvez sem a tervezésnek, sem a hatósági megfontolásoknak.

A II. világháború – mint a legtöbb ágazat területén – az építésügyben is katasztrofális állapotokat idézett elő. Az egyes épületek, létesítménytípusok 30-94%-a sérült, vagy semmisült meg. Vészhelyzetben a közigazgatás többnyire centralizált, – nem ritkán diktatórikus – eszközöket alkalmaz, az átgondolt fejlesztés helyett ezek az évek a kampányok, a mennyiségi szemlélet, a sablonos szükségmegoldások időszaka. Már 1945-ben létrehozták az Országos Építésügyi Kormánybiztosságot, 1946-ban az Építésügyi és Közmunkaügyi Minisztériumot, 1949-ben az Építésügyi Minisztériumot, amely azonban, lényegében csak „építőanyag termelőtő hatóság” volt, s mivel az ágazati főhatalom több szerv között oszlott meg, nem tölthette be irányító feladatát. Ez az állapot csak 1957-ben rendeződött, amikor a tényleges építésügyi irányítói jogkör az Építésügyi Minisztériumhoz került. A korszak kedvező változása ugyanakkor, hogy a helyi településfejlesztési és építésügyi igazgatási feladatok a helyi igazgatás „univerzális” szerveihez, a tanácsokhoz kerültek. Emellett szükséges kiemelni azt is, hogy az egész szocialista korszak centralizált állami berendezkedésében a beruházók hierarchikus irányítás alatt álltak, ennél fogva a gazdasági érdekek primátusa érvényesült, így a fejlesztési folyamatok összehangolásának igénye háttérbe szorult.⁹

1964-ben megszületett második építési kódexünk, az 1964. évi III. törvény. Elődjéhez hasonlóan magas színvonalú, stabil jogi produktumnak bizonyult. Az ágazat története során először találkozott egymással a tiszta ágazati főhatalom, a korszerű szabályozás és a stabil helyi hatósági igazgatási és szabályozási tevékenység. Megállapítható, hogy ezt a jogszabályt az ágazati szemlélet jellemezte, lényegében tehát egy olyan kerettörvény volt, amely – egyértelmű pozitívumként – magába foglalta a területfejlesztés és az építési igazgatás eszköztárát egyaránt.

Ez az állapot a rendszerváltásig tartott, amikor pozitív és negatív változások is zajlottak e területen. A rendszerváltás mámorában ésszerű megoldásnak tűnt a helyi önkormányzatok – mint a tanácsnál nagyobb legitimitációjú helyi jogalkotó szervek – bekapcsolása az építési igazgatás rendszerébe. A történeti hűség kedvéért azonban kiemelendő, hogy az ekkortájt tapasztalt negatívumok egyenes úton vezettek a 2020. március 1-jével kiépült

9 Uo., 267. Megjegyzendő, hogy ezen a helyzeten nem változtatott az Építésügyi Minisztérium felállítása vagy az 1964. évi III. törvény elfogadása sem.

kormányhivatali hatáskör-telepítéshez. Hátrányosnak mondható a jogszabályok gyakori változása és a „tisztá” ágazati főhatóság „elvesztése”.¹⁰ Végbement a gazdasági struktúra lassú, majd gyorsabb átalakulása, megteremtődtek az állampolgári tulajdonszerzés feltételei, megjelent (különösen a kilencvenes évek elején) a beruházók fejlesztési döntéseinek koordinálása és determinálása, ami differenciált közigazgatási jogi eszközrendszert igényelt. Ebben a koordináta rendszerben született meg az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (a továbbiakban: Étv.), amely az építési jog hatályos rendszerének alapszabályaként fogható fel.

Az „építési jog” nem homogén normaösszességként fogható fel, hanem egy kifejezetten komplex, szerteágazó jogterületként, míg az építésügyi (i igazgatás) azon szervezetek és az általuk végzett tevékenységek összességéül értelmezhető, amelyek közhatalmat gyakorolva biztosítják az „építésügyi” jogszabályok érvényesülését. Ezzel összefüggésben két megjegyzés kívánkozik ide. Egyrészt kiemelendő, hogy az „építési jog” bázisát – különösen a közhatalom gyakorlására tekintettel – a közigazgatási jog adja (ld. szervezetrendszer, feladat- és hatáskört rögzítő szabályok, eljárási rendelkezések stb.), másrészt az is megállapítható, hogy ez a normaanyag több jogágból „kölcson vesz” bizonyos jogintézményeket, így az építési igazgatásra vonatkozó joganyag szoros összefüggést mutat – egyebek mellett – a pénzügyi joggal, az agrárjoggal és a polgári joggal is.

Csupán a jogterület heterogén jellegének érzékeltetése céljából emeljük ki, hogy a következő alapvető jogági összefüggéseket. Az építési jogban a polgári jog feladata egyebek mellett a tulajdonosi, használati jogosítványok szabályozása, a szomszédos ingatlan védelmével kapcsolatos jogintézmények alkalmazhatósága, valamint a szerződéses kapcsolatok (építtető-tervező, építtető-kivitelező) regulálása. Az agrárjog szerepe alapvetően az építési célú földterületekkel gazdálkodásra, valamint a mezőgazdasági rendeltetésű területek védelmére irányul, míg a pénzügyi jogi kapcsolódást az építési tevékenység ösztönzése (pl. CSOK) vagy korlátozása (pl. 27%-os ÁFA) érdekében alkalmazott közpénzügyi rendelkezések érzékeltetik.

Az építési joggal összefüggésben szükséges végezetül azt is kiemelni, hogy azt egyrészt jellemzi a kódex-szerű szabályozás léte, másrészt azonban mind vertikálisan, mind horizontálisan többszörösen tagot jogterületről beszélhetünk.¹¹ A vertikális tagoltság a jogforrási szintekkel azonosítható, ebben a körben csak utalunk arra, hogy a törvényi szintű szabályozás mellett kiterjedt törvénytől alacsonyabb szintű (kormány-, miniszteri- és helyi önkormányzati rendeletei) joganyag adja a reguláció matériáját. A horizontális tagoltság ezzel szemben abból fakad, hogy nem csupán az építési ágazatba tartozó jogszabályok tartalmaznak építési jogi tárgyú rendelkezéseket, hanem számos ágazati joganyag is szabályozás alá von bizonyos – e szakigazgatási területhez kapcsolódó – életviszonyokat. Ebben a körben lehet megemlíteni – egyebek mellett – a közlekedési, hírközlési, környezetvédelmi, örökségvédelmi, vízjogi, energiajogi vagy éppen honvédelmi jogi rendelkezéseket.

10 Ezt jól érzékelteti az a tény, hogy az elmúlt 30 évben több mint 6 főhatóság „csatolt része” volt már az építésügyi. A 2022 óta létező új helyzet, amelynek értelmében létrejött az Építési és Közlekedési Minisztérium ígéretes hozzáadott értéket képviselhet, eddig azonban a minisztériumi portfólió pusztá léte nem hozott korszakos változást ezen a területen.

11 Uo., 270.

3. A településképvédelem mint településrendezési jog új zászlós hajója

Az építési (közigazgatási) jog lényegében két területre osztható, ennek megfelelően voltaképpen két alrendszeret különböztethetünk meg: a településrendezési jogot és az építésrendészetet (építési szabályzati jog).¹² Az időrendben korábban kialakult építésrendészeti tevékenység alapvető funkciója az épületek biztonságos és rendeltetésszerű használatának biztosítása, amely alapvetően hatósági (jogalkalmazói és felügyeleti) tevékenységen keresztül realizálódik a szabályozásban. Megállapítható, hogy ez a tevékenység tipikusan az állami feladat-ellátás szférájához tartozik, mivel mind a védendő érdekek (biztonsághoz, élethez és egészséghez való jog biztosítása), mind a jogalkalmazás egységessége iránti igény az államigazgatási feladat- és hatáskörként történő szabályozás melletti érvként hozható fel.

A településrendezési jog – ezzel szemben – jóval „fiatalabb” jogterület, rendeltetése pedig nem más, mint a településen belüli területfelhasználási viszonyok alakítása, az épületeknek a település szerkezetébe való beillesztése. Az építési igazgatás eme alrendszere vonatkozásában – a területrendezési (országos és regionális, megyei területrendezési) tervek hierarchiája és az OTÉK kategóriáiban manifesztálódó központi jogi keretek között – felértékelődnek a helyi viszonyok, így ezt a feladatellátást tradicionálisan helyi önkormányzati keretek között helyezte el a jogalkotó a rendszerváltást követően.¹³ Talán nem igényel bővebb magyarázat annak belátása, hogy (példának okáért) a helyi építési szabályzat vagy a településszerkezeti terv vonatkozásában meghatározó jelentőségűek a helyi sajátosságok, a település specifikumai.

A településképvédelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvény három sajátos jogi eszközt intézményesített a településrendezés tekintetében, amelyekre az Étv. csak utaló szabályt tartalmaz, a részletszabályok ennek megfelelően a településképi törvényből ismerhetők meg.

A településképi követelmények előírása érdekében a jogalkotó felhatalmazza a helyi önkormányzatot arra, hogy településképi rendeletben az építési tevékenységgel érintett építmények településképhez való illeszkedését biztosító anyaghasználatára, tömegformálására, homlokzati kialakítására és a zöldfelületek kialakításának módjára; a – településszerkezet, táji környezet, településkarakter vagy egyéb helyi adottság miatt – településképi szempontból meghatározó területekre; az Étv. szerinti helyi építészeti örökség egyedi és területi védelmére, védetté nyilvánítására és a védettség megszüntetésére; valamint a reklámok, reklámhordozók, cégek és egyéb műszaki berendezések elhelyezésére és alkalmazására, illetve tilalmára vonatkozó településképi követelményt határozzon meg.¹⁴

12 Megjegyzendő, hogy ez a disztinkció az építési közigazgatási jogra és nem az építési igazgatásra vonatkozik, mivel az építési igazgatás szervei hatáskörük gyakorlása során ugyanazon aktusuk kibocsátása során együtt alkalmazzák a településrendezési jog körébe és az építésrendészeti jog körébe tartozó szabályokat.

13 Ezzel összefüggésben indokolt utalni arra, hogy a településrendezési eszközök megalkotásában (szabályozási jog) ragadható meg az önkormányzati feladat-ellátás lényege, azok érvényesítése – összhangban a fentebb írtakkal – nem tekinthető kizárólagos önkormányzati feladatnak.

14 A településképi rendelet előbb ismertetett településképi követelményeinek részletes tartalmi kereteit – ideértve a helyi építészeti örökség védelmének szakmai szabályait is – kormányrendelet határozza meg.

A településképi rendelet szakmai megalapozása érdekében településképi arculati kézikönyv készül, amely a településképi jellemzők bemutatásának és minőségi formálásának eszköze. A kézikönyv feltárja és ismerteti a településen belül jól elkülönülő egyes településrészek arculati jellemzőit és értékeit, és ennek figyelembevételével szöveges és képi megjelenítés formájában javaslatot tesz a településképhez illeszkedő építészeti elemek alkalmazására.

A településképi követelményeknek az egyedi építési beruházásoknál való alkalmazását az alábbi önkormányzati településképi-érvényesítési eszközök segítik elő:

- az önkormányzat tájékoztatást ad és szakmai konzultációt biztosít a településképi követelményekről,
- az önkormányzat polgármestere (főpolgármester) az építésügyi engedélyezési eljárást megelőzően véleményt adhat a jogszabályban meghatározott építésügyi hatósági engedélykérelemhez (településképi véleményezési eljárás),
- az önkormányzat polgármestere (főpolgármester) településképi bejelentési eljárást folytathat le (egyebek mellett) az építésügyi hatósági engedélyhez nem kötött és egyszerű bejelentéshez kötött építési tevékenységnek sem minősülő építési tevékenységek tekintetében, továbbá településképi bejelentési eljárást köteles lefolytatni a reklámok és reklámhordozók elhelyezése tekintetében,
- az önkormányzat polgármestere (főpolgármester) településképi kötelezést adhat ki és bírságot szabhat ki, ide nem értve a reklámhordozók és reklámok jogellenes elhelyezésével kapcsolatos, valamint a településképi bírságot.

A településképi vélemény rendeltetése abban ragadható meg, hogy az önkormányzat polgármestere (főpolgármester) az építésügyi engedélyezési eljárást megelőzően a megkeresés beérkezésétől számított 15 napon belül, a településképi követelmények teljesítésével kapcsolatban véleményt adhat az építésügyi hatósági engedélykérelemhez. Fontos kiemelni, hogy a vélemény kialakításához a polgármester kikéri az önkormányzati főépítész vagy a helyi építészeti-műszaki tervtanács szakmai véleményét, ha a polgármester 15 napon belül nem nyilvánít véleményt, hozzájárulását megadottnak kell tekinteni. Az előbb ismertetett eljárásrenddel szemben az önkormányzat polgármestere (főpolgármester) településképi bejelentési eljárást folytathat le az építési engedélyhez és egyszerű bejelentéshez nem kötött építési tevékenységek, míg köteles településképi bejelentési eljárást lefolytatni a reklámok és reklámhordozók elhelyezése tekintetében. A településképi bejelentési eljárást az ügyfél bejelentés formájában a polgármesternél (főpolgármesternél) kezdeményezi, az érintett tevékenység pedig a bejelentés alapján megkezdhető, ha ahhoz más hatósági engedély nem szükséges, és a polgármester (főpolgármester) a tevékenység végzését a bejelentést követő 15 napon belül nem tiltja meg vagy az eljárást nem szünteti meg. Jogorvoslati szempontból kiemelt jelentősége van annak, hogy ez a döntési kompetencia a polgármester átruházott önkormányzati hatáskörének tekinthető, így a polgármester hatósági döntésével szemben a települési önkormányzat képviselő-testületéhez lehet fellebbezni.

4. Hangsúly-váltás az építésrendészetben: az egyszerű bejelentés intézményének térnyerése

Az talán nem igényel bővebb kifejtést, hogy a jogszabálysértő, az építési előírásokkal ellentétes építési munkák komoly veszélyeket hordoznak magukban (pl. kedvezőtlen településrendezési folyamatokat indíthatnak el, védett természeti értékek pusztulását eredményezhetik, az állampolgárok életét, testi épségét károsíthatják vagy veszélyeztethetik, környezet károsodáshoz vezethetnek stb.). Ezt a nem kívánatos helyzetet elkerülendő (vagy legalábbis esélyét csökkentendő) az építési jogi előírások betartását szigorú, hatósági eszközök által realizált ellenőrzési rendszer biztosítja. A közigazgatási jog alapvetően két jogintézményen keresztül tölti be ezt a jogvédő funkciót az építésügyben: az engedélyhez kötöttség és az utólagos ellenőrzési rendszer által. Előbbi lényegében a közigazgatás hatósági jogalkalmazó tevékenységén keresztül manifesztálódik: ebben a körben azt vizsgálja – előzetesen és folyamatba épített módon – a közigazgatás, hogy a tervezett építmény megfelel-e a jogszabályi követelményeknek, illetve alkalmas-e a rendeltetésszerű használatra. Ezzel szemben építkezés és az építmények használata során betartandó előírások utólagos kontrollját a hatósági felügyelet körébe tartozó módon vizsgálja a közigazgatás.

Ezen a ponton érdemes arról is megemlékezni, hogy az építési munkáknak a hatósági kontroll szempontjából három típusát indokolt megkülönböztetni:

- engedély és bejelentés nélkül végezhető tevékenységek (pl. meglévő épület utólagos hőszigetelése), ebben az esetben a kontroll hatósági felügyeleten keresztül realizálódik,
- egyszerű bejelentéshez kötött tevékenységek (pl. 300 m²-t nem meghaladó hasznos alapterületű új lakóépület építése), amikor az építési dokumentáció teljességét a hatóság előzetesen vizsgálja, a vonatkozó követelmények számonkérésének formája ebben az esetben is a hatósági felügyeleti tevékenység, valamint
- az engedélyhez kötött tevékenységek (pl. 300 m²-t meghaladó hasznos alapterületű lakóépület építése), amikor a tervezett építési tevékenységnek az engedélyezési eljárásban manifesztálódó előzetes kontrollja kiegészül az utólagos hatósági felügyeleti tevékenységgel.

Az engedélyezési eljárásokkal összefüggésben célszerűnek mutatkozik az egyszerű bejelentéshez kötött eljárások köréről külön szólni, mivel ez a jogintézmény jelentős mértékben relativizálja az építésrendészetben egyébként érvényesülő engedélyhez kötöttséget. A Kormány 2015-ben fogadta el az építésügy átalakítását célzó intézkedési tervről és az ahhoz kapcsolódó feladatokról szóló 1567/2015. (IX. 4.) Korm. határozatot, amely a lakossági építkezésekre irányadó „bürokráciacsökkentés” realizálása érdekében a bejelentési elv térnyerését kívánta realizálni az engedélyezési eljárásokkal szemben. A hivatkozott kormányzati döntés értelmében a legfeljebb 160 m² hasznos alapterületű lakóépület építése (valamint a meglévő lakóépület legfeljebb 160 m² hasznos alapterületűvé történő bővítése vagy átalakítása) esetén az építésügyi hatóságnak tudomásulvételi eljárást kell lefolytatnia, amennyiben szakhatósági közreműködés, és építésügyi követelmények vizsgálatán túlmenő szakkérdés vizsgálat nem szükséges. A kormányhatározatban

foglalt elképzelésen azonban a jogalkotó több irányban is túllépett, mivel egyrészt az Étv. hatályos normaszövege a legfeljebb 300 négyzetméter összes hasznos alapterületű új lakóépület építése esetén tette főszabállyá az egyszerű bejelentési kötelezettséget az engedélyezési eljárás helyett, másrészt a hatóság szerepe is változáson esett át az eredeti koncepcióhoz képest.¹⁵

Az egyszerű bejelentéshez kötött építési tevékenységek szabályozását az Étv. 33/A. §-a, illetve a 155/2016. (VI.13.) Korm. rendelet. adja. Az Étv. akként rendelkezik, hogy – engedélyezési eljárás lefolytatása helyett – egyszerű bejelentéssel történik

- a 300 négyzetméter összes hasznos alapterületet meg nem haladó új lakóépület építése,
- műemlék kivételével, a meglévő lakóépület 300 négyzetméter összes hasznos alapterületet meg nem haladó méretűre bővítése, valamint
- a fenti építési munkákhoz szükséges tereprendezés, támfalépítés.

A szabályozás több ponton – bár építési közigazgatási jogi szempontból némileg vitatható – eljárási könnyítést tartalmaz az építettő vonatkozásában. Kiemeljük ezek közül az alábbiakat:

- egyszerű bejelentéssel folytatott építési tevékenység esetén az építettő az építési tevékenységet bejelenti a kijelölt szervnek,
- ha a tervező a tervezés során a közműellátás és az égéstermék-elvezető megvalósítása érdekében az arra jogosult szolgáltató hozzájárulását vagy jóváhagyását kéri, és arra nyolc napon belül nem kap érdemi választ, a hozzájárulást vagy jóváhagyást megadottnak kell tekinteni.

E helyütt annyit jelzünk, hogy ez a módosítás alapvető profilváltást jelentett az építési igazgatásban részt vevő hatóságok számára, mivel az előzetes engedélyezési tevékenység helyett a bejelentési kötelezettséggel kombinált utólagos kontroll eszközrendszerével kell teljes körűen biztosítani a jövőben az építési munkálatok jogszerűségét, szakszerűségét és biztonságosságát, illetve ezen keresztül a környezeti szempontok érvényesülését. Megállapítható azonban, hogy a jelenlegi jogszabályi környezetben a kezdeti tapasztalatok alapján a tervező, a kivitelező, az építettő és a szomszéd oldalán egyaránt bizonytalanság, védtelenség vált érzékelhetővé.¹⁶

5. Konklúzió helyett: a hatályos építési igazgatási szervezetrendszer – jogorvoslati szempontú – értékelése

Az építésügyi közigazgatási kompetenciák telepítése vonatkozásában a jogalkotónak az alábbi szempontokat indokolt szem előtt tartani:

- a településrendezési feladat-ellátás alapvetően érinti a helyi lakosság életviszonyait,

15 Étv. 33/A. §.

16 Ezzel kapcsolatban bővebben ld. BENCSIK András – BARTA Attila: A települési önkormányzatok szerepe a környezetvédelmi igazgatás átalakult rendszerében. *Pro Futuro*, 2017/1., 59-93.

- így ebben a tekintetben a helyi önkormányzatokat indokolt „helyzetbe hozni”,
- az építési igazgatást jellemzi az ún. „kettős érdekkötöttség”, közelebbről az a sajátosság, hogy az építési jogi eszközök egyszerre szolgálják a lokális lakossági érdekeket, valamint a jog által védett általános közérdeket, így nem mellőzhető az államigazgatási szervek bekapcsolása a szervezetrendszerbe, továbbá
 - a településrendezési és építési igazgatási feladat-ellátás magas szintű szaktudást igénylő, ugyanakkor magas költségekkel járó tevékenység.¹⁷

Mindezek előre bocsátását követően indokoltnak mutatkozik kiemelni, hogy a hazai szabályozásban az építésügyi és az építésfelügyeleti hatóságok kijelöléséről és működési feltételeiről szóló 343/2006. (XII.23.) Korm. rendelet egy meglehetősen differenciált hatáskörmegosztást épített ki az építési ágazatban.

A fentiekkel összefüggésben az alábbi megjegyzések kívánkoznak ide. A legszámottevőbb változás az általunk az építési közigazgatás kezdeti decentralizálásával összefüggésben korábban írtakhoz képest az a struktúra, amely a – körzetközpont, majd később a járárszékhely település önkormányzatának – jegyzője helyett a megyei, fővárosi kormányhivatalt jelöli ki az általános építésügyi hatóságnak.¹⁸ Ez a sajátosság – az Ákr. és a Kp. „koordináta rendszerében” – azzal az eredménnyel jár, hogy az építésügyi eljárások egyfokúvá válnak: a kormányhivatal döntésével szemben nincs helye fellebbezésnek, a döntés csak közigazgatási perben lesz megtámadható. Dogmatikai és praktikus kérdéseket vet fel továbbá az is, hogy a hatályos rendszerben az építésügyi és az építésfelügyeleti kompetenciákat egyazon közigazgatási szerv (ti. a megyei, fővárosi kormányhivatal) hivatott gyakorolni.

Fenti gondolatokkal összefüggésben kiemelendő az is, hogy a vázolt keretek a ma (még) hatályos állapotokat tükrözik, az Országgyűlés ugyanis a tavalyi évben elfogadta a magyar építészettről szóló 2023. évi C. törvényt, amely – 2024. október 1-jei hatályba lépését követően – borítékolhatóan további újra tervezést fog előidézni az építési ágazatban.

Irodalomjegyzék

- BENCSIK András – BARTA Attila: A települési önkormányzatok szerepe a környezetvédelmi igazgatás átalakult rendszerében. *Pro Futuro*, 2017/1.
- KŐSZEGFALVI György – LOYD Tamás: *Településfejlesztés*. Budapest, ELTE Eötvös, 2001
- LÁSZLÓ Mária – PAPP Norbert: *Bevezetés a terület- és településfejlesztésbe*. Lomaynt, 2007
- PAPP Norbert – TÓTH József: *Térület- és Településfejlesztés I.* Pécs, Alexandra, 2005
- SZALAI Éva: Az építési igazgatás, építési jog alapjai. In LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből II. kötet. Gazdasági közigazgatás, infrastruktúra igazgatás*. Budapest, Complex, 2013
- TORMA András: *Közigazgatási jog különös rész II. Területi-Műszaki igazgatás*. Miskolc, Bíbor, 1999

¹⁷ Vö. SZALAI 2013, 308.

¹⁸ Ld. 343/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet 1. §

NORMARENDEK ÉS MARADANDÓ ÉRTÉKEK

Vannak olyan emberek, akik lényükből fakadóan jók. Ők az igazi mesterek. Az ő példájukat követik azok a generációk, akik számára az érték még lényeges. Nagyon fontos, hogy ezek a mesterek a helyükön legyenek, hogy ne csak a szakmát, hanem annak a mély értelmét is megtanítsák, felmutassák. A jogásznak mélyre kell ásnia, mert életek függenek a szavától. Szabadság vagy szabadságvesztés, Vagyon vagy vagyonvesztés. És ez sohasem lehet mechanikus döntés következménye, mert az emberben lévő szabadság „szent” – ahogy a 300 éve született Kant mondja. Ezt a „szent-et” mutatja fel a mester. A jog mestere is.

1. Bevezetés

Az ember, mint zoon politikon szabálykövető lény. A külső és belső szabályok azok, amelyek meghatározzák a világban való helyét, és előírják, hogy hogyan cselekedjen. Az értékek a valósággal szembeni viszonyunkból fakadnak, azaz az érték nem egy állapot, hanem viszony. Ahogy a minőségbiztosítás a minőség fogalmát a fogyasztó igényeinek való megfelelésben látja, úgy az értéket az ismereteink és az azokból fakadó belátásunk és a valóság közti megfelelésben találhatjuk. Mindezt Horváth Sándor a következőképp fogalmazta meg:

Értéken ismereteink ama sajátosságát értjük, amelynél fogva a valóság adatainak megítélésére vagy újabb ismeretek szerzésére alkalmasak. Ismereteinknek a fejlődésre való alkalmas voltát és *ilyirányú szolgálatait logikai, meggyőződésünket irányító és a valósággal szemben elfoglalendő állásunkat biztosító sajátosságát pedig metafizikai, tartalmi értéknek mondjuk...*²

Az ismereteink a valóság és a megismerő alany viszonyából, logikai igazságként születnek, a meggyőződéseink és a valóság viszonya pedig, tartalmi értéként jelenik meg.

A valóságban a meggyőződés, mint tartalmi érték a normákhoz kötődik. Mondhatnánk, ez a meggyőződés az, ami visszavezeti az embert a Teremtőjéhez. Gyakorlatilag erről ír Szent Tamás a Summa Theologiae prima secundae részében, amikor azt tárgyalja, hogy az ember miként térhet vissza Istenhez cselekedetei révén. A visszatérés alapelvei a habitus, mint belső-, a törvény és a kegyelem pedig mint külső elvek.

Jelenleg a törvényhez (és a további normákhoz) való viszonyt elemezzük. Megállapíthatjuk, hogy az értékek és a szabályok szorosan összefüggenek. A szabályok célja az értékek létrehozása, az érték pedig a szabályoknak való megfelelésből adódik.

A szabályok és az értékek viszonya a kiindulópont. A következőkben megvizsgáljuk,

1 Dékán, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK

2 Horváth Sándor: Aquinói Szent Tamás világnézete, 53

hogyan az egyes szabályok hogyan alakítják, formálják egymást. Hogyan viszonyul egymáshoz a jog, az erkölcs és a vallás klasszikus normarendje a nyugati világfelfogásban?

2. Normarendek: Jog, erkölcs, vallás

A normarendek viszonyáról már jónéhány írásunkban szóltunk. Jelenleg azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy téves az az elképzelés, amely szerint az egyes normarendek egymást átfedő halmazokként lennének értelmezhetőek. Téves azt gondolni, hogy a jog tartalmazhat erkölcsi, vagy vallási elemet önmagában. Ugyanez igaz a vallásra is, amiben nincsenek jogi elemek. Még akkor sem, ha vannak a vallási közösségek működését jelíró jogi szabályok. A valóságban arról van szó, hogy az egyes normarendeknek önálló működési szerkezetük van. Saját rendszer és fogalomtár szerint alkotják meg a szabályaikat. Példaként említhetjük, a jogban is csak annyiban jelenhetnek meg erkölcsi fogalmak, amennyiben azokat a jog a saját nyelvére fordítja. Például a bírói gyakorlat kialakítja, mit jelent konkrét ügyekben a „jóhiszeműség”. Az egyes normarendek autonómiája kiemelten fontos, mivel pontosan az egymással versengő normarendek lesznek azok, amelyek egymástól el akarják venni, és sajátjukká tenni, a szabályozásra (végső soron a hatalomra) irányuló jogot. Amennyiben nem tiszteljük a normarendek önállóságát, könnyen fogalmi zavarokat okozhatunk, amelyeknek abszurd következményei lesznek.

Erre jó példa lehet az a történelmi tény, hogy az Európai Unió alaptörvénye azért nem jöhetett létre, mert a kereszténység fogalmát nem merték beletenni a szövegbe, félve attól, hogy annak „vallási” tartalma lenne. Pedig egyszerűen csak történelmi igazságról volt szó. Ha nem féltek volna a normarendek keveredésétől, nem is lett volna mindez kérdés. Ez a félelem szüntethető meg azzal, hogy a normarendeket szétválasztjuk, azokat önmagukban elemezzük.

Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy a normarendek között ne lenne számos kapcsolódási pont. Az egyes normarendekben keletkező, alakuló fogalmak át kell, hogy szűrődjenek – a megfelelő transzformáció után – a másik normarendekbe is. Ezen a szinten is összefér egymással a normatív zártság és a kognitív nyitottság.

2.1. A normarendek háborúja

Ahogy jeleztük, az egyes normarendek – a kellő elválasztás hiányában – törekedhetnek arra, hogy a másik rovására szerezzenek maguknak jogosultságot a szabályozásra.

Amennyiben a vallás kerül előtérbe, megjelenik a vallási fanatizmus. A fanatikusok a józan ész, és az erkölcs kategóriáit isten nevével írják felül, és teremtenek abszurd gyakorlatot. Tipikusan ilyen erkölcstelen és jogtalan az a vallás, amelyik a saját istene nevében, valami szentnek gondolt cél érdekében ártatlanokat öl, másokat megfoszt a szabadságuktól. Az erkölcstelen vallás egyúttal embertelen is.

Az sem sokkal jobb, ha az erkölcs kerül előtérbe, a koncepciók eljárások gyakran valamiféle társadalmi erkölcs, a „többség” nevében történnek. A bolsevik, szocialista erkölcs tette megengedhetővé, hogy az ítéleteket már a tárgyalás megkezdése előtt megírják. Ugyanígy a

„vér és becsület” ideológiája felülírt minden jogi és vallási szabályt, sőt módszeresen irtotta az emberek egy csoportját. A jogtalan erkölcs a haláltáborokhoz és a koncepciók perekhez vezetett.

Az utolsó próbálkozás a jog előtérbe tolására vonatkozik. Eszerint az elmélet szerint a jog, a liberális demokrácia joga. A jogállam nevében mindent szabad, ami nem tilos. Az erkölcstől és a vallástól el/fel-szabadult tömegek pusztítása mérhetetlen. Minderre leginkább a már-már pusztulásig kizsákmányolt élővilág hívja fel a figyelmet. A vallástalan és erkölcstelen jog a tömeges céltalan fogyasztásig, az értelmetlen élet megtapasztalásáig, és a gyengék kizsákmányolásáig vezetett.

Jól látható, hogy a normarendek harca nem vezet fenntartható eredményre. Ehelyett fontos lenne a normarendek közti kooperáció megvalósítása.

Ennek módja pedig nem lehet más, mint elismerni a jog, az erkölcs és a vallás fontosságát. Támogatni az egyes normarendek minél hatékonyabb működését. Külön-külön.

Ezzel szemben nyugaton odáig jutottunk, hogy a keresztények létszáma 20-30 évenként megfeleződik³, a keresztiek pedig nem jelenhetnek meg a politikai kommunikáció színterein.

2.2. Fenntarthatatlanság

Napjainkra világossá vált, hogy a korábbi megszokott nyugati életmód fenntarthatatlan. Ennek legplasztikusabb jele az Orosz-Ukrán konfliktus. A fenntarthatatlanság ténye ugyan már jóval korábban is ismert volt, például 2014 szeptember 14-én az Il Piccolo napilap a szalagcímében hirdette: „Il no di Francesco alla Terza Guerra”, jelezve, hogy Ferenc pápa már a beiktatását követően fontosnak tartotta a figyelmeztetést arra, nehogy háborúval próbálja az emberiség a problémáit kezelni. Persze a problémák gyökere sokkal mélyebbre nyúlik. Csak illusztrációként nézzünk néhány példát arra, hogyan lehet a normarendek megtartó erejét a hatalom akarása érdekében gyengíteni.

Nietzsche küldetésének érezte a régi morál és vallás eltűntetése, amit a következőképp fogalmazott meg:

„Mi, jó európaiak! Mi tüntet ki bennünket a hazák jó fiaival szemben? Először is: ateisták és immoralisták vagyunk, ám jelenleg támogatjuk a csordaöszönök vallásait és moráljait: ezek ugyanis olyanfajta embert készítenek elő, aki egyszer okvetlenül a mi kezünkbe kerül, akinek mindenképpen a mi kezünkre lesz szüksége.”⁴

A morál és a vallás eltűnése helyett a jog került az előtérbe. Sarah bíboros fordítva ezt úgy írja le: mivel a mai társadalmakban mindent a jog szabályoz, ezért az emberek a szabadságukat abban élik ki, ha megszabadulnak az erkölcsi és vallási normáiktól.

Európában a jog előretörése – más normarendek kárára – nem újkeletű jelenség.

3 <https://www.pewresearch.org/religion/2022/09/13/modeling-the-future-of-religion-in-america/>, <https://www.katholisch.de/artikel/21537-zahl-der-kirchenmitglieder-in-deutschland-sinkt-bis-2060-um-die-haelfte>, <https://www.sueddeutsche.de/politik/g7-muenster-entfernung-von-kreuz-bei-g7-treffen-baerbock-zeigt-bedauern-dpa-urn-newsml-dpa-com-20090101-221104-99-390139>, 2022. 11. 06.

4 A hatalom akarása, 132. feljegyzés.

Ezért is lenne (lett volna) fontos a keresztény alapértékek hangsúlyozása.

„[...] egyáltalán nem bizonyos, hogy Európának továbbra is a francia forradalom üzenetét kellene a világnak közvetíteni, mely szerint a vallás és demokrácia egymással szemben állnak, s a demokratikus államberendezkedés elfogadása szükségszerűen a vallás száműzését jelenti a közéletből.”⁵

2.3. Egy új ötlet: szabvány és irányelv

A szabványok globálisan alkalmazható előírás-összességek, amelyek alkalmasak lehetnek akár egy-egy részterület szabályozására (milyen telefontöltőket gyártunk), de akár komplex folyamatok, önértékelésen alapuló vezetett szervezésére is.

Látszólag a globális szabványok, irányelvek képesek lehetnek a világ egészének szabályozására, egy egységes rendszerben kezelve a nemzetközi és nemzeti jogi szabályozást, az etikai kódexeket, az integritás elvárt mintáit, sőt még a gyártósorokat irányító algoritmusokat is.

A szabvány lehetne az, ami átveszi a normarendek szerepét, és globális szabályozási környezetet alakít ki, figyelemmel az önértékelés alapjaként meghatározott célokra. Sajátos, hogy az átfogó szabványok nem is annyira a termelés világából, mint inkább a pénzügyek területéről érkeznek, akár irányelvek formájában is. Az ESG: Environmental, Social and Governance területén meghatározott célok, és teljesülésük mértéke adja meg egy pénzügyi rendszer „jóságát”, azaz azt, hogy azokba mennyire érdemes befektetni. Az elmúlt időszaknak ezek az ESG alapok slágertermékei voltak, gyakran feleltették meg az ESG szempontjainak az ENSZ fenntarthatósági céljait⁶.

A korábban elmondottak szerint nem meglepő az, hogy ezek az újszerű kezdeményezések nem tudtak maradandó eredményt elérni.

Buber mindezt már 1923-ban megfogalmazta a következők szerint:

„... az államot már nem vezeti senki; a fűtők még rakják a szenet, de a vezetők már csak látszólag irányítják a tovarobogó gépeket. ... a gépmesterek fölényesen mosolyognak, de halál ül a szemükben. Azt mondják neked, hogy a berendezést hozzáigazítják az új viszonyokhoz ... viszont már csak magukat igazítják a berendezéshez, ameddig az megengedi nekik ... a gazdaság veszi át az állam örökét ... az Én, ... még mindig azt álmodja, hogy ő parancsol.”

A legutóbbi időszak nagy kérdése az, képesek leszünk-e olyan irányelveket alkotni, amelyek a mesterséges intelligencia által generált kockázatokat szabályozzák? Úgy tűnik azonban, hogy önmagában a kockázatkezelési modellek alkalmatlanok arra, hogy valóban megoldást kínáljanak egy ennyire komplex problémára. Ehelyett vissza kell térni a normarendek együttes alkalmazásához.⁸

5 J. H. H. WEILER: Ein Christliches Europa. Erkundungsgänge. Salzburg-München: Verlag Anton Pustet, 2004. 65. (Magyarul megjelent: Keresztény Európa. Budapest: Szent István Társulat, 2006.)

6 <https://sdgs.un.org/goals>, 2022. 11. 06.

7 Buber, Én és te, 1923, 58

8 Birher Nándor, Veress Gábor, Abonyi János, A Szellemtudomány és a természettudomány viszonya a kutatásban – Kutatáserkölcös, in, Magyar Bioetikai Szemle, XXI. évf. 4. sz. 2015, 137-147.

3. Megoldás?

Vissza kell térni a normarendek önálló, egymástól független, a társadalom életét meghatározó működtetésére. Ehhez megfelelő fórumokat kell biztosítani a társadalmi diskurzus számára. Világossá kell tenni, hogy egy-egy normarend túlzott megerősödése milyen társadalmi diszfunkciókhoz vezethet. Ez a következő időszak elsődleges feladata. Mindez azt is jelenti, hogy ösztönözni kell a vallások, az erkölcsök és a jogok diskurzusát, a szükséges társadalmi, oktatási fórumok megerősítésével. Különösen is nyugaton elsődleges fontosságú, hogy a jog, a vallás és az erkölcs szimbólumai visszakерüljenek a helyükre a közbeszédben is.

Jól látható, hogy a problémák forrása egy elhúzódo rendszerhiba, ami miatt nem működik a normarendek kooperációja, helyette versengés van közöttük.

A pragmatizmus elmélete és gyakorlata (a dolgok működjenek) a 2020-as évekre összeomlásig vezetett.

A problémára nem fog érdemi választ adni a globális szabványosítás és számítási kapacitás növelés („a filozófia szerepét betöltő kibernetika”) sem.

A józan észen alapuló, az apokalipszis elkerülésére irányuló törekvések folyamatos gyengülése kezdődött napjainkban. Az ember alkalmas arra, hogy elpusztítsa magát. Eddig mindentől félt az emberiség. Mintha ezt a józan félelmet kezdenénk elveszíteni. Ez pedig végzetes.

Heidegger már 1966-ban a tanácstalanságának adott hangot, az ismert Spiegel interjúban: *„Nem tudok segíteni, mivel olyan súlyosak a kérdések, hogy a gondolkodás előbbi feladatának értelme ellen való lenne mintegy nyilvánosan föllépni, prédikálni és morális osztályzatokat osztogatni. A technika el nem gondolt planetáris túlerejéből adódó titoknak azon gondolkodás ideiglenessége és homályossága felel meg, amely megkísérel elgondolkodni ezen az elgondolatlanon. Semmilyen utat nem ismerek a jelenlegi világhelyzet közvetlen megváltoztatására, föltéve, hogy ilyen emberileg egyáltalán lehetséges. Azonban nekem úgy tűnik, hogy a megkísérelt gondolkodás képes lenne a már említett készenlélet fölébreszteni, tisztázni és megszilárdítani. ... És ki dönthetné el közölünk, vajon Oroszországban és Kínában nem kelnek-e új életre egy napon valamely „gondolkodás” olyan ősrégi hagyományai, amelyek közrehatnak abban, hogy lehetővé tegyék az ember szabad viszonyát a technikai világhoz?”*

Vigyázzunk, hogy ezek az ősrégi hagyományok ne a pusztulás, hanem a megterés útját mutassák nekünk.

4. Összefoglalás – optimista kitekintés

Tudatosítanunk kell, hogy a teremtés szeretete önmagunk szeretetével kezdődik. Miért szeretnék bárkit és bármit, ha magamat sem szeretem? Miért vigyáznék bármire, ha semmi sem fontos? A természet, a teremtett világ védelmének alapja az emberi méltóságunk elfogadása, önmagunk szeretete. Ha értéknek tartom az emberi életet, akkor vigyázok az

9 https://acta.bibl.u-szeged.hu/11492/1/gondolatjel_1993_1_2_044-059.pdf, 2024. 05. 01.

élet feltételeire is. Mindarra, ami lehetővé teszi az életet. Ha értéknek tartom az életet, akkor szeretettel gondolok azokra, akiktől magam is kaptam az életet, és felelősséggel ajándékozom tovább azoknak, akik a jövőben örülhetnek mindannak, aminek magam is örültem. Ennyire egyszerűnek kellene mindennek lennie. Csakhogy mégsem az. Azért nem, mert azt hisszük, a magunk szeretete erre a világra vonatkozik. Arra, hogy pillangók röptét érezzük a hasunkban, hogy legyen énidőnk, hogy megvalósítsuk önmagunkat. Sorolhatnám még a közhelyeket. Valójában mindennek semmi köze nincs a szeretethez. A szeretet nem egy érzelem. A szeretet az otthonunk, ahol megnyílik az örökkévalóság lehetősége, együtt másokkal és a világgal.

Martin Buber így fogalmaz:

„Érzéseink „vannak”; a szeretet történik. Az érzések az emberben laknak; de az ember a szeretetében lakik. Ez nem pusztá metafora, hanem maga a valóság: a szeretet nem tapad az Én-re, hogy aztán a Te csak „tartalma”, tárgya legyen, a szeretet az Én és a Te között van. Aki nem tudja ezt, nem tudja az egész lényével – nem ismeri a szeretetet, még ha a szeretetnek tulajdonítja is az érzéseket, melyeket megél, megtapasztal, élvez vagy kinyilvánít. A szeretet a világban ható erő.

A szeretet: az Én felelősége a Te iránt, ez adja azt, amit semmi érzelem nem képes adni – minden szerető egyenlőségét a legkisebbtől a legnagyobbig...¹⁰

Magunk szeretete a világunk szeretete. Öröm, hogy itt lehetünk, öröm, hogy még a legnehezebb helyzetekben is van értelme a lélegzétvétel gyönyörűségének. A hit erejével eljuthatunk oda, hogy ezt a szeretetet önzetlenül át akarjuk adni másoknak is. A jövőben is. Egészen az idők végezetéig. Micsoda erő van ebben a hitben. Ehhez képest meddig jutunk? Önmagunk bálványozásáig, addig, hogy körömszakadtáig ragaszkodunk kicsinyes fogyasztási szokásainkhoz. Odáig, hogy irigyek vagyunk az utódainkra, ezért nem is adunk nekik lehetőséget a megszületésre, vagy odáig, hogy letagadjuk az őseinket, akik becsülettel azért küzdöttek, hogy mi itt lehessünk.

Ez a magány rövid életű. Egy-két generáció, és elpusztul, ami nem a szeretetre épül. Elpusztul az, ami nem ad, csak elvesz. Nem tud megmaradni.

Fel kell készülnünk az áldozatra. Ennek a lépései: a helyes önszeretet, a múlt és a jövő tisztelete, a másik ember méltóságának az elfogadása, végül pedig a teremtett világért hozott áldozat, mint mindennek az alapja.

Tetszik vagy sem, a böjt ideje van itt. A böjt azonban sosem értelmetlen, mert megtéréshez – más szóval – megforduláshoz vezet. A megtérés pedig az örök élet kapuját nyitja meg sokak számára.

Nagyon maguktól értetődő igazságok ezek. Nem fog semmiféle környezetvédelmi tanácsadó, semmilyen zöld technológiai megmenteni bennünket. Egyedül a megváltó szeretet hozhat egy jobb világot. Egyedül Isten közbelépése, Isten szeretete képes a legreménytelenebb helyzetekből is szeretetteljes jövőt formálni.

Nincs más hátra, készüljünk az Isten várás böjtjére, szaggassuk meg ruháinkat, és imádkozzunk reményteljes szeretettel a békéért.

10 Buber Martin, Én és Te, Európa Könyvkiadó, 1991.

Boóc Ádám¹

ÉSZREVÉTELEK AZ AJÁNDÉKOZÁSI SZERZŐDÉS SZABÁLYAIRÓL A HATÁLYOS MAGYAR MAGÁNJOGBAN

Domokos Andrea Professzor Asszonnyal hosszú ideje vagyunk kollégák a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Bár tudományos érdeklődésünk eltérő, mégis számos ügyben – konferenciaszervezésben, tehetség gondozásban stb. – működtünk együtt nagyon sikeresen. Külön öröömre szolgál, hogy jelenleg mindketten az Állam- és Jogtudományi Kar dékánhelyetteseként tevékenykedhetünk közösen Udvary Sándor Professzor Úrral. Professzor Asszonynak ezúton kívánok Boldog Születésnapot és további alkotómunkával teli éveket! Ad multos annos!

Jelen rövid írásban az ajándékozási szerződésnek a hatályos magyar jogra irányadó szabályozását, gyakorlatát, és az azzal kapcsolatos főbb problémákat mutatjuk be.² Természetesen jelentős figyelmet fordítunk a régebbi magyar magánjog vonatkozó gyakorlatára, eredményeire.

Az ajándékozási szerződés a legtöbb hasonlóságot a visszterhes szerződések közül az adásvételi szerződéssel mutatja, az értelemszerű különbség az ingyenesség. A korábbi magyar polgári törvénykönyv-javaslatok az ajándékozási szerződést az adásvétel, ill. a csereszerződés után szabályozták. A rPtk. nem ezt a megoldást választotta, az ajándékozási szerződés külön fejezetben, a társaság után került szabályozásra. A Ptk. azonban az ajándékozást a Hatodik Könyv (Kötelmi Jog) harmadik részében (Egyes Szerződések), a XIV. cím (Tulajdonátruházó szerződések) alatt szabályozza.

Az ajándékozásra vonatkozó egyes szabályok az adásvétel szabályaira hasonlítanak, értelemszerűen számos eltéréssel. A legfontosabb különbség – melyben a régebbi és a hatályos magyar magánjog is egységesnek mondható – az ajándékozó felelőssége. Az ajándékozó a szerződés megkötése és teljesítése tekintetében csak szándékosságért és súlyos gondatlanságért felel, ideértve a kellékszavatosság és jogszatosság kérdését.

A rPtk. emellett – álláspontom szerint helyesen – leszögezte azt is, hogy az ajándékozó az általános felelősségi szabályok szerint felelős azért a kárért, amelyet az ajándékozással

1 Nemzetközi és tudományos dékánhelyettes, intézetvezető, tanszékvezető egyetemi tanár, Magánjogi Tudományok Intézete, Polgári Jogi Tanszék (KRE ÁJK, Budapest). E-mail: booc.adam@kre.hu

2 Az ajándékozási szerződésről a régi magyar magánjogban lásd: Boóc Ádám: Some Issues of Gift Contracts (Donations) in Hungarian Private Law – from a Historical and Comparative Point of View. *Journal on European History of Law*. 13 (2022). 139 – 148. o.

kapcsolatosan a megajándékozott egyéb vagyonában okoz.³ Ebben az esetben voltaképpen elvész az a kedvezmény a felelősség tekintetében, mely a juttatás ingyenességére tekintettel biztosított az ajándékozó részére.⁴

A régebbi magyar törvényjavaslatok az ajándékozó felelősségének súlyosítását diszpozitív módon szabályozták. Az Mtj. (az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat) szerint a szándékosság és súlyos gondatlanság eseténél szigorúbb felelősség akkor terheli az ajándékozót, ha azt írásban kifejezetten elvállalja. A Ptkj. (az 1913. évi polgári törvénykönyv-javaslat) az erre vonatkozó szóbeli megállapodást is érvényesnek tekinti, ha az ajándékozó az elvállalt kötelezettséget teljesíti.⁵

Fentiekből következően – és figyelemmel a hatályos Ptk. ezzel kapcsolatos, a lentiekben bemutatandó módosult, immáron az ajándékozó felelősségét mellőző szabályozására – igen fontos kérdésnek mutatkozik az is, hogy a visszterhes szerződések egyéb szabályai az ajándékozási szerződés körében miképpen alkalmazhatók. Itt és most a késedelmi kamat kérdésével foglalkozom. Az eddigiek alapján nyilvánvaló, hogy az ajándékozási szerződés létrejötte esetében – ha és amennyiben az azonnal nem megy teljesedésbe, vagyis nem reálajándékozásról van szó – a megajándékozottnak kötelmi igénye nyílik az ajándékozás tárgyára mint szerződéses szolgáltatásra. Felmerül a kérdés, hogy amennyiben az ajándékozó a szerződéses kötelezettsége teljesítésének – azaz az ajándék szolgáltatásának – késedelmesen tesz eleget, köteles-e még késedelmi kamatot is fizetni.

A hatályos Ptk. szabályaiból ilyen jellegű rendelkezés nem olvasható ki. A régebbi magyar jogirodalom foglalkozott ezzel a kérdéssel. GROSSCHMID Béni (ZSÖGÖD Benő) – az osztrák ABGB rendelkezéseit értelmezve – leszögezi, hogy a régebbi hazai szokásjog nem teszi lehetővé ajándékozás esetében késedelmi kamat kikötését.⁶ Az Áptkj. tervezetéhez készült indokolás azonban nem tartja kizártnak azt, hogy ajándékozás esetében is lehessen késedelmi kamatot követelni.⁷ Ez a lehetőség a hatályos jogszabályi rendelkezések szerint diszpozitív módon áll rendelkezésre a feleknek.

3 Vö. Ptk. 581. § (2) bekezdés.

4 Vö. PETRIK Béla.: *Az ajándékozási szerződés*. In: *Szerződéstár. Kommentár a gyakorlat számára*. (szerk.: SÁRINÉ SIMKÓ Ágnes) Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2003. 97.o. MENYHÁRTH Gáspár az Mtj. 1451. §-ból vezeti le azt, hogy az ajándékozó a megajándékozott kárát megtéríteni köteles, amely pl. a dolog hiányosságát tartalmazó közlés elmulasztásából születik. Ilyen – MENYHÁRTH szerint – az, ha valaki tudatosan beteg állatot ajándékozik, és az megfertőzi a megajándékozott többi állatát. Lásd: SZLADITS Károly: *A magyar magánjog*. IV. k. Budapest, Grill k., 1942 431.o.

5 Vö. Mtj. 1454. §; Ptkj. 1206.§.

6 Zsögöd Benő: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. II. k. Budapest, Grill k. 1900. 44.o. Mint ismeretes, 1853-tól Magyarországon is az ABGB lépett hatályba, és 1861-ig volt hatályos jogforrás. Ehhez lásd különösen: HAMZA Gábor: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002. 176.o. Megjegyzendő, hogy a hatályos osztrák jog jelenleg sem teszi felelőssé az ajándékozót a késedelemért.

7 *Indokolás*. 198.o.

A hatályos Ptk. és az ajándékozással kapcsolatos felelősség tekintetében érdemes Gál Andor megállapításaira utalni: „A legnagyobb újításként azonban az ajándékozó felelősségére vonatkozó szabályozás törvényszövegből történő mellőzése említhető. Tekintettel arra, hogy a kötelmi jog általános részében meghatározott jog-, illetve kellékszavatossági rendelkezések kizárólag a visszerthes jogügyletekre alkalmazhatóak, ez az újítás azt jelenti, hogy az ajándékozó felelősségi alakzatát a jogalkotó megszüntette.”⁸ Érdekes kérdés lehet, hogy a joggyakorlat ezen új, a felelősség szabályozását mellőző struktúrára konkrét jogeset esetén milyen válaszokat adhat.

Az ajándékozási szerződés esetében nagyon fontos szerepet játszik az ajándékozó részéről a teljesítés megtagadása, valamint az ajándék tárgyának visszakövetelése. A magyar magánjogi törvénytervezetek, a hatályos Ptk., valamint a magánjogi szakirodalom egységesen kiemeli azt a szempontot, hogy meghatározott feltételek teljesülése esetén az ajándékozó – figyelemmel az ajándékozás ingyenes voltára – legyen jogosult a teljesítés – az ajándék szolgáltatása – megtagadására, illetve az ajándék visszakövetelésére.

A régebbi magyar magánjogi törvényjavaslatok az ajándékozás teljesítését az ajándékozó akkor tagadhatja meg, amennyiben a teljesítés, tekintettel egyéb kötelezettségeire, veszélyeztetné saját megélhetését, avagy azon személyek eltartását, akiket a törvény erejénél fogva köteles eltartani. A hatályos Ptk. ezzel szemben bizonyos mértékig a *clausula rebus sic stantibus* elvét alkalmazza, mely egyébként a kötelmi jog általános részében (Ptk. 6:192. §.) kerül szabályozásra.⁹

A Ptk. normaszövege szerint a teljesítés megtagadása akkor lehetséges, ha az ajándékozó bizonyítja, hogy az ajánlattétel vagy a szerződés megkötése után saját körülményeiben, vagy a megajándékozotthoz való viszonyában olyan lényeges változás állott be, hogy a szerződés teljesítése tőle többé el nem várható. A teljesítés megtagadásához a Ptk. szabályai szerint szubjektív mozzanatok vizsgálatára – pl. az ajándékozó és a megajándékozott közötti személyes viszony megváltozása – is szükség van.¹⁰ Mindez a bírói mérlegelésnek szélesebb lehetőséget biztosít, mint a régebbi magánjogi törvénytervezetek vonatkozó rendelkezései.

Az ajándékozás teljesítésének megtagadásától élesen megkülönböztetendő az ajándékozás visszakövetelésének lehetősége. Az Áptkj., a Ptkj., valamint az Mtj. az alábbi alapesetekben adtak lehetőséget. Az ajándékozó meghatározott szükséghelyzet esetében, illetve a megajándékozott részéről tanúsított durva hálátlanság bekövetkezése esetén visszakövetelheti az ajándékot. Lehetőség van továbbá arra is, hogy amennyiben az ajándékozót tékozlás miatt gyámság (az Mtj. szövegezése szerint gondnokság) alá helyezik,

8 Lásd: GÁL Andor: *Az ajándékozási szerződés jogtörténeti vonatkozásai, kitekintéssel a hatályos polgári jog szerinti szabályozásra*. In: FORVM Publicationes Doctorandorum Juridicorum. V. Szeged, 2015. 31 – 46. o. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/15615/6/forum_doctorandorum_2015_gal_andor.pdf (A letöltés ideje: 2024. 03. 27.) 45 – 46. o.

9 *A clausula rebus sic stantibus* fogalmához lásd különösen: FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és institúciói*. Budapest, Novissima k. 2023.²⁷ 585.o.

10 Lásd: WELLMANN György (szerk.): *Polgári Jog. Kötelmi Jog. Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész*. Budapest. HVG-ORAC Kiadó. 2013. 66. o.

akkor a gyámnak (gondnoknak) joga van visszakövetelni a gyámság (gondnokság) alá helyezés hatályának kezdetét megelőző egy éven belül tett olyan ajándékokat, melyek a tékozlás jellegével bírnak. Említést érdemel, hogy ezt a szabályt a magyar magánjogi törvényjavaslatok a zürichi polgári törvénykönyvből vették át.¹¹

Az ajándékozó életében bekövetkezett szükséghelyzet igen hasonlít ahhoz a szituációhoz, amikor az ajándékozó a teljesítés megtagadására jogosult. Ezek szerint az ajándékozó visszakövetelheti az ajándékot, ha az ajándékozás teljesülése után kerül olyan szükséghelyzetbe, amely megélhetését vagy törvényen alapuló eltartási kötelezettségeinek teljesítését lehetetlenné teszi, akkor jogosult az ajándék visszakövetelésére. Említést érdemel a német BGB 528. § (1) bekezdés első mondata, amely – a magyar tervezetekkel ellentétben – tételesen felsorolja, hogy mely személyek eltartása esetében van lehetőség a visszakövetelésre.¹² Ezekben az esetekben a megajándékozott mindig csak a visszakövetéskor meglévő gazdagodása erejéig felelős, vagyis egyfajta *cum viribus* felelősségről lehet beszélni.

Fontos megemlíteni azt a szabályt, mely szerint az ajándékozó nem követelheti vissza ajándékát, ha a megajándékozott hasonló szükségben van, vagy ha az ajándékozó szándékosan vagy súlyos gondatlanságból okozta vagyoni romlását. Ez utóbbi szoros összefüggésben áll azzal a nem római eredetű regulával, mely szerint *nemo auditur suam turpitudinem allegans*. A római jog által közvetetten felismert, a magánjogban gyakorta hivatkozott és a magyar Ptk-ban is megtalálható alapelv szerint amennyiben valakinek valamely magatartás felrúgható, arra előnyök szerzése érdekében nem hivatkozhat.¹³ Összegezhető, hogy amennyiben valaki szándékosan kerül rossz anyagi körülmények közé – vagyis szándékosan csódba jut – akkor nincsen lehetősége arra, hogy a már teljesített ajándékait visszakövetelje.

Kiemelést érdemel, hogy ugyanezen az elven alapszik a hatályos PK 76. számának IV. pontja is. (A PK 76. sz. állásfoglalás ugyan a rPtk. hatálya alatt keletkezett, de az 1/2014. Polgári Jogegységi Határozat szerint a jelenlegi Ptk. hatálya alatt is alkalmazandó.)

Mint ismeretes, a Ptk. 6:237. § (3) bekezdése egyértelműen rögzíti, hogy az ajándé-

11 Lásd: *Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. IV. k.* Budapest, Grill k. 1902. 212.o. Említést érdemel, hogy a zürichi polgári törvénykönyv (*Privatrechtliches Gesetzbuch für den Kanton Zürich*) 1854-1856-ban fokozatosan lépett hatályba, és – mint a XIX. század egyik kiemelkedő kodifikációs teljesítménye – jelentős befolyással volt a svájci OR-re és ZGB-re is. Ehhez lásd különösen: HAMZA: *I.m.* 125.o.

12 Lásd: BGB. 528. § (1): „Soweit der Schenker nach der Vollziehung der Schenkung außerstande ist, seinen angemessenen Unterhalt zu bestreiten und die ihm, seinen Verwandten, seinem Ehegatten oder seinem früheren Ehegatten gegenüber gesetzlich obliegende Unterhaltspflicht zu erfüllen, kann er von dem Beschenkten die Herausgabe des Geschenkes nach den Vorschriften über die Herausgabe einer ungerechtfertigten Bereicherung fordern.”

13 Lásd Ptk.: 1:4. § (2) bekezdés: „Felrúgható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat.” Ezt az alapelvet a római jog *expressis verbis* nem ismeri, egy Ulpianus-forráshelyben (D. 12, 5, 4, 3.) szereplő jogesetből lehet következtetni arra, hogy a római jog az alapelv tartalmát elismerte és elfogadta. Ehhez lásd különösen: FÖLDI – HAMZA: *i.m.* 551.o.

kozó visszakövetelheti az ajándékot, vagy követelheti az ajándék helyébe lépett értéket akkor is, ha a szerződő felek számára a szerződéskötéskor ismert olyan feltevés, amelyre figyelemmel az ajándékozó az ajándékot adta, utóbb véglegesen meghiúsult, és e nélkül az ajándékozásra nem került volna sor.

A PK 76. számának V. pontja szerint nincs joga az ajándékozónak az ajándéknak, vagy az ajándék helyébe lépett értéknek a visszakövetelésére, ha az ajándékozás alapjául szolgáló feltevés meghiúsulását az ajándékozó felróható magatartása okozta.¹⁴ Itt tehát ugyanúgy az ajándékozó felróható magatartását kell vizsgálni, mint a fenti esetben, amikor a vizsgálat tárgyát az képezte, hogy a megromlott vagyoni helyzetbe való jutást az ajándékozó szándékos, avagy súlyosan gondatlan magatartása okozta-e.

Az ajándékozás visszakövetelésének egyik alapja lehetett régebbi magánjogunk szerint az ajándékozott által az ajándékozó irányába tanúsított súlyos hálátlanság. Egy régebbi eseti határozat szerint az ajándékozási szerződés egységét jelenti az, hogy az ajándékozóval együttlakó megajándékozottak egyikének durva hálátlansága is felbontási okot jelent.¹⁵ A durva hálátlanság fogalmát körülírni igen nehéz, a régebbi magyar magánjogi gyakorlat ennek megítélésére számos eseti példával rendelkezik.¹⁶ Értelemszerűen léteznek olyan magatartások, melyek – például az ajándékozó megsegítésének elutasítása, az ajándékozó ellen kifejezett sérelem, adott esetben bűncselekmény elkövetése – megkérdőjelezhetetlenül vezethetnek az ajándék visszaköveteléséhez.

A kúriai esetjog a durva hálátlanság megítélésénél számos esetben arra az álláspont-ra helyezkedett, hogy a megajándékozóval szemben tanúsított magatartás (például az ajándékozót meghatározott szitokszavakkal történő illette) a felek társadalmi-műveltségi szintjét illetőleg ugyan a szülők iránti tisztelet súlyos megsértése, de nem képez annyira súlyos sértést, hogy az a durva hálátlanság fogalmát kimerítené. A Kúria azt is kimondta eseti döntésében, hogy az ajándékozó neje és a megajándékozott anyja közötti veszekedésben, a megajándékozott által használt sértő kifejezés a felek társadalmi állását, műveltségét és az eset összes körülményét mérlegelve a durva hálátlanságot nem állapítja meg.¹⁷ MENYHÁRTH Gáspár határozottan kritizálja a Kúria álláspontját, mely a durva hálátlanság kérdésében figyelembe veszi a társadalmi státust is.¹⁸

A hatályos Ptk. az ajándék visszakövetelésére ebben a körben az ajándékozott (vagy vele együtt élő hozzátartozója) részéről az ajándékozó (vagy közeli hozzátartozója) irányába történő súlyos jogsértés elkövetését követeli meg.¹⁹ Az irányadó gyakorlat szerint a súlyos jogsértésre a felek közötti viszony megromlása, az ajándékozóval szemben tanúsított

14 Az ezzel kapcsolatos szempontok vizsgálatához lásd különösen a BH1999.211. sz. jogesetet.

15 Lásd: 411/922. Md. XVI. 43. Idézi: VADÁSZ Lajos: *Magánjogi Törvénykönyvünk és élő tételei jogunk. II.* Budapest, Szerzői kiadás, 1929. 239.o.

16 Erre vonatkozóan lásd különösen: SZLADITS KÁROLY – FÜRST László – UJLAKI Miklós: *Magyar magánjog mai érvényében. Törvények, rendeletek, joggyakorlat. III. rész. Kötelmi jog. II. k.* Budapest, Grill k. 1934. 168 – 176.o.

17 Lásd: C. 4766/1905., 5138/1909.

18 Lásd: SZLADITS: *i.m.* 434³⁵.o.

19 Vö. Ptk. 6:237. § (2) bekezdés.

tiszteletlenség nem, de például a bűncselekménynek minősülő magatartás (testi sértés, rágalmazás, vagyon elleni bűncselekmény), vagy egyéb jogi kötelezettség megsértése már alapot ad az ajándék visszakövetelésére.²⁰

Álláspontunk szerint az egyes visszakövetelési okok esetleges felülvizsgálata esetén megfontolást kell, hogy érdemeljen, hogy az ajándék az ajándékozott (vagy hozzátartozója) által az ajándékozó (vagy hozzátartozója) irányába tanúsított súlyos vagy durva hálátlanság esetében is visszakövetelhető kell, hogy legyen. Értelemszerűen határozottan ellenkezik a mai jogfelfogással, hogy társadalmi vagy műveltségi szint alapján tegyünk különbséget a durva hálátlanság megítélésének kérdésében, így ebben a vonatkozásban MENYHÁRTH Gáspárral értünk egyet, hiszen a társadalmi vagy műveltségi szint nem lehet ebben a kérdéskörben a jogértelmezést meghatározó tényező. Ugyanakkor az ajándékozási szerződés amellet, hogy a felek között jogviszonyt képez, egyfajta morális viszonyt is kell, feltételezzen, melyből az következik, hogy nem szerencsés – ha a szerződésben alapvető jelleggel bíró ingyenesség dacára – a törvény szankcionálási lehetőség nélkül hagyja a durva hálátlanság fogalmát.²¹ Természetes az is, hogy a durva hálátlanságot nem szabad visszaélészerűen értelmezni, nem szabad, hogy az az ajándékozott számára az ajándékozóval szemben egy kiszolgáltatott helyzetet eredményezzen, vagyis túlzottan tág kör álljon rendelkezésére az ajándékozónak az ajándék visszakövetelésére. Így valóban csak súlyos, morálisan elítélhető hálátlan tett vagy viselkedés esetében lehetne visszakövetelni az ajándékot hálátlanság címén. Ennek kidolgozása alapvetően a jogalkotó, illetve a későbbiekben a bírói praxis feladata kell, hogy legyen.

Hatályos jogunk lehetővé teszi az ajándék – illetve a helyébe lépő érték – visszakövetelését is, ha az a feltevés, amelyre figyelemmel az ajándékot adta, utóbb véglegesen meghiúsult, és enélkül az ajándékozásra már nem került sor. A már hivatkozott PK. 76. számú állásfoglalás szerint a feltevés meghiúsulása miatt csak akkor követelhető vissza az ajándék, illetve a helyébe lépett érték, ha az ajándék összes körülményére kiterjedő vizsgálódás alapján az állapítható meg, hogy valamilyen lényeges körülményre vonatkozó feltevés indította az ajándékozót az ajándékozásra, s e feltevés nélkül az ajándékozásra kizáróan nem került volna sor. A bizonyítás ebben a vonatkozásban az ajándékozót terheli. Álláspontunk szerint kifejezetten helyeselhető az, hogy a téves feltevést relatív szigorúan kell értelmeznünk, ellenkező esetben az ajándékozó részére túlzottan széleskörű – joggal való visszaélésre is alkalmat adó – lehetőséget biztosítana az ajándékozó részére. Ezt példázza a BH 2000.490. sz. alatt közzétett eseti bírósági határozat is, mely szerint az ajándékozó erkölcsi elvárása önmagában nem ad alapot az ajándék téves feltevés címen történő visszakövetelésére.

Az ajándékozás alapjául szolgáló feltevés lehet például a tartós együttélés feltételezése.

20 Lásd: WELLMANN (szerk.): *I.m.* 2013. 68. o.

21 Értelemszerű, hogy amennyiben maga az ajándékozási szerződés is érvénytelen, mert pl. jóerkölcsbe ütközik, akkor nincs helye durva hálátlanság címén az ajándék visszakövetelésének. Ilyen esetben jogalap nélküli gazdagodás alapján lehet visszakövetelni az ajándékot. Lásd: SZLADITS: *i.m.* 435.o.

Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel a BH 1995.406. sz. határozat, mely kimondja, hogy idősebb embereknél az együttélés szándéka magában foglalja azt az elvárást is, hogy amennyiben valamelyikük rászorul, a másik gondozni, ápolni fogja.

Kiemelést érdemel, hogy a PK. 76. sz. állásfoglalása fontos kérdéseket taglal az ajándékozás alapjául szolgáló feltevés végleges meghiúsulása esetén az elévülés kérdésének, továbbá az ajándék visszakövetelésének az ajándékozó örököse által.

A hatályos Ptk. azt is rögzíti, hogy visszakövetelésnek nincs helye, amennyiben az ajándék vagy a helyébe lépett érték a jogsértés elkövetésekor már nincs meg, illetve ha az ajándékozó a sérelmet megbocsátotta. Álláspontunk szerint vitatható és jogértelmezési problémákat felvethető az a kitétel, mely szerint megbocsátásnak számít, ha az ajándékozó az ajándékot megfelelő ok nélkül hosszabb ideig nem követeli vissza.²²

Úgy régebbi magyar magánjogunk, mind a hatályos Ptk., illetőleg a német BGB a visszakövetelés lehetőségét nem terjeszti ki a szokásos, illetve a társadalmi illem szerint megkövetelt ajándékokra.²³ Fontos kiemelni, hogy a hatályos Ptk. – a többi idézett jogszabályhellyel szemben – a szokásos mértékű ajándék kifejezést használja. Egyértelmű, hogy a szokásos mérték fogalmát a jogalkalmazói gyakorlatnak kell meghatároznia, összhangban a közfelfogással.²⁴ A társadalmi illem által meghatározott, illetve a szokásos mértékű ajándék alapvetően morális tartalommal rendelkező fogalom, melynek meghatározásában a korszaknak is jelentős szerepe van. Vitathatatlan, hogy a hatályos Ptk. elfogadásakor, 1959-ben a szokásos mérték más jelentéstartalommal bírt, mint manapság.

A szokásos mértékű ajándék fogalmával kapcsolatosan igen lényeges a BH 1994.135. sz. határozat mely kimondja: „*a szokásos mérték megállapításánál ugyanis nemcsak az ajándék értékének, hanem az ajándékozás tárgyának, az ajándékozó vagyoni helyzetének, az ajándékozással elérni kívánt célnak és – hozzátartozók közötti ajándékozásnál – a családban uralkodó felfogásnak is szerepe van. Szokásos mértéket meg nem haladó ajándékról általában akkor lehet szó, ha az ajándékozás nem gazdagítja a megajándékozottat olyan mértékben, hogy az ajándék visszakövetelése anyagi és erkölcsi szempontból indokolt lenne.*”

Álláspontom szerint a piacgazdaságon alapuló társadalomban a szokásos mérték vizsgálatánál a jogviszony szereplőinek anyagi helyzetére, jövedelmi viszonyaira is tekintettel kell lenni. Egy olyan társadalomban, ahol az állampolgárok vagyoni viszonyai és kereseti lehetőségei között nagyon jelentős különbségek vannak, igen nehéz a szokásos mérték fogalmának pontos zsinórmértéket adni. Amíg a durva hálátlanság mértékénél véleményem szerint nem lehet helye a vagyoni-gazdasági viszonyok közötti distinkciók szerinti különbségtételnek etikai és morális okok miatt, addig éppen ilyen okokból

22 Vö. Ptk. 6:237. § (4) bekezdés.

23 A Ptkj. 1218. §-a kimondja: „*Sem visszakövetelésnek, sem visszavonásnak nincs helye oly ajándékozás tekintetében, amely által az ajándékozó erkölcsi kötelességének vagy a társadalmi illem követelményeinek tett eleget.*” A BGB 534. §-a a következő rendelkezést tartalmazza: „*Schenkungen, durch die einer sittlichen Pflicht oder einer auf den Anstand zu nehmenden Rücksicht entsprochen wird, unterliegen nicht der Rückforderung und dem Widerruf.*” A Ptk.6:237. § (5) bekezdés szerint: „*A szokásos mértékű ajándék visszakövetelésének nincs helye.*”

24 Lásd: WELLMANN (szerk.): *I.m.* 69. o.

kifolyólag tartom szükségesnek a jövedelmi-vagyoni helyzet szerinti differenciálást a szokásos mértékű ajándékozás meghatározása során. Erre nézetem szerint az esetleges jövőbeni jogalkotásnak, illetve a jogalkalmazásnak, a bírói gyakorlatnak is kiemelt figyelmet kell fordítania.

HIVATÁSTUDAT

Az oktatás hivatás. Nem csak munka, sokkal több annál. Különösen igaz ez a felsőoktatásra, ahol a tudás átadásának, közvetítésének természetes velejárója, sőt előfeltétele a tudományos igényű kutatómunka is. Ezt a feladatot akkor lehet (és szabad) végezni, ha az ember elhivatott. Ha fáradhatatlanul kérdez, és keresi a válaszokat az újabb és újabb kihívásokra. Mindeközben tanítja az alapokat, igyekszik fenntartani az érdeklődést a felgyorsult világban élő fiatalokban, és segíti őket abban, hogy tehetségüket kibontakoztathassák. Nyilvánvaló, hogy ezek mellett a gondolatok mellett még számos jellemzőt lehetne írni az oktatásról és a tudományos kutatásról, ütköztetni lehetne a különböző aspektusokat és szintetizálni több, tudományos kutatómunka mondani-valóját, következtetéseit. Domokos Andrea köszöntése kapcsán azonban azt hiszem, a legfontosabbakat leírtam az oktatói-kutatói hivatásról. Vagy talán mégsem? Hiszen Professzor Asszony minden rezdülése, gondolata az egyetem és a hallgatók körül forog. Immáron közel egy évtizede ismerjük egymást, és nyugodtan mondhatom, hogy nála lelkesebb oktatót keveset ismerek. Lendületessége magával ragadja hallgatóságát, olyan frissességgel képes az ismeretek közvetítésére, függetlenül attól, hogy egyetemi előadáson vagy épp tudományos konferencián beszél.

Számomra talán mégis a hallgatók iránti szeretet az, ami leginkább jellemzi őt. So-
káiig dolgoztunk együtt az egyetemi felülbírálati bizottságban, ahol – jellegénél fogva –
sajnos leginkább nehéz tanulmányi helyzetbe került hallgatók ügyeivel kell foglalkozni.
A döntéshozók, bizottsági tagok mozgásterét a jogszabályok és a szabályzatok jelölik
ki, általában nem túl sok teret hagyva a mérlegelésnek. Ilyen szűk mozgásterben is
mindig igyekezett megtalálni a méltányos döntések meghozatalának lehetőségét, szem
előtt tartva elsősorban azt, hogy az ügyiratok, dokumentumok, adatok mögött mindig
élő, érző, lélegző, adott esetben elkeseredett fiatal emberek vannak, akik sokkal inkább
segítségre, mint jogszolgáltatásra szorulnak. Bár nem azonos tudományterületen okta-
tunk és kutatunk, hozzáállása, különösen a tehetséges és szorgalmas hallgatókkal való
kapcsolata mindig minta lesz számomra. Büszke vagyok arra, hogy egy olyan közösség-
hez tartozhatok, mint a Károli Gáspár Református Egyetem, ahol olyan hivatástudattal
rendelkező emberek dolgoznak, tanítanak, mint Domokos Andrea Professzor Asszony.
Születésnapja alkalmából életére és munkájára Isten gazdag áldását kérem!

Dunakeszi, 2024. május

1 Kancellár, Károli Gáspár Református Egyetem, egyetemi docens KRE ÁJK

AZ ALKOTMÁNYOS BÜNTETŐJOG SAJÁTOS KIHÍVÁSAI A XXI. SZÁZAD TÜKRÉBEN

E tanulmány tisztelgés Domokos Andrea, a büntetőjog legendás, sokak által szeretett professzorasszonya előtt. Témájaként egy olyan kérdéskört választottam, amely összeköt bennünket és sokat konzultáltunk róla. Ez pedig az alkotmányos büntetőjog. Természetesen ilyen tartalmú publikációt már igen sokat alkottak, nehéz róla újat mondani. Ezért kifejezetten napjaink újdonságaira igyekszem fókuszálni. Számos technikai újítás, műszaki innováció, digitális novum áll már a bűnözők rendelkezésére. (Igaz, a bűnüldöző szervek rendelkezésére is.) Ezért számos újfajta módszer kínálkozik a bűncselekmények elkövetésére, illetve számos újfajta bűncselekmény is elképzelhető.

Az „alkotmányos büntetőjog” fogalma először a 10/1992. (II. 25.) AB határozatban jelenik meg, de ekkor még az Alkotmánybíróság még semmilyen magyarázatot nem adott a tartalmára vonatkozóan.² A fogalom jelentése később kristályosodott ki az AB gyakorlatában. Az alkotmányos büntetőjog alkotmányjogi dogmatikai fogalom, amely a jogági sajátosságokon túlmutató követelményt is közvetít.³ Az alkotmányos büntetőjog az alkotmányosság és az alapjogok mércéjéhez mérve határozza meg a büntetőjoggal szemben támasztott követelményeket.

Az alkotmányjogi és büntetőjogi felelősség találkozása részben az „alkotmányos büntetőjogi” felelősséget jelenti, (kisebbségi) részben pedig a büntetőjogilag nem szankcionált, de alkotmányjogi felelősséget felvető magatartásokat. Ide tartozónak ítélnéljük különösen a választójogi szankciókat. A választási csalások legsúlyosabbjait a Btk. is büntetni rendeli, a büntetőjog azonban „ultima ratio”, egyes magatartások tekintetében a jogalkotó elegendőnek ítéli a Ve. (Választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény) szankcióit.

1 Tanszékvezető egyetemi tanár, Alkotmányjogi és Egyházjogi Tanszék, KRE ÁJK

2 DOMOKOS Andrea – CSERVÁK Csaba: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálat, *Jogelméleti szemle*, 2017/1., 36.

3 LÉVAY Miklós: A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. *Pázmány Law Working Papers*, 2011/24. 3.. A jogalkotással szembeni általános követelményeken túl a bűncselekményt leíró diszpozíciónak határozottnak kell lennie, hogy ennek alapján egyértelműen körülhatárolható legyen a tiltott magatartás. A tényállás nem tartalmazhat olyan általánosítást, bizonytalan fogalmakat, amelyek miatt ez az eseti mérlegelés körébe kerülne. A jogalkotónak a büntetendő magatartások kijelölése során a lehető legszűkebb körre kell szorítkoznia.

Az alkotmányjogi és a tág értelemben vett büntetőjogi (büntető eljárásjogi) felelősség az elsősre gondoltnál szorosabb összefüggést mutat.

A német szakirodalom sajátos megfogalmazása szerint „A büntetőeljárás jog megalvadt alkotmányjog”.⁴ A hasonlat találó, több szempontból is. Egyrészt utal arra, hogy az alkotmányok iránymutatást és impulzusokat adnak a jogalkotó számára a büntetőeljárás, és ezen túlmenően a büntetőjogi szankcionálás alapkérdéseihez és rendszeréhez.⁵ Ezen irányelvek és impulzusok a két jogterület közötti sokkal szervezettebb és szorosabb kapcsolatra utalnak, mint a magánjog és az alkotmányjog viszonyában, hisz a büntetőeljárásban, a büntetőjogi felelősség megállapítása során az állam (mint a büntetőhatóság gyakorlója) és az egyén közötti viszony tükröződik.⁶

Magyarország Alaptörvényének hatályba lépése – a viszonylag kevés büntetőjogot érintő változás ellenére – új dimenziókat tár fel az alkotmányos büntetőjog tekintetében. Figyelemre méltó, hogy az emberkereskedelem tilalmát – kiemelve a többi büntetőjogi tényállás közül – maga az Alaptörvény is kifejezetten tartalmazza.⁷

Az „alkotmányos büntetőjog” továbbra is fontos része a magyar alkotmányosságnak. Viszont hozzá kell tennünk, hogy a szoros kapcsolat dacára a büntetőjognak mind a mai napig megvan a saját fogalmi apparátusa. Jogos félelem, hogy a büntetőjog zárt dogmatikájának (azaz az idézet szerinti alvadságának) túlzott alapjogi, alkotmányjogi felhívása pont a jogbiztonság garanciáit ásná alá.⁸ A két jogterület között tehát egyrészt nagyon szoros, másrészt igen összetett kapcsolat van.⁹

4 Matthias JAHN: „Strafprozessrecht als geronnenes Verfassungsrecht – Hauptprobleme und Streitfragen des § 136a StPO” JuS 2005., 1057.

5 Szomora, Zsolt: Büntetőjogi garanciák az Alkotmányban és az Alaptörvényben. In: (szerk.) Drinóczi Tímea – JAKAB András: *Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011.* Pázmány Press, Budapest – Pécs 2013., 257-258.

6 Vö. Szomora i.m. 258.

7 Ilyen alapon miért nem tilalmazza kifejezetten az Alaptörvény az emberölést, a rablást, a nemi erőszakot stb?...Ezt egy kiváló disszertáció fedezi fel, amely Domokos Andrea konzulensi munkáját is dicséri. Ld. KUBISCH Károly: *Az emberkereskedelem büntetőjogi megítélésének morális és szabályozási vonatkozásai*, Doktori értekezés, KRE-ÁJK, Budapest, 2021., különösen 172.

8 SZOMORA Zsolt: Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés, In JUHÁSZ Zsuzsanna - NAGY Ferenc - FANTOLY Zsanett (szerk.): *Sapientia sat. Ünnepi kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*, Szeged, SZTE, 2012. 459-469.

9 Az alkotmányjog és a büntetőjog viszonyának összefoglalásához, valamint az alkotmányos büntetőjog körüli vitához ld. Szabó András: Büntetőpolitika és alkotmányosság, *Jogtudományi Közlöny* 1995/9. 418-424.; Nagy Ferenc: Az anyagi büntetőjog és az alkotmány, In TÓTH Károly (szerk.): *Alkotmány és Jogtudomány. Tanulmányok Dr. Szabó József professzor emlékére* (Szeged 1996) 79-95.; SZABÓ András: Büntetőjogi dogmatika – alkotmányjogi dogmatika, *Jogtudományi Közlöny* 1997/7-8. 293-301.; Palánkai Tiborné: Alkotmányos büntetőjog. Néhány gondolat az Alkotmánybíróság büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól, In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára (szerk.): *Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára* (Budapest 1998) 17-33.; Büntetőeljárás-jogi kérdések kapcsán

Annyit fontos még helyüth megemlítenünk, hogy Domokos Andreával egy másik kedves közös témánk a jog és erkölcs kapcsolata.¹⁰ Ez pedig nagyon is összefügg az alkotmányos büntetőjoggal.¹¹ A büntetőjog dogmatikai kategóriáinak többszáz éves fejlődése megelőzi ugyanis az alkotmányjogi dogmatika fejlődését. Egyes elemek nem kifejezetten emberi jogi, hanem már erkölcsi alapon váltak a büntető törvénykönyvek részévé.

Az alkotmányos büntetőjog a büntetőjognak az alkotmány rostáján átment tartalma. (Ide érthetjük az anyagi és az eljárásjogot is¹².) Az alkotmányosságának csak a tetтарыos büntetőjog felel meg. Ezt a talán legelőször Szabó András által vallott tézist Domokos Andrea rengetegszer hangsúlyozta szóbeli előadásain is.¹³ A klasszikus alapelv úgymond kibővült. „Nullum crimen sine lege” helyett most már „nullum crimen sine lege constitutionalis”. Költői kérdésként vetődik fel, hogy mivel elsőszámú társadalmi alapnormánk neve immár Alaptörvény, ezért a most tárgyalt téma adekvátabb elnevezése lenne „alaptörvényes büntetőjog”? A válasz természetesen nem. A kérdés viszont egy újabb kutatási csapásiránnyal gazdagíthat bennünket. Mivel nem minden állam alkotmányos, amelynek van alkotmánya, ebből következően nem feltétlenül alkotmányos a büntetőjog, ha pusztán az adott ország alkotmányának (vagy alaptörvényének) megfelel. Léteznek ugyanis olyan kritériumok, amelyek az elmúlt évszázadok fejlődése során kikristályosodtak és megkerülhetetlenné váltak. Az alkotmányosság eszméje nemzetközi trendeknek való megfelelés mellett természetszerűleg rendelkezhet hazai sajátosságokkal¹⁴, amit az adott állam alkotmányos identitása¹⁵ is meghatároz. Emellett a hagyományos szerves fejlődés

TÓTH Mihály: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az emberi jogi ítélkezés tükrében*, Budapest KJK-Kerszöv, 2000.

- 10 DOMOKOS Andrea: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól, *KRE-DIt*, 2019/1., 1-11.
- 11 Ez témánk szempontjából leginkább a jogértelmezés és az erkölcs kérdését érinti. Természetesen a büntetőjogi normákat is az erkölcsi alapelvek figyelembevételével kell értelmezni, de a magyar jogban ezt inkább az alkotmányos alapelvek és alapjogok fényében történő jogértelmezésbe „csomagolják”. Vö. LAJOS Edina: Jogértelmezés és erkölcs, *KRE-DIt*, 2022/2., 2-6., ill. LAJOS Edina: A jog és erkölcs összefüggésének alapjai, *KRE-DIt*, 2023/1., 164-169.
- 12 Ekképp az alkotmányos büntetőjog eljárásjogi vonatkozását nagyon jelentősen érinti a tisztességes eljáráshoz való jog. Ld. CZINE Ágnes: *A tisztességes bírósági eljárás – Audiatur et altere pars*, Budapest, HVG-Orac, 2020.
- 13 Az „alapító” Alkotmánybíróság több határozatában is megjelentek a fentiek. E kérdés szószólója, nem egyszer az előadó alkotmánybíró Szabó András volt. (Ld. 30/1992. (V. 26.) AB határozat; vö. továbbá 20/1990. (X. 4.) AB határozat, 25/1991. (V. 18.) AB határozat, 23/1990. (X. 31.) AB határozat.)
- 14 Vö. ORBÁN Balázs: A magyar alkotmányosság karaktere, In: ORBÁN Balázs - SZALAI Zoltán (szerk.) *Ezer éve Európa közepén: A magyar állam karaktere*, Budapest, Mathias Corvinus Collegium, Tihanyi Alapítvány, 2019., 311-327.
- 15 Ez vezet el bennünket az alkotmányos identitás problémájához. Eszerint – leegyszerűsítve – létezik a tagállami alkotmányoknak egy olyan lényegi része, mintegy érinthetetlen magja, mely nélkül az adott állam nem lehetne az adott állam. Ha az egész ország alkotmánya nem is, de ez az alkotmányos identitás kvázi az uniós jogalkotás felett áll. Vö. TRÓCSÁNYI László:

mellett a korszellem kívánalmaira is reflektál.¹⁶ Az alapvető tankönyvek – kis különbségekkel – evidenciaként e körben tárgyalják az emberi jogokat és az azt érvényesítő intézményrendszert, a jogállamiságot, a népszuverenitást, a demokráciát, hatalommegosztást és a pluralizmust.¹⁷ Ha ezeken „végigfuttatjuk” a büntetőjoggal kapcsolatos elvárásokat, a következőket állapíthatjuk meg. Természetesen az emberi jogok érvényesítése talán a leghangsúlyosabb – annak garanciarendszerével együtt. Ezen érthetjük főképp az – akár centralizált, akár decentralizált – alkotmánybíráskodást. A jogállamiság szintén kiemelendő jelentőségű, elég ha csak a „nullum crimen”- és „nulla poena”-elvekre, illetve a vizsgálható hatály tilalmára gondolunk.¹⁸ A népszuverenitás és a demokrácia témánk szempontjából elsődlegesen azt jelenti, hogy a büntetőjogi törvényeket a népfeltség elve alapján felálló, demokratikusan megválasztott parlament alkothatja meg. A hatalommegosztás érvényesülése azt követeli meg, hogy a büntetőjogi törvényeket független bíróságok alkalmazzák.¹⁹ (Az alkotmányjogi panasz tekintetében pedig ugyanez irányadó természetesen az Alkotmánybíróságra.²⁰) A pluralizmus áll talán témánktól a legtávolabb. E főképp politológiai fogalom adekvát vonatkozása, hogy a büntetőjog kutatása és oktatása terén az összes mértékadó nézetet tekintetbe kell venni.

Ki kell emelnünk, hogy a jogérvényesítés tekintetében is igen komoly változások zajlanak le az alkotmányos büntetőjogot érintően. A német mintára bevezetett²¹ valódi alkot-

The dilemmas of drafting the Hungarian fundamental law: constitutional identity and European integration, Passau, Schenk Verlag, 2016, 250., SZMODIS Jenő: az alkotmány magja és annak védelme, *Jogelméleti Szemle*, 2013/2., 2., ill. LUKÁCSI Dániel Csaba: Az alkotmányos identitás, *KRE-Dit*, 2018/2. sz., 1-9.

- 16 STUMPF István: Állam és alkotmányosság a járvány hálójában, In. (szerk.) PONGRÁCZ Alex: Ünnepi tanulmányok a 65 éves Cs. Kiss Lajos tiszteletére. *Ut vocatio scientia*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021., 435-452. o.
- 17 GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – SCHWEITZER Gábor: *Alkotmány és alkotmányosság*, In. (szerk.) GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – HALÁSZ Iván: *Bevezetés az alkotmányjogba - alapfogalmak*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó 2019., 30-31., ill. TRÓCSÁNYI László: *Alaptanok*, In. (szerk.) Trócsányi László – SCHANDA Balázs: *Bevezetés az alkotmányjogba – az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*, Budapest, HVG-Orac, 2014., 67-75.
- 18 A fogalom igen képlékeny jellege megjelenik a szakirodalomban. Ld. ORBÁN Balázs – PALKÓ Attila: A Jogállami Univerzum Tágulásáról és Ennek Veszélyeiről, *Kommentár* 2019/2., 31-40., TRÓCSÁNYI László: Demokrácia és jogállamiság új kihívások előtt, *Európai Tükör*, 2018/1, 109-114. ; ill. DOMOKOS Andrea: Büntetőjog a jogállamban, In: DOMOKOS Andrea – BÉRCES Viktor: *Gondolatok a kriminológia tudományából*, Budapest, Patrocinium Kiadó 2020. Budapest, 183-196., VARGA ZS. András: *Eszményből bálvány? - A joguralom dogmatikája*, Budapest, Századvég Kiadó, 2015. 228
- 19 Vö. CZINE Ágnes: Tükörkép a bírói függetlenségről és pártatlanságról az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Alkotmánybírói Szemle*, 2018/2. sz., 2-8.
- 20 RIMASZÉCSI János: Az Alkotmánybíróság, mint hatalmi ág, In. (szerk.) CSERVÁK Csaba – Horváth Attila. *Adekvát alapjogvédelem*, Budapest, Porta Historica, 2018., 215-220.
- 21 ARATÓ Balázs: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére. In Anon (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II. Alkotmánybíró-*

mányjogi panasz révén immár nem csak a jogszabály alkotmányellenessége támadható, hanem magának a bírói döntésnek az alapjogsértő mivolta is.²² E sorok írójának úgy ítéli meg, hogy ez az egész magyar igazságszolgáltatás rendszerének legjelentősebb reformja az elmúlt évtizedekben.²³ (Elvileg új módozat a „közvetlen” alkotmányjogi panasz is, de álláspontom szerint a régi modellben is benne foglaltatott ez a lehetőség.²⁴) Most már csupán jogelméleti érdekességként merül fel: mi lett volna, ha mondjuk az Alkotmánybíróság nem normakontroll során semmisíti meg a halálbüntetést, hanem alkotmányjogi panasz keretében az adott indítványozót érintően tiltja meg az alkalmazását. Annak viszont lehet relevanciája a közeljövőben, hogy a hatályos büntetőjogunk tiltja az öngyilkosságban való közreműködést, de adott esetben talán alkotmányjogi panasz alapján megsemmisít – a sajátos egyedi körülményekre tekintettel – büntetőbíróági ítéleteket.

Megközelítem szerint tág értelemben az alkotmányos büntetőjog területéhez tartozik a köztársasági elnök kegyelmezési joga. Ugyanis ez az intézmény arra hivatott, hogy a jog általánosságából egyedi ügyekben fakadó igazságtalanságokat (és ekképp alkotmány sértéseket) orvosolja. E kézirat leadásakor a kegyelmi jog Alaptörvényben való korlátozása merült fel.

Témánk aspektusából nézve a következő kérdést kell elemeznünk. Csak egy „szűrő” az alkotmányjog vagy pedig motiváló tényező is lehet? Az „alkotmányos büntetőjog” kapcsán tehát a jövőben eldöntendő kardinális kérdés, hogy van-e külön speciális alkotmányjogi felelősség, vagy az csupán a büntetőjogi felelősség alkotmányjogi „talpköve”. E sorok írója szerint az elmúlt időszakban az utóbbi megközelítés dominált. Az előbbi álláspont az alkotmányjog és a büntetőjog „kiegészítő együttműködését”, együttgondolkodását várja el.

Az alkotmányjogi felelősség álláspontom szerint a „legkisebb közös többszöröst” jelenti a polgári jogi és büntetőjogi felelősség tekintetében. Ez pedig hatékonyabbá teheti az együttműködést civilisták és büntetőjogászok, no meg természetesen a közjogászok között.

sági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 502-515.

22 Vö. JUHÁSZ Imre: Az Alkotmányjogi panasz eljárásjogi vetületének néhány aspektusa, In: VARGA István (szerk.) *Codificatio processualis civilis: Studia in Honorem Németh János II.*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013, 119-132.

FARKAS György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-DIT*: 2020/2. 1-35., illetve FARKAS György Tamás: *Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában*, In: Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II. : Alkotmánybíróági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, HVG-ORAC, 2019. Budapest, 558-567.

23 Vö. JUHÁSZ Imre: Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok kapcsolata, különös tekintettel a polgári bíróságokra, In: ZAKARIÁS Kinga (szerk.) *Az alkotmánybíróági törvény kommentárja*, Pázmány Press, 2022. Budapest, 59-77.

24 LUKÁCSI Dániel Csaba: Az Abtv. 26. § (2) bekezdés szerinti alkotmányjogi panasz befogadhatóságának kérdései, In: Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II. : Alkotmánybíróági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest HVG-ORAC, 2019. 516-527.

A személyiség és jogalanyiség alkotmányjogi meghatározása, újragondolása rendkívüli horderejű kérdés. A klónozás rémképének terjedésekor, a robotok és az önvezető autók hajnalán ennek kapcsán kell meghúzni a határt, milyen cselekményt lehet betudni egy jogilag releváns entitásnak. Ezek tisztázása nélkül nem található el a „szükséges és arányos” alkotmányjogi mérce. (A gyenge fellépés nem éri el a célt, a jogállam előírásainak ignorálása pedig nehezen legitimálható.)

A fő cél a felelősség alóli kibúvás megakadályozása. Gátat kell vetni annak, hogy a jogérvényesítés vonatkozásában „légüres terek” maradjanak. Ez szervesen összefügg e sorok írójának eddig publikációival, tudományos és oktatási eredményeivel. Az interdiszciplináris nagy cél pedig a technikának az ember szolgálatába állítása. Ehhez persze kevés „pusztán” a jogtudomány, de a jog mint keret elősegítheti az óriási gyakorlati jelentőséggel is bíró tudományos kihívás minél hatékonyabb teljesítését. Domokos Andrea hívja fel a figyelmet, hogy vannak olyan tudósok (leginkább társadalomtudósok), akik immár kifejezetten veszélyesnek tartják a technológiai fejlődést, azt állítva, hogy egyoldalúvá teszi a társadalmi rendszereket. Így felvetődhet a veszély, hogy a társadalom erkölcsi fejlődése a tudományos eredményekkel nem képes lépést tartani.²⁵ Különösen igaz ez a jogi fejlődés tekintetében.²⁶

A jog abban különbözik minden más normától (erkölcs, morál, vallás), hogy „az állam által” kikényszeríthető. („Az állam” arra utal, hogy ezt egy konkrét állam teheti meg a jog hagyományos rendszere szerint, nem pedig „országok összessége”, „nemzetközi szuverének”). A kikényszerítés lényege, hogy annak akkor lép fel az igénye, amennyiben nem történik önkéntes jogkövetés. Önkéntes jogkövetés esetén nehezen mutatható ki, hogy az érintett azért őrizkedik egy cselekménytől, mert tart a jogszabály által kilátásba helyezett szankciótól, vagy pedig mert betartja a legalapvetőbb erkölcsi normákat. (Erre mondta Georg Jellinek, hogy a jog: erkölcsi minimum) Mivel az alkotmány az egész jogrendszer alapja, a hagyományos polgári jogi és büntetőjogi felelősség alapjainak lefektetése is az egyes országok alkotmányának feladata. Nagyon sajátos még a közigazgatási jogi felelősség, gondolhatunk itt elsősorban a „bagatell büntetőjogra” és a közigazgatási hatósági eljárások kérdéskörére. Vannak-e olyan sajátos felelősségi alakzatok, melyeket az előbbi kategóriák nem fednek le? Amennyiben igen, akkor azon

25 DOMOKOS Andrea: Modern technológiai kihívások a büntető anyagi jogban, In. (szerk.) HOMICSKÓ Árpád Olivér: *Technológiai kihívások az egyes jogterületeken*, Budapest KRE-ÁJK 2018. 109.

26 Ha például a családi vállalkozások speciális jogi szabályozása megjelenik egy országban és a gyakorlat szerint növekszik e vállalkozások tekintetében a csődök száma, akkor erre – álláspontom szerint – még a büntetőjognak is figyelmeznie kell. Vö. ARATÓ Balázs: A családi vállalkozások jellegmegóvásának garanciái – bevált gyakorlatok Nyugat-Európában, különös tekintettel Ausztriára, *Gazdaság és Jog* 2023/7-8., 8-17., ill. ARATÓ Balázs - CSÁKNÉ FILEP Judit – RADÁCSI László: A családi vállalkozások jogi környezete, *JURA*, 2020/4., 5-28., ill. ARATÓ Balázs: *Családi vállalkozások; családi alkotmány és generációváltás*, Budapest, Patrocinium Kiadó 2023, 241.

elvből, miszerint az alkotmány teljes, zárt egészet alkot²⁷, az következik, hogy ezen egészen speciális jogviszonyokra is a „törvények törvénye” ad szükségszerűen választ. A „személy” civilisztikai és pönológiai felelőssége klasszikusan kikristályosodott kategóriái mellett fel kell hívnunk a figyelmet, hogy újszerű jogi jelenség, ha nem konkrétan egy természetes, sőt nem is jogi személyről van szó. (Már a jogi személyek büntetőjogi felelősségét is sokan „fából vaskarikának” érezték. Valóban, igen nagy áttörés volt a pönológia több évszázados dogmatikája számára...)

Kutatásaink *főbb alapkérdései közé tartozik a közjogi jogterületeket érintő új technológiák vonatkozásában például az emberi méltóság új dimenzióinak a megközelítése. Séríti-e egy személy emberi méltóságát az, hogy ha a teljes egészében általa megkonstruált gép „identitásába” beleszólnak? A csúcstechnológia olyan megnyilvánulásai, mint a mesterséges intelligencia kérdése, az önvezető gépek (járművek) és a klónozás²⁸ veszélyei miatt joggal vetődik fel a kétely: honnan kezdődik az ember, mely jellemzők az ember emberi mi-voltának letéteményesei.*

Előbbi résztéma kapcsán a robotok jogi minemősége (és felelőssége) kerülhet patikamérlegre. Ezen belül egy „lex specialis” az önvezető autók kérdésköre. És *de facto*, a rengeteg ennek keretében elkövetett „jogsértés”, akár bűncselekmény miatt égető fontosságú egy speciális felelősségi alakzat kialakítása a modern technológia kihívásaira válaszolva.

A büntetőjog és az alkotmányjog fontos részét jelentő választási jog összefüggéseit a modern technológia átgondolásra ösztökéli. *Eme jogterületen a „most vagy soha”-effektus érvényesül.* (E sorok írójának megfogalmazása. Némileg hasonló a helyzet – egyes kiemelkedő műsorok tekintetében – a médiajogban. Egy későbbi helyreigazítás már nem adekvát a hírérték szempontjából.) A polgári jogon belüli kártérítés intézménye talán megfelelően kompenzál, a büntetőjog eszköztára talán kellő visszatartó erővel rendelkezik. Azonban a speciális alkotmányjogi felelősség megteremtése vetődik fel jogos igényként: a tág értelemben vett választási csalások orvoslásáról fogalmilag csak akkor beszélhetünk, ha a valódi győztes helyett nem más szerzi meg a mandátumok többségét.

Az új Ve. is – a korábbihoz hasonlóan – a 3 napos eljárási határidőket (mely eleve szinte abszurdan rövid) jogvesztőnek tekinti.²⁹ Ezen szabály generális jellege jelentős elméleti veszélyeket rejt magában, mely az alábbi gondolatmenettel igazolható. Amennyiben egy szoros verseny esetén választópolgárokat a szavazás napján ad absurdum emberrablással akadályoznak meg a voksolásban, még ha ezt később a büntetőbíróság az elkövetők több éves szabadságvesztésre ítélésével kellő súllyal szankcionálja is, ennek nem lehet visszaható hatálya az eredményre nézvést. Annak ellenére, hogy mondjuk kétségtelen bizonyítást

27 Vö. CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: *Egy alkotmány margójára*, Budapest Gondolat Kiadó, 2012. különösen 121.

28 Az egészségügyi vonatkozásokról ld. HOMICSKÓ Árpád Olivér: Az új technológiák megjelenése az egészségügyben, különösen a géntechnológia és az elektronikus egészségügy. In HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*, Budapest, KRE ÁJK, 2018. 75-92.

29 Már az is apró előrelépés az új törvényben, hogy az eredmény megállapítására 6 napot ad a választási bizottságoknak. Ld. Ve. 294. §.

nyer, hogy az egyik párt győzelme a bűncselekménynek tulajdonítható. Bármennyire is groteszk példa ez, rámutat a jogvesztő határidők tarthatatlanságára. (A levezetés, emberablás helyett behelyettesítve enyhébb súlyú bűncselekményekkel, sajnos már valamivel éltszerűbbnek tűnik, és a választás teljes demokratizmusának komoly csorbulását jelentheti. És ehelyütt a fokozott óvatosságot a már sokszor említett jogtudat és jogi kultúra hiányosságai és a történelmünk említett rossz emléké öröksége indokolja.) Amennyiben bizonyított bűncselekmény hatással lehetett a választási eredményre, és kvázi emiatt nem a többség nyert, az nagyon komolyan sérti a demokrácia elvét. Tegyük hozzá, hogy a korábban elemzett alkotmányjogi panasz kiterjesztően aktivista értelmezésével az Alkotmánybíróság, szélsőséges esetben, tudna orvosolni egy ilyen problémát.

Néhány évvel ezelőtt ezen problémára dolgoztam ki az alábbi „de lege ferenda”-javaslatot. „Amennyiben a bíróság a választással kapcsolatban jogerősen bűncselekmény elkövetését állapítja meg, és a bűncselekmény a választás eredményét érdemben befolyásolta, az NVB határozatával megnyitja a jogorvoslati utat. A Ve. szerinti határidők a bírósági ítélet jogerőssé válásával kezdődnek. (Az ítélet jogerőssé válásától számított 3 napon belül lehet az NVB-hez fordulni. Az NVB határozatától számított 3 napon belül lehet az ügy érdemében az ügy elbírálásra hatáskörrel és illetékességgel rendelkező választási bizottsághoz beadványt intézni.)”³⁰

Feladata-e az alkotmányos büntetőjognak a választások valós eredményének érvényesítése? Ez egy sajátos határterület, az az objektív konklúzió, hogy ez alkotmányos követelmény, de nem elsődlegesen büntetőjogi relevanciájú. Mindazonáltal rámutat arra, hogy milyen kölcsönhatás van az alkotmányjog és a büntetőjog között, mennyire fontos a két jogterület tekintetében az interdiszciplináris megközelítés. Szintén itt válik hangsúlyozottá a jog és erkölcs összefonódásának követelménye.³¹

Visszatérő kérdés, hogy az alkotmányjogi (alapjogi) felelősség egy sajátos felelősségi alakzat a büntetőjogin és polgári jogin felül, avagy az utóbbi szakjogági felelősség beállta kizárásának hivatkozási alapja. Magam arra a formabontó dogmatikai újításra teszek javaslatot, hogy a közjog és magánjog hagyományos viszonyrendszerét némiképpen meg kell haladnunk. Míg előbbi a felek „alá-fölérendeltségére”, nem egyenrangú pozíciójára épül, és jogviszonyaik nem kétoldalú megállapodás alapján jönnek létre, a polgári jog esetében – főszabály szerint – a mellérendeltség, a diszpozitivitás és a felek kétoldalú akarata irányadó. Az alapjogi szemlélet azonban rést tör az evidenciának tartott distinkción. A klasszikus alkotmányjogban ugyanis a közjogi jelleg lenyomatát szintén hordozzák az egyes normák, jogviszonyok. Azonban ezen esetben az állampolgár (személy) védelmét, illetőleg az emberi jogvédelem klasszikus funkciója szerint az állam korlátozását fedezhetjük fel. A jogviszony nem a felek kétoldalú akaratnyilatkozata alapján keletkezik, hanem a gyengébb fél, jelesül a személy hívja segítségül az alapjogvédelem

30 Kérdésként merülhetne fel a Btk. szerinti választási csalás (Btk. 350. §) és az emberrablás (Btk. 190. §) viszonya, halmazata.

31 Vö. LAJOS Edina: Jog és erkölcs a választási jogban, In: Miskolczi-Bodnár, Péter; Jakab, Éva (szerk.) XXIV. Jogász Doktoranduszok Konferenciája Budapest, KRE-ÁJK, 2023. 173-180.

szervezetrendszerét az állam intézményeivel szemben. (Ennek klasszikus manifestációja az alkotmányjogi panasz.) A fentiek miatt a közjogi jelleget nem vitatván arra teszek javaslatot, hogy „fölé-alárendeltségi” jogviszonyt különítsünk el.³² Eszerint ugyanis az állampolgár mint gyengébb fél védett pozíciója érvényesül az államhoz képest. (Nyilván ha két fél peres eljárása folytatódik alapjogi síkon, akkor a kezdeményezővel szemben álló „másik fél” számára kényszer a jogviszony alakítása. Ezt arra az esetre vonatkoztatjuk, ha van egy „alapjogi anyagi jogi” jogviszony a felek között, nem csak eljárásjogi. Költői kérdés: ezt egy személy és az állam között vizsgáljuk csak, vagy esetleg két személy relációjában is? Ez azonban már távolabb, az alkotmány horizontális és vertikális hatályának problémaköréhez vezet bennünket.)

Az alkotmányjogi felelősség komplementere is lehet a büntetőjogi felelősségnek. Itt elsődlegesen arra utalok, hogy a médiában elkövetett jogsértések esetében az „elkövető személy” (pönológiai és civiljogi) felelőssége mellett a tartalomszolgáltató felelőssége is további kérdésként felmerülhet. Kiegészítő azért, mert ugyanazon magatartásért szankcionálja az „elkövető” mellett a csatornát is. Az alkotmányos alapjogok (és ennek polgári jogi vetületei: a személyiségi jogok) garantálását a médiatörvény is előírja. (Már a korábbi Médiatörvény alapelvi rendelkezései között kiemelten szerepelt, hogy a műsorszolgáltatás nem sértheti meg az emberi jogokat, és nem lehet alkalmas a „személyek, nemek, népek, nemzetek, a nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbségek, továbbá valamely egyház vagy vallási csoport” elleni gyűlölet felkeltésére.)

Hazánk Alaptörvénye az emberi méltóságot még a korábrinál is kiemeltebb pozícióba emelte. *A legtöbbször kollízióba kerülő véleménynyilvánítási szabadság és a kissé szubjektív emberi méltóság relációjában új dimenziók merülnek fel.*³³ Hogy csak egy elemet emeljünk ki: *a korábbi felfogás szerint a szélsőséges vélemények önmagukat diszkreditálják a demokratikus közbeszédben. A különböző keresőprogramok az egyes vélemények fajsúlyát (előfordulási valószínűségét) jelentősen tudják módosítani.*³⁴ *Újragondolandó az a már eleve eddig is vitatott alkotmányjogi kérdés, hogy kilmi az alanya a szólásszabadságnak.*³⁵ *Ha az alkotmányos büntetőjog követelményeiből indulunk ki, akkor mind a szólásszabad-*

32 Az „alá-fölérendeltségi” jogviszonyhoz viszonyítva a személy védettebb pozícióba kerül az állammal szemben, az alapjogvédelem elvei szerint a közhatalom nem sértheti meg az alapvető jogok lényeges tartalmát, tehát mozgásteret korlátozottabb. (És a felek természetesen nem is mellérendelt viszonyban működnek.)

33 Vö. az emberi méltóság korábbi és új alkotmányos normáinak összehasonlításáról DELI Gergely - KUKORELLI István: Az emberi méltóság alapjoga Magyarországon, *Jogtudományi Közöny*, 2015/7-8. sz., 337-347.

34 Ezen keresőprogramok egyáltalán nem működnek demokratikusan, a meglévő tartalmak egy kis részére hívják fel a figyelmet szubjektív módon. A leghatékonyabb véleményformálók még az interneten is az offline világában meghatározó erejűvé nőtt médiavállalkozások. Ld. KOLTAY András: Kötéltánc a szabadság és egyenlőség között. In Owen M. FISS: *Megosztott liberalizmus – A szólásszabadság és az államhatalom sokféle arca*, Budapest Complex Kiadó, 2013. 232.

35 Vö. KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai*, Budapest Századvég, 2009. 816.

ság, mind az emberi méltóság szükségtelen és aránytalan korlátozása alaptörvény-ellenes, így mintegy patikamérleglen kell kimérni a két alapjog érvényesülése közötti helyes arányt.

A modern technológia, így az internet használatának tömegessé válása az elkövethető jogsértések – és az elkövetési magatartások – megsokszorozódását vont a maga után. Csupán igen szűkítő megközelítés, ha a rágalmazásra, becsületsértésre, illetve az adatvédelmi bűncselekményekre gondolunk.

Az információs társadalom (amelynek frappánsan megfogalmazható meghatározása szinte hiábavaló)³⁶ jellegzetessége, hogy a technológiai fejlődés révén soha nem látott mennyiségű információ válik elérhetővé és feldolgozhatóvá. Ezen tényre összpontosítva beszélhetünk a „big data korszakáról”. A „big data”³⁷ kifejezés az interneten keletkező hatalmas adatmennyiségre utal, míg a „korszak” kifejezés arra hívja föl a figyelmet, hogy az adattermelődés eddig nem tapasztalt, új társadalmi jelenségeket indukál.³⁸ Az emberi méltósághoz való joggal szerves összefüggést mutató adatvédelem is más dimenzióba kerül a drónok következtében. Úgy is fogalmazhatunk: a drónok a magánéletére kifejezetten vigyázó személyt is láthatják. Eddig a gépek nagyrészt csak azt látták, amit az ember. Mára azonban ez jelentősen bővült – és ezt le kell követnie a jogi szabályozásnak. Az emberek memóriája kopik, a gépeké nem biztos. Az interneten a „felejtés joga” vet fel még érdekes kérdéseket. A drónok tömeges elterjedése nem biztos, hogy a hozzáértés tömeges fejlődését is szükségszerűen maga után vonja. Átgondolandó, hogy mik a „szakmai tévedésből” szabálytalan adatrögzítések jogkövetkezményei.

Az elektronikus média intézményeinek felelőssége – hatalmas hatásának veszélye miatt – sajátos a „bűnt elkövető” természetes személyekhez képest.³⁹ A „gyűlöletkeltés” alacsonyabb mérce, mint a „gyűlöltre uszítás”, így tehát az elektronikus sajtóban szigorúbb szabályozás érvényesül. A büntetőjog „ultima ratio”-jellegéből („legutolsó igénybe veendő eszköz”-mivoltából) következően előbbiért nem lehetséges – pönológiai értelemben – elítélni valakit, de egy TV-csatornát akár szankcionálhatnak... Ezt mondta ki konkrét esetben, elvi éllel a Legfelsőbb Bíróság is már a BH2006. 270. számon közölt határozatában. Úgy is megfogalmazhatnánk, a tényállásszerű, tehát formálisan jogellenes cselekmény egyéb aspektusait figyelembe véve még nem biztos, hogy materiálisan is törvénsértő. Tehát amennyiben a „Rechtfertigungsgründe” és „Entschuldigungsgründe” kategóriái felmerülnek, a cselekmény nem büntethető. A médiatörvény eme (tehát alanyi oldalt nem vizsgálva) formálisan jogellenes (materiálisan nem feltétlenül

36 Ld. ezen témáról PINTÉR Róbert (szerk.): *Az információs társadalom, Az elméletől a politikai gyakorlatig*. Budapest Gondolat – Új Mandátum, 2007.

37 Maga a fogalom három jellegzetességet mindenképpen hordoz magában: volume (nagy mennyiség), variety (változatosság), velocity (gyors előállítási és közlési sebesség). Ld. részletesen ZIKOPOULOS, Paul C. [et. al.]: *Understanding Big Data, Analytics for Enterprise Class Hadoop and Streaming Data*. MC Graw Hill, 2012. 3-15.

38 ZÓDI Zsolt: Jog és Jogtudomány a Big Data korában. *Állam- és Jogtudomány*, 2017/1. sz., 95.

39 Ez a digitális média korszakában is fennáll, jelentős részben a kép- és hanghatások együttes meggyőző erejének, lehetséges ráhatásának problematikája miatt.

törvénysértő) megnyilvánulásokat is büntetni rendeli, mintegy a közlőre hárítván a felelősséget. (Ennek kapcsán értekezhetünk a büntetőjog „ultima ratio” jellegéről, valamint arról, hogy emiatt a büntetőjogi felelősség alóli mentesülés nem jelenti a csatorna mentesülését. Jelképesen szólva: a szabadságvesztéssel járó büntetés elmaradása nem jelenti az „elsötétítés” elmaradását.) Álláspontom szerint alkotmányos követelmény az említett szankciók tekintetében, hogy az „elkövetőket” érintően érvényesüljön az alapjogvédelem szükségességi és arányossági tesztje, ugyanakkor a jogsértés áldozatai és a közérdek sérelme is reparálva legyen valamilyen módon.

És ehhez társul napjaink „örökzöld” kérdése: az „újmédia” intézményei⁴⁰ vajon e körbe kerülhetnek-e? Vagyis lehetséges-e az ott megjelenő (bejegyzést tevő stb.) személyek mellett a szolgáltató szankcionálása? A „fake news” elképesztő mértékű társadalmi problémákat okozhat; egyes tág megközelítések szerint háborús konfliktusokkal is kapcsolatba hozható.

Elmondhatjuk, hogy – főleg az „újmédiára” vonatkozó – szabályozásunk egyértelműsítése és pontosítása mellett magának a média fogalmának meghatározása és elhatárolása is fontos tényező.⁴¹ Koltay András Sonja R. West (az amerikai Legfelsőbb Bíróság⁴² döntései mentén megfogalmazott) gondolatait is tekintetbe véve felhívja a figyelmet arra, hogy a média fogalmának túlzott kiterjesztése az új típusú szolgáltatósokra mellézköngéekkel is jár.⁴³

Az online-tér adta környezet alakulása más tekintetben is komoly hatással volt az alapvető jogok érvényesülésére.⁴⁴ A – hozzájárulással vagy anélkül gyűjtött – személyes adatok

40 Egyesek megfogalmazás szerint a tömegkommunikációban egy teljes fordulatot megvalósító „újmédia” (így egybeírva) jön létre, melynek problémái mellett demokratizáló hatásai is vannak. Például jelentősen csökkenti a kommunikátor hatalmát, hogy rábeszéljen és selektíven tájékoztasson. Ugyanakkor jóval erősebb ama vonatkozásban, hogy visszacsatolja azon információkat, melyek segítségével sokkal hatékonyabban lehet megcélózni a releváns közönséget. Ld. Denis MCQUAIL: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest. Complex Kiadó, 2015. 664-665.

41 Vö. KOLTAY András: *Tíz tanulmány a szólásszabadságról*. Budapest Wolters Kluwer, 2018. 276.

42 Vö. TÖRÖK Bernát: *Szabadon szólni, demokráciában. A szólásszabadság magyar doktrínája az amerikai jogirodalom tükrében*. Budapest HVG-ORAC, 2018. 184.

43 Meg kell különböztetni egymástól a média munkatársát és az alkalmankénti közéleti kommentátort (*occasional public commentator*). A média funkciója, hogy ellenőrizze a társadalmi-politikai elitet, információkat gyűjtsön, őrködjön a demokrácia felett (*public watchdog*); E kifejezést az Emberi Jogok Európai Bírósága is már évtizedek óta alkalmazza sajtó és média tekintetében. [pl. Barthold v. Germany, no. 8734/79., 1985.03.25.; Jersild v. Denmark, no. 15890/89, 1994.09.23.; Dalban v. Romania, no. 28114/95, 1999.09.28.; stb.]. A számítógépe előtt ülő bloggert és az alkotmányos védelemben részesülő intézményt (a médiát) a közösség érdekében meg kell különböztetni. KOLTAY András: *Az új média és a szólásszabadság, A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019. 63.

44 CSÁKI-HATALOVICS Gyula Balázs: *A közösségi média felhasználásának lehetőségei a közigazgatásban - nemzetközi elemzés*. In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.): *A digitalizáció*

óriási mennyisége, a politikai szereplőkön túl, a gazdasági szereplők számára is potenciális lehetőséget biztosítanak a célzott reklámok elhelyezése, vagy éppen a nem kívánatos társadalmi csoportokkal szembeni kirekesztő gazdasági gyakorlat kialakítása érdekében.⁴⁵ Az online-térre vonatkozó adatvédelmi aggályok jelentőségére reflektálva a jogalkotók – bár alapvetően lépéshátrányban – igyekeznek megfelelő jogszabályi környezetet kialakítani. Ennek büntetőjogi vonatkozásai is lehetnek. A véleménynyilvánítás alapjoga új alanyainak státusza merülhet fel. Az online kapuőrök valódi kontrollt képesek gyakorolni a demokratikus nyilvánosságra: ők biztosítják a hálózat elérését, a keresőmotorok működését, a kommunikációs platformok üzemeltetését, és egyre gyakrabban rajtuk múlik, hogy pontosan milyen információk kerülnek a felhasználók szeme elé. Ezzel a hatalommal pedig lehet élni – és visszaélni. Ennek megfelelően pedig mára elmondható, hogy az egyéneket már nem csak az állam ellenőrizheti, cenzúrázhatja, hanem az országhatárokon, sőt kontinenseken átnyúló különféle „magáninfrastrukturák” tulajdonosai is.⁴⁶ E körben egyaránt problémát jelent a *social media* platformok részrehajló listázási gyakorlata,⁴⁷ valamint az interneten terjedő bűncselekmények széles köre is.

Szintén alapjogsérelmet (az emberi méltóság sérelmét) – és egyben bűncselekményt – jelenthet a közzétett tartalmak újrastrukturált nyilvános felhasználása. E körben gondolhatunk a napjainkra sajnálatos módon elterjedt „cyberbullying” jelenségre is. Fontos leszögezni, hogy minden felhasználó saját maga döntheti el, hogy mikor és milyen tartalmat szándékozik megosztani magáról. Éppen ezért a közzétett tartalmak más általi felhasználása, azok új, vagy más kontextusba helyezése sérti a felhasználó személyiségi jogait és az emberi méltóságát. Ez természetesen nem vonatkozik a felhasználó által nyilvánossá tett azon tartalmak változtatás nélküli megosztására, amelyekre a felhasználó maga is engedélyt adott azzal, hogy a bejegyzést megoszthatóvá tette. Fontos azonban kiemelni, hogy itt nincs szó a tartalom újrastrukturálásáról.⁴⁸

hatása az egyes jogterületeken, Budapest KRE ÁJK, 2020. 41-53.

45 ZŐDI Zsolt: Jog és jogtudomány a Big Data korában. *Állam és Jogtudomány* 2017/1. szám, 98-99.

46 BALKIN, Jack M.: Szólásszabadság az algoritmusos társadalomban. *In Medias Res*, 2018/2. sz., 199.

47 Már pusztán azáltal, hogy igyekszik a felhasználónak várhatóan szimpatikus tartalmakat kínálni. Itt természetesen fontos kiemelni, hogy a közösségi platformok nem ugyanolyan mértékben szűrik a felhasználók számára látható tartalmakat. KOLTAY András kiemeli, hogy az Instagram és a Twitter a Facebookhoz képest „szerkesztő” algoritmus nélkül, még inkább a felhasználó döntése szerint működik. Ld. KOLTAY András: A sajtószabadság fogalma ma. In KOLTAY András és TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 2. Budapest Wolters Kluwer, 2015. 126.

48 A kiberbűnözésről ld. BELOVICS Ervin: A kiberbűnözés elleni harc szerepe és jelentősége napjainkban, In BARABÁS A. Tünde (szerk.): *Globális biztonságpolitikai kérdések az interneten, különös tekintettel Kína és Magyarország kapcsolatára*, Issues of Global Security Policy on the Internet, with Special Regard to the Relations between China and Hungary. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2018. 28-38., valamint POLT Péter, *Jurisdiction matters in cybercrime proceedings*, kézirat, 2018., továbbá DOBROCSI Szilvia – DOMOKOS

A mesterséges intelligencia szinte forradalmi változásokat hozott a károkozás és felelősség témájában.⁴⁹ Itt ugyanis sajátos az okozati összefüggés a felelőssé tehető személlyel: az egyes döntéseket ugyanis nem az ember, hanem mintegy a gép hozza meg. Ahogy Pokol Béla is jelzi, „*egy sor leírás a gépi értelem és a mesterséges intelligencia emberi és társadalmi ellenőrzés alóli kiszabadulását veti fel*”.⁵⁰ E tendencia több ponton is koncepcionális újragondolásra ítéli a jog számos megszokott megoldását.

Tegyük hozzá: a mesterséges intelligencia nem mindig tárgyiasul, nem mindig egy robotban ölt testet.⁵¹ Továbbá sokféle robot képzelhető el, de egy típuscsoportot a továbbiakban kiemelünk, méghozzá a jelentős számú és (akár halálos) súlyú káresemény miatt. Rendkívül sajátos, a jövőbeli jogalkotás fényében a legtöbb feladatot jelentő kérdéskör az önvezető járművek kategóriája. A légi járművek között is létezik a pilóta nélküli légi jármű fogalma.

A téma kiemelkedő kutatója, Bryant Walker Smith 4 csoportba sorolja az automatizáltság, pontosabban fordítva, az emberi közreműködés hiányának szintjét.⁵² Első kategóriában – amely a legteljesebb önállóságú – egyáltalán nem lehetséges – ún. valós idejű – emberi irányítás, beleszólás; a „vezető” éppen távol is lehet. (Ennek oka közömbös.) A gép minden egyes döntést abszolút önállóan, beprogramozása alapján hoz meg. A második csoportban az emberi jelenlét állandó, és ha az élő személy úgy kívánja, be is avatkozhat az autó működésébe. (Ám ez nem szükségszerű a megfelelő működéshez). A harmadik szintbe azok a járművek tartoznak, ahol az ember jelenléte állandó, és a „vezető” bizonyos pontokon – egy automata felszólítása alapján – döntéseket hoz. A negyedik kategóriában az emberi ellenőrzés folytonos, és a személy akár bármelyik pillanatban átveheti az irányítást – függetlenül a gép kérésétől.⁵³

Magam a robotok, illetőleg az önvezető autók sajátos felelősségi alakzatának létjogát vetem fel. Egészen pontosan nem is a felelősség maga lenne sajátlagos, hanem a

Andrea: Kiberbűnözés, In HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*, Budapest Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018., 49-74.

49 Vö. Az „intelligens” technológiáról ld. még SZUCHY Róbert: Az intelligens energetikai rendszerek szabályozási kérdései. In HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*. KRE ÁJK, Budapest, 2018. 179-198.

50 POKOL Béla: Emberi értelem, mesterséges intelligencia – a társadalom értelmi felépítettségének változásai, *Jogelméleti szemle* 2016/3. 107.

51 A témáról ld. még KLEIN Tamás – TÓTH András: A robotika egyes szabályozási kérdései. In HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*. KRE-ÁJK, Budapest, 2018. 93-117.

52 Ez a fordított megközelítés egyébként önmagában is figyelemre méltó, mert feltételezi, hogy az önálló gépjármű minden olyan képességgel, készséggel felszerelt, rendelkezik, amivel most egy ember által vezetett jármű bír, és az ember lassan, fokozatosan visszavonul, a gépnek átadva a sofőri helyet.

53 UDVARY Sándor: Az önvezető gépjárművek egyes felelősségi kérdései. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2019/2. szám, 149.

károkozó/elkövető személye – ez pedig már egyben alkotmányjogi kérdés is. (Tegyük hozzá, a polgári jog sokszor elszakad attól, hogy a károkozó felelősségét állapítsa meg, ehelyett gyakran azt teszi felelőssé, akinek a jövőbeni magatartása befolyásolható; ez prevenció szempont.) Álláspontom szerint a „megkonstruált”, jog által létrehozott személyiségek között a robotoknak is lehetne egy külön kategóriájuk. Kant elmélete szerint „a személy az az alany, melynek cselekedeteit magának beszámíthatjuk”.⁵⁴ (Talán a gazdasági társaságokhoz képest is még indokoltabbnak tekinthetjük.) A jogi személyek akarata természetes személyek akaratából „summázódik”, a legfőbb döntéshozó vagy ügyvezető/képviselési szervekben emberek dolgoznak és hoznak döntéseket. A mesterséges intelligencia vezérelte gépek „akarata” eltérhet szélsőséges esetben a programozóktól. Lehetséges, hogy egy „önállósodott” gép olyan magatartást tanúsít, amely mögött semminemű emberi akarat nem áll. Mindazonáltal egy cég ügyében korábban mindig egy természetes személy döntött, és hibájáért mindig lehetett – profánul fogalmazva – másra „ujjal mutogatni”, vagyis: a felelősséget más személyekre hárítani. Mostani témánk szempontjából a sajátosság, hogy néha egy robot (önvezető jármű) hoz meg egyes döntéseket, amelyeket nem mindig lehet levezetni „normatív döntésekből”. (Azaz jelen esetben: általános programozásból.) Az általam felvetett személynek persze mindig van tulajdonosa, akinek mögöttes felelőssége állhat fenn, legalábbis polgári jogi értelemben. E személyiségnek is lehetnének alkategóriái. (Mint a gazdasági társaságoknak például a korlátolt felelősségű társaság és a részvénytársaság.) De mi a jogi helyzet, ha – vélelmezhetően – egy nem véletlennek minősülő programozás következtében oltja ki egy gép egy ember életét? (Szándékosan nem foglalmaztam itt és most úgy: követ el emberölést.) Mikor áll fenn okozati összefüggés? Létezhet-e itt fogalmilag büntetőjogilag szándékosság és gondatlanság? Számos, nagyon alaposan meggondolandó alkérdés vetődik fel; ezek megválaszolásának feladata előbb a témát kutatóké, majd a törvényhozóké. A szerző maga is kísérletet tesz folytatódó kutatásai során az előbbieket megválaszolására. A jogi személyek büntetőjogi felelőssége zsinórmértéket jelenthet a mesterséges intelligencia vezérelte gépek vonatkozásában.⁵⁵ *A téma alkotmányjogi vonatkozása főképp a sajátos jogalanyok Alaptörvény általi elismerése – és egyes károkat okozó robotok létének betiltása.*⁵⁶ Továbbá gondolni kell majd az automatizált rendszerek által közvetetten okozott alapjogsértések elkerülésére, így az adatvédelmi aspektusokra is.

Összefoglalólag megállapíthatjuk, hogy a büntetőjognak – alkotmányos kötelezettségből fakadóan – átgondolt szabályozással koncentrálnia kell a technikai fejlődésre, akár új tényállások kialakításával, de természetesen az új normáknak is fokozottan tiszteletben kell tartaniuk az alkotmányosságot és alapjogokat.

54 POKOL Béla: Középkori és újkori jogtudomány. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2008. 157.

55 Vö. FANTOLY Zsanett: *A jogi személyek büntetőjogi felelőssége*. Budapest HVG-ORAC, 2008. 334.

56 Udvary Sándor: *Az autonóm nem emberi cselekvés polgári jogi megítélésének egyes kérdései az automatizált döntéshozatal adatvédelmi szabályainak határvonalán*. (kézirat,) NKE, 2020., 6.

Czine Ágnes¹

A NŐK SZEREPE A BŰNÖZÉSSEN ÉS BŰNTETŐJOGI VÉDELMIK EGYES KÉRDÉSEI AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Kedves Andrea!

Lassan negyedszázada amikor megismerkedtünk, egy büntetőjogi konferencia szünetében, beszélgettünk, és kedvesen meghívtál oktatni az egyetemre. Nagy öröm, hogy egy új varázslatos világot nyitottál meg nekem is. Azóta jó néhány év eltelt, és a közös munkában mindig számíthattunk egymásra, ha a mindennapokban nehézségek voltak, azt közösen remekül sikerült megoldani, és órákig mesélhetnénk a sikeres, és révbe ért hallgatóink történeteit is. Kedvességed, emberszereteted, érzelm gazdagságod, közvetlen személyiséged közismert. Az oktatás és a hallgatók iránti szenvedélyes elkötelezettséged is egyértelmű, és nem csak a tudás, hanem a keresztyén, nemzeti értékek, kultúra átadása iránti törekvésed megkérdőjelezhetetlen.

Karizmatikus egyéniséged átsugárzik a szigorú büntető normák erején át. Amikor belépsz az előadóterembe minden figyelem rád szegeződik, mert a hallgatók tudják, hogy most elrepítéd őket a Csemegi Károly alkotta normák világába, majd a mindennapok valóságába, és azt is tudják, hogy az előadás és a szeminárium alatt csak ők léteznek, minden erőddel azt szeretnéd, hogy egy életre megtanulják a büntetőjogot.

Büszke lehetsz arra, és mi is büszkék vagyunk rád, hogy tudást, jó szót, értékeket, biztatást és emberséget adtál a hallgatóknak és az egyetemi közösségnek is.

Isten éltesen sokáig szeretetben, egészségben, sikerekben!

Boldog születésnapot kívánok sok-sok szeretettel: Ágnes

1. Ismert és elismert nők

„Minő csodás kevercse rossz s nemesnek / A nő, méregből s mézből összeszűrve.”²

Madách Imre tökéletesen ismerte a nő lelkét, szellemiségét, lényét. Nem tévedett, mert a nők képesek rendkívül nemes tettekre és szörnyű bűnök elkövetésére, ugyanúgy, mint a férfiak.

A magyar nők között is számos kiemelkedő személyiség, egyéniség élt és él ma is. Először azokat a nőket említem, akik példát mutattak, és Arany János szavával élve, **„dicső hírük s nevük fennmaradt örökre”³**. A történelemben, a művészetben, az irodalomban

1 Tanszékvezető egyetemi tanár KRE ÁJK, alkotmánybíró

2 MADÁCH Imre: Az ember tragédiája, Prágai szín, Ádám szavai, <https://mek.oszk.hu/00800/00849/html/01.htm#8>

3 ARANY János: Toldi, TIZENKETTEDIK ÉNEK, 20.vers

az oktatásban, a tudományos életben, a közéletben, a sportban és a karitatív tevékenységben számos kiemelkedő magyar nőt ismerünk. A történelem először nem kedvezett annak, hogy képességeiket kibontakoztassák és főleg a családi háttérrel biztosították a neves történelmi személyiségeknek. Mi sem mutatja a nők történelmi szerepét jobban, mint az a tény, hogy ezer év alatt uralkodó 53 királyunk közül saját jogán mindössze két nő lépett trónra: Mária királynő, Nagy Lajos leánya, aki 1382-ben lett királynő és Mária Terézia, aki viszont 1740-től negyven évig Ausztriát és Magyarországot is irányította.⁴

Kevés kiemelkedési lehetőség volt tehát a nők számára egészen a XIX. századig, amikor Európában és Észak-Amerikában az emancipációs mozgalmak fellángoltak. Magyarország nem maradt le a nyugati nőmozgalmak mögött, hazánkban is ebben a században kerültek széles nyilvánosság előtt megvitatásra olyan kérdések, mint a nők hivatása, a nők férfiakéhoz viszonyított jogai, a nők művelődése és oktatása-nevelése, vagy éppen a nők közéleti szerepe és a hagyományos női szerepekből való kilépés lehetőségei.

A XIX. század végén ugyanis a gazdasági és a technikai fejlődés, és összetett társadalmi problémák egyre több nőt kényszerítettek, indítottak arra, hogy munkába álljanak. A korabeli statisztikák ezt hűen tükrözik, ugyanis a fizikai és a szellemi munkavégzés területén a nők aránya megnőtt. **Először Wlassics Gyula miniszter tette lehetővé 1895-ben a nők számára, hogy beiratkozhatnak a budapesti, illetve a kolozsvári egyetemre orvosi, gyógyszerészeti és bölcsészeti tanulmányokra, azonban az egyetemek bizonyos karai továbbra is zárva maradtak a nők előtt.**

A nők tanulása elé állított korlátok ellenére azonban léteztek olyan területek, ahol a nők mégis jelentőset alkottak. A művészetekben számos nő bizonyította tehetségét és rátermettségét, gondoljunk csak nagy színésznőinkre: **Déryné Széppataki Róza, Blaha Lujza, Jászai Mari, Bajor Gizi** és még sorolhatnám a számtalan színésznőt, aki alakításával maradandó színpadi élményt nyújtott a nemzet számára.

Az irodalom is bővelkedett fontos, szép gondolatokat és mély érzéseket megfogalmazó író- és költőnőkben **Dukai Takách Judit, Kaffka Margit, Nemes Nagy Ágnes, Janikovszky Éva Szabó Magda**, hogy csak néhány nevet említsek az utóbbi kétszáz év irodalmából.

Schlachta Margit is kiemelkedő személyiség volt, akit 1920. február 26-án nemzetgyűlési képviselővé választottak, és aki Magyarországon az első nemzetgyűlési képviselőnő volt. Egyben a keresztény nővédelem és a katolikus szociális munka élharcosa lett. 1946. évben ismét a Nemzetgyűlés képviselője, s ekkor Parragi György képviselőtársa így méltatta: „Egyetlen férfi a Nemzetgyűlésben”.

Az utóbbi évszázadokban is sok nő mutathatta meg tehetségét és elhivatottságát és alkotott maradandót.

Az első magyar női Nobel-díjas Karikó Katalin, akire méltán büszkék a nők és természetesen a férfiak is.

4 ESTÓK JÁNOS – SZERENCSES KÁROLY: Híres magyar nők a történelemben. Budapest, Kossuth K., 2007., 165.-166.

2. Női bűnözők és a tisztazugi méregkeverők

Ugyanakkor tényként lehet megállapítani, hogy a nők is képesek olyan bűncselekmények elkövetésére, ahol a férfiak sértetté, áldozattá válnak.⁵

A KSH adatai szerint⁶ a népesség nemek szerinti megoszlása alapján 2023. január 1-jén a következőképpen alakult: 4 millió 641 ezer férfi és 5 millió 37 ezer nő élt Magyarországon. Ez azt jelenti, hogy nagyjából a lakosság fele (52%-a) nő. Ez az arány 1949 óta lényegesen nem változott.

A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia adatai szerint⁷ 2022-ben 160 820 bűncselekményt regisztráltak. A bűncselekmények nagyjából fele évente vagy onnan elleni deliktum, vagyis lényegében évente 80 ezer személy elleni bűncselekményt követnek el Magyarországon. Ami a nemek arányát illeti az össz-bűnözésben, 2012-ig a nők által elkövetett bűncselekmények száma enyhén növekedett, de csak a 18%-ot érte el. Vagyis a férfi elkövetők száma évtizedek óta négyszer annyi, mint a női bűnözőké. Látható, hogy a női bűnözés lényegesen alacsonyabb, mint az erősebb nem által képviselt arány.

Ranschburg Jenő⁸ pszichológus is foglalkozott a női bűnelkövetők sajátos személyiségjegyeivel, agresszivitásuk megjelenési sajátosságaiával. Véleménye szerint semmiféle tudományos bizonyíték nincs arra nézve, hogy a nő biológiai felépítése kevésbé agresszív lenne, mint a férfié. A női személyiségtől éppúgy nem idegen az indulat, a bosszú, az erőszak, mint a férfi karakterétől. A nő azonban nem azért tartózkodik az ütésektől, mert „gyávább”, hanem mert eltérő fizikai adottságai arra készítetik, hogy „kerülő úton” vezesse le a támadó indulatait. Ranschburg Jenő másik megfigyelése szerint nem az elkövető, hanem az áldozat neme határozza meg az erőszak nagyságát, erősségét. A férfi vagy női elkövető minden esetben egyaránt agresszívan lép fel, ha az áldozata férfi.

Bizonyos erőszakos megnyilvánulások tekintetében azonban a nők felülmúlják a férfiakat. Egy 2002-es amerikai felmérés szerint a női elkövetők gyakrabban, az esetek 38 százalékában inkább lökdösik a férfiakat, mint fordítva, 20 százalékban harapják és rúgják, szemben a férfiaknál mért 1 százalékkal, 22 százalékban pedig pofozzák az áldozatukat, míg a férfiak mindössze 6 százaléka teszi ugyanezt. A női elkövetők 16 százaléka hajít valamilyen tárgyat a másik felé, vagy önti le folyadékkal az áldozatot, illetve borít valamit a partnerére, szemben az ugyanezen bűnözési kategóriában lévő férfiak 1 százalékos arányával. Ezzel szemben a férfiaknak 47, míg a nőknek 40 százaléka tör-zúz, és mindössze 6 százaléka kényszeríti közönségre társát, szemben az érthető biológiai okokból mért női 1 százalékkal.

Kriminológiai és kriminalisztikai felmérések szerint a testi erőszakot illetően a nők általában a kezük ügyébe eső konyhakést használják a lakás konyhájában. De azért akad példa más sérülés okozására és élet kioltására alkalmas eszközök, például balta, korábban

5 DOMOKOS Andrea: Az erőszak megnövekedése pandémia idején, GI, 2021. Különszám, 84.

6 <https://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/ország.html> 2024. 04. 29.

7 Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia.pdf 2024. március 29.

8 RANSCHBURG Jenő: A meghitt erőszak Saxum Kiadó, 2006.,34. 121- 122.

nyújtófa használatára is. A támadás általában egyetlen szúrásban kimerül, de előfordulnak intenzív bántalmazások is. Az esetek többségében a nők tagadják bűnösségüket, jogos védelmi helyzetre, gondatlanságra, a sértett elháríthatatlan magatartására hivatkoznak, nem bánják meg tettüket. A férfi sértettek az elkövetők bocsánatkérése után sokszor megbocsátanak nekik. A büntetőeljárások sok esetben éppen ezért nem is a sértett feljelentése, hanem a bűncselekmény elkövetését közvetlenül észlelő szemtanúk vagy a sérüléseket észlelő orvos feljelentése alapján indulnak.⁹

A női bűnözők körében is vannak kiemelkedően elhíresült ügyek és elkövetők.

Az elmúlt században az egyik leghírhedtebb és a legtöbb halálos áldozattal járó női bűntény hazánkban a tiszazugi méregkeverő asszonyok esete volt. Az eset azért megrázó, mert nemcsak az áldozatok száma, hanem a társadalmi körülmények nyomorúsága is az igazi mélyszegénységet illusztrálja.¹⁰ Nem véletlen, hogy maga Móricz Zsigmond tudósított a perről, a tárgyalóteremből. Móricz Zsigmond tudósítása a Nyugat c. folyóirat 3. számában 1930-ban jelent meg és az alábbiakat olvashatjuk:

„A szolnoki törvényszék nagy tárgyalási terme zsúfolva.

A bírói sztahl előtt idős asszony áll. Falusi asszony fekete ruhában, jómódúan, nagyon ízlésesen öltözve, két kezét összeteszi, mint a templomban az Úrasztala előtt. Első pillantásra egy kedves nagyanya, akivel olyan kellemes otthon a maga környezetében találkozni és aki találó és talpraesett szívességgel szokta az idegent fogadni.

A bíróság háttal ül az ablakoknak s a homályos téli nap alig világítja meg a termet, ahol párszáz ember szorong a padokban és szorongva várja a szavakat.

A bíróságtól balra, a régi esküdtszék két hosszú padjában vagy húsz újságíró, fényképész, rajzoló: a világ szeme.

Ma minden szem idefordult. Ez a terem ma a magyar életnek valami szörnyű titkos mélységeit fedi föl.

Ez az asszony azzal a váddal áll a bírák előtt, hogy légyapárból kifőzött méreggel megölte kilenc évvel ezelőtt az édesanyját, pár év múlva a férjét, aztán az ágyasát.

Fontos az, hogy egy társadalmi réteg életébe nézhetünk bele: a magyar falu világáról rántja le a leplet a tárgyalás.”¹¹

Erről a bűnügyről, még a New York Times hasábjain is lehetett olvasni. Jóllehet, azért, hogy az országot ne tüntessék fel negatív színben, elkülönítették a vádlottak ügyeit.

9 SZABÓ Kinga: A családon belüli erőszak szociológiai kutatása interjúelemzés tükrében, Jogtudományi Közlöny, 2023/5, 227-233.

10 VARGA Árpád: A tiszazugi arzénos asszonyok és a pereiben hozott halálos ítéletek a Kúria előtt In *Advocat* XXIV. évf. (2021) 1. sz. 18., http://www.miskolciugyvedikamara.hu/files/646/ADVOCAT_2021_1_aug_02_.indd.pdf

11 MÓRICZ Zsigmond: A tiszazugi méregkeverők Nyugat, 1930.3. letöltve: 2024. március 29. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FFFF0002/1930-42A394/1930-3-szam-FB194/>

A tiszazugi mérgekkeverők elnevezés egy csoport nőre utal, akik tiszántúli falvakban éltek és 1911-1929 között körülbelül 300 embert mérgeztek meg.¹²

A korabeli magyar társadalomban még szokás volt, hogy a fiatal lányok leendő férjét a családjuk választotta ki, a szülők döntésüket a lányaikra erőltették, tehát nekik mindenképpen el kellett fogadniuk az így választott jövendőbelijüket. A kényszerre a válás sem jelentett volna megoldást, hiszen a válás intézménye akkoriban még egyáltalán nem volt társadalmilag elfogadott, kivéve esetleg azokban az esetekben, ha a férj alkoholistá vagy erőszakos volt. Az első világháború idején, amikor a harcképes férfiakat az Osztrák–Magyar Monarchiáért küldték harcolni, Nagyrév megfelelő helynek tűnt hadifoglyok elszállásolására. A hadifoglyok a faluban korlátozott szabadsággal bírtak, így az ott élő nők közül sokan „szerezhettek” maguknak egy vagy akár több külföldi szeretőt is, amíg a férjük távol volt. Amikor azonban a férfiak visszatértek, a többségük elutasította feleségük bonyodalmas szerelmi viszonyait, és korábbi életüket, életmódjukat szerették volna folytatni.

Ebben az időben kezdte a nagyrévi bába, Fazekas Gyuláné született Oláh Zsuzsanna titokban meggyőzni a falubeli asszonyokat – akik szabadulni akartak konfliktussal és nehézségekkel teli helyzetükből –, hogy mérgezzék meg férjüket: ehhez használjanak arzént, melyet az akkoriban megjelent légyfogyó-papírok kιάztatásával szereztek. Ez volt a „légyvíz”.¹³

A kezdeti férjgyilkosságok után néhányan a saját családtagjaikat, rokonaikat is megmérgezték, mivel azok „teherre” váltak számukra többnyire a betegségeik, a fronton szerzett sérüléseik miatt vagy az örökségüket akarták ily gátlástalan módon megkaparintani. Az asszonyok a férfiek és családtagok mellett szeretőket és gyerekeket is megölték az arzénnel. A nagyrévi bábaasszony állt a legközelebb a helyi orvoshoz, emellett unokatestvére végezte a halotti bizonyítványok kitöltését, emiatt maradhattak évekig észrevétlenül és felderítetlenül a gyilkosságok.

Végül 28 gyanúsítottat állítottak bíróság elé – kettő kivételével mind nő volt –, 162 esetben emberölés elkövetése miatt állapították meg a büntetőjogi felelősségüket.¹⁴

3. A bűncselekmények elkövetőinek nemek szerinti megoszlása

A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia adatait alapul véve¹⁵ elmondhatom, hogy a bűncselekmények tipikus áldozatait, nem a nők, hanem a felnőtt férfiak. Az egyes bűncselekménycsoportok tekintetében azonban korántsem olyan kiegyenlített a helyzet, mint az elkövetők esetében, ahol nagyjából fele-fele az arány.

12 FÜLÖP Márton – HAMRÁK Dóra – KENESEI Zsófia – LAKATOS Sára – MRÁVIK Patrik – MÉCS Bálint et al.: Arzén a Tiszazugban In Médiakutató XV. évf. (2014) 3. sz. 7-10. https://real-j.mtak.hu/22672/3/mediakutato_2014_15_3_.pdf

13 VARGA Árpád: A tiszazugi arzénés perekről a tények tükrében, Országos Kriminológiai Intézet Budapest, 2015.409.

14 VARGA Árpád: A tiszazugi arzénés perekről a tények tükrében, Országos Kriminológiai Intézet Budapest, 2015.410.

15 Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia.pdf 2024. március 29.

A közlekedési, az emberi méltóság elleni és egyes alapvető emberi jogok elleni bűncselekmények tekintetében még nagyjából kiegyenlített a nemek aránya. A vagyon elleni, a vagyon elleni erőszakos, a köznyugalom elleni, valamint az élet- és testi épség elleni bűncselekmények többségét azonban a férfiak sérelmére követik el.¹⁶ Ezzel ellentétben a gyermek érdekét sértő, a család elleni, a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni, valamint az emberi szabadság elleni bűncselekmények többségét a nők sérelmére követik el.

Ezekből a bűncselekménycsoportokból nem kívánok minden bűncselekményről beszélni, hiszen jogásként azokat mindnyájan jól ismerjük és meghaladja jelen cikk kereteit. Inkább néhány érdekességet, jogi különlegességet emelnék ki a nők büntetőjogi védelme köréből.

4. A nemi élet szabadságának védelme

A Btk.¹⁷ XIX. Fejezetében foglalt bűncselekménycsoport, a **nemi élet szabadsága** és nemi erkölcs elleni deliktumok jutnak először mindenki eszébe, amikor a nők kiszolgáltatottságáról és védelméről esik szó.

Már a római jogban büntették a nők ellen elkövetett nemi bűncselekményeket. A lex Julia de adulteriis (Kr.e. 736-ban) a szemérmes, tiszta erkölcsöt sértő cselekmények sorozatát közbüntetésnek vetette alá. Így büntetés alá esett az adulterium (házasságtörés), stuprum (a tisztességes hajadonnal vagy özvegygel való közösülés), a lenocidium (kerítés), az incestus (vérfertőztetés). Nem volt büntetendő a concobinatus (ágyasság), a fornicatio vagy scortatio (kéjfnővel való közösülés).

Szent László királyunk törvényeiben az szerepel, hogy ha „Valaki hajadon lányon vagy asszonyon, egyik faluból a másikba menő útjában erőszakot teszen, úgy bánja meg, mintha embert ölt volna.” Ebben a törvényben még nem váltak szét a nemi erkölcs elleni egyes deliktumok.

Évszázadok alatt a nők sérelmére elkövetett bűncselekmények normatartalma jelentősen változott, kifejezve és tükrözve a társadalmi robbanásokat és értékrendváltozásokat, a nemi szerepváltozásokat és a szexuális identitás és irányultság változásait.

A XIX. században az 1878. évi V. törvény, a Csemegi-kódex volt, amely mai modern büntetőjogunk alapját képezi. Ebben már kilenc önálló tényállás szerepelt a szemérmes elleni büntettek és vétségek körében.

Vegyük alapul a leggyakoribb és a legismertebb tényállást, mai elnevezésével a **szexuális erőszakot**, amelyet korábbi törvénykönyveinkben az erőszakos közösülés tényállása tartalmazott, és amelyen jól bemutatatható a változás, amely a társadalom felfogásában végbement és ennek alapján a büntetőjogban is megvalósult.

A Csemegi-kódex törvényi tényállásának, az erőszakos nemi közösülésnek (232. §) két fordulata volt. Az egyik az erőszakkal vagy fenyegetéssel történő közösülésre kény-

16 VARGA Szabolcs – BÁLINT Ágnes Diána: Családon belüli erőszak – amikor a férfi az áldozat, Belügyi Szemle 2020/4. 18.-20.

17 2012. évi C. tv.

szerítés, a másik az akaratnyilvánításra vagy védelemre „tehetetlen” állapot kihasználása, akár az elkövető idézte elő ezt az állapotot, akár nem. A bűncselekmény sértettje csak nő lehetett, azonban korra, családi állapotra, erkölcsiségre tekintettel történő korlátozás nélkül. Ugyanakkor ez a jogszabály már kifejezetten kizárta a házasságon belüli elkövetés lehetőségét és az erőszakot fogalmilag csak házasságon kívül tartotta megállapíthatónak.

Az erőszakos közöszülés szabályozása tehát 1997. szeptember 15-ig – az 1997. évi LXXIII. törvény által történt módosításig – csak a nő sérelmére történő elkövetést szankcionálta. Ez a megoldás, megegyezett valamennyi korábbi szabályozás rendelkezésével, kivéve az 1795-ös első magyar büntető kódex tervezetet, amely szerint férfiak sérelmére is elkövethető volt a bűncselekmény.

Nem valósíthatta meg továbbá a tényállást az 1978-as Btk.¹⁸ módosítás előtti szövege szerint a férj a felesége sérelmére a házassági életközösség fennállása alatt, mert az erőszakos közöszülés csak „házassági életközösségen kívül” volt elkövethető. A büntetőjogi büntetés tehát nem fenyegette a házassági életközösség fennállása alatt, a feleség sérelmére történő elkövetést. Ez annak ellenére így volt, hogy az 1961. évi V. törvény miniszteri indoklásában rámutatott arra, hogy „a házasság a férfi és a nő szabad együttélése, erkölcsi tartalmú jogviszony. Célja a házastársak teljes életközössége, ami a debitum conjugale is magában foglalja. Ez a körülmény, valamint az erőszak stb. bizonyításának ilyen esetben feltétlenül fennálló nehézségei indokolják, hogy a javaslat csupán a házassági életközösségen kívüli elkövetést pönalizálja. Ettől függetlenül azonban a nemi érintkezés a házasság együttélés tartama alatt sem történhetik a nő nemi szabadságának sérelmével.”

Az erőszakos közöszülésnek az 1997. évi LXXIII. törvényben megfogalmazott módosítása – amely egyrészt a házastárs, másrészt pedig férfi sérelmére történő elkövetést is büntetni rendelte – igen lényeges lépés volt. A házasságon belüli erőszak büntetendővé nyilvánításának jelentősége elsősorban nem az, hogy ügyek tömege kerül így a jogszolgáltatás elé. Ez a szabályozás azért lényeges, mert fontos üzenetet fogalmaz meg arról, hogy egy adott társadalom uralkodó értékítélete szerint mi az elfogadható, megengedhető és mi az, ami nem tolerálható az intim szférában, a házasságon belül sem.

5. A családon belüli erőszak

A családon belüli erőszak áldozatai tipikusan a nők, ezért kitérnék néhány gondolat erejéig erre a témakörre is.

A családon belüli erőszak fogalmi meghatározása több oldalról történhet, úgy, mint szociológiai jelenség vagy kriminológiai entitás, ami az 1960-as évek felfedezése. A családon belüli erőszak a történelem során folyamatosan jelen lévő jelenség, amire koronként és kultúránként eltérő módon tekintettek, volt, amikor elfogadhatónak vagy éppen elfogadhatatlannak tartották.

A **családon belüli erőszakra** nincs egységes definíció, ám a jelenség ismertetőjegyei alapján egyértelműen meghatározható ez az erőszak-típus. A családon belüli erőszak egyik

18 1978. évi IV. tv.

eleme, hogy a bántalmazott és a bántalmazó mindig ismerik egymást, leggyakrabban a családi vagy intim viszony köti-kötötte össze őket. Másik eleme az erőszakos magatartás vagy annak előkészülete vagy kísérlete a bántalmazó részéről. A különböző definíciók eltérő módon határozzák meg, hogy mikor beszélhetünk családon belüli erőszakról: hogy egyszeri bántalmazás már elegendő-e ennek megállapításához, vagy az erőszaknak többször kell előfordulnia, esetleg huzamosabb ideig. A családon belüli erőszak fogalmkörébe tartozik a partner-partner közti, illetve az idősebb családtag bántalmazása és a gyermekbántalmazás is, a családforma lehet egyszülős család is.

A családon belüli erőszak fogalma – napjaink tapasztalatai alapján – felöleli a verbális, a fizikai bántalmazást, a lelki terrort, a gazdasági függőség kialakítását és kihasználását, a másik fél szándékos és bántó módon történő elhanyagolását, a szexuális erőszak folyamatos fenyegetettségét és magát az erőszakos cselekményt, a testi épség veszélyeztetését és sértését, végül az élet kioltását is. E magatartások a családon belüli erőszak folyamatának egyre súlyosabb megnyilvánulásai.¹⁹

A büntetőjog is választ kívánt adni erre a társadalmi jelenségre, amely komoly látenciát mutat, mivel a családok sokáig elfedik érzelmi és társadalmi okokból az ilyen erőszakot.

6. A kapcsolati erőszak tényállása az új Btk. részeként 2013. július 1-jétől hatályos. Az önálló tényállás megalkotásának szükségét az vetette fel, hogy a hagyományos büntetőjogi tényállások, így a testi sértés, az élet elleni cselekmények, a személyi szabadság megsértése nem fejezik ki sem a speciális sértetti kört, sem az együttélésből fakadó kiszolgáltatottságot, függő helyzetet, sem pedig a különböző megalázó, bántalmazó magatartások rendszerességét. A családon belüli erőszaknak egy jól felismerhető koreográfiája van. A bántalmazás folyamatában az érzelmi, lelki terror, a fizikai, tetteges bántalmazás és a szexuális erőszak valamelyik formája fordul elő. Igen gyakori ismert jelenség az áldozat elszigetelése a környezettől, az önbizalom fokozott leépítése, a verbális bántalmazás, amely egyre inkább eldurvul. A cél az áldozat személyiségének gyengítése, a kiszolgáltatottság és a félelemérzet növelése. Az erőszak egyre durvább, tetteges formát ölthet, a bántalmazás gyakran sérülés okozásával jár, ugyanakkor megfenyegetik az áldozatot, hogy ne merjen segítséget kérni, nem engedik orvoshoz menni, gyakori, hogy mozgási szabadságában is korlátozzák, bezárják a lakásba, vagy mindenhova kíséretetik. Az elkövető a különböző eszközök alkalmazásával manipulálja az áldozatot, és eléri, hogy az áldozat leértékelje magát, és már-már jogosnak érzi a vele történeteket. Tagadja a sérülések keletkezésének valódi okát, és csak akkor indul meg a büntetőeljárás, ha a bántalmazásnak nagyon súlyos következményei vannak, amelyek már a külvilág előtt is egyértelműen erőszakra utalnak. A kapcsolati erőszak tényállása egy speciális sértetti kör védelme érdekében az együttélésből fakadó kiszolgáltatottságot, függő helyzetet, az ugyanazon sértett sérelmére történő rendszeres elkövetést határozza meg.²⁰

19 DOMOKOS Andrea: A kapcsolati erőszak áldozatai. *Belügyi Szemle*, 72(1), 30. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2024.1.2>

20 SZABÓ Kinga: A családon belüli erőszak szociológiai kutatása interjúelemzés tükrében, *Jogtudományi Közlöny*, 2023/5, 230. p.

7. A nemi alapon elkövetett erőszak bűncselekménnyé nyilvánításának uniós jogalkotási kérdései

Az Európai Parlament felszólította a Bizottságot, hogy a **nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak, valamint a nemi alapú online erőszak megalkotására vonatkozó javaslatait tegye meg.**

Közismert, hogy a **büntető tárgyú uniós jogalkotás katalógusát és a jogalkotás feltételeit** az EUMSZ 83. cikkének (1) bekezdésében szabályozzák. Ez a cikk tartalmazza azt a jogszabályi mutatót, amely rögzíti, hogy az unió mely bűncselekmények esetén alkothatja meg a büntetőjogi tényállást és határozhatja meg a kiszabható büntetés tartamát.

Az Európai Parlament legutóbb két saját kezdeményezésű jogalkotási jelentést fogadott el az Európai Unió működéséről szóló szerződés²¹ alapján. Egyben felkérte a Bizottságot, hogy a nemi alapú erőszak az online erőszak elleni küzdelem vonatkozásában nyújtson be javaslatot.

Az Unióban ma már a nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak számos formája igen elterjedt. Ezen erőszak egyik igen elszaporodott válfaja az online erőszak. A felmerülő becslések szerint 2020-ban minden **második fiatal nőt** ért nemi alapú online erőszak. Az erőszak konkrétabb típusait vizsgálva 2014-ben a nők több mint egyötöde szenvedett el kapcsolati erőszakot. Világjelenség, hogy különösen a fiatal nőket az interneten szisztematikusan támadják. Ezek a csoportok az erőszakos, szélsőséges csoportok, amelyek gyűlöletet kívánnak kelteni és terjeszteni velük szemben. Az online erőszak a fiatal nőkön kívül különösen a közéletben aktív nőket érinti. Az online erőszakot elszenvedett nők csoportjában megtalálhatók a politikusok, újságírók és az emberijog-védők is. A csoportok célja, hogy elhallgattassák és akadályozzák a nőknek a közösségekben való társadalmi szerepvállalását, részvételét.²²

A Javaslatnak az a célja, hogy a nők elleni erőszakot és a kapcsolati erőszakot megelőzze, egyben realizálja az egyenlő bánásmóddhoz való jogot, valamint a nők és férfiak közötti megkülönböztetés-mentességhez való jogot is.²³

Az uniós javaslat szerint ezen célok megvalósulásához a következő tevékenységek realizálása indokolt:

- olyan nők elleni, erőszakos magatartások bűncselekménnyé nyilvánítása, amelyek különösen sújtják a nőket, és amelyekkel nemzeti szinten nem foglalkoznak megfelelően, és amelyek a meglévő jogalapok alapján az EU hatáskörébe tartoznak. Ide sorolják a

21 (EUMSZ) 225. cikke

22 Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS IRÁNYELVE a nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről, COM/2022/105 final <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52022PC0105&qid=1648296968279> 2024. április 30.

23 Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS IRÁNYELVE a nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről, COM/2022/105 final <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52022PC0105&qid=1648296968279> 2024. április 30.

beleegyezés hiányán alapuló szexuális kényszerítés bűncselekménnyé nyilvánítását. Ide sorolják a női nemi szervek megcsonkítását és az online erőszak bizonyos formáit is.

Fontos célkitűzésnek tekinti a Javaslat az alábbi célok megvalósítását, különösen:

- annak biztosítását, hogy a nemzeti hatóságok megfelelő eszközökkel rendelkezzenek a nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak kezeléséhez,
- annak biztosítását, hogy a nemzeti hatóságok az áldozatokat a nemek közötti egyenlőség szempontját figyelembe vevő módon kezeljék
- külön biztosítékok nyújtását a nők elleni erőszak vagy a kapcsolati erőszak gyermekáldozatai számára,
- az online tartalmak eltávolításának biztosítását az online erőszak bűncselekményeivel kapcsolatban, valamint a bírósági jogorvoslat lehetőségének biztosítását az érintett felhasználók számára, valamint
- annak biztosítását, hogy olyan kormányzati szervek álljanak rendelkezésre, amelyek segítik, tanácsokkal látják el és képviselik az áldozatokat a nők elleni erőszakkal és a kapcsolati erőszakkal kapcsolatos bírósági eljárásokban.²⁴

Ismeretes, hogy az Európai Bizottság által előterjesztett jogalkotási javaslatokat, illetve a jogalkotási aktusok tervezeteit a nemzeti parlamentek a javaslatok rögzítését követően –figyelemmel a lisszaboni szerződés 2. jegyzőkönyvének 4. cikkére – haladéktalanul megkapják. Ezt követően nyolc hét áll a nemzeti parlamentek rendelkezésére, hogy megvizsgálják, a javaslat összeegyeztethető-e a szubszidiaritás és az arányosság elvével. A 2 hónapos (8 hetes) időtartam a javaslatnak az Európai Unió hivatalos nyelvein való továbbításától számítandó.

Összegzés

Az irányelv javaslataiból látható, hogy az uniós jogalkotás az Isztambuli Egyezmény megalkotását követően, is – amelyhez nem csatlakozott valamennyi tagállam – fontos feladatának tekinti a nők vonatkozásában, a nők sérelmére elkövetett cselekményeknek az uniós jogalkotás általi szabályozását. A nők elleni erőszak meghatározása kapcsán akarták megalkotni az unióban a szexuális erőszak olyan fogalmát, amelynek egységes fogalomtartalma minden tagállamban kötelező lett volna.

A nemzetállamok, azonban „ellenálltak” és nem engedték meg, hogy a büntetőjogi szuverenitásukat ily módon korlátozzák. A nemzeti büntetőjog szempontjából, ugyanis óriási jelentősége van a büntetőjogi norma megalkotása, módosítása során a nemzeti értékeknek, kultúrának, jogi, történelmi és vallási hagyományoknak.

24 Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS IRÁNYELVE a nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52022PC0105&qid=1648296968279> 2024. április 30.

A korábban erőszakos közöszülés fogalmának,²⁵ ma már szexuális erőszak²⁶ normatartalmának változásán keresztül pontosan tetten érhető a társadalmi robbanás, amely a szexuális erőszak normatartalmán is bekövetkezett, az imént bemutatott, az 5. pontban szereplő magyarázaton keresztül is érzékelhető.

Amikor az előbb hivatkozott Javaslatot²⁷ elfogadják és az az Európai Tanács és Parlament irányelveként jelenik meg az uniós közlönyben, akkor nehéz feladata lesz a jogalkotónak, – az eltérő büntetőjogi fogalmakat figyelembe véve –, hogy az irányelv rendelkezéseit a magyar Büntető Törvénykönyvbe átültesse, implementálja úgy, hogy a beültetett, módosított jogalkotás hatását is figyelembe vegye és a törvényen belüli jogharmonizációt is realizálja.

Irodalomjegyzék

- VARGA Szabolcs – BÁLINT Ágnes Diána: Családon belüli erőszak – amikor a férfi az áldozat, *Belügyi Szemle* 2020/4. 18.-20.
- RANSCHBURG Jenő: A meghitt erőszak *Saxum* Kiadó, 2006.,34. 121. o., 122. o.
- FEHÉR Lenke – VIRÁG György: A nemi erőszak büntetőjogi szabályozása, *Állam és Jogtudomány*, 2006/1., 31-41. o.
- Móricz Zsigmond: A tiszazugi méregkeverők Nyugat, 1930.3. letöltve: 2024. március 29. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FFFF0002/1930-42A394/1930-3-szam-FB194/>
- SZABÓ Kinga: A családon belüli erőszak szociológiai kutatása interjúelemzés tükrében *Jogtudományi Közöny*, 2023/5., 225-233. o.
- CZINE Ágnes: Szerelmi téboly ellen nincs büntetőjogi védelem, *Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar*, 2018.,199-204.
- DOMOKOS Andrea: A kapcsolati erőszak áldozatai. *Belügyi Szemle*, 72(1), 30
- VARGA Árpád: A tiszazugi arzénos asszonyok és a pereiben hozott halálos ítéletek a Kúria előtt *In Advocat XXIV. évf. (2021) 1. sz.* 18.
- ESTÓK János – SZERENCSES Károly: *Híres magyar nők a történelemben*. Budapest, Kossuth K., 2007., 165-166.

25 1978. évi IV. tv. 197. § (1) Aki mást erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel közöszülésre kényszerít, vagy más védekezésre, illetőleg akaratnyilvánításra képtelen állapotát közöszülésre használja fel, büntetett követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

26 2012. évi C. tv. 197. § (1) Szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki *a)* a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el, *b)* más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.

27 Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS IRÁNYELVE a nők elleni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52022PC0105&qid=1648296968279> 2024. április 30

Felhasznált honlapok

Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia.pdf letöltve: 2024. március 29.

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FFFF0002/1930-42A394/1930-3-szam-FB194/2024>. március 29

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52022P-C0105&qid=1648296968279> letöltve:2024. április 30.

Deres Petronella¹

A KNIFE-CRIME JELENSÉGRŐL DIÓHÉJBAN

Kedves Andrea!

*Évtizedes barátságunk, szakmai együttállásunk
elszakíthatatlan(elvághatatlan) fonala
és érdeklődésemet a tudományos kutatás felé fordító
Az erőszakos bűnözés² című nagyívű, egyedülálló munkád
öröm-emlékére.*

*„Végy egy Ezt-vagy-Azt,
emeld föl a szívedig
s vigyázva tedd le.”
Isten éltesen soká!*

I. Alapvetések

Késsel, illetve ún. „éles tárgyakkal” elkövetett támadások és halálesetek az egész világon előfordulnak, úgy a magas erőszakos bűncselekményi rátával sújtott országokban, mint a világ legbiztonságosabb országában. Ennek ellenére a késsel kapcsolatos erőszak (amelybe, mint az elkövetés eszköze, nemcsak a kés, hanem más „éles tárgyak”, például olló vagy balta is beletartozik) gyakorisága régióként nagyon eltérő.

Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatalának 2019. évi tanulmánya³ szerint 2017-ben a világ összes gyilkosságának 22%-ánál kést használtak fegyverként.

Észak-Amerikában a lőfegyverrel elkövetett halálesetek az összes gyilkosság nagyjából 76%-át tették ki, a késsel kapcsolatos gyilkosságok pedig kevesebb mint 20%-át.

Európában azonban fordítottak a számok: a gyilkosságok alig 20%-át követték el fegyverrel, de az esetek közel 40%-ában kést használtak.

Az ENSZ tizenhat olyan országot azonosított, ahol az emberölések több mint felében késeket, illetve éles eszközöket használtak; Magyarország 16. ezen a listán (Szlovénia a 9., Lengyelország a 12., Kuba az első), amely a világ azon országait rangsorolja, ahol a késsel (illetve ún. „éles tárgyakkal”) elkövetett emberölések száma 2013-2016 között a legmagasabb (megjegyzendő, hogy ezek az adatok az ilyen elkövetési eszközökkel elkövetett emberölések százalékos arányát mutatják, de nem az adott országban elkövetett emberölések arányára vagy emberölések teljes számára utalnak).

1 Tudományos főmunkatárs, OKRI

2 DOMOKOS Andrea: Az erőszakos bűnözés. Hinnova, Budapest, 2000

3 <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/global-study-on-homicide.html>

A jelenség mindenekelőtt Nagy Britanniában elrettentő mérteteket öltött: a Nemzeti Statisztikai Hivatal (ONS, 2019) szerint a „knife crime” halálos áldozatainak száma Angliában és Walesben 70 éves csúcstól ért el, ami széles körű riadalmat és nyilvános vitát váltott ki. 2017 és 2018 között 285 emberölést követtek el késsel vagy éles eszközzel, míg 2018. évben csak márciusig a késsel vagy éles eszközzel elkövetett bűncselekmények száma már 40 100 volt.⁴

II. Nemzetközi kitekintés, látkép az Egyesült Királyságról (Anglia és Wales)

Az észak- és nyugat-európai országokban különösen a 15-19 és 20-24 éves korosztályban figyelhetők meg az éles tárgyak által okozott halálesetek. Ezekben az országokban a 20-24 éves korcsoportban a késsel elkövetett halálesetek aránya körülbelül háromszor nagyobb, mint a lőfegyverrel elkövetett haláleseteké. 2002 és 2007 között 34%-kal nőtt a késsel vagy éles tárggyal elkövetett támadás miatti kórházi felvételek száma.

A késsel elkövetett emberölés egyik nagy visszhangot kiváltó példája Európában 2013-ban történt, amikor az Egyesült Királyságban halálra késelték egy 13 éves lányt. Halála kés elleni kampányokat indított el az egész Egyesült Királyságban.

A College of Policing és a National Police Chiefs' Council együttműködésében, valamint 24 angliai és walesi rendőri szervvel és a "Violence Reduction Units" egységgel folytatott konzultáció alapján 2021-ben megjelent kiadvány⁵ átfogó útmutatót nyújt

⁴ Grahame ALLEN és Lukas AUDICKAS: Knife crime in England and Wales. Briefing Paper, Number SN4304, 9., 2018.

⁵ Knife crime - A problem solving guide. College of Policing és a National Police Chiefs' Council, 2021.

a knife-crime jelenség értelmezéséhez, illetve a gyakorlatban jelentkező problémák feloldásával kapcsolatban gyakorlati tanácsokat ad arra vonatkozóan, hogy a problémaorientált/megoldó megközelítés hogyan segíthet a helyi knife-crime bűncselekmények problémájának csökkentésében.

Az útmutató a rendőri erőket támogatja az ilyen bűncselekménytípusok kezelésében, s fontos célja, hogy az Egyesült Királyságban, továbbá nemzetközi téren is megismertesse a tisztviselőket a bevált gyakorlatokkal, egyúttal gyakorlati (taktikai) eszköztárat is megpróbál biztosítani (például iskolai beavatkozások, célzott elrettentés).

A kiadvány tájékoztat arról is, hogy miként használhatunk tudományos, bizonyítékokon alapuló megközelítést a bűnözés e formájának csökkentésére.

A knife-crime bűncselekmények - éles vagy pengés tárgyak illegális tartása vagy erőszakos használata - a 2000-es évek közepe óta, amikor a késes bűncselekmények megelőzése kiemelt bünyügyi és közegészségügyi prioritássá vált, nagy politikai és közfigyelmet kaptak Angliában és Walesben. A bűnüldözés és az elrettentés kiegészítéseként a problémaorientált és közegészségügyi megközelítések a rendfenntartás “upstream” és “bizonyítékokon alapuló” módszerei a knife-crime bűncselekmények megelőzésére.⁶

Ezek a bűncselekmények állandó problémát jelentenek az Egyesült Királyságban. 2014 és 2020 között évről évre nőtt a késes bűncselekmények száma.⁷ A késes bűncselekmények társadalmi, gazdasági és egészségügyi következményei jelentősek, aránytalanul nagy mértékben sújtják a fiatal férfiakat a hátrányos helyzetű és nagyvárosi területeken.⁸

A problémamegoldás, mint strukturált megközelítés a tartósan fennálló problémák kezelésére⁹, négy szakaszból áll:

- az első a közösséget érintő, ismétlődő problémák azonosítása (vagy átvizsgálása), amelyekkel a rendőrségnek foglalkoznia kell;

6 Lásd: Foster, R. (2013). Knife crime interventions: ‘What Works?’ Glasgow: SCCJR. http://www.sccjr.ac.uk/wpcontent/uploads/2014/01/ SCCJR_Report_No_04.2013_Knife_Crime_Interventions.pdf; Grimshaw, R., & Ford, M. (2018). Young people, violence and knives—revisiting the evidence and policy discussions. Centre for Crime and Justice Studies, 3, 1–29. <https://www.crimeandjustice.org.uk/publications/young-people-violence-and-knives-revisiting-evidence-and-policy-discussions>; MacNeil, A., & Wheller, L. (2019). Knife crime: an evidence briefing. Ryton: College of Policing. https://assets.college.police.uk/s3fs-public/2022-03/Knife_Crime_Evidence_Briefing.pdf

7 Allen G and Harding M. (2021). Knife crime in England and Wales. Briefing paper no. CP4304. London: House of Commons Library

8 Massey J, Sherman LW and Coupe T. (2019). Forecasting knife crime homicide risk from prior knife assaults in 4835 local areas of London, 2016–2018. Cambridge Journal of Evidence-Based Policing, 3, pp 1–20.; <https://link.springer.com/article/10.1007/s41887-019-00034-y>

9 A késes bűncselekményekre alkalmazott problémamegoldó projektekre kevés példa van, ilyen pl.: ASU Center for Problem-Oriented Policing <https://popcenter.asu.edu/content/2009-tilley-award-submissions>

- a második a részletes elemzés annak feltárására, hogy mi okozhatja a problémát, és mit lehetne tenni a probléma csökkentése érdekében;
- a harmadik, az elemzésen alapuló, személyre szabott válaszlépések végrehajtása;
- végül annak értékelése hogy a probléma csökkent-e a végrehajtott válaszlépéseknek köszönhetően.

A problémamegoldás megköveteli, hogy a rendőrség:

- szisztematikusan vizsgálja a problémák jellegét és mintáit
- a megelőzést helyezze előtérbe,
- kialakítsa a partnerekkel való együttműködést,
- előnyben részesíti a nem kizárólag a büntető igazságszolgáltatási rendszerre támaszkodó válaszokat,
- értékelje, hogy az általuk tett intézkedések meghozták-e a kívánt hatást.

II.1. Késsel/knife-crime-al (összefüggésben) elkövetett bűncselekmények szabályozása az Egyesült Királyságban és a vádemelésre vonatkozó lehetőségek, jó gyakorlatok

A jogszabályi háttér¹⁰:

- A bűncselekmények megelőzéséről szóló 1953. évi törvény (PCA)¹¹
- Az 1988. évi büntetőjogi törvény (Criminal Justice Act 1988 - CJA)¹²
- A támadófegyverekről szóló 2019. évi törvény (OWA)¹³

A támadófegyverekről szóló 2019. évi törvény (Offensive Weapons Act 2019 – továbbiakban: OWA) új bűncselekményeket kriminalizált, így például:

- a maró hatású anyag nyilvános helyen történő birtoklása,
- a pengével, támadó fegyverrel vagy maró hatású anyaggal való fenyegetés magánterületen,
- egyes tiltott kések magánterületen történő birtoklása, valamint módosította egyes bűncselekmények fogalom-meghatározásait.

A törvény bevezetett továbbá több, kizárólag a 18 éven aluliaknak történő pengék és maró hatású anyagok értékesítésével és átadásával kapcsolatos „összefoglaló jellegű” bűncselekményt, amelyeket a helyi hatóságok üldöznek.

Az OWA-ban foglalt intézkedések a kormány által a súlyos erőszakos cselekmények számának növekedése ellen hozott szélesebb körű intézkedések egyik területét képezik. A 2018. április 9-én közzétett, súlyos erőszakra vonatkozó stratégia kötelezettségvállalási

10 Lásd továbbá: Melléklet – Táblázat: Támadófegyverek - Tényállások

11 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/1-2/14/contents>

12 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/33/contents>

13 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/contents/enacted>

programot határoz meg, amely a „county lines”-ra¹⁴ és a kábítószerrel való visszaélés elleni küzdelemre, a korai beavatkozásra és megelőzésre, a közösségek és helyi együttműködések támogatására, valamint a hatékony bűnüldözési és büntetőjogi válaszra összpontosítanak.

„A kés vagy támadó fegyver ésszerű indok nélkül történő viselése olyan bűncselekmény, amelyet túlságosan sokan és túl gyakran követnek el. Minden utcán hordott fegyver, még akkor is, ha elrejtve van, még akkor is, ha nem valószínű, hogy használják, vagy nem szándékoznak használni, és még akkor is, ha nem használják, *veszélyt jelent a közbiztonságra és a közrendre*. Ugyanis ha elrejtve is, ha csak „pimaszságból”, vagy abból a (tév)hitből, hogy esetleg önvédelemből használják, akkor is elég egy pillanatnyi ingerültség, részegség, düh, vélt sértés vagy valami teljesen jelentéktelen dolog, például egy pillantás, hogy elővegyék a fegyvert.”¹⁵

A támadófegyverek, kések, pengék és maró anyagok birtoklásával kapcsolatos bűncselekmények

Az ügyészeknek figyelembe kell venniük, hogy amennyiben egy támadófegyvert, kést, pengét vagy maró anyagot más bűncselekmény elkövetése során használtak (lásd a személy elleni bűncselekményekről szóló útmutatót és a lopásról szóló törvény bűncselekményeiről szóló útmutatót), a birtoklást lehetőség szerint külön vádpontban kell feltüntetni. Ez annak biztosítására szolgál, hogy a birtoklásért kiszabható minimális büntetéseket megfelelően alkalmazzák.

- *Bántalmazó fegyver birtoklása nyilvános helyen: 1. szakasz PCA* (legfeljebb 4 év börtönbüntetés a vádirat alapján)

Az 1. szakasz (4) bekezdése a támadófegyvert úgy határozza meg, mint „bármely olyan tárgyat, amelyet személyi sérülés okozására készítettek vagy alakítottak át, vagy amelyet a személy ilyen használatra szánt saját maga vagy más személy által”. Az R kontra Simpson(C), 78 CAR 115 ügyben a bíróság megvizsgálta ezt a meghatározást, és a támadófegyverek három kategóriáját határozta meg:

- Az önmagukban támadó, azaz a személy sérülésének okozására készült tárgyak. Ilyenek például a gumibot, a rizsbot, a pillangókés.
- „Használatra átalakítva”: a Simpson-ügyben említett példa egy szándékosan összetört üveg volt.
- A nála lévő eszközt személyi sérülés okozására való használatra szánta. Ez a

¹⁴ A *county lines* kifejezés a kizsákmányolás egy formája; a szervezett illegális kábítószer-kereskedő hálózatokra utal, amelyeket általában egy személy irányít egyetlen telefonszámot vagy „deal line”-t használva. Ezek a szervezett bűnözők *kiszolgáltatott* gyermekeket és felnőtteket toboroznak - gyakran vidéki és külvárosi területeken - akik „futárként” kábítószert és készpénzt szállítanak az országban, a vasúti hálózatot, taxikat és más bérelt járműveket használva, így csökkentve a cselekmények mögött álló tényleges bűnelkövetők felelősségre vonhatóságát. A bűnözés e formája gyakran más súlyos bűncselekményekhez is kapcsolódik, pl. szexuális kizsákmányolás, emberkereskedelem, pénzmosás.

¹⁵ Court of Appeal in R v Povey and Others [2008] EWCA Crim 1261, <https://vlex.co.uk/vid/r-v-clive-richard-792848913>

- meghatározás magában foglalja a védekező és a támadó célú felhasználást is.
- *Pengés vagy hegyes tárgy birtoklása nyilvános helyen: a CJA 139. szakasza* (legfeljebb 4 év börtönbüntetés vádemelés esetén)
Ez a szakasz minden olyan tárgyra vonatkozik, amely pengés vagy hegyes hegyű, kivéve az összecusukható zsebkést, kivéve, ha az összecusukható zsebkés pengéje meghaladja a 3 hüvelyket (7,62 cm).
 - *Maró hatású anyag birtoklása nyilvános helyen: OWA 6. szakasza* (maximális büntetés 4 év börtönbüntetés a vádirat alapján)
„Maró hatású anyag”: olyan anyag, amely korrózió révén képes az emberi bőr megégésére. Ez a meghatározás a 6. szakaszban szereplő bűncselekményre jellemző, és az anyag hatásaira összpontosít. A meghatározás azt jelenti, hogy a leggyakoribb háztartási tisztítószeres nem tartoznak a birtoklással kapcsolatos bűncselekmény hatálya alá. Nem terjed ki például a háztartási fehérítőszeresre vagy a szokásos háztartási tisztítószeresre, illetve az olyan folyadékokra, mint az asztali ecet, amelyek nem elég erősek ahhoz, hogy korrózióval égessék meg az emberi bőrt. A rendelet hatálya alá tartoznának azonban az erős lefolyótisztító- és duguláselhárító szeres, a téglá- és terasztisztítók, a festékeltávolítók és az ipari tisztítószeres, amelyeket a lakosság tagjai jogszerű céllal vásárolhatnak.

A vádnak a következő elemeket kell bizonyítania:

A „velük van” azt jelenti, hogy „tudatosan van velük bármely nyilvános helyen”, és ezért az ügyészség feladata, hogy ezt a tudatot kétséget kizáróan bizonyítsa. A vádlottnak tudatosan kellett megszereznie a fegyvert (pl. nem csúszott a zsebébe tudtán kívül), lásd: Regina v Cugullere [1961] 1 W.L.R. 858

A tárgy birtoklásának elfelejtése nem jelenti azt, hogy a személy már nem tartja magánál a tárgyat, lásd: Clevous Errol McCalla (1988) 87 Cr. App. R. 372. Amíg ő vagy más nem tesz valamit annak érdekében, hogy megszabaduljon tőle, addig a szakasz értelmében az a személy, aki elfelejtette, hogy támadófegyver van nála, még mindig magánál tartja azt.

A „nyilvános hely” magában foglal minden olyan helyet, ahová a tárgyidőszakban a nyilvánosságnak - akár fizetség ellenében, akár más módon - belépése van, vagy ahová a nyilvánosság számára engedélyezik a belépést.

„Törvényes felhatalmazás vagy ésszerű kifogás” A törvényes felhatalmazás magában foglalja a támadófegyver kötelességből történő viselését, például egy rendőr, aki gumibotot visel, vagy a nyilvánosság olyan tagja, aki maró anyagot vásárolt, és azt hazaviszi arra a célra, amelyre azt tervezték - például a lefolyó dugulásának megszüntetésére vagy dekorációs/DIY célokra -, vagy egy személynek jó oka van arra, hogy olyan maró anyagot birtokoljon, amelyet üzleti vagy munkája során használ (pl. egy vízvezeték-szerelő, akinél lefolyóelzáró van, egy építőmester, akinél téglatisztító van, egy takarítócég alkalmazottja, akinél ipari erősségű tisztítószeres vannak, vagy egy uszodatisztító cég alkalmazottja, akinél uszodai megszerezéses szeres vannak).

Az ésszerű mentség magában foglalhatja az *önvédelmet* is, ha az észlelt fenyegetés *azonnali vagy közvetlen, szemben az általános vagy tartós fenyegetéssel*.

A CJA 139. szakaszának (5) bekezdése a jó ok vagy a törvényes felhatalmazás védekezési módját biztosítja.

Ezen kívül konkrét védekezési jogalapot biztosít a következőkre: a tárgyat munkahelyi használatra, vallási okokból, vagy valamely nemzeti viselet részeként tartották maguknál.

Ha az ügyészség megállapította, hogy a támadó fegyvert vagy pengés tárgyat nyilvános helyen viseltek, akkor a vádlottra hárul annak bizonyítása, hogy törvényes felhatalmazás, ésszerű mentség vagy jó ok állt fenn.

Nincs jelentős különbség az 1953-as törvény szerinti „ésszerű mentség” és az 1988-as törvény szerinti „jó ok” között, lásd: Jolie [2003] EWCA Crim 1543.

A szükséges bizonyítás mértéke a valószínűségek mérlegelése alapján történik. Ha a vádlott magyarázatot ad egy pengés tárgy birtoklására annak bizonyítására, hogy jó oka volt annak birtoklására, és annak ellenére, hogy az ügyészség nem tudja megcáfolni a magyarázatát, a bíróságnak mégsem kell elfogadnia a magyarázatát, lásd: Godwin kontra DPP (1993) 96 Cr. App. R. 244

- *Bizonyos tiltott kések birtoklása: A támadófegyverek korlátozásáról szóló 1959. évi 1A. törvényszakasz*

(summary offence – ún. sommás bűncselekmény, amelyekkel csak a magisztrátusi bíróságok foglalkoznak, akiknek jogköre 6 havi (kettő vagy több bűncselekmény esetén 12 havi) szabadságvesztés vagy legfeljebb 5.000 font pénzbüntetés kiszabására korlátozódik, illetve kevésbé súlyos bűncselekményeknél egyéb funkciót is ellátnak) Ezt a bűncselekményt az OWA 44. szakasza vezette be: megtiltja a csattintókések és a súlyossági kések birtoklását. Figyelembe kell venni továbbá a 43. szakasz által létrehozott „pattintókés” fogalom meghatározásának módosítását: olyan kés, amelynek pengéje automatikusan nyílik vagy zárt helyzetből teljesen nyitott helyzetbe, VAGY részben nyitott helyzetből teljesen nyitott helyzetbe egy gombra, rugóra vagy más, a késben lévő vagy ahhoz rögzített eszközre gyakorolt kézi nyomással.

- *Tiltott támadófegyverek magánterületen történő tartása: Az 1988. évi büntetőjogi törvény 141. szakaszának (1A) bekezdése*

(summary offence)

Ezt a bűncselekményt az OWA 46. szakasza vezette be az 1988. évi Criminal Justice Act 1988 (Offensive Weapons) (Amendment) Order 2016/803 (Criminal Justice Act 1988 (Offensive Weapons) (Amendment) Order 2016/803 47. szakasza módosította a rendeletet a ciklon- vagy spirálkések bevonásával. A ciklon- vagy spirálkés olyan fegyver, amely egy olyan markolatból áll, amelynek pengéje két vagy több vágóélel rendelkezik, amelyek mindegyike spirált és a penge végén éles hegyet alkot. Az, hogy egy fegyver beleillik-e ebbe a meghatározásba, általában ténykérdés - az ügyészeknek azt kell mérlegelniük, hogy a fegyver megfelel-e a jogszabályban szereplő leírásnak. Amennyiben ténybeli védekezés merül fel, például egy lopakodókés fémcsavarokat tartalmaz, és fémdetektorral kimutatható lenne, ezt a nyomozó tisztviselőnek szakértői

bizonyítás nélkül is képesnek kell lennie alátámasztani vagy cáfolni. Amennyiben a védekezés értelmezés kérdése, például, hogy a zombikésen lévő képek vagy szavak „arra utalnak-e, hogy azt erőszakos célokra kell használni”, ezt általában a bírókra kell bízni, hogy eldöntsék, hogy a felhasználás tárgyalás alá vonható.

Az OWA 47. szakasza védelmet biztosít a „görbe kardok” birtoklása tekintetében is, amennyiben a kardot a szikh vallás követői egy vallási szertartáson vagy más szertartásos eseményen egy másik személynek történő bemutatás céljából bocsátják rendelkezésre.

- *Birtoklás iskolákban - Pengével vagy hegyével ellátott tárgy vagy támadó fegyver birtoklása az oktatási intézmények területén: CJA 139A. szakasz* (vádemelési esetén legfeljebb 4 év börtönbüntetéssel sújtható)

A bűncselekmény elemei és a lehetséges védekezési módok megegyeznek az 1. szakaszban foglaltakkal és a CJA 139. szakaszával. Egy további különleges védekezési mód is szerepel - „oktatási céllal”. [Az OWA módosította a 139A. szakaszt, hogy az iskolai helyiségek mellett a továbbképzési helyiségekre is kiterjedjen.]

Fegyverhasználat fenyegetés céljából

- *Nyilvános helyen támadó fegyverrel való fenyegetés: a PCA 1A. szakasza* (a maximális büntetés 4 év börtönbüntetés a vádirat alapján)

A támadó fegyver fogalma megegyezik a PCA 1. szakaszával.

A bűncselekmény esetében *a vádnak bizonyítania kell:*

- vádlott nyilvános helyen támadó fegyvert tart magánál,
- jogellenesen és szándékosan fenyeget egy másik személyt a fegyverrel,
- és ezt oly módon teszi, hogy egy ésszerűen gondolkodó személy, aki ennek a fenyegetésnek kitéve van, azt gondolná, hogy közvetlen fizikai sérülés veszélye fenyegeti.

- *Közterületen vagy oktatási helyiségben hegyes tárgyakkal, pengével vagy támadó fegyverrel való fenyegetés: 139AA CJA szakasz* (legfeljebb 4 év börtönbüntetés a vádirat alapján)

A pengés vagy hegyes tárgy fogalma megegyezik a CJA 139. szakaszával. A támadó fegyver fogalmameghatározása megegyezik a PCA. 1. szakaszával.

Az ügyészségnek bizonyítania kell, hogy:

- a vádlott a szakasz hatálya alá tartozó tárgyat nyilvános helyen magánál tartotta; vagy a vádlott a szakasz hatálya alá tartozó tárgyat vagy támadó fegyvert tartott magánál iskolai vagy továbbképzési helyiségekben
- és jogellenesen és szándékosan megfenyegetett egy másik személyt a tárggyal
→ és ezt olyan módon teszi, hogy egy ésszerűen gondolkodó személy, aki ennek a fenyegetésnek kitéve volt, azt gondolná, hogy közvetlen fizikai sérülés veszélye fenyegeti.

Azt kell tehát vizsgálni, hogy az áldozat helyében egy ésszerűen gondolkodó személy hogyan értelmezné az ilyen fenyegetést, és *nem azt, hogy az áldozat objektíve közvetlen*

fizikai sérülés veszélyének volt-e kitéve. Ez a teszt tehát nem a sértettnek a sérüléstől való félelmén alapul, mivel az ésszerű személy tesztje kiküszöböli a fenyegetett személy szubjektivitásának elemét.

A törvény nem ad törvényi meghatározást a „fizikai sérülés” fogalmára (ezért a szokásos jelentéstartalom szerint kell értelmezni).

- *Fenyegetés támadó fegyverrel, pengés vagy hegyes tárggyal vagy maró anyaggal magánterületen: OWA 52. szakasza*
(legfeljebb 4 év börtönbüntetés)

A támadó fegyver, a pengés vagy hegyes tárgy és a maró anyag fogalommeghatározása megegyezik a PCA. 1. szakaszának, a CJA 139. szakaszának, illetve az OWA 6. szakaszának fogalommeghatározásával.

A támadó fegyverek és a pengés/hegyes tárgyak esetében a magánterület nem közterületet, iskolát vagy továbbképzési helyiséget jelent [a maró hatású anyagok esetében azonban csak nem közterületet jelent].

Az ügyészségnek bizonyítania kell, hogy miközben „A” egy magánterületen tartózkodik, „A” jogellenesen és szándékosan fenyeget egy másik személyt („B”) a fentiek szerinti tárggyal vagy anyaggal, és „A” ezt oly módon teszi, hogy „B”-t közvetlen súlyos testi sértés veszélye fenyegeti.

A testi sértés akkor minősül súlyosnak, ha az az 1861. évi Offences against the Person Act értelmében súlyos testi sértésnek minősül].

A magánterületen elkövetett fenyegetés bűncselekménye a súlyos testi sértés tekintetében magasabb követelményeket támaszt, mint a nyilvános helyen, iskolában vagy továbbképzési helyiségben elkövetett fenyegetés bűncselekménye.

Ha a fenyegetés nem éri el a „súlyos testi sértés” szintjét, más bűncselekménnyel kell megvádolni (például a közrendről szóló 1986. évi törvény 4. és 4A. szakasza szerinti common assault – ez kb. a hazai tettleges becsületsértés/könnyű testi sértés esetköre). Azoknak az ügyészeknek, akik családon belüli erőszakkal összefüggésben fontolgatják e bűncselekmény felróhatóságát, el kell olvasniuk a CPS családon belüli erőszakról szóló útmutatóját¹⁶.

Bűncselekmények a börtönökben

A börtönben lévő személyek számára a pengés vagy éles hegyű tárgyak vagy más támadó fegyverek engedély nélküli birtoklásának tilalma a börtönben: az 1952. évi börtöntörvény 40CA szakasza. (legfeljebb 4 év börtönbüntetés kiszabható)

A támadó fegyver fogalmát az 1984. évi Police and Criminal Evidence Act 1. szakaszának (9) bekezdése alapján határozzák meg, ez magában foglalja a személyek sérülésének okozására készült vagy átalakított tárgyakat, illetve azokat, amelyeket a nála lévő személy ilyen célú használatra szánt saját maga vagy más személy által. Ebbe tehát beletartozhatnak a fogvatartottak által hétköznapi tárgyakkól gyártott rögtönzött fegyverek is.

¹⁶ <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/domestic-abuse>

A bűncselekmény a börtönben tartózkodó valamennyi személyre vonatkozik, beleértve a fogvatartottakat, a bv. személyzetet és a látogatókat is.

A börtönök vezetőit tájékoztatták arról, hogy az engedély nélkül tartott fegyverek és egyéb támadó fegyverek - kések, házilag készített fegyverek, műhelyszközök, ha bizonyíték van arra, hogy a fegyvert további súlyos bűncselekmény elkövetésére szánták - birtoklásával kapcsolatos incidenseket a rendőrséghez kell továbbítani.

Egyéb vonatkozó vagy speciális tényezők, rendelkezések

Közérdekű tényezők

Erős közérdek fűződik a támadó fegyverek, kések, pengék és maró anyagok viselésének és használatának megakadályozásához.

Az alábbi felsorolás a büntetőeljárás mellett szóló „kényszerítő közérdekű tényezők”, amelyeknek megfelelő súlyt kell adni:

- ha az elítélés valószínűleg jelentős büntetést von maga után;
- egy másik bűncselekmény elkövetése során fegyvert használtak, vagy erőszakkal fenyegettek;
- a bűncselekmény széles körben elterjedt azon a területen, ahol elkövették;
- az elkövető bünszervezet vezetője volt;
- bizonyíték van arra, hogy a bűncselekményt előre megfontoltan követték el;
- okkal feltételezhető a bűnismétlés;
- a büntetőeljárás jelentős pozitív hatással lenne a közösség bizalmának fenntartására;
- a fegyverviselés kultúrája ösztönzi az erőszakot, és súlyosabb bűncselekményekhez vezethet;
- a bűncselekmény körülményei és az áldozatra gyakorolt hatás vagy kár.

A büntetőeljárást más fontos közérdekű tényezők is alátámaszthatják, például ha a bűncselekményt iskolában, börtönben, kórházban vagy kocsmában (public house) követték el, vagy ha a vádlottat egy másik személlyel vagy csoporttal szembeni ellenségeskedés motiválta.

A Code for Crown Prosecutors (*koronaügyészek kódexe*)¹⁷ világossá teszi, hogy a vádemelésre általában sor kerül, kivéve, ha a vádemelés ellen szóló közérdekű tényezők túlsúlyban vannak a vádemelés mellett szóló tényezőkkel szemben (4.8. bekezdés).

Gyermekek és fiatalok

(A CPS elismeri a gyermekek és fiatalok érettségének viszonylagos hiányát és nagyobb sebezhetőségét, amikor a vádemelésről dönt.)

Az ügyészeknek a gyermekeket és fiatalokat érintő ügyekre vonatkozó jogi útmutatót kell figyelembe venniük.¹⁸

17 <https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/Code-for-Crown-Prosecutors-October-2018.pdf>

18 <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/children-suspects-and-defendants>

Az NPCC és a CPS (lásd korábban) megállapodott abban, hogy a 16 és 17 éves fiatalok esetében komoly válaszlépésekre van szükség. Ezt a megközelítést az NPCC/CPS közös útmutatója tartalmazza.¹⁹

Egyes esetekben helyénvaló lehet a Crime and Disorder Act 1998 66ZA és 66ZB szakasza szerinti elterelés.

További vonatkozó jogszabályok, instrumentumok:

- Ministry of Justice/Youth Justice Board Guidance on Youth Cautions
- Youth of Court Disposals: Guide for Police and YOTs
- Code of Practice for Youth Conditional Caution
- ACPO Youth Offender Case Disposal Gravity Factor System
- Standards for children in the youth justice system

Ajánlott, hogy a rendőrség és az ügyészek a következő megközelítést alkalmazzák a Youth Offender Case Disposal Gravity Factor System keretében²⁰, amikor gyermekekkel és fiatalokkal foglalkoznak.

A gyermekekkel és fiatalokkal foglalkozó ügyészeknek a következőket is figyelembe kell venniük:

- A gyanúsított érettségét, valamint a kronológiai életkorát, mivel a fiatal felnőttek a húszas éveik közepéig érnek.
- Általában minél fiatalabb a gyanúsított, annál kevésbé valószínű, hogy vádemelésre van szükség.
- Azonban lehetnek olyan körülmények, amelyek miatt a gyanúsított 18 év alatti vagy éretlen, a közérdekűség ellenére is szükséges a vádemelés. Ilyen esetek például, ha:
 - az elkövetett bűncselekmény súlyos
 - a gyanúsított előélete arra utal, hogy a büntetőeljárásnak nincs megfelelő alternatívája; és
 - a beismerés hiánya azt jelenti, hogy nem áll rendelkezésre olyan peren kívüli eljárás, amely a jogsértő magatartást orvosolhatta volna.

Azokat a legalább 16 éves személyeket, akiket a CJA 1. vagy 1A. szakasza, vagy a CJA 139., 139A vagy 139AA szakasza [vagy az OWA 6. szakasza] alapján második vagy további bűncselekmény miatt ítélnék el, szabadságvesztés-büntetéssel kell sújtani, kivéve, ha a bíróság úgy ítéli meg, hogy a bűncselekményhez, a korábbi bűncselekményhez vagy az elkövetőhöz olyan különleges körülmények kapcsolódnak, amelyek az összes körülményt figyelembe véve igazságtalanná tennék a büntetés kiszabását (Lásd a Sentencing Act 2020. – büntetés kiszabásról szóló törvény - 315. szakaszát).

16 vagy 17 éves személy esetében a bíróságnak figyelembe kell vennie a Children and Young Persons Act 1933. 44. szakasza szerinti kötelezettségét.

¹⁹ <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/offensive-weapons-knife-crime-practical-guidance>

²⁰ <https://studylib.net/doc/8846913/acpo-youth-offender-case-disposal-gravity-factor-matrix>

Fentiekén kívül külön szabályozás, illetve „guide” vonatkozik a knife-crime emberöléssel, bandabűnözéssel közös halmazára, a bűnmegelőzéssel kapcsolatos lehetőségekre, intézkedésekre.

II.2. Statisztikai mutatók

A rendőrség által regisztrált, késsel elkövetett bűncselekmények száma a 2020 márciusával végződő évben 9%-kal alacsonyabb maradt (49 991 bűncselekmény), mint a koronavírus (COVID-19) világjárvány előtti szint (55 076 bűncselekmény). Ez különösen annak köszönhető, hogy a késsel elkövetett rablások száma (17 757 bűncselekmény) 27%-kal alacsonyabb volt a 2022 júniusával végződő évben, mint a 2020 márciusával végződő évben (24 314 bűncselekmény).

A késsel elkövetett bűncselekmények szintje a 2021 júniusával végződő évben 46 081 bűncselekményre csökkent a társadalmi érintkezésre vonatkozó kormányzati korlátozások miatt. A 2022 júniusával végződő évben 8%-kal nőtt, miközben a koronavírus világjárvány előtti szint alatt maradt. A késsel elkövetett erőszakos és szexuális bűncselekmények mindegyikében növekedés volt tapasztalható, kivéve az emberölést, amely 1%-kal (259 bűncselekményre) csökkent.

2021. július 5-én a Metropolitan Police megkezdte a knife-crime bűncselekmények megelőzésére vonatkozó (Knife Crime Prevention Orders (KCPOs)), 14 hónapos kísérleti programot, amelyet a 2019. évi támadófegyverekről szóló törvény (Offensive Weapons Act 2019 - OWA) hívott életre. A belügyminisztérium már akkor kinyilvánította azon szándékát, hogy a Met Police kísérleti projektjének lezárását követően a KCPO-k egész Angliában és Walesben bevezetésre kerülnek.

A program hasonlít a 1998-ban bevezetett, mára hírhedtté vált Anti-Social Behaviour Orders (ASBO-k) elnevezésű rendeletekre. Ezek a bíróságok által - a rendőrség vagy a Crown Prosecution Service (Koronaügyészi Szolgálat, amely a legfőbb ügyész irányítása alatt áll, vezetője a Director of Public Prosecutions) kérelmére - hozott polgári jogi végzések olyan személyek ellen, akikről úgy gondolják, hogy kés vagy pengés tárgyak használatával vagy viselésével veszélyt jelentenek a közösségre.

Bár a KCPO-k polgári jogi határozatok, a határozatok megszegőit akár két évig terjedő börtönbüntetéssel is büntethetik.

III. Mesterséges intelligencia, új technológiák a knife-crime elleni küzdelemben

A **kést** és más éles eszközöket a ruházat alá rejtve nehéz észlelni; a knife-crime elleni küzdelem egyik eszköze az ellenőrzés és motozás, az eljárásnak azonban hátránya lehet az esetlegesen „elfogult” rendőri intézkedés, amely a helyi rendőri erők és a közösségek közötti bizalom ellen hat, így megnehezítheti a rendőrök számára a késes bűncselekmények számának csökkentését és/vagy megelőzését.

Az új technológiák integrálása a rendőri és biztonsági tevékenységekbe segíthet kiszűrni az ilyen típusú bűnözőket, és csökkentheti a fizikai motozás szükségességét.

A termográfiai (infravörös) kamerák, amelyek a testhő kibocsátását érzékelik, nem invazív megoldást jelentenek az elrejtett fegyverek, többek között a kések vagy más éles tárgyak felderítésére. A kamerák a ruházat alatt elrejtett fegyvereket képesek kimutatni (adott méretnél nagyobb vagy meghatározott anyagokból, például fémből készült tárgyak blokkolják a testhő sugárzását).

Az infravörös technológia kis hordozható eszközökbe építhető, és az utcai megállítást és motozás alternatívájaként vagy „első lépéseként” használható, így lehet kevésbé invazív, egyben diszkrétebb az intézkedés.

A terminálok és épületek bejáraitánál termográfiai kamerákkal végzett „fegyverszűrés” segíthet csökkenteni a biztonsági kockázatokat.

A másik technológiai újdonság az arcfelismerés (ezt illetően lásd továbbá a hazai lehetőségeket is²¹).

A célzott arcfelismerés a járókelők arcát vizsgálja, és egy előre beprogramozott adatbázisban („megfigyelési listán”) keresi a hatóság „érdeklődésére” számot tartó személyeket. A késes bűncselekmények esetében csak olyan személyek kerülhetnek fel a rendőrség megfigyelési listájára, akiket korábban késes bűncselekményért ítétek el, vagy akiket jelenleg súlyos és erőszakos bűncselekményekben való részvétellel gyanúsítanak.

A technológia riasztja a helyi rendőrséget vagy a biztonsági személyzetet, ha az adatbázisban egyezést észlel. A potenciális kockázatra való korai figyelmeztetés gyors beavatkozáshoz és a súlyos és erőszakos bűncselekmények megelőzéséhez vezethet. Mivel az arcfelismerés biometrikus méréseket használ a személyazonosság meghatározásához, a CCTV-felvételeknél sokkal pontosabb lehet abban, hogy a rendőrök gyorsan azonosítani tudják az erőszakos bűncselekmények elkövetőit.

Az arcfelismerést, a termográfiai képalkotást és más technológiákat ötvöző szoftverplatformok még ennél is tovább mennek. Képesek felismerni a látható fegyvereket, például késeket, és azonnal riasztani a rendőrséget, ami azonnali beavatkozást eredményezhet egy utcai késes támadás esetén.

Hatalmas lehetőségek rejlenek a mesterséges intelligencia (AI) felhasználásában a késes bűncselekmények csökkentése és megelőzése érdekében.

Alig több mint egy évvel ezelőtt a Cambridge-i kriminológusok által a Metropolitan Police Service nyomozójával együttműködve végzett kutatás feltárta, hogyan lehet a rendőrségi adatokat felhasználni annak előrejelzésére, hogy az ország mely területein fordulhatnak elő késes bűncselekmények. A tanulmány egy olyan tendenciát azonosított, amely szerint azokon a területeken, ahol az előző évben nagyszámú késes támadás történt, nagyobb valószínűséggel történt késes gyilkosság a következő évben, mint azokon a területeken, ahol nem történt késes támadás.

21 FENYVESI Csaba - HERKE Csongor - TREMMEL Flórián (szerk.): Kriminálisztika. Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022.

Bár a „prediktív rendőri tevékenységet” - azaz a számítógépes algoritmusok és statisztikai adatok felhasználását az erőforrások elosztásának segítésére - az elmúlt néhány évben már kutatták és kipróbálták, a benne rejlő lehetőségek még mindig nagyrészt kihasználatlanok. A mesterséges intelligencia felhasználása a késes bűncselekmények statisztikáinak mintázatainak feltárására segíthet a rendőrségnek abban, hogy az erőforrásokat oda irányítsa, ahol a legnagyobb szükség van rájuk, megalapozottabb döntéseket hozhasson a speciális képzésekről, és megelőzze a bűncselekményeket.

Emellett a mesterséges intelligencia és a számítógépes algoritmusok segítségével a rendőrség felgyorsíthatja az erőszakos online tartalmak eltávolítását és a közösségi médián keresztül közvetített erőszakos fenyegetések kezelését. A késes bűncselekményekkel foglalkozó All-Party Parliamentary Group on Knife Crime által készített, fiatalok bevonásával készült tanulmány²² kimutatta, hogy túl könnyen láthatnak erőszakos tartalmakat az interneten, a közösségi médiában és hogy az ilyen tartalmak azt a képzetet táplálják, hogy a késtartás «normális dolog».

A késes bűncselekmények számának növekedéséhez számos olyan tényező járul hozzá (társadalmi és gazdasági kérdések), amelyeket a technológia vitathatatlanul nem fog kezelni, de a meglévő új technológiák fontos szerepet játszhatnak a késes bűncselekmények egyes tényezőinek azonnali kezelésében.

IV. Összegzés

A tanulmány képet ad ún. „knife-crime”-jelenség kriminalisztikai, kriminológiai jellemzőiről, különös figyelemmel a nemzetközi, elsősorban brit, tapasztalatokra.

Bemutatja a brit szabályozás és gyakorlat - a knife-crime jelenséggel kapcsolatos bűncselekményekre vonatkozó - aktuális megoldásait, perspektíváit, külön figyelemmel a vádemelésre vonatkozó lehetőségekre, jó gyakorlatokra.

Az új technológiákat vizsgálva kitűnik, hogy a knife-crime jelenséggel összefüggő bűncselekmények számának növekedéséhez számos olyan társadalmi, gazdasági tényező járul hozzá, amelyeket a technológia önmagában nem tud kezelni, de az új technológiák fontos szerepet játszhatnak az ilyen bűncselekmények egyes tényezőinek (akár azonnali) kezelésében.

A „prediktív rendőri tevékenységben” (számítógépes algoritmusok és statisztikai adatok felhasználása az erőforrások elosztásának segítésére) rejlő lehetőségek még mindig kihasználatlanok. A rendőrségnek a mesterséges intelligencia felhasználása - a statisztikák mintázatainak feltárására - segíthet abban, hogy az erőforrásokat oda irányítsa, ahol a legnagyobb szükség van rájuk, megalapozottabb döntéseket hozhasson a speciális képzésekről és a bűnmegelőzésről.

22 „There is no protection out he streets, none” - Young people’s perspectives on knife crime. All-Party Parliamentary Group on Knife Crime-Barnardo’s-Redthread, 2019.

Irodalomjegyzék és felhasznált honlapok

- Allen G. and Harding M. (2021). Knife crime in England and Wales. Briefing paper no. CP4304. London: House of Commons Library
- Domokos Andrea: Az erőszakos bűnözés. Hinnova, Budapest, 2000.
- Fenyvesi Csaba-Herke Csongor-Tremmel Flórián (szerk.): Kriminológia. Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022.
- Foster, R. (2013). Knife crime interventions: ‘What Works?’ Glasgow: SCCJR. http://www.sccjr.ac.uk/wpcontent/uploads/2014/01/SCCJR_Report_No_04.2013_Knife_Crime_Interventions.pdf.
- Grahame Allen és Lukas Audickas: Knife crime in England and Wales. Briefing Paper, Number SN4304, 9., 2018.
- Grimshaw, R., & Ford, M. (2018). Young people, violence and knives—revisiting the evidence and policy discussions. Centre for Crime and Justice Studies, 3, 1–29. <https://www.crimeandjustice.org.uk/publications/young-people-violence-and-knives-revisiting-evidence-and-policy-discussions>;
- Knife crime - A problem solving guide. College of Policing és a National Police Chiefs’ Council, 2021.
- MacNeil, A., & Wheller, L. (2019). Knife crime: an evidence briefing. Ryton: College of Policing. https://assets.college.police.uk/s3fs-public/2022-03/Knife_Crime_Evidence_Briefing.pdf
- Massey J, Sherman LW and Coupe T. (2019). Forecasting knife crime homicide risk from prior knife assaults in 4835 local areas of London, 2016–2018. Cambridge Journal of Evidence-Based Policing, 3, pp 1–20. <https://link.springer.com/article/10.1007/s41887-019-00034-y>
- ASU Center for Problem-Oriented Policing <https://popcenter.asu.edu/content/2009-tilley-award-submissions>
- <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/1-2/14/contents>
- <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/33/contents>
- <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/contents/enacted>
- Court of Appeal in R v Povey and Others [2008] EWCA Crim 1261, <https://vlex.co.uk/vid/r-v-clive-richard-792848913>
- <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/domestic-abuse>
- <https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/Code-for-Crown-Prosecutors-October-2018.pdf>
- <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/children-suspects-and-defendants>
- <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/offensive-weapons-knife-crime-practical-guidance>
- <https://studylib.net/doc/8846913/acpo-youth-offender-case-disposal-gravity-factor-matrix>
- <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/global-study-on-homicide.html>
- <https://digileaders.com/the-role-of-ai-in-fighting-knife-crime/>

„There is no protection on the streets, none” - Young people’s perspectives on knife crime. All-Party Parliamentary Group on Knife Crime - Barnardo’s-Redthread, 2019.

BALOGH JENŐ, A BÜNTETŐ PERJOG TUDÓSA

Előszó

Domokos Andrea 2015-ben létrehozta a Finkey Ferenc Büntetőjogi Kutatóműhelyt² a KRE ÁJK-n. Azóta is ő a vezetője. A névadás is az ő érdeme; a Kutatóműhely Szervezeti és Működési Szabályzatában így ír a névadóról: „*Finkey Ferenc magyar jogtudós, egyetemi tanár, koronaiügyész a büntetőjogi tudományok valamennyi területén maradandót alkotott a XX. század első felében. Elméleti munkásságát büntetőjogi és büntető eljárásjogi tankönyvekben foglalta össze; egyetemi oktatóként Sárospatakon, Kolozsvárott, Pozsonyban és Szegeden állt katedrára; mint gyakorló jogász kúriai tanácselnökként és koronaiügyészként is dolgozott; megalapozta a magyar büntetés-végrehajtási jogot; és kriminológiai kérdésekben is publikált. Korának meghatározó büntetőjogásza, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja volt. Kutatóműhelyünk büszkén viseli az ő nevét. (...) A Kutatóműhely ápolja névadójának szakmai emlékét és munkásságának eredményeit.*”³

Egy ehhez kapcsolódó szakmai hagyomány, amelyet a KRE ÁJK Büntetőjogi Tudományok Intézetében meghonosítottunk, az a Károli Közösségi Napok (régen Tréninghét) keretei között tartott olyan ismeretterjesztő előadások sorozata, amely a büntetőjogi tudományok régi művelőit, nagy hatású polihistorait mutatja be. A Református Büntetőjogász Portrék című előadásorozatban bemutatott neves magyar büntetőjogászok többnyire a XIX-XX. században éltek és alkottak. Többnyire egymás kortársai voltak, és bár életpályájuk és szakmai munkásságuk nem feltétlenül fonódott össze szorosan, szakmai kérdésekben nem feltétlenül értettek egymással egyet, az mégis bizonyos, hogy a büntetőjogi tudományok terén elért eredményeiknek és a közéleti pozícióikban tett erőfeszítéseiknek köszönhetően mind hatással voltak egymás életére, szakmai tevékenységére, és főleg a büntetőjogi tudományok fejlődésére. Fontos továbbá, hogy mindannyian reformátusok voltak, így életükben, munkájukban, szemléletükben tetten érhetők a református szellemiség formálta értékek.

Domokos Andrea előadásaiban rendszeresen visszatér Finkey Ferenc életútjához, gondolataihoz, kiemelve azok jelentőségét és mai napig tartó hatását a büntetőjogi tudományok művelésének, szabályozásának és oktatásának területén.

A jelen tanulmány főszereplője, Balogh Jenő szakmai munkássága több ponton találkozott Finkey Ferencével – hasonló elveket vallottak, hasonló célokért küzdöttek, és ezek egy részét a XX. század első évtizedeiben – részben közös munkájuk révén – el is érték.

1 Egyetemi docens, KRE ÁJK, Büntetőjogi Tudományok intézete, Büntetőeljárásjogi Tanszék

2 <https://ajk.kre.hu/index.php/kutatas/kutatomuhelyek/bunugyi-tudomanyok-kutatomuhelye.html>

3 https://ajk.kre.hu/images/doc2/Bunugyi_Tudomanyok_Kutatomuhely_SZMSZ.pdf

A továbbiakban Balogh Jenő életét mutatom be dióhéjban, majd a büntető per jog művelésével és oktatásával kapcsolatos munkájáról, valamint a Finkey Ferenczel való szakmai kapcsolatáról fogalmazok meg néhány gondolatot.

Balogh Jenő élete

Balogh Jenő nem sokkal a Kiegyezés előtt, 1864. május 14-én született a Veszprém megyei Devecseren. Családja az édesapja munkája révén került a városba, ugyanis Balogh Gábor, aki jogász volt, az 1848. évi Országgyűlés írnoka, majd az 1848/49-es szabadságharc során Klapka György mellett harcolt önkéntesként, Devecseren kapott ügyvédi állást. Balogh Jenő világnézetére, szakmai munkájára nagy hatással volt apja elkötelezettsége a szabadságesszmék iránt, a Deák Ferenczel való kapcsolata és a puritán, református családi háttér, amelyet szülei biztosítottak számára. Minden bizonnyal innen ered az „*erős magyar nemzeti érzése*”⁴, valamint az a törekvése, hogy tudományos nézeteit nem csak elméleti szinten dolgozta ki, hanem mindent megtett azok gyakorlati megvalósításáért. Erre elsősorban igazságügy-miniszterként volt kiváló lehetősége.

Az elemi iskola első osztályát magántanulóként végezte otthon, majd két évet a pápai református gimnáziumban töltött. 1874-ben családja Győrbe költözött, így ő a győri Szent Benedek rendi gimnáziumban folytatta tanulmányait és 1880-ban leérettségizett.

Jogot a győri jogakadémián, a budapesti egyetemen és a berlini egyetemen tanult, jogtudományi és államtudományi doktori oklevelét Budapesten szerezte meg 1887-ben. Ekkorra a magyar mellett – a kor hagyományainak megfelelően – négy nyelven beszélt. A későbbiekben gyakran publikált németül, többször írt az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatási rendszeréről is, ez utóbbiakat magyar nyelven. Már az egyetemen megmutatkozott érdeklődése a bűnügyi tudományok iránt, a korabeli tudományos diákköri előadások állandó résztvevője és előadója volt.⁵

Életpályája több időszakra osztható. A köz szolgálatában dolgozott a kezdetektől. Volt egyetemi tanár, alügyész, bíró, majd az igazságügyi adminisztráció területén tevékenykedett. Szakmai életútja kiváló lehetőséget biztosított számára arra, hogy a korai években kidolgozott tudományos tételeit a gyakorlatban is kipróbálhassa, elgondolásait a jogalkotás területén megvalósíthassa. Politikusi éveit követően visszatért a tudományos életbe, majd egyházi szolgálatot teljesített.

1887-ben Budapesten ítélőtáblai segédfogalmazó lett, 1888 szeptemberétől a budapesti kir. főügyészségen dolgozott fogalmazóként, majd 1890-től az Igazságügyi Minisztériumba beosztott alügyészként. 1891-től az Igazságügyi Minisztérium törvény-előkészítő osztályán dolgozott először titkárként, majd osztálytanácsosként. 1897-1900 között ítélőtáblai bíró volt.

4 Estók József: A magyar börtönügy arcképcsarnoka. Balogh Jenő (1864-1953). Börtönügyi Szemle 2009/3. 123.

5 Uo.

1888-ban büntetőjogból magántanári képesítést szerzett, majd a budapesti egyetemen a büntetőjog és a büntető eljárásjog magántanára lett. 1900 és 1910 között az alaki és az anyagi büntetőjog rendes egyetemi tanára, 1903-1904-ben a jogi kar dékánja, és ekkor a debreceni és a kolozsvári egyetem tiszteletbeli doktorává is választották.

1910 novemberétől 1913 januárjáig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára, majd 1913. január 4-től 1917. június 15-ig igazságügyi miniszter volt. Tudományos műveinek jelentős részét 1890-1910 között, a magyar börtönügy és a bűnügyi tudományok fejlődésének aranykorában publikálta. 1910 után politikai pályára lépett, amely – a korábbiakban említetteknek megfelelően – lehetőséget adott neki arra, hogy tudományos nézeteit a gyakorlatba is átültesse. Négyéves igazságügy-miniszteri tevékenysége a magyar törvényhozás igen intenzív szakasza volt, főleg a bűnügyi tudományok terén. Számos reform és fontos törvény kezdeményezése kötődik a nevéhez pl. a fiatakorúak büntetőjoga, a büntetés feltételes felfüggesztése, a próbára bocsátás, a pártfogó felügyelet, a börtönügyi igazgatási reformok, a jogtudomány oktatása területén. Az alaki és anyagi büntetőjog, valamint a büntetés-végrehajtás területén korábban megfogalmazott nézeteinek egy részét jogszabállyá tette.

A miniszteri kinevezését követő négy évben – 1917. június 5-i felmentéséig, amely saját kérésére történt – számtalan törvénytervezet került ki a keze alól. A Jogtudományi Közlönyben később a „*gyorskodifikáció atyjaként*” említették.⁶

Jogtudományi tevékenysége mellett egyéb tisztségeket és megbízásokat is ellátott. 1910-1918 között a marosújvári választókerült országgyűlési képviselője volt, 1927-1945 között pedig a felsőház tagja.

1901-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1912-től rendes tagja, 1920 és 1935 között titkára, 1940-1943 között pedig másodtitkára volt, neki köszönhető az Akadémia anyagi helyzetének rendbetétele. Az 1920-as években határozottan fellépett az intézményben felerősödő antiszemita megnyilvánulások ellen.

Tudományos tevékenysége mellett egyházi területen is kiemelkedő munkát végzett. 1917-től a református egyház zsinatának tagja, 1912-től a haláláig a dunántúli egyházkerület főgondnoka és az egyetemes konvent tagja volt. 1928-1933 között a zsinat világi alelnöke, majd 1951-ig elnöke, utána ismét alelnök lett. Több gyülekezetben presbiterként működött és részt vett az egyház szeretetszolgálatának irányításában is.

1890-ben kötött házasságot a budapesti egyetem rektorának lányával, Schnierer Valériával. Egy fiuk született, Gábor, Valéria pedig hamarosan, 24 éves korában elhunyt. Második felesége nyéki Németh Irma volt, két gyermekük született, Erzsébet és Ferenc.

Több testületben is szerepet vállalt, aktívan részt vett a tudományos közéletben, nem csak a büntetőjog tudománya területén. A Magyar Jogászegylet, a Magyar Pedagógiai Társaság, a Budapesti Pszichológiai Társaság, a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság tagja, a Magyar Nemzeti Múzeum szakértő tanácstagja. Gyorsíróként is működött, 1903-ban a Budapesti Egyetemi Gyorsíró Egyesület tiszteletbeli tagjává választották.

⁶ Az igazságszolgáltatás gyorsítása. Jogtudományi Közlöny 1929/6. 58.

1884-1944 között mintegy 220 publikációja jelent meg. Ezek között rövidke recenziók éppúgy voltak, mint jelentős monográfiák vagy a bünvádi perrendtartás magyarázata.

A kor jogtudósaival ápolt szakmai kapcsolatait jól jellemzi, hogy 1889-ben Tóth Lőrinc ajánlotta az ifjú Balogh Jenőt akadémiai levelező taggá. 1908-ban a korszak kiváló jogásza – Wlassics Gyula és Balogh Jenő – ajánlásával Finkey Ferencet a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. 1941-ben Finkey Ferenc Az 1843-i büntetőjogi törvényjavaslatok 100 év távlatából című székfoglaló beszédét és annak kiadását ugyancsak Balogh Jenő támogatta.

Balogh Jenő, a jogtudós

Balogh Jenő a bűnügyi tudományok valamennyi területén alkotott. Foglalkozott a büntető anyagi jog kérdésével éppúgy, mint a magyar büntönügy sajátosságaival és szükséges reformjával.

Balogh Jenő tudományos és jogalkotási eredményeit kortársai is elismerték, bár nézeteivel nem feltétlenül értettek egyet. A tudomány képviselőinek figyelmét 1888-ban egyetemi magántanárként írt, hétrészes cikksorozatával keltette fel, amelyben részletesen elemezte a bünvádi perrendtartás 1888-as javaslatát.⁷ A javaslat első változatát Csemegi Károly készítette 1881-ben, de annak elfogadására végül nem került sor. Csemegi a tervezetét 1888-ban átdolgozva terjesztette elő, de elfogadására így sem került sor.

Balogh Jenő a kodifikációt korszakos jelentőségűnek tartotta, képtelenségnek nevezte azt, hogy a korabeli Magyarországon három különböző bünvádi eljárásrend vonatkozott az állampolgárokra. Ifjú jogásként ellenezte az esküdtszéki rendszert, úgy vélte, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás során a tény- és jogkérdéseket nem lehet egymástól elválasztani. Cikksorozatában kifejtette a büntetőeljárás rendszerével és szabályozásával kapcsolatos nézeteit. A nyomozóelví eljárással szemben a vádelví eljárást támogatta, és a hazai szabályozás kialakításával kapcsolatban egyértelműen a vegyes rendszer mellett foglalt állást. Elismerte az állam vádmonopóliumát és az ügyész közvádlokénti elsőbbségét, de úgy vélte, a közvádló hatalmát a magánvád és a pótmagánvád intézményével szükséges korlátok közé szorítani. A magánvád fejlődéséről, nemzetközi történetéről is írt, továbbá sokat foglalkozott a sértett eljárásbeli szerepével és jogaival.⁸ A Közleményekben a vizsgált kérdések tudományos áttekintését adta, sajátos módon kiegészítve megállapításait a hazai jogalkotási feladatokkal összefüggő elemzésekkel, gyakorlati értékelésekkel.

Munkája eredményeképpen 1891-ben megbízást kapott a bünvádi perrendtartás javaslatának átdolgozására. A kodifikáció elveit 1892-ben közölte vele Szilágyi Dezső, akkori miniszter, amelynek nyomán az 1892 novemberére elkészült tervezetbe Balogh

7 Közlemények a magyar bünvádi eljárás legújabb törvényjavaslatáról I. Büntető Jog Tára, 1889. XVII. köt. 14. szám, 211-216. o., a továbbiakért lásd: LOSONCZI Eszter-MEZÉY Barina: Balogh Jenő (1864-1953) szakirodalmi munkássága. Állam- és Jogtörténeti Bibliográfiák 16. ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék. Budapest, 2015 15-16.

8 Uo.

Jenő beillesztette az esküdtszék előtt eljárásról, a magánjogi igény érvényesítéséről, valamint a kártalanításról szóló újszerű rendelkezéseket. Ezek nem minden szempontból egyeztek saját nézeteivel, de megfeleltek a kodifikáció irányadó elveinek. Az által készített szövegezésben fogadták el A Bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikket, és ő készítette az indokolás jelentős részét is.⁹

A Bűnvádi perrendtartás hatályba lépését követően, annak tizedik évfordulójának közeledtével, 1909 karácsonyán Balogh a Jogtudományi Közlönyben hívta fel a figyelmet arra, hogy *„a büntető jogtudomány és törvénykezés minden munkásának a figyelmét legalább néhány perczre egy jelentős évfordulóra kell irányoznia”*¹⁰, mert a Bp. hatályba lépése *„több szempontból mindig korszakos marad a magyar büntető törvénykezés történetében”*¹¹. Jelentőségét részben abban látta, hogy *„e földön, hol évszázadokon át nem volt hatályban kodifikált bűnvádi perrendtartás, a bírói belátás korszakát és (...) [a hatóságok] önkényét vagy legalább teljhatalmát a törvénynek kötelező és mindenkire egyforma jogszabálya váltotta fel”*¹². Ennek nem csak büntetőjogi, hanem alkotmányjogi jelentőségét is hangsúlyozta. Kiemelte, hogy a Bp. és annak melléktörvényei, különösen az ahhoz kapcsolódó igazságügyi szervezeti és hatásköri szabályok *„alkotmányunknak és a polgárok szabadságának, egyéni biztonságának és politikai jogainak védőbástyái, a védelem hathatós kifejtésének legfőbb biztosítékai”*¹³, amelyek megakadályozzák, hogy jogállam helyett rendőrállam működjön a büntetőjogi igazságszolgáltatás területén. Bár a tizedik évfordulón nagyívű következtetéseket még Balogh sem tudott levonni a Bp. működésével kapcsolatban, azt leszögezi, hogy a tízévi gyakorlatból kitűnik, hogy nagy szükség volt az új, egységes szabályok kidolgozására és hatályba léptetésére, és megállapítja, hogy a *„bűnügyi tudományok reformeszméi és új igazságai (...) kezdenek érvényesülni”*¹⁴. Óriási haladásnak tartja a Bp. életbe lépésével kapcsolatos előrelépést a bűnügyi tudományok területén, és méltatja az eljárásban résztvevő hatóságok hatalmas munkáját, az új rendszer iránti elkötelezettségét, amely mindenképpen szükséges volt ahhoz, hogy az új eljárási szabályok gyökeret ereszhessenek. Elismerően szól a büntető perjogi irodalom felvirágzásáról is, hiszen e munkák révén ismerszik meg igazán a rendszer valamennyi erőssége és javításra váró gyengesége. Rámutat, hogy a törvény nem a nemzeti jogfejlődés terméke, nem hazai találmány, hiszen az egyes jogintézményeit más európai jogrendszerekről kölcsönözték, elsősorban angol, francia és német forrásból.

Balogh Jenő e rövid munkájában a fiatalokhoz is szól. Intelme és tanácsa jól kifejezi e kor nagyjainak szellemiségét, akik gondolkodva, a reformgondolatokat bátran kidolgozva, a fennálló rendszereket szakmai szemmel, kritikai gondolkodással kísérve, saját felfogásuk és értékrendjük szerint alakították a bűnügyi tudományok rendszerét. Balogh így írt: a

9 SEREG András: Balogh Jenő – A gyorskodifikáció atyja. <https://www.jogiforum.hu/arckep-csarnok/2018/08/17/balogh-jeno-a-gyorskodifikacio-atyja/>

10 BALOGH Jenő: A bűnvádi perrendtartás első tíz éve. Jogtudományi Közlöny 1909/52. 448.

11 Uo.

12 Uo.

13 Uo.

14 Uo.

Bp-vel kapcsolatban fellángoló évtizedes viták, szakmai ellenségeskedések, valamint a kodifikációs folyamat és az elmúlt tíz év tapasztalatai „*tanulságul és vigaszul szolgálhatnak a fiatalabb nemzedéknek arra, hogy ne ijedjenek meg, ha valamely, ezentul keresztül viendő törvényhozási reformmal szemben a konzervatívok egy része odaállítja a keresztülvihetetlenség és nehézkesség vádját, vagy a régi jogot, amelynek helyébe a törvényelőkészítő és a törvényhozás jobbat akart állítani, felmagasztalja, az új eszméket pedig, mint valami külföldről importáltakat egyszerűen elutasítja magától*”¹⁵.

A Bp. rendelkezéseit tekintve Balogh úgy ítélte meg, hogy a törvény beváltotta a hozzá fűzött reményeket, de felhívja a figyelmet, hogy 1909 végén még mindig a büntető perjog lassú átalakulásának idejét élik.

Az eljárás előkészítő és közbenső szakaszára, különösen a főtárgyalásra vonatkozó rendelkezéseket sikeresnek tartotta. A perorvoslatokkal kapcsolatban számos kritikai észrevételt megfogalmazott és előre vetítette a rendszer megreformálásának szükségességét. Sürgette a fiatalkorúakra vonatkozó eljárások szabályainak mielőbbi rendezését. Erre később, igazságügy-miniszterként végül lehetősége nyílt, 1913-ban létrehozták a fiatalkorúak büntetőbíróóságát és megvalósult a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntető jogszabályok reformja is. E tekintetben Balogh elképzeléseinek kiindulópontja a fiatalkorúak nevelésének szükségessége és a megelőzés különös hangsúlyozása volt.¹⁶

Balogh Jenő számos hazai és külföldi jogi egyetemen kapott katedrát, fontosnak tartotta a fiatalok oktatását, és szívügye volt az egyetemi állapotok rendezése. Műveiben visszatérően kifogásolta a büntető perjog oktatásának és főleg számonkérésének módját. 1910-ben egy ugyancsak – az abban az időben hetilapként megjelenő – Jogtudományi Közlönyben megjelent írás szerint új közoktatásügyi államtitkári programbeszédében kijelentette, hogy „*visszának tartom azt, hogy a közigazgatási tisztviselők, akik a rendőri büntető bírászkodás terén, a gyámügyi igazgatásban és más tereken ítélkezésre és jogszabályok alkalmazására vannak hivatva, a jogtudományi és államtudományi államvizsgák bifurkációja révén ma nem tesznek tanúságot jogi tudományaikról. Jelenleg megtörténhetik, hogy egy szolgabíró vagy egy minisztériumi hivatalnok évtizedeken át igazságot szolgáltat és ítélkező tevékenységet fejt ki, habár magánjogot, büntetőjogot, büntető perjogot stb. csak hallgatott – vagy névleg hallgatott – de azokból soha vizsgálatokat nem tett.*”¹⁷ Az egyetemi hallgatókról is megvolt a maga véleménye: „*Nagy nemzeti veszedelemnek tartom, hogy az egyetemeken s némely jogakadémiákon a hallgatóságnak, különösen a joghallgatóknak jelentékeny része éveken keresztül, különösen az ötödik félétől a nyolcadikig nemcsak előadásokra nem jár, hanem egyáltalában nem foglalkozik komoly munkával. Ezeken az állapotokon is változtatnunk kell.*”¹⁸

Kétségeivel nem volt egyedül. Finkey Ferenc is több ízben felszólalt irományaiban a jogi oktatás reformja érdekében, különösen a büntető perjog önálló tantárggyá és szigorlati

15 Uo.

16 LOSONCZI-MEZEY 7.

17 A jogi oktatás reformja. Jogtudományi Közlöny 1910/50. 433.

18 Uo.

tárggyá tétele érdekében. Egyebek mellett A magyar büntető eljárás tankönyve című munkája harmadik kiadásának előszavában írja, hogy bár „*a jogtudományi államvizsgának és doktorátusnak, a gyakorlati bírói és ügyvédi vizsgának egyik legjelentékenyebb anyagát képezi és jogi főiskoláink tanrendjében ez a fontos stúdium [a büntető perjog], még sem szerepel külön és kötelező tantárgy gyanánt.*”¹⁹ Némi csalódottsággal így zárja szavait: „*miután a jogi oktatásügynek immár másfél évtized óta húzódó reformja úgy látszik még mindig nehézségekkel küzd, nem lehetne-e egy rövidke miniszteri rendelettel ennek a nagy joganyagának beható előadását kötelezővé tenni? Több mint tíz éve sürgetem ezt a kérdést jogi lapjainkban, hátha valamikor mégis csak vizshangot keltenének szavaim.*”²⁰

Balogh Jenő vallás- és közoktatásügyi államtitkári ténykedésének kezdetén végre megkezdődött az egyetemi jogi oktatás reformja, amelynek kialakításában Balogh jelentős szerepet vállalt. Az ennek eredményeképpen megjelent, Az Egyetemek és jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjéről szóló szabályzatot megállapító 1911. évi 12800. sz. kultuszminiszteri rendelet²¹ elismerte a büntető perjog tudományának önállóságát és meghatározta a büntető perjog helyét a tanmenetben. A tantárgyat az 1912/13-as tanévtől kezdődően a 6. félévben tanították heti 5 órában, és a büntető perjog alapvizsga, sőt, államvizsga tantárggyá vált.

A magyar büntető perjog oktatásának alakításában Balogh Jenő tankönyvszerzőként is jelentős szerepet vállalt.²² Számos tudományos igénnyel elkészített perjogi tanulmány publikálását követően 1901-ben megjelent munkája, a Magyar bűnvádi eljárási jog, általános tanok Finkey Ferenc szerint az első és „*máig egyedülálló*” hazai munka, amely a büntető perjog alapvető kérdéseit „*igazi tudományossággal*” fejtette ki, és a „magyar büntető perjogi tudományt megeremtette”.²³

Balogh Jenő maga is úgy gondolta, hogy tankönyve, „*az első kísérlet a bűnvádi perrendtartásba (1896. évi XXXIII. tc.), valamint melléktörvényeibe (1897. évi XXXIII., 1897. évi XXXIV. tc.) foglalt magyar bűnvádi eljárási jognak mind jogtörténeti, mind összehasonlító jogi alapon, szélesebb keretben való, rendszeres és tudományos feldolgozására*”.²⁴

Balogh – igen termékeny íróként – a büntetőeljárás területén is nagyon sokat publikált. A tankönyvei mellett 1910-ben újra kiadta író társaival a Bp. kommentárját

19 FINKEY FERENCZ: A magyar büntető eljárás tankönyve. Politzer-féle Könyvkiadóvállalat. Budapest, 1908

20 Uo.

21 Hivatalos Közlöny 1911/21. 411. https://dlib.ogyk.hu/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=1605634.xml&dvs=1713899109564-46&locale=hu_HU&search_terms=&adjacency=&VIEWER_URL=/view/action/nmets.do?&DELIVERY_RULE_ID=4&divType=&usePid1=true&usePid2=true

22 STIPTA ISTVÁN: Balogh Jenő és a büntető perjog. Jogtörténeti Szemle. 2016/1. 35.

23 FINKEY FERENC: A felek fogalma és köre a büntetőjogi per mai elméletében. In: Büntetőjogi dolgozatok Balogh Jenő születése ötvenedik évfordulójának ünnepére. Bűnügyi Szemle, Pécs, 1916, 110.

24 BALOGH JENŐ: Magyar bűnvádi eljárási jog I. rész. Általános tanok. Grill Kiadó, 1901 III.

több kötetben, több ezer oldalon²⁵, de írt a jogakadémiák válságáról, a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület kongresszusairól²⁶, a büntetőeljárás szabályok külföldi fejlődéséről, a fiatalkorúak büntetőjogáról, és számos egyéb témáról. Élete utolsó évtizedeiben inkább közéleti tartalmú írásokat jelentetett meg, pályatársairól és a magyar jogtudomány korábbi nagyjairól is több ízben megemlékezett (Deák Ferenc, Széchenyi István, Tisza István, Tóth Lőrinc, Wlassics Gyula, stb.).²⁷

Bár Finkey Ferenc az amerikai tanulmányútjain tapasztaltakat felhasználva megfogalmazta, hogy Európában körülményes, nehézkes a jogalkotásig vezető folyamat, „óriási tudományos tollháborúk vezetnek be, illetve készítik elő az új intézményeket”²⁸, és az amerikaikhoz képest szobatudósnak nevezhető hazai jogtudósok lassan haladnak a reformok útján, Balogh Jenő életműve talán cáfolja ezt a vélekedést. Egy biztos: ő és kortársai – köztük Finkey Ferenc – a jelentős számú publikációjuk és jogalkotási eredményük mellett szemléletet is hagytak az utókorra, rendkívül műveltek, olvasottak és tájékozottak voltak, polihisztorként összefüggéseiben szemlélték a bűnügyi tudományok egyes részterületeit és az élet ezeket körülvevő történéseit. Az általuk vallott értékek, a tudományosság igénye, a közleményeikben tetten érhető szabatos fogalmazásmód, a társadalom felé megnyilvánuló felelősségtudat és felelősségvállalás ma is példaként szolgálhatnak.

25 BALOGH Jenő, EDVI ILLÉS Károly, VARGHA Ferencz: A bűnvádi perrendtartás magyarázata: kiegészítve az esküdtbírósról s a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló törvényekkel I. kötet; II. átdolgozott kiadás. Grill Nyomda. Budapest, 1910

26 A XI. nemzetközi büntetőjogi kongresszus I. Jogi tudományi Közlöny, 1910. 45. évf. 36. szám, 297-299.

27 Lásd: LOSONCZI-MEZEY 10-27.

28 DOMOKOS Andrea: Finkey Ferenc, a kálvinista büntetőjogász. Erdélyi Jogélet 2021/1. 40., FINKEY Ferenc: Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei. Magyar Tudományos Akadémiai Értekezés. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1911, 14.

Dorang Zsanett¹

A FIATALKORÚAKRA VONATKOZÓ BÜNTETÉSKISZABÁSI GYAKORLAT ÚJ ÚTJÁN

Kedves Andrea!

Immáron hét éve, hogy megismerhettelek, mikor még utolsó éves gimnazistaként nyílt nap alkalmából érkeztem az egyetemre és te tartottad a köszöntőt és egy bemutatkozó előadást. Nem érdemtelenül, hiszen energikus és magával ragadó személyiséged mindig felkeltette a hallgatók figyelmét a büntetőjog előadásokon. Magam is azon hallgatók közé tartozom, és hidd el rengetegen vagyunk, akiket az győzött meg, hogy a Károlit válasszuk, hogy a nyílt napon megbizonyosodhattuk róla, hogy itt olyan tanárok oktatnak, mint amilyen te is vagy. Egy igazán laza és segítőkész személy, aki szakmai tudását izgalmas módon tudja a hallgatóknak átadni. Hozzád írtam az évfolyam-, a szakdolgozatomat, az OTDK dolgozatomat, a Szakkollégiumban voltál a mentortanárom, részt vettem az általad szervezett egyetemen kívül programokon mint amikor börtönlátogatásra, javítóintézeti látogatásokra mentünk, így a legnagyobb tapasztalatból mondhatom, hogy a leginkább hallgatóközpontú oktatók egyike vagy. Bármikor kereshettünk kérdéseinkkel, vártuk az előadásaidat, melyeknél mindig érdekesítő módon tartottál meg és nem sajnáltad az időt a versenyfelkészítésekre, mint amikor az OTDK előtt számos gyakorló TDK alkalmat szerveztél nekünk online még a koronavírus időszakában is. Hatalmas megtiszteltetés számomra, hogy mindezek után ma már együtt dolgozhatok veled, de továbbra is tanulhatok tőled. Kérlek maradj mindig ilyen életvidám és a te szavajárásoddal élve harsány személy, mert mi a hallgatóid és volt hallgatóid így szeretünk téged.

Még legalább ugyanennyi évet kívánok neked boldogságban és egészségben!

Isten éltesen Andrea!

Bevezetés

A fiatalkorú bűnelkövetővé válás, a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetéskiszabás, illetve esetükben a megelőzés, mind a speciális és mind a generális egy komplex kérdés, mivel a büntetőjog rengeteg kérdésre önmagában nem nyújt választ, sok esetben szükséges a szociológia, a szociálpolitika, vagy a pszichológia területéhez nyúlni.

Tanulmányomban egy rövid áttekintést kívánok nyújtani a nemzetközi egyezményekben megfogalmazott minimumkövetelményeiről a fiatalkorúakra vonatkozó büntetéskiszabásról, majd a hazai jogforrásban ezen szabályok megvalósulásáról. A munka

1 Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, egyetemi tanársegéd, Bűnügyi Tudományok Intézete.

központjában pedig az 5/2023. Jogegységi Határozat áll, amelyet a Kúria a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 109. § (1) bekezdésével összefüggésben hozott meg.

Nemzetközi szabályok

A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) – amelyet Magyarország az 1991. évi LXIV. törvény által iktatott be – 37. cikk b) pontjának második mondata rendelkezik arról, hogy az „Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy (...) A gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, vagy vele szemben szabadságvesztés-büntetés kiszabása a törvény értelmében csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal”.

Az 1985. november 29.-én elfogadott a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimumkövetelményekről szóló 40/33. számú ENSZ Közgyűlési határozat (a továbbiakban: Pekingi szabályok) egyrészt alapvető szabályokat fogalmaz meg a részes államokra nézve, másrészt a későbbi nemzetközi dokumentumoknak is az alapját képezi.

A Pekingi szabályok 17.1 alpont a) pontja szerint az alkalmazott szankciónak nemcsak a cselekmény tárgyi körülményeivel és súlyával, hanem a fiatalkorú személyi körülményeivel és szükségleteivel, valamint a társadalom szükségleteivel is arányban kell állnia. Továbbá, a b) pontja szerint a fiatalkorú személyi szabadságának korlátozása csak alapos megfontolás után és a lehetséges minimumra korlátozható.

A Pekingi szabályok 17.1. b) pontjához fűzött indoklás értelmében az intézményi elhelyezés alternatívái a lehető legnagyobb mértékben alkalmazandók, figyelembe véve a fiatalkorúak sajátos igényeinek való megfelelés szükségességét. Így teljes mértékben ki kell használni a meglévő alternatív szankciók körét, és akár új alternatív büntetéseket, intézkedéseket kell kidolgozni, a közbiztonságot is szem előtt tartva. A próbaidő tekintetében az indoklás leszögezi, hogy a lehető legnagyobb mértékben szükséges biztosítani.

A dokumentum két esetben engedélyezi a fiatalkorúak büntetőintézetbe való fogvartartását 1. ha súlyos, más személy elleni erőszakos cselekményt követett el, vagy 2. ha ítélet alapja más súlyos bűncselekmények elkövetésében való megrögzöttség.²

Továbbá, a fiatalkorúak intézetben történő elhelyezése mindig a legvégső esetben és a szükséges minimális időtartamra alkalmazható. Ennek az oka az indoklás szerint, hogy önmagában a szabadságvesztésnek is számos káros hatása van az egyénre, amely fokozottan igaz a fiatalkorúakra nézve, azonban esetükben, (mivel még fejlődés alatt állnak) valószínűsíthetően súlyosabban érvényesül a szabadságelvonnás tekintetében a megszokottól, így a szociális környezettől való elszakadásnak a negatív hatásai.³

2 Pekingi szabályok 17.1. alpont c) pontja. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf>

3 Uo. 19.1. pont és az ahhoz fűzött indoklás, lásd még VASKUTI András: A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalkorúak büntető igazságszol-

A szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmének szabályairól szóló 45/113. számú ENSZ Közgyűlési határozat (a továbbiakban: Havannai szabályok) szintén előírja, hogy a szabadságelvonás a fiatalok esetében csak végső eszközként alkalmazható, továbbá visszautal a Pekingi szabályokra, amikor megállapítja, hogy a fiatalokat csak a Pekingi szabályok szerint lehet megfosztani a szabadságuktól, valamint velük szemben a szabadságvesztés csak végső eszközként, a legrövidebb szükséges időtartamra, és csak kivételes esetekben alkalmazható.⁴

Végül, a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/800 irányelve is rögzíti, hogy a „gyermek esetében a szabadságelvonás, különösen a fogvatartás, csak a legvégső esetben alkalmazható. (...) A tagállamok biztosítják, hogy amennyiben lehetséges, az illetékes hatóságok a fogva tartástól eltérő alternatív intézkedéseket (alternatív intézkedések) alkalmazzanak.”⁵

A hazai szabályokról röviden

A jogalkotó a fiatalok nézve úgy alkotta meg a szabályozást, hogy azt nem egy külön kódex tartalmazza, hanem a Btk. egy külön fejezetben határozza meg a rájuk vonatkozó rendelkezéseket, így azokban az esetekben, amikor a XI. Fejezetben nincsenek eltérő normák, akkor az Általános Részi szabályok az alkalmazandók.⁶

A büntetésnek alapvetően három célja van: a társadalom védelme, a megelőzés és a megtorlás.⁷ Ezzel ellentétben a „fiatalokkal szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatal helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon, erre tekintettel az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiatal nevelését és védelmét kell szem előtt tartani.”⁸ Azaz a jogalkotó a fiatalok tekintetében a speciális prevenciót helyezi előtérbe.⁹

gáltatásában, Budapest, 2016., 76-78. https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32555/Disszertacio_VaskutiAndras_EDIT.pdf?sequence=1&isAllo-wed=y

4 Havannai szabályok 1-2. cikk. https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/United_Nations_Rules_for_the_Protection_of_Juveniles_Deprived_of_their_Liberty.pdf

5 A büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/800 irányelv 10. cikk (2) bekezdés, 11. cikk.

6 Btk. 106. §-hoz fűzött indoklás.

7 Btk. 79. §. Lásd DOMOKOS Andrea: Egyes rövidtartamú szabadságelvonó szankciókról. In Domokos Andrea (szerk.): *Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe: konferencia utókiadvány*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 74.

8 Btk. 106. § (1) bekezdés.

9 DOMOKOS 2014. 74.

A nevelés eszközeinek érvényesülése érdekében a jogalkotó a következő sorrendet határozta meg a szankciók kiválasztását illetően:

1. szabadságelvonással nem járó intézkedés,
2. szabadságelvonással nem járó büntetés,
3. szabadságelvonással járó intézkedés,
4. szabadságelvonással járó büntetés.

Így a „fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás során elsődlegesen azt kell megvizsgálni, hogy van-e helye szabadságelvonással nem járó intézkedés – azaz megrovás, próbára bocsátás, vagy jóvátételi munka – alkalmazásának. Büntetést csak akkor lehet kiszabni, ha a bíróság azt állapítja meg, hogy másként nem érhető el a fiatalkorú helyes irányba történő fejlődése. Erre utalhat a sorozatos elkövetés, a többes halmazat, az elkövetési mód, a több minősítő körülmény, a motívum, a társtetteség, a csoportos, vagy a bűnszövetségben való elkövetés.”¹⁰

A felnőttkorúak esetében a határozott ideig tartó szabadságvesztés legrövidebb tartama három hónap, leghosszabb tartama húsz év, ezzel szemben a fiatalkorúra kiszabható szabadságvesztés legrövidebb tartama bármely bűncselekmény esetén egy hónap.¹¹

5/2023. Jogegységi határozat: előzmények

A Kúria B.III. tanácsa terjesztett elő a jogegység érdekében előzetes döntéshozatali indítványt, mivel el kívánt térni a Kúria által korábban meghozott két határozattól.¹² A következő ügy kapcsán fogalmazta meg az indítványozó az eldöntendő kérdést.¹³

A Pesti Központi Kerületi Bíróság a fiatalkorú I. rendű terheltet bűnösnek mondta ki közfeladatot ellátó személy elleni erőszak büntetében (Btk. 311. § (1) bekezdés a) pont, (2) bekezdés) és rongálás vétségében (Btk. 371. § (1) bekezdés, (2) bekezdés a) pont), mint bűnsegédet. Ezért öt halmazati büntetésül háromszáz óra fizikai munkakörben letöltendő közérdekű munka büntetésére ítélte.¹⁴

A bíróság az ítéletében a büntetési tételkeretet a súlyosabb bűncselekmény, azaz a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak büntetének alapulvételével határozta meg, amely bűncselekményt a Btk. két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntet. Azonban a halmazati szabályok figyelembevételével a bíróság a büntetési tételkeretet a Btk. 109. § (1) bekezdése szerint egy hónaptól hét év hat hónapig terjedő szabadságvesztésben állapította meg a fiatalkorú terheltre nézve.¹⁵

10 Btk. 106. §-hoz fűzött indoklás.

11 Btk. 36. §, 109. § (1) bekezdés.

12 A két határozat: Kúria Bfv.420/2019/6., Bfv.936/2018/15. számú határozat.

13 5/2023. Jogegységi határozat [1]-[2] indoklás.

14 Uo. [3] indoklás.

15 Uo. [3]-[4] indoklás.

A másodfokon eljáró Fővárosi Törvényszék ítélete az I. rendű terhelttel szemben kiszabott büntetés nemét és mértékét nem érintette, továbbá, helyeselte az elsőfokú bíróság által kiszabott szabadságvesztéssel nem járó büntetés, vagyis a közérdekű munkát elegendőnek tartotta a Btk.-ban megfogalmazott büntetési célok és büntetéskiszabási elvek érvényesüléséhez. Valamint, reagálva a Fővárosi Főügyészség érvelésére, a bíróság kifejtette, hogy a Btk. 109. § (1) bekezdése alapján a fiatalkorúra kiszabható szabadságvesztés legrövidebb tartama bármely bűncselekmény esetén egy hónap és a Btk. 116. § (1) bekezdése alapján próbára bocsátásnak bármely bűncselekmény elkövetése esetén helye van a fiatalkorúval szemben. Végezetül, utalt a Btk. 106. § (3) bekezdésében megfogalmazott kötelező elvekre miszerint fiatalkorúval szemben csak akkor lehet szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni vagy szabadságelvonással járó büntetést kiszabni, ha az intézkedés vagy a büntetés célja más módon nem érhető el.¹⁶

A Fővárosi Főügyészség azonban törvénytörőnek találta a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak büntetési tételére tekintettel a kiszabott közérdekű munkát, így felülvizsgálati indítványt terjesztett elő. Hangsúlyozta a Főügyészség az indítványában a 'büntetéskiszabás' és a 'büntetési tétel' közötti különbség fontosságát, valamint, hogy a Btk. 33. § (4) bekezdése és a Btk. 82. §-a a büntetési tételre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz és ezen szakaszok alkalmazhatóságát érvelése szerint a jogalkotó a Btk. Különös Részi tényállásában megállapított büntetési tétel alsó határához igazítja, nem pedig a fiatalkorúval szemben a cselekmény miatt kiszabható leghosszabb vagy legrövidebb büntetési tartamhoz köti.¹⁷

A felülvizsgálati indítvány szerint, tehát a fiatalkorúakra is alkalmazandó a Btk. 33. § (4) bekezdése, amely a következőt állapítja meg: „Ha a bűncselekmény büntetési tételének alsó határa nem éri el az egy év szabadságvesztést, szabadságvesztés helyett elzárás, közérdekű munka, pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, sportrendezvények látogatásától való eltiltás vagy kiutasítás, illetve e büntetések közül több is kiszabható.” Vagyis, abban az esetben, ha a „bűncselekmény büntetési tételének alsó határa egy év vagy ezt meghaladó szabadságvesztés, akkor a büntetés enyhítésére csak az enyhítő szakasz, a Btk. 82. § alkalmazásával van lehetőség.”¹⁸

Megjegyzem, hogy a Btk.-nak fentebb idézett 33. § (4) bekezdése 2021. január 1-je óta hatályos és a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2020. évi XLIII. törvény 58. §-a iktatta be. Korábban a következőképpen szabályozta az idézett szakaszt a jogalkotó: „Ha a bűncselekmény büntetési tételének felső határa háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb, szabadságvesztés helyett elzárás, közérdekű munka, pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, sportrendezvények látogatásától való eltiltás vagy kiutasítás, illetve e büntetések közül több is kiszabható.”¹⁹

16 Uo. [6]-[7] indoklás.

17 Uo. [9] indoklás.

18 Uo. [10], [12] indoklás.

19 Btk. 33. § (4) bekezdés 2020. 12. 31.-ig hatályos állapot.

Mint látható, az egyetlen különbség, hogy a szabadságvesztéssel nem járó büntetést, vagy intézkedést a bíróság jelenleg a hatályos szabályok szerint akkor szabhat ki vagy alkalmazhat ha a bűncselekmény „büntetési tételének alsó határa nem éri el az egy év szabadságvesztést”, míg 2021 előtt abban az esetben, ha a „büntetési tételének felső határa háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb”. A jogalkotó a módosítást technikai jellegű pontosításnak tekintette, amely az indoklás szerint annak érdekében szükséges, hogy a Btk. különös részi büntetési tételeihez a szabályozás koherensen igazodjon.²⁰

Összességében az ügyészség azt az álláspontot képviselte az indítványában, hogy a szabadságvesztésnél enyhébb büntetés alkalmazása a fiatalkorúakra nézve sem lehetséges, azon bűncselekmények esetében, amikor a különös részi büntetési tétel alsó határa kétévi szabadságvesztés. Valamint megjegyezte, hogy a büntetés enyhítése csak a Btk. 82. §-nak az alkalmazásával lehetséges.²¹

5/2023. Jogegységi határozat: érintett határozatok

Az előzetes döntéshozatali indítvány négy a jelen eljárás tárgyát képező kérdést érintő felülvizsgálati határozatot jelölt meg, azonban ezek közül a Kúria a Bírósági Határozatok Gyűjteményében két ítéletet tett közzé.²² A következőkben bemutatni a hozzáférés okán csak az utóbbi kettőt tudom. Megjegyzem, hogy mind a négy határozat meghozatala során a Btk. 33. § (4) bekezdésének még a 2021. január 1-je előtt hatályos szövegét alkalmazta a bíróság.

Az első ügyben a felülvizsgálattal érintett I. rendű fiatalkorú terheltet az elsőfokú bíróság 1 év 6 hónap szabadságvesztésre és 2 év közügyek gyakorlásától eltiltásra ítélte társtettesként, elkövetett önbíráskodás büntettének kísérlete miatt, amelyet a Btk. 368. § (2) bekezdés b) és c) pontja szerint felfegyverkezve és csoportosan követtek el. A szabadságvesztést a bíróság a fiatalkorúak fogházában rendelte el, azzal, hogy a terhelt legkorábban a büntetése kétharmad részének kitöltését követően bocsátható feltételes szabadságvesztésre. Továbbá, – tekintettel arra, hogy a fiatalkorú terhelt felfüggesztett szabadságvesztés hatálya alatt követte el a cselekményét – az elsőfokú bíróság elrendelte a korábbi ítélettel kiszabott 3 hónapi szabadságvesztés utólagos végrehajtását.²³

A tényállás lényege a következő volt:

Név 5. 2013. év május hónapját megelőzően több évig élettársi kapcsolatban élt Név 6.-al, aki jelenleg Név 7. sértett felesége. Név 5. 2013 évben a szabadságvesztés büntetését töltötte Budapesten. Név 6. - aki ekkor még Név 5. élettársa volt - vállalta, hogy Név 5. büntetőügyében a vádemelésre megbízott ügyvéd részére megfizeti az ügyvédi

20 A büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2020. évi XLIII. Törvény 58. §-ához fűzött indoklás.

21 5/2023. Jogegységi határozat [17] indoklás.

22 Közzétett határozatok: Kúria Bfv.936/2018/15., Bfv.420/2019/6. Közzé nem tett határozatok: Bfv.1.866/2015/12., Bfv.462/2017/6.

23 Pesti Központi Kerületi Bíróság Fk. 13.278/2016/43., Kúria Bfv.III.936/2018/15. [1] indoklás.

munkadíjat, amelynek az összege 100.000.- forint volt. Név 6. kifizetett az ügyvédnek 40.000.- forintot, de még további 60.000.- forinttal tartozott neki, amely összeg megfizetésére tőle halasztást kapott. Mivel Név 6. 2013 év tavaszán élettársi kapcsolatot létesített Név 7. sértettel, akivel később házasságot is kötött a vádlottak attól tartottak, hogy Név 6. nem fogja kifizetni az ügyvédi munkadíj megmaradt részét. A vádlottak köztük I. rendű vádlott – aki a felülvizsgálattal érintett – zaklatni kezdte Név 6.-ot és Név 7-et, fenyegető üzeneteket hagytak a párnak. Fiatalkorú I. rendű vádlott telefonon felhívta Név 7. sértettet és ingerülten azt követelte tőle, hogy adja oda az ügyvéd 60.000 forintját, mert ha nem, akkor felgyújtja az autójával együtt, majd felszólította Név 7. sértettet, hogy menjen a megadott címre és beszéljék meg, hogy mikor adják oda a pénzt. Név 7. sértett barátjával Név 9-el együtt ment el a találkozóra. A sértett a találkozóra 19 óra 20 perc körüli időpontban érkezett meg gépkocsival, vele volt az ekkor kissé ittas állapotban lévő Név 9 is. Bár fiatalkorú I. rendű vádlott azt ígérte a sértettnek, hogy egyedül fog menni a találkozóra, ennek ellenére ekkor már a társaságában volt IV. rendű vádlott, míg kissé távolabb várakozott fiatalkorú II. rendű vádlott és III. rendű vádlottak - akik mindannyian tudtak arról, hogy a sértett miért érkezett. Ekkor a közelben tartózkodott legalább 10 ismeretlenül maradt személy is. Fiatalkorú I. rendű vádlott ekkor a sértetthez lépett és indulatosan, emelt hangon felszólította Név 7. sértettet, hogy „szarja ki a pénzt”, amelyre válaszul Név 7. sértett közölte, hogy ki fogja fizetni az ügyvédi munkadíj további részét is az ügyvédnek. Majd ezzel időben szinte egyszerre IV. rendű vádlott a tenyerével a jobb arcfelén megütötte Név 7. sértettet, akinek az ütés a tarkóját és a fülét érte. Erre a vádlottak mindannyian megtámadták Név 7. sértettet, őt a fején, a lábszárán és bordatájékán ütni-rúgni kezdték, kavicsokkal dobálták. Ennek során fiatalkorú I. rendű vádlott ökölrel legalább kétszer a fején, III. rendű vádlott ökölrel többször a fején és a tarkóján megütötte a sértettet. A támadásba bekapcsolódtak a közelben tartózkodó ismeretlenül maradt, feltehetően a vádlottak kérésére megjelent személyek is. A sértett a támadás hatására egy alkalommal a földre esett, de onnan a saját erejéből felállt. Eközben fiatalkorú I. rendű vádlott egy rövid időre a sértett és az őt támadó több mint 10 személy közé szorult, ekkor I. rendű vádlott próbálta ellökdösní a sértettet támadókat a közeléből. Név 9 kelt a sértett védelmére, ő a sértett támadóit a testével próbálta visszatartani. Közben fiatalkorú I. rendű vádlott és Név 5. IV. rendű vádlottak kicsaptak 1-1 feltehetően pillangókést, azokkal hadonásztak és azt kiabálták, hogy „szúrjátok meg, öljétek meg!”, így támadtak ismét a sértettre. A sértett félelmében beugrott a közelben leállított személygépkocsijába. Ekkor III. rendű vádlott a kezében lévő kisméretű betondarabbal a sértett gépkocsijának első szélvédőjét kezdte ütni. Ekkor a korábban a sértettet támadó ismeretlenül maradt személyek is a sértett gépkocsijához mentek, rugdosni kezdték a gépkocsi ablakait, a kocsiszekrény oldalát és sárvédőit. Név 7. sértett közben beindította a gépkocsit és elhajtott a helyszínről.²⁴

A másodfokú bíróság a terhelt büntetését az időmúlásra tekintettel 90 napi elzárásra enyhítette és mellőzte a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtásának elrendelésére

24 Pesti Központi Kerületi Bíróság Fk. 13.278/2016/43. 4-6.

vonatkozó rendelkezéseket. Ugyanakkor hangsúlyozta a szabadságvesztéssel járó büntetés indokoltságát a fiatalkorú vádlottra nézve, tekintettel a kezdeményező szerepére, valamint kifejtette, hogy a bántalmazásban való részvétele a személyében rejlő nagyobb társadalomra veszélyességre utal.²⁵

Az önbíráskodás büntetési tétele a csoportosan, illetve felfegyverkezve való elkövetésre tekintettel 2 évtől 8 évig terjedő szabadságvesztés. A Kúria kifejtette, hogy a „*Btk 33. § (4) bekezdése és a 82. §-a a büntetési tételnél enyhébb büntetés alkalmazhatóságát nem a fiatalkorúval szemben a cselekmény miatt kiszabott leghosszabb, vagy legrövidebb büntetési tartamhoz köti, hanem a Különös részi törvényi tényállásban megállapított büntetési tétel felső, illetve alsó határához igazítja.*” Azonban megállapította, hogy törvényes lehetősége nyílt a másodfokú bíróságnak az elzárás kiszabására a kétszeres leszállás által a Btk. 82. § (2) bekezdés c) pont, illetve a (4) bekezdésére figyelemmel a (3) bekezdés alkalmazása mellett.²⁶

A másodfokú bíróság által kiszabott 90 napi elzárás a fiatalkorú vádlottal szemben nyilvánvalóan törvénytörtő volt tekintettel a Btk. 111. §-ra, amely szerint „a fiatalkorúval szemben kiszabható elzárás legrövidebb tartama három nap, leghosszabb tartama harminc nap.”

A Kúria megállapította, hogy ha a „másodfokú bíróság az enyhítő rendelkezés kétszeres alkalmazásával 30 napot meg nem haladó tartamú elzárást szabott volna ki a terhelttel szemben, az megfelelne a törvényi tételkeretnek és nem alapozna meg felülvizsgálatot lehetővé tevő anyagi jogi szabálysértést.” Az elsőfokú bíróság azonban a tettnek és az elkövetőnek is megfelelő törvényes büntetést szabott ki. A Kúria nem látott okot, attól eltérő büntetés alkalmazására, tekintettel a fiatalkorú vádlott büntetett előéletére, valamint arra, hogy a két pontban is súlyosabban minősülő vagyron elleni erőszakos bűncselekményt a felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje alatti követte el, és még további büntetőeljárások hatálya alatt áll, így az elsőfokú bíróság által kiszabott büntetéssel egyező döntést hozott.²⁷

A második ügy tényállása a következő volt: A fiatalkorú vádlott egy lakásotthonban lakott, ahol a lakásotthon vezetője szóban fegyelmezni próbálta, mire a vádlott a sértettre kiabálta, hogy „legyen rákos a tüdőd, te egy rohadt geci vagy”. Majd a vádlott kiment dohányozni az épület udvarára, a sértett követte és felszólította a vádlottat, hogy a kapu elé menjen cigarettázni, mivel a lakásotthon teljes területén tilos a dohányzás. A fiatalkorú a felszólításnak nem tett eleget, ezért a sértett a vádlott jobb karját megfogva útbaindította a kapu felé. A vádlott nem akart a kapuhoz menni, ezért a „sértett a fiatalkorú vádlott kezéből a cigarettát kisöpörte, azt eltaposta. Ezt követően a fiatalkorú vádlott egy alkalommal jobb lábbal, közepes erővel megrúgta az I. sz. tanú sértett bal térdét, mely cselekmény után az I. sz. tanú sértett a lakásotthon épületébe bement.” A sértett a bal térdén zúzódásos sérülést szenvedett el, amely 8 napon belül gyógyuló.²⁸

25 Fővárosi Törvényszék Fkf.6055/2018/17. 6.

26 Kúria Bfv.III.936/2018/15. [19]-[20] indoklás.

27 Uo. [24]-[26] indoklás.

28 Szolnoki Járásbíróság Bpk.143/2018/3.

A járásbíróóság a vádlottal szemben közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűntette és testi sértés vétsége miatt – halmazati büntetésül – 140 óra közérdekű munka büntetést szabott ki.²⁹

A felülvizsgálat során a Btk. 33. § (4) bekezdésével kapcsolatosan a Kúria kifejtette, hogy *„fiatalkorú és felnőtt elkövető esetén egyezően a büntetési tétellel kapcsolatos rendelkezéseket tartalmaz, amikor előírja, hogy a büntetési tételnél enyhébb büntetés milyen maximális büntetési tétel mellett szabható ki.*”³⁰

A Kúria két ok miatt találta törvénytörőnek a kiszabott büntetést. Az első, hogy a bíróság úgy szabott ki – a Btk. 112. §-ával ellentétesen – közérdekű munkát a fiatalkorú terhelttel szemben, hogy az ügydöntő határozat meghozatalakor még nem töltötte be a tizenhatodik életévét. A második, hogy a *„büntetési tételkeret alsó határánál enyhítő rendelkezés alkalmazása nélkül törvénytörően szabott ki közérdekű munkát.*”³¹

A Kúria megváltoztatva a megtámadott határozatot, próbára bocsátást alkalmazott a terhelttel szemben, mivel ezen intézkedést találta a legmegfelelőbbnek a fiatalkorú nevelése, valamint helyes irányba fejlődése érdekében.³²

Az első és a második ügyben is a fiatalkorú elkövető erőszakos bűncselekmény(ek)e)t valósított meg, azonban nagy mértékben van különbség a két cselekmény táradalomra való veszélyességében. Hiszen az első tekintetében a fiatalkorú elítélt több mint tíz emberrel követték el a bűncselekményt mely során egy központi, kezdeményező szerepet vállalt, két minősített esetét is megvalósította az önbíráskodásnak, valamint egy tervezett elkövetés volt, hiszen az elítélt telefonon is több alkalommal megfenyegette a sértettet, valamint a bűncselekmény végrehajtásának időpontjában lévő találkozót is a fiatalkorú határozta meg és közölte a sértettel. Ezen kívül egy ízben már volt büntetve, valamint az elsőfokú eljárás alatt további három büntetőeljárás volt vele szemben folyamatban. Így a végrehajtandó szabadságvesztés álláspontom szerint az első ügy tekintetében indokolható volt. Míg a második ügy esetében a bíróság nem véletlenül a próbára bocsátást alkalmazta, hiszen a cselekményét a fiatalkorú tizenhatodik életévének betöltése előtt követte el, amikor fokozottan érvényesül a speciális prevenció cél, vagyis hogy a fiatalkorút elsősorban intézkedés alkalmazásával a helyes irányba lehessen terelni. Továbbá, egy kifejezetten spontán cselekmény volt, amely elkövetése talán megelőzhető is lett volna abban az esetben, ha a sértett, aki egy gyermekotthon vezetője, miután egyértelműen észleli, hogy a fiatalkorú feldúlt állapotban van, hiszen szidalmat üvöltött a fejéhez, követve őt az udvarra nem mindenáron – kezét megfogva útba igazítva a kapu irányba, majd kezéből a cigarettát kisöpörve – a dohányzásra vonatkozó szabályokat akarja érvényesíteni, hanem a fiatalkorúban lévő felszültséget igyekszik feloldani, avagy lépéseket tesz annak érdekében, hogy egy hasonló szituációban a fiatalkorú hogyan tudná kontrolálni az érzelmeit és az esetleges agresszióját.

29 Uo.

30 Kúria Bfv.420/2019/6. [22] indoklás.

31 Uo. [26]-[27] indoklás.

32 Uo. [29] indoklás.

5/2023. Jogegységi határozat: előzetes döntéshozatali indítvány

Az eldöntendő kérdés az volt, hogy a „fiatalkorú esetében – a felnőttkorú elkövetőre alkalmazandó szabályokkal egyezően – az egyes bűncselekmények esetén meghatározott szabadságvesztés büntetés tételkereti alsó határa tekintendő speciális minimumnak, így a büntetés enyhítésére a Btk. 82. § (2) bekezdésében foglaltak alapján nyílik lehetőség, vagy fiatalkorú esetében a felnőttkorú elkövetőre alkalmazandó szabályoktól eltérően a Btk. speciális tételkeret minimumot határoz meg, amelyre figyelemmel a fiatalkorúval szemben a büntetés kiszabásakor bármely, szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény esetén – függetlenül a Különös Részben meghatározott büntetési tételkeret alsó határától – szabadságvesztés helyett elzárás, közérdekű munka, pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, sportrendezvények látogatásától való eltiltás vagy kiutasítás, illetve a büntetések közül több is kiszabható.³³

Az indítvány szerint a kérdés feltehető úgy is, hogy a „Btk. 109. § (1) bekezdése által a fiatalkorúakra vonatkozó egy hónap generális minimum-e, vagy speciális, ami egyben generális minimumot is jelent.” Ugyanis, ha generális minimum, akkor a büntetés kiszabása során a bíróságnak mindig Különös Részben meghatározott tételkeretből (speciális minimum és speciális maximum) kell kiindulnia és csak az enyhítésre vonatkozó rendelkezések alkalmazásával lehet egy évnél rövidebb szabadságvesztést kiszabni, amely a Btk. 109. § (1) bekezdése okán egy hónapot el nem érő szabadságvesztés nem lehet.³⁴

Viszont, ha a „Btk. 109. § (1) bekezdés helyes értelmezése az, hogy az generális és speciális minimum is egyben, – akkor eltérően a felnőttkorú elkövetőtől – az egy hónapos alsó határ nem csak azokban az esetekben irányadó, ha a különös rézi büntetési tétel alsó határt nem jelöl meg, hanem valamennyi bűncselekmény esetében.” Ebben az esetben az enyhítésre vonatkozó rendelkezések értelemszerűen nem alkalmazhatóak.³⁵

Az utóbbi nézet vezethető le a teleologikus értelmezésből, hiszen a Btk. 116. § (1) bekezdésének megfelelően bármely fiatalkorú által elkövetett bűncselekmény megvalósítása esetén lehetővé teszi a próbára bocsátás alkalmazását, annak érdekében, hogy a 106. §-ban a fiatalkorúakra nézve megfogalmazott büntetéskiszabási célok érvényesülni tudjanak. Logikailag ellentmondáshoz vezetne egy olyan értelmezés, amely kizárja a szabadságvesztéshez képest alternatív büntetések (pl.: közérdekű munka) kiszabását, úgy hogy közben a próbára bocsátás, amely egy jóval enyhébb intézkedés, alkalmazása bármely bűncselekmény esetén lehetséges.

Vagyis logikailag ellentmondáshoz vezetne azaz értelmezés, amely kizárná a szabadságvesztéshez képest alternatív büntetések (pl.: közérdekű munka) alkalmazását, mikor egy jóval enyhébb intézkedés, a próbára bocsátás alkalmazása minden esetben biztosított.³⁶

Továbbá az indítványozó irányadónak tekintette a Büntető Törvénykönyvről szóló

33 5/2023. Jogegységi határozat [62] indoklás.

34 Uo. [38] indoklás.

35 Uo. [40] indoklás.

36 Uo. [42] indoklás.

1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Btk.) indoklását is tekintettel a törvényi indoklásban is utalt egyezőségre.³⁷ A régi Btk. 110. §-hoz fűzött indoklás a következőket állapította meg: „A javaslat szerint a fiatalkorúval szemben alkalmazható szabadságvesztés alsó és felső határa alacsonyabb az általánosnál. Az (1) bekezdés szerinti három hónapi szabadságvesztés lép a Különös Részben meghatározott törvényi büntetési tétel legkisebb mértéke helyébe, ha az ennél magasabb. Ebből következik, hogy a büntetés enyhítéséről szóló 87. § (2) bekezdés a)-d) pontja fiatalkorúra nem alkalmazható.”

Ugyanakkor a hatályos Btk. 109. §-hoz fűzött indoklás szerint: „Felnőtt korú elkövetők esetén a szabadságvesztés generális alsó határa három hónap mindazon esetekben, amikor a Különös Rész a büntetési tétel alsó határát nem jelöli meg. Ebből következően felnőtt korú elkövetők esetén, ha a törvény szerinti tételkeret alsó határa években (egy, kettő, öt, vagy tíz) megállapított szabadságvesztés, akkor attól lefelé csak az enyhítő szakasz (82. §) alkalmazásával lehet eltérni. Ettől az általános szabálytól a törvény a fiatalkorúak esetében eltér. Velük szemben bármely bűncselekmény esetén – függetlenül a Különös Részben meghatározott alsó határtól – a generális minimum egy hónap szabadságvesztés.”

Ebből az indítványozó azt a következtetést vonta le, hogy a „Különös Részben két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény esetén egy évnél rövidebb szabadságvesztés, közérdekű munka, vagy pénzbüntetés is kiszabható, vagy intézkedés alkalmazható. Ez a lehetőség a régi és a hatályos Btk.-ban egyaránt biztosított volt, ezért nincs jelentősége a Btk. 33. § (4) bekezdése mikénti változásának sem.”³⁸

Az indítványozó a felvetett jogkérdésre a most idézett nézetet javasolta, így el kíván térni a korábbi két, fentebb ismertetett Kúriai döntéstől.³⁹

A Legfőbb Ügyész nyilatkozatában kifejtette, hogy bár eltérő okokból, de egyetért az indítványozóval. Tévesnek tartotta az indítványozó azon megállapítását, hogy a Btk. 33. § (4) bekezdés módosításának nincsen jelentősége. Nézete szerint éppen a jogszabályi változás indokolja a korábbi Kúriai határozatoktól való eltérést. Mivel a rendelkezés korábban hatályos szövegezése szerint szabadságveszténél enyhébb büntetést kiszabni csak akkor lehetett, ha a bűncselekmény büntetési tételének felső határa háromévi szabadságveszténél nem súlyosabb. Ebből kifolyólag a Kúriának a korábbi döntései során nem volt törvényes lehetősége a Btk. különös részében két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény fiatalkorú általi elkövetése esetén elzárás, közérdekű munka vagy pénzbüntetés kiszabására.⁴⁰

Mindezekből kifolyólag a Legfőbb Ügyész indítványozta, hogy a jogkérdést aszerint döntse el a Tanács, hogy a Btk. Különös Részében két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény esetén a Btk. 33. § (4) bekezdésének alkalmazásával legyen helye elzárás, közérdekű munka vagy pénzbüntetés kiszabásának.⁴¹

37 Uo. [43] indoklás.

38 Uo. [47]-[48] indoklás.

39 Uo. [49] indoklás.

40 Uo. [50], [52]-[54] indoklás.

41 Uo. [55] indoklás.

5/2023. Jogegységi határozat: a döntés

A Jogegységi Panasz Tanács az indítványt alaposnak találta. Áttekintette a – tanulmányban korábban már ismertetett – nemzetközi jogforrásokban foglalt szabályokat, a gyermekekre vonatkozó alaptörvényi rendelkezéseket és az Alkotmánybíróság ezzel kapcsolatos gyakorlatát, amely során részletesebben is kitért a 3142/2013. (VII.16.) AB határozatban foglaltakra.⁴² Majd a Btk. fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseit ismertetette. A Tanács is – az indítványozóhoz hasonlóan – irányadónak tekintette a korábbi Btk.-hoz, valamint az azt módosító jogszabályokhoz, így a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvény (a továbbiakban: Módtv.) indoklását.⁴³

A Módtv. 1. §-a egészítette ki a korábbi Btk. 108. §-át egy (3) bekezdéssel, amely értelmében „szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni vagy büntetést kiszabni csak akkor lehet, ha az intézkedés vagy büntetés célja más módon nem érhető el.” A rendelkezés beiktatásának a célja az volt, hogy a fiatalkorút csak kivételes, végső esetben lehessen a környezetéből kiemelve szabadságvesztésre ítélni. A jogalkotó erre irányuló szándéka változatlan, amely a Btk. 109. § (1) bekezdéséhez fűzött indoklásában is kifejezésre juttatott.⁴⁴

Ennek következtében – a felnőttkorúakkal elletétben – a fiatalkorúakra nézve nem alkalmazható Btk. 82. §-a. Minden más álláspont ellentétes lenne a jogalkotó szándékával, valamint nem biztosítaná az állam alkotmányos és nemzetközi kötelezettségeinek teljesítését sem.

A Jogegységi Panasz Tanács osztotta az indítványozó azon rendelkezését, hogy a „*Btk. 109. § (1) bekezdés helyes értelme az, hogy az generális és speciális minimum is egyben, akkor – eltérően a felnőttkorú elkövetőtől – az egy hónapos alsó határ nem csak azokban az esetekben irányadó, ha a különös részi büntetési tétel aló határt nem jelöl meg, hanem bármely bűncselekmény esetében. Ilyenkor az enyhítésre vonatkozó szabályok értelemszerűen nem alkalmazhatók, mivel az a büntetési tételkeret alsó határnak lefelé irányul átlépését eredményezni, amely azonban fogalmilag kizár.*”⁴⁵ Így függetlenül a Különös Részben meghatározott büntetési tételkeret alsó határtól a szabadságvesztés helyett elzárás közérdekű munka, pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, sportrendezvények látogatásától való eltiltás vagy kiutasítás, illetve e büntetések közül több is kiszabható.⁴⁶

Továbbá, a fiatalkorúakra vonatkozó speciális büntetési tételkeret – amelynek alsó határát a Btk. 109. § (1) bekezdés, felső határát pedig a Btk. 109. § (2) és (3) bekezdése határozza meg – irányadó a büntethetőség elévülése határideje számításánál, a visszaesőkre vonatkozó rendelkezések esetében, a halmazati és összbüntetés, valamint a középérték számítása során.⁴⁷

42 Uo. [61]-[88] indoklás.

43 Uo. [89]-[97] indoklás.

44 Uo. [95], [97]-[99] indoklás.

45 Uo. [100]-[101] indoklás.

46 Uo.

47 Uo. [102] indoklás.

Zárógondolatok

Nézetem szerint a Btk.-nak a fiatalkorúakra vonatkozó szabályai a büntetéskiszabás esetében megfelelnek a nemzetközi egyezményekben meghatározott minimumkövetelményeknek, valamint a jogalkotói szándék is egyértelműen kitűnik az indoklából.

A Kúria által meghozott jogegységi határozat álláspontom szerint egy olyan szükséges határozat, amely a bíróságokra nézve kötelező ereje okán képes arra, hogy a gyakorlatot még inkább az alternatív büntetéseket támogató irányba terelje.

Azonban a büntetőjog eszközei önmagukban kevesek ahhoz, hogy a fiatalkorú valóban a helyes irányba fejlődjön és a társadalom helyes tagjává váljon. Domokos Andrea számos tanulmányában hangsúlyozta a fiatalkorúak prevencióis lehetőségeivel kapcsolatosan a családi környezet fontosságát, az iskolák felelősségét, a baráti kapcsolatok és a lakókörnyezet szerepét, amelyek részt vehetnek a megelőzésben, de ugyanakkor gócpontjai is lehetnek az bűnelkövetéseknek, ha például az iskolai bántalmazásokra, a rossz, negatív irányba befolyásoló baráti vagy családi körökre gondolunk.⁴⁸ Ugyanakkor a megelőzést, akkor tartotta a leghatékonyabbnak, hogy ha a hatóságok, szervezetek és intézmények egymást segítve együttműködve dolgoznak. „A közös ügy érdekében együtt kell munkálkodnia az állami intézményrendszernek, a társadalom egyes közösségeinek és tagjainak. Ennek megvalósítása pedig nem elősorban anyagiakat igényel, hanem szemléletváltást. Oly módon kell a célokat megfogalmazni, az eszközöket rendelkezésre bocsátani, hogy az alkalmas legyen a közös ügyek közös megoldására.”⁴⁹

Irodalomjegyzék

- DOMOKOS Andrea: A társadalmi bűnmegelőzés eszközei a fiatalkori erőszakos bűnözés visszaszorításában. *Belügyi szemle* 1997/2. 26-38.
- DOMOKOS Andrea: Egyes rövidtartamú szabadságelvonó szankciókról. In Domokos Andrea (szerk.): *Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe: konferencia utókiadvány*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 68-80.
- DOMOKOS Andrea: Prevencióis lehetőségek a fiatalkorú erőszakos elkövetők körében. *Rendvédelmi füzetek* 1999/3, 3-23
- VASKUTI András: A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában, Budapest, 2016., 76-78. https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32555/Disszertacio_VaskutiAndras_EDIT.pdf?sequence=1&isAllowed=y

48 Lásd DOMOKOS Andrea: Prevencióis lehetőségek a fiatalkorú erőszakos elkövetők körében. *Rendvédelmi füzetek* 1999/3, 3-23., DOMOKOS Andrea: A társadalmi bűnmegelőzés eszközei a fiatalkorú erőszakos bűnözés visszaszorításában. *Belügyi szemle* 1997/2. 26-38.

49 Domokos 1999. 19.

Felhasznált bírósági határozatok:

Pesti Központi Kerületi Bíróság Fk. 13.278/2016/43.

Szolnoki Járásbíróság Bpk.143/2018/3.

Fővárosi Törvényszék Fkf.6055/2018/17.

Kúria Bfv.III.936/2018/15.

Kúria Bfv.420/2019/6.

5/2023. Jogegységi határozat

Felhasznált jogforrások:

Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény

A fiatalkorúak igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimumkövetelményekről szóló 40/33. számú ENSZ Közgyűlési határozat

A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény - 1991. évi LXIV. törvény

A szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelmének szabályairól szóló 45/113. számú ENSZ Közgyűlési határozat

Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

A büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/800 irányelv

A büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2020. évi XLIII. törvény és az ahhoz fűzött indoklás

AZ ASZÓDI JAVÍTÓINTÉZET EGYKOR ÉS MOST

1. Bevezető gondolatok

A magyar költészet egyik legkiemelkedőbb alakja és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc meghatározó személyisége, Petőfi Sándor életútja szempontjából Aszód három tekintetben is jelentőségteljes állomás volt. Petőfi az 1845-ben íródott *Úti Jegyzetek* című művében úgy fogalmazott, hogy Aszódon kezdett el verseket írni, itt volt először szerelmes, valamint Aszódon fogalmazódott meg benne az a gondolat, hogy színészé váljon. A Pest Vármegye észak-keleti részében fekvő Aszód azonban nemcsak történelmi, irodalomtörténeti, különösen Petőfi Sándor életműve szempontjából említésre méltó város, hanem a fiatalkorú bűnelkövetők nevelése tekintetében is immáron 140 éve meghatározó jelentőségű település.

A tanulmány ezért a fiatalkorú bűnelkövetők nevelését ellátó Aszódi Javítóintézet létrejöttének és jelenlegi működési kereteinek bemutatására vállalkozik, tekintve, hogy az Aszódi javítóintézet XIX. század végi létrejötte és mai arculata között eltelt 140 év számos jelentős állomással bővelkedik. Az Aszódi Javítóintézet létrehozatalával kapcsolatos, kisebb számú források közül a tanulmány főképpen Kun Béla és Láday István 1905-ben megjelent művére támaszkodik, míg a jelenlegi működés bemutatásakor a javítóintézet szervezeti és működési szabályzatát és Asztalos Tamás Aszódi Javítóintézet történetét bemutatót kötetét vette alapul.

Az Aszódi Magyar Királyi Javítóintézet létrejöttének folyamatában megkerülhetetlen megemlíteni Pauler Tivadar, igazságügyi minisztert, aki az aszódi vasúti indóház szomszédságában 1882-ben megvásárolta azt a 35 hektáros telket, amelyen korábban egy cukorgyár működött. A telek megvásárlásának célja nem volt más, mintsem, hogy megépülhessen rajta hazánk és Közép-Európa első javítóintézete, az Aszódi Magyar Királyi Javítóintézet.² A javítóintézet megépülése Aszód története szempontjából is mérföldkőnek számított. Asztalos István, aki a Galga vidék régészeti, történeti, irodalomtörténeti, néprajzi emlékeit gyűjti és kutatja, úgy fogalmaz, hogy Aszód XIX. századi fellendülésének egyik fontos eleme volt az Aszódi Magyar Királyi Javítóintézet létrehozatala, amely részét képezte annak, hogy Aszód a térség gazdasági, közlekedési és kulturális központja maradhatott.³ Puskás Péter, az Aszódi Javítóintézet jelenlegi igaz-

1 doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Legfőbb Ügyészséghez kirendelt ügyész

2 ASZTALOS István: *Az Aszódi evangélikus középiskola története. 1728-1948*. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága. Petőfi Múzeum. Aszód, 2003., 17.

3 ASZTALOS István i.m. 25.

gatója a javítóintézet történetét bemutató kötet előszavában emlékeztet, hogy Aszód és a javítóintézet továbbra is szimbiózisban él egymással, ami annak is köszönhető, hogy a javítóintézet speciális állami feladatának ellátása és a fiatalok bünelkövetők reintegrációja mellett munkalehetőséget is kínál az Aszódon élőknek.⁴

A telek megvásárlását követően elkezdődhetett a javítóintézet felépítésének folyamata, amelyen a váci fegyintézet fogvatartottai munkálkodtak. Az intézeti főépület átadására 1884 júliusában került sor, míg az első növendékcsoport befogadása 1884 augusztusában történt meg. Az első növendékcsoport befogadásával azonban a munkálatok nem fejeződtek be, abba becsatlakoztak a javítóintézetben elhelyezett növendékek is, akiknek köszönhetően az intézethez tartozó szántóföldeken kertészetet (gyümölcs, dísz- és konyhakertészet) alakítottak ki, amely a reintegráció támogatása mellett a javítóintézet önállóságának is megvetette az alapjait. A növendékek a kertészet kialakítása mellett a tisztikar végén egy 200 fő befogadására alkalmas ebédlőhelyiséget is felépítettek. Később, 1897-ben az ebédlőt faipari műhellyé alakították át, mert a családi nevelés bevezetésével a növendékek külön-külön, a családi helyiségekben étkeztek. A javítóintézet létrejöttétől kezdődően a befogadott növendékek száma folyamatosan gyarapodott (1886-ban már 149 növendék javítóintézeti nevelésének végrehajtását biztosították itt), amely eredményeként 1886-ra szükségessé vált a meglévő befogadóképesség bővítése. Ennek érdekében egy különálló, pavillonszerű épület megépítése kezdődött el, amely 1888 tavaszán készült el. Az új épület megépülésével a javítóintézet 180 fő befogadására vált alkalmassá és a meglévő 4 növendékcsoport további két csoporttal bővíthetett. A javítóintézet infrastrukturális fejlesztése ezt követően sem torpant meg, így például a családi személyzet számára hálófülkéket alakítottak ki, 1894-ben pedig kórház és mosóház is épült, illetve a régi mosóházat téli fürdővé alakították át. Felismervén, hogy a vallás gyakorlása, illetve ennek biztosítása a fiatalok tekintetében is fontos reintegrációs eszköz, 1905-ben templommal bővült a javítóintézet épületegyüttese.⁵

2. Az Aszódi Magyar Királyi Javítóintézet és a javítóintézeti nevelés egykor

A javítóintézeti nevelés szankcióként történő bevezetése a Csemegi Kódexhez köthető. Ahogyan arra a Kun-Láday szerzőpáros is utalt, a javítóintézeti nevelésben a szigorú egyéni nevelés manifesztálódik. A fiatalok tekintetében ugyanis megjelent az a megfontolás, hogy a fiatalok bünelkövetőkkel szemben speciális intézkedések alkalmazása és enyhébb elbánás szükséges, és állami feladat a kriminalizálódás útjára lépett fiatalok erkölcsi javítása és nevelésük kiegészítése.⁶

4 ASZTALOS Tamás: „*Esélyt adunk, utat mutatunk*” *Az Aszódi Javítóintézet története. A kezdetektől napjainkig.* EMMI Aszódi Javítóintézet, Általános Iskola, Szakiskola és Speciális Szakiskola. Aszód, 2019., 5.

5 KUN Béla – LÁDAY István (szerk.): *A fiatalok kriminalitása ellen való küzdelem Magyarországon.* Közzéteszi a M. Kir. Igazságügyministerium. Budapest, 1905., 173-176.

6 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 53-55.

A javítóintézetekbe kezdetben 7 éves kortól kerülhettek növendékek, javítóintézeti nevelésük pedig a 20. életévük betöltéséig tarthatott. A javítóintézetbe nem fogadták be a siketeket, némákat és a szellemi elmaradottságban szenvedőket sem. A büntetőeljárás során javítóintézeti nevelést alkalmazni a 12. életévét betöltött, de a 16. életévét be nem töltött fiatalok bűnelkövetőivel, valamint azzal szemben lehetett, aki a 12. életévét betöltötte, de a 20. életévét nem és fogházbüntetésre ítélték.⁷ A Csemegi Kódex 42. §-a ugyanis a következőképpen rendelkezett:

„Fogházra ítélte, de éltük huszadik évét tul nem haladott egyénekre nézve, javítások czéljából, a bíróság ítéletileg elrendelheti, hogy hat hónapnál tovább nem terjedő büntetésüket, vagy ha az tovább terjedne, annak egy részét, – mely azonban hat hónapot tul nem haladhat, – magán-elzárásban állják ki.

A bíróság az ítéletben azt is kimondhatja, hogy az ily ifju egyének magánelzárás helyett javítóintézetbe szállíttassanak, sőt azt, – ha az ítéletben ki nem mondatott, de a javítás tekintetéből czélszerűnek mutatkoznék, a felügyelő bizottság ajánlatára, az igazságügyi minister elrendelheti.”

A Kun-Láday szerzőpáros habár elismerte a Csemegi Kódex fiatalok speciális szabályozására vonatkozó és a kriminalitásuk leküzdésére tett erőfeszítéseit, ugyanakkor kritikával is illette, mert a szerzőpáros értékelése szerint a Csemegi Kódex nem tartalmazott rendszeres, átgondolt és részletes intézkedéseket. A Csemegi Kódex fiatalokra vonatkozó rendelkezései közül a javítóintézetek felállítására vonatkozó volt a hangsúlyos, azonban a végrehajtásra, a javítóintézetek szervezeti felépítésére és működésére vonatkozó szabályok hiányosak voltak.⁸

A javítóintézetek felállításával több kérdés is megfogalmazásra került, ezek között merült fel az a manapság már teljesen egyértelmű kérdés, hogy a javítóintézetekbe kizárólag a büntető igazságszolgáltatással szembe kerülő fiatalok, vagy az erkölcsi zuhlás útjára lépett fiatalok kerüljenek. A javítóintézetek felállításakor – különösen az Aszódi Javítóintézet létrejöttkor – még nem állt rendelkezésre anyagi erőforrás külön intézetek létrehozására, ezért a jogszabályok megengedték, hogy a javítóintézetekbe ne csak büntetőítélet alapján kerüljenek fiatalok bűnelkövetők, hanem a kiskorúak számára is nyitva álljon a javítóintézetek kapuja. Ezt a megoldást akkoriban azért is tartották megfelelőnek, mert az a felfogás vált uralkodóvá, hogy ezzel a megoldással elkerülhető a bűncselekmény elkövetése miatt javítóintézetbe kerülő fiatalok stigmatizálása. A közös elhelyezés indokoltságát támasztották alá azzal is, hogy állami feladat a bűnelkövető fiatalok speciális prevenciója és a közkerölcs védelme is.⁹

Mindezek alapján a javítóintézetbe beutalható növendékeket a következők szerint lehetett meghatározni:

1. Büntetőítélet alapján javítóintézeti nevelésre utalt fiatalok bűnelkövetők,
2. Olyan kiskorúak, akiknek javítóintézetben történő elhelyezését a gyámhatóság

⁷ KUN Béla – LÁDAY István i.m. 76; 118.

⁸ KUN Béla – LÁDAY István i.m. 57.

⁹ KUN Béla – LÁDAY István i.m. 59.

- javasolta amiatt, mert erkölcsi romlásnak indultak, vagyontalanok voltak és a 18. életévüket nem töltötték be. Ezeknek a kiskorúaknak a szülei elhaláloztak, szabadságvesztés büntetést töltöttek vagy ők maguk is erkölcstelen életvitelt folytattak,
3. A magánjogon alapuló nevelési jog részjogosítványaként a szülő vagy a gyám a gyámhatóság jóváhagyásával javítóintézetbe adhatta a gyermekét,¹⁰
 4. Atyai hatalmat gyakorlóok, illetékes egyének vagy kormányhatósági engedéllyel rendelkező társulatok kérelmére azon 18. életévét be nem töltött kiskorúak, akik erkölcsi romlásnak indultak. Ezen csoport javítóintézeti nevelése azonban ellátási díjfizetési kötelezettséggel járt.¹¹

Természetesen a fiatalkorú bűnelkövetőkkel és kiskorúak védelmével kapcsolatos nemzetközi egyezményekben foglalt elvárások és az erre épülő nemzeti jogszabályi környezet tükrében elképzelhetetlen megoldást jelentene a fiatalkorú bűnelkövetők és azon kiskorúak egy intézményben való elhelyezése, akiknek nevelésébe állami beavatkozás szükséges. Nem utolsó sorban alapjogi szempontból is visszásságot eredményezne. A fiatalkorú bűnelkövetők és a kiskorúak egy javítóintézetben történő elhelyezése mellett mégcsak elkülönítési szabályok sem érvényesültek, amit arra alapozva vetettek el, hogy az elélt fiatalkorúak és a kiskorúak nem képeznek különálló csoportot, vagyis mindkét csoport jellemzően ugyanazon társadalmi rétegből származott, ugyanolyan viszonyból kerültek ki, illetve azonos erkölcsi hibákban szenvedtek. A két csoport közötti különbséget mindössze abban látták, hogy az egyik csoportot a bíróság, a másikat közigazgatási hatóság döntése alapján utalták javítóintézetbe. Mindebből pedig az a következtetés született, hogy az elkülönítés osztálykülönbséget eredményezett volna és nevelési szempontból is helytelen lett volna.¹²

Az Aszódi Magyar Királyi Javítóintézetben, majd ezt követően valamennyi létrejött javítóintézetben családokat működtettek, ezekben osztották be a fiatalkorúakat az életkoruk és erkölcsi állapotukra figyelembe véve. A családok élén családfők álltak, akiknek elsődleges feladatuk a növendékek nevelése és oktatása volt.¹³ Azzal kapcsolatban, hogy milyen szerveződő elv mentén jöjjön létre az Aszódi Javítóintézet, Tauffer Emil, fegyházigazgató, börtönügyi szakíró is kifejtette álláspontját. A két felmerült szervező elv a családi rendszer vagy a szigorú katonai rendszer elve volt. Tauffer egyértelműen a családi rendszer bevezetése mellett foglalt állást, mert úgy látta, hogy a növendékek családban történő nevelése vezethet csak célra.¹⁴

A javítóintézetbe bekerülő növendékek kísérleti családba kerültek, ahol addig maradtak, amíg a javítóintézet rendjét és szabályait meg nem ismerték, illetve személyiségüket fel nem térképezték. Az életkor szerinti és erkölcsi szempontú besorolás 1891-ig működött,

10 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 118.

11 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 75-76.

12 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 60.

13 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 74.

14 ASZTALOS Tamás i.m. 11.

ezt követően 1893-ig vegyes családok működtek, amely azt jelentette, hogy vegyesen és arányos létszámban kerültek az egyes családokba a növendékek. Az egyes családokon belül lehetőség volt a növendékek differenciálására, erre a három fokozatú erkölcsi kitüntetés szolgált. Ezek alapján azon növendékek akik az intézeti rendnek megfelelő magatartást tanúsították kedvezményekben részesülhettek. Ezt követően 1893-ban visszatértek az eredeti koncepcióra, vagyis az életkor és erkölcsi szempont szerinti beosztásra. Ez a beosztás 1898-ig volt meghatározó, majd kísérleti jelleggel bevezették az elszigetelt családi rendszert, amely aszerint differenciálta a családokat, hogy az abba tartozó növendékek milyen munkaoktatásban, tevékenységben vettek részt. Az elszigetelt családi rendszer bevezetése újra szükségessé tette a kísérleti családok működtetését. Emellett az elszigetelt családi rendszer az oktatás megszervezésére is kihatott, ugyanis amíg a többi modellben az oktatás közös volt a családok növendékei számára, addig az elszigetelt családok maguk szervezték meg az oktatást.¹⁵

Az Aszódi Magyar Királyi Javítóintézet a kezdetektől fogva kiemelt hangsúlyt fektetett a növendékek oktatására. Kezdetekben az iskolai oktatás részét képezte az elemi népiskolai, az ipari szakiskolai és a földműves-, a vincellér és kertészképző szakiskolai képzés. A szakiskolai oktatás keretében a növendékek a kocsigyártás, a bognár-, a kovács-, és a fényező iparok, illetve a nyerges-, és szíjgyártó mesterségeket sajátíthatták el. Az Aszódi Magyar Királyi Javítóintézet sajátosságának számított a többi királyi javítóintézethez képest, hogy a mezőgazdasági oktatásra különös hangsúlyt fektetett. Ennek érdekében a munkaoktatás során a növendékek feladatot vállaltak például a tej- és mezőgazdasági tevékenységben, szőlőművelésben, kertészetben és a kocsigyártásban is. A munkaoktatásban végzett tevékenység nem kizárólag a növendékek képzését, a javítóintézet elhagyását követő életük megalapozására szolgált, hanem a javítóintézet önellátását is fokozta. Így például a javítóintézet lovakat, szarvasmarhákat is tartott, amely támogatta a mezőgazdasági tevékenység mellett a javítóintézet tejellátását is.¹⁶ A munkaoktatásban és a mesterségek elsajátításában látták a legfőbb eszközt annak, hogy a bekerült növendékek szabadulásukat követően kitörhessenek abból a társadalmi viszonyból, amely elősegítette deviánsná válásukat.¹⁷

Az Aszódi Magyar Királyi Javítóintézet létrejötté és 1904. év között összesen 1037 növendéket fogadott be. Az első 1037 növendék közül a legtöbben valamilyen nyereségvágyból elkövetett bűncselekmény elkövetése miatt kerültek javítóintézetbe (557 fő – 55,65 %), ezt követte az erkölcsi romlottság (290 fő – 27,98 %), valamint a csavargás és koldulás (117 fő – 11,28 %). Ezen kívül néhány esetben élet vagy testi épség elleni bűncselekmény elkövetése (25 fő – 2,41 %), gyújtogatási bűncselekmény (13 fő – 1,25 %), szemérem elleni bűncselekmény (9 fő - 0,86 %), valamint közhatóság, közcsend vagy közbiztonság elleni bűncselekmény (6 fő – 0,57 %) elkövetése alapozta meg a javítóintézeti nevelést. A növendékek több, mint fele (58,44 %) első büntényesként,

15 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 60-64.

16 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 193, 206-207-208.

17 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 67.

vagyis büntetlen előéletűként került be, míg életkorukat tekintve, az 1037 növendék közül a legtöbbben a 12-16 éves korosztályba tartoztak (601 fő – 57,85 %), ezt követte a 16-20 éves korosztály (360 fő – 34,72 %), végül a 12 éven aluliak (76 fő – 7,33 %).¹⁸

A fegyelmi helyzet alakulását tekintve 1884 és 1904 között összesen 1946 fegyelmi esetet jegyeztek fel. A legtöbb esetben (598) a növendékek lopást követtek el, de fegyelmi esetként rögzítették, hogy 487 alkalommal került sor illetlen magaviseletre, engedetlenségre, 362 esetben szankcionálták a lustaságot, hanyagságot, 330 alkalommal lepleztek le dohányzást, illetve 169 alkalommal szankcionálták a szökést, annak megkísérlését vagy tervezését.¹⁹

A hatályos szabályokkal ellentétben, a javítóintézetben akár 4 éven túl is elhelyezésre kerülhettek a növendékek, de a maximális időtartam egyik esetben sem haladta meg a 10 évet. A nevelési időtartamra vonatkozó adatok tekintetében különbséget tettek az úgynevezett kísérletileg kihelyezett²⁰ és a véglegesen elbocsátott növendékek között. A kísérletileg kihelyezettek közül a legtöbb növendék nevelési időtartama 2,5 – 3 évig, a véglegesen elbocsátott növendékek nevelési időtartama 1,5 – 2 évig tartott.²¹

3. Az Aszódi Javítóintézet és a javítóintézeti nevelés ma

A hatályos jogszabályok szerint javítóintézetbe kizárólag büntetőeljárás keretében kerülhetnek fiatalok, egyrészt bűnösséget megállapító ítéletben alkalmazott javítóintézeti nevelés végrehajtása, másrészt a büntetőeljárás során alkalmazott személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés, a letartóztatás foganatosítása érdekében. A Btk. meghatározása szerint javítóintézeti nevelést a bíróság akkor rendel el, ha a fiatalok eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezése szükséges.²² A törvény szövegéből kitűnik, hogy a javítóintézeti nevelés során a fő hangsúly a nevelésre helyeződik, ennek oka a fiatalok formálhatóságából adódik. A javítóintézeti nevelés a Btk.-ban szabályozott szabadságvonással járó intézkedés, amelyet csak fiatalok bűnelkövetőkkel – akik a bűncselekmény elkövetésekor a 12. életévüket betöltötték, de a 18. életévüket nem, a gyermekkor szabályait figyelembe véve - szemben szabhat ki szankcióként a bíróság. A Btk. a javítóintézeti nevelés elrendelésének kizáró okaként határozza meg, hogy javítóintézeti nevelés nem rendelhető el azzal szemben, aki az ügydöntő határozat meghozatalakor 20. életévét betöltötte. A javítóintézeti nevelés tartama 1-4 évig terjedhet.²³

18 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 191-192.

19 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 237-239.

20 A kísérletileg kihelyezett növendékek azon növendékek voltak, akik 20. életévüket még nem töltötték be és állandó jó magaviseletűek voltak, iskolai és munkaszorgalmuknak köszönhetően foglalkozást sajátítottak el, amely eredményeként önálló életvitel kialakítására alkalmassá váltak. Akkor azonban, ha a kísérletileg kihelyezett növendék rossz magaviseletet tanúsított, vissza kellett térnie a javítóintézetbe. KUN Béla – LÁDAY István i.m. 150-160.

21 KUN Béla – LÁDAY István i.m. 239-240.

22 Btk. 120. § (1) bekezdése

23 Btk.120-122. §

A fiatalkorúak letartóztatásának végrehajtására vonatkozó különös szabályai közül a végrehajtási hely kijelölésére vonatkozó szabályok érdemelnek külön említést. A Bv. Kódex ugyanis életkori sávokat határoz meg – minden esetben az elrendelékori életkor az irányadó – a végrehajtási hely kijelölése körében. Annak a fiatalkorúnak a letartóztatása ugyanis, aki a kényszerintézkedés elrendelésekor a 14. életévét nem töltötte be, kizárólag javítóintézetben hajtható végre. Ez a szabály követi a Btk. azon rendelkezését, mely szerint azzal szemben, aki a bűncselekmény elkövetésekor 14. életévét még nem töltötte be, csak intézkedés alkalmazható. A Bv. Kódex vagylagos szabályozást alkalmaz a 14. életévét betöltött, de a 18. életévét be nem töltött fiatalkorúak vonatkozásában, akiknek a letartóztatása elsődlegesen javítóintézetben, kivételesen büntetés-végrehajtási intézetben történhet. A Bv. Kódex ugyancsak mérlegelés tárgyává teszi a 18. életévét betöltött, de a 20. életévét be nem töltött fiatalkorúak letartóztatásának végrehajtási helyének kijelölését, akiknek a letartóztatása elsődlegesen büntetés-végrehajtási intézetben, de kivételesen javítóintézetben is foganatosítható. Mérlegelést nem tűrő szabályt találunk az elrendelékori a 20. életévét betöltött fiatalkorúak esetében, akiknek a letartóztatása kizárólag büntetés-végrehajtási intézetben hajtható végre.²⁴

Bv. Kódex úgy rendelkezik, hogy amennyiben a javítóintézetben elhelyezett terhelt a letartóztatása alatt betölti 21. életévét, a javítóintézet megkeresi a rendőrkapitányságot a terhelt büntetés-végrehajtási intézetbe történő átszállítása érdekében.²⁵ A fiatalkorú 21. életévének betöltése akkor is eltérő következményekkel jár, ha a fiatalkorú szabadságvesztést vagy javítóintézeti nevelést tölt. Amennyiben a javítóintézeti nevelés hatálya alatt a fiatalkorú betölti 21. életévét, tekintet nélkül a még hátralévő szankció tartamától, az igazgató a fiatalkorút ipso iure elbocsátja a javítóintézetből.²⁶ Akkor azonban, amikor a fiatalkorú a szabadságvesztés végrehajtása alatt tölti be ugyanezt az életkort, a bv. intézet az életkor betöltése előtt minimum 30 nappal a bv. bírónál tesz előterjesztést az új végrehajtási fokozat megállapítása érdekében, ugyanis a 21. életév betöltését követően a felnőttkorú elítéltekre vonatkozó végrehajtási szabályok lesznek az irányadók.²⁷

Az Aszódi Javítóintézet ma – a többi javítóintézethez hasonlóan – a Belügyminisztérium felügyelete alatt álló gyermekvédelmi intézmény.²⁸ A javítóintézeti nevelés és annak végrehajtására szolgáló javítóintézet Janus-arcúságát mutatja, hogy a gyermekvédelmi jellege mellett büntetőjogi és büntetés-végrehajtási jogi karakterjegyeket is hordoznak.

Az Aszódi Javítóintézet céljának és feladatellátásának magját tekintve nem történt érdemi változás a folyton változó világ és jogszabályok ellenére sem: a javítóintézet célja a növendékek önálló életre való felkészítése, tanulmányaik támogatása és jövőképük

24 Bv. Kódex 413. § (2) bekezdése

25 BELOVICS Ervin-VÓKÓ György: *Büntetés-végrehajtási jog*. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2018., 323.

26 Bv. Kódex 382. § (1) bekezdése

27 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 160. §

28 Az Aszódi Javítóintézet Szervezeti és Működési Szabályzata. <https://aszod-afi.hu/wp-content/uploads/2023/07/aszodi-javitointezet-szervezeti-es-mukodesi-szabalyzat-20230428.pdf> 6. [megtekintve: 2024. március 28.] 11.

kialakítása. Az alapfeladat a növendékek reszocializációja, a jogszabálykövető magatartás kialakítása, a kriminalizálódás kockázatának csökkentése és a személyiség komplex fejlesztése.²⁹

Az Aszódi Javítóintézet jelenleg 160 férőhellyel rendelkezik. A férőhelyek optimális kihasználása érdekében a Aszódi, a Nagykanizsai és a Debreceni Javítóintézet igazgatói kölcsönös megállapodást kötöttek, amely szerint az üres férőhelyek a jogerős javítóintézeti nevelést töltők áthelyezésével betölthetők.³⁰

Az Aszódi Javítóintézetben nevelőotthoni csoportok működnek, amelyeknek az élén az otthonvezetők állnak. A nevelőotthoni csoportok feladata a növendékek intézeti életének koordinálása, ennek során iskolai tanulmányaik, szakképzésük, munkavégzésük, illetve a személyiségfejlesztést szolgáló egyéni és csoportos foglalkozások támogatása. A nevelőotthoni csoportok működését a napirend, a hetirend a pedagógiai program és a csoportok heti tervei határozzák meg. A nevelőotthoni csoportokon belül működik a pszichopedagógiai csoport, amely egy speciális fejlesztő csoportja azon növendékeknek, akiknek személyiségük sérülése miatt külön csoportban való elhelyezésük szükséges. Emellett különleges csoportok is működnek, így befogadó csoport, az úgynevezett 12-es korrekciós csoport és a zárt részleg. A befogadó csoportba kerülnek az újonnan befogadott növendékek, akik a csoportban 5-30 napig tartózkodnak a nevelőotthoni csoportba történő elhelyezésükig. A befogadó csoportban való tartózkodásuk ideje alatt történik meg a növendékek személyiség- és egészségügyi vizsgálata. A korrekciós csoport feladata, hogy az enyhe vagy közepes súlyos értelmi fogyatékos növendékek részére biztosítsa a végrehajtás kereteit. Végül a különleges csoportok közül a zárt jellegű javítóintézeti részleg biztosítja a legsúlyosabb fegyelmi büntetés végrehajtását.³¹

Az oktatás továbbra is hangsúlyos az Aszódi Javítóintézetben, ahol a növendékek 1-8. évfolyamon, általános iskolai tanulmányokat folytathatnak, illetve a sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatása is biztosított. Emellett szakiskolai oktatás is folyik, amely keretében a növendékek az asztalos és a festő szakmát sajátíthatják el. Az Aszódi Javítóintézet területén tanműhely is működik, ahol a szakmai és tanfolyami képzésben résztvevő növendékek gyakorlati oktatása és képzésben részt nem vevő növendékek munkára nevelése zajlik. Ugyanezen elv mentén a tangazdaságban folyik a mezőgazdasági jellegű gyakorlati képzés és a növendékek munkára nevelése is.³²

A KSH statisztikai adatai szerint 2023. évben 87 fiatalos volt elhelyezve (a tárgy-

29 ASZTALOS Tamás i.m. 352.

30 Az Aszódi Javítóintézet Szervezeti és Működési Szabályzata. <https://aszod-af.hu/wp-content/uploads/2023/07/aszodi-javitointezet-szervezeti-es-mukodesi-szabalyzat-20230428.pdf> 6. [megtekintve: 2024. március 28.] 7.

31 Az Aszódi Javítóintézet Szervezeti és Működési Szabályzata. <https://aszod-af.hu/wp-content/uploads/2023/07/aszodi-javitointezet-szervezeti-es-mukodesi-szabalyzat-20230428.pdf> 6. [megtekintve: 2024. március 28.] 29-31.

32 Az Aszódi Javítóintézet Szervezeti és Működési Szabályzata. <https://aszod-af.hu/wp-content/uploads/2023/07/aszodi-javitointezet-szervezeti-es-mukodesi-szabalyzat-20230428.pdf> 6. [megtekintve: 2024. március 28.] 7-11; 37.

évben 50 új fiatal korú befogadása történt meg) az Aszódi Javítóintézetben. Az életkori megoszlás szerint a legtöbb tárgyévben bekerülő fiatal korú a 14-17 éves korosztályba tartozott. A fiatal korúak által elkövetett bűncselekmények megoszlása szerint a tárgyévben bekerült fiatal korúak legnagyobb része vagyon elleni erőszakos bűncselekményt követett el (19 fő), majd ezt követték a vagyon elleni bűncselekmények (16 fő), míg a többi jellemző bűncselekmény száma (úgy mint élet, testi épség elleni vagy a nemi erkölcs elleni és nemi élet szabadság elleni bűncselekmények) jóval alulmaradt ezektől.³³

A tárgyévben 48 fiatal korút bocsátottak el az Aszódi Javítóintézetből, ebből 22 fő ideiglenes elbocsátására került sor. A szökések számát illetően a statisztikai adatok szerint 2023-ban 37 növendék összesen 51 alkalommal szökött meg az Aszódi Javítóintézetből. Hasonlóan magasabb számot mutatott a fegyelmi eljárások száma, amely a tárgyévben 50 fegyelmi eljárást jelentett 42 növendéket érintve. Az érintett növendékek közül 41 főt a fegyelmi eljárás lefolytatásának eredményeként eltávozás megvonásával, 1 főt a soron következő szabadság kizárásával sújtották.³⁴

4. Zárógondolatok

Az Aszódi Javítóintézet felállítását 1886-ban a kolozsvári, 1890-ben a rákospalotai, 1895-ben a székesfehérvári, majd 1093-ban a kassai javítóintézet létrejötté követte. A Rákospalotai Javítóintézet kivételével valamennyi fiatal korú fiúk elhelyezésére jött létre.³⁵ Hazánkban jelenleg öt javítóintézet működik, amelyek között vegyes és tiszta profilú javítóintézetet is találunk attól függően, hogy kizárólag javítóintézeti nevelés vagy letartóztatás végrehajtása a feladatuk (Aszódi Javítóintézet – kizárólag javítóintézeti nevelés végrehajtása; Budapesti Javítóintézet – kizárólag letartóztatás végrehajtása), vagy a javítóintézeti nevelés végrehajtása mellett a letartóztatás végrehajtását is ellátják (Rákospalotai Leánynevelő Intézet, Nagykanizsai Javítóintézet és Debreceni Javítóintézet).

A javítóintézeti nevelés és ezzel együtt a javítóintézetek működésének kulcseleme a nevelés. Finkey Ferenc több, mint 100 éve úgy fogalmazott és egyszerű igazsággként nevezte, hogy a fiatal korú bűnelkövetőkkel szemben az állam elsődleges feladata a nevelés és a javítás, nem pedig a büntetés, az elkövetett tett megtorlása.³⁶ Finkey mellett többen helyezkedtek és helyezkednek ma is arra az álláspontra, hogy fiatal korúakkal szemben szabadságvesztés kiszabása helyett célravezetőbb lehet a javítóintézeti nevelés alkalmazása. Az 1990-es években például Hevényi Attila is azok közé tartozott, aki a börtönbüntetés eltörlése mellett lépett fel, mert azt káros büntetésnek ítélte meg a fiatal korúak vonatkozásában,

33 Jelentések a javítóintézetek helyzetéről, 2023. <https://aszod-afi.hu/wp-content/uploads/2024/02/KSH-statisztika-2023.pdf> [megtekintve: 2024. március 28.]

34 Jelentések a javítóintézetek helyzetéről, 2023. <https://aszod-afi.hu/wp-content/uploads/2024/02/KSH-statisztika-2023.pdf> [megtekintve: 2024. március 28.]

35 BORY Noémi: *A fiatal korúak szabadságelvonással járó szankciói és végrehajtásuk Spanyolországban és Magyarországon*. Doktori értekezés, Budapest 2016., 35.

36 FINKEY Ferenc: *A börtönügy jelen állapota és reformkérdései*. In: BALOGH JENŐ (szerk.): *Jogi értekezések*. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése. Budapest, 1904., 197-198.

helyette a nevelőintézetek munkája mellett tette le a voksát.³⁷ Mindazonáltal a nevelés egy igen összetett és speciális szakértelmet igénylő tevékenység, amelyhez megfelelő szakemberek szükségesek, ezek a feltételek pedig kizárólag javítóintézeti körülmények között teremthetők meg hatékonyan.

A nevelés eredményeként azt várjuk, hogy a fiatalok a javítóintézetben eltöltött időnek köszönhetően helyes irányba fejlődik, és a társadalom hasznos tagjává képes válni. A cél érdekében pedig a javítóintézetek elsődleges feladata, hogy a fiatalok beilleszkedési zavarait enyhítsék, rendezzék a pszichés állapotukat, biztosítsák számukra tanulmányaik megkezdését vagy folytatását, illetve a szakmai képzettség fejlesztését. Ugyanígy az egészséges életmódra felkészítés és a hiányos erkölcsi normák megismertetése, elfogadtatása is rendkívül fontos elemei a nevelésnek.³⁸

Az Aszódi Javítóintézet létrejöttét és mai működését között eltelt időben nagyobb hangsúlyt kapott a fiatalok emberi méltósága, és jogi helyzetük is széleskörű garanciákkal övezetté vált. A Bv. Kódex rögtön a javítóintézeti nevelés végrehajtásának általános rendelkezései között mérceként rögzíti, hogy a fiatalokkal szemben emberi méltósága tiszteletben tartásával, életkori szükségletei figyelembevételével kell bánni, és a törvényben meghatározott korlátozások kivételével gondoskodni kell jogai megkülönböztetés nélküli biztosításáról és védelméről, amely egyértelműen kifejezi a fiatalok fogvatartottak büntetés-végrehajtásban betöltött speciális helyzetét.³⁹

Rendhagyó módon a tanulmány utolsó gondolatait a témaválasztás indokolásával zárom. A jogi tanulmányaim elején, 2014-ben ismertem meg Professzor Asszonyt, akinek büntetőjogi előadásai nagy hatást gyakoroltak rám, és későbbi tudományos érdeklődésem és hivatásom megválasztásában is iránytűként szolgáltak. Előadásai közül különösen azok voltak gondolatébresztőek számomra, amelyek a fiatalok bűnelkövetőkkel voltak kapcsolatosak. Professzor Asszony szüntelen támogatásának és tanácsainak köszönhetően hamar megfogalmazódott bennem, hogy a fiatalok bűnözése és ezen belül a javítóintézeti nevelésük kutatásával kívánok foglalkozni, amely 2015-ben az Aszódi Javítóintézetben kezdődött el. Így jelen tanulmány nemcsak egy születésnapjára jókívánságként született, hanem Professzor Asszonynak címzett köszönetet is kifejez.

Irodalomjegyzék

- Asztalos István: Az Aszódi evangélikus középiskola története. 1728-1948. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága. Petőfi Múzeum. Aszód, 2003.
- Asztalos Tamás: „Esélyt adunk, utat mutatunk” Az Aszódi Javítóintézet története. A kezdetektől napjainkig. EMMI Aszódi Javítóintézet, Általános Iskola, Szakiskola és Speciális Szakiskola. Aszód, 2019.

37 HEVÉNYI Attila: A fiatalok bűnelkövetőkkel való foglalkozás – a nemzetközi előírások tükrében. *Börtönügyi Szemle* 1990/4., 25.

38 Bv. Kódex 344. §

39 Bv. Kódex 343. § (1) bekezdése

- Belovics Ervin - Vókó György: Büntetés-végrehajtási jog. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2018.
- Bory Noémi: A fiatalkorúak szabadságelvonással járó szankciói és végrehajtásuk Spanyolországban és Magyarországon. Doktori értekezés, Budapest 2016.
- Finkey Ferenc: A börtönügy jelen állapota és reformkérdései. In: Balogh Jenő (szerk.): Jogi értekezések. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése. Budapest, 1904.
- Hevényi Attila: A fiatalkorú bűnelkövetőkkel való foglalkozás – a nemzetközi előírások tükrében. Börtönügyi Szemle 1990/4.
- Kun Béla – Ládai István (szerk.): A fiatalkorúak kriminalitása ellen való küzdelem Magyarországon. Közzéteszi a M. Kir. Igazságügyminisztérium. Budapest, 1905.
- Jelentések a javítóintézetek helyzetéről, 2023. <https://aszod-afi.hu/wp-content/uploads/2024/02/KSH-statisztika-2023.pdf>
- Az Aszódi Javítóintézet Szervezeti és Működési Szabályzata. <https://aszod-afi.hu/wp-content/uploads/2023/07/aszodi-javitointezet-szervezeti-es-mukodesi-szabalyzat-20230428.pdf>
- a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
- a büntetések, az intézkedések, az egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény
- 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól

Homicskó Árpád Olivér¹

A MAGYAR EGÉSZSÉGBIZTOSÍTÁSI JOG FEJLŐDÉSÉNEK FŐBB ÁLLOMÁSAI 1997-TŐL NAPJAINKIG, TEKINTETTEL A 21. SZÁZADI KIHÍVÁSOKRA

1. Bevezető

Tanulmányomban a magyar egészségbiztosítás fejlődésének főbb állomásait kívánom meg bemutatni napjainkig, figyelemmel a 21. század jelentette kihívásokra. Ennek során az egészségbiztosítás változásait, beleértve ebbe a megváltozott munkaképességű személyekre vonatkozó rendelkezések változásait is elemzem, valamint felvázolásra kerülnek olyan kihívások, amelyekre a 21. századi fejlődés okán kell választ adnia a mai egészségbiztosítási rendszernek.

2. Az egészségbiztosításra vonatkozó főbb jogszabályi változások

Az egészségbiztosítás új alapokra helyezése az 1997. évi LXXXIII. törvénnyel valósult meg, Fontos volt háttérjogszabályként az 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) megalkotása is. Az önálló orvosi tevékenységről szóló 2000. évi II. törvény megalkotása is mérföldkőnek számít az egészségügyi szolgáltatások nyújtása szempontjából. A törvény értelmében alapvetően önálló orvosi tevékenység keretében kell ellátni a háziorvosi, házi gyermekorvosi és fogászati ellátásokat. A törvény előírja a területi ellátási kötelezettség elvét, az önálló orvosi tevékenységet az alapellátásban szabályozza. Az egészségbiztosítás hatósági felügyeletéről szóló 2006. évi CXVI. törvény megalkotása a 2008-ban bevezetni tervezett magán-egészségbiztosításhoz kapcsolódott. Az egészségbiztosítás magánosításának előzményeként azt fogalmazták meg, hogy a rendszerben egyre erősebb az egészségügyi szereplőinek, a betegeknek és az egészségügyi dolgozóknak a kiszolgáltatottsága, ezzel együtt nő elégedetlenségük, csökken a rendszer iránti bizalmuk. Ugyanakkor a fennálló egészségügy nem képes a gazdasági lehetőségek hatékony kihasználására, nő a korrupció, terjed a hálapénz. A magyar egészségügy nem ad lehetőséget a betegek egyéni igényeinek, az öngondoskodásnak, az egészséghez nélkülözhetetlen egyéni felelősségnek szabályozott érvényesülésére. A direkt állami irányítású rendszer nem képes reagálni a kor új követelményeire: az öregedő társadalom megváltozott egészségügyi szükségleteire, a gyógyító technika és alkalmazási költségeinek robbanásszerű expanziójára, az egészségtudatos egyéni igények növekedése által gerjesztett privát egészségügyi piac gyors spontán bővülésére. Ezért a magán-egészségbiztosítókról szóló törvénynek az lett volna a célja, hogy megte-

¹ Egyetemi tanár, KRE ÁJK, Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék tanszékvezető-helyettese

remtse egy korszerű és hatékony egészségügyi, egészségbiztosítási rendszer jogi alapjait. A törvény – nem korlátozva felelősségét a közösségi egészségügyben – csökkentette volna az állam működtetői, szolgáltatói szerepét, de növekedett volna és átláthatóvá vált volna semleges szabályozó, ellenőrző feladata. Az állami bürokrácia csökkentése, a szereplők jogainak és felelősségének érvényesülése érdekében hozza létre a törvény az érdekeltek közösségi döntési rendszerét. A törvény a biztosítottak védelmében szigorú minőségügyi rendszer működését írta volna elő, és megteremtette volna ennek kötelező kereteit. A biztosítottak tudatos döntési jogát az egészségügyi adatok, minőségi mutatók nyilvánosságának előírásával garantálta volna a törvény. A törvény teret adott volna a szabályozott piacnak, melynek rendszerében a biztosítottak egyéni értékrendjük szerint dönthettek volna az öngondoskodás mértékéről, választhattak volna egyéni igényeikhez igazodó magasabb minőségű szolgáltatások között. Ezzel olyan versenyt teremthetett volna, az egészségbiztosítók és az egészségügyi szolgáltatók között, ahol a pénzügyi siker forrása nem a több beteg, hanem a jobb egészség, a hatékony, sikeres gyógyítás. Célként fogalmazódott meg többek között a szolidaritási elvű társadalombiztosítási rendszer fenntartása mellett az öngondoskodási igény érvényesítési lehetőségének megteremtése, az egészségügy szereplői felelősségének és döntési szabadságának kiterjesztése, valamint a köz- és a magánbefektetések összehangolásával az egészségügyi ellátórendszerben fennálló egyenlőtlenségek mérséklése és fokozatos felszámolása. A magán-egészségpénztárak kialakításának koncepciója tehát az országosan egységes társadalombiztosítási rendszer elvén alapult volna. A pénztárak elsődleges felelőssége mellett az állam mögöttes felelőssége az ellátások biztosítása pénzügyi fedezetének vonatkozásában a törvényben meghatározott feltételekkel történt volna meg. Megmaradt volna a nemzeti kockázatközösség, a biztosítás és a szolidaritás elve. Három modellben gondoltak a pénztárak létrehozása tekintetében. Az I-es, „területi” modell az országot 6–8 nagyjából azonos nagyságrendű, egybefüggő területre osztotta volna, és ugyanennyi területre Budapestet is. A pénztárak a sorsoláson így két területet kaptak volna: egy budapestit és egy vidékit. A II-es, „párducmintás” modell az egyes régiókat osztotta volna 6–8 egybefüggő területté, és a sorsoláson minden biztosító minden régióból kapott volna egy darabot. A III-as, „sávós” modell pedig az országot 3 nagy (függőleges) sávra osztotta volna, és egy–egy sávhoz sorsoláson két pénztárt rendelt volna, amelyek az adott területért versenyezhetek volna. A törvény bár az Országgyűlés kétszer is elfogadta (az első elfogadást követően a köztársasági elnök visszaküldte az Országgyűlésnek, amely azt másodszor is megszavazta), végül a szociális népszavazás miatt mégsem lépett hatályba.

2010-től az egészségbiztosítás keretében megfigyelhető, hogy a pénzbeli ellátások tekintetében a jogalkotó fontosnak tartotta a változtatásokat. 2010. május 1-jétől a terhességi-gyermekágyi segély tekintetében az előzetesen szükséges biztosítási idő 180 napról 365 napra növekedett a megelőző két év vonatkozásában.² Az előzetes biztosítási idő növelése a gyermekgondozási díj esetében is előfeltétellé vált.³ 2011. július 1-jétől

2 Ebtv. 40. § (1) bekezdés

3 Ebtv. 42/A. § (1) bekezdés a) pont

kikerült a táppénz ellátásra jogosultsági feltételből, az a korábbi szabály, hogy az is jogosult az ellátásra, aki a biztosítási jogviszonya megszűnését követő első, második, vagy harmadik napon válik keresőképtelenné.⁴ A 2012. január 1-jén hatályba lépett új Alaptörvény és az egészségbiztosítást is érintő jogszabályok a fogalmak hatályosítását tették szükségessé ezen a területen is. 2014. január 1-jével bevezetésre került a diplomás gyermekgondozási díj lehetősége, amelyet felsőoktatási intézményben magyar nyelvű nappali képzésben részt vevő hallgatók vehettek igénybe.⁵ Szintén 2014. január 1-jétől került be a törvénybe, hogy a gyermekgondozási díj igénybevétele mellett a gyermek egy éves kora után lehetséges a jövedelemszerző tevékenység folytatása.⁶ 2014. január 1-jétől vált lehetővé, hogy ikergyermekek esetén a gyermekgondozási díj további egy évig járt a jogosultnak.⁷ 2015. január 1-jétől a terhességi-gyermekágyi segély fogalmát felváltotta a csecsemőgondozási díj elnevezés. 2016. január 1-jétől pedig megszűnt az a korlátozás, hogy a gyermekgondozási díj mellett nem lehet keresőtevékenységet folytatni, ettől kezdődően tehát már nem érvényesült a gyermek életkorához kapcsolt korlátozás.⁸ Látható, hogy 2012-től az anyasághoz kapcsolódó ellátások tekintetében aktív jogalkotási folyamat volt, amelynek célja, hogy minél többen vállaljanak gyermeket, ezzel is javítva Magyarország demográfiai helyzetét. Jelen tanulmánynak nem tárgya a családi támogatások széleskörű vizsgálata, de rögzíthető, hogy a családpolitikai ellátások rendszerében az anyasághoz kapcsolódó társadalombiztosítási pénzbeli ellátások fontos szerepet töltenek be. 2020. január 1-jétől az egészségbiztosítás pénzbeli ellátásai kiegészültek a csecsemőgondozási díj, gyermekgondozási díj és táppénz ellátás mellett az örökbefogadói díjjal. Az örökbefogadói díjra az jogosult, aki biztosított és második életévét betöltött gyermeket, illetve ikergyermekek esetén a harmadik életévüket betöltött gyermekeket örökbefogadási szándékkal nevelésbe vesz majd. Feltétel, hogy a gyermek nevelésbe vételének napját megelőző két éven belül 365 napon át biztosítottnak kell lennie, és a gyermeket a gondozásba vétel időpontját megelőzően nem nevelheti legalább egy éve folyamatosan saját háztartásában.⁹ Az örökbefogadói díj a gyermek nevelésbe vételének napjától számított 168. napig jár a jogosult részére.¹⁰ 2021. július 1-jétől a csecsemőgondozási díj a korábbi naptári napi alap hetven százalékról száz százalékra emelkedett, vagyis a jogosult a szülési szabadság időtartama alatt a teljes keresetét meg kell kapja. 2021. december 1-jétől ha a jogosult keresőképtelenség igazolhatóan az egészségügyi ellátás SARS-CoV2 járványhelyzethez kapcsolódó felfüggesztése okán egy éven túl is fennáll, a táppénz méltányosságból a veszélyhelyzet megszűnését követő legfeljebb hatodik hónap végéig folyósítható.¹¹ Az a TAJ számmal rendelkező személy,

4 Ebtv. 43. § (1) bekezdés

5 Ebtv. 42/E. § (1) bekezdés b) pont

6 Ebtv. 42/C. § a) pont

7 Ebtv. 42/B. § (1a) bekezdés

8 Ebtv. 42/C. § (1) bekezdés a) pont

9 Ebtv. 42/H. § (1) bekezdés

10 Ebtv. 42/H. § (2) bekezdés

11 Ebtv. 50. § (4a) bekezdés

aki valamely EGT tagállamban, illetve Svájcban, valamint a Magyarország által kötött nemzetközi egyezmény hatálya alá tartozó államban biztosított köteles a külföldön, illetve a nemzetközi szervezet szociális biztonsági rendszerében létrejött biztosítását és annak megszűnését 15 napon belül bejelenteni az egészségbiztosítónak.¹² 2023. június 1-jétől bekerült az a kiegészítés a törvénybe, hogy ha a TAJ-számmal rendelkező személy nem teljesíti az előzőekben előírt bejelentési kötelezettségét, azonban a külföldi biztosító részéről jogosultságigazolás kerül kiadásra, akkor a jogosultságigazolást a külföldi biztosítás létrejöttére vonatkozó bejelentésnek kell tekinteni.¹³ 2024. január 1-jétől bekerült az a rendelkezés is a törvénybe, hogy az egészségbiztosítási ellátásra jogosult betegségéért, keresőképtelenségéért, egészségkárosodásáért vagy haláláért felelősnek kell tekinteni azt a nem finanszírozott egészségügyi szolgáltatót is, aki által nyújtott ellátással összefüggésben bíróság vagy hatóság megállapította, hogy az egészségügyi szakmai szabályok megsértésével nyújtott szolgáltatást, és az ellátásra jogosult az előzőekben meghatározott szakmai szabályok megsértésével nyújtott szolgáltatás következtében vesz igénybe természetbeni vagy pénzbeli egészségbiztosítási ellátást.¹⁴

3. A megváltozott munkaképességű személyekre vonatkozó főbb jogszabályi változások

2012. január 1-jén átalakult a megváltozott munkaképességű személyek magyarországi ellátórendszere is. A rokkantsági nyugellátás megállapításának lehetősége megszűnt. Az új szabályokat a 2011. évi CXCI. törvény a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól tartalmazza, ugyanakkor rendszertani szempontból ezen ellátások is az egészségbiztosítás körébe tartoznak. Már 2007-ben jogszabályt fogadott el az Országgyűlés az egészségkárosodást szenvedett személyek megmaradt, fejleszthető képességeire épülő rehabilitációjának, társadalmi reintegrációjának elősegítésére, továbbá a rehabilitáció időtartamára a jövedelemarányos keresetpótlás érdekében.

Ez volt a 2007. évi LXXXIV. törvény a rehabilitációs járadékról, amivel elkezdődött Magyarországon a rokkantsági ellátások rendszerének átalakítása. Egészségkárosodásnak minősült az egész szervezetre vonatkoztatott, a szervezet felépítésében, funkcióiban betegség, sérülés vagy veleszületett rendellenesség következtében kialakult kedvezőtlen változás. Rehabilitációs járadékra az volt jogosult, aki 50-79 százalékos egészségkárosodást szenvedett, és ezzel összefüggésben a fennálló vagy az egészségkárosodását megelőző munkakörében, illetve a képzettségének megfelelő más munkakörben való foglalkoztatásra rehabilitáció nélkül nem volt alkalmas, és kereső tevékenységet nem folytatott, vagy a keresete, jövedelme legalább 30 százalékkal alacsonyabb volt az egészségkárosodást megelőző négy naptári hónapra vonatkozó keresete jövedelme havi átlagánál, továbbá rehabilitálhatónak minősült, és az életkora szerint szükséges szolgálati időt megszerezte. A jogosultsághoz szükséges szolgálati időre, megállapítására és igazolására a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi

12 Ebtv. 80. § (5) bekezdés a) pontja

13 Ebtv. 80. § (5a) bekezdés

14 Ebtv. 18. § (8) bekezdés a) – b) pont

LXXXI. törvénynek a rokkantsági nyugdíjhoz szükséges szolgálati időre vonatkozó rendelkezéseit kellett megfelelően alkalmazni azzal, hogy a jogosultsághoz szükséges szolgálati időbe be kellett számítani a rokkantsági, baleseti rokkantsági nyugdíj időtartamát is. A rehabilitációs járadék összege - a magánnyugdíj-pénztári tagságtól függetlenül - megegyezett a rokkantsági nyugdíj (III. rokkantsági csoport) összegének 120%-ával. A rehabilitációs járadék legkisebb összege pedig megegyezett a rokkantsági nyugdíj legkisebb összegének (III. rokkantsági csoport) 120%-ával.

A rehabilitációs járadékra jogosult a rehabilitáció sikeres megvalósulása érdekében az állami foglalkoztatási szervvel történő együttműködésre volt köteles, amelynek keretében az állami foglalkoztatási szervvel írásbeli rehabilitációs megállapodást kellett kötnie, továbbá teljesíteni kellett a rehabilitációs megállapodás mellékleteként meghatározott rehabilitációs tervben foglaltakat. A rehabilitációs megállapodás tartalmazta a rehabilitációs járadékban részesülő nyilatkozatát arra vonatkozóan, hogy vállalja az együttműködési kötelezettség teljesítését, valamint elfogadja a számára felajánlott megfelelő munkahelyet, valamint térítési kötelezettséggel nem járó képzési lehetőséget. Tartalmazta továbbá a rehabilitációs járadékban részesülő önálló munkahelykeresésének formáit, az állami foglalkoztatási szerv által a rehabilitációs járadékban részesülőnek nyújtandó, külön jogszabályban meghatározott rehabilitációs szolgáltatásokat, valamint a rehabilitációs járadékban részesülőnek az állami foglalkoztatási szervnél történő jelentkezési gyakoriságát, a kapcsolattartás módját. A rehabilitációs járadék a jogosultsági feltételek bekövetkezésének napjától, de legkorábban az igénybejelentés napjától volt megállapítható. A rehabilitációs járadék a rehabilitációhoz szükséges időtartamra, de legfeljebb 3 évre lehetett megállapítani. Amennyiben az ellátás 3 évnél rövidebb időtartama eltelt, de a rehabilitáció még nem fejeződött be, a rehabilitáció sikeres megvalósulásának érdekében az időtartam legfeljebb egy alkalommal meghosszabbítható volt, de a teljes időtartam ebben az esetben sem haladhatta meg a 3 évet. A 2012-es változások alapján aztán a korábban megállapított rokkantsági nyugellátások egészségbiztosítási – rokkantsági, vagy rehabilitációs – ellátássá alakultak át. A 2012-től kezdődően újonnan megállapított – tehát nem rokkantsági nyugellátásból átalakult – rehabilitációs ellátást nyugdíjjarulék terheli, így folyósítási ideje az öregségi nyugdíj szolgálati időbe beszámít. Az ellátórendszer átalakítása fokozatosan megszünteti a rehabilitálható megváltozott munkaképességűek részére 2008-ban bevezetett ellátási formát, a rehabilitációs járadékot. 2012. január 1-jétől ezt az ellátást már nem állapítják meg. A korábban megállapított ellátásokat azonban a megállapítási határozatban szereplő időpontig folyósítják.

4. Az egészségbiztosítás előtt álló 21. századi kihívások

A 21. században az egészségügyi szolgáltatások nyújtásának minőségi javulása tekintetében további fejlődés várható. A modern orvostechológiai eszközök lehetősége, folyamatosan egyre fejlettebb megoldásokat, és hátteret biztosítanak az egészségügyi ellátások igénybe vételéhez. A magasabb szintű egészségügyi ellátások biztosíthatósága

pedig az élettartam további növekedését hozhatja magával. Az egészségügyi ellátások is egyre magasabb színvonalon és minőségben kerülhetnek az egyén részére elérhetővé a jövőben. Azt ugyanakkor látni kell, hogy mindez komoly anyagi ráfordítást is igényel. Ezt a magasabb költség ráfordítást a klasszikus társadalombiztosítási-szociális ellátó-rendszeri megoldás önmagában ugyanakkor már nem fogja tudni megfelelően kezelni. Az egészségügyi szolgáltatások nyújtásának átalakulása mellett, az orvostechológiák fejlődése a finanszírozás tekintetében is változásokat kell, hogy eredményezzen. A klasszikus társadalombiztosítási logika, amelynek révén azok részesülnek az ellátásban, akik ennek anyagi terheit is viselik, napjainkban már nem tud kizárólagosan érvényesülni. Az államnak egyre nagyobb szerepet kell vállalnia, és a jövőben úgy gondolom még többet kell majd az egészségügyre fordítani. Az elkövetkező századokban pedig a jóléti államnak fő prioritásának kell tekintenie, hogy minden, a területén tartózkodó személy számára garantálja a megfelelő minőségű, folyamatosan hozzáférhető egészségügyi szolgáltatásokat. Úgy gondolom az elkövetkező évszázadokban az egészségügyi szolgáltatások nyújtását le kell választani a klasszikus társadalombiztosítási rendszerről, és alanyi jogon kell majd mindenki számára biztosítani. A jóléti európai államokban mindenképpen ez lehet a jövőbeli megoldás, ennek finanszírozását pedig adóeszközök révén kellene az államnak biztosítania. A modern orvostechológiai eszközök révén lehetővé válhatnak olyan megoldások, amelyek révén a betegellátás hatékonyabban megvalósítható. Ennek során azonban figyelembe kell venni azokat a jogszabályi előírásokat, rendelkezéseket is, amelyek az egészségügyi ellátást igénybe vevők jogait védik. A jogalkotónak olyan jogszabályi környezetet kell kialakítani, amely mindezt biztosítja az egészségügyi szolgáltatásban részesülőknél.

Az egészségügyi szolgáltatások tekintetében egyre nagyobb hangsúlyt kell fektetni a telemedicinának, a távgyógyításnak, amelynek során távol lévők közötti egészségügyi szolgáltatás nyújtás történik informatikai eszközök alkalmazásával. Ennek érdekében fontos lesz, hogy az elektronikus egészségügyi rendszereket az állam továbbfejlessze. A jövőben szükséges lesz, hogy az elektronikus egészségügyi szolgáltatási térben lehetősége legyen a társadalom minél szélesebb körének a hozzáférésre, és a szolgáltatások minőségének, és elérhetőségének is tovább kell javulnia. A járványhelyzet megmutatta azt, hogy milyen nagy szükség van jól működő elektronikus adatbázisokra, amelyek révén ki lehet szűrni a fertőző betegségben szenvedőket, illetve azokat, akik potenciálisan vírus hordozók lehetnek. A COVID-19 vírus¹⁵ alapján is jól láthatóvá vált, hogy a jövőben a modern orvostechológiai eszközöknek, illetve a telemedicinának jelentősen meg fog nőni a szerepük az egészségügyben. Ennek során azonban fokozott figyelmet kell majd fordítani az egészségügyi adatok kezelésének biztonságára is. Az állam az információs

15 az új koronavírus okozta betegség hivatalos nevének rövidítése. A betegséget elsőként az Európai Betegségmegelőzési és Járványvédelmi Központ (European Centre for Disease Prevention and Control ECDC) 2020. február 11-én megjelent adatközlése nevezte meg „koronavírus-betegség 2019”-ként (coronavirus disease 2019), melynek rövidített változata a COVID-19. lásd: <https://koronavirus.gov.hu/fogalomtar> (2022. május2-i állapot)

rendszer kialakítása és fejlesztése érdekében az egészségügyi informatikai rendszerek együttműködését és információáramlását törvény szerinti informatikai rendszer keretében biztosítja.¹⁶ Az elektronikus-informatikai háttér révén az egészségügy hatékonyabbá válhat a telemedicinának köszönhetően, amelynek lényege, hogy az orvosi információk továbbítása elektronikus hírközlési eszközökkel történik az egyik helyről a másikra, a beteg egészsége érdekében vagy az egészségügyi szolgáltató képzése és a beteggondozás fejlesztése céljából. A telemedicina tekintetében a magyar szabályozás a 157/2020. (IV.29.) kormányrendelet (a továbbiakban: Kormányrendelet) alapján jól nyomon követhető. A Kormányrendelet a veszélyhelyzet során elrendelt egyes egészségügyi intézkedésekről rendelkezett.¹⁷ A Kormányrendelet szerint a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Kormányrendelet szerinti veszélyhelyzet (a továbbiakban: veszélyhelyzet) ideje alatt az egészségügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges szakmai minimumfeltételekről szóló 60/2003. (X. 20.) ESzCsM rendeletben meghatározottakon túlmenően az egészségügyi szolgáltatás nyújtásának és finanszírozási elszámolásának nem feltétele a beteg személyes jelenléte, ha az ellátás sajátosságai és orvosszakmai megítélése ezt lehetővé teszik.¹⁸ A Kormányrendelet alkalmazásában telemedicinának minősült az a tevékenység, amelynek célja a beteg távollétében a beteg egészségi állapotának szakmai megítélése, a betegségek, azok kockázatának felderítése, a konkrét betegség(ek) meghatározása, illetőleg a beteg állapotának pontosabb megítéléséhez szükséges további vizsgálatok elrendelése. Telemedicinának minősült ezenek túl az előzőekben felsorolt kezelések eredményességének megállapítása (távkonzultáció), valamint a beteg állapotának követése és diagnózis felállítása távmonitoring eszközökkel és egyéb infokommunikációs technológiák révén hozzáférhető információk alapján.¹⁹ Látható, hogy a jogalkotó részletesen meghatározta a telemedicina célját Magyarországon. A jogalkotó azt is meghatározta, hogy milyen egészségügyi szolgáltatások nyújtását tekinti a telemedicina körébe tartozónak. A telemedicina keretében nyújtott egészségügyi szolgáltatások a gyógyító tevékenységek széles körét fogták át, és biztosították a szükséges ellátást úgy, hogy az orvos és beteg közvetlen találkozására nem volt szükség. Az elektronikus térben, informatikai eszközökkel megvalósított betegellátás a jövőben is alkalmazandó lenne, nem csak veszélyhelyzet idején. A gyógyítás ilyen irányú fejlesztése a jövő egészségpolitikájának meghatározó része kellene, hogy legyen. Az egészségügyi szolgáltatóknak kellett gondoskodnia arról, hogy saját intézményi informatikai rendszerében, és ezáltal az Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Térben (a továbbiakban: EESZT), létrejöjjön a vizsgálat tényét és szereplőit

16 HOMICSKÓ Árpád Olivér: Egészségügyi jogi ismeretek. Budapest, Patrocinium Kiadó, 14. o.

17 A veszélyhelyzet során elrendelt egyes egészségügyi intézkedésekről szóló 157/2020. (IV. 29.) kormányrendelet hatályon kívül helyezték Magyarország Alaptörvénye 53. cikk (4) bekezdése alapján, hatálytalan a veszélyhelyzet megszűnésének napjától, 2020. június 18-tól. (2022. május 3-i állapot)

18 A veszélyhelyzet során elrendelt egyes egészségügyi intézkedésekről szóló 157/2020. (IV. 29.) kormányrendelet (a továbbiakban: Kormányrendelet) 1. §. (2022. május 3-i állapot)

19 Kormányrendelet 2. § (1) bekezdés a)–f) pontok. (2022. május 3-i állapot)

dokumentáló eseménykatalógus-bejegyzés és egy, a vizsgálatot szakmaiszempontról igazoló elektronikus kórtörténeti dokumentum.²⁰

Magyarországon 2017. novemberétől kezdte meg működését az EESZT.²¹ A rendszerhez a házi orvosi szolgálatok, a járó- és fekvőbeteg-ellátó intézmények, és az összes gyógyszerár csatlakozott.²² A rendszer lényeges eleme a beteg- dokumentáció naprakész és hiteles megismerése az orvos számára, amely révén a rendelkezésre álló adatok alapján hatékonyabb kezelés biztosítható a beteg számára. A diagnózis szükség esetén alaposabb háttérinformációk alapján állítható fel, így a kiválasztott gyógymód is hatékonyabban alkalmazható. Ez időmegtakarítással és hatékonyabb betegellátással jár. A hagyományos személyes találkozásokon alapuló tevékenységek – így az orvos és a beteg, illetve az orvos és orvos közötti konzultáció – mellett az adott szakterület szakorvosa egészségügyi adatok elektronikus rendszerben történő továbbítása révén – az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló törvény előírásainak megfelelően – személyes jelenlét nélkül is felállíthat diagnózist és terápiás javaslatot adhat telemedicina keretében, az adott tevékenység végzéséhez megállapított feltételek teljesítése esetén.²³ Az elektronikus egészségügyben rendelkezésre álló információk lehetővé teszik, hogy az orvosok térben egymástól távol is orvosi konzíliumot tartsanak és ennek során válasszák meg a beteg számára legmegfelelőbb gyógymódot. Az EESZT és a telemedicina együttes alkalmazása révén az egészségügyi szolgáltatások nyújtása a jövőben még hatékonyabbá válhat.

Összegzés

Tanulmányomban az egészségbiztosítás tekintetében történt változásokat kívántam elemző módon bemutatni 1997-től kezdődően napjainkig. Megállapítható, hogy a modern 21. század kihívásai az egészségbiztosítás tekintetében is változásokat idéznek elő. A jövő századokban komoly kihívások jelentkeznek majd az egészségügyi szolgáltatások nyújtása szempontjából is. Az egészségünk a legfőbb kincsünk, akkor tudunk kiteljesedni, ha egészségi állapotunk megfelelő, ha nincsenek sem fizikális, sem pszichológiai megbetegedéseink. Ezért a 21. században arra kell törekedni, hogy a lehető legmagasabb szintű egészségügyi ellátásban részesüljön valamennyi állampolgár.

20 Kormányrendelet 4. § (2) bekezdés. (2022. május 3-i állapot)

21 Lásd erről bővebben: Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér. <https://e-egeszsegugy.gov.hu/eeszt>. (2022. 02. 23- állapot)

22 Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér. <https://e-egeszsegugy.gov.hu/eeszt> (2022. 02. 23-i állapot)

23 Az egészségügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges szakmai minimumfeltételekről szóló 60/2003. (X. 20.) ESzCsM rendelet 9. § (7) bekezdése. (2022. május 3-i állapot)

A KÖZÖS NYOMOZÓ CSOPORTOK MŰKÖDÉSE A MAGYAR (ÉS AZ EURÓPAI) GYAKORLATBAN

A közös nyomozócsoport (Joint Investigation Team – JIT) a nemzetközi együttműködés olyan eszköze, amely két vagy több állam illetékes igazságügyi és büntetőhatóságai közötti megállapodáson alapul, korlátozott időtartamra és meghatározott célra jön létre annak érdekében, hogy az érintett egy vagy több államban büntetőnyomozásokat folytasson. A JIT - mintegy jogsegély keretegyezményként - az érintett tagállami vagy harmadik állambeli nyomozásokat folytató nyomozó hatóságok és az eljárásokat felügyelő vagy irányító ügyészi szervek kölcsönös bizalmon és elismeréssel alapuló, hatékony együttműködése. A rendőrségi és igazságügyi együttműködés hagyományos formáihoz képest a közös nyomozócsoport az alábbi többletértékkel bír:

- Az adott ügyben egyesíti az igazságügyi és büntetőügyi, rendészeti együttműködést, lehetővé teszi az információk és a bizonyítékok közvetlen gyűjtését és cseréjét anélkül, hogy igénybe kellene venni a kölcsönös jogsegély hagyományos – és általában lassú – csatornáit. A nyomozócsoportban részt vevő államok jogával összhangban gyűjtött információk és bizonyítékok megoszthatók (önmagában) a közös nyomozócsoport létrehozásáról szóló megállapodás alapján; valamint
- a nyomozócsoport tagjai a többi részt vevő tagállamban jogosultak jelen lenni és – az adott állam jogszabályaiban, illetve a nyomozócsoport adott állam által kijelölt vezetője által meghatározott korlátokon belül – részt venni az eljárási cselekményeken.

A Magyarországon a Legfőbb Ügyészség által koordinált tevékenység ügyintézési tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a közös nyomozó csoportok célja elsősorban az eljárások időszerű és eredményes lefolytatása. Ezt a JIT felállításakor már rendelkezésre álló, valamint a közös nyomozócsoport működése során keletkező bizonyítékok kölcsönös rendelkezésre bocsátásával, a tényállások teljeskörű felderítése érdekében elvégzendő nyomozási cselekmények meghatározásával és koordinált foganatosításával éri el. Az elkövetők elfogása és büntetőjogi felelősségre vonása és az ehhez szükséges valós idejű koordináció, vagyongeneráló bűncselekmények esetén a bűnös úton szerzett vagyon elvonásához szükséges eljárási cselekmények egyeztetése, továbbá párhuzamos eljárások esetén a joghatósági összeütközések feloldása (például egy több államban tevékenykedő, nemzetközi bünszervezet esetén annak meghatározása, hogy mely elkövetőkkel szemben melyik állam hatóságai járnak el) természetesen a JIT további feladatai közé tartozik.

1 Büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes, címzetes egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem

1. A közös nyomozócsoport létrehozásának jogalapja

Az Európai Unió tagállamai között a JIT-ek felállításának jogalapja az ún. EU jogsegélyegyezmény (az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló, 2000. május 29-én kelt egyezmény) 13. Cikke, valamint az Európai Tanács 2002. június 13-i, 2002/465/IB számú kerethatározata a közös nyomozócsoportokról. Ezen rendelkezések hazai jogba történt átültetését az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. törvény (Eutv.) 70/A-70/H. §-ai tartalmazzák.

Az Európai Unión kívüli államok viszonylatában jellemzően a JIT-ek létrehozásának jogalapja az ún. Strasbourgi Egyezmény (az 1959. április 20-án kelt kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezmény) második kiegészítő jegyzőkönyvének 20. Cikke, valamint az ún. UNTOC Egyezmény (az ENSZ Nemzetközi Szervezett Bűnözés Elleni Egyezménye – United Nations Convention Against Transnational Organized Crime) 19. Cikke lehet. E nemzetközi jogforrásokon kívül azonban bilaterális egyezmények is lehetnek JIT-ek felállításának jogalapjai. E nemzetközi egyezmények közös nyomozócsoportokkal kapcsolatos rendelkezéseit hazai belső jogszabályként – az Eutv-hez hasonló tartalommal – a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény (Nbjt.) 71-72/B. §-ai tartalmazzák.

Magyar érintettségű JIT-ben – amelynek tagja volt az Egyesült Királyság is – problémát jelentett, hogy a Brexitre tekintettel a brit hatóságok a JIT-et kizárólag a Strasbourgi Egyezmény jogi keretei között tudták elképzelni, más tagállam viszont ragaszkodott az uniós jogi keretekhez. Ennek kapcsán a helyes megoldás a kettős jogalap lehet, a tagállamok viszonylatában az EU jogsegélyegyezmény, míg a tagállamok és harmadik államok viszonylatában a Strasbourgi Egyezmény második kiegészítő jegyzőkönyve.

2. A közös nyomozócsoportok felállítása

Az Eutv. 70/A. §-a szerint a tagállami igazságügyi hatóság által közös nyomozócsoport létrehozására irányuló eljárási jogsegély iránti megkeresés teljesítésére, illetve kezdeményezésére a legfőbb ügyész vagy az általa kijelölt ügyész jogosult. Ugyanezen szabályt tartalmazza az Nbjt. 71. § (1) bekezdése is.

A közös nyomozócsoportok felállítására vonatkozó eljárási jogsegélyek teljesítése és kezdeményezése azonban nem jelenti a Legfőbb Ügyészség részéről formális megkeresés előterjesztését a többi részes külföldi hatósághoz.

A JIT-ek felállítására irányuló folyamat és abban a Legfőbb Ügyészség részvétele a következőképpen foglalható össze:

A JIT-ek felállítására vonatkozó – hazai vagy külföldi részről megfogalmazódó – igény természetesen az érintett nyomozásokat folytató és felügyelő nyomozó hatóságok, illetve ügyészségek kapcsolatfelvétele, nemzetközi együttműködése során merül fel, nem az érintett államok legfőbb ügyési szervei tekintetében. Nincs érdemi relevanciája annak,

hogy a JIT felállítását a hazai vagy a külföldi ügyészség tartja-e szükségesnek.

Az állandóan követett gyakorlat szerint Magyarországon a Legfőbb Ügyészség Kiemelt és Korrupciós Ügyek Főosztályának előzetes jóváhagyása nélkül a külföldi féllel JIT létrehozása tárgyában szóbeli megállapodásra nem kerülhet sor, a külföldi hatóságokkal való egyeztetések során a hazai ügyészség a legfőbb ügyészségi jóváhagyás előtt a közös nyomozócsoport létrehozására irányuló szándékát nyilváníthatja ki a külföldi hatóságoknak.

A nemzetközi együttműködés során a hazai és a külföldi nyomozó hatóságok, illetve ügyészségek közötti egyeztetések, együttműködés során felvetődhet a JIT felállításának lehetősége. JIT felállítására irányuló kölcsönös szándéknyilvánítás természetesen történhet a részt venni szándékozó államok részéről az Eurojust által szervezett koordinációs értekezleten is, jellemzően a közös nyomozócsoport létrehozásának szándéka az Eurojust által koordinált egyeztetések során, koordinációs értekezleten fogalmazódik meg.

Amennyiben a JIT létrehozására irányuló külföldi javaslattal a hazai ügyészség egyetért vagy maga kezdeményezné a külföldi hatóságoknál JIT felállítását, úgy erről – és az esetleges koordinációs értekezlet tartalmáról, konklúzióiról - a szolgálati út betartásával jelentést tesz a Legfőbb Ügyészség Kiemelt és Korrupciós Ügyek Főosztályának. A jelentéstétel előtt a JIT felállítására irányuló hazai szándék kinyilvánítására kerülhet sor, de a megállapodás részleteinek kidolgozására még nem.

A jelentésre a Legfőbb Ügyészség választ ad, amelyben vagy egyetért, jóváhagyja a JIT felállítására irányuló kezdeményezést vagy ezt megtagadja.

Jóváhagyás, egyetértés esetén kezdődhet meg főszabály szerint az Eurojust közreműködésével és irányításával a hazai és a külföldi nyomozásokat irányító, felügyelő ügyészségek között a megállapodás tervezetének kidolgozása, a tényállás, a büntetőjogi minősítés, a JIT működési feltételeinek, az elérendő céloknak, az Eurojust, illetve az Europol részvételével, a közös nyomozócsoport hazai és külföldi vezetőinek és tagjainak megnevezésével kapcsolatos részeinek, a sajtóval történő kapcsolattartásnak, a JIT finanszírozására irányuló pályázat benyújtásának, illetve a JIT megállapodás egyéb szükséges tartalmi elemeinek a megszövegezése.

Ez nem azt jelenti, hogy a teljes megállapodás tervezetét a hazai ügyészség készíti el, hanem az Eurojust rendelkezésére bocsátja a magyar nyomozás során megállapítható tényállást és büntetőjogi minősítést angol nyelven, a JIT magyarországi vezetőjének és tagjainak névsorát, illetve szükség esetén közli az Eurojust és az Europol JIT-ben való részvételével, a JIT uniós finanszírozására irányuló pályázat benyújtásával kapcsolatos álláspontját, illetve a megállapodás mellékleteiben hazai részről szerepeltetendő jogszabályi rendelkezéseket, valamint a megállapodás egyéb releváns tartalmával kapcsolatos álláspontját.

Az Eurojust érintett nemzeti szekciói ezután a nemzeti igazságügyi hatóságaiktól kapott adatokat egy egységes, angol nyelvű megállapodás tervezetté alakítják.

Mivel a nemzetközi igazságügyi együttműködéssel érintett hazai nyomozást nem a Legfőbb Ügyészség, hanem a Be. szerint hatáskörrel és illetékességgel bíró ügyészség felügyeli vagy irányítja, a Legfőbb Ügyészség nincs abban a helyzetben, hogy a JIT feladatait, az

elérendő célokat megfogalmazza, a tényállást megfelelően kidolgozza, döntsön a JIT-ben résztvevő személyekről, a JIT keretében végzendő eljárási cselekményekkel, a sajtóval való kapcsolattartással, az Eurojust és az Europol közös nyomozócsoportban való részvételének szükségességével, a JIT finanszírozására irányuló pályázatok benyújtásával kapcsolatos kérdésekben. E részletek kidolgozása és jellemzően az Eurojust közreműködésével történő egyeztetése az érintett nyomozásokat felügyelő vagy irányító ügyészségek feladata.

Különösen aggályos lenne a felderítési szakban lévő, a nyomozó hatóság által önállóan nyomozott bűnügyekben olyan gyakorlat kialakítása, hogy a JIT céljait, az elvégzendő feladatokat, nyomozási cselekményeket, a bizonyítási eszközök kicserélésnek módját a nyomozó hatóság és a nyomozást felügyelő ügyészség helyett felettes ügyészségként a Legfőbb Ügyészség határozná meg. Ez a Be. 26. § (7) bekezdése szerinti felettes ügyészi felügyeleti jogkör túllépését jelentené, amelyet a felettes ügyészség a törvény értelmében az alárendelt ügyészség eljárása felett gyakorolhat.

A Be. 26. § (2) és (3) bekezdésében írt felügyeleti és irányítási jogköröket a nyomozást felügyelő vagy irányító ügyészség gyakorolja, a proaktív ügyészi hozzáállásnak megfelelően már felderítési szakban is kifejti az álláspontját a nyomozás további irányával, kereteivel kapcsolatban, vizsgálati szakban pedig egyenesen kötelessége az elvégzendő nyomozási cselekmények meghatározása. Ennek pedig a JIT megállapodás tervezet tartalmának kialakításában is érvényesülnie kell, a közös nyomozócsoportban részt venni szándékozó hazai ügyészségnek határozott állásponttal kell rendelkeznie a további nyomozás irányával, az igazságügyi együttműködéssel elérni kívánt célokkal és az elvégzendő feladatokkal kapcsolatban.

Az Eutv. 70/C. § (3) bekezdése szerint a közös nyomozócsoport magyar vezetője ügyész lehet. Az Eutv. 70/D. § (1) bekezdés b) pontja alapján a közös nyomozócsoport működése során Magyarország területén végzett eljárási cselekmény esetén a közös nyomozócsoport működését – a megállapodásban foglaltak szerint – a közös nyomozócsoport magyar vezetője irányítja. Ugyanilyen rendelkezést tartalmaz az Nbjt. 72/A. § (1) bekezdés b) pontja az Európai Unión kívüli tagállamok részvételével felállított közös nyomozócsoportok esetében. Ezen rendelkezésekre tekintettel felderítési szakban lévő hazai nyomozás esetén is az ügyész irányítási jogkört gyakorol, amit tudatosítani szükséges. Ez pedig a korábban írtaknak megfelelően szükségessé teszi a nyomozás irányával, kereteivel kapcsolatos határozott ügyészi álláspont kialakítását.

Az első hazai részvétellel működő JIT-ek felállítása óta már hosszabb idő telt el, napjainkban az ország valamennyi főügyészségen dolgoznak a nemzetközi igazságügyi együttműködésben jártas, az Eurojust-nál is tapasztalatot szerzett ügyészek, rendelkezésre állnak korábbi közös nyomozócsoportok felállítása, működése során szerzett tapasztalatok, a korábbiakban felhasznált JIT megállapodások, amelyek megfelelő dogmatikai tudást és szakértelmet biztosítanak.

Az esetleges nyelvi nehézségek áthidalásához, illetve a megállapodás tervezet kidolgozása során a külföldi hatóságot érintő megállapodás részek beszerzéséhez szükséges konzultációhoz a Eurojust segítsége valamennyi esetben igénybe vehető. Nincs akadálya az érintett

külföldi hatóságokkal való közvetlen egyeztetéseknek sem, de a megállapodás tervezet valamennyi részes állam általi kidolgozásához szükséges egyeztetések a leghatékonyabb módon az Eurojust közreműködésével kivitelezhetők.

A megállapodás tervezet kidolgozása angol nyelven történik, azt a korábban írtaknak megfelelően az Eurojust foglalja egységes formába. Amennyiben azonban az egyeztetések az Eurojust nélkül zajlanak, úgy a megállapodás angol nyelvű tervezetét az érintett hazai és külföldi ügyészségek közösen egységesítik.

Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2018/1727 rendelet (Eurojust rendelet) 21. Cikk (4) bekezdése szerint az illetékes nemzeti hatóságok tájékoztatják nemzeti tagjaikat a közös nyomozócsoportok létrehozásáról, valamint e csoportok tevékenységének eredményeiről. A 2/2020 (I.31.) LÜ utasítás 21. §-a értelmében ilyen esetben ún. Art21-es jelentést kell tenni az Eurojust felé. E jelentéstételi kötelezettségre is tekintettel minden esetben célszerű az Eurojustot bevonni a közös nyomozócsoport felállításával kapcsolatos egyeztetésekbe, a külföldi hatóságokkal folytatott konzultációba. Az Eurojust a megállapodás tervezet tartalmának kialakítására javaslatot is tehet.

Amennyiben az előzőekben írtakat követően a JIT felállításáról szóló megállapodás angol nyelvű tervezete elkészül, úgy azt az egyeztetéseket koordináló Eurojust vagy – az Eurojust közreműködése hiányában - a hazai ügyészség megküldi a Legfőbb Ügyészség Kiemelt és Korrupciós Ügyek Főosztályának. A főosztály elvégzi a tervezet szakmai felülvizsgálatát, majd - ha az angol nyelvű megállapodás tervezetét valamennyi részes állam igazságügyi hatósága elfogadja - saját hatáskörben vagy fordító bevonásával intézkedik az angol nyelvű tervezet magyar nyelvű fordítására. Ezt követi hazai részről a megállapodásnak a legfőbb ügyész által kijelölt ügyész részéről történő aláírása, ami szintén a Legfőbb Ügyészség feladata. A fordítási feladatok elvégzésére szükség esetén az Eurojust is igénybe vehető.

3. A JIT megállapodások tartalmi elemei

A JIT megállapodások előkészítése során a tervezet elkészítésekor meg kell határozni a megállapodásban részes feleket, a JIT céljait, ennek kapcsán indokolt tömören, az eljárás érdekeit nem veszélyeztető módon ismertetni a hazai eljárás tárgyát képező bűncselekmény tényállását és a cselekmények pontos büntetőjogi minősítését. A JIT megállapodások kötelező tartalmi eleme a közös nyomozócsoport működésének időtartama, a JIT működési területe, annak vezetői. A JIT vezetőkön kívüli ügyészségi és nyomozó hatósági tagjait a megállapodás egyik mellékletében indokolt meghatározni.

A JIT megállapodás – mivel az a hazai ügyészség által kibocsátott más, igazságügyi együttműködés iránti megkeresést helyettesíti – a nyomozás iratainak részét képezi, ugyanis ily módon igazolható, hogy a közös nyomozócsoport keretében a JIT-ben részes más államoktól érkezett bizonyítási eszközök, információk beszerzésére törvényesen került sor. Ennek pedig az is a következménye, hogy a JIT megállapodásra is kiterjed a Be. 100. § (1) bekezdés a) pontja értelmében – vonatkozó indítvány előterjesztése

esetén – a terhelt és a védő iratmegismerési joga, illetve a Be. 100. § (6)-(9) bekezdései alapján az iratmegismerés korlátozásának lehetősége.

Emiatt azonban indokolt a JIT megállapodásban a tényállást, a büntetőjogi minősítést és a közös nyomozócsoport céljait oly módon megfogalmazni, hogy az ne veszélyeztesse se a hazai, se a JIT-ben részes más államok eljárásának sikerét. Ez azért is releváns, mert a JIT megállapodás kiadására irányuló iratmegismerési indítvány nem csak a magyarországi, hanem a külföldi eljárás terheltjeitől és védőitől is érkezhetsz. A tényállás kapcsán erre figyelemmel a kellően tömör megfogalmazásra kell törekedni és – amennyiben az eljárások érdekei ezt szükségessé teszik – szóba jöhet a terhelt nevi feltüntetésének mellőzése a tényállásban. Mindenesetre a már közölt megalapozott gyanúban szereplő tényálláson és büntetőjogi minősítésen túlterjeszkedni nem indokolt.

A JIT-ben résztvevő más személyek meghatározása kapcsán legtöbb esetben indokolt az érintett (tag)államok Eurojust nemzeti tagjainak, összekötő ügyészeinek bevonása a JIT-be, amelyet általában a megállapodás külön melléklete tartalmaz. Ennek külön jelentősége is van, mert a közös nyomozócsoport csak akkor részesülhet a Eurojust finanszírozásában, ha az érintett tagállamok nemzeti tagjait felkérték a JIT-ben való részvételre. Ha az Europol által biztosított releváns elemzői kapacitás hasznos az érintett nyomozások sikere szempontjából, úgy az Europol is bevonható a JIT-be.

A JIT megállapodásnak ezen kívül rendelkezéseket kell tartalmaznia az információk és bizonyítékok összegyűjtéséről, az azokhoz való hozzáférésről. Ennek kapcsán – mivel a JIT-ben részes államokon kívül sor kerülhet más államokkal való nemzetközi együttműködésre is a JIT tárgyát képező eljárások során – elengedhetetlen a megállapodásban azt is rögzíteni, hogy amennyiben a JIT-ben félként részt nem vevő ország jogsegély/európai nyomozási határozat (ENYH) útján történő megkeresése szükséges, a megkereső fél megkeresése tartalmazza az arra vonatkozó kérést, hogy a jogsegély/ENYH végrehajtása útján beszerzett bizonyíték a megállapodásban részes többi féllel megosztásra kerülhessen. Abban az esetben pedig, ha a JIT-ben részt nem vevő állam jogsegélykérelmet vagy ENYH-t küld a JIT-ben részes egyik félnek, és olyan információ vagy bizonyíték iránti kérelmet nyújt be, amelyet a JIT keretében egy másik JIT fél szolgáltatott, a fogadó államnak a jogsegélykérelem/ENYH teljesítése előtt konzultálnia kell az információt szolgáltató JIT féllel. Ha a hozzájárulást megtagadják, a bizonyítékot nem lehet megosztani a harmadik féllel.

Az ún. szervezeti rendelkezések közül a legfontosabbak a JIT-ek anyagi támogatására, a kommunikáció nyelvére, az iratokhoz való hozzáférésre és a médiával való kapcsolatra vonatkozó rendelkezések. A JIT vezetői közötti megállapodás alapján és a közös előnyök biztosítása érdekében a közös nyomozócsoport Eurojust-finanszírozásra pályázhat, ami elsősorban a fordítási költségek megtérítését jelenti, de kiterjedhet az utazással, szállással, informatikai eszközök beszerzésével kapcsolatos költségek fedezésére is. Ezzel kapcsolatban elsősorban olyan gyakorlat kialakítása indokolt, hogy a finanszírozási pályázat benyújtását a JIT felállítását kezdeményező tagállam vállalja. A finanszírozási pályázat benyújtása kapcsán lényeges az is, hogy az Európai Unió kívüli harmadik államok nem

jogosultak finanszírozási pályázatot benyújtani az Eurojusthoz, ezért ilyen állammal létrehozott JIT (például brit és magyar részvétellel felállított közös nyomozócsoport) esetén a hazai ügyészségnek kell benyújtania a pályázatot, függetlenül attól, hogy melyik állam hatósága kezdeményezte a JIT felállítását.²

A kommunikáció nyelve a JIT-ben a tagállamok elvileg hivatalos nyelve mellett leginkább az angol nyelv. Az angol nyelvű megállapodás nemzeti nyelvekre történő fordításából esetlegesen adódó eltérések miatt indokolt a megállapodásban azt is szabályozni, hogy amennyiben a nyelvi változatok között a fordítás miatt eltérés mutatkozik, az angol nyelvű változat az irányadó.

Az iratokhoz való hozzáférés kapcsán azt indokolt a megállapodásban szerepeltetni, hogy a közös nyomozócsoport vezetői a vonatkozó nemzeti rendelkezések keretein belül egyeztetnek az ügyiratokhoz való hozzáférés engedélyezésére vonatkozó döntésekről a büntetőeljárás résztvevői számára, hogy ne veszélyeztessék a más országokban folyó nyomozások sikerét.

A médiával való kapcsolat során a JIT bizalmas jellegét tiszteletben kell tartani az eljárások eredményessége érdekében, így amennyiben a JIT-ben részes államok a közös nyomozócsoporttal kapcsolatos sajtóközleményeket, sajtókonferenciákat és sajtótájékoztatókat tartanak szükségesnek, valamennyi félnek meg kell állapodnia ezek alapjairól, időpontjáról és általános tartalmáról.

Ha a JIT keretében elvégzendő nyomozási cselekmények jellege ezt szükségessé teszi, úgy az ezzel kapcsolatos jogszabályi rendelkezéseket a megállapodás külön mellékletében lehet szerepeltetni. Célszerű ezen kívül a megállapodásban szabályozni a felelősséggel és a megállapodás módosításával kapcsolatos rendelkezéseket.

Nagyon lényeges, hogy a JIT működésének befejezését követően sor kerülhessen a JIT tevékenységének a részes felek általi értékelésére, akár az Eurojust közvetítésével, külön értekezlet útján (ún. JIT evaluation). Ennek érdekében az értékelés szükségességét is indokolt a megállapodásban rögzíteni.³

A közös nyomozócsoportok akkor működnek eredményesen és hatékonyan, ha rendszeres, közvetlen és személyes kapcsolattartás van a JIT ügyészégi és nyomozó hatósági tagjai között. A kapcsolattartás és a bizonyítékok cseréje történhet telefonon, e-mailben, illetve személyes találkozások során, egyes esetekben a nyomozó hatóság a nyomozási cselekmények eredményét Europol SIENA csatornán keresztül küldte meg a JIT-ben részes másik állam nyomozó hatóságának.

Összességében megállapítható, hogy a magyar részvétellel működő közös nyomozócsoportok az esetek többségében hatékonyak és eredményesek, a hazai ügyészségek aktívan vesznek részt a JIT megállapodások előkészítésében, a közös nyomozócsoportok

2 Az Eurojust finanszírozással kapcsolatos fő tudnivalók az alábbi linken tekinthetők meg angolul: <https://www.eurojust.europa.eu/judicial-cooperation/instruments/joint-investigation-teams/jits-funding/jits-funding-faq>

3 A JIT tevékenységének értékelésére szolgáló formanyomtatvány az Eurojust honlapján angolul elérhető: <https://www.eurojust.europa.eu/document/jit-evaluation-form>

tevékenységében és megfelelően kihasználják ezen igazságügyi együttműködési eszköz által nyújtott előnyöket.

DOMOKOS ANDREA SZÜLETÉSNAPJÁRA

A születésnap köszöntő írására készülve gondoltam végig, hogy Domokos Andrea professzor asszonnyal évek óta kollégák vagyunk, de vajon mióta is ismerjük egymást.

Több mint tíz évvel ezelőtt, 2013. november 25.-én volt a Károli jogi karán a Viola utcában *Kukorelli István* professor úr *Váltoállítók között* című életinterjú kötetének a bemutatója. Andrea vállalta a kötet bemutatását. Nagyon jó hangulatú könyvbemutatóként él az emlékezetemben ez az alkalom. Andrea, mint Kukorelli István professor úr egykori tanítványa, a bemutatón felelevenítette saját egyetemi hallgatói élményeit, és rendkívül élvezetesen méltatta a kötetet és Professor úr munkásságát. A bemutató után Andreával beszélgettünk, és nagyon hamar tisztáztuk, hogy az ELTE/ÁJTK-n részben egy időben voltunk joghallgatók. Andi a nővéremnek volt évfolyamtársa. Konkrét közös emléket nem tudtunk ugyan felidézni, de egészen biztosan találkoztunk. Mindketten részesei voltunk annak a pezsgő, nagyszerű élménynek, amely az ELTE jogi karát a nyolcvanas évek végén jellemezte. Tanúi voltunk a pártállamból a jogállamba való átmenet sodró hangulatának és a jogrendszer teljes átalakulásának. Kukorelli István professor úr személyében pedig közös tanítványi kapocs van közöttünk.

Annak ellenére, hogy eltérő jogterület lett a hivatásunk, számos ponton tudunk kapcsolódni egymáshoz az oktatói és tudományos munkában. Nagyra értékelem, hogy Andrea a tehetséggondozásra kiemelt hangsúlyt helyez, szívügye a hallgatókkal való foglalkozás (nekem hasonlóan), és lelkesen vesz részt a Junior Akadémia munkájában is. Nem véletlen, hogy Trócsányi László rektor úr a tehetséggondozási dékánhelyettesi feladatokkal bízta meg Andreát, aki időt és energiát nem sajnálva tesz eleget magas színvonalon ennek a feladatnak.

Az utóbbi időből két tudományos munkát szeretnék említeni, amiben volt lehetőségem megtapasztalni az Andreával való együttműködés emberi és szakmai oldalát.

Az egyik a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen 2023 novemberében rendezett *Vallás és reintegráció* című konferencia, amelynek – Andrea személyén keresztül – a Károli jogi kara is társszervezője volt. Előadás tartására én is kaptam felkérést (a büntönlelkészi szolgálat alapjogi vetületéről adtam elő), majd pedig a Belügyi Szemle tematikus számában én is publikálhattam a konferencia előadás anyagát. Mind a konferencián, mind pedig a tanulmány írása során meggyőződtem arról, hogy habár más jogterületet kutatunk és oktatunk, számos ponton közös nevezőt és célkitűzést találunk.

A másik pedig az, hogy az *Úton a református jogászképzés felé. Szellemi elődök, tudós példaképek* c. tanulmánykötet szerkesztőjeként dolgozhattam együtt Andreával. Andrea

1 Intézetvezető egyetemi docens, KRE ÁJK, Közjogi Intézet

Szabó András volt alkotmánybíró portréját dolgozta fel. Elsők között volt, aki elkészült az írással, amelyből én magam is sokat tanultam. Andrea tanulmánya magas színvonalú, informatív, és közvetlen hangvételű egyszerre. Pont olyan, amilyennek egy portré leírást szeretnénk olvasni.

Bízom benne, hogy még nagyon sok alkalmunk lesz közösen dolgozni és alkotni Andreával. Már tervezzük 2025-re *Kozma Sándor* születésének 200. évfordulójára a közös konferenciát, és szívből kívánom, hogy Andreának nagyon sok sikeres hallgatója legyen a Karunk által otthon adó jövő évi OTDK-n!

Isten éltesen, Andi!

A KIBERBŰNÖZÉS KOMPLEXITÁSA

Az új évezred legjelentősebb változásai az információtechnológia dinamikus fejlődésének tulajdoníthatók. Mindannyian egy gyorsuló ütemben digitalizálódó társadalom részesei vagyunk, napjainkra az informatika életünk szerves részévé vált. Vívmányait napi szinten használjuk, élvezzük a szolgáltatásai által nyújtott kényelmet. E közben – a szükséges digitális kompetenciák elsajátítása révén – munkánk növekvő hányadát magunk is az online térben végezzük. A hálózatba kötött informatikai eszközök tömeges elterjedése, az online értékesítési csatornák, a banki szolgáltatások igénybevétele mindenki előtt új világot nyitott meg. Olyan világot, ami számos lehetőséget kínál, de legalább annyi veszélyt is hordoz. Ez egyre nagyobb és komplexebb kihívást jelent nem csupán az egyén, de az állami és gazdasági szféra, a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás számára is. Az információs rendszerek robbanásszerű fejlődése a különböző bűnözői körök érdeklődését is felkeltette. Akkor ugyanis, amikor a polgárok egyre nagyobb hányada rendelkezik számítógéppel, okostelefonnal, internetkapcsolattal, a kibertér szereplői közül bárki könnyen válhat elkövetővé vagy áldozattá.

Általánosságban tehát megállapítható, hogy az információs társadalom térhódításával a számítógépes bűnözés súlya és veszélye is jelentősen megnőtt. Amint arra Prof. Polt Péter rámutat, élő tapasztalat, hogy a jogalkotás és a jogalkalmazás eddig lassabban találta meg a válaszait e változásokra, ugyanakkor a bűnelkövetők sokkal gyorsabban fedezik fel és hasznosítják a technológiában rejlő lehetőségeket. A jog csak rohan a technológiai fejlődés után, és úgy látszik, egyre inkább olyan kényszerben vagyunk, amikor a bűnüldözés – ha eredményeket akar elérni – nem várhatja meg a gazdasági jogalkotás lépéseit, és a saját útját kell járnia, alternatív utakat kell keresnie.²

1. A kiberbűnözés fogalma és veszélyei

A kiberbűnözés fogalmának nincs – és talán nem is lehet – egyetlen meghatározása, univerzálisan elfogadott definíciója. Eltérő a büntetőjogi, kriminalisztikai és tudományos meghatározásuk, mást jelentenek a kiberbiztonsággal foglalkozó szervezeteknek, és megint másfajta fogalomként szerepelnek a nemzetközi együttműködés dokumentumaiban.

- 1 PhD c. egyetemi tanár Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, legfőbb ügyész helyettes
- 2 POLT Péter: A 21. század kihívásainak hatása a büntetőeljárásra. Kriptoaluták, azaz az új vagyoni értékek büntetőjogi kérdései. In BARABÁS A. Tünde és CHRISTIÁN László (szerk.): Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére, Navigare necesse est. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 419. o.

Amint arra Deres Petronella az Országos Kriminológiai Intézet tudományos főmunkatársa egyik tanulmányában kifejti, a kiberbűnözés rövid idő alatt olyan ernyőfogalomává vált, amely bűncselekmények és magatartások széles körére utal. Általában minden olyan bűncselekményre vonatkozik, amelyet számítógép/számítástechnikai eszköz vagy internet használatával követnek el vagy ezek az „eszközök” elősegítik a bűncselekmény elkövetését.³ Ha meg szeretnénk ragadni a lényegüket, akkor azt mondhatjuk, hogy a kiberbűncselekmények olyan, büntető törvénybe ütköző magatartások, amelyek az információs és kommunikációs technológiák felhasználásával információs rendszereket és adatokat céloznak és sértenek, vagy az infokommunikációs technológiát a hagyományos úton is elkövethető deliktumok csatornájaként, eszközöként használják.

A kiberbűnözés ma soha nem látott kihívások elé állítja világunkat. Napi szinten szembesülünk olyan hírekkel, hogy kiberbűnözők állami hivatalok és intézmények, piaci vállalatok, pénzintézetek informatikai rendszereit támadják, állampolgárok személyes és fizetési adatait lopják el. Rosszindulatú kódokkal és zsarolóvírusokkal szabotálják az informatikai rendszerek biztonságos és akadálytalan működését. Ezzel pedig adott esetben nem csupán az érintett intézményt, hanem a társadalom tagjait teszik ki jelentős veszélynek, gondoljunk például egy kórház betegellátásban nélkülözhetetlen informatikai rendszerének megbénítására.

A kriminológiai értelemben vett kiberbűnözés nem merül ki csupán azokban a magatartásokban, amelyek természetüknél fogva kizárólag az informatikai rendszerekben, azokat célozva realizálódnak. Az elkövetők egyre magasabb szinten adaptálódnak az új technológiákhoz és a társadalmi folyamatokhoz, miközben folyamatosan erősítik az együttműködésüket és a szervezeteiken belüli specializációt.

A kiberbűnözés széles hatókörrel bír, és súlyos károkat okoz, végső soron pedig veszélyezteti a gazdasági stabilitást és a társadalmi biztonságot is. Az információs és kommunikációs technológiák használata révén számtalan tradicionális bűncselekmény elkövetése válik könnyebbé és gyorsabbá. Ez a szervezett bűnözés bizonyos területeinek virtuális térbe történő áttolódásában és a csekély erőforrást, illetve szakismeretet igénylő vagyon elleni bűncselekmények tömeges elterjedésében és exponenciális növekedésében érhető tetten leginkább.

2. Specifikus jellemzők

A számítógépes bűncselekmények típusai napjainkra megváltoztak, elkövetésüket gyorsabb, kifinomultabb módszerek jellemzik. Döntő többségüket a nyílt internet segítségével, illetve darknetes platformokon követik el, amely utóbbi felület ideális elkövetési terepet jelent. A szervezett bűnözői csoportok felismerték az információtechnológia könnyen elérhető eszközeiben rejlő, viszonylag csekély befektetés révén jelentős haszonnal kecsegtető lehetőségeket.

3 DERES Petronella: A kibertérrel összefüggő bűncselekmények sajátosságai Magyarországon. *Ügyészek Lapja* 2023/1., 75. o.

A kiberbűncselekmények általános jellemzői közül az első és legfontosabb jellegzetesség a *nemzetköziség*. A számítógépes rendszerek, s így az informatikai bűncselekmények esetében a fizikai tér vagy egyáltalán nem, vagy csak áttételesen értelmezhető, az internetes adatforgalomnak pedig nincsenek földrajzi határai. A bűnelkövető, a sértett, az információs rendszer, illetve a releváns adatok lehetnek teljesen különböző földrajzi helyeken, ami azt jelenti, hogy a bizonyítékokat külföldről kell beszerezni, más joghatóság alatt működő bűnüldöző és igazságügyi szervek együttműködésével. Mindez időigényes és komplex folyamat, amelyben külön nehézséget jelent a különböző országok jogintézményeinek értelmezése és összehangolása.

A kiberbűnözés nemzetközi jellegét jól mutatják az egész világon mindennappossá vált üzleti email-csalás miatt indult bűnügyek. Ezek lényege, hogy az elkövetők – szervezett bűnözői csoportok – első lépésben feltérképeznek üzleti vállalkozásokat a világ bármely táján. Többnyire nyílt forrásokból igyekeznek mindent megtudni a cégek tevékenységéről, gazdasági partnereikről, vezetőikről, lényegében profilozzák ezeket a vállalkozásokat. A második szakaszban megpróbálnak adathalászat módszerével a céges pénzügyi levelezésből aktuális gazdasági kapcsolatra utaló üzeneteket, vevőknek kiállított számlákat megszerezni. A harmadik fázisban a cég levelezőszerverébe történő jogtalan behatolással, vagy a céges e-mail-címtől első ránézésre szinte megkülönböztethetetlen e-mail-cím létrehozásával emailt küldenek a cég nevében a vevő partnercégnek. Az e-mailben azt kérik, hogy a korábbi bankszámla helyett az aktuális számla összegét egy másik, Magyarországon nyitott bankszámlára utalják. Az utalást intéző pénzügyi alkalmazott nem sejtje, hogy nem a valódi eladó partnertől érkezik az e-mail, elindítja a tranzakciót, amelynek összege egy magyar bankszámlára érkezik. A bankszámlákat a háttérben többnyire nem ismerő stróman személyek, ún. pénzügyi ügynökök vagy pénzfutárok már a csalási cselekmény elkövetése előtt megnyitják, majd a cselekménysorozat negyedik lépéseként – ez már a pénzmosási fázis – a kicsalt összeget átutalják vagy felveszik, és a bűnözői csoporthoz juttatják vissza. Az elkövetők csalást, információs rendszer elleni bűncselekményt és pénzmosást is megvalósítanak. A kiszemelt (eladó) cég működhet Ázsiában, az utaló (vevő) cég lehet dél-afrikai, az információkat gyűjtő bűnözői csoport tevékenykedhet Litvániában, a pénzmosást szervezők pedig Romániában. A rendszer feltörése történhet Oroszországból, a pénz pedig Magyarországra érkezik. A bankszámlákat gyakran nem Magyarországon élő és tartózkodó külföldiek nyitják, és az esetek döntő többségében az internet-banking keretében végzett átutalásokat szintén külföldről, például Nagy-Britanniából kezdeményezik. Ez a bűncselekménytípus is elég érzékletes példája annak, hány helyen is rejtőzhetnek a bizonyítékok, és azok beszerzésére milyen széles körben van szükség a nemzetközi együttműködésre.⁴

A kiberbűncselekmények másik nagyon fontos sajátossága az *elkövetés gyorsasága*. Gyakran csak másodpercekbe telik, hogy az elkövetők a sértett bankszámláját leürítsék és a megszerzett pénzt a hatóságok látóköréből eltüntessék, például kriptoeszközökké

4 LAJTÁR István: A kiberbűnözéselleni fellépés nemzeti és nemzetközi dimenziói. *Kriminológiai Tanulmányok Különszám* 2022, 117.o.

konvertálják. Az elkövetés folyamatában a technológia révén elkerülhetetlenül szerepet játszó szolgáltatóknál tárolt adatok megőrzési ideje ugyanakkor véges, és arra országonként eltérő szabályok vonatkoznak. Ezért a hatóságoknak rendkívül gyorsan kell cselekedniük, ha bíróság előtt felhasználható bizonyítékot kívánnak beszerezni.

A következő probléma az *anonimitás*. Ma már számtalan olyan szolgáltatás létezik, amelyek elkövetők általi használata megnehezíti, adott esetben lehetetlenné teszi a felderítésüket, azonosításukat. Alapesetben az Internet nem kínál teljes anonimitást, azonban e különleges szolgáltatások, virtuális magánhálózatok, végponti titkosítást alkalmazó kommunikációs applikációk, lehetővé teszik, hogy az elkövetők mégis azonosíthatatlanok maradjanak.

A fenti három specifikus tulajdonság mellett röviden feltétlenül meg kell említeni az ilyen bűncselekményekből származó *profit sorsát* is, ami szintén jellemzőnek tekinthető. A kiberbűnözők szolgáltatások egész sorát és számtalan variációját használják pénzmosásra, a megszerzett vagyon nagyságától és formájától függően. Gyakran saját pénzmosó infrastruktúrájukat mozgósítják strómanokkal, pénzfutárokkal, kriptomixerekkel, jónéhány bűnözői csoport azonban kifejezetten e célból nyújtott professzionális pénzmosó szolgáltatásokat vesz igénybe a bűnszervezetek kollaborációjának jegyében. A kiberbűnözés globális dimenzióját jól tükrözi, hogy e bűnszervezetek különböző országokban élő tagokból állnak, további komplexitást kölcsönözve a pénzmosási szisztémáknak.

3. Globális trendek

A téma kapcsán fontos áttekinteni azokat a globális trendeket, amelyek térnyerését az elmúlt években tapasztalhattuk. A *Covid-19 járvány* több szempontból sebezhetővé és kiszolgáltatottá tette az egyéneket és a közösséget egyaránt, egyúttal a biztonság kérdését is előtérbe helyezte. A világválság tesztelte a kritikus infrastruktúrák ellenálló képességét, a válsághelyzetekre való felkészültséget és a válságkezelési rendszereket.⁵ A Pandémia alatti munkavégzéshez, kommunikációhoz, vásárláshoz, információszerzéshez és –megosztáshoz, továbbá a másokkal való távolságtartás negatív hatásainak enyhítése céljából minden addiginál jobban támaszkodtunk az információs rendszerekre, mobil eszközökre és az internetre. E sebezhetőséget pedig a bűnelkövetők is kihasználták. Ezt mutatták a védekezéssel kapcsolatban elkövetett olyan bűncselekmények, mint a csalások, a járvánnyal összefüggő információk megosztása révén a felhasználói számítógépek megfertőzése, a mobiltelefonos és egyéb zsarolóvírusok használata, a dezinformáció, az ál- és rémhírek terjesztése, valamint a kritikus infrastruktúrák elleni támadások.

Mindezekon túl különös aggodalomra adott okot, hogy a járvány kezdete óta világszerte ugrásszerűen nőtt a *gyermek online szexuális kizsákmányolásával* kapcsolatos bűncselekmények száma. A legsérülékenyebb és legveszélyeztetettebb korcsoportot a tizenkét–tizennyolc életév közötti kiskorúak alkotják, akik a legintenzívebben használják

5 DERES Petronella: Kiberbiztonság, kiberbűnözés-Helyzetkép a Covid-19-pandémia időszakából. *Kriminológiai Tanulmányok* 59., 2022, 31.o.

a digitális technológiát. Az érintett deliktumok körében úgy az elkövetői, mint a sértetti oldalon gyakran találunk kiskorúakat. Számos büntetőeljárás indult olyan fiatalok ellen, akik az Interneten kortársaik sérelmére zaklatást követtek el, valótlan hirdetések elhelyezésével csalást valósítottak meg, illetőleg honlapok tartalmát változtatták meg. A kibercselekmények kiskorú sértettjeinek egy része, tehát éppen a kortárs fiatalok által elkövetett cselekmények áldozata.⁶

A 2022-es év a COVID-19 világjárványról az orosz-ukrán háború terelte el a figyelmet, ami a kibervilág legnagyobb bűnözői csoportjai között addig is létező megosztottságot tovább növelte. Az instabilitás a régióban tevékenykedő egyes kiberbűnözői csoportok kiszorulását eredményezte, ami lehetőséget adott az európai bűnüldöző hatóságoknak arra, hogy olyan elkövetőket fogjanak el, akik korábban joghatósági és nemzetközi együttműködési problémák miatt érintetlennek bizonyultak. A geopolitikai helyzet hatása olyan kibertámadások özönében nyilvánult meg, amelyek célpontjai nem csupán ukrán és orosz állami intézmények és vállalatok voltak. A nemzeti és regionális közintézményeket érintő túlterheléses támadások száma világszerte jelentősen megnőtt. A kialakult helyzetre a kiberbűnözők opportunista módon reagáltak. Az online csálók rapid módon használták ki a krízist számtalan olyan valótlan narratíva kidolgozásával, amellyel a sértetteket Ukrajna, az ukrán nép támogatására akarták rábírní. Adománygyűjtésre hivatkozással valótlan, félrevezető kulcsszavakat tartalmazó weboldalakat készítettek, adománygyűjtést színlelve e-maileket küldtek szét csalárd e-mail-címekről, néhány esetben pedig hírességek vagy humanitárius szervezetek nevében szólítottak fel jótevénytudásra, amivel a valós kezdeményezéseknek is sokat ártottak.

4. A jogalkotás szerepe

A jogalkotás síkján az informatikai környezetben elkövetett bűncselekmények – kezdettől fogva – két csoportra bonthatók. Az egyik csoportot az olyan hagyományos deliktumok alkotják, amelyek esetében az új kommunikációs technológiák a bűncselekmények elkövetési módjának és formájának, illetve csatornájának a megújulását eredményezték. A bűncselekmények másik csoportja az információs rendszerrel közvetlen viszonyban áll. E cselekmények közös jellemzője, hogy az információs rendszerek és hálózatok megszüntetésével nem lennének többé elkövethetők. Ezen elkövetési magatartások az információs rendszer, illetve az abban tárolt adatok ellen irányuló bűncselekményeket jelentik. Ezeket a rendszerek és adatok védelmét biztosító technikai intézkedések megsértésével vagy kijátszásával követik el, és elsősorban az információs rendszerben tárolt adatok megszerzésére vagy megváltoztatására, illetve valótlan adatok bevitelére irányulnak.

Magyarország Büntető Törvénykönyve⁷ az információs környezetben elkövethető bűncselekmények üldözéséhez modern jogi keretet biztosít. Ennek egyik eleme az Európa Tanács számítástechnikai bűnözésről szóló, Budapesten 2001. november 21. napján

6 LAJTÁR István: A kiberbűnözésről Ügyészek Lapja 2019/1., 51.o.

7 a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

aláírt egyezményben⁸ előírt kötelezettségek végrehajtása, az ott felsorolt magatartások kriminalizálása. A Budapesti Egyezmény megszületésekor jelentős előrelépést jelentett és most is közös szilárd alapot nyújt az egyes országok nemzeti szabályozásához, ami a nemzetközi együttműködés elengedhetetlen előfeltétele.

Fő célja, hogy elősegítse egységes kriminálpolitika kialakítását a nemzeti jogszabályok harmonizációja és a nemzetközi együttműködés szorgalmazása révén. E célok eléréséhez három fő területet szabályoz:

- a büntető anyagi jog területét, amennyiben meghatározza, melyek az egységesen kriminalizálandó cselekmények,
- a büntető eljárásjog területét, ennek keretében előírja, mely eljárási eszközök és módok alkalmazásának lehetőségét kell megfelelő szabályozással a tagállamoknak megteremteniük,
- a nemzetközi együttműködés kapcsán pedig az együttműködés különleges eszközeit, eljárásait, csatornáit jelöli ki. Magyarország mindhárom szabályozási területen eleget tett a jogszabályalkotási kötelezettségnek, és eredményesen tagozódott be a gyorsabb, hatékonyabb nemzetközi ügyintézés biztosító hálózat működésébe.

5. A kiberbűnözés elleni nemzeti és nemzetközi fellépés kihívásai

A korszerű jogszabályi környezet ellenére a kiberbűnözés elleni küzdelem mégis számos nehézséget hordoz, hiszen a büntetőjogi fenyegetettség önmagában nem biztosít hatékony védelmet a számítógépes bűnözéssel szemben. A virtuális térben elkövetett deliktumok felderítése és bizonyítása lényegesen nehezebb, mint a hagyományos bűncselekményeké. A számítástechnikai rendszerek globalizált világában a legalapvetőbb eljárási cselekmények végrehajtása is komoly nehézségekbe ütközik, hiszen a bizonyítás döntően digitálisan, legtöbb esetben külföldön tárolt adatokon alapul, amely a bűnüldözési és igazságügyi hatóságok nemzetközi együttműködését teszi szükségessé.

A kibertámadások felderítése nagy kihívást jelent, mivel egyrészt számos lépésből állnak a számítógépes rendszerbe történő behatolástól az adatok megszerzéséig, másrészt több szereplő működik közre a folyamatban. E bűncselekményeknek van egy további jellemző dimenziója, amelyben a bűnelkövetés, mint szolgáltatás jelenik meg. Ez azt jelenti, hogy a bűncselekmény értelmi szerzője vagy végső haszonélvezője nem kell, hogy speciális ismeretekkel vagy képességekkel rendelkezzen az információs környezetben kifejtett jogellenes tevékenységhez. Ugyanis a bűncselekményt, az azt segítő eszközöket, szolgáltatást, könnyen meg tudja rendelni a megfelelő kompetenciákkal, infrastruktúrával és tapasztalattal rendelkező személyektől. Az ilyen kiberbűnözői szolgáltatások összefonódást és nagyfokú kölcsönös dependenciát mutatnak egymással, széles körben elérhetők és magas fokú specializációt tesznek lehetővé a bűnözői hálózatokon belül. Az illegális tevékenységet segítők pedig nagyszámú elkövetőt szolgálnak ki. A kiberbűnözői gazdasági ökoszisztémában a központi árucikk a lopott adat, az illegális piacereken virágzik azok

⁸ az egyezményt Magyarország a 2004. évi LXXIX. törvénnyel hirdette ki

kereskedelme. A fő fenyegetés tehát az adatlopás, hiszen a megszerzett adatok később bűncselekmények egész sorának elkövetéséhez felhasználhatók.

Egy számítástechnikai adat feltöltési, létrehozási, vagy akár tárolási helyének megállapítása – gyakran a szolgáltatók együttműködésének a hiányából fakadóan – olykor megoldhatatlan feladat elé állítja a bűnüldöző szerveket. Hasonló módon a felhasználó személyének tisztázása is rendkívüli nehézségekbe ütközhet, figyelemmel arra, hogy ugyanazt a rendszert gyakran több személy is használja. Komoly kihívást jelent továbbá az egyre elterjedtebb és kifinomultabb titkosítási technikák feloldása, és a darkweb biztosította anonimitás. A jogalkalmazóknak az elmúlt években olyan kérdésekre kellett többször is választ keresnünk, hogy képesek vagyunk-e igazságot szolgáltatni annak a sértettnek, akinek bankkártya-adatait internetes vásárlás során vagy banki adathalászat révén megszerezték és felhasználták, vagy aki egy számítógépes kártevő miatt veszítette el a személyes élete vagy munkája szempontjából, esetleg vállalkozása számára létfontosságú adatokat. Kérdésként merült fel továbbá, hogy miként vonható felelősségre az, aki külföldről magyarországi weboldalt célzott túlterheléses támadással megbénít, illetve hogy Magyarországon felelősségre vonható-e az, aki külföldről, másik külföldi állam számítástechnikai rendszere ellen követ el ilyen cselekményt. A kiberbűnözés fokozódó veszélyei kapcsán – a terjedelmi korlátokra is figyelemmel – csupán utalok arra, hogy napjainkban sajnos már létező jelenség a kiberterrorizmus, amely – a hálózat elleni támadás és a kiberhadviselés mellett – a terrorizmus egyik olyan új megjelenési formáját jelenti, amikor a kiberbűncselekményhez terrorista célzat társul.⁹

Az új típusú bűnözés szerte a világon és így Magyarországon is újfajta szemléletmódot és komoly felkészültséget igényel a jogalkalmazóktól, és így természetesen az ügyészekről is. Megállapítható, hogy Magyarországon az elmúlt év végére a nyomozó hatóságok és ügyészségek legdinamikusabban növekedő ügyterhét az online térben elkövetett vagyron elleni bűncselekmények jelentették. Különösen a távoli hozzáférést biztosító szoftverek segítségével, online kereskedelmi platformok nevében megtévesztéssel megszerzett fizetési adatokkal való visszaélések voltak gyakoriak. A kiberbűnözés elleni hatékony fellépés érdekében a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás részéről számos intézkedés történt.

A Rendőrség 2022. évben több stratégiai partnerrel együtt elindította a Kiberpajzs bűnmegelőzési projektet, amely a lakosság tudatosságának növelését célozza. Ezen túl együttműködési megállapodást kötöttek több vezető hitelintézettel a sértettek pénzének nyomon követését és visszaszerzését célzó adatkérések soron kívüli teljesítése érdekében. A bűnüldözői munka támogatása céljából országos koordináció elrendelésére is sor került. Elindult továbbá a Matrix projekt, amelynek keretében – az infrastruktúra fejlesztése mellett – a rendőri szervezet valamennyi szintjén speciális kibernyomozókat képeznek. Magyarország ügyészsége már 2014. évtől határozott lépéseket tett a számítástechnikai bűnözés elleni fellépés támogatására és összehangolására. Ennek jegyében az egész szervezetben kiberkontaktpontok kerültek létrehozásra. Ezt követően először fővárosi, majd

9 BŐCZNÉ Neparáczki Anna: A kiberterrorizmus büntető anyagi jogi megítélése. *Ügyészek Lapja* 2020/1., 79.o.

országos szinten létrejött egy tapasztalt szakemberekből álló kiberbűnözés elleni hálózat. A Számítógépes Bűnüldözéssel foglalkozó Országos Ügyészségi Hálózat mintájára az Országos Bírósági Hivatal is hasonló hálózat felállításáról döntött.

6. Humán kockázatok

Szokás mondani, hogy a kiberbűncselekmények különböző formái elleni védekezés olyan erős, mint a leggyengébb láncszem, ez pedig nem más, mint a humán faktor. Az adathalász e-mailek, a rosszindulatú kódot tartalmazó dokumentumfájlok, a különböző manipulációs, továbbá a frissíteni elmulasztott szoftverek és hardverek a legjellemzőbb olyan sérülékenységek, amelyek révén a bűnözők hozzáférhetnek a sértettek információs rendszereihez. Egy adott személyről a közösségi médiában hozzáférhető nyílt forrású információk család felhasználásán alapuló manipulációs technikát valamennyi típusú kiberbűnöző széles körben használja. Ez a módszer a célszemély megtévesztő megkönyékezésével bizalmas, illetve személyes információk átadását célozza, amelyeket aztán csalási szándékkal használnak fel az elkövetők. A kibertérben elkövetett ilyen pszichológiai manipuláció az elmúlt években mind volumenében, mind szofisztikáltságában jelentős fejlődést mutatott. A kiberbűnözés fókuszába ezáltal a digitális fizetési rendszerek helyett azok egyes felhasználói kerültek. Az ilyen típusú manipulációknak köszönhetően a valós időben végzett adathalászat a legtöbb online csalási elkövetési sémánál kulcsfontosságú tényező lett, melynek célja az informatikai rendszerekbe történő behatolás, adatlopás vagy zsarolás.

A vagyon elleni bűncselekmények online elkövetési formáinak utóbbi években történő elterjedése és az állampolgárok tömeges áldozattá válása a pénzügyi tudatosság, a körültekintés és megfontoltság hiányára vezethető vissza. Erre figyelemmel az általános megelőzés szempontjából mindenképpen a felvilágosításra kell helyezni a hangsúlyt. Úgy gondolom, hogy az internet-felhasználói és pénzügyi tudatosság erősítését nem lehet elég korán kezdeni. Az online tér pénzügyi és egyéb veszélyeire már az általános és középfokú képzési intézményekben folyó oktatás keretében is indokolt felhívni a figyelmet, továbbá a közcélú, figyelemfelhívó médiahirdetésekből, illetve tudatosságnövelő kampányok során is.

7. Összegzés

Modern korunk egyik legnagyobb lehetőségét az informatikai fejlődés jelenti, ami egyúttal a legkomolyabb veszélyeket is rejti. A kiberbűnözés folyamatos változása és fejlődése súlyos társadalmi és gazdasági kockázatot hordoz. A fenyegetés globális, ezért a számítógépes bűnözéssel kapcsolatos biztonsági intézkedések is átfogó jellegűek. A kiberbűnözés határon átnyúló kihívása ezért – a határozott nemzeti fellépés mellett – széles körű nemzetközi együttműködést követel meg.

Irodalomjegyzék

- BŐCZNÉ Neparáczki Anna: A kiberterrorizmus büntető anyagi jogi megítélése. *Ügyészek Lapja* 2020/1., 79.o.
- DERES Petronella: Kiberbiztonság, kiberbűnözés-Helyzetkép a Covid-19-pandémia időszakából. *Kriminológiai Tanulmányok*, 2022., 31.o.
- DERES Petronella: A kibertérrel összefüggő bűncselekmények sajátosságai Magyarországon. *Ügyészek Lapja* 2023/1., 75.o.
- LAJTÁR István: A kiberbűnözésről. *Ügyészek Lapja* 2019/1., 51.o.
- LAJTÁR István: A kiberbűnözéselleni fellépés nemzeti és nemzetközi dimenziói. *Kriminológiai Tanulmányok Különszám* 2022., 117.o.
- POLT Péter: A 21. század kihívásainak hatása a büntetőeljárásra. Kriptovaluták, azaz az új vagyoni értékek büntetőjogi kérdései. *Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére Navigare necesse est. Ludovika Egyetemi Kiadó Budapest, 2021.*

Madai Sándor¹

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK FOKOZOTT VÉDELME A MAGYAR BÜNTETŐJOGBAN

Domokos Andrea Professzor Asszony munkásságának egészét átszővi az olyan sérülékeny társadalmi csoportok iránti figyelem, amelyek fokozott törődést igényelnek a jogalkotó és a társadalom részéről egyaránt. Ezen elhivatottság előtt tisztelegve tekinthetünk át olyan kérdéseket, amelyek egy ilyen társadalmi csoport büntetőjogi védelmével kapcsolatosak. Mindezekben túlmenően: az Ünnepelt és a szerző szakmai életútja több ponton is találkozott. Bízom benne, hogy e pillanatok az Ünnepelt számára is olyan kedves emlékként maradtak meg, mint ahogyan azok a szerzőben élnek. Tisztelt Professzor Asszony! Boldog születésnapot, rengeteg örömet és jó egészséget kívánok sok szeretettel!

1. Előjáróban

Ismert, hogy a magyar büntetőjog hosszú idő óta fokozott büntetőjogi védelmet biztosít bizonyos társadalmi csoportoknak. Ez a fokozott védelem, annak köre és jellege mindig akként érvényesült, ahogy a jogalkotó – jogpolitikai koncepciójától függően – állást foglalt, hiszen az idők változásával olykor a büntetőjog is változik. E változásnak egyik legutóbbi fejleménye a 2012. évi C. törvény – a jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyvünk – szövegében is manifesztálódó védelem, amely a fogyatékossgal élő személyeket is érinti. E védelem bizonyos bűncselekmények kapcsán markánsan érvényesül, mégpedig úgy, hogy ezek esetén a cselekmény sértettje nem csupán fogyatékos személy, hanem az ezen körülményből adódó hátrányos személyi állapot hátráltatta abban (esetleg képtelenné tette), hogy felismerje vagy elhárítsa a bűncselekményt. Más bűncselekmények vonatkozásában a jogalkotó mellőzte a büntetőjogi védelem ilyen jellegű fokozását, s így más eszközt biztosít a gyakorlat számára e speciális személyi kör sérelmére történő elkövetés esetén.

2. Ki a fogyatékossgal élő?

A normaszöveget szemlélve rá kell eszmélnünk, hogy a jogalkotó mellőzte a „fogyatékossgal” definiálását, illetőleg az esetleg más normában található definícióra történő utalást. A legális definíciónak, illetve az arra történő utalásnak a hiánya azért jelent nehézséget a jogalkalmazásnak, mert e fogalom kapcsán meglehetősen ingoványos a talaj ahhoz, hogy egy egységes kiindulási pontot találjunk, ugyanis a fogyatékossgal sokféleképpen

¹ Tanszékvezető habil. egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék/habil. egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék

értelmezhető és sokféle állapotot jelenthet: a skála a nagyon súlyos fogyatékoságtól kezdve egészen a hétköznapi, „átlagos” életet csupán minimálisan, vagy olykor érdemben még úgy sem befolyásoló körülményekig terjed. Hazánkban a 2022-es népszámlálás adatai szerint 270 003 fogyatékosággal élő személy élt; ugyanakkor utalnunk kell arra a tényre is, hogy a nyilatkozó saját közlése alapján fogyatékosággal élő.² Ez előre vetíti a vizsgált esetkör büntető-jogalkalmazási problematikáját is, vagyis annak kérdését, hogy található-e olyan objektív kritérium, amire alapozva büntetőjogi értelemben is fogyatékosággal küzdőnek minősül a személy, vagy ez saját nyilatkozata alapján is figyelembe vehető?

A fogyatékoság kapcsán több modell szerinti felfogást különböztethetünk meg; így például ismert orvosi modell, társadalmi modell, bio-pszicho-szociális modell és kulturális fogalmi modell.³ A felfogás a korábban uralkodó orvosi modell felől a társadalmi, illetve a bio-pszicho-szociális modell felé tolódik el, vagyis afelé, hogy a fogyatékoság szempontjából nem annak orvosi kategorizálása a döntő, hanem elsősorban az, hogy a fogyatékosággal élő személy társadalmi részvételét mennyiben korlátozza állapota. És az újabb nemzetközi dokumentumok szintúgy a változó világ változó viszonyaiban vizsgálандónak tartják a fogyatékoságot.⁴

A fogyatékoságból eredő esetleges társadalmi hátrányok elleni nemzetközi fellépés kezdetei a XX. század második felére tehetőek. 1975. december 9-én az ENSZ Közgyűlése kiáltványt fogadott el a fogyatékosággal élő személyek jogairól, majd a '80-as-'90-es évektől kezdődően egyre több nemzetközi dokumentum foglalkozik a fogyatékos személyek jogaival. Természetesen, ahogy a korábbiakban is utaltunk már rá, a fogalom tartalmának (s később jogi védelmének egyes aspektusainak) kialakítása sem volt egyszerű feladat, s napjainkra sem jutott az e feletti vita – minden kétséget kizáró – nyugvópontra.

A fogyatékoság fogalmának szempontjából vizsgálva a kérdést, elmondható, hogy több nemzetközi dokumentum is meghatározza, hogy mi tekinthető fogyatékoságnak, illetve ki minősül fogyatékosággal élő személynek. A 2006. december 13-án, New Yorkban elfogadott Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény 1. Cikke szerint: „fogyatékosággal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, amely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását.” Az újabb nemzetközi dokumentumok ugyanilyen tartalommal, illetve visszautalva az Egyezményre törekednek megjelölni a fenti definícióban rögzített hátránnyal, hátrányokkal élő személyeket.⁵

Hazánk vonatkozásában elmondható, hogy a jogalkotó – bár büntetőjogon kívüli normában – meghatározta, hogy ki minősül „fogyatékos személy”-nek. A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény

2 <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/> (Letöltés ideje: 2024. március 27.)

3 HADI Nikolett: *A fogyatékosággal élő személyek alapjogai*. PhD értekezés, Kaposvár, 2013, 15-20.

4 *World Report on Disability*. Geneva, World Health Organization, 2011, 4.

5 Lásd például *World Report on Disability*. i.m. 2011., *WHO Global Disability Action Plan 2014-2021*. Geneva, World Health Organization, 2015., Az Európai Unió Alapjogi Chartája.

módosításáról szóló 2013. évi LXII. törvény hatályba lépését megelőzően részben más – szűkebb⁶ – fogalom szerepelt a törvényben, azonban a korábban már említett ENSZ egyezményre⁷ figyelemmel módosítani kellett a törvényi definíciót.⁸ 2013. június 1-je óta az alábbi fogalommal találkozhatunk az 1998. évi XXVI. törvény 4. § a) pontjában: „*fogyatékos személy: az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással – illetve ezek bármilyen halmozódásával – él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja*”. A definíció tartalmilag nagyon hasonlít az ENSZ-egyezmény meghatározásához, de egy különbözősége mindenképpen indokolt felhívni a figyelmet: az ENSZ-egyezmény a „korlátozhatja” fordulatot használja, míg a törvény a „korlátozza vagy gátolja” fordulatot... A Btk. által használt fogalom tartalmi meghatározását tehát megtalálhatjuk jogrendünkben, bár az efelett érzett örömünket kissé beárnyékolja, hogy a törvényi definíció az 1998. évi XXVI. törvényre vonatkozik („*e törvény alkalmazásában*”), de büntetőjogunkban nem ez az első – s vélhetően nem is az utolsó eset –, amikor a jogalkotó önálló problémamegoldásra képesnek tekinti a jogalkalmazót...

Tekintettel arra, hogy a Btk. nem ad semmilyen támpontot a fogyatékoság értelmezésére, így bármilyen, orvosi értelemben akár fogyatékoságnak nem minősülő állapot is megalapozhatja a fogyatékosággal élő személyeket érintő szabályok alkalmazását; ugyanakkor az 1998. évi XXVI. törvény meghatározását célszerűnek tűnik szem előtt tartani. Ezen értelmezés egyébiránt megfelel a nemzetközi trendeknek is, s ezáltal szélesebb személyi körnek biztosítható a fokozott büntetőjogi védelem.⁹ Ez olykor könnyebb feladatot ró a jogalkalmazóra (például végtaghiány), míg nehezebb megítélésű esetben felmerülhet ennek tisztázására igazságügyi orvosszakértőt igénybe venni, s az sem mellékes, hogy a passzív alany állapotát mindig az elkövetés idejére vetítve kell vizsgálni, s már az

6 A korábbi szabályozás szerint „*fogyatékos személy: az, aki érzékszervi – így különösen látás-, hallásszervi –, mozgásszervi, értelmi képességeit jelentős mértékben vagy egyáltalán nem birtokolja, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során*”

7 Magyarországon kihirdette a Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 2007. évi XCII. törvény.

8 Az Egyezmény hazai végrehajtásáról szóló országvédésre 2012. szeptemberében került sor az Egyezmény nemzetközi ellenőrzését végző ENSZ-Bizottság előtt. A Bizottság a védelem alapján elfogadott zárókövetkeztetésekben felhívta Magyarországot a fogyatékos személy fogalmának újradefiniálására. Lásd a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény módosításáról szóló 2013. évi LXII. törvény részletes indokolását. A módosítással, illetve annak hatásával kapcsolatban lásd GYÜRÜ Laura: A fogyatékoság különböző jogi megközelítései Magyarországon. *Közjogi Szemle* 2017/3., 49-53. A korábbi fogalom kritikájára lásd HADI Nikolett: Az Alaptörvény fogyatékosággal élő személyeket érintő rendelkezéseinek értelmezése. *Jogtudományi Közlöny* 2012/5., 211.

9 *World Report on Disability*. 2011, 4.

eljárás korai szakaszában kellő részletességgel kell ezt dokumentálni annak érdekében, hogy a későbbiekben is elegendő adat álljon rendelkezésre ennek megítélésére.¹⁰ Persze a probléma – miként a későbbiekben láthatjuk – csupán látszólag ennyire egyszerű...

A fogyatékossgal élő személyek büntetőjogi védelmének három főbb hazai irányát tudjuk meghatározni.

- abban az esetben, ha a jogalkotó a Büntető Törvénykönyvben külön nem rendelkezett a bűncselekmény sértettjéről, mint fogyatékossgal élő személyről, úgy e körülmény értékelésére a büntetés kiszabása során van lehetőség;
- amennyiben a fogyatékossgal egyben védekezésre képtelen állapotot jelent, úgy az ilyen állapotra meghatározott büntetőjogi szabályokat kell alkalmazni (ha rendelkezik róla a törvényben a jogalkotó).
- ha a fogyatékossgal a bűncselekmény felismerésében, illetőleg elhárításában korlátozta a sértettet, úgy speciális szabályokat kell alkalmazni azon bűncselekmények esetén, amikor e körülmény egyébként szabályozott („*a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására ... fogyatékossgánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére követik el*”).

3. Értékelés a büntetéskiszabás során

A jogalkotó nem minden bűncselekmény esetében határoz meg a fogyatékossgal kapcsolatos szabályt a Btk.-ban, így szükségesnek mutatkozott a történelmi változások során olyan megoldást találni, amelyre akkor is támaszkodhat a jogalkalmazó, ha az adott személyi körülmény a normaszöveg szintjén nem bír jelentőséggel. Az ilyen esetben arra van lehetősége az ítélkező bíróságnak, hogy a büntetéskiszabás körében értékelje a személyi körülményt. A büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről szóló 56. számú BK vélemény (56. BKv.) III/4. pontja szerint „*súlyosító körülmény, ha a sértett védtelen, idős, beteg, védekezésre képtelen vagy oltalomra szoruló személy, terhes nő, amennyiben e körülmények valamelyike nem eredményez súlyosabb minősítést...*”. Láthatjuk, hogy az idézett felsorolás nem tartalmaz kifejezetten a fogyatékossgal kapcsolatban értékelhető körülményt, ugyanakkor a védtelen, a beteg, az oltalomra szoruló kifejezések tökéletesen alkalmasak arra, hogy a bíróság e körülmények keretei között értékelje a fogyatékossgal élő személy sérelmére történő elkövetést. Ebben az esetben tehát maga a törvény szövege expressis verbis ugyan nem rögzít fokozott büntetőjogi védelemre vonatkozó szabályt a fogyatékos személyekkel kapcsolatban, hanem a bíróság számára biztosítja a jogalkotó a mérlegelési lehetőséget, s a bíróság élhet ezzel az eszközzel. A Btk. a büntetés kiszabásának elvei körében tartalmazza azt a törvényi felhatalmazást, amely alapján a bíróság a sértett fogyatékos voltát az elkövető terhére értékelheti mint súlyosbító körülményt.

10 Gondoljunk a passzív alany eljárás során bekövetkező halálára, illetőleg bármilyen irányú állapotváltozására.

4. A fogyatékoság mint védekezésre képtelen állapot

A fogyatékosággal élő személyek fokozott büntetőjogi védelmének egy másik aspektusát jelenti az az esetkör, amikor az ilyen körülménnyel rendelkező személy – fogyatékoságából következően – védekezésre képtelennek minősül. A Btk. értelmező rendelkezései körében¹¹ rögzíti a jogalkotó, hogy „védekezésre képtelennek kell tekinteni azt is, aki helyzeténél vagy állapotánál fogva ideiglenesen vagy véglegesen nem képes ellenállás kifejtésére”. A fogalomból látható, hogy a védekezésre képtelen állapot büntetőjogi határai meglehetősen szélesek, s a jogalkotói meghatározás sok személyi állapotot ölel fel, amelyekbe beletartozik a fogyatékoság is, abban az esetben, ha az az ellenállás kifejtésére való képtelenséggel jár együtt. Itt tehát nem arról van szó, hogy kizárólag a fogyatékosággal élő személyek körét érinti a törvényi definíció, hanem arról, hogy ők is beletartozhatnak – aktuális állapotuktól függően – abba a körbe, amelynek speciális büntetőjogi védelmét e fogalom törvénybe iktatásával kívánta megoldani a jogalkotó. Pusztán a normaszövegre koncentrálván ez két irányú megközelítést jelent: egyfelől bizonyos típusú cselekményeknél a védekezésre képtelen személy sérelmére történő elkövetés a bűncselekmény megállapításának előfeltétele (például a kifosztás esetén), másrészt viszont lehet, hogy az adott bűncselekmény súlyosabban minősül, ha azt védekezésre képtelen személy sérelmére követik el (például az emberölés, a testi sértés, vagy az önbíraskodás esetén). Ezen esetkör megállapítása a bíróság mérlegelésére van bízva, és arra az adott ügy konkrét körülményeiből kiindulva, a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján kerülhet sor. Megjegyzendő tehát, hogy – s ez a normaszöveg nyelvtani értelmezéséből is következik – ha a fogyatékoság nem korlátozza, hanem kizárja a védekezésre képességet, akkor a passzív alanyt védekezésre képtelennek kell tekinteni.¹²

5. A bűncselekmény felismerésére és/vagy elhárítására fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére történő elkövetés

A 2012-es Büntető Törvénykönyv megalkotása során számtalan kérdés merült fel; a kodifikáció elérte a Különös részt is: új bűncselekményi tényállások és új minősített esetek fogalmazódtak meg, egyes tényállások más fejezetbe kerültek, valamint néhányukat a dekriminalizáció ért utol. Az új körülmények között van olyan, amellyel csak egy-egy tényállás gazdagodott, de van olyan is, amely több tényállásban is feltűnik. Ez utóbbi körbe tartozik „a bűncselekmény elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére” (emberölés, testi sértés esetében), valamint „a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére” (rablás, kifosztás, sikkasztás, csalás esetében) történő elkövetés. A különbség a két fordulat között annyi, hogy előbbinél az elhárítási képességet, míg

11 Btk. 459. § (1) bekezdés 29. pont

12 KÓNYA István (szerk.): *Magyar büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára (I. kötet)*. Budapest, HVG ORAC, 2016, 512.

utóbbinál a *felismerési* vagy *elhárítási* képességet érinti hátrányosan az állapot. Láthatjuk, hogy a fenti két esetkör nem csupán a fogyatékossgal küzdők fokozott büntetőjogi védelmének törvényi szintű megjelenését tükrözi, hanem a jogalkotó hozzákapcsolja az időskorúak személyi körét is. Így a normaszövegben a jogalkotó párhuzamosságot alakított ki a két kör között, s azonos büntetőjogi védelmet kíván garantálni számukra. Az eredeti törvényjavaslat¹³ nem tartalmazta a fenti körülményt, s egy 2012. május 30-i egyéni képviselői módosító indítvány formájában került a törvényhozás elé.¹⁴ Az indítvány az emberölés, a testi sértés, valamint a rablás, a kifosztás, a sikkasztás és a csalás tényállásaihoz javasolta beiktatni az új körülményt. Az indítvány előterjesztői azzal indokolták a törvénybe iktatás szükségességét, hogy „*az utóbbi időben az időskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények vonatkozásában nem csak számszerű növekedés mutatkozik, hanem a jogsértések elkövetési módja is egyre súlyosabb. Az elkövetők kihasználják, hogy az általában egyedülálló időskorúak kevésbé tudnak védekezést tanúsítani. Hasonlóan a fiatalokhoz az időskorúakat is nagyobb védelemben kell részesítenie a büntetőjognak. A sérelmükre megvalósított tipikus bűncselekmények, így az emberölés, a testi sértés, a rablás, a kifosztás, a sikkasztás és a csalás esetében ezért indokolt minősítő körülményként szabályozni a bűncselekmény felismerésére, illetve elhárítására idős koránál fogva korlátozottan képes személy sérelmére történő elkövetést, amely nagyobb visszatartó erővel hat. Ez ugyancsak indokolt az állapotuknál fogva kiszolgáltatottabb helyzetben lévő fogyatékos személyek esetében is.*”¹⁵ A módosító indítvány indokolásában a fogyatékos személyekkel kapcsolatban nem sok szó esett... Az indoklásban foglaltak kapcsán azonban egyetérthetünk azzal a megállapítással, hogy a bűnözés struktúráját számos tényező befolyásolja, s az már nem a jogalkotótól és nem is a jogalkalmazótól függ, hogy az adott tényállást kimerítő cselekmények közül mely súlyúak a gyakoribbak.¹⁶

Tisztázandó, hogy milyen viszonyban áll egymással a korábban említett védekezésre képtelenség, valamint a jelen kérdéskör, azaz „*a bűncselekmény felismerésére/elhárítására fogyatékossgánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére*” történő elkövetés? Így például az a személy, akit egyébként állapota korlátozna a bűncselekmény felismerésében/elhárításában, védekezésre képtelennek minősül miközben alszik. Ebben az esetben – egyetértve a gyakorlat megközelítésével (3/2013. BJE, II.11. pont) – a két körülmény együttesen nem állapítható meg. A fogyatékossgal kapcsolatos körülményt kizárólag akkor lehet megállapítani, ha nincs mód a védekezésre képtelen állapot deklarálására. Önmagában a fogyatékossg nem bír jelentőséggel ezen szabályt illetően, hiszen a büntetőjog fokozottabb védelme csupán abban az esetben érvényesülhet, ha a személy fogyatékossgából adódóan válik korlátozottá a bűncselekmény felismerésére/elhárítására. Ez kettős terhet ró a jogalkotóra vizsgálódása során, hiszen egyfelől a fogyatékossg

13 T/6958.

14 T/6958/137.

15 A T/6958/137. módosító javaslat indokolása.

16 Györgyi Kálmán: *Büntetések és intézkedések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984. 278.

fennállásának kérdésében kell állást foglalni, másfelől abban is, hogy az okozta-e a felismerési, illetőleg elhárítási képesség korlátozottságát. Abban az esetben, ha bármelyik kérdésre nemleges a válasz, jelen körülmény megállapítására nem kerülhet sor.

A lehető legszélesebb körű büntetőjogi védelem érdekében tehát helyesnek tűnik, ha a gyakorlat nem feltétlenül kötné orvosi, orvosszakértői deklarációhoz az állapotot.¹⁷ Egyetértve Szomora Zsolttal¹⁸, annál is inkább sem tartom indokoltnak az orvostudományi minősítést, mert az állapot kiindulópont a büntetőjogi értékelés során, hiszen szükséges, hogy – s ez jogkérdés – a személyes körülmény a felismerési és/vagy elhárítási képességet negatívan befolyásolja.¹⁹ A jelenlegi gyakorlat azonban nem ezt az irányt preferálja²⁰, s ez vélhetően annak köszönhető, hogy a jogalkotó segítség nélkül hagyta a jogalkalmazást abból a szempontból, hogy mit érthetünk a Büntető Törvénykönyvben használt „fogyatékoság” fogalma alatt, s bír-e jelentőséggel a fogyatékoság foka? Ezzel újabb terhet rakott a jogalkalmazók vállára, hiszen a vizsgált esetkör kapcsán a kiindulópontot (vagyis azt, hogy a passzív alany fogyatékosnak minősült az elkövetéskor) is bizonyítani kell ahhoz, hogy egyáltalán felmerülhessen a vizsgált esetkör alkalmazhatósága (deklarálva a fogyatékoság kihatását a felismerési, elhárítási képességre). A büntetőbírói gyakorlat tehát jelenleg inkább orvosi szakkérdésként fogja fel ezen állapotot, s ezért orvosi megállapításból indul ki. A probléma ezzel az, hogy az orvosi minősítés alapjául szolgáló osztályozásban²¹ is megjelennek az életvitelt minimálisan befolyásoló körülmények, s ebből kiindulva az ilyenekkel küzdő személyek is fogyatékosnak minősülnek, ugyanakkor nem biztos, hogy

17 Egyre inkább úgy tűnik, hogy a fogyatékoság fogalmának megítélése abba az irányba mozdul el, hogy a személy fogyatékosága mennyire korlátozza őt a társadalmi aktivitásában. Lásd például MIKOLA Orsolya Irén: *A fogyatékosággal élő személyek jogvédelme a fogyatékosjogi ENSZ-egyezményben*, PhD-értekezés, Budapest, 2017, 24-29., HADI Nikolett: *A fogyatékosággal élő személyek alapjogai*, PhD-értekezés, Kaposvár, 2013, 15-20. és *World Report on Disability*, World Health Organization, Geneva, 2011, 4.

18 SZOMORA Zsolt: *A vagyron elleni erőszakos bűncselekmények*. In: KARSAI Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, Complex Kiadó, Budapest, 2013, 757.

19 Egyetérthetünk azzal a kúriai döntéssel, amely – a személyes körülményekből származó korlátozottságra vonatkozó álláspontja – szerint: „helyesen foglaltak állást az eljáró bíróságok abban is, hogy ennek a kérdésnek az eldöntése nem szakértői kérdés, hanem miután büntetőjogi fogalomról van szó, teljes mértékben bírói mérlegelés tárgya, a lefolytatott bizonyítási eljárás során felmerült körülmények mérlegelése alapján kell állást foglalni ezen elkövetői magatartás fennforgásáról.” Kúria Bfv.II.879/2017. 2.

20 Lásd például az az ügyet, amelynél a sértett fogyatékosága vonatkozásában bizonyos adatok ugyan ismertek voltak a bíróságnak, „azonban egyéb objektív bizonyíték – okiratok, orvosszakértői vélemények – nem álltak a bíróság rendelkezésére”, így nem került sor ennek megállapítására. Tatabányai Törvényszék B.382/2016/20. 10., egyezően Győri Ítéltábla Bf.70/2017/7. 4.

21 *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*, World Health Organization, Geneva, 2001. Magyar nyelven: *A funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása (FNO)*, Világegészségügyi Szervezet, Budapest, 2003.

az ilyen körülmények a büntetőjog számára is fogyatékoságnak minősülnek.

Úgy tűnik ugyanakkor, hogy az az orvosi, orvosszakértői szemlélet markánsan megjelenik, amely például a „maradandó fogyatékoság” megítélését illetően kialakult, s teret nyert a „fogyatékoság” megítélése kapcsán is. Ebből a szempontból vizsgálva a kérdést, további probléma például annak elhatárolása is, hogy mit tekintünk betegségnek, mit fogyatékoságnak, illetve a kettő együtt is fennállhat-e? Például az elkövetéskor végtagtörött – azaz első pillantásra betegségnek minősülő állapottal küzdő –, de maradandó fogyatékoság nélkül gyógyuló személy tekinthető-e fogyatékosnak a vizsgált esetkör szempontjából? Merthogy az ilyen személyt az állapota a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételben korlátozza, afelől ne legyen kétségünk... Ennek megítélése azért is nehéz, mert a fogyatékosággal foglalkozó iránymutatások nem definiálják annak tartamát, s ne feledjük: a törvény nem a „maradandó fogyatékoság” kifejezést használja... A fentiek alapján – a fogyatékoság fogalmát tágan értelmezve – ab ovo nem kizárt a vizsgált esetkörök megállapítása akkor sem, ha a nála erősebb passzív alany átmeneti fogyatékos állapotát maga az elkövető idézi elő, például az idegrendszerre átmenetileg ható szert ad neki, hogy az evéből kialakult – a védekezésre képtelenséget el nem érő szintű – védekezési korlátozottságát kihasználva testi sértés okozzon neki.

Fontos ugyanakkor az is, hogy mindig a támadás típusa (fizikai vagy pszichikai) alapozza meg a fordulat alkalmazását, hiszen például önmagában a mozgáskorlátozottság nem ad alapot a csalás esetén a minősített eset megállapítására. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy olykor az idős kor okozta hátrányok is a fogyatékosággal azonos hatásúak lehetnek, ebben az esetben különösen fontos a precíz vizsgálódás és állapotértékelés.

A fogyatékoság megállapításának kötelezettsége tehát meglehetősen szubjektív helyzetet teremtett. Evonatkozásban sincs meghatározva a törvényben semmilyen iránymutatás, amely segíthetné a jogalkalmazói munkát, s még az sem rögzült a gyakorlatban, hogy a fogyatékoságnak milyen minőségűnek kell lennie.

Irodalomjegyzék

3/2013. számú BJE határozat, <https://kuria-birosag.hu/hu/joghat/32013-szamu-bje-hatarozat>

Az Európai Unió Alapjogi Chartája

Györgyi Kálmán: *Büntetések és intézkedések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984

Györi Ítéltábla Bf.70/2017/7.

Gyürü Laura: A fogyatékoság különböző jogi megközelítései Magyarországon. *Közjogi Szemle* 2017/3.

Hadi Nikolett: *A fogyatékosággal élő személyek alapjogai*, PhD-értekezés, Kaposvár, 2013

Hadi Nikolett: Az Alaptörvény fogyatékosággal élő személyeket érintő rendelkezéseinek értelmezése. *Jogtudományi Közlöny* 2012/5.

<https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/>

- International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*, World Health Organization, Geneva, 2001. Magyar nyelven: *A funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása (FNO)*, Világegészségügyi Szervezet, Budapest, 2003.
- Kónya István (szerk.): *Magyar büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára (I. kötet)*. Budapest, HVG ORAC, 2016
- Kúria Bfv.II.879/2017.
- Mikola Orsolya Irén: *A fogyatékossgal élő személyek jogvédelme a fogyatékosjogi ENSZ-egyezményben*, PhD-értekezés, Budapest, 2017
- Szomora Zsolt: *A vagyron elleni erőszakos bűncselekmények*. In: Karsai Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, Complex Kiadó, Budapest, 2013
- T/6958. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről, <https://www.parlament.hu/irom39/06958/06958.pdf>
- T/6958/137. számú módosító javaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló T/6958. számú törvényjavaslatához, <https://www.parlament.hu/irom39/06958/06958-0137.pdf>
- Tatabányai Törvényszék B.382/2016/20.
- WHO Global Disability Action Plan 2014-2021*. Geneva, World Health Organization, 2015
- World Report on Disability*, World Health Organization, Geneva, 2011
- World Report on Disability*. Geneva, World Health Organization, 2011

FORRADALOM, SZABADSÁGHARC – ÉS POLGÁRHÁBORÚ: A NEMZETISÉGI KÉRDÉS, MINT BIZTONSÁGI KIHÍVÁS 1848-49-BEN

A tizenkilencedik század óta az európai államépítés etalonja a francia mintájú nemzetállamiság, amely az állampolgári közösség érdekeire hivatkozással a partikuláris különbözőségek felszámolására törekszik. Ez nemcsak a középkorra jellemző jogi sokszínűség felszámolását célozta az egyes államok területén, hanem az etnikai egységesítést is; Magyarország is mindkét kihívással szembesült a 19. század elején. Az utóbbi kihívás magyar viszonylatban nemcsak a nemzetiségi lakosság számában, hanem megkezdődött nemzetné fejlődésének jelenségében is megjelent. A küzdelem a nyelvkérdés kapcsán kristályosodott ki: a magyar hivatalos nyelv bevezetéséért, illetve azzal szemben folytatott magyar–nemzetiségi küzdelem kevésbé etnikai szempontokról szólt, sokkal inkább a *modern magyar állam* megteremtése alapvető feltételének a sürgetése vagy elvetése melletti kiállást.² Amikor elérkezett 1848. március 15., a magyarországi nemzetiségek már különböző mértékben, de rendelkeztek azokkal a nemzeti narratívával, amelyekre közösségi követeléseiket alapozni szándékoztak: a legöntudatosabb horvátok és a szerbek számára államiságuk történeti tudata, az erdélyi románok vezetői számára (a bizonytalan múltba visszavetített) államiság eszménye, illetve erdélyi számbeli többségük volt az alap a követeléseikhez, de a később ébredt szlovákok is képesek voltak igényeket megfogalmazni.

1. 1848 tavasza: polgári versus nemzeti átalakulás

Az 1848. tavaszi magyarországi átalakulás a polgári jogegyenlőség talaján állt, amely a nem „kiváltságolt” nemzetek jobbágysorból felszabadított fiai számára ideig-óráig elég volt. A reformkorban megjelent feszítő erejű társadalmi indulatok azonban erősödtek, a nemesség mellett hatalomra törő rétegeként megjelent és egyre erősödött a liberális magyar polgárság, amely egyben a magyar nemzeti állameszme hordozója is volt. Fellépésük és törekvéseik iránya kölcsönösen kizárta a hasonló célkitűzéseket megfogalmazó nemzetiségi vezetők bevonásának lehetőségét az állam megújításában. Az ütközés elsősorban abban kristályosodott ki, hogy amíg magyar részről a modern magyar nemzetállam és a

1 Egyetemi adjunktus, megbízott tanszékvezető, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2 GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris, Budapest, 2007, 38-40.

magyar polgári nemzet megteremtése volt a cél, amelynek etnikumtól függetlenül mindenki egyenjogú tagja lehet, addig a nemzetiségi vezetők saját nemzeteik politikai és jogi elismerését tűzték ki célul; a két koncepció pedig összeegyeztethetetlennek bizonyult.

Az 1848-at megelőző évtizedek már a magyar polgári nemzetre épülő állam megteremtésének előkészítéseiről szóltak: a reformkor, a nyelvújítás és a pozsonyi országgyűlés egymás után következő jogalkotásai mind abba az irányba mutattak, hogy a magyar nyelv és állameszme betöltse a rendelkezésére álló teret – a történelmi Magyarországot és Erdélyt is. Ha egy lépést hátra lépünk, akkor egyértelmű, hogy a magyar kormányzatnak voltak – ha így nézzük logikus, ha úgy nézzük hátrányos – rendelkezései, így a választásról szóló 1848. évi V. tc. 3.§ szakasza például a passzív választójog (vagyis a megválaszthatóság) feltételül a magyar nyelv ismeretét tette,³ míg a megyék működéséről szóló 1848. évi XVI. tc. 2.§ e) pontja a megyei hatóságok nyelvén a magyart nyilvánította.⁴ Ezek a jogalkotások elsősorban az államegység fenntartását (megteremtését) célozták, miképp a későbbi, a nemzetiségek nyelvhasználati jogait és vallásszabadságát elismerő jogszabályok is.⁵ Logikusnak e szabályozások azért nevezhetők, mert az állam egységesítése elképzelhetetlen egy közös nyelv nélkül, hátrányosnak pedig azért, mert ekkoriban még az ország lakosságának többsége számára a magyar nem anyanyelv, hanem idegen nyelv volt.

Az 1848. tavaszi törvények a polgári, liberális nemzeti elitnek a győzelmét mutatták, és azt a benyomást keltették, hogy egy csapásra megvalósíthatók a reformkori célkitűzések és a francia típusú nemzetállamépítés. Ez azonban csalóka ábrándnak bizonyult: a szerbek már 1848. március 17-19-i pesti, illetve március 27-i újvidéki gyűlésükön sürgették területi autonómiájuk elismerését, továbbá megpróbálták az általuk követelt délvidéki terület román és német lakosságát is meggyőzni arról, hogy közösen lépjenek fel a magyar kormánnyal szemben.⁶ Miután 1848. április 9-én Kossuth elutasította a Magyarországon belüli szerb politikai nemzet elismerését, 14-én Horvátország, Szlavónia, Dalmácia, illetve a szerb és horvát lakta régióinak (Nagykikinda, Újvidék, Óbecse vidéke, illetve Baranya megye egyes részei) és az osztrák tartományoknak egyesítését, a Magyarországtól való elszakadást és a Habsburg Birodalmon belüli függetlenséget

3 Arra tekintettel, hogy az Országgyűlés egyetlen munkanyelve a magyar volt. FAZAKAS Zoltán József: *Nemzet, nemzetiség, kisebbség – A magyar és a román nacionalizmus asszimmetriái 1784-1940 között*. Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest 2021, 102.

4 1861-ben a Képviselőház az uralkodónak címzett feliratában hangsúlyozza, hogy ezek a rendelkezések nem voltak új keletűek, hanem az 1830. évi VIII. tc., az 1840. évi VI. tc. és az 1844. évi II. tc.-kek megerősítései. *Képviselőházi irományok* 1861. I. kötet. 47. és 49. sz. (számú irat), 26.

5 MOLDOVÁN Gergely: A magyar nemzeti állam nemzetiségi feladatai. In MOLDOVÁN Gergely: *A románság II*. Történeti-, Nép- és Földrajzi Könyvtár, Nagybecskerek, 1896, 424-426.

6 A szerbek már 1790-es temesvári nagygyűlésükön önálló kerületet kívántak maguknak, de mindössze annyit értek el, hogy az Országgyűlés 1791-ben a szerb ortodox egyházat bevett vallásnak ismerte el. Az 1848-as szerb követelések mögött erős belgrádi hatás állt, és a később kibontakozó harcot is sok szerbiai önkéntes, illetve orosz támogatás segítette.

követelték, majd május 13-án Karlócán ki is kiáltották a Szerb Vajdaságot.⁷ A délvidéki politikai és a hadi helyzet júniusban eszkalálódott: Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter június 3-án semmisnek nyilvánította a szerb nemzetgyűlés határozatait, majd 19-én V. Ferdinánd utasította el a Szerb Vajdaság létrehozására előterjesztett kérést. Június 6-án azonban fellázadtak a Csajkások kerületének⁸ szerb határőrei és ugyanezen a napon a horvát szabor (parlament) a szerbekkel való szövetség mellett tette le a voksát, míg június 12-én a péterváradai várban állomásozó honvéd helyőrség nyílt összecsapást robbantott ki azzal, hogy sikertelenül próbálta meg felszámolni a karlócai szerb tábort.⁹

A magyar-horvát viszonyoknak 1708 óta voltak szimbolikus ütközési területei, elsősorban Fiume és Szlavónia egyes részeinek hovatartozása, a protestánsok egyenjogúsága, illetve a magyar nyelv bevezetésének kérdése.¹⁰ A vitás kérdések az 1847-ben kezdődött pozsonyi országgyűlésen is megjelentek, a helyzetet pedig tovább fokozta, hogy március 23-án a bécsi udvar Joszip Jellasicsot nevezte ki az 1845 óta betöltetlen báni pozícióba. Jellasics nemcsak katona volt, hanem a horvát társadalom magyarelles, illír mozgalomhoz tartozott, ami azt mutatta, hogy a bécsi udvar már ekkor ellensúlyt keresett a magyarországi fejleményekkel szemben, Jellasics pedig – személyes meggyőződésből – készséggel teljesítette az elvárásokat.¹¹ Batthyány Lajos miniszterelnök és Jellasics 1848 nyarán még próbáltak tárgyalásos úton megegyezésre jutni, de a horvát fél olyan követeléseket támasztott, amelyek egy része a magyar kormánynak nem volt elfogadható, így a birodalmi érdekek védelme mellett a magyarországi szerb autonómiát, Horvátország belügyi autonómiáját, illetve a horvát nyelv használatának lehetővé tételét a magyar országgyűlésen. A magyar elutasítást követően a nyár végére a nyílt horvát fegyveres támadásig eszkalálódott a helyzet. Többről, mélyebb ellentétről volt azonban szó, mint Jellasics személyes meggyőződéséről, már az 1848. júniusi prágai szláv kongresszuson is a horvátok utasították el lehangosabban a magyarokkal való együttműködés lehetőségét, amit elsősorban a lengyelek szorgalmaztak.¹²

A harmadik, magyar állam ellen fegyvert ragadó nemzetiség az erdélyi románok voltak, akiket kiemelten érintett az, hogy a március 15-i tizenkét pont utolsó követelése az Erdély és Magyarország közötti unió volt. Erdély annak 1687-es Habsburg megszáll-

7 Az ezt követő fegyveres konfliktus rendkívüli volt Magyarországon, amit lehet akár népiértésnek is titulálni. A harcok összefoglalóját ld. például HERMANN Róbert: *Etnikai konfliktusok és a magyar-szerb háború 1848-1849-ben*, http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=155:-etnikai-konfliktusok-es-a-magyar-szerb-haboru-1848-1849-ben-&catid=15:tanulmányok

8 A 18. századi újratelepítéstől 1873-ig létező, Tittel központú katonai határőrvideki terület Újvidéktől keletre a Duna-Tisza szögében.

9 HERMANN Róbert (szerk.): *Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont, Budapest, 1996, 97-99, 107-108.

10 HEKA László: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. Acta Universitatis Szegediensis Tomus LXVI, Szeged, 2004, 3.

11 Uo. 15-24.

12 Otakar ODLOZILIK: The Slavic Congress of 1848. *The Polish Review*, 1959/4., 10-11.

lása óta Magyarországtól elkülönített adminisztratív egysége volt a birodalomnak, az újraegyesítés azonban régóta a magyar és a székely lakosság igénye volt. Ez a célkitűzés ütközött az erdélyi románok szándékaival, akik a – történelem által már akkor meghaladott módon, de – negyedik erdélyi rendi nemzetként való elismerésüket követelték, illetve a szászok törekvéseivel is, akik a német nyelv hivatalossá tételét szorgalmazták.¹³ Mindazonáltal az erdélyi románok – akiket az unió kisebbséggé tett Magyarországon belül az addigi erdélyi demográfiai többségi pozíciójuk helyett – kezdetben ingadoztak az egyesülés kérdésében, hiszen az annak következtében az Erdélyre is kiterjesztendő áprilisi törvények jelentős javulást ígértek jogállásukban. A kiváltságolt erdélyi szászok viszont konzekvensen elutasították az uniót, az uralkodónak április 21-én is ennek megfelelő megnyilatkozást tette. Érdemes megjegyezni, hogy habár a szász többségi álláspont elutasító volt, a brassói szászok hagyományosan Magyarország felé húztak és 1848-ban is az uniót is támogatták.¹⁴

Ezt követően, a május 15-17-i balázsfalvi népgyűlésükön már az erdélyi románok is az unió elhalasztását, illetve a román politikai nemzet elismerését kérték, továbbá a román ortodox egyház létrehozását, saját oktatási rendszerük kiépítését, szabad nyelvhasználatot a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban, valamint a jogalkotásban való arányos részvételt. Politikai követelésekkel az 1791-es *Supplex libellus Vallachorum* óta most jelentkeztek először, az események illetén fordulatában pedig jelentős szerepe volt a szilágysági Simion Bărnuțiu-nak. Ő úgy vélte, hogy mindenféle átalakulást megelőzően először az erdélyi románság kollektív, nemzetkénti jogegyenlőségét kell biztosítani annak a magyarok, székelyek és szászok melletti negyedik törvényes erdélyi nemzetkénti elismerése révén, illetve az erdélyi országgyűlésben megfelelő román képvisellel. Fontos hangsúlyozni, hogy habár ezek a követelések ellentétesek voltak a magyar szándékokkal, nem irányultak az állam ellen, nem úgy, mint a balázsfalvi gyűlésen szintén részt vevő erdélyi román származású, de a román fejedelemségekben élő tanároké és azok diákjaié, akik már Erdély és a fejedelemségek egyesítését célozták.¹⁵ Az erdélyi román – és többségi szász – követelések ellenére azonban május 30-án a kolozsvári országgyűlés – köztük Ioan Lemeni (Leményi János) fogarasi görögkatolikus püspök és Alexandru Bohățiel (Bohaczel Sándor) Hátszeg város küldöttjének szavazataival – törvénybe iktatta az uniót úgy, hogy a fenti román követelések nem teljesültek.¹⁶ Alig néhány nappal ezt követően, június 2-án meg is történt az első jelentős összeütközés Mihálcfalván a helyi románok és egy székely határegység között. A következő hónapokban Erdély szerte megerősödött a román szerveződés és a Honvédségbe való besorozással szembeni ellenállás.

Ma már kevésbé ismert, hogy a történelmi magyarországi területeken élő románság jogi

13 FAZAKAS 2021, 94-99.

14 JANCsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004, 42.

15 Uo. 45-46.

16 A kolozsvári országgyűlés aznap egy unióbizottság felállításáról is döntött, amely a későbbiekben egy törvényjavaslatot is készített a román nemzet polgári jogainak egyenlőség alapján való biztosításáról.

szempontból nem alkotott egységes csoportot: a szűkebb magyarországi románok (Arad, Békés, Bihar, Csanád, Krassó-Szörény, Máramaros, Szatmár, Szilágy, Temes, Torontál és Ugocsa megyék románjai) élethelyzetükből fakadóan sokkal inkább hajlottak a magyar kormánnyal való megegyezésre, mint az erdélyiek. Ennek oka az volt, hogy számukra az elsődleges cél a karlócai szerb ortodox egyházi hierarchiának való alárendeltségből történő kiszakadás volt.¹⁷ Az idő múlásával azonban már ők is területi követelésekkel léptek fel: 1848. június 27-i lugosi nagygyűlésükön követelték a különválást a szerb ortodox egyháztól, nemzetük elismerését és külön kerületet román hivatalos nyelvvel, cserébe viszont fegyveres segítséget ajánlottak a szerb felkelők ellen.¹⁸ Ráadásul a nagyváradi Ioan Dragoş (Drágos János) aktív szerepet vállalt Kossuth megbízásából a magyar kormány és az erdélyi román felkelők közötti közvetítésben is.

A szlovák értelmiség tárgyalt időszakban, 1840 körül színre lépő harmadik generációjának tagjai – Ludovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban és Michal Miloslav Hodža – voltak azok, akik először követelték a szlovák nemzet elismerését.¹⁹ A szlovákság első politikai akciójának az 1842. június 5-én 200 evangélikus értelmiségi aláírásával az uralkodóhoz benyújtott felségfolyamodvány tekinthető, amelyben nyelvi, oktatási, egyházi és kulturális kéréseiket terjesztették elő.²⁰ Az 1848-as forradalom azonban mégis felkészületlenül érte a mozgalom vezetőit, hetek teltek el, amíg megfogalmazták követeléseiket.²¹ A követeléseik fokozatosan radikalizálódtak: míg március 28-án Liptószentmiklóson a szlovák nemzet politikai és társadalmi elismerését, illetve megyei autonómiát és az azon belül nyelvi jogokat követeltek, az április 28-i brezovai népgyűlésen már a szlovák nemzeti zászló szabad használatát, a május 10-i liptószentmiklósi 14 pontjukban pedig már külön szlovák kerületet kizárólagos szlovák nyelvvel. Ebben a radikalizálódásban szerepet játszhatott, hogy 1848. április 2–4. között Bécsben tartott szláv tanácskozás margóján a szlovák vezetők találkoztak Jellasics horvát bánnal, akitől a szlovák nép kiszabadításának segítségét kérték az ezeréves magyar rabságból.²² A mérsékeltbb szlovák vezetők, így Hodža is, eleinte ennél kevesebbel, így különösen a szlovák nyelv hivatalossá tételével is beérték volna, a megegyezést azonban leginkább az akadályozta meg, hogy a pánszláv

17 MANZINGER Krisztián: Ortodox egyház a magyar nemzeti érdekek szolgálatában?. *Regio* 2010/3, 159.

18 I. TÓTH Zoltán: *Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848-1849-ben*, innen: I. TÓTH Zoltán (szerk.): *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*, Akadémiai, Budapest, 1952, 278-279. A Királyhágótól nyugatra élő románok később is fontos szerepet játszottak: közvetítettek a magyar kormányzat és az erdélyi román felkelők között – csakúgy, mint az elbukott havasalföldi forradalom vezetői.

19 Náluk az önálló szlovák nemzet és a közös magyar honhoz tartozás még nem zárta ki egymást, épp ellenkezőleg, mindkettő integráns részét képezte az identitásuknak.

20 KISS László: A „szlovák triumvirátus” a szlovák-magyar együttélésről az 1840-es években. In EGRY Gábor–FEITL István (szerk.): *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19–20. században*. Napvilág, Budapest, 2005, 188.

21 Uo. 200.

22 Uo. 201-202.

mozgalmaktól való félelemre hivatkozó magyar elit nem volt hajlandó lemondani vezető szerepéről a szlovák nyelvterületen,²³ illetve hogy a magyar kormány – a szerbekhez és a horvátokhoz mérten – súlytalannak tartotta a szlovák mozgalmat. Emiatt a lipcsei nyilatkozat jegyzői ellen elfogatóparancsot adtak, akik Prágába menekültek, ahol hamarosan aktív szerepet vállaltak a szláv kongresszus megszervezésében.²⁴

A magyarországi nemzetiségek egymás irányába 1848 tavaszától kezdve tapogatóztak, amiben jelentős szerepe volt a frankfurti össznémet gyűlés német egységet célzó törekvésének.²⁵ A szláv nemzetiségek tisztában voltak azzal, hogy együtt az osztrák birodalom lakosságának többségét adják, de ennek ellenére helyzetük hátrányosabb a német és a magyar lakosságénál. Az 1848 tavaszán-nyarán lezajlott nemzetiségi gyűlések ennek megfelelően többnyire kifejezték szolidaritásukat a többiek felé, a legitímnyesítettebben az 1848. júniusi prágai szláv kongresszuson. A kongresszust a csehek dominálták, de a cseh-szlovák szekció mellett volt egy délszláv – amelyben a szerb nemzeti összetartozást az eltérő államhoz tartozásnál fontosabbnak érző, török uralom alatt álló Szerbia delegátusai is részt vettek²⁶ – és egy lengyel-ruszin is.²⁷ Különösen éles szerepet vitt a kongresszuson Štúr, aki egyértelműsítette, hogy „[l]egelőször a magyar kapcsolatokat kell széttörni, a magyarság túlsúlyát kellene megsemmisíteni (...) [j]elentsük ki, hogy önálló, egyesült szláv közösségeket, államokat akarunk Ausztriában. Ne mondjuk ki, hogy Ausztriát fenn akarjuk tartani, és azt sem, hogy osztrák-szláv birodalmat akarunk alakítani.”²⁸

A kongresszus a június 12-én kitört prágai felkelés osztrák elfojtása miatt végül állásfoglalás nélkül szakadt meg. A résztvevők emiatt távozásuk után a saját élethelyzetükre koncentrálni foglalmazták meg cselekvési terveiket: voltak, akik a Monarchia föderális átalakításában gondolkodtak, mások – elsősorban a birodalmon kívülről származók – viszont már az akkori politikai határokon átlépő új nemzetállamokban.²⁹

A nemzetiségi kérdés ilyen körülmények között került első alkalommal 1848. augusztus 26-án a pesti országgyűlés elé. A magyar kormány hajlandó volt a nemzetiségeket elismerni és számukra nyelvi jogait biztosítani, addig, amíg az az állam egységét nem kérdőjelezi meg. Az egyetlen kivétel Horvátország volt, amelynek vonatkozásában a Batthyány-kormány Deák Ferenc igazságügy-miniszter előterjesztésére 1848. augusztus 27-én autonómiát biztosító törvényjavaslatot tárgyalt meg.³⁰ A kormány álláspontját bemutató

23 I. TÓTH 1952, 274-277.

24 ÁBRAHÁM Barna: A nemzetiségi törvény szlovák szemmel. *Erdélyi Jogélet*, 2020/2., 127.

25 A frankfurti gyűlés felhívta Ausztriát, hogy mondjon le területeiről a német egység megvalósítása érdekében, ebben pedig az érintett szlávok nemzeti létük felszámolásának veszélyét látták. LUDOVÍT ŠTÚR: *A szlávok és a jövő világa*. Kalligram, Pozsony, 2012, 208-209.

26 ODLOZILIK 1959, 8.

27 Ennek munkájába pedig az orosz anarchista Mihail Alekszandrovics Bakunyin kapcsolódott be.

28 KISS 2005, 205-206.

29 ODLOZILIK 1959, 11-14.

30 A törvényjavaslat és a minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvének szövegét közli BALOGH Sándor (főszerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek – A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének*

Kossuth Lajos pénzügyminiszter hangsúlyozta, hogy Horvátország egyedi eset, „*ha külön státusexistentiát követel magának rácz, tót, oláh, nem lehet egység*”.³¹ A törvényjavaslat a hadügy, külügy, pénzügy és kereskedelem vonatkozásában magyar alárendeltségben tartotta volna Horvátországot, de minden más kérdésben önigazgatást biztosított volna, ideértve a területére eső Határőrvidék ügyeit is. Engedte volna a horvát közigazgatási nyelv használatát, a magyar kormánnyal való hivatalos kapcsolatot szabályozó hatodik pont pedig akképp rendelkezett volna, hogy Zágráb magyar fordítást mellékelve horvátul ír a budapesti kormánynak, amely pedig horvát fordítást mellékelve magyarul válaszol. A törvényjavaslat azonban elkészt, mert Jellasics horvát bán már e napokban készült a Fiume, illetve Magyarország elleni támadására.

Szintén ezen az ülészakon terjesztették be a kolozsvári országgyűlés unióbizottsága által készített, a román nemzet polgári jogainak egyenlőség alapján való biztosításáról szóló törvényjavaslatát, amely elsősorban a nyelvi jogokra koncentrált. A tervezet teljes nyelvhasználati szabadságot írt volna elő – így a magyar törvények román fordításban való kötelező megjelentetését is –, de az állam magyar jellegét vette alapul, ennek megfelelően a községek vezethették volna románul az irataikat, de mindenről kellett volna magyar nyelvű változatot is készíteniük, más polgári hatóságokkal pedig kötelesek lettek volna magyarul érintkezni. A javaslat szerint az ortodox román hívők függetlenedtek volna a karlócai központú magyarországi szerb ortodox egyháztól és Temesváron, Versecen, Aradon, illetve Nagyszebenben székelő püspökségekre építve új, magyarországi román ortodox egyházat terveztek létre hozni, valamint a magyarországi egyetemeken román nyelv és irodalom tanszékek jöttek volna létre.³² Az országgyűlés a javaslatot nem tárgyalta, de elemei jelentős részben általános jelleggel, minden nemzetiség és nem csak a románok vonatkozásában, beépültek majd az 1849. évi VIII. tc-be, a nemzetiségi törvénybe.³³

2. Fegyveres konfliktusok 1848 őszén-1849 telén

1848 késő nyarára a katonai helyzet kiéleződött, jelentős részben annak következtében, hogy a nemzetiségek belátták, hogy követeléseik a magyar vezetés által tervezett polgári nemzetállamban nem kivitelezhetők, Béctől viszont biztatást kaptak. Ennek következtében egyes nemzetiségek – elsősorban a horvátok, a szerbek, illetve az erdélyi románok és szászok – a magyar forradalommal szembeni fegyveres fellépést választották.³⁴ A legnagyobb fenyegetést a horvát fellépés jelentette, amelynek élén álló Jellasics

jogforrásai 1848-1993. Napvilág, h.n., 2002, 34-36.

31 Képviselőház ülése aug. 26-kán d. e.10 órakor. *Pesti Hírlap* 1848. szeptember 1. (149), 821.

32 JANCsó 2004, 48.

33 FAZAKAS 2021, 104.

34 Bibó István a nemzetiségek elképzelései közötti eltéréseket a magyar államhoz való viszony szorosságával magyarázza: a déli területek nemzetiségeit a Habsburg Birodalom szabadított fel a török uralom alól, míg az északi területek szlovák és orosz (ruszin) lakossága nem került ki a magyar államiság keretei közül. BIBó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*, Kriterion, Bukarest-Kolozsvár, 1997, 23-24.

horvát bán 1848 nyarán felégette az általa szeparatistának tekintett magyar kormánnyal a kapcsolatokat. Augusztus 31-én a horvát erők megszállták a Magyarországhoz tartozó Fiumét,³⁵ majd szeptember 11-én Jellasics Varasdnál átlépve a Drávát és Horvátországhoz csatolta a Muraközt. Ezt követően megindult Budapest felé – ahol a korabeli sajtó szerint október 21-én szláv kongresszust kívánt tartani³⁶ –, de szeptember 29-én Pákozdnál súlyos vereséget szenvedett. Az ekkor már nyíltan a magyarsággal szemben fellépő nemzetiségeket támogató V. Ferdinánd október 3-án feloszlatta a magyar országgyűlést, az országot hadi törvényszék hatálya alá rendelte, – az éppen Bécs felé „futo” – Jellasicsot pedig a magyarországi haderő főparancsnokává tette.³⁷

A Délvidéken a magyar-szerb háború egyre élesebben folytatódott, majd október 7-14. között Karlócán megtartották a második szerb nemzeti kongresszust, amely egyrészt megismételte a május 13-i követeléseket, másrészt felkérte az uralkodót, hogy a Horvátorszáéhoz hasonló jogállást biztosítson a Szerb Vajdaságnak – vagyis szerb részről nem a horvátokkal közös, hanem különálló területben gondolkodtak. Ezt az új császár, I. Ferenc József 1848. december 15-én igazolta vissza, amikor nyílt parancsban megerősítette a magyarországi szerbek vezetőit, illetve ígéretet tett arra, hogy a „béke helyreállítását” követően nemzeti beligazgatást ad közösségüknek.³⁸ A magyar kormány és a szerb felkelők tárgyalásai amiatt buktak meg 1848 novemberében, hogy Rajačić pátriárka nem volt hajlandó lemondani a saját államterületről.³⁹ A délvidéki románok és németek meggyőzésére irányuló szerb próbálkozások viszont sikertelenek maradtak, mert szerb nemzetállamot „ígértek” számukra, akiknek a nyelve így nem a magyarral, hanem a szerbvel szemben lett volna másodrangú.⁴⁰ Ennek következtében ezek a nemzetiségek – elsősorban a németek – is szembe kerültek a szerbekkel.

Az erdélyi románok vezetője ekkorra Andrei Şaguna (Saguna András) nagyszebeni román ortodox püspök lett, akinek a vezetésével túlléptek a már 1848 tavaszán is meghaladott rendi követeléseken:⁴¹ 1848. december 28-i nagyszebeni gyűlésükön a külön közigazgatást és minden őket érintő kérdésben hivatalos román nyelvet követelték, majd 1849 februárjában azt kérték I. Ferenc Józseftől, hogy a birodalom valamennyi románját

35 Az eseményeket leírja Hazai mozgalmak. *Pesti Hírlap* 1848. szeptember 8. (155), 844. A hatalomátvétel részleteit ld. Hazai mozgalmak. *Pesti Hírlap* 1848. szeptember 12. (158), 856.

36 Hazai mozgalmak. *Pesti Hírlap* 1848. szeptember 26. (169), 901.

37 НЕКА 2004, 34. A vereség ellenére Jellasics végig szerepet játszott osztrák hadvezérként a magyar szabadságharcra szembeni fellépésben, így az október 30-i schwechati csatában, Budapest 1849. január 5-i megszállásában és a későbbi ütközetekben is.

38 Uo. 35.

39 MÍKÓ Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Minerva, Kolozsvár, 1944, 61.

40 I. ТÓTH 1952, 273.

41 A szakítást megelőzően még elkészült „A román nemzet polgári jogainak egyenlőség alapjain biztosításáról” szóló 1848. évi. XXI. (erdélyi) tc. magyar-román kompromisszumos tervezetét, amelyet azonban Lamberg pesti meggyilkolása és az Országgyűlés feloszlata miatt már nem vitattak meg. A tervezetet idézi MÍKÓ 1944, 55-59.

egy tartományba sorolva ismerje el a tartományra alapított román politikai nemzetet, a bécsi kormányban legyen egy román miniszter, illetve a birodalmi gyűlésben a románság lakossági számarányának megfelelően vehessen részt.

Ebben az időszakban már lázongások törtek ki olyan nemzetiségi vidékeken is, ahol korábban ilyet nem lehetett tapasztalni: 1848. szeptember közepén Arad megyében kezdtek földosztást követelve lázongani a románok, a helyzetet csak a nemzetőrség fellépése oldotta meg,⁴² majd 26-án Kővár vidékén tört ki román lázadás,⁴³ aminek kapcsán Petőfi Sándor is panaszkodott október 1-jei keltezésű levelében, hogy a Naszódtól Szilágysomlyóig terjedő térségben lázongó „oláhok” miatt nem tud a Székelyföldre eljutni.⁴⁴ Az itteni lázadások összekapcsolódtak az erdélyi románok mozgalmaival, amiben kiemelt szerep jutott a naszódi 17. román határőr-gyalogezred parancsnokának, Karl von Urbannak, aki korábban elsőként tagadta meg az engedelmességet magyar kormánynak.

Bár Hurban elszakadási beszédeit több ezer ember hallgatta meg Túrócszentmártonban, Liptószentmiklóson, Alsókubinban és Eperjesen, amikor 1848 szeptemberében a Bécsben megalakult Szlovák Nemzeti Tanács tagjai és a Szlovák Légió csapatai megjelentek az ország területén, hogy „a felső tót megyékből ellenünk a rácz táborhoz hasonló”⁴⁵ felkelést szítsanak, mérsékelt támogatásban részesültek. Szeptember 19-én a határmenti Miavában Štúr kikiáltotta Szlovákia Magyarországon belüli „autonóm önállóságát”, de habár bizonyos lokális támogatottságuk volt, a szlovákság egészen belül marginális volt az elszakadás támogatottsága.⁴⁶ A miavai eseményeket a Honvédség – döntően térségbeli „tót” honvédek révén – szeptember 29-én felszámolta, amit követően a lázadók visszatértek az ausztriai területekre.⁴⁷ Magyarországi tevékenységüknek jelentős hatása nem lett,⁴⁸ de a későbbiekben is próbálkoztak betörésekkel, így például december 11-én Zsolnánál.⁴⁹ Fontos megjegyezni, hogy a szlovák vezetők jelentős része a Magyarországon belüli megoldást kereste, mert a prágai szláv kongresszuson egyértelművé vált, hogy a csehek a cseh, szlovák, lengyel és ruszin lakosságú területek egy egységbe szervezésére törekszenek, ami legalább olyan félelemmel töltötte el őket, mint a magyar elnyomás réme.⁵⁰

42 Hazai mozgalmak. *Pesti Hírlap* 1848. szeptember 23. (168), 897.

43 Hazai mozgalmak. *Pesti Hírlap* 1848. október 5. (178), 934.

44 Hazai mozgalmak. *Pesti Hírlap* 1848. október 10. (183), 949.

45 Hazai mozgalmak. *Pesti Hírlap* 1848. szeptember 23. (168), 897.

46 Dušan ŠKVARNA: *Az 1848. évi forradalom és a szlovák kérdés. Elszalasztott lehetőségek.* Ki-sebbségkutatás 1998/1., p. 27., DEMMEL József: 1848 és a szlovákok. In KOLLAI István (szerk.): *Meghasadt múlt – Fejezetek a szlovákok és magyarok történelméből*, Terra Cognita Alapítvány, Budapest, 2008, 79-88.

47 Az események kapcsán ld. Hazai mozgalmak. *Pesti Hírlap* 1848. október 5. (178), 934.

48 Már a prágai szláv kongresszuson arra panaszkodott Hurban, hogy a szlovák köznép magyarbarát. Kiss 2005, 207. A miavai eseményeket leírja Hazai mozgalmak. *Pesti Hírlap* 1848. szeptember 26. (170), 905.

49 Hazai mozgalmak. *Pesti Hírlap* 1848. december 27. (249), 1212.

50 ÁBRAHÁM 2020, 128.

3. Tiszta lapokkal – Olmütz után

A kápolnai csatát követően I. Ferenc József a magyar szabadságharc vereségével számolva tette közzé 1849. március 7-én az olmützi oktrojált alkotmányt, ami megmutatta, hogy az uralkodó hogyan képzei el a birodalom jövőjét. Az új alkotmány az úrbéri viszonyok kivételével megszüntette 1848 minden vívmányát, így például a sajtószabadságot is felszámolták. Új közigazgatási beosztást hoztak létre; a birodalmi alkotmány 1. cikke meghatározta a koronatarományokat, amelyek közül a történelmi Magyarország területére esett a *”horvát és tótországi királyság, (...) Fiume városa s a hozzá tartozó kerület, a magyarországi királyság, erdélyi nagyhercegség, benne foglalva a Szászföldet és az ismét bekebelezett Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd megyéket, Kövár vidékét s Zilah városát, [illetve] a határörvidéket.”*

A rendelkezés egyrészt felaprózta a magyar államot, másrészt viszont messze nem biztosította azt, amit a nemzetiségek elérni akartak. Az alkotmány 71. cikke e tekintetben mindössze annyit adott általánosságban a magyarországi lakosságnak, hogy *„minden nemzetiségek s a tartományban divatozó nyelvek egyenjogúsága a nyilvános és a polgári élet minden viszonyaiban célszerű intézmények által biztosíttatik. Különös szabály rendezendő ezen viszonyokat.”*

A 72. cikk rendelkezett a szerb vajdaság létrejöttéről, annak hangsúlyozásával, hogy nemcsak a régi szabadságlevelek, de a legújabb császári ígéretek is biztosítva lesznek, a működésének szabályai pedig a későbbiekben lesznek meghatározva. A 73. cikk Horvátországot teljes egészében leválasztotta Magyarországról, hozzácsatolta Fiumét és Dalmáciára bízta annak eldöntését, hogy csatlakozni kívánnak-e a Horvátországhoz. A 74. cikk az Erdélyi Nagyfejedelemséget függetlenítette Magyarországtól, azon belül pedig megerősítette a szász nemzet – de nem a székelyek vagy a román határőrök – jogait.⁵¹ Habár az osztrák belügyminiszter 1849 januárjában még önálló szlovák kerülettel számolt a Habsburg Birodalom keretein belül, az olmützi alkotmányban az már nem szerepelt,⁵² miként az egyesített román koronataromány sem kapott helyt az új felosztásban. Ennek elmaradása okán Şaguna március 12-én a Szászföld, április 15-én pedig a Szerb Vajdaság vonatkozásában tett kifogást az alkotmánnyal szemben arra hivatkozással, hogy e területeken a később betelepült nemzetek – a szászok és a szerbek – elnyomják a számbeli többséget alkotó őshonos románokat. Választ beadványaira csak 1849. július 18-án kapott Alexander Bach akkori igazságügyminisztertől, aki hangsúlyozta a románok jogegyenlőségét más nemzetiségekkel, de elvetette a román koronatarományra és nemzeti főnökre vonatkozó elképzeléseket.⁵³

A magyar kormány mindeközben próbálta a románokat Şagunáról leválasztani, így Avram Iancu Erdélyi-szigethegységi felkelővezér számára Kossuth április 19-én juttatott el – Drágos János segítségével – egy kompromisszumnak szánt javaslatot. Ez magyar részről továbbra is a nyelvi jogokra korlátozódott, szemben a románok által követelt politikai

51 Az olmützi alkotmány vonatkozó részeit közli BALOGH 2002, 37-40.

52 ÁBRAHÁM 2020, 128.

53 JANCsó 2004, 50.

státusszal, új elemként viszont megjelent a román felkelők számára ígért amnesztia, amelyet Andrei Şaguna kivételével mindenkire kiterjesztettek volna. A javaslatról egy balszerencsés katonai akció miatt – amelyben Drágos is életét vesztette – nem tudtak a felek egyeztetni.⁵⁴

A magyarországi nemzetiségek egyes vezetői koordinált fellépést is megvalósítottak ebben az időszakban: április 26-án a román Şaguna, a horvát Ambroz Vranyczany, Ivan Kukuljević Sakcinski, Fan Oninović és Ivan Mažuranić, illetve a szlovák Kozarcsek, Hodža, Hurban és Štúr – válaszul az április 14-i debreceni magyar függetlenségi kiáltványra és a nemzetiségi problémák figyelmen kívül hagyására – nyilatkozatot adtak ki Bécsben, amelyben követelték a szlovákok és a románok leválasztását Magyarországról, illetve a Szerb Vajdaság és Horvát-Szlavónország felállítását.⁵⁵

Az alkotmány azonban összességében kijózanítóan hatott a nemzetiségekre, hiszen a magyar forradalommal és szabadságharcral szemben fellépő nemzetek közül is csak a horvátok, a szerbek és az erdélyi szászok kaptak valamiféle „jutalmat” – az utóbbiak korábbi jogaik megerősítését –, a románok vagy a szlovákok számára elsősorban azoknak a nyelvhasználati jogoknak a biztosítása szerepelt „jutalomként”, amit a magyar kormány is ajánlott számukra. Ez a csalódást keltő dokumentum, illetve az egy hónappal később kibontakozó magyar katonai siker – így a tavaszi hadjárat során az osztrák hadsereg ellen aratott győzelmek mellett különösen a szerb főerősség, Szenttamás 1849. április 4-i bevételé – megerősítette a nemzetiségek tárgyalókészségét, a Szemere-kormány pedig a megegyezés előmozdítása érdekében 1849. május elején hozzákezdett a nemzetiségi törvény tervezetének kidolgozásához.

Amiben továbbra sem volt változás, az a területi autonómia és a magyartól eltérő politikai nemzetek elismerésének kérdése. A nemzetiségek önrendelkezési jogának elismerését, illetve szükség esetén a területi autonómia intézményének alkalmazását a magyar vezetők közül mindössze Párizsban tárgyaló Teleki László fogadta el.⁵⁶ A magyar nemzetiségpolitika akkori döntő szava Kossuth szájából hangzott el: „*Magyarországban Szerbia nincs, (...) [az] elszórt nyelvű szerb lakosok (...) nem kívánhatják, hogy (...) számukra egy külön tartomány alkottassék, mely aztán legfeljebb olyan viszonyban álljon a magyar kormányhoz, mint áll Szerbia Konstantinápolyhoz*”.⁵⁷

Ez volt az, amin végül a magyar kormány és a szerb felkelők tárgyalásai elbuktak, mert az utóbbiak nem tartották elegendőnek a kormány által kínált amnesztiát, egyházi

54 JANCsó 2004, 53-54.

55 Nicolae CORDOŞ: Începuturi ale colaborării naţionalităţilor din Imperiul Habsburgic (1848-1868). In *Români, sârbi, slovaci, Congresul naţionalităţilor – 100 de ani, Tratatul de la trianon – 75 de ani*, Biblioteca Musei Devensis, Deva, 1995, 66. A kiáltvány már az olmützi alkotmány 1849. március 4-i kibocsátása után látott napvilágot. Az olmützi alkotmány előrevetítve a bécsi udvar szándékait: a szerbeket vajdaság, a szlovákokat és a románokat pedig önálló tartomány nélkül hagyta, mert „célja nem a nemzetiségek védelme”, hanem Magyarország és a szabadság ügyének gyengítése volt. Mikó Imre: i.m. p. 69.

56 I. TóTH 1952, 327.

57 SZARKA László: A Szemere-kormány nemzetiségi politikája. *Kisebbségkutatás* 1998/1., 17. Szerbia ekkor még nem önálló állam, hanem a Török Birodalmon belüli autonóm egység.

autonómiát, az iskolai önkormányzatiságot és a szerb nyelv szabad használatát községi szinten.⁵⁸

Ebben az időszakban jelentek meg az első ruszin követelések is: 1849 elején az eperjesi (ma Prešov, Szlovákia) ruszinok Ferenc Józseftől kérték Magyarország ruszinlakta területeinek Galíciához csatolását,⁵⁹ míg a kárpátaljai ruszinok csak sokkal később, 1849 októberében – két hónappal a szabadságharc bukását követően – tették közzé kiáltványukat, amelyben a rutén nemzet elismerését, a megyék nemzetiség szerinti kikerekítését, nyelvi, egyházi, oktatási és kulturális jogaik elismerését, illetve az arányos részesedést kérték a felsőbb hivatalokban.⁶⁰

4. Az 1849-es magyar kormány utolsó ajánlata

1849 kora nyarára a magyar hadsereg visszavonulóban volt az óriási orosz-osztrák túlerővel szemben, miközben továbbra is folytak a harcok a délvidéki szerb és az erdélyi román felkelőkkel. A megegyezés ez utóbbiakkal tűnt könnyebben kivitelezhetőnek és 1849. július 14-re el is készült a magyar kormány és az erdélyi román felkelők közötti békeegyezmény tervezete, amelynek létrejötté jelentős részben volt köszönhető a felek felismerése mellett Nicolae Bălcescu-nak, a havasalföldi román forradalom vezetőjének. A szöveg jelentős hatást gyakorolt a két héttel később elfogadott nemzetiségi törvény koncepciójára és tartalmára is.⁶¹ A békeegyezmény tervezete külön „népiség”-nek ismerte el az ezután „román”-nak nevezendő oláhokat.⁶² A népiség kifejezés használata egyértelművé tette, hogy a magyar politikai nemzet talaján áll a megegyezés, a románság azon belül kisebbséget és nem az mellett egy másik politikai nemzetet képez. A fő engedmények továbbra is a nyelvi jogok területén jelentkeztek, de némi előrelépéssel: a román nyelvet is használó törvényhatóságok – ezek azok lehettek, amelyekben a románság többséget alkot – egymással románul is érintkezhetek, míg minden más hatósággal továbbra is a magyar nyelvet kellett használniuk (4. pont). A tervezet a le kívánta választani a román ortodox egyházat a szerb egyházszerkezetről és elismerte annak egyenrangúságát más egyházakkal (8.). Lehetővé tette volna – kormánybiztosi felügyelet alatt – a románok évenkénti kerületi és közgyűléseit „egyedül vallási és iskolai ügyekre nézve” (13.), valamint a nemzetőrök román nyelvű vezényletét a túlnyomóan románok lakta községekben (14.). A béketervezet kritikájaként megfogalmazható, hogy abban a nyelvi jogok és az amnesztia kilátásba helyezése mellett nem csak hogy a külön román kerület nem szerepelt, de olyan kérdések sem, amelyek később biztosan feszültséget eredményeztek volna, így különösen a román szimbólumok használata. A dokumentum így vélhetően akkor sem bizonyult volna tartósnak, ha a történelem máshogy alakul.

58 HEKA 2004, 36.

59 Uo. 35.

60 MIKÓ 1944, 71-72.

61 A békeegyezmény szövegtervezetét közli BALOGH 2002, 41-42.

62 A román népcsoport régies megnevezése.

A kisebbségi vonatkozású kormánypolitika betetőzése ebben az időszakban a világ első nemzetiségi törvényének elfogadása lett. 1849. július 28-án az akkor már Szegeden ülésbeülő országgyűlés elfogadta az 1849. évi VIII. törvénycikket,⁶³ amely preambulumban célját akként indokolja, hogy az „*részint a haza nem magyar ajkú polgárainak bővebb megnyugtatóására, részint a kormánynak ideiglenes rendezési intézkedéseiben utasításul*” szolgál. A törvény a magyar nyelvet az államvezetési, közigazgatási, törvénykezési és hadügyi nyelvként határozta meg (2. pont), de a törvényhatóságokban lehetővé tette – igény esetén és akkor, ha az adott „népfaj” a lakosság számának felét túlhaladja – a magyarral párhuzamos nyelvű jegyzőkönyvvezetést, illetve a szabad anyanyelvhasználatot. Érdekes eltérés a románsággal aláírni tervezett békemegállapodáshoz képest, hogy a törvény 4. cikke kifejezetten a magyart tette meg nemcsak a nemzetgyűléssel és a kormánnyal való érintkezés kötelező nyelvén, de a más törvényhatóságokkal való érintkezésévé is. A 6. cikk a nemzetőrök vezényleti nyelvét a községi hivatalos nyelvhez kapcsolta, a 3. cikk pedig azt a lakosság szabad választására bízta – vagyis nem mondja ki, hogy a többség nyelvét kell használni, de azt sem, hogy kötelező a magyar nyelv használata. A 9. cikk mindenki számára lehetővé tette, hogy anyanyelvén nyújtsa be folyamodványt bárhova, a 7. cikk pedig az elemi iskolák tanítási nyelvét a községi vagy egyházi nyelvez rendelte igazítani. A törvény tartalmazott rendelkezéseket az ortodox egyházak autonómiája vonatkozásában is, de különösen érdekesek a 15-17. cikkelyek. A 15. cikk felhatalmazta, illetve kötelezte a kormányt a törvényben foglalt elveknek megfelelő kormányzásra és jogalkotásra, a 16. cikk pedig „különösen a románok és a rácok⁶⁴ előadandó jogszerű kívánalmainak” rendezésére, míg a 17. cikk az amnesztiáról rendelkezett.⁶⁵

Összegzés

Az 1848 tavaszán győzedelmeskedő magyar forradalom nem tudta maga mellé állítani a nemzetiségeket, mert azok többet akartak a felkínált polgári jogegyenlőségénél: nemzeti szabadságot, autonómiát Magyarországon belül, vagy azon kívül. A szabadságharc megmutatta, hogy a francia nemzetállami modell nem járható út, túl erős a nemzetiségek öntudata, illetve a külföldi – bécsi, orosz, szerb és román – befolyás. Eötvös József a forradalom és szabadságharc tapasztalatai alapján írta az 1850-es években, hogy „*a szabadság és egyenlőség fogalmai azon formában, melyben felállítottak, nem valósíthatók meg anélkül, hogy valamennyi létező állam fel ne bomolnék*”, mert az állam vagy a többség egész országra kiterjedő korlátlan felségjogát ismeri el vagy a nemzetiségek elkülönülésének jogát, ezek pedig kölcsönösen kizárják egymást.⁶⁶

63 Ugyanaznap az országgyűlés elfogadta a zsidók jogegyenlőségét kimondó 1849. évi IX. tc-t is.

64 A szerb népcsoport régies megnevezése.

65 Mikó Imre Szekfű Gyulára és Jancsó Benedekre hivatkozva közli, hogy a törvény már 1848 tavaszán sem elégítette volna ki a nemzetiségeket. Mikó 1944, 70. Ennek oka az, hogy nem ismerte el nemzeti különállásukat, hanem az egységes magyar nemzet keretén belül biztosított (volna) számukra nyelvi jogokat.

66 Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*. 1. kötet, Magyar Helikon, Budapest, 1981, 114–115, 127.

A kisebbségek közösségi jogainak elismerése az 1848-49-es forradalom és szabadságharc egyik legfontosabb kérdése volt: az 1848 tavaszán kimondatott egyéni szabadságoktól Magyarország 1849 nyarára eljutott a nemzetiségek bizonyos közösségi jogainak elismeréséig. Jelentős engedményt jelentett ebben a tekintetben az állam poliglott jellegének törvényi elismerése, így különösen az egyének szabad nyelvhasználati jogának biztosítása. A községek vonatkozásában azok választására bízta a hivatalos nyelvük meghatározását, amihez azután az elemi iskolai oktatás és a nemzetőrség vezényleti nyelvét is igazították volna. Még a törvényhatóságok – vármegyék és városok – szintjén is megengedték volna a párhuzamos – magyar mellett a – „népfaji” nyelvek használatát, de az egymással vagy országos intézményekkel való érintkezésben már a magyar nyelv használata lett volna kötelező. A törvényből – és a magyar-román megbékélési tervzetből – azonban teljesen kimaradtak kardinális kérdések, így például a szimbólumok használatának kérdése. A szabályozás gyakorlatba ültetése a szabadságharc bukása okán elmaradt, de egyértelműen látszik, hogy a hiátusok és az eltérő koncepcionális megközelítések miatt abban olyan ütközési lehetőségek maradtak, amelyek összevetve a nemzetiségek 1848 tavaszán megfogalmazott céljaikkal továbbra is kihívást jelentettek volna az állam és a magyar politikai nemzet egységére. Mindez egyértelmű visszaigazolást nyert az 1868. évi nemzetiségi törvény megalkotásának vitái és későbbi alkalmazása kapcsán.

Amiben az 1849-es helyzet egyedi volt, az az, hogy a magyar szabadságharc velük szemben elért katonai sikerei és a Habsburg uralkodó taktikai hibája – az olműtzi alkotmány elhamarkodott nyilvánosságra hozatala – a nemzetiségek számára sürgető kényszerré tették a magyar kormánnyal való kompromisszumkeresést és alapjaiban a magyar politikai nemzet koncepciójához való igazodást. Ez azonban csak kényszerűségből történt, hiszen saját nemzeti fejlődésük útját – hasonlóan a magyar vezetőkhez – az intézményesítésben látták, amihez egyelőre nem kaptak segítséget, habár a nemzeti egységértékvések ekkor már jelen voltak a török uralom alatt álló szerb és román területeken is. Az alapvető különbséget ez utóbbi tekintetben 1848/49, illetve 1918/19 között az jelentette, hogy az elszakadni vágyó nemzetiségek számára az első esetben nem volt segítség és külső támogatás, míg a másodikban már igen, ez pedig – effektív magyar kormányzat és haderő hiányában – szükségszerűen a soknemzetiségű Magyarország felbomlását eredményezte az első világháború végén.

Ebből a szempontból különösen intő, hogy az 1867-1918 közötti időszak magyar politikai eliteje nem tanult az 1848/49-es időszak hibáiból és nem ismerte fel a történelem megváltozott széljárásában rejlő veszélyeket. 1848/49 tehát hiába mutatta meg, hogy kulcskérdés a nemzetiségi kihívás – amiatt, hogy nem várható a nemzetiségek tömeges és gyors elmagyarosodása, illetve amiatt, hogy a kérdés tartós rendezése nem képzelhető el a polgári demokratizálás keretében kollektív nemzetiségi jogok biztosítása nélkül –, a következő évtizedek magyar politikai eliteje nem tudta ezt a tapasztalatot hasznosítani. Ez a hiba pedig összekapcsolódva a földrengésszerű 1918-as geopolitikai átalakulásokkal a történelmi Magyarország összeomlását eredményezte.

Irodalomjegyzék

- Ábrahám Barna: A nemzetiségi törvény szlovák szemmel. *Erdélyi Jogélet*, 2020/2
- Balogh Sándor (főszerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek – A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848-1993*. Napvilág, h.n., 2002
- Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*, Kriticon, Bukarest-Kolozsvár, 1997
- Cordoş, Nicolae: Începuturi ale colaborării naţionalităţilor din Imperiul Habsburgic (1848-1868). In *Români, sârbi, slovaci, Congresul naţionalităţilor – 100 de ani, Tratatul de la trianon – 75 de ani*, Biblioteca Musei Devensis, Deva, 1995
- Demmel József: 1848 és a szlovákok. In Kollai István (szerk.): *Meghasadt múlt – Fejezetek a szlovákok és magyarok történelméből*, Terra Cognita Alapítvány, Budapest, 2008
- Ötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*. 1. kötet, Magyar Helikon, Budapest, 1981
- Fazakas Zoltán József: *Nemzet, nemzetiség, kisebbség – A magyar és a román nacionalizmus asszimmetriái 1784-1940 között*. Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest 2021
- Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris, Budapest, 2007
- Heka László: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. Acta Universitatis Szegediensis Tomus LXVI, Szeged, 2004
- Hermann Róbert (szerk.): *Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont, Budapest, 1996
- Hermann Róbert: *Etnikai konfliktusok és a magyar-szerb háború 1848-1849-ben*, http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=155:-etnikai-konfliktusok-es-a-magyar-szerb-haboru-1848-1849-ben-&catid=15:tanulmanyok
- I. Tóth Zoltán: *Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848-1849-ben*, innen: I. Tóth Zoltán (szerk.): *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*, Akadémiai, Budapest, 1952
- Jancsó Benedek: *A román irredentista mozgalmak története*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004
- Képviselőházi irományok 1861*. I. kötet
- Kiss László: A „szlovák triumvirátus” a szlovák-magyar együttéléstről az 1840-es években. In Egry Gábor–Feitl István (szerk.): *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19–20. században*. Napvilág, Budapest, 2005
- Manzinger Krisztián: Ortodox egyház a magyar nemzeti érdekek szolgálatában?. *Regio* 2010/3
- Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Minerva, Kolozsvár, 1944
- Moldován Gergely: A magyar nemzeti állam nemzetiségi feladatai. In Moldován Gergely: *A románság II. Történeti-, Nép- és Földrajzi Könyvtár, Nagybecskerek*, 1896
- Odlozilik, Otakar: The Slavic Congress of 1848. *The Polish Review*, 1959/4

Škvarna, Dušan: *Az 1848. évi forradalom és a szlovák kérdés. Elszalasztott lehetőségek.*

Kisebbségkutatás 1998/1

ŠTÚR, Ludovít: *A szlávok és a jövő világa.* Kalligram, Pozsony, 2012

Szarka László: A Szemere-kormány nemzetiségi politikája. *Kisebbségkutatás* 1998/1

„AZ ERDÉLYI KÉRDÉS” – MAGYARORSZÁGI RENDEZÉSI ÉS AUTONÓMIA TERVEK ERDÉLY KAPCSÁN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

1. Bevezetés

Az autonóm Erdély képe a két világháború között is több értelmiségi és politikus írásában felbukkan, mint a térség helyzetének rendezési lehetősége, illetve a kisebbségi létbe került erdélyi magyarság kiútkeresése. A téma kutatása során nem csupán magyar (magyarországi és erdélyi) elképzelésekkel-víziókkal találkozunk a témát kutatva és elemezve, hanem román és német modellekkel is. A történelmi közeg bonyolultsága azonban nem teszi könnyűvé az eligazodást ezen elképzelések között, főleg, hogy az oly sokszereplős eseménysor többféle szándékot is indukál, az egyes résztvevők más-más indokok és logika mentén igyekeztek felvázolni a saját autonómia-tervüket. A jelen tanulmány a *magyarországi rendezési, illetve autonómia tervekkel foglalkozik*, az erdélyi magyar értelmiség által felvázolt, illetve a román és szász modelleket más tanulmányok keretei között elemeztük.²

Nagy-Románia létrejöttével, melyet a román nemzet 1918. december 1-jétől datál, Erdély különös jelenségek színterévé vált. Brubaker elmélete³ szerint a kelet-közép-eu-

- 1 Egyetemi docens, intézetvezető, tanszékvezető – Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Kapcsolatok és Társadalomtudományok Intézet, Társadalomtudományok és Regionális Tanulmányok Tanszék
- 2 MIKLÓSNÉ ZAKAR Andrea: Transylvanian Autonomy: Romanian and Saxon Models between the Two World Wars. *Acta Universitatis Sapientiae European and Regional Studies* 2020/1, 29-40.; MIKLÓSNÉ ZAKAR Andrea - Albert András: Az erdélyi autonómia. In: HARDI Tamás (szerk.) Terek és tér-képzetek: Elképzelt és formalizált terek, régiók a Kárpát-medencében, Közép-Európában. Győr, Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, 2015, 279-302.; MIKLÓSNÉ ZAKAR Andrea: Román és német modellek Erdély autonómiájának kérdéskörében a két világháború között. In: RECHNITZER János – HARDI Tamás (szerk.) *Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola Évkönyv 2009*. Győr, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, 2009, 501-508.
- 3 Roger Brubaker 1996-ban megjelent *Nationalism Reframed, Nationshood and the National Question in the New Europe* című könyvéről lásd GRÜBER Károly: Homogenizáló államok, nemzeti kisebbségek és anyaországok: Erdély 1867-2001. In: *Európai identitások:*

rópai bonyolult etnikai viszonyok (ő maga alapvetően a nacionalizmus természetrajzára kíváncsi, és ennek mentén eleméz) egy metodológiai háromszög mentén értelmezhetőek leginkább: a háromszög egyik csúcsa a nemzeti kisebbség, a második a homogenizáló nemzetállam, melynek területén az előbbi kisebbség él, míg harmadik az az anyaország, amelyhez a kisebbség nyelvileg és kulturálisan kapcsolódik.⁴

1867-től, amikor Erdély ismét visszakерül a magyarországi közigazgatásba, egészen 1918. december 1-jéig a kisebbség az erdélyi románság volt, a homogenizáló állam Magyarország, az anyaország Románia. A változás már a gyulafehérvári román nemzetgyűléssel elkezdődött, ezt a trianoni határozat csak megerősítette 1920-ban, így Erdély kapcsán a szerepek megváltoztak a brubaker-i logika szerint is: kisebbség az erdélyi magyarság lett, homogenizáló állam Nagy-Románia, anyaország a csonka Magyarország.⁵ Ez az új viszonyrendszer több rendezési tervet is szült, és ezeket többféleképpen lehet csoportosítani, a jobb átláthatóság érdekében az 1. táblázatban próbáljuk meg ezeket összegezni Bárdi Nándor leírása alapján:

1. Táblázat: A két világháború között az erdélyi kérdés megoldására készült tervek rendszerezése a határváltoztatás alapján

Határváltoztatással	Határváltoztatás nélkül
1. Erdély Magyarországon belül (autonómiával vagy anélkül)	1. Lakosságcsere, kivándoroltatás
2. Erdély Románián belül (autonómiával vagy anélkül)	2. Homogenizációs-asszimilációs program
3. Önálló erdélyi állam (kantonális közigazgatással vagy anélkül)	3. Nemzetiségi törvény
4. Erdély területének megosztása Magyarország és Románia között (lakosságcserevel vagy anélkül)	4. Nemzeti autonómia: a. személyi/kulturális b. területi autonómia c. székely autonómia

Forrás: BÁRDI Nándor: A szupremácia és az önrendelkezés igénye. Javaslatok, tervek az erdélyi kérdés rendezésére (1918-1940). In: *Források és stratégiák*, Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 1997, 30. alapján saját szerkesztés

régio, nemzet, integráció. Budapest, Pro Minoritate – Osiris, 2002, 73-89.

- 4 Ugyanerre utal Szarka László, amikor az anyaország, az állampolgárság szerinti állam és a kisebbségek klasszikus hármás (triadikus) viszonyrendszeréről ír – lásd: SZARKA László: Nemzetállamok, kisebbségek az 1920-as években. In: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.) *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, 66-73.
- 5 Ágoston Vilmos kiemeli, hogy ezen változás után az erdélyi magyarság belekerül abba a léthelyzetbe, amelyben addig az erdélyi románság élt, és ugyanazon küzdelmek elé néznek, mint amelyet a románok vittek véghez kisebbségi jogaikért a Monarchiában (lásd a Román Nemzeti Párt 11 pontos javaslata, amelyet Ágoston is idéz) – lásd: ÁGOSTON Vilmos: Az erdélyi kettőstudat. *Provincia* 2000/ 1, 11.

A jelen tanulmány által összefoglalt magyarországi politikusok és diplomaták által leírt tervek sajátosságait is be lehet azonosítani az 1. táblázatban szereplő valamelyik modellbe.

2. Magyarországi rendezési és autonómia elképzelések Erdély kapcsán

1918 tavaszáig a nyugati antanthatalmak az Osztrák-Magyar Monarchia teljes felosztásának programját nem fogadták el. 1918. január 8-án Woodrow Wilson akkori amerikai elnök egy tizennégy pontos javaslatot terjesztett elő, amely nem a Monarchia szétdarabolását, hanem a nemzetiségeknek adandó széles körű autonómiát irányzott elő. A 10. pont így szól: „Ausztria-Magyarország népei részére – melyeknek a helyét a nemzetek között oltalmazva és biztosítva kívánjuk látni – meg kell adni az autonóm fejlődés legszabadabb lehetőségét.⁶ Miután azonban kiderült, hogy a Monarchia nem tudja betölteni kiegyensúlyozó szerepét Németországgal szemben, a szövetségesek vezetői a Monarchia felosztása mellett tették le a voksukat. 1918. április 9-11. között Rómában a Monarchia emigráns nemzetiségi vezetői kongresszust tartottak, „amelynek zárónyilatkozata a különböző népcsoportok nemzeti és politikai egységének megteremtését, illetve teljes gazdasági és politikai függetlenségük kivívását tűzte ki elérendő célként”⁷.

Ebben a politikai miliőben Erdély ügyében több magyarországi rendezési terv is született. *Jászi Oszkár* nevéhez több elképzelés is kötődik. Kicsit visszatekintve az időben meg kell említeni Jászinak az első világháború utolsó szakaszában tett javaslatát Erdély etnikai problémáinak kezelésére. Ebben nyelvi határokhoz idomuló autonómiák rendszerét vázolta fel anélkül, hogy a Magyar Királyságot föderalizálni kellett volna. Ugyanakkor összefogást sürgetett néhány ország tekintetében és kiépítette egy államszövetségnek az elméleti rendszerét, melyet *Dunai Egyesült Államoknak* nevezett el.⁸ Tudjuk, hogy ez az integrációs terv amúgy beleillett az európai integrációs elképzelések huszadik századi reneszánszába, de mire a terv publikálásra kerülhetett, a reálpolitikai események idejét múlttá tették.

Károlyi Mihály kormányában Jászi nemzetiségügyi miniszteri tárcát kapott. 1918 novemberében nyilvánosságra hozta az erdélyi etnikai kérdéseket megoldani kívánó elképzelését, az ún. *Erdélyi provizórium-tervezetet*, amely egy kantonálisan átszervezett Magyarországon belül Erdély román többségű térségeinek közigazgatását a Központi Román Nemzeti Tanácsra ruházta volna át. Miután a magyar kormány kézhez kapta a Román Nemzeti Tanács ultimátumát, miszerint engedje át számukra a hatalmat 26 kelet-magyarországi és erdélyi vármegyében, Jászi megbeszélést folytatott Károlyi Mihállyal

6 HALMOSY Dénes (szerk.): *Nemzetközi szerződések 1918-1945*. Budapest, KJK-Gondolat, 1983, 24. (The peoples of Austria-Hungary, whose place among the nations we wish to see safeguarded and assured, should be accorded the freest opportunity of autonomous development.)

7 ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2003, 110.

8 K. LENGYEL Zsolt: „Keleti Svájc” és Erdély 1918-19 – A nagyromán állameszme magyar alternatívájának történetéhez. In: *A kompromisszum keresése*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2007, 73-75.

és Bethlen István gróffal, valamint Apáthy Istvánnal, akik az erdélyi politika meghatározó személyiségei voltak. Mindnyájan támogatták Jászi elképzelését a kantonális rendszerrel kapcsolatban, így Károlyi Jászit Aradra küldte tárgyalni a román féllel.

Egyik visszaemlékezésében Jászi így ír a november 13-14. közötti aradi tárgyalásokról: „Mi olyan rendet akarunk statuálni, melyben a románok, a magyarok és a szászok önrendelkezési joga békésen és harmonikusan megfér egymás mellett. (...) Az önrendelkezési jog lojális keresztülvitelére mindenütt, ahol csak lehetséges, nagy kompakt nemzeti blokkok alakítandók. A magyar kormány ezen nemzeti blokkoknak átadná a kormányzó hatalmat, de egyben szükséges volna, hogy, miként Svájcban, ezek a blokkok közös érdekeik képviselőjére közös szerveket létesítsenek, valamint a központi országos kormányban is megfelelő képviselőre találjanak. (...) A román komité visszautasította javaslatomat. (...) Tudom, hogy a mai hatalmi viszonyok az én koncepciómnak nem kedveznek, de talán még eljön egy korszak, mely annak alapvető gondolatait érvényre fogja juttatni...”.⁹

Egy héttel később, 1918. november 20-án az erdélyi és magyarországi románok önállósulási kiáltványt terjesztettek elő, amire válaszként Károlyi ismét autonómiát ígért nekik, immár a provizórium-tervezetből továbbgondolt és részletezett „*Keleti Svájc*” rendszerén belül. Az egységes Magyarországon belül tizennégy kantont hoztak volna létre, ebből Erdély területén öt kanton lett volna, abból egy román, egy szász és egy vegyes román-szász kanton¹⁰. A tervezet azonban a magyar szupremáciát hangsúlyozta, és a magyar nyelv döntő befolyását az élet minden területén, így a gazdaságban, pénzügyekben is. 1918. december 1-jével a tervezet időszerűtlenné vált, de nem merült teljesen feledésbe. Az erdélyi Grandpierre Emil (aki melleleg egy Svájc-ból bevándorolt francia család sarja volt) nemzeti autonómia víziója erre a kantonális rendszerelméletre épített.¹¹

Gróf Bethlen István szintén azon politikusok sorába tartozik, akiknek konkrét elképzelésük volt az önálló vagy autonóm Erdéllyel kapcsolatban. Ő, aki 1918 előtt még az 1868-as nemzetiségi törvényt is kritizálta és túl liberálisnak tartotta, az összeomlás után megváltoztatta ezen véleményét. 1918 őszén ő is pártolta a Jászi-féle rendezési tervet, de az aradi tárgyalások sikertelensége után, és a november 13-i belgrádi katonai konvenció¹² létrejötte után már csak a székely köztársaság tervében bízott. Később, az 1919-ben lejátszódó események sora egyre nyilvánvalóbbá tették, hogy Magyarország egész Erdélyt el fogja veszíteni. Ennek fontos állomása a Vix-jegyzék tudomásul vétele, amely az Antant részéről jelölt ki egy olyan stratégiai „folyosót”¹³, térséget, melybe a román

9 JÁSZI Oszkár: Visszaemlékezés a Román nemzeti Komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra – Wien, 1921. november havában. In: LITVÁN György – VARGA F. János: *Jászi Oszkár publicisztikája (Válogatás)*. Budapest, Magvető, 1982, 321-322.

10 L. erről részletesen BÁRDI 1997, 66-67.

11 K. LENGYEL 2007.

12 Kimondta, hogy az antant és a román hadsereg megszállhatja immár a magyarlakta Székelyföldet is.

13 A szovjet-oroszországi polgárháború miatt az antant számára biztosított felvonulási útvonal, melyet a Vix-jegyzék egy tervezett katonai intervenció esetére jelölt ki.

csapatok előrenyomulhatnak a Szatmárnémeti-Nagykároly-Nagyvárad-Arad vonalig, illetve amely tartalmazott egy semleges zónát majdnem a Tiszáig, benne olyan városokkal, mint Debrecen, Békéscsaba, Szeged. A Vix-jegyzékben kérteket a Károlyi-kormány nem fogadta el, inkább lemondott. Ebben a helyzetben merül fel Bethlen gondolatvilágában az önálló Erdély, vagy a Románián belül autonómiát élvező Erdély eszménye.

Ebben a politikai miliőben Bethlen (az erdélyi Rugonfalvy Kiss István¹⁴ tervéhez hasonlóan) egy Románia és Magyarország között kötendő államszövetségről kezdett gondolkodni és tárgyalni. 1919 nyarán Bukarestben és Budapesten egyaránt egyeztettek, ezek közül kiemelendő az augusztusi és szeptemberi budapesti román-magyar tárgyalássorozat, melyen Bethlen is részt vett gróf Teleki Pállal és gróf Bánffy Miklóssal együtt. A magyar képviselő tudomásul vette az anyaországtól való elszakadást, de Románián belül egy speciális státust szeretett volna elérni (olyat, mint amelyet Magyarország élvezett a Monarchiában a kiegyezés után).

Ilyen értelemben „közös lett volna tehát az uralkodó, a külügy, a hadsereg, a pénzügyrendszer, a jegybank és a vám, valamint az ezekkel kapcsolatos törvényhozás és központi kormányzás. Egyebekben Erdély teljes állami önállóságot élvezett volna”¹⁵. Két kamarás parlamentet terveztek, amelyekbe az etnikai határokhoz igazodó választókerületekben választották volna a képviselőket az alsóházba. A szenátus az egyházak, gazdasági egyesületek, tudományos intézetek képviselőit tömörítette volna. További kisebb autonóm területek, ún. kantonok kialakítására tettek javaslatot az egyházi, oktatási, közigazgatási és kulturális ügyek belső rendezésére. Ezek a kantonok a nyelvi határok mentén jöttek volna létre.

Az említett tárgyalások sikertelensége után közvetlenül 1919. november-decemberében Bethlen továbbra is Erdély ügyében fáradozott. Munkája egy újabb terv formájában bekerült a magyar békeidegáció VIII. számú jegyzékeként, címe: *Az erdélyi kérdés*. Tervezetében Bethlen a történeti Erdély¹⁶ kérdését taglalja (a Királyhágón túli területeket), mely térség oszthatatlansága mellett kardoskodott. Érvelésében különvaló erdélyi identitásra, a földrajzi-történelmi egységre, a lakosság teljesen vegyes etnikai összetételére alapozott. Mindemellett azt javasolta, hogy a lakosság népszavazás útján döntsön arról, hogy Erdély Magyarországhoz vagy Romániához tartozó autonóm térség, avagy önálló állam legyen. A független vagy autonóm Erdély működését ugyanúgy képzelte el, mint az első tervezetében. Az e tervet is tartalmazó magyar jegyzékeket a békekonferencia nem vette tudomásul.

Miután 1920 elején úgy tűnt, hogy Franciaország a magyar politikáján változtatni

14 Rugonfalvy Kiss István történész, egyetemi tanár volt, 1932-33 között a debreceni Egyetem rektora.

15 ROMSICS Ignác: Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. *Magyarságkutatás* 1987, 54.

16 Történeti Erdélynek vagy Belső-Erdélynek hívjuk azt a területet, amely a török hódoltság előtt a Magyar Királyság jól meghatározott földrajzi tájegysége volt, és amely egy bizonyos önállósággal is rendelkezett az államon belül (voltak erdélyi vajdák). Az Erdélyi-medencét foglalva magában nyugaton a Királyhágó, délen és keleten a Kárpátok határolják.

fog – egy szovjet- és németellenes magyar-román-lengyel blokkot kívánt kiépíteni – Bethlen elérkezettnek látta harmadszor is előhozakodni Erdély ügyével. Ekkor Bethlenék a Partium¹⁷ Magyarországhoz csatolását szorgalmazták, a Bánságban¹⁸ népszavazásra bízták volna a hovatarozás eldöntését, a történeti Erdélyben pedig a román államon belüli „teljes regionális autonómiát” kértek a magyar, székely és szász lakosság számára. Az 1920 tavaszi tárgyalások sem hoztak azonban semmilyen változást vagy eredményt, míg 1920. június 4-én a Trianoni békeszerződés a történeti Erdély mellett a Partiumot és a Bánságot is Romániához csatolta, így Magyarország és Bethlenék reményei Erdély ügyében egy időre szertefoszlottak.

1921 és 1931 között Bethlen Magyarország miniszterelnöke volt. Ezalatt – bár konkrét program nélkül – kormánya folyamatosan dolgozott a revízió politikáján. Ennek felelőse a Teleki Pál által létrehozott Államtudományi Intézet volt, ahol több munkában is foglalkoztak Erdély kérdésével.¹⁹ Revíziós elképzeléseit Bethlen később az 1933-as angliai előadássorozatában vázolta fel. Ekkor egyértelműen a történeti Erdély önállósága mellett tette le a voksát. Ehhez Svájcot és a középkori Erdélyt hozta fel jól működő példának. Fontosnak tartotta a román néppel való megbékélést, mert előre látta a szláv, illetve német veszélyt, amely akkor igazán fenyegető, ha a makrorégióban honos szomszédos nemzetek egymás ellenfelei. Erdély ürügyén Bethlen éppen ezt a veszélyt látta a románok és magyarok között.

Miután 1938-ban, az első bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapta Cseh-szlovákiától a Dél-felvidéket az etnikai határok mentén, majd 1939-ben Kárpátalját is, Bethlen – bízva Hitler gyors vereségében az akkor már kirobbant II. világháborúban – ismét megfogalmazta Erdéllyel kapcsolatos elképzeléseit több variációt is felsorakoztatva. Hitler csapatai azonban még évekig offenzívában voltak, emellett a hitleri politika egyik alapvető érdeke az volt, hogy a térség népeit egymás ellen uszítsa. 1940. augusztus 30-án

17 A Partium fogalmának precíz területi lehatárolása nehézkes, mivel határai folyamatosan változtak. Magyarul az elnevezés jelentése 'részek', mivel hol része volt az Erdélyi Fejedelemségnek, hol pedig elcsatolták tőle. (A török hódoltság idején az Erdélyi fejedelemség kvázi-független állam volt - a szultán vazallus államaként teljes függetlenséget nem élvezett. Nyugati határvonala sokat változott a hozzácsatolt vagy elcsatolt részek miatt.) A trianoni határmódosítás után Partium Románia része lett, ma már az ország észak-nyugati megyéit értik alatta: Szatmár, Bihar, Szilágy és Máramaros megyéket.

18 A történelmi Bánság a Maros, az Al-Duna, a Tisza és a történelmi Erdély között terül el, de a trianoni határok kettészelték. Egyik része Romániához, másik Jugoszláviához került. A térség híres gazdasági fölnyéről, amelyet már a 19. században kivívott magának. A bánsági társadalom sajátos multikulturális közege a románok, svábok, magyarok, szerbek, bolgárok és szlovákok egyedi egyvelegét jeleníti meg.

19 Teleki Pál Erdély oszthatatlanságát vallotta, mivel mindig is az erdélyi kistájokban gondolkodott, és ezekből vezette le elméletét. Ennek ellenére a harmincas évekbeli világpolitikai változások rákényszerítették Telekit, hogy elfogadja az Erdély megosztását szorgalmazó realitást. Ezért az Államtudományi Intézetben több változatát készítették el Erdély megosztásának is, de az önálló Erdély terve is elkészült több variációban, nemzeti szuverenitást adva a három etnikum településterületeinek (Lásd: BÁRDI 1997).

a második bécsi döntés során döntöttek arról, hogy Észak-Erdély ismét visszakerüljön Magyarországhoz. A megosztás azonban Bethlen szerint sem lehetett végleges megoldás, ezért 1943 tavaszán írt rendezési javaslataiban a határok átgondolását vagy (de csak második helyen) független Erdélyt javasolt.²⁰

Románia 1944. augusztus 23-iki kiugrása után Magyarország sajnos hátrányba került. Ilyen körülmények között Bethlen ismét első helyre helyezte a független Erdély tervezetét (elvetve a Magyarországon belüli autonómia lehetőségét). A trianoni határok újrarendezése azonban minden ez irányú tervet időszerűtlenné tett.

Jól látható, hogy Bethlen egész politikusi munkássága alatt igyekezett az önálló vagy autonóm Erdély ügyét népszerűsíteni, legfőképp a történeti Erdély esetében. Bethlen ősi erdélyi család sarja lévén ilyen formában is szíven viselte a térség sorsát. Mivel ismerte a régiót és a sajátosságait mindig szem előtt tartotta, előszeretettel érvelt a nyelvi-etnikai kantonok létrehozása mellett. Ehhez a svájci minta szolgált alapul, mely máig bizonyítja a speciális államszerkezet stabilitását.²¹

A második világháború alatt több magyarországi Erdély jövőjével kapcsolatos memorandumot juttattak el a nyugati szövetségeselekhez. Az egyik a Bethlen-koncepciót tükröző Schrecker-memorandum, a másik pedig az 1944-ben készült *Szegedy-Maszák Aladár*²² által írt emlékeztető. Az írás szerzője nem értett egyet az 1940-es új határvonallal, mely kettéhasítja Erdélyt, helyett három forgatókönyvet fogalmazott meg: 1. egy új vonal felállítása; 2. Erdély Magyarországgal alkotott uniója, amelyben a nemzetiségek a legszélesebb körű jogokkal rendelkezének; 3. önálló Erdély létrehozása. Szegedy-Maszák a térség oszthatatlanságát tartotta leginkább fontosnak, ezért a második és harmadik megoldást tekintette járható útnak. Tervében a kantonális felosztás visszaköszön, amelyen belül mindhárom etnikum élvezhetné az egyenjogúságot.

Ebben a kontextusban kell megemlítenünk azt a könyvet is, amelyet *Bajcsy-Zsilinszky Endre* írt, és amellyel a háború utáni térségi rendezést szerette volna befolyásolni, az írásra viszont a magyar külügyminisztérium ösztönözte. A könyv címe *Erdély múltja és jövője* és először *Transylvania – Past and Future* címmel jelent meg Svájcban²³. Az írás két fő részre tagozódik: az első öt fejezetből áll és címe *Erdély autonómiájának okai, szükségessége és múltja*, összefoglalva Erdély történetét Szent Istvántól 1918-ig; a második rész négy fejezetét összefoglalóan az *Egy teljes egészében a Szentkoronához visszacsatolt Erdély önkormányzatának terve* címmel illette. Erdély kettéosztottságát Bajcsy-Zsilinszky is elutasította, és az autonóm Erdély megvalósítását tartotta a térség számára optimális megoldásnak. Az autonóm Erdély bántások rendszere lenne Bajcsy-Zsilinszky elképzelésében, és négy autonóm területi egységre épülne: lenne egy magyar-székely a kalotaszegi

20 Schrecker Károly 1943 tavaszán vitt Londonba egy azonos tartalmú emlékeztetőt.

21 ROMSICS 1987.

22 A külügyminisztérium politikai osztályának vezetője.

23 BAJCSY-ZSILINSZKY Endre: *Erdély múltja és jövője*. Tinódi Könyvkiadó, 1990 [1944]. – A magyar kéziratot Arthur Battiseill Yolland professzor fordította, aki a Pázmány Tudományegyetem lexicográfusa volt; magyarul 1990-ben Göncz Árpád visszafordításában jelent meg először a Tinódi Könyvkiadó gondozásában.

térségtől Kolozs megyén keresztül Székelyföldre és Brassóig, két román (egy nagyobb déli és egy kisebb északi) és egy szász bánység (a hajdani universitas saxonum szűkített részein). A bánságok államszerkezete a közvetlenül választott bánt, a bánügyi tanácsot, mint kormányt és a bánügyi kamarát foglalná magában. A központi intézményrendszer szintén hármas tagolású: a vajdasági gyűlésből, a vajdasági tanácsból és a vajdából állna. Bajcsy-Zsilinszky tervezete figyelemre méltó és tanulságos, és – talán nem véletlenül – a svájci mintára épül, akárcsak számos más hasonló tervezet.

3. Összegzés

Összefoglalóan elmondható, hogy Erdély ügye a tárgyalt időszakban a konfrontáció egyik jeles tárgya volt, hiszen hihetetlenül egyedülálló etnikai térképe erre jó okot adott az amúgy is nehéz történelmi pillanatokban. Voltak időszakok, amikor az autonómia vagy éppen a függetlenség kérdése sokkal realisabb módon került napirendre, ez az időszak 1918-23 közötti periódus volt. (Ezután a Nagy-Romániában zajló egységesítési folyamatok ezeket a terveket egyre inkább ellehetetlenítették és a második világháborúig tolták a reménytelenség időszakát.)

A magyar politikusok elképzelései között a Magyarországon vagy Románián belüli autonómia mellett a független Erdély képe is sokszor felmerült. Találkozunk a szláv veszéllyel szembeni román-magyar összefogás jelentőségének hangsúlyozásával, melyről – hátunk mögött tudva a 20. századot – már tudjuk, milyen fontos lett volna, és ennek hiánya hova vezetett.

A fent vázolt tervek mindegyike külföldi példákat sorakoztat egymás mellé (Svájc az örök minta szinte minden terv esetében), bizonyítva, hogy az autonómiák és a decentralizáció meglete nem bontja meg az állami kereteket, sőt növelheti a központ iránti lojalitást. Közös a tervekben az is, hogy Erdély sajátos történelmi múltját, hagyományait és etnikai sajátosságait emelik ki.

Fontos hangsúlyozni, hogy a tanulmányban felvázolt magyarországi politikusok és diplomaták tervei mellett az erdélyi regionalizmus fontos sajátosságait felmutató erdélyi magyar, román és szász elképzelések is születtek az autonóm Erdély mellett érvelve. Minden esélytelenségük és ellehetetlenítésük mellett ezek az erdélyi kezdeményezésű modellek mindenképpen előremutatóak. Jól érzékelik az európai folyamatokat, és országukat ezen európai trendek mentén képzelik felépíteni. Bizton állítható, hogy méltó elődei azoknak a regionalista mozgalmaknak, amelyek a mai romániai helyzetben próbálják az országot a decentralizáció és autonómiák elfogadása felé terelni.

Irodalomjegyzék

ÁGOSTON Vilmos: Az erdélyi kettőstudat. *Provincia* 2000/ 1, 11.

BAJCSY-ZSILINSZKY Endre: *Erdély múltja és jövője*. Tinódi Könyvkiadó, 1990 [1944].

- BÁRDI Nándor: A szupremácia és az önrendelkezés igénye. Javaslatok, tervek az erdélyi kérdés rendezésére (1918-1940). In: *Források és stratégiák*, Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 1997, 29-113.
- GRÚBER Károly: Homogenizáló államok, nemzeti kisebbségek és anyaországok: Erdély 1867-2001. In: *Európai identitások: régió, nemzet, integráció*. Budapest, Pro Minoritate – Osiris, 2002, 73-89.
- JÁSZI Oszkár: Visszaemlékezés a Román nemzeti Komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra – Wien, 1921. november havában. In: LITVÁN György – VARGA F. János: *Jászi Oszkár publicisztikája (Válogatás)*. Budapest, Magvető, 1982, 311-328.
- K. LENGYEL Zsolt: „Keleti Svájc” és Erdély 1918-19 – A nagyromán állameszme magyar alternatívájának történetéhez. In: *A kompromisszum keresése*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2007, 73-96.
- MIKLÓSNÉ ZAKAR Andrea: Transylvanian Autonomy: Romanian and Saxon Models between the Two World Wars. *Acta Universitatis Sapientiae European and Regional Studies* 2020/1, 29-40.
- MIKLÓSNÉ ZAKAR Andrea - ALBERT András: Az erdélyi autonómia. In: HARDI Tamás (szerk.) *Terek és tér-képzetek: Elképzelt és formalizált terek, régiók a Kárpát-medencében, Közép-Európában*. Győr, Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, 2015, 279-302.
- MIKLÓSNÉ ZAKAR Andrea: Román és német modellek Erdély autonómiájának kérdéskörében a két világháború között. In: RECHNITZER János – HARDI Tamás (szerk.) *Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola Évkönyv 2009*. Győr, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, 2009, 501-508.
- HALMOSY Dénes (szerk.): *Nemzetközi szerződések 1918-1945*. Budapest, KJK-Gondolat, 1983.
- ROMSICS Ignác: Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. *Magyarságkutatás* 1987, 49-64.
- ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2003.
- SZARKA László: Nemzetállamok, kisebbségek az 1920-as években. In: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.) *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, 66-73.

VERSENYJOGI SZEMPONTÚ ÉSZREVÉTELEK A „KARTELL-BŰNCSELEKMÉNY” SZABÁLYOZÁSÁHOZ

Domokos Andreát problémák sorát sikeresen megoldó, határozott kollégaként ismertem meg. Az egyetem akkori vezetése bátran rábízhatta az Állam- és Jogtudományi Kar irányítását, mivel tanszékvezetőként már korábban bizonyította szervezőképességét, lelkiismeretességét. Számára a tehetséggondozás nem csupán egy feladatot jelentett a sok közül. Jól felkészített joghallgatói rendszeresen kiválóan szerepeltek szakmai versenyeken. PhD hallgatóinak témavezetését időt nem kímélve látta el. Évről-évre megszervezi a mindig sok szakmai érdeklődőt vonzó büntetőjogi konferenciát. Oktatási, tudományszervezési feladatainak ellátása mellett aktívan publikál. Dékáni időszakom végén Andrea dékán-helyettesként járult hozzá a kar fejlesztéséhez, az oktatói teljesítményértékelés új rendszerének kialakításához.

Kedves Andrea! Születésnapod alkalmából kívánok jó egészséget ahhoz, hogy a jövőben is ugyanezen a magas fordulatszámon végezd sokrétű tevékenységedet mindannyiunk javára.

Írásom témájául olyan kérdést választottam, amelynek büntetőjogi része – reményeim szerint – felkelti érdeklődésedet. „Ha a Büntető törvénykönyv kerettényállást alkalmaz, akkor a kereteket kitöltő további szabályok – így különösen a közbeszerzési törvény, az államháztartási törvény, vagy a versenytörvény – megfelelő ismerete elengedhetetlen az adott eset megítéléséhez, a megfelelő jogi következtetések levonásához.”² Az ünnepelt iránti tiszteleten túl a határterületi témák kutatásának fontossága és a kerettényállások körében kifejtett korábbi tevékenységem vezetett a téma kiválasztása során. Bízom abban, hogy versenyjogi tapasztalataim felidézése révén új szempontok felvillantásával járulhatok hozzá a kartell-bűncselekmények büntetőjogi megítéléséhez. Tanulmányom köszönet a meghívásért, és egyben utólagos mentegetőzés, hogy – hivatali elfoglaltságaim miatt – nem tudtam eleget tenni annak a felkérésednek, hogy tartsak előadást a gazdasági bűncselekmények témakörében az általad szervezett konferenciákon.

A piaci versenyre hátrányos bizonyos magatartásokat három jogág is szabályozza. A versenyjog tiltja és bírsággal szankcionálja a versenyre hátrányos magatartások döntő többségét. A polgári jog érvénytelennek tekinti³ a versenytörvénybe ütköző megállapodásokat és lehetővé teszi a versenyjogi jogsértéssel okozott károk megtérítését, a repa-

1 Tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kereskedelmi Jogi Tanszék.

2 PFEIFFER Zsolt: A közbeszerzésekhez kapcsolódó egyes bűncselekményekről Magyar Jog, 2019/2 65-73. Az idézet a 73. oldalon található.

3 A semmisség a Ptk. 6:95 §-án alapul.

ráción kívül preventív hatást is kifejtve. A büntetőjog bűncselekménnyé nyilvánítja és szabadságvesztés büntetéssel sújtja a közbeszerzési és koncessziós eljárásban tanúsított versenyt korlátozó megállapodást.⁴ A bűncselekmény tényállását a 2005. évi XCI. törvény⁵ iktatta be a korábbi Btk.-ba.⁶ A miniszteri indokolása rögzítette a büntetőjogi jogalkotási célokat. „A törvény miniszteri indokolása utalt arra, hogy a vállalkozások a gazdasági verseny kényszerítő hatásainak elkerülése érdekében nem egyszer olyan megállapodásokat kötnek, melyek csak a résztvevők számára járnak előnnyel, a kívülállók számára hátrányosak, a gazdasági versenyt különböző részben korlátozzák vagy torzítják (kartellek).”⁷

A három jogág, három – egymástól különböző – szempontrendszer alapján lép fel és mindegyik a saját eszközeit veti be saját céljai⁸ elérése érdekében. Nem várható el az, hogy egyformák legyenek a normák, de célszerű, ha a jogi szabályok egy irányba húznak.

Az eligazodást nehezíti, hogy egy negyedik jogág, a kereskedelmi jog határozza meg a közbeszerzés és a koncesszió feltételeit, szervezetrendszerét és eljárását.

A tanulmány a büntetőjogi és versenyjogi normákat veti össze. Fő vonalakban a két jogág azonosan ítéli meg a cselekményeket, amikor bűncselekménynek nyilvánítja, illetőleg tiltja és szankcionálja azokat. A vizsgálódásra mégis az az érzés késztetett, hogy a széles értelemben vett versenykorlátozó magatartások megítélése között nem teljes az összhang. A büntetőjog csak a versenyjogsértő magatartások egy részét szankcionálja (1-2. pontok), viszont ebben a körben nem vesz figyelembe néhány olyan körülményt, amit a versenyjog honorál (3-5. pontok). A tanulmány végén röviden összegzem észrevételeimet és javaslataimat.

4 Az eredeti tényállást bemutatja és értelmezi HORVÁTH Tibor – L ÉVAY Miklós (szerk.): Magyar büntetőjog – Különös rész 2. kötet Complex Kiadó, Budapest, 2006. 286., GÁL István László: Gazdasági büntetőjog közgazdászoknak. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 115-117., M OLNÁR Gábor: Gazdasági bűncselekmények. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2009. 63-88., SÜLYÖK Márton Péter: A versenyt korlátozó megállapodások a magyar büntetőjogban, a Btk. 296/B § alapján. De iurisprudentia et iure publico 2012. évi 4. 132.

5 A kriminalizáció indokairól lásd M EZEI Péter: „Wanted Antitrust Criminals”. Criminalisation of cartel law with a special view to Hungary. New Journal of European Criminal Law, 2011/2

6 Büntetőjog II. Különös rész Kilencedik hatályosított kiadás BELOVICHS Ervin (szerk.) Orac Kiadó Budapest 2023. 1001.

7 GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADY Erika: Magyar Büntetőjog Különös rész Második, átdolgozott kiadás Wolters Kluwer, Budapest 2020. 881-886. Az idézet a 882. oldalon található.

8 A részben eltérő célokra hívta fel a figyelmet MISKOLCZI BODNÁR Péter: A versenykorlátozó megállapodás, a kartell versenyjogi tilalma és a „versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési eljárásban” elnevezésű bűncselekmény c. írásában Miskolci Jogi Szemle 2019. 5. szám, (2. különszám 2. kötet) 170-179.

I. Szűk körű kriminalizáció

1. A büntetőjog és versenyjog tárgyi hatálya közötti látványos eltérés kartellügyekben

A büntetőjog a magatartások sokkal szűkebb körét minősíti bűncselekménynek, mint amekkorát a versenyjog tilalmaz. A Büntető törvénykönyv (a továbbiakban Btk.) mindössze kétféle magatartáscsoportot érint. Elfogadhatónak találok azt, hogy az ultima ratio jellegű büntetőjog nem minősít bűncselekménnyé minden olyan magatartást, amit a Tisztességtelen verseny és a versenykorlátozások tilalmáról szóló törvény (a továbbiakban: Tpv.) versenykorlátozásnak tekint. Könnyen belátható, hogy az értékesítési lánc különböző lépcsőfokain álló vállalkozások közötti vertikális versenykorlátozások kívül esnek a büntetőjog látókörén.⁹ Az is érthető, hogy a csekély jelentőségű megállapodások ellen sincs szükség büntetőjogi eszközök bevetésére. Kérdések fogalmazódnak meg azonban azzal kapcsolatban, hogy miért éppen arra irányul a büntetőjogi védelem, ami a hatályos Btk.-ban versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban cím alatt szerepel. A Btk. 420. § (1) bekezdése szerint „Aki a közbeszerzési eljárás, illetve a koncesszióköteles tevékenységre vonatkozóan kiírt nyílt vagy zártkörű pályázat eredményének befolyásolása érdekében az árak, díjak, egyéb szerződéses feltételek rögzítésére vagy a piac felosztására irányuló megállapodást köt, vagy más összehangolt magatartást tanúsít, és ezzel a versenyt korlátozza, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” Mindkét pályázat kapcsán merülnek fel kérdéseim.

1.1. A koncesszióköteles tevékenységre vonatkozóan kiírt pályázat

A koncesszióköteles tevékenységre vonatkozóan kiírt nyílt vagy zártkörű pályázat viszonylag ritka a mai magyar joggyakorlatban. A rendszerváltozás környékén volt egy időszak, amikor a piaci viszonyok megteremtésének egyik lényeges eszközét látták a koncesszióban, és ezért autópálya építésre, vezetékes telefonszolgáltatásra, más telekommunikációs feladatok ellátására koncessziós pályázatokat írtak ki. A felhívásra benyújtott pályázatok ugyan rövid távon megmozgatták a korábbi állóvizet, de hamar kiderült, hogy a győztes néhány évre monopolhelyzetbe kerül. Ez különösen ott volt nem kívánatos eredmény, ahol a koncessziós pályázon az inkumbens állami vállalat nyerte el a tevékenység kizárólagos folytatásának lehetőségét, korábbi tényleges monopol helyzetét a jog által biztosított kizárólagossággal megerősítve. Napjainkban ismét használni kezdik a koncessziós pályázatokat főként a közüzemi tevékenységek, különösen a szemét begyűjtés körében.

9 „A vizsgált tényállás csak a horizontális kartellekre vonatkozik, mivel a tényállás a koncessziós és a közbeszerzési eljárásban megvalósítottversenykorlátozó magatartásokat szankcionálja, ahol is a pályázók, illetve ajánlattevők szükségképpen versenytársak.” Büntetőjog II. Különös rész Kilencedik hatályosított kiadás BELOVICS Ervin (szerk.) Orac Kiadó Budapest 2023. 1005.

Elgondolkodtatónak találok azt, hogy a sokféle versenykorlátozó magatartás közül a büntetőjog miért pont a koncesszióköteles tevékenységre vonatkozóan kiírt pályázat keretében tanúsított magatartásokat választotta ki és minősíti – bizonyos feltételek mellett – bűncselekménynek. Véleményem szerint sem a magatartások gyakorisága, sem társadalomra veszélyességének – korántsem kiemelkedő – mértéke nem indokolja a kitüntető büntetőjogi figyelmet.

A koncessziós pályázatokon az állami kizárólagos tulajdonba tartozó vagyontárgyak használatának, illetőleg az állam és az önkormányzat kizárólagos tevékenységi körébe tartozó tevékenységek végzésének lehetőségét szerezheti meg a győztes. Alighanem a koncessziós bevétel nagyságához fűződő állami érdek miatt minősítik büntettnek a koncessziós pályázatok eredményének befolyásolása érdekében tanúsított bizonyos magatartásokat, ha azok a versenyt korlátozzák. Kérdés azonban, hogy a koncessziós pályázatok kapcsán a költségvetésnek okozott hátrányokkal azonos nagyságrendű kárt okozó versenyjogsértések vajon miért maradnak kívül a büntetőjog látóterén? Pusztán az állami érdeksérelem elegendő megkülönböztető körülménynek tekinthető-e? Indokolt-e az, hogy a büntetőjog csak a koncesszióköteles tevékenységre vonatkozóan kiírt pályázat keretében tanúsított magatartásokat tekintse – bizonyos feltételek mellett – bűncselekménynek, és figyelmen kívül hagyja a többi hasonló magatartást, noha azok ugyanolyan eredményre – versenykorlátozásra – vezetnek és az okozott kár is nagyságrendileg azonos?

1.2. Közbeszerzési pályázat

„A közpénzfelhasználás sajátos területe a közbeszerzések jogi szabályozása: valamennyi ország alapvető érdeke, hogy amikor piaci szereplőként viselkedve polgári jogi szerződések útján beszerzési igényt elégít ki (árakat vásárol, szolgáltatásokat rendel meg, építési beruházásokat kiviteleztet), akkor a lehető legkedvezőbb feltételekkel kösse meg a gazdasági szereplőkkel az említett szerződéseket. ... A legjobb feltételek elérése a verseny tisztességes, lehető legteljesebb körű kibontakoztatása útján lehetséges. Az ideális célkitűzés szerint a magánvállalkozások a nyilvános és átlátható, szakmai és jogi szempontból kellő gondossággal előkészített és lefolytatott közbeszerzési eljárásokban a lehető legjobb ajánlatokkal igyekeznek a szerződéskötés jogát elnyerni.”¹⁰ Közbeszerzési pályázatokat nagy számban és rendszeresen hirdetnek és – a pályázók közötti verseny árleszorító hatása ellenére – jelentős összegeket fizetnek ki a győzteseknek. A közbeszerzési pályázatok gazdasági súlya tehát indokolja a büntetőjog figyelmét. Azon, azonban itt is el kell gondolkodni, hogy a sokféle árverés, versenytárgyalás jellegű eljárás keretében tanúsítható versenykorlátozó magatartások közül miért csak az állami költségvetés sérelmét okozókat tekintik bűncselekménynek. Tény, hogy közvetlenül az állami költségvetés kiadásait növeli az, ha valódi küzdelem helyett a pályázók megállá-

10 PFEIFFER Zsolt. A közbeszerzésekhez kapcsolódó egyes bűncselekményekről Magyar Jog, 2019/2 65-73. Az idézet a 65. oldalon található.

podása nyomán kialakuló magasabb ellenértéket kell kiutalni. A költségvetési források az adózók befizetéseiből származnak, áttételesen tehát a társadalmat, különösen a gazdasági élet szereplőit érinti hátrányosan az indokoltnál magasabb kiadást eredményező jogsértő magatartás. Ilyen sérelem viszont valamennyi árverés, versenytárgyalás jellegű eljárás keretében tanúsított versenykorlátozó magatartás, sőt – ennél szélesebb körben – mindenféle versenykorlátozó magatartás következménye lehet. A gazdaság egészének okozott versenyjogi jogsértések becsült összértéke sokszorososa az állami költségvetést sújtó többletkiadások összegének. A büntetőjognak a versenyjogi jogsértések kapcsán is csak az államot kell védenie?

A közvagyon kiemelt büntetőjogi védelme alkotmányossági kérdéseket is felvet. ¹¹

1.3. A versenyt sértő magatartások szélesebb körének büntetőjogi szankcionálása

A Btk. egyik kommentárja összegzi a bűncselekménynek minősülő tipikus megállapodásokat. „Jellemző megállapodástípusokként a következők említhetők: ajánlat visszatartás, színlelt ajánlat, ajánlatok körforgása, piacfelosztás, kockázatsökkentő megállapodás. Ajánlat visszatartás esetében abban állapodnak meg, hogy nem tesznek (az egyik fél sem tesz) ajánlatot, vagy abban, hogy a benyújtott ajánlatot vissza fogják vonni. Színlelt ajánlat esetén abban, hogy egyesek a kiíró számára eleve elfogadhatatlan ajánlatot tesznek. Piacfelosztás esetén a földrajzi terület, a kiíró vagy a pályázati tárgy szerint történik az előzetes felosztás. Végül kockázatsökkentő kartelek esetén a versenynyomást csökkentik oly módon, hogy a vesztes vállalkozásnak fájdalomdíjat vagy alvállalkozói minőséget ígér a leendő nyertes.”¹² Látható, hogy a hatályos törvényszöveg a kartellmagatartások viszonylag szűk körét tekinti bűncselekménynek. „A törvény kodifikálása során felmerült az a lehetőség, hogy a büntetőjog hatálya kiterjeszthető lenne általánosságban a kartellekre.”¹³ A törvényi indokolás szerint azonban a kartellekkel szembeni versenyjogi fellépés elegendőnek látszik,¹⁴ „a bűncselekmény kiterjesztése valamennyi ilyen visszaélésre inkább veszélyeket hordoz magában, mintsem megfelelő eredménnyel kecsegtetne.”¹⁵

A Btk. 2013-ban kiadott kommentárja a kartell fogalmat még széles értelemben használta. Időközben a versenyjog – az USA és az EU jogában kialakult ún. kőkemény versenykorlátozások mintájára – nevesítette a leg súlyosabb magatartásokat, amelyeket

11 Lásd SINKU Pál: A kartellbűncselekmény, in: A negyedik magyar büntetőkódex – régi és újabb vitakérdései (szerk.: HOLLÁN Miklós – BARABÁS A. Tünde), Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – OKRI, 2017, 263. o

12 Büntetőjog II. Különös rész Kilencedik hatályosított kiadás BELOVICS Ervin (szerk.) Orac Kiadó Budapest 2023. 1005.

13 Új Btk. kommentár POLT Péter (főszerk.) Nemzeti Közszerk. és Tankönyv Kiadó Budapest 2013. 194. o.

14 „A kartelltilalom megszegése [megszegésével szemben? MBP] a versenyjog eszköztárával megfelelő védelmet biztosít.”

15 A Btk. 420.§-ához fűzött indokolás.

mindenképpen tilosnak tekint,¹⁶ még az érintettek csekély piaci részesedése esetén is (lásd. 3. pont). Érdemes lenne ismételten megfontolni legalább ezeknek a magatartásoknak a bűncselekménnyé nyilvánítását.

2. A bűncselekménynek nyilvánított magatartást a Btk. szűkebben határozza meg a Tpv. -nél

A Btk. szabályozási köre nem csupán amiatt szűkebb a Tpv. -nél, mert mindössze kétféle pályázatra vonatkozik. E két eljárás keretében tanúsítható magatartásokat is szűkebben határozza meg a büntetőjogi, mint a versenyjogi jogalkotó. Ezt a jelenséget a büntetőjogászok magától értetődőnek tekintik. Gula József szerint a büntetőjogi védelem több sajátos vonással is rendelkezik. „Ilyen sajátosságként említhető a bűncselekményi tényállás szűk tárgyi hatálya és speciális célzata. ... A büntetőjogi védelem ultima ratio jelleggel érvényesül, a versenyjoginál érdemben szűkebb tárgyi hatállyal.”¹⁷ Fő vonásaiban elismerve ennek az álláspontnak a megalapozottságát, véleményem szerint a kép árnyalható.

2.1. Magatartások és feltételeik a versenyjog és a büntetőjog szerint

A Tpv. – további feltételekkel – háromféle magatartást tekint versenyjogba ütközőnek: megállapodást, összehangolt magatartást és döntést. Mindhárom magatartás megtalálható a Btk.-ban szabályozott kétféle pályázat keretében is. A megállapodás és az összehangolt magatartás a Btk. 420. § (1) bekezdésében szerepel, míg a döntést a (2) bekezdés minősíti bűncselekménynek.¹⁸

A versenyjogban a háromféle magatartás azonos feltételekkel minősül tilosnak, a Tpv. nem tesz különbséget közöttük a kapcsolódó feltételek tekintetében. Mindegyik magatartás akkor esik versenyjogi tilalom alá, ha két darab, egyenként három elemű feltételcsoportból egy-egy feltétel megvalósul:

- a magatartás a versenyt kizárja, korlátozza, vagy torzítja, továbbá,
- ha a magatartás általában ilyen hatást fejt ki, fejthet ki, vagy céloz.

16 lásd erről MISKOLCZI BODNÁR Péter: A versenykorlátozó megállapodás, a kartell versenyjogi tilalma és a „versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési eljárásban” elnevezésű bűncselekmény c. írásában Miskolci Jogi Szemle 2019. 5. szám, (2. különszám 2. kötet) 170-179., továbbá MISKOLCZI BODNÁR Péter: Kartellek és gazdasági erőfölénnyel való visszaélés Patrocinium, Budapest 2019.

17 GULA József: A „kartellbűncselekmény” Magyarországon Miskolci Jogi Szemle 2022. 5. szám, (3. különszám) 100-109.

18 Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a közbeszerzési eljárás, illetve a koncesszióköteles tevékenységre vonatkozóan kiírt nyílt vagy zártkörű pályázat eredményének befolyásolása érdekében a vállalkozások egyesülete, a köztestület, az egyesülés és más hasonló szervezet olyan döntésének a meghozatalában vesz részt, amely a versenyt korlátozza. [Btk. 420. § (2) bek.]

2.1.1. A verseny kizárása, korlátozása, torzítása

A Btk. 420. § (1) bekezdésében a Tpv. szerinti – három vagyagos elemből álló – első feltételcsoportból csak egy elem, nevezetesen a verseny korlátozása szerepel. Nem csupán a törvényszöveg, hanem a kommentárok sem említenek a verseny korlátozásán túlmenően más hatást. „A bűncselekmény eredménye a verseny korlátozása ...”.¹⁹ „Önmagában nem tilalmazott, hogy a vállalkozások megállapodásokat kössenek egymással A versenyjogi és büntetőjogi szankció arra az esetre vonatkozik, ha az ilyen megállapodások a piaci versenyt korlátozzák ...”.²⁰

Mindenképpen furcsa az, hogy a Btk. nem említi a verseny kizárását, ami a Btk.-ban szereplő versenykorlátozásnál súlyosabb következményt jelen a gazdaság számára.²¹ Értethető lenne, ha a büntetőjog nem tartalmazna minden olyan esetet, amit a versenyjog tilt, de azt tartanám logikusnak – hogyha választani kell, akkor – a kevésbé súlyos hatású magatartások ne minősüljenek bűncselekménynek, a súlyosabbak viszont igen. A versenyt kizáró hatású magatartásokat – szerintem – bűncselekménynek kellene tekinteni.

A verseny torzítása mint lehetséges magatartás az EU versenyjogi szabályaival történő harmonizáció érdekében került be a Tpv.-be. Önmagában a verseny torzítása miatt a GVH kevés esetben állapított meg jogsértést, erre tekintettel a verseny torzítása fordulatot nem hiányolom a Btk.-ból.

2.1.2. Lehetséges és célzott versenyhatás

A feltételek Tpv. szerinti másik hármas csoportjából a Btk. az „ilyen hatást fejt ki” fordulatnak megfelelő tartalommal rögzíti a bűncselekményt, mivel a „korlátozza” fordulat tartalma azonos a „korlátozó hatást fejt ki” megfogalmazással.

a) A Btk.-ban nem szerepel a versenyhátrány lehetősége.

Álláspontom szerint nem tekinthető érdemi hiányosságnak az, hogy a Btk. a versenyhátrány lehetőségét nem tekinti bűncselekménynek, hanem csak a ténylegesen bekö-

19 Nagykomentár a Büntető törvénykönyvhöz KARSAI Krisztina (szerk.) Wolters Kluwer Budapest, 2022. 1028.

20 Új Btk. kommentár POLT Péter (főszerk.) Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó Budapest 2013. 198. Az idézet a Tpv. tekintetében pontatlan, mert a Tpv. nem csak a verseny korlátozását, hanem kizárását és torzítását is tiltja.

21 Elképzelhető, hogy a magyarázat abban rejlik, hogy két hasonló fogalmat a Tpv. tágabb és szűkebb értelemben is használ. A törvény céljaként a preambulumban – a tisztességtelen versennyel szembeni fellépésen és a versenyre hátrányos összefonódások megakadályozásán túl – „a gazdasági versenyt korlátozó magatartások” tiltását említi. A Tpv.-nek – a Btk.-hoz legközelebb álló – IV. fejezete viszont a verseny kizárásáról, korlátozásáról és torzításáról szól, ezek együttese tekinthető a preambulumban használt „a gazdasági versenyt korlátozó magatartás”-nak.

vetkező versenyhátrányt minősíti – egyéb feltételekkel együtt – bűncselekménynek. Elfogadhatónak tartom azt a büntetőjogi megközelítést, hogy az adott típusú elkövetések közül a Btk. a legsúlyosabbakra koncentrál. Gula József szerint „a büntetőjogi védelem sajátossága a bűncselekmény befejezettségéhez a verseny korlátozásának, mint eredménynek a megkövetelése.”²²

b) A Btk.-ban nem szerepel a versenyhátrány okozás célzata

A Tpv-t.-ben szabályozott háromféle magatartáscsoport – megállapodás, összehangolt magatartás és döntés – tilosnak minősül akkor is, ha a magatartást tanúsítója csak célozza a negatív versenyhatást, de az nem valósul meg, sőt még a megvalósulás lehetősége sem következik be. A büntetőjogi jogalkotó csak akkor tekinti a magatartást bűncselekménynek, ha a versenykorlátozás megvalósul: „... és ezzel a versenyt korlátozza. [Btk. 420. § (1) bek.]”. A Btk. nem sorolja a bűncselekmények közé az olyan magatartásokat, amelyek célozzák a verseny korlátozását.

Valamilyen célzat megjelenik a büntetőjogi tényállásban is. A bűncselekmény elkövetési magatartása tartalmaz célzatot, amikor azt rögzíti, hogy a magatartásnak a pályázat eredményének befolyásolása érdekében kell megvalósulnia. „A bűncselekmény szándékos és célzatos is, mivel az összehangolt magatartásra a pályázat eredményének befolyásolása érdekében kell hogy sor kerüljön.”²³ „A bűncselekmény mindkét alapessete célzatot tartalmaz, mivel az elkövetők a befolyásolás érdekében fejtik ki tevékenységüket, így csak egyenes szándék formálhatja az alanyi oldali bűnösséget.”²⁴

Az a cél, hogy az elkövetők a pályázat eredményét befolyásolják áttételesen a verseny korlátozását célozza, hiszen mind a közbeszerzési, mind a koncessziós pályázat versenyelénkítő hatású jogintézmény. Ettől az áttételes hatástól függetlenül – úgy gondolom – érdemi különbség figyelhető meg a Btk. és a Tpv-t. között ebben a tekintetben, mivel a verseny korlátozása meg kell, hogy valósuljon ahhoz, hogy bűncselekmény történjen, a versenykorlátozási cél önmagában kevés a bűncselekmény megállapításához.

2.2. A jogalkotó rosszállását kiváltó tevékenységek köre

A Btk. eltérő feltételeket szab a megállapodás és az összehangolt magatartás bűncselekménynek nyilvánításához.

- A megállapodást a kódex csak akkor minősíti bűncselekménynek, ha az árak/díjak/feltételek rögzítésére, piac felosztására irányul.

22 GULA József: A „kartellbűncselekmény” Magyarországon Miskolci Jogi Szemle 2022. 5. szám, (3. különszám) 100-109.

23 Nagykomentár a Büntető törvénykönyvhöz KARSAI Krisztina (szerk.) Wolters Kluwer Budapest, 2022.1028.

24 Új Btk. kommentár POLT Péter (főszerk.) Nemzeti Közszerzési és Tankönyv Kiadó Budapest 2013. 198.

- Az összehangolt magatartást a kódex csak akkor minősíti bűncselekménynek, ha az – a megállapodás kapcsán említett magatartásokhoz képest – „más” tevékenységek tekintetében valósul meg.

Míg a büntetőjog mind a megállapodást, mind az összehangolt magatartást csak akkor tekinti bűncselekménynek, ha a kódexben megjelölt körben kerül rájuk sor, a Tpv. a megállapodást és az összehangolt magatartást egyformán kezeli. A Tpv. ugyanazt a példálózó felsorolást alkalmazza mindkettő lehetséges tartalmaként.²⁵ A versenyjogi felsorolásban többféle magatartás szerepel, mint a Btk.-ban, ráadásul a felsorolás nem taxatív. A Tpv.-ben megnevezett, de a Btk.-ban nem említett néhány magatartás a közbeszerzési és koncessziós pályázatok kapcsán is előfordulhat. Ezek mellőzése a Btk.-ban egy újabb szűkítés a Tpv.-ben rögzített megállapodáshoz és összehangolt magatartáshoz képest.

A megállapodás és az összehangolt magatartás nem feltétlenül két, egymástól független magatartás. Többnyire időben egymást követi a kettő, például oly módon, hogy a felek megállapodnak az áremelésben, majd az elhatározott időponttól kezdődően valamennyien emelt áron hozzák forgalomba termékeiket. A versenyhatóság számára könnyebbés, hogy nem feltétlenül szükséges bizonyítania azt, hogy a felek mikor, milyen mértékű áremelést határoztak el. A versenyjogi jogsértés megállapításához elegendő a gazdasági forgalomban jelentkező áremelések egymáshoz közeli kezdő időpontját, és az áremelés mértékének nagyfokú hasonlóságát bizonyítani. Ha az áremelésnek nincs valamilyen elfogadható magyarázata (valuta leértékelés, gazdasági intézkedés, stb.), akkor az összehangolt magatartás tanúsítása ugyanolyan versenyjogsértésnek minősül és ugyanolyan szankciót von maga után, mint a megállapodás. A versenyjogban ez a szoros kap-

25 A Tpv. 11. § (2) bekezdésének példálózó felsorolása hét pontban említ versenyjogilag tilos magatartásokat, melyek közül csak az első szerepel – ez is csak részben – a Btk.-ban: a) a vételi vagy az eladási árak, valamint az egyéb üzleti feltételek közvetlen vagy közvetett meghatározására. A Btk.-ban nem szereplő esetek:

b) az előállítás, a forgalmazás, a műszaki fejlesztés vagy a befektetés korlátozására vagy ellenőrzés alatt tartására;

c) a beszerzési források felosztására, illetve a közülük való választás lehetőségének korlátozására, valamint az üzletfelek meghatározott körének valamely áru beszerzéséből történő kizárására;

d) a piac felosztására, az értékesítésből történő kizárásra, az értékesítési lehetőségek közötti választás korlátozására;

e)

f) a piacra lépés akadályozására;

g) arra az esetre, ha azonos értékű vagy jellegű ügyletek tekintetében az üzletfeleket megkülönböztetik, ideértve olyan árak, fizetési határidők, megkülönböztető eladási vagy vételi feltételek vagy módszerek alkalmazását, amelyek egyes üzletfeleknek hátrányt okoznak a versenyben;

h) a szerződéskötés olyan kötelezettségek vállalásától történő függővé tételére, amelyek természetüknél fogva, illetve a szokásos szerződési gyakorlatra figyelemmel nem tartoznak a szerződés tárgyához.

csolat indokolja azt, hogy a megállapodást és az összehangolt magatartást ugyanolyan tevékenységek kifejtésével lehet elkövetni. A piaci magatartások közgazdasági logikáját – megítélésem szerint – a büntetőjognak sem célszerű figyelmen kívül hagyni és indokolatlanul elkülöníteni egymástól azt, hogy milyen magatartás tekintendő megállapodásnak és ezektől különböző milyen „más” magatartások minősülnek összehangolt magatartásnak.

II. Túlzó kriminalizáció

A tanulmány 3., 4. és 5. pontja olyan körülményekre hívja fel a figyelmet, amelyek alapján a versenyjogban nem érvényesül a tilalom, de a büntetőjog – az 1. és 2. pontban bemutatott szűkebb körben – az ilyen magatartásokat is bűncselekménynek tekinti.

1. A csekély jelentőség

A Tpv. főszabály szerint²⁶ nem szankcionálja a csekély jelentőségű megállapodásokat. A versenyjog a résztvevők és a tőlük nem független vállalkozások alacsony piaci részesedése esetén eltekint a magatartás szankcionálásától. Ez arra a praktikus megközelítésre vezethető vissza, hogy a Gazdasági Versenyhivatal – nem korlátlan – erőforrásait a súlyosabb ügyek felderítésére kívánja fordítani.

A büntetőjogban nem létezik ilyen „praktikus önmérséklés”. Ez elvi szempontból nem kifogásolható. Az azonban jelez némi logikátlanságot, hogy a bűncselekménnyé minősítés kapcsán – az 1. és 2. pontban bemutatott módon – a Btk. figyelmen kívül hagy egy sor olyan magatartást, amely a versenyre sokkal hátrányosabb hatást gyakorol, mint a csekély jelentőségű megállapodások, amelyek viszont bűncselekménynek minősülhetnek.

2. Egy vállalatcsoporthoz tartozás

A Versenytörvény nem várja el azt, hogy versenyezzenek egymással az olyan vállalkozások, akik egy vállalatcsoporthoz tartoznak.²⁷ Nem látszik feltétlenül szükségesnek a

26 Kivételesen a csekély jelentőségű megállapodásokat is tilosnak minősíti a versenyjog a leg súlyosabbnak tekintett magatartások tekintetében. „Nem alkalmazható az (1) bekezdés a versenytársak közötti olyan megállapodásra vagy összehangolt magatartásra, amelynek célja a verseny korlátozása, megakadályozása vagy torzítása, így különösen a vételi vagy eladási árak, valamint az egyéb üzleti feltételek közvetlen vagy közvetett meghatározása, az előállítás vagy a forgalmazás korlátozása, a piac felosztása, ideértve a versenyztetéssel kapcsolatos összejátszást, az import- vagy exportkorlátozást is (a továbbiakban: kartell), valamint bármely közvetlenül vagy közvetve a vételi vagy az eladási árak rögzítésére irányuló más megállapodásra vagy összehangolt magatartásra.” [Tpv. 11. § (3) bek.] A Tpv. tehát a versenyztetéssel kapcsolatos összejátszást – több más magatartással együtt – csak versenytársak között sorolja a versenysértések leg súlyosabb kategóriájába, amelynek következménye a tilalom még csekély jelentőség esetén is.

27 Tilos a vállalkozások közötti megállapodás és összehangolt magatartás, valamint a vállalko-

vállalatcsoport versenyjogi fogalmának bemutatása, mert a szabály logikája megérthető egy példából is. A Tpvt. nem tekinti versenyjogba ütközőnek azt, ha az anyavállalat és a leányvállalat ugyanazt a terméket azonos áron hozza forgalomba, vagy megállapodnak abban, hogy hol fogják termékeiket értékesíteni. A Btk. nincs tekintettel az egy vállalatcsoporthoz tartozásra, ezért ha a magatartást a pályázat résztvevői követik el, és ők egy vállalatcsoporthoz tartoznak, akkor a büntetőjog és a versenyjog ellentétes következtetésre jut. A büntetőjog bűncselekménynek tekinti a magatartást, a versenyjog szerint viszont az nem tilos.

Első ránézésre nem tűnik valószínűnek az, hogy egy vállalatcsoportba tartozó vállalatok ajánlatot nyújtsanak be ugyanazon a pályázaton. Előfordul azonban, hogy ún. védőajánlatot adnak be. A védőajánlat az elbíráló szempontjából kedvezőtlenebb feltételeket tartalmaz, tehát nem alkalmas arra, hogy benyújtója megnyerje a pályázatot. A védőajánlattal azt a látszatot keltik, hogy a győztesnek remélt pályázat feltételei piaci realitást tükröznek. Olyan pályázat esetén, ahol a benyújtott ajánlatok minimális létszámát is meghatározzák, lehet, hogy a védőajánlat biztosítja a pályázat elbírálhatóságát.

Az egy vállalatcsoporthoz tartozás megállapítása megkönnyíti a magatartás versenyjogi vizsgálatát, mert nem teszi szükségessé a további – nehezebben megállapítható és értékelést igénylő – körülmények feltárását. Ezzel szemben a büntetőügyekben eljáró hatóság kénytelen minden vizsgálatot lefolytatni és csak az utolsó lépcsőben van lehetősége annak kimondására, hogy a – példánkban szereplő anya- és leányvállalat – tényállászerű magatartása nem sérti a versenyt, és mivel a versenysérelem, mint törvényi feltétel hiányzik, ezért nem következtek el bűncselekményt.

3. Mentésülés

A versenyjog ismeri a tilalom alóli mentésülés lehetőségét.

Régebben a GVH-tól lehetett kérni azt, hogy a körülményeket megvizsgálva egyedi határozattal mentesítse a vállalkozást a kartelltilalom és a tilalomba ütközés negatív következményei alól.²⁸ 2005 óta a Tpvt.-ben rögzített normatív feltételek alapján – GVH határozat nélkül – lehet mentesülni a tilalom és annak következményei alól mindenféle kartell esetén.²⁹ Ehhez két pozitív feltételnek kell megfelelni – a megállapodásból

zások egyesülési jog alapján létrejött szervezetének, köztestületének, egyesülésének és más hasonló szervezetének (a továbbiakban együtt: vállalkozások társulása) a döntése (a továbbiakban együtt: megállapodás), amely a gazdasági verseny megakadályozását, korlátozását vagy torzítását célozza, vagy ilyen hatást fejthet, illetve fejt ki. Nem minősül ilyennek a megállapodás, ha egymástól nem független vállalkozások között jön létre. [Tpvt. 11. § (1) bek.]

28 Miskolczi Bodnár Péter: A Versenytvörvény magyarázata KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest (2002), 545 p.

29 Miskolczi Bodnár Péter: Mentésülés mentesítés nélkül In: Hajas, Barnabás; Schanda, Balázs (szerk.) *Formatori iuris publici: Studia in honorem Geisae Kilényi septuagenarii* : Ünnepi kötet Kilényi Géza professor hetvenedik születésnapjára Budapest, Magyarország : Szent István Társulat, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar (PPKE JÁK)

előnyök kell, hogy származzanak és ezek méltányos része a megállapodásban részt nem vevő üzletfelekhez kell, hogy jusson – és nem szabad, hogy a Tpv-t.-ben rögzített két negatív helyzet bármelyike bekövetkezzen.³⁰

Kormányrendeletek sora tartalmaz mentesítést a kartellek bizonyos csoportjaira.

Bár a Btk.-ban nem szerepel sem a versenyjogi egyedi mentesüléshez, sem a csoportmentesüléshez hasonló intézmény, de – véleményem szerint – ez nem jelent hiányosságot. Nehezen képzelhető el ugyanis az, hogy a közbeszerzési és a koncessziós eljárás eredményének befolyásolása érdekében tanúsított megállapodás vagy összehangolt magatartás előnyökkel járna, ráadásul ezek méltányos része a megállapodásban részt nem vevő üzletfelekhez jutna. Csoportmentesítési rendelet nem vonatkozik pályázatok eredményének manipulálását célzó magatartásokra. A versenyjogi mentesülés alkalmazása tehát nem jöhet szóba a - meglehetősen szűken megfogalmazott - kartellbűncselekményekre.

4. Összegzés

A tanulmány számos különbséget tárt fel a vizsgált büntetőjogi és versenyjogi szabályok között. Az eltérések kétirányúak: a Btk. több szempontból is szűkebben határozza meg a bűncselekményt, mint a Tpv-t. a versenyjogilag tiltott magatartást. Az eltérések feltárása során nem az a cél vezetett, hogy minden esetben azok felszámolását indítványozzam.

Abban a körben, ahol a kriminalizáció szűkebb körű, mint a versenyjogi tiltás, sokszor elfogadható az a megközelítés, mely szerint elegendő, ha a büntetőjog a legsúlyosabb helyzetekre reagál. Néhány esetben azonban az a véleményem, hogy a büntetőjog által üldözendőnek nyilvánított magatartásokhoz hasonló más cselekmények is kiérdemelnék a jogalkotó figyelmét, és néha nem a versenyre legnagyobb veszélyt jelentő magatartások minősülnek bűncselekménynek.

- A közbeszerzési eljárás, illetve a koncesszióköteles tevékenységre vonatkozóan kiírt pályázat eredményének befolyásolása érdekében tanúsított cselekményekkel azonos versenyjogi veszélyt eredményező magatartásokból sok van, amelyek kívül maradnak a büntetőjog figyelmén.³¹

(2006) 625 p. pp. 313-328.

30 Mentesül a 11. §-ban foglalt tilalom alól a megállapodás, ha

a) az hozzájárul a termelés vagy a forgalmazás észszerűbb megszervezéséhez, vagy a műszaki vagy a gazdasági fejlődés előmozdításához, vagy a környezetvédelmi helyzet vagy a versenyképesség javulásához;

b) a megállapodásból származó előnyök méltányos része a megállapodásban részt nem vevő üzletfelekhez jut;

c) a gazdasági verseny velejáró korlátozása vagy kizárása a gazdaságilag indokolt közös célok eléréséhez szükséges mértékben nem haladja meg; és

d) nem teszi lehetővé az érintett áruk jelentős részével kapcsolatban a verseny kizárását. (Tpv-t. 17. §)

31 A Btk. bűncselekménynek minősülő magatartást csak két pályázat - közbeszerzési, illetve

- A verseny kizárását – mint a magatartás lehetséges legsúlyosabb versenyhatását – indokolatlanul hagyja ki a Btk. a lehetséges eredmények közül.
- A Btk. hatályos szövege alapján bűncselekmény szűkebben állapítható meg, mint amilyen körben a Tpv. magatartásokat tilt. A Btk. a magatartások egymástól eltérő körét tekinti megállapodásnak illetve összehangolt magatartásnak, és hozzájuk eltérő feltételeket kapcsol. A kódex szabályainak kiterjesztése indokolt lehet a megállapodás és az összehangolt magatartás egyforma kezelése útján.

Szintén differenciáltan ítélandó meg a versenyjogi „kedvezmények” büntetőjogi alkalmazhatósága.

Ott, ahol a versenyjog kivételt ad a tilalom alól, – véleményem szerint – javasolható az, hogy a Btk. is deklarálja a helyzet kivételes jellegét.

- A Btk. nincs tekintettel a Tpv. szerinti egy vállalatcsoportozáshoz tartozásra. Ha a Btk.-ban írt magatartást a pályázat résztvevői követik el, és ők egy vállalatcsoportozáshoz tartoznak, akkor a büntetőjog és a versenyjog ellentétes következtetésre jut. Megítélésem szerint a Btk. indokolatlanul tekinti bűncselekménynek az egy vállalatcsoportozáshoz tartozók közötti magatartásokat.
- A Btk. nincs tekintettel a magatartás csekély jelentőségre, amire tekintettel a Tpv. mellőzi a tiltást és a szankcionálást.

A büntetőjog mint ultima ratio nem kellene, hogy olyan magatartásokat is bűncselekménynek minősítsen, amelyeket még a büntetőjognál tágabb körű tiltást alkalmazó a versenyjog sem tekint tilosnak. A versenykorlátozó megállapodások közül a legsúlyosabbak mérettől függetlenül tilosnak minősülnek a Tpv. szerint is. A Btk. olyan cselekményt is bűncselekménynek minősít, amit a Tpv. nem sorol a legsúlyosabb magatartások közé és nem tilt.

Az egy vállalatcsoportozáshoz tartozástól és a csekély jelentőségtől eltérően a versenyjog mentesülési rendszerének büntetőjogba való átültetésére mindaddig nincs szükség, amíg a Btk. 420. §-a meglehetősen szűken szabja meg a bűncselekmény kereteit.

A versenykorlátozó magatartásokkal szembeni büntetőjogi fellépést az Amerikai Egyesült Államokban sikeresnek ítélik, a vállalatvezetőkkel szemben kiszabható végrehajtható szabadságvesztéstől való félelemnek komoly visszatartó erőt tulajdonítanak. Az amerikai példa nyomán Európában is megfigyelhető volt egy – kevésbé eredményes – kriminalizációs tendencia.³² Egy európai konferencia alapján úgy tűnik, hogy a versenyjogászok a büntetőjogásznál nagyobb várakozással tekintettek a kriminalizációra.³³

koncessziós – keretében lehet elkövetni, míg a Tpv. által tiltott magatartás bármilyen pályázathoz, versenytárgyaláshoz kötődhet és nem csak pályázat keretében valósulhat meg.

32 GERENCSEÉR Ágnes: Büntetőjogi szankciók a versenyjogban, https://www.gvh.hu/data/cms1024125/print_4449_h.pdf

33 TÓTH Tihamér: Konferencia a büntetőjogi szankciók jövőjéről VERSENYTÜKÖR: A

A versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban bűncselekményi tényállásának értékelése ambivalens, a lehetséges következtetések szélsőségesen eltérőek lehetnek.³⁴

Vannak, akik – legalábbis a versenyjoggal összevetve – a büntetőjogi szabályozást kevésbé hatékonynak tekintik. A Btk. közel negyedszázada szabályozza a bűncselekményt, de kevés ügyben emeltek vádat, és nem alakult ki bírói gyakorlat. „A Gazdasági Versenyhivatal által eddig is milliárdos nagyságrendben kiszabott bírságaikra tekintettel tényleg hatékonyabb és biztosabb védelmet jelenthet-e a büntetőjog, mint a következetes és súlyos versenyjogi szankciók?” teszi fel a kérdést Tóth Mihály.³⁵

A témakörben megnyilatkozó büntetőjogászok másik csoportja megőrzendőnek tartja a Btk. 420. §-át, és csak kisebb változásokat tart indokoltnak. Sinku Pál szerint a Btk. szabályai megfelelnek a nemzetközi standardoknak, szorgalmazza viszont a polgári jogi igények megtérítését, és azt, hogy ismerjék el a közbeszerzés kiírójának a sértetti pozícióját.³⁶ A Btk. tényállás Kéryné Kaszás Ágnes Roxán szerint is alkalmas funkciójának betöltésére, ő a bátrabb, felkészültebb jogalkalmazást sürgeti.³⁷ Gula József³⁸ véleménye is az, hogy a bűncselekménnyé nyilvánítás helyes volt, és a kriminalizáció eddigi európai tapasztalatai nem indokolják a tényállás alkalmazási körének kiterjesztését.

Jómagam a legkisebbnek látszó csoporthoz csatlakoznék, többirányú jogszabályváltoztatást javasolva.

GAZDASÁGI VERSENYHIVATAL VERSENYKULTÚRA KÖZPONTJÁNAK LAPJA
2012: 1. 63-66.

34 MOLNÁR Erzsébet: A kartellmagatartások büntetőjogi szankcionálásának kriminálpolitikai vizsgálata, *Versenytükör*, (2019) 1, 36-37.

35 TÓTH Mihály: *Gazdasági bűncselekmények és bűnözés a rendszerváltozás éveiben*, Doktori Értekezés, 2007, 153.

36 SINKU Pál: *A kartellbűncselekmény in: A negyedik magyar büntetőkódex – régi és újabb vitakérdései* (szerk.: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde), Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – OKRI, 2017, 266.

37 KÉRYNÉ KASZÁS Ágnes Roxán: *Korlátok és lehetőségek, avagy a kartelltilalom büntetőjogi szabályozásának helye a magyar jogrendszerben*, Doktori értekezés, Pécs, 2013, 189.

38 GULA József: *„kartellbűncselekmény” Magyarországon Miskolci Jogi Szemle 2022. 5. szám, (3. különszám) 100-109.*

DEFAMATION AZ ANGOL NEMZETKÖZI MAGÁNJOGBAN

Nagy örömmel tettem eleget annak a felkérésnek, hogy egy tanulmánnyal én is járuljak hozzá a Domokos Andrea Professzor Asszony 60. születésnapjára tervezett ünnepi tanulmánykötethez. Problémát számomra legfeljebb csak a témaválasztás jelentett, mivel magánjogásként nem ígérkezett könnyű feladatnak olyan tanulmányt készíteni, amely kapcsolódik az Ünnepektől által képviselt és magas szinten művelt jogághoz, különösen annak fényében, hogy a büntetőjogot már egyetemi hallgatóként is igyekeztem inkább megúszeni, mint megtanulni, mint ahogy gyakorló ügyvédként is inkább a bíróságok büntető kollégiumi tárgyalótermeinek elkerülésén fáradoztam (és fáradozok) igen serényen.

Végül egy a korábbi kutatásaim során tapasztalt terminológiai dilemma sietett a segítségemre. Az angolszász nemzetközi magánjog tanulmányozása során találok össze a *defamation* jogintézményével, mely kifejezés legalkalmasabb magyar megfelelőjének akkor a „rágalmazást” találtam. Így aztán adta magát a megoldás: végtére is a rágalmazás a magyar jogban büntetőjogi kategória, mivel pedig az angol jogi megfelelője a magánjogba tartozó jogintézmény, amelyet ilyenformán a nemzetközi magánjog is szabályoz, máris megvan a frappáns kapcsolat az Ünnepektől!

A jelen tanulmány célja tehát, hogy a *defamation*, mint tipikusan angolszász jogintézmény nemzetközi magánjogi vonatkozásait áttekintse, terjedelmi okokból elsődlegesen az angol jogban kialakult szabályokra fókuszálva. Amint azt látni fogjuk, egy évszázados tradíciók szerint szabályozott, de számos modern vetülettel rendelkező jogintézményről van szó, amely napjainkban komoly kihívások elé állítja mind a nemzetközi magánjog tudományának a képviselőit, mind pedig a bírói gyakorlatot. A téma így mindenképpen megér egy alaposabb vizsgálatot, és tulajdonképpen hálával tartozom az Ünnepektől azért, hogy ezt a vizsgálatot elvégezhettem és az eredményt most az ünneplésben részt vevők és a tanulmánykötet más olvasói elé tárhatom.

1. A *defamation* fogalma az angol jogban

A *common law* jogrendszerekben *defamation* alatt általában egy adott személyre vonatkozó olyan hamis állítások közlését értik, amelyek sértik az illető jó hírnevét², a *defamation law* pedig azoknak a jogszabályoknak az összességét jelenti, amelyek egy adott országban az egyéneket megvédik a jó hírnevüknek ártó és kárt okozó hamis tényállításokkal

1 Egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magánjogi Tudományok Intézete, Európai Jogi és Nemzetközi Magánjogi Tanszék

2 *Defamation: „the act of communicating false statements about a person that injure the reputation of that person”*. (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/defamation>).

szemben³. Mindazonáltal a *defamation* pontos jogi definíciója országról országra változik. Egyes országokban a védelem nem feltétlenül korlátozódik csak a hamis állításokra, és helyenként az is előfordul, hogy a vonatkozó joganyag alkalmazása kiterjedhet olyan a jó hírnévnél elvontabb fogalmakra is, mint például a méltóság vagy a becsület.

A különböző *common law* jogrendszerekben a *defamation* két különböző formában valósulhat meg: írásban, nyomtatásban, online vagy a tömegmédiában (*libel*) és beszédben (*slander*). Mivel a nyomtatott szó értelemszerűen nagyobb hatókörben terjed, mint a kimondott, a két típus közül az első számít komolyabb jogsértésnek. Ebből a szempontból ugyancsak fontos azt megjegyezni, hogy a tömegmédiá modern eszközein (rádió, televízió) keresztül megvalósított jogsértő cselekmények, még ha szóbeliek is, a *libel* kategóriájába tartoznak⁴.

Ezen kívül a *defamation* a jogban megjelenhet magánjogi jogsértésként (*tort*), vagy bűncselekményként is, de olyan ország is akad, amelyben ezt a jogintézményt mindkét említett jogág szabályozza. Mindazonáltal a nemzetközi tendencia azt mutatja, hogy a jogintézmény büntetőjogi szabályozása visszaszorulóban van, mivel egyre inkább a kifejezés szabadságának nem igazolható korlátjának tartják⁵.

A jogintézményre vonatkozó anyagi jogi szabályok részletes tárgyalása nem képezi ennek az írásnak a tárgyát. Talán annyit azonban mégis érdemes megjegyezni, hogy az angolszász jogok ezt a jogintézményt alapvetően magánjogi jogintézményként kezelik, és a szabályozás részben törvényi szabályokon, részben pedig a bírói gyakorlaton alapszik. *Defamation Act* létezik Új-Zélandon, Írországbán, Ausztráliában és Kanadában is (e két országban tagállami, illetőleg tartományi szinten), az Egyesült Királyságban pedig több önálló törvény is szabályozza ezt a területet⁶. Ha valahol van is példa a jogintézmény büntetőjogi szabályozására, ilyen ügyek csak elenyésző számban kerülnek a büntetőbíróságok elé⁷.

A *defamation* nem feleltethető meg egyértelműen és teljes mértékben a magyar jog egyetlen jogintézményének sem. A Ptk. által a személyiségi jogok különös sérelmei között nevesített „a becsület és jóhírnév megsértése”⁸ ennél tágabb fogalomnak tűnik, és

3 Daniel SIMONS: *Defamation ABC – A Simple Introduction to Key Concepts of Defamation Law*, Article 19, London, 2006, 1. old.

4 Simons: 5. old.

5 Simons: 6. old.

6 *Libel Act 1843* (Chapter 96 6 and 7 Vict), *Defamation Act 1952* (15 & 16 Geo. 6 & 1 Eliz. 2), *Defamation Act 1996* (Chapter 31), *Defamation Act 2013* (Chapter 26).

7 *Libel and Insult Laws: A Matrix on Where We Stand and What We Would Like to Achieve A comprehensive database on criminal and civil defamation provisions and court practices in the OSCE region* – Vienna, 2005. Az Egyesült Királyságban a *defamation* büntetőjogi tényállását a *Coroners and Justice Act 2009* (c. 25) 73. szakasza, Írországbán a 2009. évi *Defamation Act* 35. szakasza törölte el, Új-Zélandon pedig az 1992-ben elfogadott *Defamation Act* alapján 1993 óta nincs ilyen büntetőjogi tényállás. Ausztráliában és Kanadában a Büntető Törvénykönyv rendelkezik a jogintézmény büntetőjogi tényállásáról, az Egyesült Államokban pedig 17 tagállamban található büntetőjogi szabályozást.

8 Ptk. 2:43.§ d) pontja

a cselekmény lehetséges tartalmi elemeit cizelláló Ptk. 2:45.§ is csak példálózó jelleggel említi meg „*a más személy társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolására alkalmas, kifejezőmódjában indokolatlanul bántó véleménynyilvánítást*”, mint a becsület megsértését, illetve a jóhírnév megsértéseként azt az esetet, „*ha valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő, valótlan tényt állít vagy híresztel, vagy valós tényt hamis színben tüntet fel*”.

Nyilvánvalóan zavaró, hogy a Ptk. Nemzeti Jogszabálytárban elérhető angol verziója a *defamation* kifejezést a Ptk. 2:45.§ (1) bekezdésében a becsület megsértésének felelteti meg, a (2) bekezdésben a jóhírnév megsértése viszont a „*violation of good reputation*” fordítást kapta⁹. Tovább fokozza a terminológiai zavart, hogy a Btk. kormányzati portálon található angol verziója a rágalalmazást fordítja ezzel a kifejezéssel, míg a becsületsértésre a „*slander*” szót használja¹⁰. A rágalalmazásra ugyanezt a fordítást találjuk a Nemzeti Jogtár angol verziójában is, ott azonban a becsületsértés angol megfelelője az „*insult*”¹¹.

Talán akkor állunk a legközelebb az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy a *defamation* a magyar jogban „a becsület és jóhírnév megsértése” tényállásának a Ptk.-ban szabályozott olyan eseteit jelenti, amikor a cselekmény egy adott személyre vonatkozó, az illető jó hírnevét vagy becsületét sértő állítások írásban vagy szóban való közlésében testesül meg, ugyanakkor viszont egyszerre látszik lefedni a Btk.-ban szabályozott „rágalmazás” és „becsületsértés” tényállásait, ez utóbbi tettelegességgel elkövetett változatát kivéve.

A szerzőnek ezen a ponton kell visszautalni a bevezetőben leírtakra és bevallani, hogy két korábbi, az angolszász nemzetközi magánjog bizonyos aspektusait vizsgáló írásában a *defamation* kifejezést rágalmazásnak fordította annak ellenére, hogy természetesen tisztában volt e fogalom alapvetően büntetőjogi jellegével. Mentségére szolgáljon, hogy akkor úgy gondolta, hogy tartalmilag talán ez adja vissza a leginkább a jogintézmény lényegét a jogági rendszertani helytől függetlenül és e megfeleltetéssel egyébként sem volt egyedül: E korábbi írásokban a kérdésnek nem volt komolyabb jelentősége azon túl, hogy egyszerűen – lehetőleg egyszavas - „nevet kellett adni” egy angolszász jogintézménynek. Ebben az írásban azonban, ahol éppen ezt a jogintézményt állítjuk a fókuszba, a fordítási pontatlanságokból eredő gordiuszi csomó elvágása érdekében indokoltnak látszik legalább megpróbálkozni egy találébb magyar fordítással. Ennek szellemében a továbbiakban – élve a szerzői szabadsággal - a kifejezés magyar megfelelőjeként a „rosszhírkeltés” kifejezést vesszük használatba, az olvasóra bízva annak eldöntését, hogy ez elég frappáns választás volt-e vagy sem.

A rosszhírkeltéssel kapcsolatos jogvitáknak két fontos nemzetközi magánjogi aspektusa van, az egyik a joghatóság (*jurisdiction*), a másik pedig az alkalmazandó jog meghatározása (*choice of law*), ezért a továbbiakban e kérdéseket célszerű külön is megvizsgálni.

9 <https://njt.hu/jogszabaly/en/2013-5-00-00> . A Ptk. 2:45.§ (1) bekezdésének angol verziója így szól: „*Defamation means in particular expressing an opinion in a way that is capable of adversely affecting society's perception of another person and is unduly insulting in its formulation*”.

10 https://thb.kormany.hu/download/a/46/11000/Btk_EN.pdf

11 <https://njt.hu/jogszabaly/en/2012-100-00-00>

2. Joghatósági szabályok az angol nemzetközi magánjogban

Ami a joghatóságot illeti, az angol jog szerint az angol bíróságokhoz minden további nélkül kereset nyújtható be olyan személyek ellen, akik Angliában rendelkeznek lakóhellyel (*domicile*). Angliai lakóhely hiányában a joghatóságot megalapozhatja továbbá az alperes ideiglenes – bármilyen rövid ideig tartó - angolai tartózkodása is, feltéve, hogy a keresetet ez alatt az idő alatt sikerül neki kézbesíteni¹², illetőleg az alperes angolai tartózkodásának a hiányában is fennáll a joghatóság, ha az angol perjogi szabályok¹³ lehetővé teszik a bíróság számára az Anglián kívülre történő kézbesítés engedélyezését. Ilyen eset például az, ha a kereset *tort* ügyben kerül benyújtásra: a keresetnek a joghatósági területen kívüli alperes számára történő kézbesítése akkor engedélyezhető, ha

„(a) a kár a joghatósági területen belül következett be vagy fog bekövetkezni;

(b) az elszenvedett vagy bekövetkező kár a joghatósági területen belül elkövetett vagy valószínűleg ott elkövetett cselekmény eredménye; vagy

(c) az igényre Anglia és Wales joga az irányadó”¹⁴.

Értelemszerűen ebbe a körbe tartoznak a *defamation* keresetek is, azzal a kiegészítéssel, hogy ha a jogsértés több országban is megvalósult (pl., ha a jogsértő állításokat tartalmazó kiadvány különböző országokban is megjelent), a joghatóság csak az Angliára eső rész tekintetében áll meg¹⁵. A bírói gyakorlat mindamelllett azt mutatja, hogy ha ez a bizonyos Angliára eső rész csak minimális, helye lehet az eljárás megszüntetésének a visszaélésszerű pervitel (*abuse of procedure*) miatt. Legalábbis erre a következtetésre jutott a *Royal Courts of Justice a Jameel (Yousef) v Dow Jones & Co Inc.* ügyben¹⁶, amelynek tényállása szerint az alperes közzétett egy cikket a Wall Street Journal online kiadásában benne egy linkkel az úgynevezett „Golden Chain” dokumentumhoz. Ez a dokumentum egy névjegyzéket tartalmazott, amelyen szerepelt a felperes neve is. A felperes engedélyt kapott a per megindítására és az alperes joghatóságon kívüli idézésére, arra hivatkozva, hogy Angliában az online kiadásnak több mint 5000 előfizetője volt. Az alperes nem nyújtott be joghatósági kifogást, de később arra hivatkozással kérte az eljárás megszüntetését, hogy Angliában bizonyíthatóan csak 5 személy férhetett hozzá az íráshoz. Az elsőfokú bíróság elutasította az alperes kérelmét, aki a döntés ellen fellebbezést nyújtott be és a másodfokú bíróság neki adott igazat, rámutatva arra, hogy a jogsértés a fenti körülmények között csak csekély mértékű kárt okozhatott, ami nem áll arányban az eljárás költségeivel.

12 Paul TORREMANS szerk.: Cheshire, North & Fawcett: Private International Law 15. kiadás, Oxford University Press, Oxford, 2017, 325. old.

13 Lásd a *Civil Procedure Rules - 1998* No. 3132 (L.17) 6:33 és 6:36. cikkeit, valamint a kapcsolódó *Practice Direction 6B* rendelkezéseit!

14 *Practice Direction 6B* 3(1)(9) szabálya

15 Trevor C. HARTLEY: „Libel tourism” and conflict of laws – International and Comparative Law Quarterly, 59 (01) pp. 25-38. -Az LSE Research Online oldalról (<http://eprints.lse.ac.uk>) letöltött verzió 7. old.

16 [2005] QB 946; [2005] 2 WLR 1614 (CA)

Az angol perjogban a joghatósági szabályokon kívül az angliai pereskedés akadályá lehet a *forum non conveniens* doktrína érvényesülése is. E doktrína lényege, hogy az angol bíróságok megállíthatják az eljárást (*stay of proceedings*), ha megállapítják, hogy egy másik ország bíróságai alkalmasabbak a jogvita elbírálására¹⁷. Mindazonáltal, mivel a bíróságok az Angliában megvalósult jogsértések esetén eleve figyelmen kívül hagyják a más országban megvalósult jogsértéseket, a végeredmény általában az, hogy az angol bíróságokat tekintik az ügy elbírálására legalkalmasabb fórumnak¹⁸.

Erre remek példa a *Berezovsky v Michaels* ügyben a Lordok Háza által hozott döntés¹⁹. A tényállás szerint a Forbes 1996. december 30. napján megjelent száma a felpereseket, Borisz Berezovszkijt és Nyikolaj Gluskovot „felhőborító léptékű bűnözőknek” minősítette. A roszhírkeltési per a lap főszerkesztője, James Michaels ellen indult meg. A Forbes megjelenési számai túlnyomórészt az Egyesült Államokhoz és Kanadához kötődtek (785.000 fölött), míg az Egyesült Királyságban ez az adat 1.900 volt. A felek között egyetértés volt abban, hogy ez utóbbi adat alapján a kifogásolt lapszám az Egyesült Királyságban mintegy 6.000 olvasóhoz juthatott el. Az elsőfokú bíróság úgy ítélte meg, hogy a felperesek kapcsolata Angliával „gyenge” és ezért megállította az eljárást. A *Court of Appeal* azonban ellentétes véleményt fogalmazott meg, a fenti számadatot jelentősnek minősítette és megállapította, hogy a felperesek kapcsolata Angliával elég erős a joghatóság megállapításához és jogos érdekük fűződik a reputációjuk megvédéséhez. A Lordok Háza végül ezt a másodfokú döntést erősítette meg.

Az eddig tárgyalt joghatósági szabályok alapján nem véletlen, hogy a 21. század elején az angol bíróságok óriási hírnevet szereztek maguknak, mint a *forum shopping* potenciális célpontjai. Ez a jelenség a „*libel tourism*” elnevezéssel került be a köztudatba²⁰. Az angol bíróságok választását ugyanakkor nemcsak a joghatósági szabályok, hanem az a körülmény is segítette, hogy az angol nemzetközi magánjognak az alkalmazandó jog meghatározására vonatkozó szabályai rendszerint az igen felperes-párti angol jog alkalmazásához vezetnek. Itt az ideje tehát, hogy megvizsgáljuk ezeket a szabályokat is.

3. Az alkalmazandó jog meghatározása történeti megközelítésben

Abból fakadóan, hogy a *common law* rendszerében a roszhírkeltés a magánjogi vétkes károkozások (*torts*) egyik fajtáját képezi, az ilyen nemzetközi elemet tartalmazó tényállásokra irányadó jog meghatározására vonatkozó szabályok az angol jogban sokáig teljes mértékben a *torts* bírói gyakorlat által kialakított *általános* szabályai voltak.

A magánjogi vétkes károkozások nemzetközi magánjogi tényállássá válásához arra

17 A téma részletes feldolgozását lásd: MOLNÁR István János: A *forum non conveniens* doktrína a *common law* országok nemzetközi magánjogában (Európai Jog 2013. január – 13. évfolyam 1. szám) 1-12. oldal

18 Hartley: 7. old.

19 [2000] 1 WLR 1004; [2000] 2 All ER 986 (HL)

20 Torremans: 353. old.

volt szükség, hogy az elkövetés helye (*locus delicti commissi*) külföldön legyen. Az Angliában megvalósult tényállások esetében így a külföldi jog alkalmazásának a kérdése fel sem merült, a bíróságok aggálytalanul alkalmazták a *lex forit*, azaz az angol *common law* szabályait. A külföldön elkövetett jogsértésekre való hivatkozással történő perindításnak pedig hosszú ideig eljárásjogi akadálya volt, mivel a bíróságoknak az ilyen ügyekre egyáltalán nem volt joghatósága²¹.

Ez a helyzet akkor változott meg érdemben, amikor az angol jogban megjelent az egy meghatározott földrajzi helyhez kötődő és ott perelhető *local actions* és a *transitory actions* közötti különbségtétel, mely utóbbiak a perlést a cselekmény megvalósulásának a helyszínétől függetlenül az alperes személye feletti joghatóság alapján engedték meg. Mindez azonban még mindig csak a perindítás lehetőségét teremtette meg, és nem következett belőle automatikusan a külföldi jog alkalmazása. Ilyen esetekben a jogászok briliáns megoldásokkal kreáltak belföldi tényállásokat a külföldön megvalósult tények ellenére: a felperes megnevezhette a lényeges tények megvalósulásának valódi színhelyét („a franciaországi Párizs városában”), hogy majd hozzátegye: „azaz St. Mary le Bow egyházközségben Chief kerületben”. „Mondanunk sem kell, hogy az alperes számára tilos volt megkérdőjelezni ennek az állításnak a valóságtartalmát.”²²

Ennek a fikciónak a működését remekül illusztrálja a *King's Bench Court* által 1774-ben a *Mostyn v Fabrigas*²³ ügyben hozott döntés. Anthony Fabrigas az abban az időben brit fennhatóság alatt álló Minorca szigetének lakója volt, akit John Mostyn, a sziget akkori kormányzója börtönbe vetett. Mivel Minorcán pert indítani csak a kormányzó engedélyével lehetett volna, Fabrigas a jogtalan bebörtönzés miatt londoni bíróság előtt perelt és a bíróság meg is ítélte a számára 3000 font kártérítést. Mostyn természetesen fellebbezett arra hivatkozva, hogy az eljáró bíróság csak londoni lakosok által benyújtott keresetek alapján járhat el. Lord Mansfield bíró azonban ezt az érvelést nem fogadta el és megállapította, hogy Minorca – legalábbis a konkrét kereset szempontjából – London részének tekintendő. A bíróság joghatósága ezzel megalapozottá vált, a kereseti igényre nézve pedig a bíróság alkalmazhatta a fórum jogát, azaz az angol jogot.

Mindazonáltal a 19. század második felére az angol bíróságok előtt perelt, külföldön megvalósult jogsértések elbírálására vonatkozóan egy rendkívül ellentmondásos gyakorlat alakult ki, amely már érezte ugyan a *lex loci delicti commissi* fontosságát, de nem volt képes teljes mértékben elszakadni a *lex fori* alkalmazásától sem. A bíróságok által alkalmazott megoldás a két kapcsolóelv „bensőséges egybeolvasztása” volt, amely megkívánta, hogy a bíróság ne csak saját jogának jogpolitikai indokaira legyen tekintettel, hanem vegye figyelembe az érintett külföldi jog vonatkozó szabályozási környezetét is²⁴.

21 BURIÁN László: A deliktuális felelősség a nemzetközi magánjogban – Kandidátusi értekezés, Budapest, 1989. 98. oldal.

22 Moffat HANCOCK: Torts in the Conflict of Laws. University of Michigan Press, Ann Arbor, 1942, 2. old.

23 (1774) 1 Cowp 161, [1775-1802] All ER Rep 266

24 Peter M. NORTH – James J. FAWCETT: Cheshire and North Private International Law, Butterworths, London, 1987, 519. old.

Ezt az ellentmondásos gyakorlatot szorította határozott elvek közé a bírói gyakorlat az 1870-ben, a *Phillips v Eyre* ügyben²⁵ hozott döntésben.

Ennek az ügynek a *Mostyn v Fabregas* ügyéhez nagyon hasonló tényállása szerint *Edward John Eyre, Jamaica* akkori brit kormányzója a szigeten 1985-ben kirobbant lázadás leverése során börtönbe vetette a felperest, Alexander Phillipset. Phillips Angliában nyújtott be kártérítési keresetet a volt kormányzóval szemben. A kormányzó azzal védekezett, hogy a lázadással kapcsolatos intézkedéseit utólag a királynő által szentesített helyi felmentvény törvény legalizálta, így ő nem vonható felelősségre. A felperes cselekménye ilyenformán ugyan a *lex fori* szerint jogellenes volt, a *lex loci actus* szerint viszont nem. A felperes keresetét az elsőfokú bíróság után a másodfokon eljáró *Exchequer Chamber* is elutasította. *Willes* bíró ez utóbbi ítéletében a külföldön elkövetett deliktumok angol bíróságok előtti perelhetőségét két feltétel egyidejű megvalósulásához kötötte: a cselekménynek az angol jog szerint perelhetőnek (*actionable*) kell lennie és nem lehet igazolható (*justifiable*) az elkövetés helyének joga szerint sem, márpedig – érvelt a bíró – a jelen esetben ez utóbbi feltétel nem állt fenn.

Témánk szempontjából fontos adalék, hogy ennek a szabálynak egy „nyúlánya” a későbbiekben éppen egy olyan ügyben keletkezett, amelynek a tényállását egy írásban elkövetett rosszhírkeltés (*libel*) képezte. A *Machado v Fontes* ügyben²⁶ a felperes egy az alperes által Braziliában írott röpiratban leírt állításokat kifogásolva nyújtott be kártérítési keresetet. Az alperes vitatta magát a jogsértés tényét is, valamint azzal védekezett, hogy a röpirat megjelentetésének a helyén ilyen ügyben polgári kártérítési kereset benyújtására nincs lehetőség. Mivel pedig a *lex loci actus* helyén hiányzik a perelhetőség, – érvelt az alperes – Angliában sem indítható meg ilyen per. Az első fokon eljáró bíróság el is fogadta ezt a kifogást, az ügy pedig a felperes fellebbezése folytán eljáró *Court of Appeal* elé került. A felperes arra hivatkozott, hogy bár a cselekmény ott kétségtelenül nem képezheti polgári jogi kereset tárgyát, mégsem „ártatlan cselekedet” Braziliában, mivel köztörvényes bűncselekménynek számít. A kifogás így szerinte alaptalan volt, mert nem valósul meg az „igazolhatóság” követelménye. A *Court of Appeal* elfogadva ezt az érvelést helyt adott a fellebbezésnek.

A szabályt aztán a Lordok Háza a *Boys v Chaplin* ügyben²⁷ alakította tovább. A per felperese és alperese Máltán teljesítettek szolgálatot a brit Királyi Haditengerészetnél. Mindketten szolgálaton kívül voltak, amikor az alperes a gépkocsijával összeütközött egy motorkerékpárral, amelyen a felperes utazott. A balesetben, amit általa is elismerten az alperes gondatlansága okozott, a felperes súlyos és maradandó sérüléseket szenvedett. Mivel a baleset után mindkét fél visszatért Angliába, a kereset benyújtására is Angliában került sor. A máltai jog (a *lex loci delicti commissi*) szerint a felperes csak a vagyoni kárainak a megtérítését követelhetette, az angol jog szerint azonban ezen felül fájdalomdíjra is igényt tarthatott. Az elsőfokú bíróság az angol jog alapján állapította meg a felperesnek járó kártérítést, és az ítéletet helyben hagyta mind a másodfokú bíróság, mind pedig a *House*

25 (1870) LR 6 QB 1 at 18-19

26 [1897] 2 QB 231

27 [1971] AC 356

of Lords. A korábbi precedensen a bíróságok két dolgot változtattak: egyrészt a korábbi szabály második fordulatában is a perelhetőség került a „nem igazolhatóság” feltétel helyébe, azaz, hogy a cselekménynek perelhetőnek kell lennie a fórum joga és az elkövetés helyének a joga szerint is (*double actionability*), még hozzá magánjogi kereset alapján²⁸. A formula kiegészült továbbá egy harmadik elemmel is, amely szerint a felek közötti kapcsolatból kiindulva annak az országnak a joga lesz az alkalmazandó, amelyik a per tárgyával és a felekkel a legjelentősebb kapcsolatban (*the most significant relationship*) van. Ennek az új szabálynak az alapján pedig, bár a jogsértő cselekményt külföldön követték el, az érintett felek közös angliai illetősége okán a jogvita az angol jog alapján volt elbírállható.

A Titkos Tanács (*Privy Council*) a *Red Sea Insurance Co Ltd v Bouygues SA* ügyben²⁹ tette a fenti szabályt általánossá. A Hongkongi Fellebbviteli Bíróság (*Court of Appeal of Hong Kong*) ítélete elleni fellebbezés folytán a Titkos Takács elé került ügy tényállása szerint a Bouygues SA, kilenc felperestársával együtt egy szaúd-arábiai építkezéssel kapcsolatos biztosítási kötvény alapján nyújtott be kártérítési igényt a Red Sea Insurance Co Ltd.-vel szemben, amely egy Hongkongban bejegyzett biztosítótársaság volt, de a központi irodája Szaúd-Arábiában volt megtalálható. Az alperes a perben viszontkeresetet terjesztett elő, amelyben azt állította, hogy a kár az egyik felperestárs, a PCG által szállított hibás beton épületegységek miatt következett be, és ha a biztosító egyáltalán felelősséggel tartozna, a szubrogációs szabály alapján akkor is megtérítési igényt támaszthatna a PCG-vel szemben a többi felperesnek fizetett kártérítés miatt. A PCG kérte ennek a viszontkeresetnek az elutasítását. Az alperes ezt követően módosított a védekezésén és arra hivatkozott, hogy a közte és a PCG közötti jogviszonyra Szaúd-Arábia joga az irányadó, márpedig a szaúd-arábiai törvények értelmében neki közvetlen kereshetőségi joga van a PCG-vel szemben. A viszontkeresetet azonban mind az elsőfokú, mind pedig a másodfokú hongkongi bíróság elutasította, lényegében arra hivatkozással, hogy a hongkongi jog szerint szubrogációnak csak akkor van helye, ha a biztosító a károsult részére már teljesítette a kifizetést, ami a jelen esetben még nem történt meg, így hiába biztosítana esetleg a szaúdi jog a jogellenes károkozás miatt kereshetőségi jogot az alperesnek (ami még bizonyítást igényel), nem teljesül a dupla perelhetőség feltétele. A felperes ezt követően fordult a Titkos Tanácshoz. A legfőbb bírói testület döntését Lord Slynn of Hadley fogalmazta meg. Miután megvizsgálta az ügy körülményeit, Lord Slynn úgy ítélte meg, hogy a *Boys v Chaplin* precedensében rögzített dupla perelhetőségi követelmény alóli „rugalmas kivétel” nem csak a *lex fori* javára alkalmazható, hanem a *lex loci delicti commissi* javára is. Mivel pedig a jelen ügyben a tények túlnyomórészt Szaúd-Arábiával voltak összefüggésben, szerinte a szaúd-arábiai jog alkalmazása volt indokolt.

Összegezve az eddig leírtakat, jól látható, hogy az angol jognak a külföldi jogellenes károkozásra alkalmazandó szabálya eljárási és jogi kollíziós jellegű is egyben: a kereseti kérelem sikere egyszerre függ a cselekmény perelhetőségétől és a rugalmassági szabály alapján kiválasztott anyagi jog rendelkezéseitől.

28 *Boys v Chaplin* 383. old.

29 [1995] 1 AC 190

4. A deliktuális felelősségre vonatkozó szabályozás reformja és a Róma II Rendelet

Az előző részben ismertetett *common law* szabályok általánosságban történő alkalmazásában az angol jogban az 1995. évi *Private International Law (Miscellaneous Provisions) Act*³⁰ eredményezett mélyreható változást. A törvény ugyanis a tradicionális szabályt általában eltörölte³¹ és helyette új, törvényi kapcsolóelvet vezetett be. A főszabály innentől fogva – bizonyos kivételekkel - a *lex loci delicti* lett, azaz a törvény annak az országnak a jogát rendelte alkalmazni, ahol a károkozó esemény bekövetkezett³². Mindazonáltal a törvény hatálya nem terjedt ki a rosszhírkeltésre³³, ami azt eredményezte, hogy az ilyen tényállásokra továbbra is a fentebb ismertetett tradicionális szabály maradt érvényben.

A jogintézmény kivételes helyzetét nem érintette a Róma II Rendelet hatályba lépése sem, amelynek 1. cikk (2) bekezdés g) pontja kifejezetten kivette az ilyen természetű szerződésen kívüli kötelmeket a rendelet hatálya alól. A rendelet magyar szövege szerint a rendelet hatálya alól így kivételt képeznek „a magánélet és a személyiségi jogok – többek között a jó hírnév – megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyok”³⁴. (Annyit itt még érdemes zárójelben megjegyezni, hogy a rendelet tervezetével kapcsolatos javaslatnak az Európai Parlament általi tárgyalása még szerepelt egy kapcsolóelv meghatározásának az igénye a rosszhírkeltésre vonatkozóan is, a tagállamok azonban annyira megosztottak voltak a *lex loci damni* és a *lex loci delicti commissi* (a nyilvánosságra hozatal helye) alkalmazása tekintetében, hogy a jogalkotók végül – az ír és a svéd álláspontot elfogadva – ennek a területnek a rendelet hatálya alóli kivonása mellett döntöttek³⁵.)

Fontos adalék, hogy a Róma II Rendelet szabályai a Brexitet követően is alkalmazandók maradtak az Egyesült Királyságban, miután egy 2019-ben elfogadott rendelet rendelkezett azok hatályban tartásáról³⁶. Ez azonban a *defamation* nemzetközi magánjogi szabályozására ugyancsak nem volt befolyással.

Összegezve az e fejezetben leírtakat, a rosszhírkeltéssel kapcsolatos keresetek kivételként történő kezelésének eredményeképpen azok esetében továbbra is a *common law* hagyományos jogi kollíziós szabályai maradtak alkalmazandók. A kivételt a hivatalos

30 1995 c 42 - *An Act to make provision about interest on judgment debts and arbitral awards expressed in a currency other than sterling; to make further provision as to marriages entered into by unmarried persons under a law which permits polygamy; to make provision for choice of law rules in tort and delict; and for connected purposes.*

31 *Private International Law (Miscellaneous Provisions) Act* 1995 10. cikk.

32 *Private International Law (Miscellaneous Provisions) Act* 1995 11. cikk (1) bekezdés.

33 Lásd a *Private International Law (Miscellaneous Provisions) Act* 1995 9. szakasz (3) bekezdését, 10. és 13. szakaszait.

34 Az angol változatban: „*non-contractual obligations arising out of violations of privacy and rights relating to personality, including defamation*”.

35 Aaron WARSHAW: *Uncertainty from Abroad: Rome II and the Choice of Law for Defamation Claims*, *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 32, Issue 1, 2006, 299-300. old.

36 *The Law Applicable to Contractual Obligations and Non-Contractual Obligations (Amendment etc.) (EU Exit) Regulations* 2019 (2019 No. 834).

indoklás szerint az a félelem motiválta, hogy a *lex fori* szerinti perelhetőség feltételének az eltörlésével a véleménynyilvánítás szabadsága és különösen annak sajtóban való érvényesülése sérülne, ami lehetővé tenné „erősen kétes, spekulatív *libel* keresetek külföldről történő benyújtását brit újságokkal szemben”³⁷.

5. A rosszhírkeltés esetében jelenleg érvényesülő jogi kollíziós szabályok

A jelenleg érvényesülő szabályok tárgyalása során elsőként az Angliában megvalósult tényállások esetében fennálló helyzetet kell megvizsgálnunk.

Ahogy arra korábban már utaltunk, az Angliában megvalósult tényállások esetében az esetjog egyértelmű szabályt fogalmazott meg, mégpedig azt, hogy az ilyen jogsértésekre az angol bíróságok az angol jogot alkalmazzák. A *Szalatnay-Stacho v Fink* ügy³⁸ tényállása szerint az alperes, Karel Fink, aki a csehszlovák kormány tisztségviselőjeként a második világháború alatt Angliában élt száműzetésben, Csehszlovákia szintén Angliában tartózkodó elnöke részére olyan dokumentumokat juttatott el, amelyek hivatali kötelezettségmulasztással vádolták meg a felperest, Dr. Benjamin Szalatnay-Stachót, aki akkor Egyiptomban járt el csehszlovák miniszterként. Az Angliában nyilvánosságra hozott dokumentumok nyilvánvalóan sértőek voltak a felperesre nézve. A cseh jog szerint a dokumentumokhoz azok jellege miatt korlátlan mentesség (*absolutely privilege*) kapcsolódott, az angol jog szerint viszont az alperes csak minősített mentességre (*qualified privilege*) hivatkozhatott, ami nem zárta ki kategorikusan a perelhetőséget, de kifogásként felhozható volt, ha az alperes jóhiszeműen, rosszindulat nélkül járt el hivatali kötelezettségét teljesítve. A *Court of Appeal* úgy foglalt állást, hogy az Angliában elkövetett cselekményre az angol jogot kell alkalmazni, és hogy a csehszlovák jognak az ügyben semmilyen relevanciája sincs. Az angol jogban biztosított minősített mentességre való hivatkozást pedig a bíróság elfogadta és a keresetet elutasította.

Érdemes azonban felhívni a figyelmet arra, hogy ez az ügy még azelőtt került a bíróságok elé, hogy a külföldön elkövetett cselekményekre alkalmazott dupla perelhetőségi szabályhoz a *Boys v Chaplin* precedens a rugalmas kivételt hozzákapcsolta volna. Bár az elmélet szerint erőteljesen kérdéses, hogy a rugalmas kivétel szabálya az Angliában elkövetett cselekmények vonatkozásában is alkalmazható lenne³⁹, a jogellenes károkozásra vonatkozó nemzetközi magánjogi szabályokat 1984-ben vizsgáló *Law Commission* a Fink-ügyet kifejezetten ilyen esetnek minősítette: a felek szoros személyes kapcsolata Csehszlovákiával a Bizottság szerint esetleg igazolhatta volna a cseh jog alkalmazását⁴⁰.

Ami a külföldön megvalósult tényállásokat illeti, a *double actionability* általános szabálya (ami tehát megkívánja a perelhetőséget mind a *lex fori*, mind pedig a *lex loci*

37 Christopher G.J. MORSE: Torts in Private International Law: A New Statutory Framework – The International and Comparative Law Quarterly, Oct. 1996, Vol. 45., No. 4 (Oct., 1996), 891. old.

38 [1947] KB 1

39 Torremans: 886. old.

40 *The Law Commission Working Paper No. 87 and The Scottish Law Commission Consultative Memorandum No. 62 Private International Law Choice of Law in Tort and Delict* – Her Majesty's Stationery Office, London, 1984 5.91. pont, 212-213. old.

delicti commissi szerint) töretlenül érvényesül. A felperesnek tehát mindenekelőtt ezt a kettős akadályt kell leküzdenie, hiszen igazolnia kell, hogy a perelhetőség lehetősége mindkét jog szerint fennáll. Ehhez kapcsolódik aztán még a legjelentősebb kapcsolat elvének rugalmas alkalmazásából eredő bizonytalanság.

A dupla perelhetőség elvéből fakadóan ugyanakkor az alperesnek még olyan esetben is lehetősége van az angol jog által biztosított védekezők valamelyikét felhozni, ha a cselekmény külföldön valósult meg, és ha az adott védekezést az elkövetési hely országának az anyagi joga nem ismeri⁴¹. Ezzel szemben viszont hiába biztosít az angol jog egy adott ügyben perelhetőséget, a kereset elutasításra kerülhet, ha az elkövetés helyének a joga szerint a perelhetőség lehetősége nem áll fenn.

A dupla perelhetőségi szabály és a rugalmas kivételre vonatkozó szabály együttes alkalmazását jól illusztrálja a *Church of Scientology of California v Metropolitan Police Comr* ügyben hozott döntés⁴². Ebben az ügyben a kereset egy a Szcientológia Egyház tevékenységéről az angol rendőrség által 1969-ben készített jelentésben megfogalmazott állításokkal volt kapcsolatos, mely jelentés elküldésre került – többek között - a német rendőrség részére is. Az egyház, amely az Egyesült Királyságban is működött, a keresetet Angliában nyújtotta be az angol rendőrséggel szemben a jelentés Németországba küldése miatt. A perelhetőség mind a német, mind pedig az angol jog szerint fennállt, így a kereset tárgyalásra alkalmas volt. A bíróság megállapította, hogy az elkövetés helye Németország volt, ami a német jog alkalmazását vetítette előre. Volt azonban egy olyan körülmény, amely a rugalmas kiegészítő szabály alkalmazásához vezetett, mégpedig az, hogy mindkét fél – az elkövetés helyétől eltérő – azonos országban (az Egyesült Királyságban) rendelkezett illetőséggel (*domicile*), így a jogvita az angol jog alapján volt eldönthető.

A roszhírkeltési ügyekben kiemelkedő fontosságú az elkövetés helyének a meghatározása. A szóban elkövetett jogsértéseknél (*slander*) ez a gyakorlatban nem okozhat problémát, eltekintve mondjuk az olyan erősen teoretikus esetektől, mint amikor az elkövető a jogsértő kijelentéseket a határon átkiabálva, a határ túoldalán tartózkodó személyek irányában teszi meg. Nyilvánvalóan ez az oka annak, hogy az angolszász nemzetközi magánjog jogirodalmában tárgyalat jogesetei között *slander* ügyben hozott döntéssel nemigen találkozhatunk.

Az írásban elkövetett jogsértés (*libel*) esetén az angolszász jogi terminológiában az az alapvető szabály érvényesül, hogy az elkövetés helye az a hely, ahol az írás „publikációja” (*publication*) megvalósul, azaz ahol az a nyilvánosság számára elérhetővé válik. Hogy pontosan mit kell „publikáció” alatt érteni, a *Bata v Bata* esetben⁴³ hozott ítélet mutatja meg. Az ügy tényállása szerint az alperes Zürichben írta azokat a felperesre vonatkozó jogsértő állításokat tartalmazó leveleket, amelyeket különböző londoni címekre küldött el. Az alperes érvelése szerint az elkövetés helye Svájc volt, ahol a leveleket megírták, így az angol bíróság a joghatóság hiányára tekintettel nem volt jogosult az alperest külföldről maga elé idézni. A *Court of Appeal* viszont úgy vélte, hogy mivel a *libel* lényegi és befejező

41 Torremans: 885. old.

42 (1979) 120 Sol Jo 690

43 [1948] WN 366; 92 Sol Jo 574

elemét a nyilvánosságra kerülés képezi, annak van jelentősége, hogy a jogsértő állítások hol válnak a nyilvánosság számára elérhetővé. A jelen esetben pedig az elkövetés helye az a hely, ahol a címzettek számára a levelet kézbesítették, ez pedig Angliában történt meg. Hasonló eredményre jutott a bíróság a *Kroch v Rossel et Cie* ügyben⁴⁴, ahol elégséges volt az, hogy egy külföldi lap néhány példánya megjelent Angliában. Később ugyanezt az érvelést fogadta el a *Court of Appeal a Church of Scientology of California v Metropolitan Police Comr* ügyben is, a jelentés németországi kézbesítése okán.

A *defamation* ügyek fő problémáját már hosszú idő óta az olyan esetek jelentik, ahol a jogsértés egyidejűleg több országban is megvalósul. Egy újság számos országban is megjelenhet egyszerre. A rádióadás több országban is hallgatható. Ennek megfelelően a jogsértés is több országban megvalósulhat. Az angol anyagi jog szerint minden egyes nyilvánosságra hozatal önálló cselekménynek minősül és ezért külön-külön kereseti igény tárgya lehet⁴⁵.

Érdemes megemlíteni, hogy az angol jog megközelítésével ellentétben az amerikai jogban általában az „egyetlen nyilvánosságra hozatal szabálya” (*single-publication rule*) érvényesül, ami azt jelenti, hogy a jogsértés szempontjából csak az első nyilvánosságra hozatal számít⁴⁶. Eredetileg ez a szabály joghatósági szabály volt azáltal, hogy a kereset benyújtását csak egyetlen állam bírósága előtt tette lehetővé, és csak később vált az alkalmazandó jog tekintetében is érvényesülő szabállyá: abból következően ugyanis, hogy csak egyetlen jogsértésről van szó, csupán egyetlen alkalmazandó jog lehet. A problémát az amerikai gyakorlatban az jelenti, hogy ezt az elvet nem minden tagállam érvényesíti, ráadásul még az elvet egyébként alkalmazó tagállamokban sem egységes az irányadó jogot kijelölő kapcsolóelv⁴⁷.

6. Korunk kihívása: rosszhírkeltés és az internet

Napjainkban a rosszhírkeltésre vonatkozó nemzetközi magánjogi szabályozás legnagyobb kihívását az internet jelenti, és ez alól nem kivétel az angol nemzetközi magánjog sem.

44 [1937] 1 All ER 725

45 Ez a szabály egy nagyon régi precedensen, az 1849-ben a *Duke of Brunswick v Harmer* ügyben ((1849) 14 QB 185) hozott döntésen alapszik.

46 *Ettore v Philco Television Broad. Corp.*, 229 F.2d 481 (3rd Cir. 1956), *Keeton v Hustler Magazine, Inc.* 465 US 770; 104 S Ct 1473; 79 L Ed. 2d 790 (US Supreme Court 1984). A *Restatement (Second) of Torts* 577A. szakasza a *single-publication rule* alkalmazását írja elő könyvek, újságok, rádió- vagy televízióadások, mozgókép vetítés „vagy más hasonló aggregált kommunikáció” útján elkövetett jogsértésekre, és a többszörös nyilvánosságra hozatali szabályt a „hagyományos módon” megvalósuló jogsértések esetére.

47 Azokban a tagállamokban, amelyekben a *Restatement (Second) of Conflict of Laws* alkalmazásra kerül, a 150. szakaszban foglaltak alapján a felperes lakóhelye szerinti állam joga lesz az irányadó, de olyan tagállam is van, amelyben az alkalmazandó jog annak az államnak a joga, ahol az első személy találkozhatott a jogsértő publikációval, vagy ahol a fő megjelenés helye volt, megint máshol a kiadó lakóhelye található vagy éppenséggel ahol a felperes a legnagyobb kárt elszenvedte (Robert L. FELIX – Ralph U. WHITTEN: *American Conflicts Law* – Carolina Academic Press, Durham, North Carolina, 2011 -383. old.)

Az internet bárhol a világban elérhető, így egy-egy az internetre feltöltött írás bármelyik országban letölthető. A fentebb ismertetett szabályok értelmében az angol anyagi jog szerint, ha egy roszhírkeltésre alkalmas szöveget száz országban letöltöttek, az száz külön nyilvánosságra hozatalnak és így száz külön jogellenes károkozásnak minősül.

A joghatóság szempontjából ez az angol bíróságok számára nem jelent különösebb problémát: mivel az interneten fellelhető információk normális esetben bárhol letölthetők, minden ilyen információ esetében automatikusan megállapítható, hogy azt Angliában nyilvánosságra hozták⁴⁸. Mivel a legjelentősebb újságoknak van internetes kiadása, ez a vélelem rájuk is ugyanúgy vonatkozik. Sőt mi több, a legtöbb nyomtatott könyv is beszerezhető webáruházakból, azaz bárhol megjelenhetnek. Ilyen körülmények között nem túlzás azt kijelenteni, hogy az Angliában való közzététel szükségessége már nem jelent jelentős védelmet az exorbitáns joghatósággal szemben⁴⁹.

Az alkalmazandó jog vonatkozásában viszont a kettős perelhetőség szabályának korszerűsége már komolyabb kérdéseket vet fel. Alex Mills azt írja, hogy „az online roszhírkeltés tehát egy huszonegyedik századi probléma, amely feltűnően egy tizenkilencedik századi jogi kapcsoló szabállyal szabályozott”⁵⁰. Mivel pedig a szabály alapvetően a *lex fori* és a *lex loci delicti commissi* lehetséges alkalmazására fókuszál, döntő jelentősége van az elkövetési hely meghatározásának, ami a fent leírtakra figyelemmel nem egyszerű az interneten megjelent jogsértő megnyilvánulások esetén sem. Az angol bíróságok következetesen alkalmazni látszanak azt a szabályt, hogy az interneten nyilvánosságra hozott szövegek esetén a jogsértés ott következik be, ahol a szöveget letöltik⁵¹. Miután azonban az anyagi jog szerint minden egyes letöltés önálló nyilvánosságra hozatalnak minősül, a különböző országokban megvalósuló letöltések jogi értelemben véve a jogsértések olyan halmazát eredményezik, amelyekre – a kettős perelhetőségi szabály alapján az angol joggal karöltve – más-más jog alkalmazandó.

Felmerül a kérdés, hogy ennek a területiális elvnek a szigorú alkalmazása az interneten megvalósuló jogsértések esetében kielégítő-e. Képes-e a sértett fél megbirkózni a különböző külföldi jogok tartalmának a bizonyításával? Ha az angol bíróság az angol jog alapján megállapítja a jogsértést, megkívánható-e a jogsértő tartalom internetről általában való eltávolítása? „Ez annak a kockázatával járhat, hogy egy publikációt a szólásszabadság védelmének a legkisebb közös nevezője szabályoz.”⁵² Ha viszont a területiális elv alapján a jogsértő tartalom feltöltésének a helye szerinti jogot választanánk,

48 Hartley: 8. old.

49 Hartley: 9. old.

50 Alex MILLS: Choice of law in defamation and the regulation of free speech on social media: Nineteenth century law meets twenty-first century problems (In: MANGAN, David – GILLIES, Lorn (eds): *The Legal Challenges of Social Media*, Elgar, Cheltenham, UK, 2017) – ([https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1563853/1/Mills%20Defamation%20on%20Social%20Media%20\(June%202016\)%20Authors%20final%20version.pdf](https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1563853/1/Mills%20Defamation%20on%20Social%20Media%20(June%202016)%20Authors%20final%20version.pdf)) 15. old.

51 *Godfrey v Demon Internet Ltd (Application to Strike Out)* [2001] QB 201; *Loutchansky v Times Newspapers Ltd (No 2)* [2001] EMLR 36; *King v Lewis* [2004] EWCA Civ 1329

52 Mills: 17. old.

a fórum közrendjének védelme sérülhetne jelentősen, ráadásul a tartalmak feltöltői az internetes megnyilvánulásaikhoz a számukra legteljesebb védelmet biztosító jogrendszert választhatnák meg. Hasonló dilemmákkal találkozhatunk, ha az alkalmazandó jog meghatározását a jogsértő vagy a sértett fél lakóhelyéhez kötnénk.

Nem nehéz belátni ugyanakkor, hogy az internetes kommunikációk az esetek túlnyomó többségében nem irányulnak egyetlen meghatározott jogrendszer irányába, azaz feltételezhető, hogy az internetes tartalom bárhol hozzáférhetővé válik. Ilyen körülmények között indokoltnak látszik egy az online jogsértésekre vonatkozó speciális kapcsolóelv meghatározása. Ebben a tekintetben Mills megfontolandónak tartaná például az Európai Parlament Jogi Bizottsága által a Róma II Rendelet módosítására 2012-ben tett javaslatban található megoldást, amely ilyen esetben az alkalmazandó jogot ahhoz az országhoz kapcsolta volna, ahol a kár leglényegesebb elemei megvalósulnak⁵³.

Az internetes jogsértések között is speciálisnak tekinthetők a közösségi médiában (facebook, twitter, tik-tok, stb.) megvalósuló jogsértések. Az ilyen esetekben a jogsértő személyek nem nagy médiavállalkozások, hanem olyan magánszemélyek, akik alaposan feltételezhetően nincsenek tisztában cselekményük következményeinek határon átnyúló következményeivel. A probléma egyik megoldása talán az internetes tartalom „szerkesztősítése” lehet, amely adott esetben a jogsértő tartalom közzétételére felhasznált felület operátorának a felelősségét is felveti. A *Tamiz v Google Inc.* ügyben⁵⁴ például a *Court of Appeal* megállapította az alperes közzétevői minőségét az általa üzemeltetett blogger.com platformon közzétett nyilatkozatok tekintetében, miután a sértett által jogsértőnek mondott tartalom a felszólítása ellenére sem került a platformról eltávolításra.

Mindazonáltal úgy tűnik, hogy egyelőre a roszhírkeltésre vonatkozóan a két évszázaddal ezelőtt megalkotott nemzetközi magánjogi szabályok nem képesek minden igényt kielégítő megoldással szolgálni a cybervilág kihívásaira. Hogy milyen irányba fordul a szabályozás, hogy lesz-e megfelelő megoldás és hogy mi lesz, ma még nem látszik világosan.

53 Mills: 16. és 20. old. Lásd bővebben itt: European Parliament resolution of 10 May 2012 with recommendations to the Commission on the amendment of Regulation (EC) No 864/2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II) (2009/2170(INI)) 2013/C 261 E/03 – A Róma II Rendeletbe a roszhírkeltésre vonatkozóan beiktatni javasolt 5a. cikk 3. bekezdése az alábbi szöveget tartalmazta: „*Ha a jogsértés nyomtatott anyag közzétételéből vagy műsorszórásból ered, azon országnak, ahol a kár leglényegesebb eleme vagy elemei megvalósulnak, vagy valószínűleg megvalósulnak, azt az országot kell tekinteni, amelyre a közzététel vagy a műsorszolgáltatás főként irányul, illetve – ha ez nem nyilvánvaló – azt az országot, ahol a szerkesztői ellenőrzést gyakorolják, és ezen ország jogát kell alkalmazni. Azt az országot, amelyre a közzététel vagy a műsorszórás irányul, különösen olyan tényezők alapján kell meghatározni, mint a közzététel vagy közvetítés nyelve, az értékesítés volumene vagy a közönség mérete egy adott országban a teljes értékesítési volumen, illetve teljes közönségmérték arányában, illetve e tényezők kombinációja alapján.*”

54 [2013] EWCA Civ 68

A SZABÁLYSÉRTÉSI JOG ÉS A JOGÁGAK: A SZABÁLYSÉRTÉS FOGALMA ÉS A FELELŐSSÉGI RENDSZER

Nagy örömmel teszek eleget annak a megtisztelő felkérésnek, hogy Domokos Andrea Professzor Asszony készülő jubileumi kötetébe rövid írással tisztelegjek. Először doktoranduszként találkoztam vele előadásokon, ahol élvezetes stílusban mutatta be a büntügyi tudományok fejlődési tendenciáit, később pedig oktató kollégaként tartott felejthetetlen életút beszámolót a Találkozások című program keretében. Mivel Domokos Professzor Asszony szakmai munkásságának egy jó része a magyar büntetőjogot érinti, ezért a közigazgatási jog és a büntetőjog határterületéről próbálok meg összeállítani egy tanulmányt. Isten éltesen sokáig Professzor Asszony!

1. Jogtörténeti szempontok

A szabálysértések előzményei a *kihágások* voltak, amelyeket gyakran neveztek áthágásoknak is. Az 1879. évi XL. tc.-ben szabályozott kihágások a Csemegi-kódexben szabályozott büntettekkel és vétségekkel együtt alkották a büntetőjog *trichotóm* rendszerét. Az 1879. évi XL. tc.-ben szankcionált magatartások túlnyomó többsége kriminális jellegű volt, míg a (köz)igazgatás-ellenes magatartásokat szintén kihágásnak nyilvánították, de e törvényen kívül, az ágazati jogszabályok tartalmazták ezeket. Kihágást törvény, miniszteri rendelet és önkormányzati szabályrendelet is megállapíthatott. E kettősség meghatározó volt a közigazgatási jogi szankció kialakulása szempontjából, mert lehetőséget adott arra, hogy meginduljon az *önálló közigazgatási jogi szankció* leválása a büntetőjogról.² Napjainkhoz hasonlóan az elbíráló szervek között voltak a bíróságok és a közigazgatási szervek. A szabályozás ezen rendszere egészen a második világháború utáni időszakig fennmaradt.

1950-ben a büntetőjog általános részének újrakodifikálása nyomán a trichotomikus felosztást a *dichotómia*, a büntett-kihágás kategorizálás váltotta fel, megszüntetve egy időre a vétségeket, amely annyiban hatott ki a kihágásokra, hogy azokat – büntetésüket és elbírálásukat tekintve – a büntettekhez közelítette.

1 Habilitált egyetemi docens, Továbbképzési Központ vezető, tanszékvezető-helyettes, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Közjogi Intézet, Közigazgatási és Infokommunikációs Tanszék

2 A szabálysértés történetét bővebben lásd: NAGY Marianna: Szabálysértési jog. In: FAZEKAS Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész III.* Budapest, ELTE Eötvös, 2013, 296–298.

A kialakult helyzet orvoslása érdekében az 1953. évi 16. tvr. bevezette a szabálysértés jogintézményét, ezzel eleget téve az önálló közigazgatási jogi szankció iránti egyre nagyobb igénynek. 1955-ig párhuzamosan élt együtt a kihágás és a szabálysértés, majd az 1955. évi 17. tvr. megszüntette a kihágási bíraskodást, az új jogintézmény pedig teljes egészében a kihágások helyébe lépett.

Míg a kihágások a büntetőjoghoz, vagy legalábbis ahhoz is tartoztak, addig a szabálysértéseket éppen azért hozták létre, hogy a közigazgatás, illetve korábban az államigazgatás is széles körben eljárhasson ezen a területen.³ Az ún. közigazgatási büntetőjog sem a kihágásokkal, sem a szabálysértések egészével nem azonosítható, sokkal inkább az elmélet eredménye. A fogalom hagyományosan *James Goldschmidt* nevéhez kötődik: „a közigazgatási büntetőjog azoknak a szabályoknak az összessége, melyeket a közigazgatás határoz meg rendszabályként és amelyeknek a megszegése esetén a közigazgatás következményként büntetést szab ki.”⁴

Az első önálló szabálysértési kodifikáció – 1968. évi I. törvény a szabálysértésekről – általános államigazgatási jogi szankcióvá kívánta fejleszteni a jogterületet. Ezen megközelítés alapja az volt, hogy a közigazgatás nem alkalmazhat büntetőjogot, következésképpen a szabálysértési jogban nincs is szükség különleges garanciákra.

A rendszerváltozás utáni kodifikációs folyamat egyik meghatározó állomása volt a 63/1997. (XII. 12.) AB határozat, amely *fontos garanciákat* állapított meg a szabálysértési anyag és eljárási jogban:

- alkotmányellenessé nyilvánította a szabálysértési jog azon rendelkezését, amely szerint bíróság előtti jogorvoslattal csak a meg nem fizetett pénzbírság átváltoztatását elrendelő határozatot lehet megtámadni. A szabálysértési ügyekben hozott határozatok egyébként bíróság előtt nem voltak megtámadhatók. 1993-ban került kihirdetésre az 1950. november 4-én kelt Emberi Jogok Európai Egyezménye, amellyel szemben Magyarország fenntartásokat fogalmazott meg: mindaddig nem tudja biztosítani a szabálysértések ügyében a bírósághoz fordulás jogát, amíg nem fogadja el az új szabálysértési törvényt. A bírósághoz fordulás joga a *fair* eljárás szabályai között szerepel;
- a szabálysértési eljárásban elzárás büntetés alkalmazására – átváltoztatás esetén is – csak bíróságnak van joga. Egyébként a magyar jog az 1990. évi XXII. törvény hatálybalépése óta nem teszi lehetővé, hogy a szabálysértési hatóság elzárás büntetést alkalmazzon;
- a szabálysértési felelősségi rendszer szubjektív felelősségen (bűnösségen) alapul. Szabálysértés elkövetője csak meghatározott életkort elért és megfelelő felismerési, akaratképző képességgel rendelkező természetes személy lehet, a büntetőjogi értelemben vett felelősség alapján;
- az elzárás tárgyában a bíróság feladata az érdemi – azaz „jogkérdésre” és „ténykérdésre” egyaránt kiterjedő – döntés meghozatala és magának a szankciónak az alkalmazása. Átváltoztatás esetén viszont a bíróság csupán az átváltoztatásról szóló döntés törvényességét bírálhatja el.

3 ÁRVA Zsuzsanna: A szabálysértési jog alapjai. In: BALÁZS István (szerk.): *Közigazgatási eljárások*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2023, 183.

4 ÁRVA Zsuzsanna: A modern magyar közigazgatási büntetőjog. *Jog-Állam-Politika*, 2014/2., 50.

A határozat nyomán fogadta el a parlament az 1999. évi LXIX. törvényt a szabálysértésekről (a továbbiakban: Sztv.), amely ezen garanciák beépítésével legitímálta a közigazgatási büntetőjogot mint a közigazgatási jog és a büntetőjog határán álló jogterületet.

Az Sztv. szabályozása „Janus-arcú” jogintézménynek tekintette a szabálysértést: egy részét az ún. közigazgatás-ellenes cselekmények (például engedélyköteles tevékenység engedély nélküli végzése) képezték, a másikat az ún. kriminális cselekmények (például tulajdon elleni bűncselekmények értékhatárral elválasztott alakzatai). Az eljárás rendje továbbra is inkább az államigazgatási eljáráshoz hasonlított, bár a büntetőeljárás egyes elemei is visszaköszöntek, különösen a felelősség esetében.

A szabálysértéseket az Sztv. formális módon határozta meg: szabálysértés volt az a jogellenes cselekmény vagy mulasztás, amelyet törvény, kormányrendelet vagy önkormányzati rendelet annak nyilvánított. Az Sztv. kritikája, hogy nem oldotta meg a szinte átláthatatlanul bonyolult szabálysértési fórumrendszer kérdését, a szabálysértési szankciókkal párhuzamosan jelenlévő felügyeleti bírságolást és a szabálysértési eljárás lassúságát. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: Szabstv.) megalkotásakor célul tűzték ki ezen problémák orvoslását is.

A Szabstv. definíciója egyértelműen szűkítette a szabálysértés területét, és a védendő jogi tárgyak közül kivette a közigazgatás működésének zavarását, illetve meghatározott szakmai szabályok megsértését.⁵ A törvény nem differenciál a magatartások között: minden szabálysértést kriminális cselekményként értékel, ezzel egy *kvázi* trichotom rendszert hozva létre. A jogalkotó azon törekvése ellenére, hogy a közigazgatás-ellenes tényállásoktól megtisztítsa a jogterületet, továbbra is találunk kifejezetten közigazgatási érdeket érvényesítő tényállásokat is, ahol – véleményünk szerint – hiányzik a kriminális jelleg, például az *Életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése, Jégen tartózkodás szabályainak megszegése, Tiltott fürdés, Koldulás*, a teljes közlekedésrendészeti szabálysértési kör.

A Szabstv. évszázados hagyományokat megtörve vezette be a *nullum crimen sine lege* elvet a szabálysértési jogban és egyben tolta el az egész területet a büntetőjog irányába.⁶ A 38/2012. (XI. 14.) AB határozat részletesen elemzi a hatályos szabálysértési törvénynek büntetőjog irányába történő elmozdulását.⁷

Egy másik fontos lépés volt a közigazgatási szabályszegések szankcióiról szóló 2017. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Szankciós tv.) elfogadása is, amelynek hatályából kiindulva sokan akként foglaltak állást, hogy a szabálysértési jog immár nem közigazgatási szankció. Bár mi nem osztjuk ezt az álláspontot, a változás iránya egyértelmű.

5 Lásd: NAGY Marianna: Quo vadis Domine? Elmélgedések a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán. *Jogtudományi Közöny*, 2012/5., 217–226.

6 A Szabstv. első évtizedének részletesebb értékelését lásd: SKORKA Tamás: A szabálysértési törvény első évtizede. *Magyar Rendészet*, 2023/2., 201–220.

7 A határozat elemzése kapcsán lásd még SZILVÁSY György Péter: A rendőrség és a közigazgatási eljárás. *Magyar Bűnüldöző*, 2019/1–2., 87–89.

2. A szabálysértés törvényi meghatározása

A Szabstv. 1. § (1) bekezdése a következőképpen határozza meg a szabálysértés fogalmát: „szabálysértés az az e törvény által büntetni rendelt tevékenység vagy mulasztás, amely veszélyes a társadalomra”.

Az alábbiakban a szabálysértés fogalmi elemeit (konjunktív feltételeit) mutatjuk be röviden.

a) A Szabstv. általi szabálysértéssé minősítés (tényállásszerű, szankcionálandó)

A büntetőjogi kodifikációra jellemző módon kizárólag a Szabstv. minősíthet valamely magatartást szabálysértéssé, megszüntetve ezzel a kormány és a helyi önkormányzatok korábbi szabálysértés-statuálási jogát. Ez a korábbi hagyományokkal való határozott szakításnak számít, hiszen az 1800-as évek óta nem volt rá példa, hogy ne lehetett volna rendeletben meghatározni kihágást vagy szabálysértést. Erős büntetőjogi garancia, amely nem teszi könnyebbé vagy hatékonyabbá a szabálysértések elleni fellépést.

A 2020. március 11-én a COVID-járvány miatt kihirdetett veszélyhelyzet kapcsán a Szabstv. 1. § (1) bekezdésében foglalt „az e törvény által büntetni rendelt” fordulat-hoz képest eltérő szabályok is születtek: például a 81/2020. (IV. 1.) Korm. rendelet 5. § (2) bekezdése előírta, hogy „[n]em bűncselekmény, hanem szabálysértés valósul meg, ha a Btk. 361. §-ában meghatározott bűncselekményt a COVID-19 fertőzöttség vagy annak gyanúja miatt elrendelt járványügyi elkülönítés, megfigyelés, zárlat vagy ellenőrzés szabályainak megszegésével követik el”, sőt a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készületségről szóló 2020. évi LVIII. törvény [186. §, 187. § (1) bek.] is átvette a hatályon kívül helyezett kormányrendelet ezen szabályozását.⁸ Az, hogy a kormányrendeletek eltérhetnek a törvényektől vagy felfüggeszthetik azok alkalmazását, pusztán annyit jelent, hogy a rendkívüli jogrendi időszak időtartama alatt – ideiglenesen – alkalmazási elsőbbséggel rendelkeznek (azaz ez idő alatt az egyébként hatályban maradó törvényi rendelkezések helyett az „új” rendeleti rendelkezések alkalmazandók).

A COVID-járvány hatását vizsgálva a közigazgatási szankcionálás területén Árva Zsuzsanna arra a következtetésre jutott, hogy a szabálysértés a jogalkotó számára ezután is megőrzendő terület kell, hogy maradjon. Mindig szükség lehet egy olyan kisbűncselekményi jellegű kategóriára, ahová a dekriminalizált cselekmények kerülhetnek részben a gyors elbírálás, részben a bűnügyi statisztikák javítása érdekében is. Továbbá „a szabálysértés olyan szempontból is helytállt, hogy éppen a kisbűncselekményi jellegé-

⁸ A *közveszély* és a *járvány* fogalmának autentikus interpretációja hiányzik a Btk.-ból és a Szabstv.-ből is. E tekintetben a koherens megközelítés elősegítése érdekében az egész jogrendszerben azonos fogalmak kellene szerepeljenek. Részletesen lásd: DOMOKOS Andrea: Egyes, a járványhoz kapcsolódó büntetőjogi szabályok különleges jogrend idején. *Glossa Iuridica*, 2020/különszám., 73–83.

ből fakadóan kellő pszichés visszatartó erőt is tudott jelenteni komolyabb büntetőjogi és büntetőeljárás garanciák nélkül.”⁹

A szabálysértési tényállásokat a Szabstv. különös része határozza meg. A szabálysértési norma szerkezeti elemeire is jellemző, hogy a diszpozíció és a szankció meghatározása elszakadhat egymástól, és akár különböző jogszabályokban is szerepelhetnek. Az egyes közlekedési szabálysértések miatt alkalmazandó szabálysértési pénzbírság, illetve helyszíni bírság kötelező mértékét a 63/2012. (IV. 2.) Korm. rendelet tartalmazza.

b) Cselekmény mint emberi magatartás (tevékenység vagy mulasztás)

Csak természetes személy valósíthat meg szabálysértést, állat kizárólag eszközként használható a szabálysértés elkövetéséhez.

A tevésben megnyilvánuló elkövetés aktív magatartást (például lopást) jelent, míg a mulasztás akkor valósul meg, ha a törvény valamilyen tevési kötelezettséget előír, ennek elmulasztását pedig szabálysértéssé minősíti (például aki a gyülekezési jogról szóló törvény hatálya alá tartozó, szervezetten megvalósuló rendezvényt bejelentési kötelezettsége elmulasztásával szervez, vagy aki a kutyáját kóborolni hagyja).

c) Társadalomra veszélyesség (jogellenesség)

A társadalomra veszélyesség tartalmát a Szabstv. 1. § (2) bekezdése fejt ki: „e törvény alkalmazásában az a tevékenység vagy mulasztás veszélyes a társadalomra, amely a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükségesnél kisebb fokban sérti vagy veszélyezteti az Alaptörvény szerinti állami, társadalmi vagy gazdasági rendet, a természetes és jogi személyek, valamint a jogi személyiség nélküli szervezetek személyét vagy jogait”.

E bekezdés a bűncselekmény fogalmától is igyekszik elhatárolni a szabálysértés jogintézményét, aminek alapja a társadalomra veszélyesség foka és mértéke. A kisebb fok kapcsán kérdésként merülhet fel, hogy konkrétan mit is jelent a kisebb fok, és mennyivel kisebb fokról van szó? A mennyiségi elhatárolás talaján maradva a kisebb fok a társadalom tűrőképességét skálázza.

A minőségi elhatárolás problémás lehet abból a szempontból, hogy a Szabstv. preambuluma kriminális cselekménynek minősít minden szabálysértést. A küszöb azonban változhat, hiszen a de- vagy a rekriminalizációval a jogalkotó egyes cselekményeket kivehet a büntetőjogból, vagy éppen visszateheti azokat. A dekriminalizációnak több jogtechnikai módszere ismert: az adott cselekményt átminősítik bűncselekményből szabálysértéssé, vagy az értékhatárhoz kötött cselekményeknél felemelik az értékhatárt (például 2012-ben a tulajdon elleni szabálysértések esetén az értékhatárt 20 000 forint-

9 ÁRVA Zsuzsanna: Közigazgatási szankcionálás veszélyhelyzetben. In: SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna (szerk.): *A jogérvényesítés és a jogvédelem új útjai*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 9–28.

ról 50 000 forintra emelték).

Az olyan magatartás, amely nem veszélyes a társadalomra, nem nyilvánítható szabálysértéssé, illetve ha az elkövetett cselekmény társadalomra veszélyessége hiányzik, azért szabálysértési felelősség nem állapítható meg.

3. A szabálysértésért való felelősség

A szabálysértésekért való szubjektív felelősség a büntetőjogi értelemben vett felelősség elvének az elismerésén alapul, amelynek keretei között csak a jogellenes cselekményt elkövető természetes személy vonható felelősségre. Jogi személyekkel szemben a közigazgatási jog – objektív alapon – anyagi jogi bírságot és egyéb intézkedés jellegű szankciót alkalmaz. Az objektív, az elkövető tudatától független felelősséget a szabálysértési jog nem fogadja el, ugyanakkor bizonyos szabálysértéseket a jogalkotó átminősíthet szabályszegéssé, ahol már objektív felelősségre vonás érvényesülhet.¹⁰

A szakirodalomban olyan véleménnyel is találkozunk, hogy az objektív felelősség egyre nagyobb elszántsággal próbál teret hódítani a szabálysértési jogban, például a jármű üzemeltetőjével szemben kiszabott közigazgatási bírság az objektív felelősség keretei között szankcionál olyan magatartásokat, amelyek egyébként szabálysértési tényállásokat is megvalósítanak.¹¹ Véleményünk szerint az irány éppen ezzel ellenkező: egyes cselekményeket a jogalkotó kiemelt a szubjektív felelősség köréből és azokat az objektív felelősség körébe (is) áttérte. Ezen változás megengedhetőségéről az Alkotmánybíróság is döntött. Kifejezett keveredés egyébként éppen a COVID-járvány idején fordul elő néhány tényállásnál, például a maszkviselési szabályok megszegésénél.¹²

A 60/2009. (V. 28.) AB határozat megállapította (egyébként nem először, hiszen például a 498/D/2000 AB határozat ezt már jóval megelőzte), hogy az objektív felelősség önmagában nem alkotmányellenes és nem ütközik a jogállamiság elvébe; a jogalkotónak van arra lehetősége, hogy megváltoztasson felelősségi alakzatokat. Az adott terület karakterváltásának azonban meg kell felelnie bizonyos alkotmányossági szempontoknak: az emberi élet védelme az a sarokkő, ami miatt lehetőséget látott erre a testület. A közúti közlekedésben szükségszerűen olyan veszélyhelyzetek következnek be, melyek nemcsak közvetve, de közvetlenül is alkalmasak arra, hogy súlyos károkat okozzanak, adott esetben a közlekedésben részt vevő „törvénytisztelő” személyek életét, testi épségét fenyegetse (például a megengedett legnagyobb sebesség túllépése). Azonban még a megállásra (például útkanyarulatban, bukkanóban, útkereszteződésben, gyalogátkelőhely közvetlen környezetében történő megállás) és a várakozásra (például a

10 A szabálysértési bírság kontra közigazgatási bírság témakörét lásd: SKORKA Tamás: A szabálysértési szankciók – kiemelten a pénzbírság – végrehajtása. In: KOVÁCS István (szerk.): *A kor szellemében: tudományos válaszok a világban jelentkező különböző veszélyforrásokra*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2023, 91–93.

11 BISZTRICZKI László – KÁNTÁS Péter: *A szabálysértési törvény magyarázata*. Budapest, Hvg-Orac, 2017, 37.

12 Lásd: ÁRVA 2021, 9–28.

szabályosan várakozó másik jármű megközelítésének vagy elindulásának akadályozása) vonatkozó közlekedési szabályok megszegése esetén is előállhat veszélyhelyzet, illetve a természet védelmével kapcsolatos rendelkezések megszegése is károsodás veszélyét okozhatja. A közlekedési jogi normák tényleges érvényesítéséhez nélkülözhetetlenek a jogérvényesítő szankciók, azok kilátásba helyezése és tényleges – kikerülhetetlen – kiszabása a szabályszegés tényére alapozva. Ehhez pedig elengedhetetlen, hogy a szabályszegő magatartásért valaki felelősséget viseljen, hogy se a felelős személy, se a felelősség ne „tűnhessen” el. A testület szerint a felelősségi vélelem – elvi lehetőségként – mindenképpen megdönthető kell, hogy legyen.

A joggal való visszaélés problémája is felmerülhet tekintettel arra, hogy a 31/1998. (VI. 25.) AB határozat értelmében a joggal való visszaélés követelménye – a jogállamiság elve alapján – az egész jogrendszerben érvényesítendő elv. Az Alkotmánybíróság megítélése alapján „alkotmányellenes az olyan rendelkezés is, amely azért ütközik az említett tilalomba, mert a jogalkotó valamely jogintézményt nem annak jogrendszeren belüli rendeltetése szerinti célra használt fel,” vagyis bizonyos jogintézményeknek olyan karaktere van, amelyet ha megváltoztat az állam, akkor ő is elkövetheti a joggal való visszaélést. Ebben az esetben az Alkotmánybíróság úgy értékelte, hogy nem erről van szó, hiszen a fenti szempontok indokolttá tették az adott terület karakterváltását.

A Szabstv. számos olyan jogintézményt használ, melyet nem definiál, hanem ismeretét a büntetőjogból adottnak veszi (például a szándékosság, gondatlanság, tettes, társtettes, felbújtó, a kísérlet, a bűnsegéd vagy a büntethetőséget kizáró okok fogalma). Ez a jogtechnikai megoldás is a szabálysértési jog büntetőjogi gyökereire utal.

A szabálysértési felelősség alapja tehát a bűnösség, azaz a büntetőjogi alapokon nyugvó szándékosság és gondatlanság. A szabálysértés a szándékosan vagy gondatlanul elkövetett cselekményeket bünteti, kivéve, ha a Szabstv. csak a szándékos elkövetést szankcionálja [például *szándékos rongálás* 177. § (1) bek. *b*) pont]. Amennyiben a törvény külön nem szól róla, mindkét bűnösségi alakzat büntetendő, és ilyenkor a szándékosság, illetve a gondatlanság a büntetés kiszabásánál jön számításba.

Kizárólag szándékos elkövetésért állapítható meg a szabálysértési felelősség, ha a gondatlan elkövetés fogalmi szinten kizárt [például *sikkasztás* 177. § (1) bek. *a*) pont], vagy a törvény a fent említett főszabály alól kivételt tesz [például *rongálás* 177. § (3) bek.].

Kizárólag gondatlan elkövetés esetén állapítható meg a szabálysértési felelősség, mert a szándékos alakzat már bűncselekményt valósít meg [például *vámszabálysértés* 209. § (2) bek.].

Szabálysértés miatt a felbújtó és a bűnsegéd is felelősségre vonható. *Kísérlet* miatt akkor van helye felelősségre vonásnak, ha a törvény így rendelkezik. A kísérletnél enyhébb, korábbi veszélyeztetési stádium (előkészület) nem szerepel a szabálysértési jogban.

A Szabstv. elhatárolja a szabálysértést a büntetőjogtól felfelé: „nem állapítható meg szabálysértés, ha a tevékenység vagy a mulasztás bűncselekményt valósít meg”, és a közigazgatási jogtól lefelé: „űgyszintén, ha a tevékenységre vagy mulasztásra törvény vagy kormányrendelet – az eljárási bírság kivételével – közigazgatási eljárásban kiszabható

bírság alkalmazását rendeli el”. A szabálysértési jog tehát a büntetőjog és a közigazgatási jog határán elhelyezkedő jogterületnek tekinthető.

Olyan cselekmény miatt, amelyet az elkövetés idején jogszabály nem rendelt szabálysértésként büntetni, nem lehet a szabálysértési felelősséget megállapítani (*nullum crimen sine lege elv*). A szabálysértés elkövetése miatt nem lehet olyan szankciót alkalmazni, amelyről jogszabály az elkövetés idején nem rendelkezett (*nulla poena sine lege eleve*).

A szabálysértést az elkövetése idején hatályban lévő jogszabályok alapján kell elbírálni. Amennyiben a szabálysértés elbírálásakor hatályban lévő új jogszabály szerint a cselekmény már nem minősül szabálysértésnek vagy enyhébben bírálendő el, akkor az új jogszabályt kell alkalmazni. Ez az elv azonban csak az anyagi szabályok tekintetében érvényesül.

A szabálysértés miatti felelősséget a Btk.-ban szabályozott *büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok* bármelyike kizárja (Btk. 15. §).

A Rendőrségről szóló törvényben, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben felsorolt szabálysértés miatt *nem vonható felelősségre a megbízhatósági vizsgálatot folytató személy*, ha a szabálysértést a jogszabályban meghatározott ellenőrző feladata ellátása során követi el.

A jogalkotó 2014-től vezette be az ún. *szabálysértési mediációt* a szabálysértési jogba, melyet a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárás jogalkalmazási tapasztalatai indokoltak. Ennek értelmében ugyanazon szabálysértés miatt nem büntethető, akinek szabálysértési ügyét a szabálysértési hatóság vagy a bíróság közvetítői eljárásra utalta, és a közvetítői eljárás eredményes volt.

4. Következtetések

A szabálysértési jog a társadalom harmonikus együttélését segíti elő azáltal, hogy a társadalom általánosan elfogadott együttélési normáit a közigazgatási jog és a büntetőjog eszközrendszerével védi. Ennek ellenére a szabálysértési jog mondhatni mostoha terület a jogászok körében, hiszen éppen a közigazgatási jog és büntetőjog közötti kettős jellege miatt valójában egyik sem érzi teljesen a magáénak. Bár a Szabstv. a szabálysértési jogot eltolta a „bagatell” büntetőjog irányába csökkentve ezzel a közigazgatás-ellenes magatartások szankcionálásában betöltött szerepét, az önálló szabálysértési jog beolvasztása a büntetőjogba egyáltalán nem valószínű. „A büntetőjog és az állam [azonban] már évszázadok óta világossá tette, hogy egyszerűen nem tart igényt az apró-cseprő, ún. bagatell-cselekményekre, így ez mindenképpen a különtartás egyik érve.”¹³ A jogintézmény pedig mindenkor kiállta az idők próbáját, a legmodernebb körülmények között és a változó időkben is fontos záloga a jogérvényesítésnek. Ez jól mutatja, hogy a jogrendszernek kifejezetten szüksége van egy olyan területre, amely a jogszabályok érvényre juttatását szolgálja gyors és hatékony eszközökkel, a közigazgatási joghoz képest jelentősebb garanciákkal, miközben a büntetőjog *ultima ratio* jellegét mégis mellőzi.

13 ÁRVA Zsuzsanna: *A szabálysértési jog szabályozási rendszerének alapkérdései Magyarországon*. Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis, 2007, VII, 19.

Irodalomjegyzék

- ÁRVA Zsuzsanna: A szabálysértési jog alapjai. In: BALÁZS István (szerk.): *Közigazgatási eljárások*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2023, 182–198.
- ÁRVA Zsuzsanna: Közigazgatási szankcionálás veszélyhelyzetben. In: SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna (szerk.): *A jogérvényesítés és a jogvédelem új útjai*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 9–28.
- ÁRVA Zsuzsanna: A modern magyar közigazgatási büntetőjog. *Jog–Állam–Politika*, 2014/2., 49–65.
- ÁRVA Zsuzsanna: *A szabálysértési jog szabályozási rendszerének alapkérdései Magyarországon*. *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis*, 2007, VII, 7–26
- BISZTRICZKI László – KÁNTÁS Péter: *A szabálysértési törvény magyarázata*. Budapest, Hvg–Orc, 2017 (3. kiadás).
- DOMOKOS Andrea: Egyes, a járványhoz kapcsolódó büntetőjogi szabályok különleges jogrend idején. *Glossa Iuridica*, 2020/különszám., 73–83.
- MÓRÉ Sándor: *Szabálysértési Jog*. Budapest, Patrocinium, 2024.
- NAGY Marianna: Szabálysértési jog. In: FAZEKAS Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész III*. Budapest, ELTE Eötvös, 2013, 295–341.
- NAGY Marianna: Quo vadis Domine? Elmélkedések a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán. *Jogtudományi Közlöny*, 2012/5., 217–226.
- SKORKA Tamás: A szabálysértési törvény első évtizede. *Magyar Rendészet*, 2023/2., 201–220.
- SKORKA Tamás: A szabálysértési szankciók – kiemelten a pénzbírság – végrehajtása. In: KOVÁCS István (szerk.): *A kor szellemében: tudományos válaszok a világban jelentkező különböző veszélyforrásokra*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2023, 88–102.
- SZILVÁSY György Péter: A rendőrség és a közigazgatási eljárás. *Magyar Bűnüldöző*, 2019/1–2., 81–110.

Nagy Péter¹

AZ 1902-ES HÁGAI EGYEZMÉNYEK ÉS A MAGYAR JOGTUDOMÁNY A 20. SZÁZAD ELEJÉN²

1. A harmadik hágai nemzetközi magánjogi konferencia

A németalföldi kormány kezdeményezésére és rendezésében 1893. szeptember 12-től 22-ig tartották az első, míg 1894. június 25-től július 13-ig a második hágai nemzetközi magánjogi konferenciát. Már az első alkalmat megelőző meghívások mellé csatolt emlékiratban rögzítették az általános szempontok között, hogy különösen a személyi jog, a családjog, az öröklési jog és a polgári eljárások azok a pontok, ahol leginkább szükség volt a nemzeti törvények összeütközésének kiegyenlítésére.³

Az 1900. május 29-én ült össze a nemzetközi konferencia Hágában harmadik alkalommal, amelynek az volt a célja, hogy a magánjog jogegységesítését elősegítse. A tárgyalások és tanácskozások június 18-ig tartottak. A tudományos tanácskozás eredményeként négy megállapodástervezet született. Az első a házasság érvényességének előfeltételeire vonatkozó törvények összeütközéseinek kiegyenlítésével foglalkozott, a második a házasságok felbontására, valamint az ágytól és asztaltól való elválásra vonatkozó törvények és a kapcsolódó bírászkodásban támadó összeütközések feloldására törekedett, míg a harmadik egyezmény a kiskorúak gyámságának szabályozásáról rendelkezett. A negyedik tervezet az öröklési joggal foglalkozott, de az utóbbit több ország nem támogatta.

A másik három egyezményt 1902. június 12-én írta alá Hágában Ausztria, Belgium, Franciaország, Luxemburg, Magyarország, Németország, Németalföld, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc és Svédország. Az aláíró országok közül hét⁴ a következő két évben ratifikálta is és a megerősítő okiratokat Hágában le is tették, így 1904. július 31-én hatályba is léptek.⁵

1 Megbízott tanszékvezető adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2 A tanulmány az FK 142771 számú projekt keretében a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Fiatal Kutatói Kiválósági Program finanszírozásában valósult meg.

3 TÖRÝ Gusztáv: *A hágai harmadik nemzetközi magánjogi konferencia határozatairól*. Budapest, Grill Károly cs. és kir. Udvari Könyvkereskedése, 1901. 7–10.

4 Belgium, Franciaország, Luxemburg, Németország, Németalföld, Románia és Svédország.

5 KLUZSINSZKY Károly: A hágai IV. nemzetközi magánjogi értekezlet munkálatai. *Jogállam* 1904/8, 612–617.

A magyar országgyűlés 1907-ben fogadta el a hágai egyezményeket becikkelyező törvényeket,⁶ amelyek csak 1911. november 22-én léptek hatályba.⁷ Az egyezményeket Ausztria végül nem cikkelyezte be, így tehát a monarchia két része közötti házassági jog területén feszülő ellentétet sem lehetett feloldani.

Franciaország azonban az első világháború kezdete előtt 1914. június 1-i hatállyal felmondta az egyezményeket,⁸ amelyeket egyre szűkülő körben, de alkalmaztak. Az első világháborút követően a közép-európai régió jelentős változásokon ment keresztül, ami több szempontból is nehezítette az egyezmények alkalmazhatóságát. A házasságokat tárgyaló többoldalú nemzetközi szerződéseket végül a Hágában 1923. november 28-án le- tett négy jegyzőkönyv emelte valóban nemzetközi egyezményi szintre,⁹ amit 1926-ban fogadott el a magyar országgyűlés.¹⁰ Magyarországon azonban több mint 60 évig hatályban maradtak, csupán 1974-ben mondta fel a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa.¹¹

2. Az egyezmények értékelése az egykorú magyar jogtudományi diskurzusban

Az egyezményeket magyar részről nagy várakozás előzte meg. Számos szakember ebben látta a Magyarország és Ausztria között évtizedek óta feszülő házassági jogi probléma megoldását. A magyar és a német nyelvű szakirodalomban csak házassági migrációnak

6 1911. évi XXI. törvénycikk a házasság érvényességének előfeltételeire vonatkozó törvények összeütkezéseinek kiegyenlítése végett az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában; 1911. évi XXII. törvénycikk a házasságok felbontására, valamint az ágytól és asztaltól való elválásra vonatkozó törvények és az ily tárgyú bíraskodás terén támadható összeütkezések kiegyenlítése végett az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában; 1911. évi XXIII. törvénycikk a kiskorúak gyámságának szabályozása végett az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában.

7 A magyar királyi minisztériumnak 1911. évi 6326. M. E. számú rendelete, a házassági törvényekre és a kiskorúak gyámságára vonatkozólag az 1902. évi június hó 12-én Hágában kelt s az 1911:XXI., XXII., és XXIII. törvénycikkekbe iktatott három nemzetközi egyezmény hatálybalépéséről. *Rendeletek Tára* 1911, 888–890.

8 4985/1914. M. E. sz. rendelet a házassági törvényekre és a kiskorúak gyámságára vonatkozólag az 1902. évi június hó 12-én Hágában kelt s az 1911:XXI., XXII. és XXIII. törvénycikkekbe iktatott három nemzetközi egyezménynek Franciaország részéről történt felmondásáról. *Rendeletek Tára*, 1914, 1401–1402.

9 SZÁSZY István: Nemzetközi magánjog. In: SZLADITS Károly: *A magyar magánjog. Általános rész; Személyi jog. Első rész.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalat, 1941, 442.

10 1926. évi XX. törvénycikk a házasság érvényességéről, a házasság felbontásáról és a kiskorúak gyámságáról 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött s az 1911:XXI., XXII. és XXIII. törvénycikkbe iktatott, valamint a teljeskorúak gyámságára vonatkozólag 1905. évi július hó 17-én Hágában kelt és az 1912:LII. törvénycikkbe iktatott négy nemzetközi egyezményhez az 1923. évi november hó 28. napján Hágában letett négy Jegyzőkönyv becikkelyezése tárgyában.

11 Az igazságügyminiszter 4/1974. (V. 30.) IM számú rendelete egyes hágai többoldalú nemzetközi egyezmények felmondásáról. *Magyar Közlöny*, 1974/38. sz. 370.

nevezett jelenség azt jelentette, hogy az alapvetően a katolikus kánonjog hatása alatt kifejlődött osztrák magánjog a katolikus házaspár esetében nem ismerte a házasság felbontását, ezért a monarchia Lajtán túli részéről a 19. század utolsó évtizedeiben szinte tömegesen vették fel a magyar állampolgárságot, vagy szereztek erdélyi illetőséget, és kértek befogadást valamelyik ottani protestáns felekezettől csak azért, hogy annak az egyháznak a joga szerint házasságukat felbonthassák. A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvény hatálybalépése után csupán annyi változás történt, hogy Magyarországon – Horvát- Szlavónországot leszámítva – megvalósult az egységes polgári házassági jog sokak által régóta áhított bevezetése, de a monarchia két részének házassági jogot érintő felfogása alapvetően nem változott. A válási migráció továbbra is fennmaradt.

Ebben a légkörben születtek meg Hágában az említett egyezmények, amelyeket még be sem cikkelyeztek, máris pozitív várakozást keltett szakmai közvéleményben. Wittmann Ernő 1907-ben a *Jogtudományi Közönyben* azzal kezdte A házasságok felbontásáról szóló hágai egyezmény visszaható ereje című tanulmányát, hogy az osztrák és a magyar jog viszonylatában elemezte az egyezmény hatályát.¹²

A következő évek vonatkozó jogtudományi diskurzusát alapvetően három szerző munkássága, sokszor a legfontosabb elvi kérdéseket is több oldalról megvilágító vitái határozták meg.

1908-ban Sztéhlo Kornél, aki már évtizedekkel korábban is felszólalt a magyar házassági jog körüli visszasságok ellen, külön monográfiát szentelt annak, hogy elemezze a házassági jogszabályok összeütközését, különös tekintettel Magyarország és Ausztria viszonyára.¹³ Sztéhlo számos kapcsolódó kérdésre rávilágított, különösen, hogy az egyezmények alapelveinek választott honosság alkalmazása alapvetően két esetben okozott jogalkalmazási problémát. Egyik az volt, amikor egy idegen állam jogszabálya a hazai „erkölcsjogi felfogásba”, vagy egy abszolút törvénybe ütközött. Ebben az esetben az adott állam nem ismerte el az idegen jogot és nem is alkalmazta azt. A másik kérdéskört az a helyzet jelentette, amikor a jogviszonyba lépő személyek különböző állam polgárai voltak és ezen államok törvényei a szabályozni kívánt jogviszonyra nézve ellentétesek voltak. Itt az volt az alapvető kérdés, hogy a honosság elve alapján melyik ország jogát kellett alkalmazni.¹⁴ Elvi szinten rögzítették azt is, hogy egyik államtól sem lehet követelni, hogy „erkölcsjogi meggyőződését más állam jogának kedvéért megtagadja”.¹⁵ Ezek a felvetések – amelyek a még ki sem hirdetett egyezmények alapvető koncepcióját is érintették – előre vetítették az alkalmazhatóság legalapvetőbb problémáit is. Sztéhlo mintegy 60 oldalon keresztül elemezte a hágai egyezmények Magyarország és Ausztria közötti alkalmazhatóságának részletkérdéseit.

12 WITTMANN Ernő: A házasságok felbontásáról szóló hágai egyezmény visszaható ereje. *Jogtudományi Közöny* 1907/13., 107–108.

13 SZTEHLO Kornél: A házassági jogszabályok összeütközésének kiegyenlítése: (hágai egyezmény): különös tekintettel Magyarországra és Ausztriára. Budapest, Toldi, 1908. 121

14 SZTEHLO 1908, 16.

15 SZTEHLO 1908, 17.

A korszak szakmai vitái jelentős részben az egyezmények magyar házassági törvényhez fűződő viszonyát, valamint hatályát illetően zajlott.¹⁶

A törvények végül 1911. november 22-én léptek hatályba a magyar szent korona országaiban.¹⁷

Márkus Dezső az 1911. évi törvényhozás eredményeinek felsorolása közben az egyezményeket illetően arra jutott, hogy azok alapvetően a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk vonatkozó rendelkezéseihez közeli álláspontot foglaltak el. Eredményük pedig az, hogy majdnem teljesen elejét vették a szerződő államok közt annak, hogy ugyanazt a házasságot az egyik országban érvényesnek, a másikban érvénytelennek, az egyikben felbontottnak, a másikban fennállónak tekintsék. „S habár ezek az egyezmények mégsem szüntetnek meg minden méltánytalanságot a házasságjog terén (eléggé itt utalnom az osztrák polgári törvénykönyvnek a katolikusok házasságaira vonatkozó, emberies szempontból sürgős reformot követelő szabályára), bizonyos, hogy nagy haladás ama természetes cél felé, hogy a bármely kultúrállam törvénye szerint megkötött vagy felbontott házasságot a többi állam is elismerje.”¹⁸

A törvény hatálybalépése után egy évet sem kellett várni ahhoz, hogy az első nagy jelentőségű curiai döntések megszülessenek. Pap József 1912-ben az Ügyvédek Lapjában összegezte a tárgyba vágó két curiai ítéletet. Mindkét esetben a központi kérdést az jelentette, hogy az egyezmények rendelkezései alkalmazandók-e az 1911. november 22-i hatálybalépés előtt folyamatban lévő perekben is. A Curia az 1912. augusztus 5-én kelt ítéletében (3896/1912. P. sz.) azt mondta ki, hogy az egyezmény intézkedéseit Magyarországon minden olyan bontó per esetén alkalmazni kell, melyek 1911. november 22. előtt még függőben nem voltak, hanem csak ezután a nap után váltak függővé. 5005/1912. P. sz. alatt november hó 5-én kelt ítéletében pedig azt az álláspontot foglalta el legfelsőbb bíróságunk, hogy az egyezmény az annak életbe lépte előtt folyamatba tett perekben is alkalmazandó.

Pap tanulmányából az osztrák folyamatokat illetően is képet kaphatunk. A hágai egyezmény még nincsen életbe léptetve. A parlamenti tárgyalások folyamatban vannak. Az osztrák életbeléptető törvényjavaslat 4. §-a úgy intézkedik, hogyha egy férj, aki eddigelé osztrák állampolgár volt, megszerzi a magyar állampolgárságot, az semmi

16 ALTMANN István: A házasságnak in fraudem legis való felbontásáról. *Jogtudományi Közlemény* 1908/39., 308–309.; BACK Frigyes: Az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött második nemzetközi egyezmény 4. és a magyar házassági törvény 115. §-a. *Ügyvédek Lapja*, 1909/50., 4–5.; HUSZÁR Elemér: Sztelho Kornél: A házassági jogszabályok összeütközésének kiegyenlítése. *Hittudományi Folyóirat* 1909, 198–202.

17 6326/1911. M. E. sz. a kelt rendeletét az egyezmények hatálybalépése tárgyában. *Igazságügyi Közlemény*, 1911/11., 328. Lásd még: KLUSZINSZKY Károly: A házasságokra és a kiskorúak gyámságára vonatkozó hágai nemzetközi egyezmények törvénybe iktatása és hatályba lépése Magyarországon. *Jogtudományi Közlemény*, 1911/45. sz. 381. SZTEHLO Kornél: A hágai egyezmény hatálya az életbeléptetésekor folyamatban lévő válóperekre. *Ügyvédek Lapja* 1911/51, 5–6.

18 MÁRKUS Dezső: Az 1911. év törvényhozása. *Jogtudományi Közlemény* 1912/11., 93–94.

kihatással sem lesz az osztrák nőre, ha ő nem csatlakozott férjének magyar honosság iránti kérelméhez.¹⁹

Malonyai Béla, a budapesti törvényszék jegyzője 1914-ben publikálta Az 1911. évi XXII. törvénycikkbe iktatott hágai nemzetközi egyezmény és a magyar házassági törvény című tanulmányát, amiben összehasonlítja az egyezményt a magyar házassági törvénnyel, és rámutat az egyezmény egyes rendelkezéseivel kapcsolatos vitás kérdésekre.²⁰

1914-ben Sztéhlo Kornél már a hazai jog gyakorlatának fényében értékelt az egyezményt és éles véleményt fogalmazott meg a judikatúra irányát illetően: „ha a jogszabályok összeütközésének kiegyenlítése végett valami rendezésre szükségünk van, az elsősorban és leginkább az Ausztriához való viszonyban forog fenn, nemcsak azért, mert a testvérállammal való érintkezésünk a legsűrűbb, hanem azért is, mert az osztrák házassági jog szabályai a mi jogunkkal a legélesebb összeütközésben vannak. Ámde éppen Ausztria az az állam, amely daczára annak, hogy közös külügyi képviselőtünk az egyezményhez hozzájárult, semmiképp sem siet az egyezményt törvényerőre emelni. A hágai egyezmény tehát nálunk a gyakorlati életben alig talált más alkalmazást, mint azt, hogy néhány szerencsétlen olaszt, ki még a hágai egyezmény életbeléptetése előli magyar honosságot szerzett, a magyar bíróságok a házasság felbontása iránti keresetével elutasítottak.”

A szerző budapesti királyi ítélőtábla álláspontját élesen bírálta, amelyek egy perben egy magyar állampolgár egy osztrák féllel szembeni perében illetékességi kérdésben a hágai egyezményt alkalmazták. Megítélése szerint a bíróság helytelenül döntött, ugyanis az eredeti francia és a magyar szöveg nem egyezik, mivel az eredeti szöveg jelentése nem az, hogy a szerződéses államban a hágai egyezményt kell alkalmazni akkor is, ha csak az egyik fél valamelyik szerződő állam polgára, hanem azt jelenti, hogy az egyezmény nem alkalmazható akkor, ha a felek közül egyik sem szerződő államok valamelyikének polgára. Tévesnek tartotta tehát a budapesti kir. törvényszéknek és a kir. ítélőtáblának azt az álláspontját, hogy azokban a válóperekben, amelyekben magyar honos osztrák féllel szemben lép fel, az illetékesség kérdésében a hágai egyezményt alkalmazandó.²¹

Sztéhlo tanulmányára nemsokkal később Malonyai Béla reagált, amelyben leszögezte, hogy a házassági jog területén nagy hírnévnek és megbecsültségnek örvendő ügyvéd és udvari tanácsos tévedett, amikor azt állította, hogy az első fokon eljáró törvényszék ítéletét a budapesti ítélőtábla helyben hagyta volna, a kérdésben pedig a Curia döntésére várnak. Érvelésében kifejtette, hogy alkalmazandónak tartja az egyezménynek azokat az intézkedéseit, amelyek nem teszik szükségessé a nem szerződő állam törvényének alkalmazását. „Nem azon az alapon kell tehát a kérdést megoldani, hogy Ausztria nem lévén szerződő állam, mi köze neki a hágai egyezményhez, hanem a kérdés megoldásánál az az irányadó, hogy a magyar állam a többi szerződő államok irányában kötelezte magát arra, hogy ha a felek egyike szerződő állam polgára (bár a másik nem az), az

19 PAP József: A hágai egyezmény és házassági jogunk. *Ügyvédek Lapja* 1912/51., 2–4.

20 MALONYAI Béla: Az 1911. évi XXII. törvénycikkbe iktatott hágai nemzetközi egyezmény és a magyar házassági törvény. Budapest, Fejér és Glatter, 1914.

21 SZTEHLO Kornél: A hágai egyezmény alkalmazhatóságáról. *Ügyvédek Lapja* 1914/51., 3.

egyezmény szerint fog eljárni.”²²

Ezt követően publikálta véleményét Virágh Gyula ügyvéd, aki a két korábbi vélemény egyikével sem értett egyet. Ő abból a szempontból közelítette meg a szóban forgó kérdést, hogy az egyezmény szerint egyik állam sem kötelezhette magát az egyezmény által olyan törvény alkalmazására, amely nem a szerződő államok valamelyikének törvénye. „Addig tehát, amíg Ausztria az egyezményt el nem fogadja, Magyarország nem kötelezi magát az osztrák törvények alkalmazására azon esetekben, melyekben a hozzá házassága felbontásáért forduló szerződéses állampolgár felperes házastársa osztrák, illetve az ugyanezért hozzá folyamodó osztrák felperes házastársa magyar. [...] Ausztria ezt az elismerést nekünk nem adta meg, az egyezményt nem iktatta törvénybe, nekünk tehát nincs semmi okunk jogainkról lemondani s a nálunk magyar állampolgárságot nyert osztrákot elutasítani, mikor az a mi segítségünkhöz folyamodik s a mi liberális jogaink élvezetéért hajlandó magát egész életére magyarnak vallani s az ezzel járó esetleges kötelezettségeket teljesíteni.”²³

Virágh Gyula volt az első, aki kimondta, hogy mivel az egyezményt úgy alkották meg, hogy azt minden aláíró ország a saját országának jogrendszerébe is vezeti, de ez Ausztriában nem történt meg, valamint Franciaország felmondta, „az egész egyezmény illuzóriussá vált s legzűlszerűbb volna azt teljesen megszüntetni, illetve részünkről abból kilépni.”

Virágh ugyanebben az évben született, kevésbé pesszimista hangvételű munkája volt a Külföldi házasságok felbontása Magyarországon című 68 oldalas elemzés, amely öt fejezetre bontva tárgyalja a külföldiek házassági bontópereit Magyarországon, a külföldiekből magyarokká lett egyének házassági pereit, a magyarokból külföldiekké lett személyek házassági ügyeit, a horvátországi illetőségűek házassági ügyeit és a meg nem állapítható honosságú külföldiek házassági ügyeit.²⁴

Az első világháború előestéjén egyre világosabbá vált, hogy a korábbi pozitív várakozásoknak megfelelően Ausztriában sosem lépnek hatályba az egyezmények. Dolenecz József az 1915-ben a *Religio* hasábjain A házasság felbonthatatlansága és a hágai egyezmény címmel megjelent tanulmányában úgy fogalmazott, hogy „Ausztria annyira ragaszkodik ahhoz, hogy az ott kötött házasság felbontható ne legyen és ahhoz még a hágai egyezmény folytán se lehessen hozzáférni, hogy inkább a magyar állam függetlenségének, állami önállóságának a nemzetközi vonatkozásban oly eklatáns kidomborításához hozzájárult, hogy Magyarország, quasi mint Ausztriától a külügyi vonatkozásban is separált államhatalom, külön kössön meg egy nemzetközi egyezményt.”²⁵

A Nagy Háborút követően az Osztrák-Magyar Monarchia széthullott. Az egyezmény alkalmazhatóságát azonban nem csak ez nehezítette meg, hanem a háborús felek közül több is felmondta a megállapodásokat, vagy vitatta a korábbi állammal való folytonosságot.

22 MALONYAI Béla: A hágai egyezmény alkalmazhatóságáról. *Ügyvédek Lapja* 1914/52., 4–5.

23 VIRÁGH Gyula: A hágai egyezmény és Ausztria. *Ügyvédek Lapja* 1915/1, 5–6.

24 VIRÁGH Gyula: Külföldi házasságok felbontása Magyarországon. Budapest, 1915.

25 DOLENECZ József: A házasság felbonthatatlansága és a hágai egyezmény. *Religio* 1915/4., 259.

Szethlo Kornél, aki a nemzetközi magánjog házassági jogi vonatkozásairól a korszakban az egyik leggyakrabban publikáló szakíró volt, 1918-ban már teljes egészében a hágai egyezmények alkalmazásával szemben érvelt, és sürgette, hogy mielőbb lépjen ki belőlük Magyarország. Az alig hét éves gyakorlat alapján úgy vélte, hogy a szerződő felek egyoldalúan alkalmazták az egyezmény szabályait. Ez abból fakadt, hogy az aláíró országok között olyanok is voltak, amelyek meglehetősen liberális házassági joggal rendelkeztek, illetve több állam szabályozása kánonjogi hagyományokon nyugodott, így előbbiek házassági joga folyamatosan háttérbe szorult a bontást el nem ismerő államok jogával szemben. Szethlo az egyezmények 1919 őszi hatállyal történő felmondását szorgalmazta, és felhívta a figyelmet arra, hogy inkább a környező országokkal, így Ausztriával, Romániával, Szerbiával, Horvátországgal, valamint az Oroszországból kivált államokkal kellene a kérdést rendezni.²⁶

Az első világháborút követő években a házasságok nemzetközi kollíziós magánjogi kérdései előtérbe kerültek, különös tekintettel az úgynevezett „szovjet-orosz házasságokra” és az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaiban bekövetkezett drasztikus változások, és ennek társadalomra gyakorolt hatásai miatt. Ez nem jelentette ugyanakkor azt, hogy ezzel egyidőben a hágai egyezmények jelentősége is megnőtt volna. A korszak szakirodalma az egyezmények minden esetben az alkalmazandó jogszabályok között sorolta fel,²⁷ de a szerepére vonatkozó szakmai diskurzus érezhetően és érthetően alább hagyott.²⁸ A joggyakorlatban betöltött szerepe mindmáig fehér folt a házassági jog történetében. Ez azonban csupán tematikai változást jelentett, ugyanis a nemzetközi magánjog házasságokkal kapcsolatos szakirodalom a két világháborút közötti időszakban jelentős fejlődésen ment át, amelyet az új államhatárokon átívelő társadalmi problémák és az ezeket feldolgozó szakmai viták is ösztönöztek.

3. Összegzés

A házassági joggal foglalkozó, 1902-ben Hágában elfogadott egyezményekhez a korabeli magyar szakirodalomban nagy reményeket fűztek. A várakozások ellenére az egyez-

26 SZETHLO Kornél: A házassági nemzetközi jog jövője. *Ügyvédek Lapja* 1918/51., 6–7.

27 A teljesség igénye nélkül lásd: Scholtz Géza, Gál Dezső és Doboss Gábor nevével fémjelzett *A házasságkötés szabályai* című 1823-as kötet is rögzítette az egyezményt, emellett ismertette a felmentések és tanúsítványok körül kialakult gyakorlatot, a vonatkozó nemzetközi jogot és a külföldi államok házasságkötési szabályait, valamint az állampolgárság kérdését is, tekintettel a trianoni békeszerződésre és utóbbinak hatását a házasságkötésnél. SCHOLTZ Géza – GÁL Dezső – DOBOSS Gábor: *A házasságkötés szabályai*. Budapest, Jegyzők Orsz. Árvaház Egy., 1923. 284.; SZÁSZY István: *Nemzetközi magánjog*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1938. 31–33.; SZÁSZY István: *Nemzetközi magánjog*. In: SZLADITS Károly: *A magyar magánjog. Általános rész; Személyi jog. Első rész*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalat, 1941, 434–435.

28 UJLAKI Miklós: *Hetven év magánjogi irodalma: a magyar magánjog bibliográfiája, 1861–1930*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalat, 1930. 43–51.

mények nem tudták beváltani a hozzájuk fűzött reményeket. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy Ausztria, akivel a legsürgetőbb lett volna a házassági jogok közötti kollízió rendezése, végül nem ratifikálta a kidolgozott és korábban elfogadott szövegeket. A magyar szakirodalomban az a kép rajzolódott ki, hogy ennek egyetlen oka, hogy az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyvben megtalálható kánonjogi karakterű szabályokat nem kívánták módosítani, a tárgyalt nemzetközi normák elfogadása azonban ezt felülírta volna. Ugyancsak negatívan befolyásolta a kidolgozott keretek megszilárdulását az is, hogy a szerződő felek néhány év alatt, az első világháború kitörésénél ellentétes oldalon találták magukat, valamint a háború lezárását követően az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott, az utódállamokkal való kapcsolat pedig tisztázatlan kérdést jelentett. Ezt a helyzetet a magyar szakirodalomban is felismerték, de az új határok okozta társadalmi problémákra a házassági jog területén felmerülő fontos és nagy számban felmerülő problémákra sem Magyarország, sem pedig a környező országok nem tudtak hatékony választ adni. Az első világháborút követően kialakult társadalmi, jogi helyzet és az erre reagáló joggyakorlat, valamint tudományos diskurzus elemzésével napjainkig adós a jogtörténet tudománya.

Irodalomjegyzék

1911. évi XXI. törvénycikk a házasság érvényességének előfeltételeire vonatkozó törvények összeütközéseinek kiegyenlítése végett az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában.
1911. évi XXII. törvénycikk a házasságok felbontására, valamint az ágytól és asztaltól való elválásra vonatkozó törvények és az ily tárgyú bíraskodás terén támadható összeütközések kiegyenlítése végett az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában.
1911. évi XXIII. törvénycikk a kiskorúak gyámságának szabályozása végett az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában.
1926. évi XX. törvénycikk a házasság érvényességéről, a házasság felbontásáról és a kiskorúak gyámságáról 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött s az 1911:XXI., XXII. és XXIII. törvénycikkbe iktatott, valamint a teljeskorúak gyámságára vonatkozólag 1905. évi július hó 17-én Hágában kelt és az 1912:LII. törvénycikkbe iktatott négy nemzetközi egyezményhez az 1923. évi november hó 28. napján Hágában letett négy Jegyzőkönyv becikkelyezése tárgyában.
- 4985/1914. M. E. sz. rendelet a házassági törvényekre és a kiskorúak gyámságára vonatkozólag az 1902. évi június hó 12-én Hágában kelt s az 1911:XXI., XXII. és XXIII. törvénycikkbe iktatott három nemzetközi egyezménynek Franciaország részéről történt felmondásáról. *Rendeletek Tára*, 1914, 1401–1402.
- 6326/1911. M. E. sz. a. kelt rendeletét az egyezmények hatálybalépése tárgyában. *Igazságügyi Közlöny*, 1911/11., 328.

- A magyar királyi minisztériumnak 1911. évi 6326. M. E. számú rendelete, a házassági törvényekre és a kiskorúak gyámságára vonatkozólag az 1902. évi június hó 12-én Hágában kelt s az 1911:XXI., XXII., és XXIII. törvénycikkbe iktatott három nemzetközi egyezmény hatálybalépéséről. *Rendeletek Tára* 1911, 888–890.
- ALTMANN István: A házasságnak in fraudem legis való felbontásáról. *Jogtudományi Közöny* 1908/39., 308–309.
- Az igazságügyminiszter 4/1974. (V. 30.) IM számú rendelete egyes hágai többoldalú nemzetközi egyezmények felmondásáról. *Magyar Közöny* 1974/38. sz. 370.
- BACK Frigyes: Az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött második nemzetközi egyezmény 4. és a magyar házassági törvény 115. §-a. *Ügyvédek Lapja* 1909/50., 4–5.
- DOLENECZ József: A házasság felbonthatatlansága és a hágai egyezmény. *Religio* 1915/4.
- HUSZÁR Elemér: Sztehlo Kornél: A házassági jogszabályok összeütközésének kiegyenlítése. *Hittudományi Folyóirat* 1909, 198–202.
- KLUZSINSZKY Károly: A hágai IV. nemzetközi magánjogi értekezéslet munkálatai. *Jogálatam* 1904/8, 612–617.
- KLUZSINSZKY Károly: A házasságokra és a kiskorúak gyámságára vonatkozó hágai nemzetközi egyezmények törvénybe iktatása és hatályba lépése Magyarországon. *Jogtudományi Közöny* 1911/45. sz.
- MALONYAI Béla: A hágai egyezmény alkalmazhatóságáról. *Ügyvédek Lapja*, 1914/52., 4–5.
- MALONYAI Béla: Az 1911. évi XXII. törvénycikkbe iktatott hágai nemzetközi egyezmény és a magyar házassági törvény. Budapest, Fejér és Glatter, 1914.
- MÁRKUS Dezső: Az 1911. év törvényhozása. *Jogtudományi Közöny* 1912/11., 93–94.
- PAP József: A hágai egyezmény és házassági jogunk. *Ügyvédek Lapja* 1912/51., 2–4.
- SCHOLTZ Géza – GÁL Dezső – DOBOSS Gábor: A házasságkötés szabályai. Budapest, Jegyzők Orsz. Árvaház Egy., 1923.
- SZÁSZY István: Nemzetközi magánjog. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1938. 31–33.
- SZÁSZY István: Nemzetközi magánjog. In: SZLADITS Károly: *A magyar magánjog. Általános rész; Személyi jog. Első rész.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalat, 1941.
- SZTEHLO Kornél: A hágai egyezmény alkalmazhatóságáról. *Ügyvédek Lapja* 1914/51.
- SZTEHLO Kornél: A hágai egyezmény hatálya az életbeléptetésekor folyamatban lévő válóperekre. *Ügyvédek Lapja* 1911/51, 5–6.
- SZTEHLO Kornél: A házassági jogszabályok összeütközésének kiegyenlítése: (hágai egyezmény): különös tekintettel Magyarországra és Ausztriára. Budapest, Toldi, 1908. 121
- SZTEHLO Kornél: A házassági nemzetközi jog jövője. *Ügyvédek Lapja* 1918/51., 6–7.
- TÖRY Gusztáv: *A hágai harmadik nemzetközi magánjogi konferencia határozatairól.* Budapest, Grill Károly cs. és kir. Udvari Könyvkereskedése, 1901. 7–10.
- UJLAKI Miklós: Hetven év magánjogi irodalma: a magyar magánjog bibliográfiája, 1861–1930. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1930.

VIRÁGH Gyula: A hágai egyezmény és Ausztria. *Ügyvédek Lapja* 1915/1, 5–6.

VIRÁGH Gyula: Külföldi házasságok felbontása Magyarországon. Budapest, 1915.

WITTMANN Ernő: A házasságok felbontásáról szóló hágai egyezmény visszaható ereje.
Jogtudományi Közlöny 1907/13., 107–108.

A HÁBORÚS BŰNÖSÖK FELELŐSSÉGRE VONÁSÁNAK ELMÉLETI ASPEKTUSAI

1. Bevezetés

Számos tudományterület használja a felelősség fogalmát, eltérő tartalommal és gyakran különböző célok eszközeként. A felelősség szó a XXI. században több kontextusban is felmerül, többek között: erkölcsi, politikai, gazdasági és nem utolsósorban jogi értelemben.² A felelősség szó a magyar nyelv értelmező szótárában a következőt jelenti: erkölcsi, jogi vagy hivatalos kötelezettség, amelynek alapján valaki, valamely testület vagy közösség valakiért vagy valamiért felelős, számot adni tartozik.³ Ha a felelősséget általános értelmében definiáljuk, lényegében nem más, mint a tanúsított magatartásokról alkotott értékítélet következményeinek viselése.⁴ Noha, a felelősség fogalmát az egyes források a XVIII. század második feléhez, Franciaországhoz vezetik vissza,⁵ ám ekkor a

-
- 1 dr. jur., PhD, LL.M, adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntetőjogi Tanszék.
 - 2 Manapság emlegetni szokták még a média felelősségét, a jelen generáció felelősséget, a vállalatok társadalmi felelősségvállalását stb., amelyek e komplex fogalmat csak tovább árnyalják. Ld. KÖHIDI Ákos: *A polgári jogi felelősség digitális határai Európában, A P2P rendszerekben megvalósuló szerzői jogi jogsértések felelősségtani vonatkozásai, PhD értekezés.* Győr, 2012, 53. https://doktiskijog.sze.hu/images/A_polgari_jogi_felelosseg_digitalis_hatari_Europaban_DOI.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 06.)
 - 3 A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*, I. kötet. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/f-28F2F/felelosseg-29EB8/> (letöltés dátuma: 2020. 06. 10.)
 - 4 FÖLDVÁRI J.: *A büntetés tana.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970. 60.
 - 5 FÖLDI A.: *A jogi felelősség fogalmáról. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae, Tomus XXX., 1988, 10.*

responsabilité politikai⁶ fogalmat takart.⁷ Schipani és mások⁸ későbbi kutatásai azonban igazolták, hogy a felelősség, mint főnév az olasz és az angol politikai nyelvzetben⁹ már a XVIII. század elején megjelent.¹⁰ A francia Polgári Törvénykönyv, a Code civilben már jogi fogalomként használták¹¹ a felelősség kifejezést, és a kódex hatására más nyelvekben és jogi kultúrákban is hamar elterjedt.¹² A kifejezés hosszú fejlődésen ment keresztül, aminek következtében egy sokrétű, több értelemben is használt, kissé parttalan fogalommmá vált.¹³ A felelősség szemantikai szempontból olyan veszélyt jelző kategória,¹⁴ melynek okai, megjelenési formái és következményei nem kellőképpen behatárolhatók. A tudomány feladata megtalálni annak módját, hogy a felelősség fogalmában rejlő bizonytalan,

- 6 Jelen tanulmánynak nem része a politikai fogalom részletező elemzése. Így kizárólag *egy* (lehetőséges) definiálásra hívnám fel a figyelmet. Rixer Ádám szerint a politika fogalma a társadalomban *egy többdimenziósan strukturált analitikai kategória*, pontosabban annak három dimenziója van: 1) a közcselekvés (közpolitika) dimenziója; 2) a rendszerint konfliktusos processzuális dimenziója; 3) az intézményi dimenzió. Lásd erről részletesebben: RIXER Á.: Az államfelelősségének egyes kérdései. *De iurisprudentia et iure publico: Jog- és Politikatudományi folyóirat*, 2011/1., 2. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2011-1-06.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)
- 7 DESCAMPS, O.: La responsabilité dans le Code civil. *Dans Histoire de la justice*, 2009/1., 291-310. <https://www.cairn.info/revue-histoire-de-la-justice-2009-1-page-291.htm#> (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)
- 8 SCHIPANI, S.: *Lex Aquilia, culpa, responsabilità. In Illecito e pena privata in età repubblicana*. Napoli, 1992, 179skk. Idézi FÖLDI A.: *A másért való felelősség a római jogban, jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 2004. 47.
- 9 Richard McKeon szerint politikai felelősség fogalma először a *Federalist Papers* 64. cikkében jelenik meg. Ld. McKEON, R.: The Development and Significance of the Concept of Responsibility. *Revue Internationale de Philosophie* 11, 1957, 6-8. <https://www.jstor.org/stable/23940271?seq=1> (letöltés dátuma: 2020. 05. 06.) Bernard Bailyn által összeállított kötet alapján azonban Madisont illeti meg az elsőség a 63. cikkben leírtak alapján. Ld. BAILYN, B. (eds.): *The Debate on the Constitution, Part 2: Federalist and Antifederalist Speeches, Articles, and Letters During the Struggle over Ratification Vol. 2*. Library of America, 1993, 317. Ld. még a politika felelősség fogalmával kapcsolatosan: LÁNCZI A.: Ki a felelős? A politikai felelősség nyomában. *Politikatudományi Szemle XX/4*, 2011/4., 16-29. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2011_4szam/lanczi.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)
- 10 ZOVÁNYI N.: *A felelősség kérdései az utazási szerződések és az utasjogok körében, PhD értekezés*. Debrecen, 2014, 9. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/181350/Zovanyi-ertekezés_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)
- 11 DESCAMPS O.: i. m. 291.
- 12 ZOVÁNYI N.: i. m. 2014, 9.
- 13 FÖLDI A. - HAMZA G.: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 424.
- 14 RICHTER, E.: Nachhaltige Politik – Systematisierungshilfen für die Begründungsprobleme der „Verantwortung“. In: HEIDRINK, L. - HIRSCH, A. (Hg.) *Staat ohne Verantwortung? Zum Wandel der Aufgaben von Staat und Politik*. Frankfurt, Campus, 2007, 443-444. A jogi felelősség fogalmának szemantikai-logikai analízisével kapcsolatban lásd: FÖLDI A.: i. m. 2004, 30-37., a magyar elnevezéssel kapcsolatban: Uo. 52-53.

ismeretlen dimenziót megmentse az analitikus leegyszerűsítéstől.¹⁵ A felelősség fogalma tartalmilag hol kiüresedik, hol túlterjed saját határain. Ennek következményei azok a fogalmi bizonytalanságok, melyek mindegyike egy központi társadalmi problématerületre mutat rá.¹⁶ Ezért tartom fontosnak azt, hogy az egyes jogi felelősség fogalmakat pontosítsuk, s véleményem szerint szükséges az is, hogy a „*felelősség fogalmát felelősséggel használjuk*”,¹⁷ ezáltal megalapozásának lehetőségeit, hatótávolságát, alkalmazásának módjait felismerhessük.¹⁸ *A felelősség fogalmát az alábbiak szerint definiálnám: a felelősség egy helytállási kötelezettséget jelent, amelynek alapja a természetes vagy a jogi személy¹⁹ olyan magatartása, amely ellentétes az adott társadalmi viszonyrendszerben elfogadott normákkal (ilyen norma lehet például erkölcsi, vallási, jogi norma).* Tehát, felelősségről nem csak társadalmi értelemben beszélhetünk²⁰, mivel az ember magatartása különböző szabályrendszerek tárgya lehet, így a felelősségnek is különböző fajtái vannak.

2. Az egyes felelősség típusok, különös tekintettel a nemzetközi (büntető)jogi felelősségre

A büntetőjogi felelősség alkotmányos, emberi jogi szempontoknak való megfeleltetése jogállami alaptétel, a XXI. században elkerülhetetlen kihívás.²¹ A büntetőjogi felelősség számos aspektusból megközelíthető. Az egyik lehetséges megközelítés, ha a *felelősség általános fogalmából* indulunk ki, akkor a büntetőjogi felelősség a magatartásról alkotott büntetőjogi értékelés következményeinek a viselése lenne. E következmények elviselését a társadalom igényli és ennek az igénynek a kielégítését az államhatalom biztosítja. Az ember büntetőjogi felelőssége a társadalom jogi értékítéletének kifejezésére illetékes államhatalommal szemben áll fenn. Lényegét az a kötelesség adja, hogy magatartásának tanúsításánál figyelemmel kell lennie a törvényhozó akaratára, a társadalmi elvárásokra. A törvényhozó akaratát -

15 RICHTER, E.: Politische Ethik als Verantwortungsethik. Die Folgenabschätzung als Begründungsfundament? *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 78/2, 1992, 166-182.

16 HORVÁTH G.: A felelősség imperatívusza és a szabadság. *Iustum Aequum Salutare* IX, 2013/3., 202. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20133sz/11.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 05. 03.)

17 MÜLLER, W. E.: *Der Begriff der Verantwortung bei Hans Jonas*. Frankfurt: Athenäum, 1988. 7.

18 HORVÁTH G.: i.m. 213.

19 Ehhez kapcsolódóan lásd részletesebben például: 1) MOHAI M.: *Felelősség és helytállási kötelezettség a társaságok jogában*, PhD értekezés. Pécs, 2017. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/mohai-mate/mohai-mate-vedes-ertekezes.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.) 2) MOLNÁR G. M.: A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. In: DOMOKOS A. (szerk.) *A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. Konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 23-24. https://ajk.kre.hu/images/doc4/dokumentumok/A_vallalkozoi_felelosseg_buntetojogi_vonatkozasai_kiadvany.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

20 ZOVÁNYI N.: i.m. 2014, 9.

21 DOMOKOS A. - CSERVÁK Cs.: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálat. *Jogelméleti Szemle* 2017/1., 36. http://jesz.ajk.elte.hu/2017_1.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)

parancsait és tilalmait - a jogszabályok juttatják kifejezésre. A törvényhozó foglalja össze azokat a feltételeket is, amelyek fennforgása esetében az elkövető büntethető - más szóval: felelősségre vonható. Tehát, míg a *büntethetőség a bűnelkövető megbüntetésének a feltételeit* foglalja magában, addig a *felelősség az elkövetőnek a társadalommal szemben fennálló és az államhatáalom által realizálható kötelességét jelenti*. Földvári József szerint a *büntethetőség nem azonosítható a büntetőjogi felelősséggel*.²² Domokos Andrea szerint a büntetőjogi felelősség megállapítása egyben a felelősségre vonást is magában hordozza, és a büntető szankció révén hatályosul.²³ A bűnért való felelősség jogfilozófiai alapjait az indeterminizmus és a determinizmus közti választás határozta meg a büntetőjogi iskolákban, az egyes büntetőpolitikákban.²⁴ A társadalomban és a jogászság között elterjedt büntetőjogi felfogás a bűnelkövetés elleni küzdelem kiindulópontjába a *bűncselekmények morálisan megvetendő és közösségellenes* jellegét teszi.²⁵ Ez utóbbi egyfajta *erkölcsi*²⁶ és *bűnösség* központú megközelítést jelent. A bűnösségen alapuló felelőssége elve (*nulla poena sine culpa*)²⁷ legáltalánosabban értelmezve a bűncselekmény elkövetése miatti büntetőjogi felelősséghez az elkövető bűnösségét követeli meg,²⁸ *Ab ovo* kizárólag perjogi bűnösséget takart: a bíróság a vádlottat „bűnösnek mondta ki” a bűncselekmény elkövetésében, s ezért őt büntetéssel sújtotta. A büntetőjogi felelősség ekkor annyit jelentett, hogy a vádlott kimerítette a vád tárgyává tett bűncselekmény törvényi tényállását és hiányoznak a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai.²⁹ A XIX. század utolsó harmadának büntetőjog tudománya kialakította

22 FÖLDVÁRI J.: i.m. 1970, 64.

23 DOMOKOS A.: Felelősség és felelősségrevonás a büntetőjogban. *Glossa Iuridica* 2015/1-2., 261.

24 Lásd részletesebben DOMOKOS A.: i.m. 2015, 261-263.

25 POKOL B.: Jogfilozófiai és büntetőjogelméletek. *Jogelméleti Szemle/ Journal of Legal Theory*, 8(4), 2. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/10706/ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmletek.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmletek.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 05.)

26 Bővebben ehhez lásd például DOMOKOS A.: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól. *KRE-DIT: A KRE-DOK Online Tudományos Folyóirat*, 2019, 1-11. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/domokos-andrea-a-buntetojogi-felelosseg-erkolcsi-vonatkozasarol/?print=pdf> (letöltés dátuma: 2020. 11. 01.)

27 Lásd erről részletesebben például BÉKÉS I.: *Magyar büntetőjog I. Általános rész*, Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1973. 50-52.; BÉKÉS I. - FÖLDVÁRI J. - GÁSPÁR Gy. - TOKAJI G.: *Magyar Büntetőjog Általános rész*. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1980. 51-52.; FÖLDVÁRI J.: *Magyar büntetőjog Általános rész*. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1990. 21-22.; NAGY F.: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről. In: TÓTH K. (szerk.) *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996, 183-195.

28 MÉSZÁROS Á.: *Kutatási eredmények - A büntetőjogi felelősség aktuális kérdései IV. A bűnösségen alapuló felelősség áttörése és a mögöttes felelősség a büntetőjogban*. OKRI, 2019. <https://www.okri.hu/index.php/kutatas/kutatasok> (letöltés dátuma: 2020. 06. 18.)

29 NAGY F.: A bűnösség. In: BELOVICS E. - NAGY F. - TÓTH M.: *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2015, 184-185.

a *jogellenesség* fogalmát, mely a bűncselekmény *külső, tárgyi* megjelenését jelentette, így a kauzalitással szemben a lelki mozzanatok váltak jelentőssé. Azaz, az elkövető gondolati világában kialakuló folyamatok, az „*alanyi okozatosság*”. Ezt nevezzük *büntető anyagi jogi bűnösségnek*. Ez idő tájt a bűnösség fogalmát gyűjtőfogalomként használták, ugyanis ezalatt értették a szándékosságot és a gondatlanságot.³⁰ A szándék (*dolus*) és a gondatlanság (*culpa*) a római jogban is ismert volt,³¹ ennek ellenére csupán a XIX. században vált a bűnösség alkotó elemévé.³² Végül a bűnösségen alapuló felelősség elve a XX. század második felére vált a büntetőjogban igazán meghatározó jelentőségűvé. A bűnösségen alapuló felelősség elve különböző funkciókat tölt be. Alkotmányjogi szempontból az a kérdés, hogy a bűnösségen alapuló felelősség alkotmányos alapelveként értelmezhető-e.³³ Ezt a kérdést rendezti Magyarország Alaptörvénye XXVII. cikkelyének (2) és (4) bekezdéseiben, miszerint: „*Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg. (...) Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.*” Bűncselekménytani értelemben bűncselekmény nélkül nem beszélhetünk büntetőjogi felelősségről és büntetőjogi felelősség hiányában nem alkalmazható büntetés. A bűnösség a bűncselekmény fogalmi eleme, az adott cselekményt „bűnösen” kell elkövetni (*nullum crimen sine culpa*). A bűnösségnek tehát a törvényi tényállás valamennyi elemére ki kell terjednie. Akit nem terhelt bűnösség, amikor a magatartását kifejtette, büntetőjogi értelemben felelőssé nem tehető (*actus non facit rerum nisi mens sit rea*³⁴ – büntetendő cselekmény alapján, a cselekvő személy bűnösségének vizsgálata nélkül, nem büntethető senki). Jogkövetkezmény-tani szempontból a bűnösség előfeltétele a büntetésnek, nélkülözhetetlen velejárója annak. Aki bűnösség nélkül cselekszik, az büntetéssel nem sújtható (*nulla poena sine culpa*). A *nullum crimen/nulla poena sine culpa* elvek érvényesülése biztosíték arra, hogy az eredményfelelősség ne érvényesülhessen a büntetőjogban. Büntetés-kiszabási megközelítésben a bűncselekmény szándékos vagy gondatlan megvalósítását a törvényhozó eltérő büntetési kerettel már értékeli a bűncselekmény büntetési tételének megállapításánál. Így a büntetés kiszabásánál a bűnösség önmagában nem értékelendő, azonban büntetés-kiszabási jelentőséget kaphat a bűnösség különböző foka, a szándékos és gondatlan bűnösség intenzitása. Összegzésképpen úgy fogalmazható, hogy hazánkban a bűnösség mint a büntetőjogi felelősségre vonás előfeltétele és a bűncselekmény fogalom nélkülözhetetlen ismérve legitimálja és megalapozza a büntetést, a bűnösség foka mint büntetés-kiszabási elv viszont – más körülményekkel együtt – befolyásolja a konkrét ügyben

30 BÉKÉS I.: A bűncselekmény tana. In: BUSCH B. (szerk.) *Büntetőjog Általános Rész.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2010, 117.

31 NÓTÁRI T.: *Római köz- és magánjog.* Szeged: Lectum Kiadó, 2011. 329.

32 BÉKÉS I.: i. m. 2010, 117.

33 Vö. 11/1992. (III. 5.) AB hat.

34 DOMÁN A.: *A beszámítási képesség a büntethetőségi akadályok rendszerében, PhD értekezés.* Budapest, 2019, 7. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Dom%C3%A1n_Augusztina_dolgozatv.pdf (letöltés dátuma: 2020. 09. 11.)

kiszabandó büntetés mértékét, súlyát.³⁵

A nemzetközi jogban a felelősség (= *a jogsértések esetén beálló jogi felelősségrendszer*) az egyenértékű szuverenitások kapcsolatainak szükségképpen szabályozó mechanizmusa.³⁶ A nemzetközi közösségben (= *nemzetközi jogrendben*) nem jellemző a nemzetközi kötelezettségek tömeges, szisztematikus megsértése. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy ne lenne megsérthető egy nemzetközi norma, hanem inkább azt jelenti, hogy fontosabb az államok számára az adott nemzetközi jogi normával biztosított érdek vagy érték, elég utalni az erőszak tilalmának elvére, vagy az emberi jogok tiszteletben tartására. A nemzetközi felelősség intézménye szükségképpen központi, axiomatikus, alapvető fontosságú eleme a nemzetközi jogrendnek.³⁷ *Nemzetközi felelősségről elsősorban az államfelelősség*³⁸ relációjában jelent meg.³⁹ Jelen munka nem foglalkozik azzal területi korlátok okán. Ehelyütt annyit jegyeznek meg, hogy a nemzetközi jogi felelősségnek is számos aspektusa van.⁴⁰ Jelen tanulmányban a büntetőjogi vonatkozásait emelem ki, s annak is *kizárólag az egyén nemzetközi jogon alapuló felelősségét*.

3. A háborús bűnösök felelősségre vonhatósága a nemzetközi büntetőjog alapján

A Nemzetközi Jogi Bizottság (röviden: NJB, angolul: *International Law Comission, ICJ*) több ízben⁴¹ vizsgálta a nemzetközi jogsértések vonatkozásában a nemzetközi „bünteteket”⁴². A béke és az emberiség elleni bűncselekmények törvénykönyvtervezetet a NJB

35 BELOVICS E. - GELLÉR B. - NAGY F. - TÓTH M.: *Büntetőjog I.: Általános rész: A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2014, 75-78.

36 DINH, N. Q. - DAILLIER, P. - PELLET, A. (ford.: KOVÁCS Péter): *Droit international public*, 5 édition. Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 365.

37 BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog I.* Pécs: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2014, 131.

38 Lásd bővebben például: SHAW, N. M.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001. 475-513.

39 KECSKÉS G.: Az államfelelősség és a szankciók nemzetközi jogi kérdéskörének megjelenése a magyar jogirodalomban. In: BLUTMAN L. - Homoki-Nagy M. (szerk.) Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 289. http://acta.bibl.u-szeged.hu/34798/1/jurid-pol_077_289-301.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 10.)

40 Vizsgálható az imént említett államfelelősségi oldalról, de éppúgy például a nemzetközi szervezetek vonatkozásában is stb. A NJB a nemzetközi szervezetek felelősségének kodifikációját 2002-ben kezdte meg, majd a kodifikációs munka a 2011. évi tervezet elfogadásával befejeződött. Ezt a tervezetet az ENSZ közgyűlése határozatával (A/RES/66/110) elfogadta. Ld. <https://undocs.org/A/RES/66/110> és https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

41 Ezt lásd részletesebben itt: https://legal.un.org/ilc/guide/7_4.shtml (letöltés dátuma: 2020. 11. 11.)

42 Nagy Károly szerint nem szerencsés büntetteknek nevezni azokat, mert „*a büntetőjog már régen lefoglalta magának*” ezt fejezést. Vö. NAGY K.: i. m. 1999, 518.

1954-ben letett az ENSZ Közgyűlés asztalára,⁴³ érdemben nem került megvitatásra. Igaz ugyan, hogy a Közgyűlés éves ülésszakai közül az 1954., az 1968. és az 1974. évinek a napirendjén is szerepeltették, de a kormányok képviselői rövid, formális vitát lefolytatva csak további részletes tanulmányozásra tettek ígéretet.⁴⁴ Az államok nem tárgyalták érdemben tovább a tervezetet, az agresszió jogilag kötelező meghatározásának hiányára hivatkoztak okként. Ezen túl azonban az államok megosztottak voltak abban a tekintetben is, hogy célszerű-e a klasszikus nürnbergi elveket⁴⁵ az újabb kihívásokat büntetni rendelő klauzulákkal kiegészíteni. Nézetkülönbségek voltak a tekintetben is, hogy lehetséges-e a feladatok megvalósítása úgy, hogy egyszersmind nem hívnak életre egy joghatósággal rendelkező nemzetközi törvényszéket.⁴⁶ Annak ellenére, hogy már az 1950-es években a jogtudomány fókuszában volt a nemzetközi büntetőbíráskodás⁴⁷, az 1990-es években indult meg az a (hosszú) folyamat, amely elvezetett az állandó nemzetközi büntetőbíráshoz.⁴⁸ Így, *nemzetközi szerződéssel, közvetlenül az államok által felállított büntetőbírói fórum egy van: a Nemzetközi Büntetőbíróság (International Criminal Court, ICC⁴⁹)*. 1998-ban Rómában⁵⁰ fogadták el az ICC Statútumát.⁵¹ Miután a hatvanadik állam is letétbe helyezte a ratifikációs okmányt 2002-ben hatályba lépett és megkezdte működését.⁵²

43 Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, 1954. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_3_1954.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

44 Kovács P.: Nemzetközi büntetőbíráskodás. In: JAKAB A. - FEKETE B. (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYOK G.), 2018, [15] bekezdés. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> (letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

45 Lásd az alapelveket itt, angolul: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)

46 Kovács P.: i.m. 2018, [16] bekezdés.

47 Lásd erről részletesebben M. NYITRAI P.: *Nemzetközi és Európai Büntetőjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006. 64-66.

48 Bővebben lásd Uo. 66-73.

49 A Nemzetközi Büntetőbíróság honlapját lásd itt: <https://www.icc-cpi.int/>

50 United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court Rome, 15 June - 17 July 1998, Official Records, Volume III, Reports and other documents. https://legal.un.org/icc/rome/proceedings/E/Rome%20Proceedings_v3_e.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

51 Lásd a Római Statútumot angolul itt: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 08. 12.)

52 A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2001. november 7-én határozott az ICC Statútumának megerősítéséről a 72/2001. (XI. 7.) OGY. határozattal. Ld. SÁNTHA F.: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlata. In: CSEMÁNÉ VÁRADI E. [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft., 2013, 171. Magyarország ezt megerősítette a 2006. évi XXXI. törvénnyel: a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma Részes Államainak Első Közgyűlése által, 2002. szeptember

A nemzetközi bűncselekmények definíciója és kategorizálása az egyik legvitatottabb⁵³ kérdése a nemzetközi büntetőjognak, illetve kodifikációja hosszú jogtörténeti fejlődés során kristályosodott ki.⁵⁴ A fogalom és a releváns bűncselekményi kör meghatározására tett kísérlet komplex elemzést igényel. Ennek kapcsán a nemzetközi büntető jogtudomány művelőinek - rendkívül változatos⁵⁵ - álláspontjára, a nemzetközi büntetőjog kodifikációjára hivatott testületek tervezeteire, illetve a nemzetközi büntetőbíróóságok státútumaira és bírói gyakorlatára lehet támaszkodni.⁵⁶ Az első ilyen, nemzetközileg

10-én, New Yorkban elfogadott, a Nemzetközi Büntetőbíróóság kiváltságairól és mentességeiről szóló Megállapodás kihirdetéséről. Ennek ellenére Magyarország a Statútumot nem implementálta a jogrendszerébe. Ld. erről részletesebben pl. Kovács P.: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről. *Állam- és Jogtudomány*, 2019/1. <https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2019-01-KOVACS.pdf> (letöltés dátuma: 2019. 11. 06.)

- 53 Nem volt egyetemes kritériumrendszere a nemzetközi bűncselekménnyel nyilváníthatóságnak. Ld.: BASSIOUNI, M. Ch.: *Introduction to International Criminal Law*. New York: Transnational, 2003. 111., 113.
- 54 1935-ben megszületett egy tervezet „*Világ büntetőtörvénykönyve*” címmel, amely Vespasian V. Pella nevéhez köthető, aki a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (*Association Internationale de Droit Penal – AIDP*) elnöke volt. A tervezete szerint egységesíteni kellene a világ összes büntetőjogi rendszerét, ezzel létrehozva a nemzetközi büntetőjogot. Ez volt az első nagyszabású nemzetközi bűncselekmények összefoglalása. Ld. POLT P.: A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése. *Jogtudományi Közlöny*, 1987/4., 174. 1976-ban az AIDP felkérte főtítkárát, M. Cherif Bassiouni professzort, aki 1980-ra készítette el a Nemzetközi büntetőködex újabb tervezetét. E tervezet korszerűsítette az 1935-ös tervezetet, valamint szisztematikusabb és komplexebb szemléletű feldolgozású volt. Ld.: BASSIOUNI, M. Ch.: *International Criminal Law: A Draft International Criminal Code*. Sijthoff & Noordhoff, 1980.
- 55 Edward M. Wise szerint nehéz meghatározni, hogy mit értünk nemzetközi bűncselekmények (*international crimes*) alatt, és ezt, hogyan kell elhelyezni a belső jogban. Kiindulópontnak tekinti a régi koncepciót: a nemzetek elleni bűn (*offense against the law of nation*), majd ebből levezeti a nemzetközi bűncselekmények fogalmát, amelynek alapjául Bassiouni egyik műve szolgál. Wise szerint nemzetközi bűncselekmény (*international offense*) legtágabb értelemben azt a jogellenes emberi magatartást jelenti, amelyben az államokat nemzetközi jogi kötelezettség terheli a bűncselekménnyel nyilváníthatóságra és a felelősségre vonás megvalósítására, illetve előmozdítására. Ld.: WISE, E. M.: *International Crimes and Domestic Criminal Law*. *DePaul Law Review*, 1989., Vol. 38., 923-933. <https://via.library.depaul.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2096&context=law-review> (letöltés dátuma: 2017. 05. 08.) Roger S. Clark szerint nemzetközi bűncselekmény minden olyan bűncselekmény, amellyel szemben fellépés nemzetközi érdek (*offense of international concern*). Ld.: CLARK, R. S.: *Offenses of International Concern: Multilateral State Treaty Practice in the Forty Years since Nuremberg*. *Nordic Journal of International Law*, 1988. Vol. 57. 49.
- 56 SÁNTHA F.: A nemzetközi bűncselekmény általános fogalmának hazai fejlődése. *Jog- és politikatudományi folyóirat*, 2011/3., 173. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2011/k%C3%BCI%C3%B6nsz%C3%A1m/s%C3%A1ntha.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 05. 11.)

védett értékeket támadó cselekmény a kalózkodás⁵⁷ volt.⁵⁸ A büntető nemzetközi jog körében nem egyszerűen a (nemzeti) büntetőjog társadalmi feladatának sajátos átvételéről van szó. A nemzetközi jog nem az egyes államok által kezelni tudott, illetve nemzeti büntetőjogilag jelentős társadalmi viszonyok védelmét és nem is az államok közötti normális kapcsolatokat sértő bűncselekmények üldözését veszi át, hanem az egyetemes emberi társadalom különösképpen kiemelkedő, valamennyi államban értékesnek tekintett érdekeit vonja érdeklődése körébe, s így az úgy nevezett *nemzetközi jogi bűncselekmény* kategóriáját helyezi a középpontba.⁵⁹ A nemzetközi bűncselekmény, mint *terminus technicus* gyűjtőfogalom, melybe három kategória tartozik.⁶⁰ Az imént már említett kategóriát emelném ki: *a nemzetközi jogi bűncselekményeket*. Ez alatt olyan kiemelkedő tárgyi súlyú deliktumok értendők, amelyek az egész emberiség közös érdekeit, illetve a nemzetközi békét és biztonságot sértik vagy veszélyeztetik.⁶¹ Ez utóbbi

57 Az ókori görögök a kalózkodást mindössze egy sajátos életformának tekintették és cselekményeiket politikai-gazdasági formák megnyilvánulásainak vélték. Ld. THUKÜDIDÉSZ: *A peloponnészoszi háború, I. kötet*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999. 5-9., 23.

58 A kalóz az emberiség egészének érdekeit sérti (latin terminológiával: *hostes humani generis*). Ld.: Filartiga v Pena-Irala, 630 F. 2d 876 (2d Cir.1980) [https://ccrjustice.org/sites/default/files/assets/files/Fil%20v.%20Pe%20F1a-Irala,%20630%20F.2d%20876%20\(2d%20Cir.,%20June%2030%201980\)%20\(torture\).pdf](https://ccrjustice.org/sites/default/files/assets/files/Fil%20v.%20Pe%20F1a-Irala,%20630%20F.2d%20876%20(2d%20Cir.,%20June%2030%201980)%20(torture).pdf) (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.); Prosecutor v Furundžija, IT-95-17/1-T, 10 December 1998. <https://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.) Súlyos tetteivel elveszti a hazája (diplomáciai) védelméhez való jogát. Így, egyetlen állam/szuverén érdekét sem sérti, ha vele szemben minden államot felhatalmazunk a büntetőeljárás lefolytatására. Kalózkodásra vonatkozó egyetemes joghatóság alakult ki, amelynek alapja tehát az államok közös, egységes érdeke. Ld. ÁDÁNY T. V.: *A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonhatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának előfeltételeire, PhD értekezés*. Budapest, 2011. 57. <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/%C3%81d%C3%A1ny%20Tam%C3%A1s%20PhD.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 02. 22.)

59 M. NYITRAI P.: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, Állam, Politika*, 2010/1., 4. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=53951 (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

60 Az első csoport *a nemzetközi vonatkozású bűncselekmények*, lényegüket tekintve közönséges bűncselekmények, amelyek az elkövetés helyére vagy az elkövető állampolgárságára tekintettel mégis nemzetközi kihatással járhatnak. A második *a transznacionális bűncselekmények*, vagyis nemzetközi konvenciókban szabályozott deliktumok, amelyre vonatkozó szabályokat be kell építeni a belső jogba. Ld. M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 166-170.

61 M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 165-168.; SÁNTHA F.: i.m. 2011, 179.; GELLÉR B. J.: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, Adalékok egy vitához, (Egyes jellemzők leírása és diagnózis kísérlet)*. Budapest: Tullius Kiadó, 2009. 15. https://www.academia.edu/38972096/Nemzetk%C3%B6zi_b%C3%BCntet%C5%91jog_Magyarorsz%C3%A1gon_adal%C3%A9kok_egy_vit%C3%A1hoz (letöltés dátuma: 2017. 08. 27.); valamint a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szóló 1998. évi Római statútum preambuluma is hangsúlyozza, hogy ezek a bűntettek „veszélyeztetik a világ békéjét, biztonságát és jólétét”. „[...] Recognizing that such grave crimes threaten the peace, security and well-being of the world.” Ld.

bűncselekményeket a jogirodalom *emberiség elleni bűncselekményeknek* nevezi,⁶² amelyek ma nemzetközi bűncselekményeknek (*core crimes*) minősülnek. E deliktumok a következők: a) az agresszió (*crime of aggression*), b) a népirtás (*genocide*), c) az emberiesség elleni bűncselekmények (*crimes against humanity*), d) háborús bűncselekmények (*war crimes*).⁶³ Ez utóbbi kategóriának a kikristályosadásában releváns szerepet játszott az, hogy létrehozták a már fentebb említett Nemzetközi Büntető Bíróságot (ICC), mint állandó nemzetközi büntetőbírói fórumot. Az ICC statútuma (más néven: Római Statútum) szerint is ezek minősülnek *core crimes*-nak.⁶⁴ A büntető igazságszolgáltatás nemzeti büntetőjogban fellelhető hagyományos jellemzői (bűncselekmény, szankció, a felelősségre vonás alanya és feltételrendszere, a releváns jogforrások stb.) sajátos formában, módon és közegben formálódnak át, s több esetben vissza is hatnak a nemzeti büntetőjogra. Mindezen jelenség a nemzetközi jog közvetlen szerepvállalásához köthető, illetve *az egyén közvetlenül a nemzetközi jagon alapuló felelősségéhez* kapcsolható.⁶⁵

A nemzetközi jogi terminológiában a magánszemély kifejezés felöleli mind a természetes, mind a jogi személyeket. Szórványos előzmények után a magánszemélyek nemzetközi jogalanyiságának térhódítása is az 1960-as években kezdődött. 1966-ban fogadták el a Polgári és Politikai jogok, illetve a Gazdasági, Szociális és Kulturális jogok Nemzetközi Egyezségokmányait,⁶⁶ amelynek következtében az államok szerződéseségei, azaz az emberi jogok megsértései az embereket a nemzetközi felelősségi jogviszonyban a sértetti pozícióba helyezik és ennek következtében számukra különböző eljárási jogokat is keletkeztetnek (panasz, bírói eljárás kezdeményezése stb.). Ha a nemzetközi jogalanyiság körének kibővülésénél a generális nemzetközi szerződések kerültek előtérbe, meg kell jegyezni azt, hogy - különösen eljárásjogi dimenziókban - különböző regionális egyezmények⁶⁷ jóval tovább mennek. Mindez elsősorban, de nem kizárólagosan többletjogok biztosítását jelenti. A nemzetközi felelősségi jogviszonyban megjelenő ember, akinek -

Rome Statute of the International Criminal Court, Preamble, 1. Vö. 65. lj.

62 M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 170.

63 BASSIOUNI, M. Cherif: *Introduction to International Criminal Law: second revised ed.* Martinus Nijhoff, 2012. 142.

64 Lásd erről részletesebben például: SCHWÖBEL-PATEL, Ch.: The Core Crimes of International Criminal Law. In: HELLER J. K. [et.al.] (ed.) *The Oxford Handbook of International Criminal Law*. Oxford Handbooks Online, 2020. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/law/9780198825203.001.0001/law-9780198825203> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

65 M. NYITRAI P.: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, Állam, Politika*, 2010/1., 4-5. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=53951 (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

66 Kihirdette az 1976. évi 8. tvr. és 1976. évi 9. tvr.

67 Lásd az emberi jogok európai egyezményét (1950. Róma) és kiegészítő jegyzőkönyveit; az emberi jogok amerikai közti egyezményét (San José, 1969); a népek és az ember jogainak afrikai chartáját (Banjul, 1981); továbbá az említett szerződések által létrehozott emberi jogi bíróságok gyakorlatát.

mint a nemzetközi jog által elfogadott jogalanyak - anyagi és eljárási jogai vannak. E képlet kiegészült az ember, mint jogsértő szerepének megjelenésével.⁶⁸ Ha a nemzetközi bűncselekményekre általánosságban tekintünk, közülük számosat *állami szerepvállalás nélkül* követnek el. Ha pedig *a nemzetközi jogi bűncselekményeként* vizsgáljuk, azok megvalósítása elképzelhetetlen az állam részvétele nélkül, mi több, ezek tipikusan az állami politika megnyilvánulásai, illetve annak szükségképpen következményei vagy éppen előfeltételei. E bűncselekményeket *az egyének mint az állam ügynökei*⁶⁹ követik el, ezért a nemzetközi büntetőjogi felelősségük fennáll, nemzeti és nemzetközi büntetőbíróságok e felelősséget megállapíthatják. Az elkövető mellett az államot is terheli felelősség, ám e felelősség sokszor csupán reparációt, kártérítési igényt implicál, nem büntetőjogi felelősséget. A Római Statútum 25. cikkelyének 4. pontja kimondja, hogy „a jelen Statútumnak az egyén büntetőjogi felelősségére vonatkozó rendelkezései nem érintik az Államok nemzetközi jogi felelősségét”.⁷⁰ Az állam felelősségéről szól ugyan, de nem deklarálja a büntetőjogi felelősségét.⁷¹ Nyilvánvaló az, hogy az állami szerv mögött, amelynek kötelezettségzegő magatartása az államnak beszámítandó, valójában természetes személyek e minőségben kifejtett cselekvései és mulasztásai vannak. Fokozatosan létrejött a nemzetközi jognak az a területe, amit *delicta iuris gentium*-nak nevezhetünk⁷², ami alatt a *természetes személynek a nemzetközi jog megsértése miatti büntetőjogi felelősségére* vonatkozó szabályaival identifikálódik, mely részben a nemzetközi jog általános szabályainak következménye, részben pedig *szerződéses* (ld. Római Statútum⁷³) eredetű.⁷⁴ A *delicta iuris gentium* jogintézménye létrejöttének folyamatából különösen az alábbiakat kell kiemelni: 1) A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék statútumában és ítéleteiben megjelenő jogelveket megerősítő közgyűlési határozatot⁷⁵, amit azonnal követett az a határozat, amely megbízta a NJB-t a „nürnbergi elvek” kodifikációjával.⁷⁶ 2) Közel harminc éves szünet után folytatódott csak a kodifikáció, most már „az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények” kódexének megalkotása céljával, amely munka

68 BRUHÁCS J.: i.m. 2014, 6-10., 106-107., 127.

69 KOVÁCS P.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2011. 990-991. bekezdések. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_nemzetkozi_kozjog/ch05s02.html (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

70 Rome Statute Article 25 *Individual criminal responsibility*: „4. No provision in this Statute relating to individual criminal responsibility shall affect the responsibility of States under international law.” Vö. 65. lj.

71 M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 121-122.

72 BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog II*. Pécs-Budapest: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2010. 202-213.

73 Vö. 65. lj.

74 BRUHÁCS J.: i.m. 2014, 137.

75 A/RES/96/1 (1946) <https://www.refworld.org/docid/3b00f09753.html> (letöltés dátuma: 2020. 12. 01.)

76 A/RES/97/1.; ACDI 1983, vol.II. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/french/ilc_1983_v2_p1.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

eljutott az ideiglenes (1991), majd a végleges tervezet (1994) – bizottsági szintű – elfogadásáig. 3) A jogfejlesztésnek komoly impulzust adott az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1995-ben a volt Jugoszlávia és Ruanda nemzetközi büntető törvényszékek felállításáról szóló határozata.⁷⁷ E határozatot az ENSZ főtitkárának jelentése indokolja, amely a nemzetközi jog általános szabályaira építi a törvényszékek által „alkalmazandó jogot”, azaz a törvényi tényállásokat. 4) Majd, ezek az előzmények vezettek a már fent nevezett Római Statútum elfogadásához. E Statútum stabilizálta a természetes személyeknek a nemzetközi jog megsértése miatti büntető jogi felelősségét négy bűncselekmény elkövetésének esetében (ld. előzőleg, *core crimes*), szubszidiárius jelleggel, azaz elsősorban a nemzeti bíróságok feladatává teszi az ítélezést.⁷⁸

4. Rövid összegző gondolatok

A nemzetközi büntetőjog felelőssége kapcsán megállapítható, hogy a nemzetközi bűncselekmény koncepciója, s ezen belül a nemzetközi bűncselekmény általános részi fogalmi elemei kidolgozásának és egységesítésének elkerülhetetlenül gátat szab magának a nemzetközi büntetőjog jogi-politikai közegének a világ különböző nagy jogrendszereiben és büntetőpolitikai elképzeléseiben megnyilvánuló, lényegében feloldhatatlan pluralizmusa. Ez ugyanakkor nem feltétlenül egészségtelen jogi helyzet: a büntetőjog mindig az államok szuverenitásának kifejeződése is egyben, s egy államok feletti globális autoritás univerzális legitimitás hiányában kiüresedetté válna minden világviszonylatban használatra szánt fogalmi közeg, így a nemzetközi bűncselekmény koncepciója is. Figyelembe kell venni ugyanis azt a körülményt is, hogy a nemzetközi büntetőjog eszköztartalma alkalmazásának nem csupán a minél hatékonyabb megtorlást kell szolgálnia, hanem az egységes koncepcionális rendszer kialakításának igénye mellett az ezek segítségével megvalósuló felelősségre vonás minél effektívebb társadalmi legitimitációját is biztosítani kell. Ennek során pedig törekedni kell az objektív igazság feltárására, az egyén, valamint a sértettek, illetve adott esetben a társadalom egészének rehabilitációjára, valamint a konfliktusban részes különböző személyek, illetve csoportok közötti megbékélés elősegítésére. Ezek a körülmények pedig sokszor pontosan nem a büntetőjogi felelősségre vonás mesterségesen egységesedő eszközei, a nemzetközi bűncselekmény dogmatikai elemeinek homogenizálása útján valósulhatnak meg.⁷⁹

77 Kihirdette az 1996. évi XXIX. törvény.

78 Komplementer joghatóság, Rome Statute Article 1. Vö. 65. l.j. BÉRES N.: Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII*, 2015, 204. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/22047/16376.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 11. 18.); APREOTESEI, I. A.: A Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények áldozatai, jogi felelősség. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/3., 116. http://epa.oszk.hu/02400/02445/00006/pdf/EPA02445_ias_2007_3_115-123.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

79 M. NYITRAI P.: i.m. 2010, 22.

Irodalomjegyzék

- A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet (szerk.): A magyar nyelv értelmező szótára, I. kötet.
- APREOTESEI, I. A.: A Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények áldozatai, jogi felelősség. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/3.
- BAILYN, B. (eds.): *The Debate on the Constitution, Part 2: Federalist and Antifederalist Speeches, Articles, and Letters During the Struggle over Ratification Vol. 2.* Library of America, 1993.
- BASSIOUNI, M. Ch.: *International Criminal Law: A Draft International Criminal Code.* Sijthoff & Noordhoff, 1980.
- BASSIOUNI, M. Ch.: *Introduction to International Criminal Law.* New York: Transnational, 2003.
- BASSIOUNI, M. Ch.: *Introduction to International Criminal Law: second revised ed.* Martinus Nijhoff, 2012.
- BÉKÉS I. - FÖLDVÁRI J. - GÁSPÁR Gy. - TOKAJI G.: *Magyar Büntetőjog Általános rész.* Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1980.
- BÉKÉS I.: A bűncselekmény tana. In: BUSCH Béla (szerk.) *Büntetőjog Általános Rész,* Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2010.
- BÉKÉS I.: *Magyar büntetőjog I. Általános rész.* Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1973.
- BELOVICS E. - GELLÉR B. - NAGY F. - TÓTH M.: *Büntetőjog I.: Általános rész: A 2012. évi C. törvény alapján.* Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2014.
- BENKE J.: *A magyar magánjog történeti és elméleti alapvetése.* In: BENKE J. (szerk.) *A magyar magánjog alapvetése.* Pécs, 2020.
- BÉRES N.: Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII,* 2015.
- BOROS B. S.: Nemzetközi jogi felelősség, különös tekintettel az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága szerződéstervezetére. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/3.
- BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog I.* Pécs: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2014.
- BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog II.* Pécs-Budapest: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2010.
- BURKE, E.: Thoughts on the Cause of the Present Discontents 82-83 (1770). In: *Select Works of Edmund Burke.* Liberty Fund ed., vol. 1, 1999.
- CLARK, R. S.: Offenses of International Concern: Multilateral State Treaty Practice in the Forty Years since Nuremberg. *Nordic Journal of International Law,* 1988. Vol. 57.
- DELI G.: Észrevételek a jogi felelősség fogalmáról. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/2.
- DESCAMPS, O.: La responsabilité dans le Code civil, *Dans Histoire de la justice,* 2009/1.
- DINH, N. Q. - DAILLIER, P. - PELLET, A. (ford.: KOVÁCS Péter): *Droit international public,* 5 édition. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

- DOMOKOS A. - CSERVÁK Cs.: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálata. *Jogelméleti Szemle* 2017/1.
- DOMOKOS A.: Felelősség és felelősségrevonás a büntetőjogban. *Glossa Iuridica* 2015/1-2.
- EÖRSI Gy.: *Kötelmi jog, Általános rész*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003.
- FÖLDI A. - HAMZA G.: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- FÖLDI A.: A jogi felelősség fogalmáról, *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae, Tomus XXX.*, 1988.
- FÖLDI A.: *A másért való felelősség a római jogban. Jogelméleti és Összehasonlító polgári jogi kitekintéssel*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 2004.
- FÖLDVÁRI J.: *A büntetés tana*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.
- FÖLDVÁRI J.: *Magyar büntetőjog Általános rész*. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1990.
- GELLÉR B. J.: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, Adalékok egy vitához, (Egyes jellemzők leírása és diagnózis kísérlet)*. Budapest: Tullius Kiadó, 2009.
- HORVÁTH G.: A felelősség imperatívusza és a szabadság. *Iustum Aequum Salutare* IX, 2013/3.
- KECSKÉS G.: Az államfelelősség és a szankciók nemzetközi jogi kérdéskörének megjelenése a magyar jogirodalomban. In: BLUTMAN L. - Homoki-Nagy M. (szerk.) Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 289.
- KIRÁLY T. *Büntetőeljárási jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003.
- KOVÁCS P.: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről. *Állam- és Jogtudomány*, 2019/1.
- KOVÁCS P.: Nemzetközi büntetőbíráskodás. In: JAKAB A. - FEKETE B. (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovat szerkesztő: SÜLYOK G.), 2018.
- KOVÁCS P.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2011. 990-991. bekezdések.
- LÁNCZI A.: Ki a felelős? A politikai felelősség nyomában, *Politikatudományi Szemle* XX/4, 2011/4.
- M. NYITRAI P.: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, Állam, Politika*, 2010/1. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=53951 (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)
- M. NYITRAI P.: *Nemzetközi és Európai Büntetőjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006.
- MARTON G.: *A polgári jogi felelősség*. Budapest: Triorg Kiadó, 1992.
- McKEON, R.: The Development and Significance of the Concept of Responsibility, *Revue Internationale de Philosophie* 11, 1957.
- MÉSZÁROS Á.: *Kutatási eredmények - A büntetőjogi felelősség aktuális kérdései IV. A bűnösségen alapuló felelősség áttörése és a mögöttes felelősség a büntetőjogban*. OKRI, 2019. <https://www.okri.hu/index.php/kutatas/kutatasok> (letöltés dátuma: 2020. 06. 18.)

- MOLNÁR G. M.: A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. In: DOMOKOS A. (szerk.) *A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. Konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 23-24.
- MÜLLER, W. E.: *Der Begriff der Verantwortung bei Hans Jonas*. Frankfurt: Athenäum, 1988.
- NAGY F.: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről. In: TÓTH K. (szerk.) *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996.
- NAGY K.: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Budapest: Akadémia Kiadó, 1991.
- NAGY K.: *Nemzetközi jog*. Budapest: PÜSKI Kiadó, 1999.
- NÓTÁRI T.: *Római köz- és magánjog*. Szeged: Lectum Kiadó, 2011.
- POKOL B.: Jogfilozófiák és büntetőjogelméletek, *Jogelméleti Szemle/ Journal of Legal Theory*, 8(4).
- POLT P.: A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése. *Jogtudományi Közlöny*, 1987/4.
- RICHTER, E.: Nachhaltige Politik – Systematisierungshilfen für die Begründungsprobleme der „Verantwortung“. In: HEIDRINK, L. - HIRSCH, A. (Hg.) *Staat ohne Verantwortung? Zum Wandel der Aufgaben von Staat und Politik*. Frankfurt, Campus, 2007.
- RICHTER, E.: Politische Ethik als Verantwortungsethik. Die Folgenabschätzung als Begründungsfundament? *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 78/2, 1992.
- RIXER Á.: Az államfelelősségének egyes kérdései. In: *De iurisprudencia et iure publico: Jog- és Politikatudományi folyóirat*, 2011/1.
- SÁNTHA F.: A nemzetközi bűncselekmény általános fogalmának hazai fejlődése. *Jog- és politikatudományi folyóirat*, 2011/3.
- SÁNTHA F.: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlata. In: CSEMÁNE VÁRADI E. [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft., 2013.
- SCHWÖBEL-PATEL, Ch.: The Core Crimes of International Criminal Law. In: HELLER J. K. [et.al.] (ed.) *The Oxford Handbook of International Criminal Law*. Oxford Handbooks Online, 2020.
- SHAW, N. M.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001.
- THUKÜDIDÉSZ: *A peloponnészoszi háború, I. kötet*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999.
- VÉKÁS L. - GÁRDOS P.: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, 2. kötet*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.
- WISE, E. M.: International Crimes and Domestic Criminal Law. *DePaul Law Review*, 1989. Vol. 38.
- ZOVÁNYI N.: A felelősség intézményének alakulása a kezdetektől a XX. század végéig. *Debreceni Jogi Műhely*, 2012/3.

A BÍRÓSÁGI ÉLETPÁLYA ELSŐ ÁLLOMÁSA, AVAGY A BÍRÓSÁGI FOGALMAZÓ FELVÉTELI VERSENYVIZSGA

Örökzöld téma a jogi egyetemi hallgatóság körében, hogy a diploma megszerzését követően milyen karrierutak közül választhatnak azok, akik az elhelyezkedést valamelyik klasszikus hivatásrend keretein belül tervezik. A bírói hivatásrend iránt érdeklődők részére természetesen több belépési pont is elképzelhető, azonban azok számára, akik kifejezetten igazságszolgáltatási pályára készülnek már az egyetem alatt is, adja magát a lehetőség, hogy bírósági fogalmazóként helyezkedjenek el. Felmerül azonban a kérdés, hogy a potenciális érdeklődők mit tudnak a fogalmazó válás folyamatáról és a kapcsolódó követelményekről, valamint arról, hogy milyen szakmai képzési lehetőségek közül választhatnak a bírósági szervezetrendszerben. Tanulmányomban, mint a területért felelős vezető be kívánom mutatni a vonatkozó szabályozás legfontosabb elemeit, azok gyakorlati megvalósulását, valamint kitekintést kívánok nyújtani a szabályozás esetleges jövőbeli módosításainak irányaira is.

Magyarország Alaptörvényének XXVIII. cikk (1) bekezdése alapján „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.” A függetlenség szervezeti aspektusának elengedhetetlen része, hogy a bírói szervezet a vonatkozó jogszabályok és azok felhatalmazásai alapján megalkotott belső szabályozók alapján önállóan döntsön a különböző pozíciókba történő kinevezésekről. A társadalmi bizalom megtartása és megerősítése érdekében fontos, hogy a lehető leginkább rátermett jelöltek egy átlátható és objektív eljárás során kerüljenek kiválasztásra.

Ennek a követelményrendszernek kíván megfelelni a bírósági fogalmazói felvételi eljárásra vonatkozó szabálycsomag és az az alapján megvalósított versenyvizsga. Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény (a továbbiakban: Iasz.) 3. § (1) bekezdése kimondja, hogy „A bírói tisztség ellátásához szükséges gyakorlati ismeretek megszerzése végett a bíróságokon fogalmazók működnek.” Ugyanezen § (2) bekezdése rögzíti, hogy „A bírósági fogalmazó részére a joggyakorlat keretében biztosítani kell, hogy minden bírósági szinten és ügyszakban megfelelő gyakorlatot szerezzon, határozattervezeteket készítsen, jegyzőkönyvet vezessen, az ügyfelek fogadásán részt vegyen. A fogalmazó önálló hatáskörét törvény állapítja meg.” A (3) bekezdés alapján a bírósági fogalmazó joggyakorlati ideje három év.

1 PhD, LL.M., osztályvezető bíró, Országos Bírósági Hivatal, Magyar Igazságügyi Akadémia Tudományszervezési és Dokumentációs Osztály

A státusztörvény fent részletezett szabályai rögzítik a bírósági fogalmazói pozíció célját, a fogalmazó legfontosabb munkaköri feladatait, valamint rögzíti a joggyakorlati idő tartamát. Mindebből az is következik, hogy a leendő bírósági fogalmazóknak a felvételi eljárásban azt kell bizonyítaniuk, hogy rendelkeznek azokkal a kompetenciákkal (képességekkel, képességekkel és attitűddel), amelyek alkalmassá teszik őket arra, hogy a bírói tisztség ellátásához szükséges gyakorlati ismereteket megszerezzék. A hangsúly tehát nem is annyira a tárgyi tudáson, mint a gyakorlati ismeretek megszerzése iránti képességen van.

Ennek a követelménynek kíván megfelelni az OBH elnöke a fogalmazó felvételi versenyvizsga lebonyolítására vonatkozó részletszabályok megalkotásán keresztül. A fent bemutatott alaptörvényi rendelkezésből levezetett komplex szabályozási hierarchia célja az átlátható, objektív és hatékony kiválasztási folyamat megvalósítása. A bírósági fogalmazók joggyakorlatáról és képzéséről szóló 11/1999. (X.6.) IM rendelet (a továbbiakban: Rendelet) tartalmazza a bírósági fogalmazók felvételi rendjére vonatkozó legfontosabb szabályokat². A rendelkezések között megtaláljuk, hogy az OBH elnöke évente két alkalommal közös, összesített pályázatot ír ki a fogalmazói álláshelyekre. A pályázat kötelező tartalmi elemeinek meghatározásán túl a rendelet rögzíti a versenyvizsga lebonyolításának határidejét (45 nap) is³. Az 1/B. § (4) bekezdése alapján „A versenyvizsga írásbeli és szóbeli részből áll. Az írásbeli vizsga célja, hogy felmérje a pályázónak a jogi problémák felismerésére, eldöntésére, illetve álláspontjának megfogalmazására vonatkozó képességét. A szóbeli vizsgán a pályázónak az általános jogi műveltségéről, szóbeli kifejező-, döntés- és konfliktuskezelési képességéről kell számot adnia. Szóbeli vizsgára az a pályázó bocsátható, aki az írásbeli vizsgán elérhető pontszám több mint 50%-át megszerezte.” Ugyanezen § (5) bekezdésének első fordulata alapján „A szóbeli vizsgát a pályázónak egy 3 főből álló vizsgabizottság előtt kell letennie. (...)” Az 1/C. § (1) bekezdése alapján „A kinevező dönt a pályázat elbírálásáról. Ennek során a sikeres versenyvizsgát tett pályázót meghallgathatja.”

A fent részletezett szabályokból megállapítható, hogy a kiválasztási folyamathoz kapcsolódó feladatok megoszlanak az OBH elnöke és a kinevezési jogkört gyakorló törvényszéki elnök között. Ennek az oka az, hogy az OBH elnöke a bírósági fogalmazók vonatkozásában munkáltatói jogkört nem gyakorol, feladata az összesített pályázatok kiírására és a versenyvizsga lebonyolítására korlátozódik. A sikeres versenyvizsgát tett jelöltek közül a kinevezési jogkört gyakorló törvényszéki elnök dönti el, hogy kivel kíván jogviszonyt létesíteni. Döntési jogköre azonban természetesen nem korlátlan. A bírósági fogalmazók felvételi rendjéről szóló szabályzatról szóló 3/2016. (II. 29.) OBH utasítás (a továbbiakban: Utasítás) 35. § (2) bekezdése alapján „(..) a döntés meghozatalakor a kinevező a pályázók versenyvizsga során elért eredményeinek rangsorára figyelemmel dönt, amelynek során kinevezi a legmagasabb összpontszámot elért pályázót vagy a legmagasabb összpontszámot elért pályázónál legfeljebb 15%-kal kevesebb pontot elért pályázót.” További korlátozást fogalmaz meg a 37. § (2) bekezdése, amely alapján „Amennyiben az

2 IM rendelet 1/A. § - 1/D. §

3 IM rendelet 1/B. § (3) bekezdés

adott álláshelyre pályázók közül van olyan, aki az elérhető összes pontszám 90%-át vagy annál többet szerzett, a kinevező - az adott pályázó visszalépésének esetét kivéve - nem nevezhet ki olyan pályázót, aki ennél alacsonyabb pontszámmal rendelkezik." Ugyanezen § (3) bekezdése kimondja, hogy ha több olyan pályázó is van az adott álláshelyre, akik az elérhető pontszám 90%-át vagy annál többet megszereztek, akkor közülük a törvényszék elnöke személyes meghallgatás alapján választja ki, hogy kivel kíván jogviszonyt létesíteni, vagyis közülük az elért pontszámra tekintettel nélkül dönthet.

Láthatjuk tehát, hogy a versenyvizsgán elért pontszám szükséges, de nem kizárólagos feltétel a kinevezés körében. Az elért pontszám alapvető és megkerülhetetlen szerepet játszik a kiválasztási folyamatban, ugyanakkor nem köti meg ésszerűtlen mértékben a kinevezési jogkört gyakorló kezét. Ez álláspontom szerint már csak azért is helyénvaló, mert a kinevezésből eredő felelősséget és következményeket természetesen a kinevezési jogkört gyakorló törvényszéki elnök viseli.

A pályázat benyújtásának rendje úgy került kialakításra, hogy az okiratisági követelményeknek való megfelelés ne rójon túlzott terhet a pályázóra. Az érvényes pályázat előterjesztéséhez a jelentkezési lapon túl csatolni kell önéletrajzot, motivációs levelet, a jogi diploma közjegyző által hitelesített másolatát, vagy annak hiányában az abszolutóriumot vagy az államvizsgát megelőző utolsó félév eredményes befejezését tanúsító egyetemi igazolást, ezen felül a kiállításától számított kilencven napnál nem régebbi hatósági erkölcsi bizonyítványt vagy a hatósági erkölcsi bizonyítvány kiállításának kezdeményezését tanúsító okirat egyszerű másolatát.⁴ A diploma közjegyző által hitelesített másolata, valamint az Iasz. rendelkezéseinek megfelelő erkölcsi bizonyítvány csatolására a szóbeli versenyvizsga megkezdéséig van lehetősége a pályázónak. Ugyanezen elv mentén van lehetőség a többletpontok igazolására szolgáló egyéb okiratok csatolására is.⁵

A pályázati eljárás során mindösszesen 150 pont szerezhető meg⁶. Az írásbeli, valamint szóbeli feladatok megoldásaira 60-60 pont szerezhető, míg szakmai többlet tevékenységgel összefüggésben összesen 30 pont szerezhető meg⁷.

A megszerzhető többletpontok rendszere leképezi az Iasz. által rögzített fogalmazói feladatok ellátáshoz szükséges kompetenciákat, értékeli például az egyetemi tanulmányi teljesítményt, szakmai többlet tevékenységet és nyelvtudást, bírósági érdeklődést. A megszerzhető pontok belső arányossága tükrözi a szükséges teljesítményt és időráfordítást.

Ennek megfelelően kerül értékelésre a jogi diploma minősítése: „summa cum laude” („praeclare”) minősítésű jogi diplomára 20 pont; míg „cum laude” minősítésű jogi diplomára 15 pont szerezhető meg. A bírósági munka iránti érdeklődéssel függ össze, hogy a pályázó hol töltötte a jogi diploma megszerzéséhez szükséges szakmai gyakorlatát, illetve azon felül fakultatív jelleggel részt vett-e esetlegesen szakmai gyakorlaton. Ennek megfelelően az egyetemi szabályzatban kötelezően előírt szakmai gyakorlat bíróságon

4 Utasítás 10. § (4) bekezdés

5 Utasítás 10. § (6) és (10) bekezdések

6 Utasítás 31. § (1) és 32. § (2) bekezdése

7 Utasítás 32. § (1) bekezdés

történő eltöltésére hetenként 1 pont, míg a bíróságon eltöltött egyéb szakmai gyakorlatra szintén hetenként 1 pont szerezhető meg. Egyetemi szakmai gyakorlatra mindösszesen 12 pont adható. Szintén értékeli a rendszer a bíróság alkalmazásában, bírósági ügyintézőként eltöltött legalább 3 hónap időtartamú szakmai gyakorlatot, amelyre 6 pont szerezhető.

A jogi egyetemi tanulmányok folytatásához kötődő, minimum 2 hónap időtartamú külföldi tanulmányúton való részvételre 4 pont szerezhető és többletpont jár a nyelvvizsgálattal elismert idegennyelv tudásra is. Felsőfokú jogi szaknyelvi nyelvvizsga 5, felsőfokú általános nyelvvizsga 5, jogi szaknyelvi középfokú nyelvvizsga 4, míg az általános középfokú nyelvvizsga 3 pontot ér.

A maximálisan megszerezhető 30 pont erejéig több nyelvvizsga is figyelembe vehető azzal, ha valakinek egy nyelvből több fajta vizsgája is van, úgy az egyszerű, az adható legmagasabb pontszámmal vehető figyelembe.

Szintén többletpontokat lehet szerezni a különböző tanulmányi versenyeken elért eredményekre is: az OBH által meghirdetett tudományos pályázaton, OTDK-n vagy nemzetközi vagy bíróság által országos nevezési lehetőséggel meghirdetett perbeszédversenyen elért 3. helyezés 4 pont, 2. helyezés 6 pont, míg 1. helyezés 8 pontot jelent. Az ilyen versenyeken elért különdíj 4 pontot ér.

A többletpontoktól függetlenül fontos ugyanakkor rögzíteni, hogy a vizsga akkor eredményes, és a kinevezők felé annak a pályázónak a pályázati anyaga továbbítható, aki a szóbeli és az írásbeli versenyvizsgán is megszerezte az elérhető pontszámok több mint felét⁸.

A következőkben a fogalmazói felvételi versenyvizsga és az ahhoz kapcsolódó értékelési rendszer kerül bemutatásra.

Alapelv, hogy az írásbeli versenyvizsga keretében a pályázóknak az Utasításban meghatározott⁹ értékelési szempontok mérésére alkalmas feladatokat kell megoldaniuk. Az írásbeli vizsga első részeként egy húsz kérdésből álló tesztsort kell kitölteniük a pályázóknak. A kérdések átfogó jelleggel kitérhetnek a polgári, büntető, munka, közigazgatási és alkotmányjogi területekre is, figyelembe véve azt, hogy a pályázók rendszerint frissdiplomás jogászok, akik ebből adódóan csekély szervezeti tapasztalattal rendelkezhetnek. A kérdések között megtalálhatóak igaz/hamis, sorrendalkotó, párosító, kakukktójás és kiegészítendő kérdések is. A tesztsorra összesen 20 pont szerezhető azzal, hogy kérdésenként 1 pont jár. Mínusz pont nincs.

8 Utasítás 32. § (3) bekezdés

9 Utasítás 31. § (2) bekezdése alapján az írásbeli feladatok pontszámainak meghatározásakor az értékelés szempontjait az alábbi arányok szerint kell figyelembe venni:

- a) helyesírás, írásbeli kifejezőkészség, fogalmazástechnika, szabotosság: 15%,
- b) általános tájékozottság az érintett témakörökben: 15%,
- c) anyagi és eljárásjogi ismeretek alkalmazása: 15%,
- d) logikai készség, érveléstechnika: 15%,
- e) probléma-, helyzetfelismerés és -elemzés, lényeglátás, lényegi információk megfelelő rögzítése: 15%,
- f) saját szakmai vélemény, döntési képesség: 15%,
- g) empatikus készség, kreativitás, egyéb értékelt készségek: 10%.

A tesztkérdések megválaszolását követően a pályázó 2-2 polgári jogi és büntetőjogi esszét kap azzal, hogy azokból jogterületenként 1-1 témát kell feldolgoznia a saját szabad választása alapján. Az esszékérdések témái rendszerint egy jelentős jogintézményhez kapcsolódódnak. A pályázónak érvelnie kell saját álláspontja mellett, komplex témák esetében pro és kontra érvek megjelenítése mellett elvárt a saját, jogi érvekkel alátámasztott álláspont megfogalmazása is. A kifejtős kérdések megválaszolása körében értékelésre kerül többek közt a helyesírás, valamint az írásbeli kifejezőkészség, az általános tájékozottság, az anyagi és eljárásjogi ismeretek alkalmazás, a logikai készség és érveléstechnika, a helyzetfelismerés és lényeglátás, valamint a döntési képesség is.

A vizsgákra történő felkészülés elősegítése érdekében az OBH legkésőbb a pályázati határidő előtt tizenöt nappal a vizsgákon megoldandó feladatokhoz hasonló típusfeladatokat tesz közzé a bíróságok honlapján¹⁰. A vizsgafeladatok egy erre a célra összeállított feladatkatalógusból kerülnek kisorsolásra¹¹.

A feladatkatalógust a versenyvizsga értékelésében közreműködő, az OBH elnöke által kijelölt versenyvizsga bizottsági tagok állítják össze, amelyből a megoldandó példák sorsolással kerülnek kiválasztásra¹². Az írásbeli vizsgát két vizsgabiztos anonim módon javítja, a pályázó pontszáma a két javító által adott összpontszám átlaga lesz, ezzel is elősegítve az objektív értékelés megvalósulását.

A versenyvizsga objektivitását biztosítja, hogy a vizsga során valamennyi pályázó anonim módon, a személyéhez rendelt kódszámmal ellátott feladatlapon válaszolja meg az írásbeli kérdéseket.

A szóbeli versenyvizsgán az a pályázó vehet részt, aki az írásbeli vizsgán elérhető pontszám több mint felét megszerezte. Figyelemmel arra, hogy a versenyvizsga nem egy megismételt államvizsga, ezért a feladatok itt is elsősorban a pályázó kompetenciáit, problémafelismerő és döntési képességét mérik¹³. A szóbeli vizsgán három feladat megoldására kerül sor. Van egy jogeset, egy munkahelyi szituáció és egy általános élethelyzet: a jogeset egy egyszerű, büntetőjogi, vagy polgári jogi problémát magába foglaló feladat, amelynek megoldása során a vizsgabizottság értékeli többek közt a pályázó anyagi és eljárási jogi tudását, szakmai rugalmasságát. A munkahelyi szituáció és az általános élethelyzet példák egy-egy olyan szituációs feladatot jelentenek, amelyeknek egzakt megoldásuk nincs, a cél a pályázó személyiségének megismerése, következetességének értékelése. A szóbeli versenyvizsgán 60 pont szerezhető meg maximálisan azzal, hogy feladatonként 20 pont érhető el.

10 Utasítás 18. § (2) bekezdés

11 Utasítás 18. § (3) bekezdés

12 Utasítás 18. § (4) bekezdés

13 Utasítás 31. § (3) bekezdés alapján A szóbeli versenyvizsga során értékelni kell a pályázó:

- a) általános és speciális jogi műveltségét,
- b) szóbeli kifejező- és kommunikációs képességét,
- c) lényeglátását,
- d) koncentrációs, konfliktuskezelő és döntések meghozatalára vonatkozó képességeit és
- e) logikai képességét, érveléstechnikáját.

A szóbeli versenyvizsgát egy három bíró főből álló tanács értékeli, akik a szóbeli vizsgát megelőzően, illetve azalatt jogosultak megismerni a pályázó pályázatát, jelentkezési lapját, önéletrajzát, a pályázó írásbeli dolgozatát, annak értékelését, eredményét, valamint - amennyiben a pályázó ilyennel rendelkezik - a többletpontokra való jogosultságát megalapozó tényeket, okiratokat. A bizottság a pályázó részére a szóbeli versenyvizsga során biztosítja annak lehetőségét, hogy röviden ismertesse motivációs levelét, így vázolja a motivációit, szakmai életútját és a megpályázott álláshellyel kapcsolatos ismereteit, elvárásait, esetleges helyi tapasztalatait. Fontos megjegyezni, hogy míg a Szabályzat az írásbeli vizsgához kapcsolódóan rögzíti a megszerzhető pontok belső arányait, addig a szóbeli vizsgához kapcsolódóan ilyen lebontást nem tartalmaz, azt a vizsgáztatói gyakorlat alakította ki.

A szóbeli vizsgát követően a vizsgabizottság elnöke szakmai értékeléssel egybekötve közli a pályázóval az elért pontokat, amelyeket az nyomban kifogásolhat. Kifogás esetén azt az OBH haladéktalanul, de legkésőbb két munkanapon belül elbírálja¹⁴.

A vizsgáztatói és vizsgázói visszajelzések alapján a versenyvizsga alapvetően magas színvonalon tölti be funkcióját a kiválasztási folyamat részeként, azonban a bevezetése óta eltelt időre tekintettel indokolt egyes részletkérdések újragondolása, élethelyzethez igazítása. Egyrészt ilyen a versenyvizsga időpontjának a kérdése. A korábbi gyakorlat alapján az I. félévi vizsga az adott év tavaszán, míg a II. félévi vizsga ősszel került megrendezésre.

Annak érdekében, hogy az elsődleges potenciális célközönség, a frissen végzett jogászok a lehető leghamarabb munkába tudjanak állni a diploma megszerzését követően, indokolt lehet a versenyvizsgát már nyáron lebonyolítani. Bár így a vizsga az államvizsgálóhoz közel kerül, pozitívum, hogy frissebb tudással pályázhatnak a jelöltek és korábban munkába állhatnak.

Az IM rendelet 1/B. § (4) bekezdése rögzíti, hogy szóbeli vizsgára az a pályázó bocsátható, aki az írásbeli vizsgán elérhető pontszám több mint 50%-át megszerezte. Ebből az következik, hogy a szóbeli vizsgát megelőzően a pályázónak már rendelkeznie kell egy írásbeli pontszámmal, ami ellehetetleníti a különböző részvizsgáknak az egy napon belül történő megtartását. Ez versenyképességi hátrányt jelent a bíróság oldalán, mivel a központi felvételi jellegéből adódóan több alkalommal kell Budapestre utazni a pályázónak. Amennyiben az eredményes írásbeli részvizsga nem lenne előfeltétele a szóbelinek, úgy oly módon lehetne egy napon belül megvalósítani a teljes versenyvizsgát, hogy a szakmai színvonal ugyanilyen módon biztosítható lenne.

Javasolt lehet a pályázati eljáráshoz kapcsolódó okiratok csatolási és hiánypótlási rendjének egyszerűsítése is. Az Iasz. a kinevező törvényszéki elnök kötelezettségeként jelöli meg a kinevezéshez szükséges tényeket alátámasztó okiratok ellenőrzését¹⁵. Ebből

14 Utasítás 28. § (3) bekezdés

15 Iasz. 11/A. § (1) Az igazságügyi alkalmazottként szolgálati jogviszonyt létesíteni szándékozó személy a munkáltatói jogkör gyakorlójának felhívására

a) igazolja a kinevezéshez szükséges adatokat és tényeket, valamint

adódóan mind az eredeti, vagy közjegyző által hitelesített diplomamásolat és erkölcsi bizonyítvány rendelkezésre állása elegendő lehet a kinevező törvényszék elnöke általi személyes meghallgatás időpontjára.

A fogalmazó felvételi versenyvizsga pályázati eljárásnak ily módon történő egyszerűsítése nemcsak idő, hanem költségmegtakarítást is eredményezne a pályázók részére, hiszen az okiratok egyszerű másolatának felhasználása révén a közjegyzői díj megtakarítására nyílna lehetőségük. A versenyvizsgának a záróvizsga időpontjához történő közelítése a munkába állás gyorsításán keresztül növelné a fogalmazói álláshely piaci versenyképességét oly módon, hogy a versenyvizsga elismerten magas színvonala biztosított maradna.

b) hatósági erkölcsi bizonyítvánnyal igazolja azt a tényt, hogy a 11. § (4) és (5) bekezdésében meghatározott körülmény vele szemben nem áll fenn.

A MAGYAR JOGI-IGAZGATÁSI NYELV MEGÚJÍTÁSA I. A BESZÉDMONDÁS SZÍNTEREI A JOGHALLGATÓK ÉLETÉBEN

1. Bevezető

Egy joghallgató esetében különösen fontos, hogy legkésőbb a képzés végére mind írásban, mind pedig szóban képes legyen szabatosan és meggyőzően bemutatni álláspontját, sőt, mások érdekeinek és jogainak védelme során is képes legyen mindezt magas szakmai színvonalon és a kellő tiszteletet mindenkinek megadó formában megtenni.

A magyarországi joghallgatók és a jogi-igazgatási szaknyelv kapcsolatát több tényező is jelentősen befolyásolja napjainkban: egyrészt az angol nyelv térnyerése, másrészt pedig a magyar nyelv (mint anyanyelv és szaknyelv) használatában bekövetkező számos változás; a köznapi beszéd átalakulása, az sms-nyelv térhódítása, a hagyományos olvasásra fordított idő csökkenése, a klasszikus könyvtárhasználati szokások átalakulása, a tömegképzések szóbeliséget, illetve intenzív kétirányú kommunikációt háttérbe szorító személytelensége, az egyéni fejlesztés fogalmát újraértelmező egyes kortárs törekvések, a gamifikáció előtérbe kerülése és számos más tényező annak átgondolására kényszerít minket, hogy *mely színterek, módszerek ma a legmegfelelőbbek a kommunikáció, s kifejezetten a beszédmondás gyakoroltatására és általában a szóbeli készségek tudatos fejlesztésére a jogi felsőoktatásban*. A kérdés jelentőségét részben az adja, hogy bármekkora is legyen a digitalizáció térnyerése, a mesterséges intelligencia térhódítása vagy az egyéb társadalmi feltételek átalakulása, a felkészült jogász (egyik) legfőbb munkaeszköze *mindig* a nyelv marad; a technikai fejlődés megkönnyítheti, de soha nem válthatja ki teljeskörűen a jogász cselekvő és verbalizált (verbális) jelenlétét, az emberi mérlegelést, a méltányosság szempontjainak ember általi érvényesítését, az etikai szempontok hangsúlyozását vagy éppenséggel az érzelmek általi kontrollált befolyásolást, illetve a tartalomhoz illő forma fellelését egyes új élethelyzetekhez kapcsolódó konfliktusok feloldása során. A meggyőzés feladata pedig nem csak szűken vett szakmai érveket igényel majd a jövőben sem: a tételes jogon és a konkrét ügy részleteinek ismeretén túl debattóri gyakorlatra, általános műveltségre, emberismeretre, érzelmi intelligenciára s számos egyéb tudásra is szüksége van annak, aki arra vállalkozik, hogy a maga vagy mások érdekében egy alakszerű jogi eljárásban fellépjen.

1 A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Közigazgatási és Infokommunikációs Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, a Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely vezetője.

Mindez – kérdéssé alakítva – úgy is megfogalmazható, hogy *a mai felsőoktatás, és azon belül is a jogászképzés mennyiben biztosítja a retorikai és más, kapcsolódó alapismeretek elsajátítását?*² Mennyire tekinti – akár más tudásterületekkel is összevetve – fontosnak az elméleti, illetve kifejezetten gyakorlati tudás átadását a vizsgált területen? A képzési és kimeneti követelményeken megjelenő elvárások hagyományosan rögzítik, hogy a végzett jogász „Képes jogi, társadalmi kérdésekben saját vélemény kifejtésére, (...) képes az érvek logikus, világos kifejtésére, közvetítésére, a meggyőzési eszközök használatára”, illetve „Képes a jogi terminológia világos és szakszerű használatára és bonyolult jogi kérdések érthető megfogalmazására”.³ A hazai állam és jogtudományi (jog- és államtudományi) karok osztatlan jogászképzéseinek honlapokon fellelhető legfrissebb mintatantervei alapján azt látjuk, hogy *Jogászai érvelés, jogi retorika; Jogi kommunikációs ismeretek*, illetve *Jogászai érvelés és kommunikáció* elnevezéssel 4 karon jelenik meg ez a tudásterület kötelező tantárgy keretei között közvetlenül is. További 3 karon a kötelező tantárgyak között (ideértve a kötelezően választható tárgyakat is) nem találunk ilyen tárgyat, míg egy esetben a kari honlapon a mintatanterv(ek) nem hozzáférhető(ek). A 3 utóbb említett kar esetében a szabadon választható tárgyak között sem találunk ilyen kurzust.

Természetesen a beszédmondás gyakoroltatása, és a jogászai (alap)kézségek fejlesztése nem csupán a kifejezetten e céllal létesített tanórák keretei között lehetséges: a kiselőadások, a szemináriumi keretek között megoldott szóbeli feladatok, az intézményi vagy országos tudományos diákköri alkalmak, a perbeszéd-versenyek vagy ún. disputák (lásd részletesebben a 3.1.2. alfejezetben) stb. mind-mind hasznosak lehetnek. Sőt, az egyik hagyományosan legfontosabb forma a szóbeli vizsga, amellyel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy jelentősen visszaszorult – s itt nem csupán arról van szó, hogy a tömegképzés miatt az írásbeli vizsgák aránya megnőtt, hanem arról is, hogy *egy átlagos szóbeli vizsga hossza is töredéke a száz év előtti vizsgákénak...*

Jelen írás célja éppen az, hogy összegyűjtse és röviden áttekintse azokat a hagyományos és újabb „intézményes” formákat, amelyek egy mai magyar joghallgató számára adottak (rendelkezésre állnak) ahhoz, hogy fejlessze *beszédkészségét*. A beszédkészség javítása alatt a szakmai szókincs növelésétől az érvkészlet bővítésén át a nonverbális elemek tudatosabb használatáig és a további debattóri készségek erősítéséig mindazt értjük, ami a leendő jogászok számára a nyelv használata során fontos lehet. A hagyományosabb megoldások mellett a tanulmány kitér az újabb (vagy nálunk még kevésbé ismert) módszerekre és konkrét (verseny)típusokra, így egy új innovációra, a *politikai beszédmondó versenyre* is – részletesen bemutatva a bennük rejlő lehetőségeket.

E tanulmány elemi szintű fogalmi alapozással is szolgál: a beszéd, illetve a vita típusainak számbavétele mellett rögzíti a beszédmondás jogi felsőoktatásbeli színtereit, sőt, azok vázlatos csoportosítására is vállalkozik. Kimondott cél, hogy a lehetőségek tárhá-

2 Fogalmi alapozó tanulmányként ehhez lásd ACZÉL Petra: A retorika tanítása. *Anyanyelv-pedagógia* 2016/2., 5-16.

3 http://www.kre.hu/tajekoztato_kiadvany2023/ajk/kepzesek/AJK_Tanulmanyi_tajekoztato_Jogasz_2023_2024.pdf 10.

zának bemutatása inspirálóan hasson az olvasókra, s ennek révén is egyre tudatosabban és egyre többen használják a rendelkezésre álló régi-új platformokat. Örömteli változás, hogy a témának – amint azt a továbbiakban látni fogjuk – egyre terjedelmesebb a hazai szakirodalma, ideértve a nagyobb lélegzetű monografikus munkákat is.⁴

2. A nyilvános beszéd a vitáig

Talán nem is szükséges hosszasan bizonygatnom, hogy a nyilvános beszéd gyakorlása milyen lényeges bármely (állam)polgár és különösen egy leendő jogász esetében. A demokratikus vitákban való érdemi és tömeges részvétel a polgári demokráciák egyik jellegadó alapja. A demokrácia pedig nem magától értetődő és örökkön létező „adottság”: tanulható és tanulandó;⁵ az így megszerzett értékekre irányuló „fenntartási folyamatnak” pedig hangsúlyos tényezője a saját álláspont megjelenítésének, kifejtésének képessége, s különösen a képesség fejlesztése.⁶ A különféle nyilvános megszólalások valamennyi formáját ehelyütt nem tartom szükségesnek felsorolni vagy részletesebben is elemezni,⁷ de itt is rögzítenem kell, hogy a témánk szempontjából is egyik leglényegesebb forma, a vita fogalmilag legalább kétirányú kommunikációt, valamifajta kölcsönösséget és reflexivitást feltételez, amelyben megvalósul „...a megértés mozgásának ingajárata, körkörösége, vagy inkább spirális mozgása”.⁸

A vita jelentőségéről és jellemzőiről szólva Ignác Lilla találóan jegyzi meg, hogy „A vita előnyei és hátrányai mellett szóló érvek mérlegelése során nem terméketlen kitekinteni (...) a jog területére, ahol is a szellemi mozgásjelenségek fő hajtóerejét a különböző nézetek, felfogások, eszmék nyilvános gondolatcseréje, összecsapása, vitája alkotja. A vita, kritika, diskurzus, polémia, kontroverzia fogalmak rendelkeznek hasonló,

4 Utóbbira lásd példaként: KÖNCZÖL Miklós (szerk.): *Törvénytudományi retorika, jogász érvelés*. Budapest, Pázmány Press, 2016. Lásd még az arra vonatkozó könyvismertetést is: ZÖDI Zsolt: Könczöl Miklós (szerk.): *Törvénytudományi retorika, jogász érvelés. Állam- és jogtudomány* 2018/2., 139–146. A téma további irodalmaként lásd még: TREMMEL Flórián: A régi-új retorika és a törvénytudományi szónoklás. *Magyar Nyelv* 2015/3., 278–289.

5 SZABÓ Zsolt: Lehet-e tanulni a demokráciát? *Ludovika Blog* 2020.12.08., 1. <https://www.ludovika.hu/blogok/korblog/2020/12/08/lehet-e-tanulni-a-demokraciat/>

6 LÉNÁRT-MUSZKA Zsuzsanna: *A vitamódszer alkalmazásának hatása a társadalmi innovációra: a vitázás elsajátításának és oktatásának összefüggései különböző kompetenciák és attitűdök fejlődésével*. In BIHARI Erika, MOLNÁR Dániel, SZIKSZAI-NÉMETH Ketrin (szerk.): *Tavaszi Szel-Spring Wind 2019*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020, 633–641.; némileg általánosabban, az újabb szakirodalomból lásd még: CHAIM PERELMAN: *A retorika birodalma. Retorika és érvelés*. Az ékesszólás kiskönyvtára 50. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2018.

7 A beszéd típusait illetően sokféle felosztás ismert, talán az egyik legklasszikusabb és legszélesebb körben ismert Monroe-é (ALAN H. MONROE: *Principles and types of speech*. Chicago, Scott, Foresman and Company, 1955, 369–475.).

8 IGNÁCZ Lilla: A vita előnyeiről és hátrányairól szóló vita a jogi hermeneutikában. In FEHÉR M. István et al. (szerk.): *Vitában egymással. A filozófia útjai (16)*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2015, 156.

avagy közös tartalommal, bár létezik azok tudományelméleti elkülönítése, többek között Marcelo Dascal tipológiája, amely a vita legtagabb fogalmán belül megkülönbözteti a megbeszélést, a discussiót, a polémikus vitát és a disputát, illetve a nagyobb horderejű kérdések megvitatására irányuló kontroverziát”.⁹

Amint az jeleztük, a vita-típusok csoportosítására számtalan lehetőségünk van; az alábbiakban a hazai szakirodalmi kísérletek egyikét kiválasztva táblázatos formában kerítünk sort *a főbb vitatípusok összefoglalására*, azonosítva a vitára jellemző alapkonfliktusokat, a vitában alkalmazott eszközöket, és a főbb célokat is.

A vita típusa	Kiinduló konfliktus	Módszerek, eszközök	Cél
Veszekedés	Érzelmi feszültség	Támadás, megfélemlítés	A partner legyőzése, a feszültség levezetése, illetve a győzelem
Törvényszéki tárgyalás	Rivalizálás	Minden a dramaturgia szabályai szerint megengedett eszköz	A vitában részt nem vevő harmadik fél jóindulatának elnyerése
Racionális vita	Véleménykülönbség	Bizonyítás és kritika érvelések segítségével	Az igazság kiderítése, a helyes álláspont megtalálása
Tényfeltáró (tudományos) vita	Az igazolás hiánya	Tudásra épülő érvelések	Állítások igazságértékeinek eldöntése, illetve megváltoztatása. Tudományos bizonyítás, vagy cáfolás
Tárgyalás	Érdeklődés	Alkudozás	A felek számára elfogadható kompromisszum kialakítása

1. sz. táblázat. Forrás: <https://www.uni-miskolc.hu/~bolantro/informalis/L01.1.0.0.html>

Különösen veszélyes, mikor a vita típusát valaki nem megfelelően azonosítja, és „műfajidegen” módszerekkel, eszközökkel és célokkal kíván érvényt szerezni a véleményének... hasznos tehát, ha a vitázó készség szintű ismeretekkel bír a fentiekkel kapcsolatban (is).

Érdemes rögzítenünk, hogy a nyilvános beszéd és annak egyik sajátos formája, a vita – legyen szó közéleti, szűkebb értelemben vett szakmai, oktatási-kutatási feladatokat ellátó intézményen belül zajló tudományos vagy magántermészetű diskurzusokról – mindig lehet konstruktív, azaz érdemben (tartalmilag) hozzájárulhat a felmerült kérdés eldöntéséhez, és formájában is képes lehet a másik iránti elemi tisztelet kifejezésére. A mederben tartott vita – akár ’élesben’, akár szimulált formában – pedig valóban alkalmas számos készség kialakítására, fejlesztésére; már a közoktatásbani lét sikerességéhez szükséges szociális részkészségek között is megjelenik a vita(képesség).¹⁰

9 Uo. 155. Ignác műve 156. oldalán hivatkozva Dascal művét (Marcelo DASCAL – V. D. BOANTZA: *Controversies Within the Scientific Revolution*. Amsterdam, Benjamins, 2011 (11. kiadás).

10 ZSOLNAI Anikó: *A szociális kompetencia fejlődése és fejlesztési lehetőségei gyermekkorban*. Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2018, 131.

A vita tehát önmagában is egy tanulási forma, ám közel sem magától értetődő, hogy egy adott társadalom ezt az érték(többség)et valóban nagyra becsülje és a veszélyek ellenében inkább a lehetőséget lássa benne... A szocializmus hagyatékaként a vita kultúrája Magyarországon – általánosságban – továbbra is töredékes, politikai elemekkel túlterhelt; sok esetben inkább politikai vagy akár tudományos szekértáborokon („HUB”-okon) belüli – az azonos álláspontot közösen finomító – diskurzusokként, s nem véleménykülönbségeket is tudatosan felszínre hozó, azok közelítésére, de legalábbis konstruktív értelmezésére törekvő működésmódként azonosítható. Lényeges összefüggés, hogy Magyarországon a politikaformálás struktúrái továbbra is erősen parlamentközpontúak: a részvételi típusú, konzultatív intézmények kevésbé kiépültek, illetve gyakran látszattervekenységet folytatnak.¹¹ A szakpolitikai viták körében talán elegendő itt arra utalnom, hogy a legutolsó érdemi közpolitikai vita – ahol nagyjából azonos fajsúlyú politikai szereplők hosszabb időszakon keresztül a szélesebb nyilvánosság előtt, tartható álláspontokat kifejtve és egymás érveire több-kevesebb tisztelettel reagálva szakpolitikai csatát vívtak egymással – Hoffmann Rózsa (oktatási államtitkár, Nemzeti Erőforrás Minisztérium, később EMMI) és Pokorni Zoltán (az Országgyűlés Oktatási, Tudományos és Kutatási Bizottságának elnöke) között zajlott még 2011 és 2012 fordulóján (!) a pedagógus életpályamodell kapcsán.

3. Mai formák a magyar jogi felsőoktatásban

Ahogy az korábban is rögzítettük, a beszédmondás gyakoroltatása a kifejezetten e céllal létesített tanórákon túl a szóbeli vizsgák, a kiselőadások, a szemináriumi keretek között megoldott szóbeli egyéni vagy csoportos feladatok, a kari vagy országos tudományos diákköri alkalmak, a perbeszéd-versenyek, illetve disputák útján is eredményesen elvégezhető.

A továbbiakban a magyar jogi felsőoktatásban kialakult, illetve újabban megjelenő színterek és formák áttekintésére kerül sor. A fontosabb színtereket két nagyobb csoportba soroltam, megkülönböztetve azokat a beszédmondásra lehetőséget nyújtó színtereket, melyek közvetlenül kapcsolódnak a jogi típusú tevékenységekhez, jogi problémák modellezéséhez, a kifejezetten jogi vitakultúra fejlesztéséhez stb., és azokat a színtereket, melyek általánosságban járulnak hozzá a beszédműveléshez, vitakészség javításához stb., anélkül, hogy a jogi tematika *általánosságban* meghatározó lenne.

3.1. *Lehetőségek, melyek közvetlenül kapcsolódnak a jogi tevékenységekhez, szövegekhez*

3.1.1. TDK, OTDK

A felsőoktatási és tudományos szféra sajátos – kifejezetten magyarországi – színtertje a tudományos diákköri mozgalom, illetve az annak átfogó keretétől szolgáló ún. Országos

¹¹ Ehhez lásd részletesebben Ádám RIXER: Consultation and Central Public Administration in Hungary. *International journal of Public Law and Policy* 2024/2., 1-25.

Tudományos Diákköri Konferencia (OTDK). Az első állam- és jogtudományi OTDK 1954-ben volt, s az azóta eltelt hetven esztendő egyik – politikai korszakokon átívelő - sikertörténete ez.¹² A felsőoktatás hagyományos színterei, képzési formái mellett „Általa lett a törekvő diákság szerves része az egyetemi kutatásnak, általa valósul meg az igazi partnerség tanár és diák, mester és tanítvány között. Ez a kultúra adja a generációk folytonosságát egyetemeken, főiskoláinkon. A tanszékeken és a bevont gazdasági partnereknél elért közös eredmények az intézményi és országos TDK konferenciákon bukkannak felszínre. Itt kaphatja meg a diákság legjava az első támogató visszajelzéseket tehetségéről, szorgalmáról, innovativitásáról. Itt folynak le az első viták. Itt edződhet – még védett körülmények között – a jövődő magyar értelmiség az életre. Itt lehet és kell szembenézni azokkal a valóság szabta keretekkel, amelyek között azután az egyéni karrieret építhetők, akár az akadémiai pályákon, akár a gazdaságban, vagy a társadalom bármely más területén.”¹³ A (szervező) munkát az Országos Tudományos Diákköri Tanács, az OTDT fogja össze, megteremtve a folyamatos munkához az ösztönzőket és az egyéb feltételeket.

Az Állam- és Jogtudományi Szekcióban a kétévenkénti megméretésre az elsősorban jogágakhoz igazodó tagozatokba szervezeten kerül sor, oly módon, hogy a résztvevő hallgatóknak egy pályamunkával kell nevezniük, majd pedig azt egy szóbeli fordulóban is ismertetniük kell. Különösen ez utóbbi – és a felkészülés során a tanszéki, intézeti, tudományos diákköri és intézményi szintű meghallgatások, „selejtezők” számos fordulója – a beszédmondás egyik lényeges, egyúttal magas presztízű és folyamatszerű elemévé teszi az OTDK-t.

3.1.2. Disputa

A disputa az angolszász nyelvterületről származó, vitakultúrát fejlesztő, játékos vetélkedő, amelynek számos típusa, versenyszerű formája létezik. A közösségi életben való részvétel megkönnyítésére a vita művészetét már az ókori görögöknél tanították a diákoknak, ahogyan később, a középkori európai oktatásnak is része volt a nyilvános beszéd, a disputa. Különösen az angol nyelvterületen, azon belül is az egyetemeken volt intenzíven jelen az ott 'debate'-nek nevezett mozgalom. A disputázás mára már az egész világon elterjedt, különösen a középiskolákban és a felsőoktatási intézményekben. A legtöbb európai országnak van disputa programja, az 1995-96-ban Írországnak megrendezett, angol nyelvű Parlamentáris Vita Világbajnokságon harmincnál is több ország vett részt.¹⁴ „A sokféle vitaforma közül a volt szocialista országokban a *Karl Popper Debate Program*nak nevezett változat terjedt el. A közép-kelet európai régióban a disputa szorosan összekapcsolódott a rendszerváltással és a demokratizálódással. Segíti a vélemények ütköztetését, kritikus gondolkodásra ösztönöz. Ugyanakkor alkalmas arra, hogy fokozza a közéleti érdeklődést, valamint a közösséghez tartozás igényét.”¹⁵ *És – tegyük hozzá – különösen*

12 A 37. OTDK Állam- és jogtudományi szekciója a KRE ÁJK-n lesz 2025-ben.

13 <https://otdk.hu/otdt%C2%A0>

14 HUNYA Márta: *A disputa program*. Budapest, Soros Alapítvány, 1998, 7.

15 Uo.

alkalmas módozata a jogi típusú, jogi relevanciával is bíró kérdések felvetésének, elemzésének és átbeszélésének, méghozzá a véleményeket érdemben is ütköztető formában.

Hazánkban 1993-ban indult el a disputamozgalom a Soros Alapítvány támogatásával. A magyar disputamozgalom (és az azt összefogó Disputa Kör Egyesület) már a kezdetekkor több száz disputázó diákot és több mint 200 bírót foglalt magába.¹⁶ *A mozgalom azóta – az elmúlt negyedszáz esztendőben – jórészt levált az egyesületről, de a magyarországi jogi felsőoktatás több szereplője is élteti a disputa-kultúrát, több esetben kifejezetten hallgatók, hallgatói csoportok által szervezett bemutatók, versenyek és közös gyakorlások formájában.*

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2024 tavaszán a *Disputa-verseny* 8 fős csoportokban, újszerű lebonyolítás mellett zajlott; negyeddöntők, elődöntők és döntő formájában. A résztvevőket párokba sorsoltuk, minden pár kapott (pontosabban a lefordított lapok közül húzott) egy állítást, amelyet az egyik versenyzőnek védelmeznie („pro”), a másiknak pedig cáfolnia („kontra”) kellett (e két pozíció is sorsolással dőlt el). Erre mindkettejüknek 2+1 perc állt rendelkezésére (egy kétperces állítást egy szintén kétperces cáfolat követ, majd pedig a másik álláspontjára lehet további 1-1 percben reagálni ebben a formátumban). A győztes személyéről minden fordulóban a nem versenyző jelenlévők döntöttek nyílt szavazással, méghozzá – értelemszerűen – egyszerű szótöbbséggel.

3.1.3. Új interaktív formák a klasszikus képzés keretei között

Valamennyi képzőhelyen jól érzékelhető az a törekvés, amely a fejlettebb oktatásmódszertani megoldások bevezetése, alkalmazása, s ezek egyik hangsúlyos elemeként az interaktivitás növelése irányába mutat. Ma már kifejezett cél a hagyományos porosz típusú tudásátadási, bevésési és szakmai szocializációs formák meghaladása, a hallgatók „felszólításán”, illetve a 10 perces hallgatói kiselőadásokon túli beszédformák erőltetése – *a kötelező tárgyak esetében is*. Egyre gyakoribb a csoportos feladatmegoldás a magyar jogi felsőoktatásban is, ahol a tagok – jobb esetben – szóban is kommunikálnak egymással a feladat megoldása során, illetve a közösen elért eredményt is ismertetik (egyedül vagy többen).

A kifejezetten a vita-elemet erősítő megoldások kapcsán jelenik meg a hazai szakirodalomban, hogy „A diákok érvelési képességeinek fejlesztésére különböző vitaformákat használhatunk. Az egyik legegyszerűbb vitaforma a véleményvonal. Ebben a gyakorlatban különböző, a témával kapcsolatos állításokat fogalmazunk meg, és a szereplőket arra kérjük, hogy az álláspontjukat jelenítsék meg: a terem egyik oldalán álljanak azok, akik egyetértenek az állítással, a másik oldalon pedig azok, akik egyáltalán nem. Megengedhetjük, hogy köztes álláspontot foglaljanak el a résztvevők. Ezután megkérünk egy-két résztvevőt minden oldalról, hogy mutassa be az álláspontját. A résztvevők az érvek hatására változtathatnak az álláspontjukon, a csoportban jelen lévő különböző álláspontok megjelenítése, megvitatása”.¹⁷ Kiss Valéria azt is megjegyzi e módszer kapcsán, hogy az

¹⁶ http://www.kka.hu/_soros/kiadvany.nsf/44cfa372d3c5a279c1256e9600682640/dfd9dd-049983bfb3c1256e1900651f43/%24FILE/A%20disputa%20program.pdf

¹⁷ Kiss Valéria: *Interaktív szemináriumok a jogászképzésben*. Oktatásmódszertani Füzetek II.,

„nem alkalmas arra, hogy mindenkit bevonjon a vitába”.¹⁸

A véleményvonal módszer alkalmazása nem igényel különösebb felkészülést sem az oktató, sem a hallgatók részéről; nem úgy a különféle *szerepjáték-szerű* megoldások, amelyek esetében jogi típusú konfliktusok modellezésére kerül sor, de előzetesen kiosztott szerepek mellett, előzetes (tipikusan otthoni) felkészülést igénylő módon.

Nem feltétlenül a mintatantervi órák keretei között, sokkal inkább az extrakurrikuláris alkalmak (TDK-k, szakkolégiumi alkalmak stb.) keretei között jelenik meg egyre több jogi-igazgatási felsőoktatási intézményben – többé-kevésbé önálló formaként – a *prezentációs verseny*, elsősorban az OTDK, ITDK felkészülés érdekében.¹⁹

Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy az egyébként létező, és a jogászképzéstől függetlenül kialakult új oktatásmódszertani megoldások egy része is lehetővé teszi a beszédmondás gyakorlását, például az érdekes és hasznos témakörök feldolgozására irányuló, az egyéni haladást erősítő házi feladatok révén, például a *flipped classroom* vagy – ahogy a magyar szakmai közösség elnevezte – tükrözött osztályterem módszer keretében. Nem feledkezhetünk meg továbbá a *gamifikáció* motivációs eszköztáráról sem, ami számos formájában lehetővé teszi (és igényli) a szóbeli megnyilatkozásokat, a beszéd egyes formáinak gyakorlását, gyakoroltatását.²⁰

3.1.4. Perszimuláció

A szerepjátékoktól már csak egy lépés (vagy annyi sem) a *perszimuláció*, amire sor kerülhet hagyományos tantárgyi tematikák keretei között vagy azok közül kilépő alkalmak, versenyek formájában.

A perbeszédversenyek között külön kategóriaként jelölhetőek meg a nemzetközi versenyek, az ELTE ÁJK csapatai például a 2019-ben megnyert *Jessup* világbajnokság mellett az elmúlt időszakban kétszer is első helyen végeztek a *Telders* nemzetközi jogi perbeszédversenyen, illetve Oxfordban, egy uniós versenyjogi perbeszédversenyen is az élen zártak. Az ilyen versenyek számtalan formában és jogterületen léteznek, csupán egy példát kiragadva, 2023-ban Budapesten, a Károli Gáspár Református Egyetemen rendezték meg a 8. Nemzetközi Munkajogi Perbeszédmondó Versenyt, a Hugo Sinzheimer Moot Court Competition (HS MCC), ahol is a rendező intézmény is komoly egyéni és csapatsikereket aratott.

Budapest, ELTE ÁJK, 2017, 22.

18 Uo.

19 Ennek egyik konkrét példajaként lásd például: <https://antk.uni-nke.hu/esemenyek#2024-03-28>

20 Ehhez lásd FROMANN Richárd, DAMSA Andrei: A gamifikáció (játékosítás) motivációs eszköztára az oktatásban. *Új Pedagógiai Szemle* 2016/3-4., 76-81.

3.1.4.1. A szimulált vitákban rejlő lehetőségek

A vita nem törvényszerűen jelent egyúttal versenyt is, de ahogyan minden vitában az a felek törekvése, hogy megismertessék, megértessék és érvényre juttassák álláspontjukat, a szimulált vitának is szerves része a versenyszellem, a képviselt oldal nézeteivel való legalább részleges azonosulás, és végső soron a visszajelzés igénye e törekvések sikerességét illetően: ez egy valódi eljárásban a jogi döntés révén egyértelműen megtörténik, de egy 'mesterséges' helyzetben is szükséges, hiszen a jelenlévők vagy a zsűri meggyőzése jelentős érték, a kapott információk (értsd: visszajelzések) mindenképpen hozzájárulnak a további fejlődéshez.

Amikor a jogesetmegoldó, perszimulációs vagy kifejezetten perbeszédmondó stb. versenyekről, karon belüli vagy országos jellegű megmérettetésekről beszélünk, fontos kiemelni azt a tényt is, hogy adott időszakban ezek – valamennyi jogág esetében saját versennyel számolva is – egy átlagos méretű magyarországi karon legfeljebb néhány tucat hallgatót érnek el, sőt, a legtöbb képzőhelyen az a jellemző, hogy egyazon hallgató gyakran két-három vagy több jogterületen is indul – tovább szűkítve a versenyekkel ténylegesen elért személyi (hallgatói) kört. S ez is egy olyan körülmény, amely folyamatosan napirenden tartja *egyrészt* a létező szinterek erősítésének, a meglévő hagyományok kiterjesztésének igényét, *másrészt* a formalizáció, a képzésbe (mintatantervbe) illesztés igényét, *harmadrészt* pedig az új, nem feltétlenül a jogászképzéssel szoros logikai, képzési kapcsolatban álló platformok, versenytipusok keresésének és a jogászképzés szolgálatába állításának igényét.

3.1.5. Egyéb platformok

Vannak további, a jogászi hivatáshoz, illetve jogi tevékenységhez kapcsolódó olyan szinterek is, amelyek a szakmai jellegű kommunikáció, a szakszókinccs stb. elsajátításában lehetnek a joghallgatók segítségére. Ilyennek tekinthetjük a „csinálok és megértem” metódust követő *jogklinika típusú*, tipikusan egyetemek állam- és jogtudományi karai által szervezett tudásközvetítő formákat, ahol gyakorló jogászok mellett a terepen, valós ügyekhez kapcsolódóan sajátíthatnak el bizonyos alapkészségeket a jövő jogászai.²¹ Ez csak erősen közvetett kapcsolatban áll a beszédmondással, annak gyakorlásával, de az egyéb, a jogászi szocializációt előmozdító elemei miatt említése feltétlenül indokolt.

S persze említenünk kell a *külföldön* (vagy idehaza idegen nyelven) teljesített kurzusokat is, akár ERASMUS-os, akár egyéb keretek között: ezek az idegen nyelven történő beszédmondás kiemelt szinterei – beszámolók, vizsgák, órai egyéni vagy csoportos feladatok, kötetlenebb beszélgetések, Magyarországra vonatkozó kérdések megválaszolása stb. formájában. Ez – mármint a külföldi részképzés – egyébként szintén egyidejűleg fejleszti a legtöbb jogászi készséget.²²

21 Ehhez lásd: KÁLMÁN Renáta: *A jogklinikai módszertan. A jogklinika szerepe Magyarország és az Egyesült Államok jogászképzésében*. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 99., Szeged, Iurisperitus, 2023.

22 NAGY Zsolt: Korunk jogászképzési rendszerei. *Jogelméleti Szemle* 2005/1, 15.

3.2. A jogászai tevékenységekhez, illetve jogi témákhoz közvetve kapcsolódó formák

A jogászai tevékenységekhez, illetve jogi témákhoz közvetve kapcsolódó formák azok, amelyekben a jogi típusú problémák exponálása nem tipikus vagy nagy terjedelmű, de lehetséges. Itt jelennek meg azok a formátumok is, amelyekben a jogi tematika hangsúlyosan jelen van, de csupán a verseny egyik altípusaként, alkategóriájaként.

Elvileg a versmondás, illetve a versmondóversenyek is ebben a kategóriában szerepel(né)nek, de azok kapcsolata a jogi típusú beszédekkel már olyannyira közvetett, hogy eltekintünk azok bemutatásától, illetve elemzésétől.

3.2.1. Toastmasters

A nem közvetlenül a jogásképzéshez kapcsolódó, de a beszédműveléssel foglalkozó nemzetközi mozgalmak között régóta jelen lévő és igen széles körben ismert a *Toastmasters* mozgalom, amely egy nonprofit oktatási szervezet, a Toastmasters International révén a nyilvános beszéd és az ahhoz kapcsolódó vezetői és egyéb készségek elsajátítását kívánja előmozdítani a klubok nemzetközi hálózatán keresztül. A szervezet székhelye a coloradói Englewoodban található, teljes regisztrált tagsága 2020-ban mintegy 280 000 fő volt, 144 ország több mint 14 700 klubjában. A Toastmasters International 1924 óta segít a legkülönbözőbb háttérű embereknek abban, hogy magabiztosabb szónokká, 'kommunikátorra' és vezetővé váljanak.²³

A beszédversenyek a *Toastmasters* legfontosabb hagyományai közé tartoznak. Évente átlagosan 30-35.000 tag vesz részt a tematikusan szervezett beszédversenyeken – a humoros, az értékelő, a mesemondó, a Table Topics és a nemzetközi kategóriákban. A verseny a klubversenyekkel kezdődik, és a győztesek előbb a helyi, később a területi, majd pedig a regionális szinteken keresztül juthatnak el egy-egy kiírás döntőjéig: a regionális versenyek győztesei mérettethetik meg magukat az ún. *World Championship of Public Speaking* rendezvényen. A nemzetközi kategóriában (ahol nem a résztvevők nemzetköziek, hanem a beszédek témái) 5-7 perces beszédek tartására kerül sor a versenyzők által szabadon választott témában. A *humoros beszéd* kategóriában egyetlen lényeges előírás létezik, az tudniillik, hogy a beszéd nem állhat rövidebb viccekből, azaz egy bevezetésnek, utóbbihoz igazodó tárgyalásnak és befejezésnek (csattanónak) mindenképpen kell lennie benne.²⁴ Az *értékelő beszéd* kategóriában egy 5-7 perces beszéd meghallgatását követően annak szóbeli értékelését kell elvégezni 2-3 percben. A *mesemondó* ('mesebeszéd') kategóriában olyan saját beszédekkel lehet indulni, amelyek erősen túlzó állításokat, illetve valószerűtlen eseményeket tartalmaznak. A *Table Topics* verseny esetében valamennyi résztvevő ugyanazt a

23 <https://www.toastmasters.org/about>

24 A beszédmondás és a humor kapcsolatára nézve a hazai szakirodalomban – könyvismertetésként – lásd például LŐRINCZ Julianna: Adamikné Jászó Anna: Humor és retorika az irodalomtanításban. Az érvelés humora Arany, Jókai, Gárdonyi és Móra műveiben. *Anyanyelv-pedagógia* 2022/2., 105-111.

témát kapja a színpadra lépésekor, s ott helyben kell egy beszédet rögtönözniük. Egymás beszédei alatt a még nem szerepelt versenyzők nincsenek jelen, így a megadott témakör, probléma mindenki számára új, váratlan. Ismeretes még az ún. videós beszéd műfaja is, amelyet csak a helyi klubokban üznek; itt az előre felvett beszédek versenyeznek egymással.²⁵

3.2.2. Kossuth Lajos szónokverseny

A *Toastmasters* legfőbb sajátossága, hogy a beszédek azok előadóinak saját szellemi termékei – akár rögtönzött, akár előre elkészített (felvett) beszédről legyen szó. A joghallgatók által is hozzáférhető formátumok közül talán a Kossuth Lajos szónokverseny áll a legközelebb az amerikai megoldáshoz. Ennek keretében az első körben egy előre megadott témában kell beszédet mondani (igen rövidet, legfeljebb hat percet), majd pedig – a második versenynapon – egy, a helyszínen meghatározott témában egy másodikat is, legfeljebb három percen.²⁶ Lényeges, hogy a Kossuth Lajos szónokversenyen nem csak politikai beszédek hangzanak el.

3.2.3. Szép magyar beszéd verseny (Kazinczy-verseny)

A Kossuth Lajos szónokversenyhez képest egy jelentős különbséget fedezhetünk fel a jogászok számára is kiírt másik népszerű beszédverseny kiírásában: a *Szép magyar beszéd verseny* (közismertebb nevén *Kazinczy-verseny*) alapvetően a más által írt magyar nyelvű szépprózai szövegek értő felolvasásának színtere: a rögtönzés képessége, a tárgyi tudás, az érvek gyors rendezése itt nem jelenik meg feladatként; itt elsősorban a beszédhelyzethez igazodó verbális és nonverbális eszközök maga színvonalú, az anyanyelv finomságait

25 <https://www.toastmasters.org/about>

26 Tanulmány az egyik korábbi felhívás szövege:

„Felhívás a XV. Országos Kossuth Lajos Szónokversenyre

Az ELTE Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, a Rákóczi Szövetség, a Magyar Nyelvtudományi Társaság Magyartanári Tagozata és az Anyanyelvpolók Szövetsége meghirdeti a XV. Országos Kossuth Lajos Szónokversenyt a pedagógusképző intézmények, a bölcsészettudományi karok nappali tagozatos hallgatói, a joghallgatók, a teológushallgatók, továbbá a 18–30 éves fiatalok számára. Céljaink: a közéleti, szakmai, pedagógiai szerepekre való felkészítés; a komplex nyelvhasználat színvonalának emelése; a hagyományápolás. A verseny időpontja: 2013. november 8. és 9. A verseny helyszíne: ELTE BTK, Budapest, VIII. ker., Múzeum krt. 4/A. A verseny két fordulóból áll: I. része (november 8-án): Előre elkészített beszéd (maximum 6 perc), amelyet papír nélkül kell elmondani. A beszéd témája: „Az egész világ egy linkgyűjtemény, az emberek, a tárgyak benne linkek” (Varró Dániel) – Hálózatok rabságában élünk? Kérjük a versenyzőket, hogy határozzák meg a beszéd fajtáját (bemutató, tanácsadó, törvényszéki) és a szituációt. Ezt a beszéd megkezdése előtt közöljük. Az előre elkészített beszédet nyomdakészen és lemezen is hozzák el, mert a beszédeket publikáljuk. II. része (november 9-én délelőtt): Rögtönzött beszéd (maximum 3 perc), melynek témáját a helyszínen közöljük. A versenyhez – a hagyományoknak megfelelően – egy retorikai konferencia kapcsolódik, melynek témája a politikai beszéd (...).”

minden vonatkozásban visszatükröző használata kerül előtérbe.²⁷

3.2.4. A politikai beszédmondó verseny

A *politikai beszédmondó verseny* egy új formátum a jogi beszéd- és vitakultúrát közvetve erősítő megoldások között. A korábbiakban ismertetett formátumokhoz egy-egy elemében hasonlít: a Kossuth Lajos szónokversenyhez abban, hogy itt is egy eleve nagyobb „tömegnek” szánt szónoklat előadására kerül sor, a Kazinczy-versenyhez pedig annyiban, hogy itt sem saját szöveg ismertetésére, hanem egy jeles szerző beszédének felolvasására kerül sor.²⁸

Lényeges, hogy a versenyben szereplő szövegek látszólag távoli műfajokban keletkeztek, amennyiben a gyászbeszédtől a vádbeszéden át a politikai gyűlésen elhangzott gyűjtő hangú beszédig sok minden megjelenik e körben – valójában azonban összeköti őket, hogy valamennyi erősen politikai tartalmú, és már a saját korában nagy jelentőségűnek bizonyult. A kiválasztott beszédekről elmondható tehát, hogy nem mindegyik volt szűk értelemben vett politikai beszéd, amit elhangzásakor is annak szántak – de mindegyik beszéd túlnőtt önmagán és politikai jelentőségre tett szert, függetlenül attól, hogy eredetileg gyászbeszéd, vád- vagy éppen védőbeszéd alakjában hangzott-e el. A két eddigi

27 Itt is tanulságos a legutóbbi kiírás szövege:

„Felhívás a felsőoktatási intézmények 2023. évi Szép magyar beszéd verseny országos döntőjére (...) A szövegmondó versenyek megrendezésével arra kívánjuk ösztönözni a résztvevőket, hogy növekedjék a magyar nyelv kiejtési szabályait figyelembe vevő, kifejező beszéd iránti igényesség. A pedagógia, azaz az „embernevelés” fogalmát kiszélesítve várjuk a jogtudományi karok hallgatóit is, akiknek a mindennapi munkájában a retorikai elemek biztos használatának szintén nagy a jelentősége. (...) Az országos döntőn a hazai és a határainkon túli pedagógusképző felsőoktatási intézmények és a jogtudományi karok azon hallgatói vehetnek részt, akik az intézményi versenyeken a legjobbaknak bizonyultak. A versenyfeladat: A versenyzőknek két, 1-1 gépelt oldalnyi, 2-3 percnél nem hosszabb, magyar szerzőtől származó 20-21. századi esszé- vagy szépprózai szöveget kell felolvasniuk. Az egyik szöveget szabadon választják, ennek felolvasására előzetesen felkészülhetnek (a szöveg nem lehet fordítás, és nem tartalmazhat sok párbeszédes részt). A másik szöveget a verseny helyszínén kapják meg, és 20 perc felkészülési idő után olvassák fel. A teljesítmény értékelésének főbb szempontjai: a) jó szövegértés és szövegűhség, b) a szövegtartalom, az írói szándék és a szövegszerkezet hiteles közlése, c) a beszédhelyzetnek, a szöveghelyzetnek megfelelő tolmácsolás, d) jó beszédlevegés, a beszédhangok és hangkapcsolatok helyes ejtése, megfelelő hangsúlyozás, dallamformálás, szünettartás; a beszédtempó, a hangerő illő alkalmazása; a nonverbális eszközök szövegnek megfelelő, mértéktartó használata. (...) A versenyzők teljesítményét szakmailag kompetens zsűri bírálja el (fonetikusok, beszédtanárok, előadóművész, kommunikációs szakemberek).”

28 A Kazinczy-versennyel való további összevetésben, a különbségeket is megragadva, elmondható, hogy annak súlypontja inkább a kiejtés, a hangsúly, végső soron a leírtakat helyesen értelmező és ezt a eredményt szabatosan visszatükröző beszéd felé tolódik el, míg a politikai beszédmondás esetében – előbbieket sem nélkülöző módon – a közlés tartalma és annak a teljes személyiséget bevonó formája kerül előtérbe.

versenyen a beszédek többsége MacArthur gyűjteményes kötetéből származott,²⁹ egyebek mellett II. János Pál, Havel, Spencer, Szolzsenyicin, Jenkins, Betty Friedan, Nelson Mandela, Martin Luther King, Hausner, Hruscsov, Trockij és Gandhi híres beszédei kerültek kiválasztásra. A magyarok közül Kossuth Lajos, illetve Orbán Viktor egy-egy beszéde is bekerült a „versenyfeladatok” közé.

3.2.4.1. A politikai beszédmondó verseny formája

Felolvasásokra kerül sor, ami talán csökkent értékű formának tűnik a szabadon elmondott, betanult vagy rögtönzött beszédhez képest, de – illúzióromboló módon – érdemes rögzítenünk, hogy a politikai beszédek túlnyomó többségét nem az írja, aki aztán felolvassa őket. Heti 10-12 beszéd mellett még a legképzettebb, legműveltebb és legfantáziadúsabb debattőröknek, rétoroknak és más hasonló szerzeteknek sincs kapacitásuk arra, hogy maguk állítsák elő mondandójuk egészét – legfeljebb iránypontokat, címszavakat, következtetéseket vázol fel a legtöbb országos politikus, vagy egyéb közéleti szereplő, hogy aztán a beszédíró töltse ki a hiátusokat, lehetőleg humorral, történeti ívekkel is gazdagon ellátva a szöveget...

Az első *Politikai beszédmondó versenyre* 2022. október 26-án került sor a KRE ÁJK-n a Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely szervezésében. A *II. Politikai beszédmondó verseny* pedig a 2022-es, nagysikerű „ősbemutató” felújítása volt 2024 tavaszán. A verseny elején minden résztvevő húz egy nyomtatott, átlagosan 3-4 oldal terjedelmű beszédet, és azt kell felolvasnia (rövid felkészülési időt és ehhez – igény szerint – mindkét esetben külön termet is biztosítottunk).

3.2.4.2. A politikai beszédmondó verseny főbb céljai és hasznai

A nyilvános beszédnek számtalan funkciója, illetve célja van: a tanító jellegű, informatív közléstől az érzelmekre hatni akaró, befolyásoló megnyilatkozáson át a szórakoztatni kívánó beszédig számos törekvése lehet a beszédmondónak. *A jelen írásban bemutatott politikai beszédmondó verseny – számos egyéb előnye mellett – ezt a három célt egyidejűleg tölti be:* fontos közéleti szereplőket és lényeges politikai megközelítéseket mutat be, mélyítve a világról való ismereteinket, de emellett szórakoztat, s persze áthallásai révén izgalmakat generál, s érzelmeinkre is hat.

Megjegyzendő továbbá, hogy a legtöbb zárt térben zajló esemény lebonyolításakor az egyik legnagyobb veszély, hogy a terembe némelyek késve érkeznek, némelyek pedig hamarabb távoznak onnan. De ezzel itt most nincs probléma: egy átlagos politikai gyűlésen is gyakran így van ez, a tömeg hömpölygése, egy-egy kevéssé illedelmes véleménynyilvánítás nem szabad, hogy megakassza a haza üdvén munkálkodó, nagyívű gondolatait megakaszthatatlanul ontó beszélőt – a politikai beszédmondó verseny ebben a vonatkozásban is jó gyakorlóterep.

29 Brian MACARTHUR (szerk.): *A XX. század nagy beszédei*. Budapest, Agave Könyvek Kiadó, 2006.

3.2.4.3. Az utánzás hasznai

Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy mások szövegeinek felolvasása milyen közvetlen vagy közvetett hasznokkal járhat? A korábban röviden már érintett kérdést érdemes hosszabban is kifejteni a továbbiakban.

Az utánzás a tanulás egy fajtája, melyben a megerősítés is döntő szerepet játszik. A gyermek személyiségfejlődésében kitüntetett helye van az utánzásnak, amelynek segítségével tanulja meg a viselkedési modell nyújtotta magatartásformákat, cselekvési módokat, normákat, értékeket, de utánzás útján sajátítja el a nyelvet, valamint az eszközök használatát is.³⁰ Az utánzás szorosan összefügg az empátiával is, annak a képességével, hogy a gyermek [– s később a fiatal majd pedig kevésbé fiatal felnőtt is – egyre inkább] képes legyen átélni és átvenni a másik ember érzelmeit, hangulatait. A gyermek először a szülői arcán megjelenő érzelmeket társítja az átélt érzelmi állapotokkal, hangulattokkal, majd később már az arckifejezések önmagukban kiválthatják az adott érzelmi állapotot (pl.: ha elesik a gyermek, sokszor csak azután kezd el sírni, hogy meglátja az anya arcán az ijedtséget). (...) A gyermek a modell arckifejezésében, viselkedésében tükröződő érzelmeket veszi át, és nem a verbális közlés tartalmát. Ezért is fontos az empátia a személyiségfejlődésben, mivel a befolyásolja a [gyermek] tudatos én különböző helyzetekben megjelenő érzelmi, hangulati viszonyait (...).³¹ Mindez – ha korlátozott formában is, de – a mások által alkotott szövegek kontextusába történő belépés, a más ember „bőrébe bújás” eseteiben is megvalósul, a másokkal történő empatizálás képessége ily módon is javulhat. És mindez jelentőségre tesz szert akkor is, amikor a gyermek felnő, és beszédei, szónoklatai, illetve egyéb nyilvános megszólalásai révén maga is elkezd hatással lenni másokra – a saját gyermekein túl is.

4. Összefoglalás

A fentiek alapján, a főbb jellemzők segítségével a beszédmondás régi és új, nem klasszikus tanórákhoz kapcsolódó színtereinek csoportosítása is elvégezhető. Ennek megfelelően jól elkülöníthető egymástól a(z)

- a) nem feltétlenül jogi természetű saját beszédek előadása – például a Toastmaster, a Kossuth Lajos szónokverseny keretében;
- b) nem feltétlenül jogi természetű, inkább szépirodalmi jellegű, a beszédmondási készségeket közvetve javító nem saját szövegek felolvasása – például a Kazinczy-verseny keretében;
- c) erősen jogias jellegű, nem saját szövegek felolvasása (politikai beszédek, vádbeszédek, védőbeszédek, búcsúbeszédek – nagyon erős politikai, közéleti és sok esetben kifejezetten jogintézményeket elemző, vitató beszédek ezek) – például politikai beszédmondó verseny keretében;

30 KOLTÓI Lilla: *Pedagógiai pszichológia jegyzet óvodapedagógus hallgatók számára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, 2015, 16.

31 Uo.

- d) általános vitaversenyek, nem feltétlenül jogi problémák megvitatására, például általános disputa keretében;
- e) jogi területen pedig vitaversenyek (jogi disputa), perbeszédversenyek, perszimulációk keretében.

A leírtak alapján jól látható, hogy a joghallgatóknak ma Magyarországon számos, a jogi képzésbe illesztett, illetve ahhoz csak lazábban kapcsolódó formában van lehetőségük arra, hogy gyakorolják a nyilvános beszédmondást, sőt, annak egyik lényeges formáját, a vitát is. A képzésbe illesztett, azaz kötelező vagy szabadon választott tárgyak *hiánya* több hazai állam- és jogtudományi karon ki is jelöli a továbblépés egyik irányát (következő ütemét), de érzékelhető, hogy a terület valamennyi már létező szegmense 'elbírja' és igényli a további fejlesztést, a tudatosabb és szélesebb körű jelenlétet.

Ha arra keressük a választ, hogy miért is szükséges a beszédmondás meglévő színtereinek erősítése és továbbiak alkotó beemelése a legtágabban vett képzésbe, akkor – a tanulmány alapján – kijelenthetjük, hogy a cél többes: egyrészt a hallgatók jogászai és emberi (!) szocializációja nem merülhet ki a hagyományos tanórák kínálta, az utóbbi évtizedekben rögzült tudásátadási módozatok révén elérhető előnyök biztosításában: az egyetemnek valamilyen módon fel kell ajánlania azokat a 'jog' tartalmának elsajátításához közvetlenül nem kötődő lehetőségeket is, melyek alkalmasak a jogászok számára lényeges további tudások és készségek kialakítására (is). Márpedig mi lehetne hasznosabb ismeret, mint az, hogy a jövő jogászanak (a *társadalom mérnökének*) hogyan is kell bánnia saját anyanyelvével, s egy-két további nyelvvél, mint legfőbb szakmai eszközével. Hogy – *túl megszólalása tartalmán* – mikor kell szólnia, s mikor hallgatnia, s hogyan lehet hangok nélkül is súlyt adni az elhangzottaknak (a beszéden túli beszéddel). A beszéd méltósága, erőteljessége, tiszteletet sugárzó vagy éppen éles volta nem csupán neveltetésből, jóérzésből vagy éppenséggel patikamérlegesen adagolt számító hozzáállásból következik, de legalább ennyire gyakorlásból. Sőt, a gyakorlás *egyik* legfőbb módja, hasonlóan az élet más területeihez, itt is az *utánzás*: a jeles elődök példájának felidézése és bevésése, olykor adaptálása vagy éppen alkotó meghaladása tesz szónokká, gyakorlott és sikeres beszédmondóvá egy jogászt is.

De a rétori készségek erősítésén túl akad itt más is a különféle fejlesztési formák és versenytípusok céljai között: a hallgatók olyan alkalmakra is vágnak mikor tanáraikkal a szokásos színterekhez képest fesztelenebb, kötetlenebb, de egyúttal minden résztvevő számára építő formákban is tölthetnek időt. A különféle versenyek egyik lényeges célja, hogy az elhangzottakra az oktatók – nem is elsősorban ebbéli minőségükben, inkább meglévő tapasztalataik okán – reagáljanak, bátorítással ajnározva, jobbító kritikával segítve a jövő beszédmondóit – *a jövőendő kollégákat*.

A tanulmányban részletesebben is bemutatásra került egy új, a beszédmondás gyakorlását lehetővé tevő formátum, a *politikai beszédmondó verseny* is, amellyel kapcsolatban hosszan érveltem amellet, hogy a mástól származó szöveg használata is érdemi haszonnal jár, amennyiben az értő szövegolvasás, az eredeti szerző üzenetének hiteles közvetítése,

nyelvileg is megfelelően formált volta is jelentős kihívás. A tartalom és a forma itt is kéz a kézben járnak: előbbi kibontására csak a hangsúlyok, a szünetek, a beszédgyorsaság és a hangerő megfelelő alkalmazásával kerülhet sor valamennyi textus esetében.

Itt kell utalnom egy másik innovációra is: 2024. április 3-án a KRE ÁJK-n, a Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely keretében került sor első ízben, hagyományteremtő szándékkal a *Magyar jogi nyelv napja* címet viselő rendezvényre, ahol is a résztvevők több, egymást követő eseményen is gyakorolhatták játékos-versenyszerű formákban anyanyelvüket, és azon belül is hangsúlyosan a magyar jogi-igazgatási-politikai szaknyelv használatát.³²

Végezetül kijelenthetjük, hogy a beszédmondás színtereinek erősítése és az újabb formák bevezetése – közvetve ugyan, de igen erőteljesen – hozzájárul a hazai jogi-igazgatási szaknyelv megőrzéséhez, a használaton keresztüli, és részben tudatos, részben spontán megújításához is.

Irodalomjegyzék

- ACZÉL Petra: A retorika tanítása. *Anyanyelv-pedagógia* 2016/2., 5-16.
- DASCAL, Marcelo – BOANTZA, V. D.: *Controversies Within the Scientific Revolution*. Amsterdam, Benjamins, 2011 (11. kiadás).
- FROMANN Richárd, DAMSA Andrei: A gamifikáció (játékosítás) motivációs eszköztára az oktatásban. *Új Pedagógiai Szemle* 2016/3-4., 76-81.
- HUNYA Márta: *A disputa program*. Budapest, Soros Alapítvány, 1998.
- IGNÁCZ Lilla: A vita előnyeiről és hátrányairól szóló vita a jogi hermeneutikában. In FEHÉR M. István et al. (szerk.): *Vitában egymással. A filozófia útjai (16)*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2015, 155-168.
- KÁLMÁN Renáta: *A jogklinikai módszertan. A jogklinikai szerepe Magyarországon és az Egyesült Államok jogászokképzésében*. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 99., Szeged, Iurisperitus, 2023.
- KISS Valéria: *Interaktív szemináriumok a jogászokképzésben*. Oktatásmódszertani Füzetek II., Budapest, ELTE ÁJK, 2017.
- KOLTÓI Lilla: *Pedagógiai pszichológia jegyzet óvodapedagógus hallgatók számára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, 2015.
- KÖNCZÖL Miklós (szerk.): *Törvényészeti retorika, jogász érvelés*. Budapest, Pázmány Press, 2016.
- LÉNÁRT-MUSZKA Zsuzsanna: A vitamódszer alkalmazásának hatása a társadalmi innová-

32 Részlet a felhívásból:

„Kedves Kollégák! Kedves Hallgatók!

Hagyományteremtő szándékkal idén kerül sor első alkalommal a *Magyar jogi nyelv napja* címet viselő rendezvényre, amelynek keretében három program követi egymást: a Közösségi Napok részeként 2024. április 3-án 9-től 10.30-ig a *Kazinczy-verseny* (hivatalosan a Szép magyar beszéd verseny) kari válogatójára kerül sor (itt dől el, hogy ki képviselheti a Kart a május 10-ei esztergomi országos döntőben), 10.30-tól 13-ig a *II. Politikai beszédmondó verseny* zajlik majd, s végül, 14 órától az immár szokásos *Disputa* lesz a program”.

- cióra: a vitázás elsajátításának és oktatásának összefüggései különböző kompetenciák és attitűdök fejlődésével. In BIHARI Erika, MOLNÁR Dániel, SZIKSZAI-NÉMETH Ketrin (szerk.): *Tavaszi Szél - Spring Wind 2019*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020, 633-641.
- LŐRINCZ Julianna: Adamikné Jászó Anna: Humor és retorika az irodalomtanításban. Az érvelés humora Arany, Jókai, Gárdonyi és Móra műveiben. *Anyanyelv-pedagógia* 2022/2., 105-111.
- MACARTHUR, Brian (szerk.): *A XX. század nagy beszédei*. Budapest, Agave Könyvek Kiadó, 2006.
- MONROE, Alan H.: *Principles and types of speech*. Chicago, Scott, Foresman and Company, 1955.
- NAGY Zsolt: Korunk jogászképzési rendszerei. *Jogelméleti Szemle* 2005/1, 1-15.
- PERELMAN, Chaïm: *A retorika birodalma. Retorika és érvelés*. Az ékesszólás kiskönyvtára 50. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2018.
- RIXER, Ádám: Consultation and Central Public Administration in Hungary. *International journal of Public Law and Policy* 2024/2., 1-25.
- SZABÓ Zsolt: Lehet-e tanulni a demokráciát? *Ludovika Blog* 2020.12.08., <https://www.ludovika.hu/blogok/kormblog/2020/12/08/lehet-e-tanulni-a-demokraciat/>
- TREMMEL Flórián: A régi-új retorika és a törvényszéki szónoklás. *Magyar Nyelv* 2015/3., 278-289.
- ZÓDI Zsolt: Könczöl Miklós (szerk.): Törvényszéki retorika, jogászi érvelés. *Állam- és jogtudomány* 2018/2., 139-146.
- ZSOLNAI Anikó: *A szociális kompetencia fejlődése és fejlesztési lehetőségei gyermekkorban*. Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2018.

Felhasznált honlapok

- http://www.kka.hu/_soros/kiadvany.nsf/44cfa372d3c5a279c1256e9600682640/dfd9dd-049983bfb3c1256e1900651f43/%24FILE/A%20disputa%20program.pdf
- <https://otdk.hu/otdt%C2%A0>
- http://www.kre.hu/tajekoztato_kiadvany2023/ajk/kepzesek/AJK_Tanulmányi_tajekoztato_Jogasz_2023_2024.pdf
- <https://www.toastmasters.org/about>
- <https://antk.uni-nke.hu/esemenyek#2024-03-28>

ADALÉKOK AZ IGAZSÁGÜGYI SZAKÉRTŐK FEGYELMI ÉS BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGÉNEK HAZAI TÖRTÉNETÉHEZ

Tanulmányomban az igazságügyi szakértők fegyelmi és büntetőjogi felelősségének egyes kérdéseit jogtörténeti szempontból tekintem át. A fegyelmi felelősséget az 1871. évi VIII. tc. hatályba lépésétől az 1951. évi 7. tvr. rendelkezéséig, míg a büntetőjogi felelősséget a Csemegi-kódex és a BHÖ normái alapján vizsgálom meg.²

Az igazságügyi szakban alkalmazott szakértőket, így az orvosokat is közhivatalnokoknak kellett tekinteni, hiszen az állam ellenőrző és felügyeleti hatalma alatt álltak, tehát minden hivatali minőségükben elkövetett mulasztásért és kötelezettségszegésért felelősséggel tartoztak.³ Ez a felelősség két elemből állt. Egyik része a „súlyosabb terjedelmű bűnvádi felelősség” volt, amely az állam általános büntetőhatalmára vezetendő vissza, ezért az érintett szakértő felelősségre vonása a rendes bűnvádi per útján történt. A felelősség másik köre a hivatali alkalmazással együtt járó alárendeltségi viszonyon alapuló fegyelmi felelősség volt, „mely a bűnvádi beszámítás alá ugyan nem eső, de a szolgálat rendje s a fegyelem fenntartása érdekében megtorlás nélkül még sem hagyható mulasztások és kötelezettségszegésekre”⁴ terjedt ki. Az utóbbi esetben a terhelt felelősségre vonása – a bűnvádi eljáráshoz képest csekélyebb fokú – fegyelmi eljárás keretében zajlott.

*

A témaválasztás indoka, hogy Domokos Andrea professzor asszonyt születésnapja alkalmából egy olyan tanulmánnyal kívánom köszönteni, amely példaként szolgál a büntetőjog „ultima ratio” jellegére, és amely igazolja, hogy a fegyelmi és a büntetőjogi felelősség – célját, szabályozási módját és gyakorlatát tekintve – a polgári kori hazai jogunkban is elkülönült egymástól.

1 Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és jogtudományi Kar, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Jogtörténeti Tanszék, egyetemi tanársegéd

2 Jelen tanulmány a Károli Gáspár Református Egyetemen a „Szakvélemények felhasználásának elvi és gyakorlati kérdései a végrehajtott halálos ítélettel lezárt politikai perekben” c. kutatási projekt keretében készült.

3 MORAVCSIK Ernő Emil – SÓLYOM Andor: *Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban*, Budapest, Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1901, (a továbbiakban: MORAVCSIK–SÓLYOM) 49.

4 Uo. 49.

1. A szakértők fegyelmi felelőssége

A törvényszéki orvosok is (mint állandóan alkalmazott szakértők) fegyelmi felelősségüket tekintve kezdetben a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló 1871. évi VIII. tc. rendelkezései alá estek.⁵ A fegyelmi törvény 20. szakasza határozta meg a fegyelmi vétség tényállását, miszerint:

„fegyelmi vétséget követ el s a jelen fejezet szabályai szerint büntetendő azon bíró vagy bírósági hivatalnok:

a) ki hivatali kötelességét vétkezen, de nem azon bűnös célból szegi meg, hogy ez által magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon;

b) ki botrányos magaviselete miatt tiszteletre s bizalomra méltatlanná válik.”

A fegyelmi vétség büntetési nemei, a törvénycikk 22. §-a alapján: a rosszállás, fedés, pénzbüntetés, hivatalvesztés voltak. A fegyelmi ügyekben elsőfokon azon királyi törvényszéki fegyelmi tanács járt el, ahol a törvényszéki orvosszakértő alkalmazásban volt, másodfokon pedig a királyi írelőtábla fegyelmi tanácsa járt el. Csekélyebb fokú „rendetlenségek esetén” – tehát azon esetekben, amelyek során a terhelt magatartása a fegyelmi vétség megállapítására nem adott okot – a törvényszék elnöke az orvosszakértőt megintésben részesíthette.⁶

E törvénycikk még rendelkezett a hivatali büntettek kategóriájáról is, hiszen megalakotásakor még nem volt hatályos büntető törvénykönyv. A törvénycikk 11. §-a szerint hivatali büntettet képezett „különösen: a hivatali titok közlése; a megvesztegettetés; a zsarolás; az erőszak; a hamisítás; a sikkasztás.” A hivatali büntettek elbírálása a rendes bűnvádi eljárás keretében történt.⁷

A törvénycikk 61. szakasza kimondta továbbá, hogy ha bármely hivatalnok ellen, akár a fegyelmi eljárás alatt, akár pedig azt megelőzőleg bűnvádi eljárás indult, az illető bíróság köteles a büntetőper befejeztével az összes bűnvádi iratokat a jogerős ítélettel együtt a fegyelmi bírósághoz azonnal áttenni, még akkor is, ha a vádlott a büntető bíróság által a vád alól teljesen felmentették.

A szakértők fegyelmi felelősségét később az 1936. évi III. tc. határozta meg. A törvénycikk a királyi ítéldbírák és a királyi ügyészség tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről és nyugdíjazásáról, továbbá a királyi bírósági és királyi ügyészségi tisztviselők fegyelmi felelősségéről rendelkezett. Ezt a normát kellett alkalmazni a nem rendszeresített álláson vagy állandó fizetés nélkül alkalmazott egyéb bírósági tagok (ül-nökök) és szakértők esetében is (4. § 5. pont).

5 1871. évi VIII. tc. 2. § (f) pont.

6 KENYERES Balázs: *Törvényszéki orvostan* I. köt., Budapest, Eggenberger-féle könyvkiadó-vállalat, 1910 (a továbbiakban: KENYERES 1910) 188–189; Budapesti Orvostudományi Egyetem: *Törvényszéki orvostan*, Budapest, 1953 (a továbbiakban: Budapesti Orvostudományi Egyetem 1953) 60; BEÖTHY Konrád: *Törvényszéki orvostan*. Budapest, Tankönyvkiadó Jegyzetsokszorosító Üzem, 1951 (a továbbiakban: BEÖTHY 1951), 55–56.

7 1871. évi VIII. tc. 6. §.

A törvénycikk 5. § szerint fegyelmi vétséget követett el:

- „1. aki hivatali kötelességét gondatlanságból súlyosan vagy szándékosan megszegi;
2. aki életmódjával vagy magaviseletével állásának (alkalmazásának) tekintélyét akár szándékosan, akár gondatlanságból súlyosan sérti vagy veszélyezteti.”

Az 1936. évi törvénycikk által meghatározott fegyelmi büntetések a feddés, a pénz-bírság, valamint a hivatalvesztés voltak.

Az 1936. évi III. tc. már nem rendelkezett a hivatali büntetésekről, ugyanis időközben hatályba lépett a Csemegi-kódex, amely a büntetőjogi felelősség részletes szabályait határozta meg.⁸ E törvénycikk a tárgybéli bűnvádi eljárást is módosította. A törvénycikk 18. §-a szerint, ha a fegyelmi eljárás alatt „olyan jelenségek mutatkoznak”, amelyekből valamely büntett vagy vétség „fennforgására” lehet következtetni, akkor az iratokat át kellett tenni az illetékes királyi ügyészséghez. Továbbá:

„A bűnvádi eljárás folyamatban léte alatt a bűnvádi eljárás tárgyává tett cselekmény miatt rendszerint nem lehet fegyelmi eljárást indítani, a megindított eljárást pedig fel kell függeszteni. Ha a bűnvádi eljárást a terhelt távolléte miatt vagy más okból nem lehet folytatni, a fegyelmi eljárást meg kell indítani, illetőleg folytatni kell. Ha pedig a közszolgálat vagy a terhelt érdeke a fegyelmi eljárás sürgős befejezését teszi szükségessé, a fegyelmi bíróság a közvádlo vagy a terhelt indítványára elhatározhatja, hogy a fegyelmi eljárást a bűnvádi eljárásra tekintet nélkül folytatja. Ily esetben a fegyelmi ügy iratait csak a fegyelmi ügy befejezése után kell a büntetőbírósággal közölni.”

A törvénycikk indokolása ezt a változást a következőképp magyarázza: „amikor a fegyelmi vád tárgyává tett cselekmény büntetendő cselekmény tényelemeit is megvalósíthatja, előbbre való a cselekménynek elbírálása büntetőjogi szempontból”.⁹

Az 1936. évi III. tc. a fegyelmi eljárás lefolytatása során kötelezővé tette az igazságügyi felügyeleti vizsgálatot. A törvényi indokolás szerint a felügyeleti vizsgálat célja a fegyelmi vétség tényállásának felderítése volt. Összhangban ezzel az elvvel, a bizonyítékok megszerzésére a felügyeleti hatóságot ugyanabba a jogkörbe helyezte, mint amely a bűnvádi perrendtartás értelmében a vizsgálóbíró is illette.¹⁰

Fontos megemlíteni, hogy a tc. 27. §-a a magánvádról is rendelkezett. A szabályhely miniszteri indokolása szerint a magánvádat a pótmagánvád alakjában szabályozta, abban a formában, ahogyan a bűnvádi perrendtartás és a fegyelmi jog rendelkezései felépülnek. A pótmagánvád jogosultságának lényegében az volt az alapja, hogy a sértett

8 BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírák és a bírósági tisztviselők felelősségének szabályozása (1936), *Kúriai Döntések Bírósági Határozatok*, 2022, 70. évf., 2. sz. 305.

9 1936. évi III. törvénycikk indokolása a kir. ítéldbíráknak és a kir. ügyészség tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről, és nyugdíjazásáról, továbbá a kir. bírósági és kir. ügyészségi tisztviselők fegyelmi felelősségéről. I. Melléklet a „Bírák és Ügyészek Lapja” 1936/1. számához. Budapest, Stádium, 1936.

10 1936. évi III. törvénycikk indokolása a kir. ítéldbíráknak és a kir. ügyészség tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről, és nyugdíjazásáról, továbbá a kir. bírósági és kir. ügyészségi tisztviselők fegyelmi felelősségéről. I. Melléklet a „Bírák és Ügyészek Lapja” 1936/1. számához. Budapest, Stádium, 1936, (a továbbiakban: 1936. évi III. tc. indokolása), 26.

felet valóban ért jogsérelem ne maradjon jogszabályoknak megfelelő elbírálás nélkül. A törvény abban az esetben biztosított pótmagánvádlói jogosultságot, ha a fegyelmi vétség ténylegesen egyéni jogsérelmet is jelentett.

Lényegi változás volt, hogy 1945-től megkezdődött a bírói függetlenség felszámolása,¹¹ amely a bírák és igazságügyi alkalmazottak fegyelmi felelősségét is jelentős mértékben érintette. Az 1936. évi III. tc. ekkor ugyan még hatályban maradt, de a gyakorlatban már kevésbé alkalmazták. Uttó György megfogalmazása szerint: „hatályban való fenntartása inkább csak formális jogi ténynek tekinthető”.¹²

Miután az 1936. évi törvénycikk hatályát veszítette, a szakértők fegyelmi felelősségéről külön jogszabály nem rendelkezett, ezért esetükben a Munka Törvénykönyvének (1951. évi 7. törvényerejű rendelet (MT.) szabályai voltak az irányadók.¹³

A szocialista MT. tizenegyedik fejezete rendelkezett a fegyelmi felelősségről. Eszerint „fegyelmi vétséget követ el az a dolgozó, aki a munkaviszonyával kapcsolatos kötelezettségét vétkesen megszegi, ideértve azt az esetet is, amikor munkaviszonyához nem méltó magatartást tanúsít.”¹⁴ A fegyelmi büntetések közé a megrovás, a szigorú megrovás, az egyes – a Minisztertanács által meghatározott – kedvezmények és juttatások megvonása, az áthelyezés, valamint az elbocsátás tartozott.¹⁵

2. A szakértők büntetőjogi felelőssége

2.1. *Hamis szakértői vélemény – egy jogeset bemutatása 1884-ből*

A Pesti Napló 1884. márciusi 9-i száma egy nagy-beckerekai törvényszéki esetről tudósított. Az ügy 1877-ig nyúlt vissza, amikor „Lehoczky Gyula győri uradalmi ispán Werhof Márton munkást szóváltás közben favillával főbe ütötte, úgy, hogy a sértett nyomban lerogyott és másnap reggel meg is halt.”¹⁶

A vizsgálati boncleletet dr. Löwi Adolf és dr. Punner Kelemen készítették. Szakértői véleményükben kifejtették, hogy „a halál nem az ütés folytán következett be, hanem az applektikus hajlammal bíró egyént a szóváltás és ütés okozta felindulás következtében agyszélhűdés érte és ez volt a halál közvetlen oka.”¹⁷ Azonban Lehoczky Gyula elleni bűnvizsgálat folyamán olyan „jelenségek merültek fel”, amelyek az orvosi véleménnyel ellenkeztek. Ezért „a holttest újrakiásatott és újabb orvosi vizsgálat alá vonatott, mely

11 Lásd bővebben: PERES Zsuzsanna: A bírói függetlenség felszámolása (1945-1989). *Kúriai Döntések, Bírósági Határozatok*, 2023/5. sz. 952-965.

12 UTTÓ György: Az igazságügyi alkalmazottakkal szembeni fegyelmi eljárás múltja, jelene és jövője. *Magyar Jog*, 2011/11. sz. 584.

13 SZÉKELY János: *Szakértő szerepe és felelőssége a büntető eljárásban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959, (a továbbiakban: SZÉKELY 1959) 158.

14 MT. 110. § (1) bek.

15 MT. 111. § (1) bek.

16 *Pesti Napló*, 1884. március 9., 35. évf., 2.

17 Uo.

konstatálta, hogy Werhof koponyájában egy hosszúrepedés volt és egy csontdarab a koponyától le is volt válva. Ez alapon azon gyanú merült fel, hogy orvosok tudva és szándékosan hamis szakértői véleményt adtak, minélfogva ellenük a vádeljárás megindított. [...] A tárgyalás folyamán vádlottak azzal védekeztek, hogy ők a koponyarepedést nem észlelték és hogy a szívnagyságát és feltűnő vékony falazatát, továbbá a tüdők vérbőségét véve figyelembe, a halál okául lehetetlen volt mást, mint a régi szívbajt következtetni. Egyébként pedig a kérdéses csontdarabot az első bonczolásnál a fűrész is leszakíthatta anélkül, hogy ők azt észrevették volna.”

A királyi ügyész végül a vádat visszavonta, ezért a bíróság felmentő ítéletet hozott.

2.2. Dogmatikai elemzés

A bűnvádi felelősség alá eső büntetteket és vétségeket az 1878. évi V. tc. (Csemegi-kódex) határozta meg, majd az 1950-es években a szocialista büntetőjogot a Büntető Anyagi Jogszabályok Hatályos Összeállítása (BHÖ) foglalta össze.

A Csemegi-kódex 461. §-a szerint: „közhivatalnokoknak tekintendők azok, kik az állam közigazgatási vagy igazságszolgáltatási vagy valamely törvényhatóság, vagy község hatósági teendőjének teljesítésére hivataluknál, szolgálatuknál, vagy különös megbízatásuknál fogva kötelezvék; ugyszintén azok is, a kik az állam, törvényhatóság, vagy a község által közvetlenül kezelt közalapítványuknál, kórházaknál, tébolydáknaál mint felügyelők, orvosok, hivatalnokok vagy szolgák vannak alkalmazva.”

Az orvosok és orvosszakértők által elkövethető hivatali bűncselekmények közé a megvesztegetés, a hivatali visszaélés, a hivatali hatalommal való visszaélés, valamint a tiltott titok felfedezése tartozott.¹⁸

Az eseti-szakértőkre az igazságszolgáltatás körében elkövetett büntetendő cselekmények során, a közhivatalnoki jelleget általában nem terjesztették ki. Rájuk a Csemegi-kódex XII. fejezetének rendelkezési, vagyis a hamis tanúzás (és hamis eskü, amely a BHÖ-ben már nem szerepelt) rendelkezései vonatkoztak.¹⁹

A Csemegi-Kódex 217. §-a szerint: „A hamis tanuval egyenlően büntettetik azon szakértő, a ki akár büntető-, akár polgári ügyben: a tényállás valamely lényeges körülményére nézve valótlaniságot, vagy hamis véleményt, ugyszintén azon fordító és tolmács is, a ki valamely lényeges körülményre nézve, szóval vagy írásban hamis fordítást terjeszt a bíróság vagy más hatóság elé.”

Kenyeres Balázs arra figyelmeztetett, hogy „előállhat az a különös helyzet, hogy egy és ugyanaz az egyén egyszer a XLII. fejezetbe ütköző cselekményekért lenne felelősségre vonható akkor, ha mint rendőrorvos hibázik egy hullavizsgálat alkalmával, máskor a XII. fejezet alapján, ha mint bírói szemléhez kirendelt törvényszéki szakértő ugyanannál a munkánál ugyanúgy hibázik. De a két fejezet közel állása miatt még a rendes,

18 MORAVCSIK-SÓLYOM 1901, 50–52; KENYERES 1910, 186–188; Budapesti Orvostudományi Egyetem 1953, 60–61; BEÖTHY 1951, 14.

19 KENYERES 1910, 188.

tehát közhivatalnok szakértőknél is vita tárgya lehet előforduló esetben, hogy a Btk. 471.²⁰ vagy az ennél súlyosabb 217. §-a találjon-e alkalmazást. A XII. fejezet szövegéből nyilvánvaló, hogy úgy a rendes mint az alkalmi szakértőkre vonatkozik. Nyilvánvaló ez egyebek között abból is, hogy a 221. § a gondatlanságból elkövetett hamis szakértői nyilatkozatot bünteti, ennek megfelelő intézkedés pedig a közhivatalnokokat illetően a XLII. fejezetben felvéve nincsen.²¹

A Csemegi-kódex 217. §-a (BHÖ 193. pontjának értelmezése szerint²²) a büntett elkövetésének két módjáról rendelkezett. Az egyik „a tényállás valamely lényeges körülményére nézve valótlanág” előadása volt (például: valótlan adatok felvétele a leletbe), a másik „a hamis vélemény” előterjesztése volt (például: „a szakvéleménynek a jobb meggyőződéssel ellentétes elkészítése”²³). A szakértők által elkövethető büntettek csak szándékosan követhetők el, emellett elkövethető úgy is, ha a szakértő a valóságnak megfelelő nyilatkozatát visszavonja és hamisnak állítja.²⁴

A gondatlan elkövetés speciális büntettet valósít meg, amelyről a BHÖ 195. pontja rendelkezett: „a gondatlanságból elkövetett hamis tanúzás, szakértői nyilatkozat vagy fordítás: egy évig terjedhető börtönnel büntetendő.”²⁵ A gondatlanságból elkövetett hamis szakértői nyilatkozat például: a szakértői vizsgálat (szemle) során figyelmetlenül eljáró szakértő, vagy az a szakértő, aki tudatlanságból figyelmen kívül hagyja az újabb tudományos vagy technikai eredményeket.²⁶

A bűncselekmény első megvalósulási formája mellett megállapíthatjuk, hogy a szakértő a vizsgálat során egyrészt logikai és „érzéki észlelés” (mint műszeres észlelés) útján is állapít meg új tényeket, „e tényekről szerzett tudomását tartozik a hatósággal híven közölni, nyilatkozata ebben a tekintetben bizonyos hasonlóságot mutat a tanúéval. Ha szándékosan vagy gondatlanságból mást ad elő, mint amit észlelt, cselekménye elvileg nem különbözik a hamis tanúzástól.”²⁷

A bűncselekmény második megvalósulási formája mellett – vagyis a hamis szakértői vélemény előterjesztése során – a következőket állapíthatjuk meg: „ilyenkor a szakértő, véleményének az előadása során, már nem érzékileg észlelhető tényekről számol be,

20 „A közhivatalnok, a ki azon célból, hogy valakinek jogtalanul hasznot vagy kárt vagy más sérelmet okozzon, hivatali eljárásban vagy intézkedésben kötelességét megszegi; a hivatali visszaélés vétségét követi el, és öt évig terjedhető fogházzal büntetettik. A kísérlet büntetendő.” Csemegi-Kódex 471. §.

21 KENYERES 1910, 189.

22 A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 127.

23 SZÉKELY 1959, 136; SZÉKELY János: Szakértők az igazságszolgáltatásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967 (a továbbiakban: SZÉKELY 1967) 439.

24 SZÉKELY 1959, 136.

25 A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 127.

26 SZÉKELY 1959, 137.

27 SZÉKELY 1959, 137; SZÉKELY 1967, 440.

hanem a saját gondolatvilágában kialakult álláspontot közli. Hogy a közölt álláspont fedi-e az ő valóságos meggyőződését, ez olyan kérdés, amelyre – objektíve helyes vélemény esetén – biztos választ adni egyetlen ember tud csupán: a szakértő maga.”²⁸

A fentiekkel kapcsolatban Székely János felveti azt a kérdést, hogy a szakértői nyilatkozat, illetve vélemény mihez képest kell, hogy „hamis” legyen: „az objektív valósághoz képest, vagy a szakértő szubjektív meggyőződéséhez képest?”²⁹

3. A hamis szakértői véleményről szóló „szubjektív” és „objektív” elmélet

A hamis szakértői vélemény előterjesztésével kapcsolatban alapvetően két tudományos és dogmatikai felfogás, a szubjektív és az objektív elmélet ismert. A szubjektív elmélet szerint büntett akkor valósul meg, vagyis a szakértői vélemény akkor hamis, ha a szakértő előterjesztett véleménye eltér a benne kialakult valóságos meggyőződésétől. Az objektív elmélet szerint pedig a szakértői vélemény akkor minősül hamisnak, ha a szakértői vélemény eltér az objektív valóságtól.³⁰

Székely János szerint a két elmélet élénk tudományos vitákat váltott ki különösen a német tudományos irodalomban. A Német Birodalmi Törvényszék (Reichsgericht) gyakorlata inkább az objektív elméletet tükrözi, azonban olykor a szubjektív elmélet hatása is érzékelhető volt. A magyar büntetőjog az objektív elméletet képviseli, amely mellett érvelt a korszak nagy tekintélyű magyar tudósa, Angyal Pál is.³¹

Angyal Pál álláspontjának megértéséhez, először ki kell emelnünk a szerző az objektív elmélet szerinti hamis tanúvallomással kapcsolatos álláspontját: „ha a vallomás való vagy hamis voltának kérdése ezeknél fogva azon fordul, vajjon az az érzéki benyomás folytán keletkezett képzettartalomnak hü mása-e, minthogy ez a képzettartalom a kísérleti pszichológia mai eszközeivel teljes szabadsággal meg nem állapítható: nem áll rendelkezésre elfogadható összehasonlítási alap s így az a tétel, hogy a vallomás akkor hamis, ha a szubjektív valósággal ellenkezik, gyakorlatilag nem használható. Ezeknél fogva csak az objektív elmélet szolgálhat kiindulásul...”³²

Továbbá: „Az objektív valóságnak, a szubjektív valósággal ellenkező előadása tehát a büntetőjog szemszögéből nem hamis vallomás. [...] Hamis tehát a vallomás: ha annak tartalma egészen vagy részben eltér az objektív valóságtól s egyben nem egyezik a tanú tudatvilágában élő szubjektív valósággal.”³³

Angyal Pál a szakértőkkel kapcsolatban kiemelte, hogy ezek perbeli pozíciója közel

28 SZÉKELY 1967, 440.

29 Uo. 440.

30 A nemzetközi szakirodalom főbb álláspontjairól összefoglalóan bővebben: SZÉKELY 1959. 138–151; SZÉKELY 1967, 440–449; ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve*, 17. köt., Attila Nyomda Részvénytársaság kiadása, Budapest, 1940 (a továbbiakban: ANGYAL 1940), 133.

31 „Részemről némi módosítással az objektív elmülethez csatlakozom...”. ANGYAL 1940, 133.

32 Uo. 135.

33 Uo. 135–136.

áll a tanúkéhoz, de több eltérést is meg kell említeni.

„A tanú mint valamely ténykörülményről, érzéki észlelet révén szerzett képzetnek hordozója – e képről ad közlést, – ezzel szemben a szakértő a benne valamely ténykörülményre vonatkozólag, bármily módon kialakult képzet tárgyában annak lényegéről nyújt felvilágosítást a szakértelménél fogva ismeretkörében meglevő tapasztalati törvények alapján...”³⁴

Angyal Pál megfogalmazása szerint: „[...] a szakértő véleménye, mindazokban az esetekben hamis amelyekben akár a véleménye ellenkezik a meggyőződésével, akár a véleményben alapul vett vagy következtetésével megállapított tényeket az objektív valóságtól s a tudatvilágában élő szubjektív valóságtól eltérően terjeszti elő.”³⁵

Székely János felhívja a figyelmet arra, hogy Angyal Pál érvelésében van némi el-
lentmondás: „az utóljára idézett álláspont szerint ugyanis a meggyőződéssel ellenkező szakvélemény feltétlenül hamis, tehát akkor is, ha objektíve helyes. Ez azonban el-
lentétben áll az idézet további szavaival, amelyek szerint a szakértő »következtetésével megállapított« tényeket csak az objektív és szubjektív helyesség együttes hibája teszi hamis véleménnyé. A vélemény ugyanis [...] mindig tényt állapít meg és bocsát a hatóság rendelkezésére, és ez nem alapulhat máson mint észlelésen vagy következtetésen.”³⁶

Az objektív elmélet híve volt Finkey Ferenc³⁷ is: „A valótlanság nem tudása, az ún. subjectiv hamisság hiánya, amidőn tudniillik a vádlott tényleg meg volt győződve vallomása igazságáról, valóságáról, pedig tényleg valótlant mondott, a szándékot hiányossá teszi s vádlott szándék hiánya miatt felmentendő. Természetesen felmentendő a tettes az ún. objectiv hamisság hiánya esetén is, vagyis amidőn a tettes meg van ugyan győződve állítása valótlanságáról, de e meggyőződése téves, mert állítása tényleg megfelel a valóságnak. Ez utóbbi esetben egy lényeges ténykörülmény iránt van a tettes tudatlanságban s így a [Csemegi-Kódex] 82. § alapján szintén felmentendő, mert elítéltetése ez esetben pusztán a subjectiv bűnösség alapján történnék.”³⁸

Székely szerint az objektív elmélet igazolható, ugyanis a szakértői vélemény objektív helytelensége a büntett tárgyi oldalához, míg a szakértői vélemény „szubjektív hamissága” a büntett alanyi oldalához tartozik. „Az objektíve helyes szakvélemény előterjesztése megfelel a büntető eljárás és a szakértői intézmény céljának, és ezért nem veszélyes a társadalomra.”³⁹ A szubjektív hamisság „azt jelenti, hogy a szakértő nincs meggyőződve arról, hogy az általa adott szakvélemény helyes (gondatlanság), illetőleg arról van meggyőződve, hogy az helytelen (szándékosság).”⁴⁰

34 Uo. 137.

35 Uo. 138; SZÉKELY 1967, 449.

36 ANGYAL 1940, 151–152; SZÉKELY 1967, 449.

37 Finkey Ferenc büntetőjogászárol bővebben: DOMOKOS Andrea: Finkey Ferencről. *Ügyészek Lapja*, 2009/2. sz., 45–54; Uő: Finkey Ferenc, a kálvinista büntetőjogász. *Erdélyi Jogélet*, 2021/1. sz., 35–43.

38 Idézi: SZÉKELY 1959, 152.

39 Uo. 152.

40 Uo. 153.

A „kétféle hamisságnak” együttesen kell megvalósulnia ahhoz, hogy a büntett tényállása megvalósuljon: „ha a szakértő abban a tudatban ad véleményt, hogy az helytelen, ám ez a rossz lelkiismerettel adott vélemény objektíve mégis helyesnek bizonyul, ilyenkor – a fent mondottak szerint – a szakértő nem büntethető.”⁴¹

4. A szakértői véleménnyel kapcsolatos korabeli elvárások

A szakértői kirendelés visszautasítható, azonban csak abban az esetben, ha a kirendelt orvos nyilatkozatot ad arról, hogy az elbírálendő kérdés megválaszolásához kellő szakértelemmel nem rendelkezik.⁴² Ezzel kapcsolatban a Budapesti Orvostudományi Egyetem által 1953-ban kiadott tankönyvben a következő megjegyzést olvashatjuk: „Sajnálatosan az alkalmi szakértőként kirendelt orvosok nem szívesen élnek a fenti mentességi lehetőséggel és elvállalnak szakértői kirendelést akkor is, amikor hiányzik a kellő szakértelem. Sokszor pedig éppen a rosszul megválasztott szakértő és annak működése hiúsítja meg az ügy tisztázását és rendszerint az ilyen »szakértő« készítette hiányos lelet még az utólagos korrekció lehetőségét is megakadályozza. A boncolásban nem jártas orvos ezért szem előtt tartva az ügy fontosságát és az előre sohasem látható következményeit, a boncolási kirendelést mindig utasítsa vissza.”⁴³

A szakértői vélemény kritériumaival kapcsolatban témánk szempontjából fontos kiemelni: a szakértőtől elvárt, hogy csak akkor mondjon ki valamit bizonyosnak, „ha állításunkat minden részletében és minden ellenvetés ellenében a tudomány módszereivel bizonyítani tudunk.”⁴⁴ Ugyanis a szakértői vélemény lehet határozott vagy valószínű.⁴⁵

„Rossz szakértő azonban az, aki mindenképpen határozott véleményre törekszik még akkor is, amikor nincs meg arra a lehetőség és rossz jogász az, akinek az a szakértő imponál, aki állandóan határozott, semmi más lehetőséget meg nem engedő véleményt ad. A bíróság ugyanis felhasználhatja más bizonyítékokkal együtt a csupán valószínűségi, vagy lehetőségi véleményt is.”⁴⁶

Gyarmati István a szakértői véleményekkel kapcsolatban a Magyar Jogász Szövetség 1952/53. évi szakmai továbbképző tanszékében a szocialista büntetőjogra jellemző gondolatokat fogalmazott meg: „egyedi tények csupán ritka esetben kerülnek mint vitathatatlanul tudományos pontossággal megállapított tények a bíróság elé. Még a szakértői véleményekben felhozott tények sem bírnak mindig ezzel a tulajdonsággal, ami pedig a tanúvallomásokban megállapított tényeket illeti, ezek általában vizsgálatra szorulnak. [...] A bírák első feladata ennek az előadásnak az igazságosság szempontjából, azután pedig a megbízhatóság szempontjából való értékelése. E kérdések

41 Uo.

42 Budapesti Orvostudományi Egyetem 1953, 42.

43 Uo. 43.

44 Uo. 50.

45 Uo. 50.

46 Uo. 50.

eldöntésénél csupán a bírák belső meggyőződése szolgálhat próbakő gyanánt. [...] A belső meggyőződés a legszorosabb összefüggésben áll a bíró szemléletének módjával, meggyőződésével, azaz világnézetével. A szovjet bíróságon ez a kommunista társadalom felépítéséért tevékenyen küzdő, harcosszocialista világnézet.”⁴⁷

Kiemelte továbbá: „A bíró filozófiai, politikai és jogi nézetei döntő szerepet játszanak a valósághoz való viszonyában, ilyen vagy olyan tények észlelésében és értékelésében... Éppen a marxista filozófiai materializmus módszere nyitja meg a dolgok, jelenségek és viszonyok oly módon való megismerésének az útját, amint azok a valóságban léteznek, tanít az olyan ellentmondások megértésére, eldöntésére, amelyek bonyolult ügyekben, a legmagasabb fokon biztosítja a bírói ügyekben hozott döntések hibátlanságát, azaz biztosítja az anyagi igazság megállapítását.”⁴⁸

Összegzés

A tanulmányban a szakértők fegyelmi és büntetőjogi felelősségével kapcsolatos szabályozásbeli és gyakorlati jogalkalmazási kérdéseket tekintettem át. A szakértők büntetőjogi felelősségének szabályozása a polgári kori magyar jogi dogmatika egyik sokat vitatott területe volt. A szakértői felelősség szabályozása később is számos jogelvi és gyakorlati kérdést vetett fel. Erre utalva a tanulmányt Erdei Árpád neves jogtudós, későbbi alkotmánybíró 1987-ben megfogalmazott gondolataival zárom.

„A szakirodalom az 1960-as években a szakértői felelősség számos problémáját exponálta. Az irodalomban kifejtett gondolatok időtállóan bizonyultak, sajnos azonban a problémák is. A legutóbbi húsz év jogalkotása nem mindig vonta le a megfelelő következtetéseket a többnyire helytálló kritikákból, s nem egy olyan felelősségi kérdést, melynek megoldását az irodalom sürgette, többé-kevésbé nyitva hagyott.”⁴⁹

Irodalomjegyzék

- ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve*, 17. köt., Attila Nyomda Részvénytársaság kiadása, Budapest, 1940.
- BEÖTHY Konrád: *Törvényszéki orvostan*. Budapest, Tankönyvkiadó Jegyzetsokszorosító Üzem, 1951.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírák és a bírósági tisztviselők felelősségének szabályozása (1936), *Kúriai Döntések Bírósági Határozatok*, 2022, 70. évf., 2. sz.
- BUDAPESTI ORVOSTUDOMÁNYI EGYETEM: *Törvényszéki orvostan*, Budapest, 1953.
- DOMOKOS Andrea: Finkey Ferencről. *Ügyészek Lapja*, 2009/2. sz.

47 GYARMATI István: *Új büntetőeljárás jogunk*, A Magyar Jogász Szövetség 1952/53. évi szakmai továbbképző előadásorozata. Budai-nyomda, Budapest, 1953, 14.

48 Uo. 15.

49 ERDEI Árpád: *Tény és jog a szakvéleményekben (A szakértői bizonyításról a büntetőeljárásban)*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 278.

- DOMOKOS Andrea: Finkey Ferenc, a kálvinista büntetőjogász. *Erdélyi Jogélet*, 2021/1. sz.
- ERDEI Árpád: *Tény és jog a szakvéleményében (A szakértői bizonyításról a büntetőeljárásban)*, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest, 1987.
- GYARMATI István: *Új büntetőeljárás jogunk*, A Magyar Jogász Szövetség 1952/53. évi szakmai továbbképző előadássorozata. Budai-nyomda, Budapest, 1953.
- KENYERES Balázs: *Törvénytörési orvostan I. köt.*, Budapest, Eggenberger-féle könyvkiadóvállalat, 1910.
- MORAVCSIK Ernő Emil – SÓLYOM Andor: *Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban*, Budapest, Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1901.
- PERES Zsuzsanna: *A bírói függetlenség felszámolása (1945-1989). Kúriai Döntések, Bírósági Határozatok*, 2023/5. sz.
- SZÉKELY János: *Szakértő szerepe és felelőssége a büntető eljárásban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959.
- SZÉKELY János: *Szakértők az igazságszolgáltatásban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- UTTÓ György: *Az igazságügyi alkalmazottakkal szembeni fegyelmi eljárás múltja, jelene és jövője*. *Magyar Jog*, 2011/11. sz.
- Pesti Napló, 1884. március 9., 35. évf.

Sepsi Enikő¹

TÖPRENGÉSEK

Domokos Andrea professzor asszonyt a Károli Gáspár Református Egyetemen ismerem meg 2009 őszén, amikor annak főtitkára, majd a Bölcsészettudományi Kar dékánja lettem. Nehéz idők jártak akkoriban az Állam- és Jogtudományi Karon, melyet 2009-ben és 2010-ben megbízott dékánként vezetett. (Előtte 2001-től 2003-ig dékánhelyettes, 2003-tól 2011-ig tanszékvezető volt.) Azért jártak nehéz idők, mert egy keresztyén egyetem jogi karának működését kellett a jogszabályokhoz igazítani, mely folyamat nem volt mindig veszélytelen. Bátor asszonyként és vezetőként azt tette, amit mondott, és azt mondta, amit tett. Emiatt hamar erős munkakapcsolat alakult ki közöttünk, s amiben csak tudtunk, együttműködtünk. Ez a kapcsolat későbbiekben is megmaradt, akkor is, amikor rövid időre elhagyta az egyetemet, és akkor is, amikor 2015-től újra a Büntetőjogi Tanszék, majd 2017-től a Bűnügyi Tudományok Intézetének vezetője lett. Jelenleg is együttműködünk az áldozati szerepeket interdiszciplináris (jogi, teológiai, pszichológiai, művészeti) módon megközelítő kutatásban, melynek eredményei hamarosan könyv alakban is olvashatók lesznek.

Domokos Andrea szenvedélyes ember, szenvedélyesen tanít, kutat, vezet, publikál. Határozottan és szeretettel támogatja a fiatal tehetségeket, emeli őket, ahol és ahogy csak tudja. Kollégáival való munkakapcsolatában és az igazság keresésében ugyanez a szenvedély vezeti. Olyan ember szeretne lenni, akiről *Az angyal válaszol* című 1943-1944 fordulóján született kordokumentum és kinyilatkoztatás így szól:

Az ember fia kap FELADATOT.
Legyetek boldogok!
Emberek vagytok.
EMBERRÉ lesztek.
Ez a FOK,
mit megteremtenetek feladatotok.
És vesztek Szentlelket.
Ez lesz az italotok.
Vigyázzatok, mert éget,
de csak ott, hol támaszkodtok.
Hisz Ő emel.
Támaszkodnotok szükségtelen.²

1 Egyetemi tanár, KRE BTK, a SZFE rektora

2 *Az angyal válaszol* (lejegyezte négy fiatal, köztük Mallász Gitta, az egyetlen túlélő), Budapest, Fekete Sas, 2019, 312. o. (53. beszélgetés)

A születésnapos Domokos Andreát végezetül Dienes Valéria filozófus, táncpedagógus, az első magyar egyetemi doktor *Angyalok üzenete* című versével biztatom és köszöntöm:

Mi szüntelenül itt járunk köztetek
És ti nem törődtök velünk, emberek.
Mi reátok hajlunk nemcsak éjszaka,
Hanem csillagunktól tiszta fényt kap a
Nappal őrlő, és gondjárta futása
És lelkünk egyre hív a szent tudásra,
Hogy itt vagyunk és senki sincs magában,
Ha munkát ró, vagy csendes otthonában
Pihelve nézi élte nagy keresztjét ...
Mi itt vagyunk, erőket hordunk széjjel,
Mi szent mosolygást szórunk nappal-éjjel,
S ki sírva nézi dús erői vesztét,
Az kezdje hinni, hogy mellette járunk,
Hogy Istenkézből emberszív a párunk,
S ha lelkét egyszer karjaink övezték,
Majd lesz erő, majd lesz vigasság benne ...
S ha ez a szó nem szín-igazság lenne,
S nem tudná senki, hogy angyal a társa,
És benne tükröződik lelke mása, -
Elárvult lelkek sírnának e földön,
Társtalan ember lakna e göröngyön ...
De mi itt vagyunk, itt járunk köztetek,
És ti örvendjetez ennek, emberek!

Isten éltessen, Andrea – örökké!

BALOGH JENŐ AZ EGYETEMES JOGTÖRTÉNET OKTATÁSÁNAK FONTOSSÁGÁRÓL

A tanulmányt Domokos Andrea Professzor Asszony tiszteletére írtam. Adózok ezzel az ünnepelt a szociális érzékenységének, a tehetséggondozás iránti elkötelezettségének és az e téren végzett önzetlen, kitartó és eredményes munkájának. Örülök annak, hogy az Erdély jogtörténetén² együtt dolgozhattunk, és minden jogtörténész nevében köszönhetem történeti tárgyú tanulmányait,³ és azt, hogy karunkon a jogtörténeti tárgyak eredményes teljesítéséhez kötötte a büntetőjogi stúdiumok felvételét. A tanulmány tárgyaként egy – hozzá hasonlóan – széles látókörű büntetőjogász, Balogh Jenő akadémikus jogtörténetéről írt vitairatát választottam, mert Ő is tisztelettel fordult a jogtörténet felé, hangoztatta annak fontosságát és féltő módon ajánlotta a teteles jogot oktató budapesti tanárok figyelmébe az egyetemes jogtörténet tananyagát és módszertani közelítésmódját.

Az egyetemi oktatás és a hazai jogtörténet

A jogtörténet önálló jogtudományi területté válásának egyik fontos előfeltétele hazánkban is az ismeretkör egyetemi szintű oktatása és önálló tanszakká szervezése volt. A 18. századra – ahogyan ez Európa-szerte történt – Magyarországon is az akkori egyetem vált a tudományos élet centrumává, így a tudományos kutatómunka és a tudósképzés is alapvetően egyetemi keretek között zajlott. Az 1810-ben alapított berlini universitas nálunk is mintát kínált az oktatás és a kutatás szerves kapcsolatának intézményes kialakításához. Ez a folyamat zajlott a jogtörténet-tudomány területén is, amely tudományos ismeretkör egyébként nemzetközi kitekintésben is újnak számított. Ezen a téren mi is az

- 1 Professor Emeritus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- 2 DOMOKOS Andrea: Az Erdélyi Fejedelemség büntetőjoga. In: Veress Emőd (szerk.) Erdély jogtörténete: 2. bővített és javított kiadás. Kolozsvár, Budapest, *Forum Iuris*, HVG-ORAC (2020). 15.; uő: Az Erdélyi Fejedelemség büntetőjoga. In: Veress, Emőd (szerk.) Erdély jogtörténete. Kolozsvár, *Forum Iuris* (2018) 214-229. p.; BALÁS GÁBOR, DOMOKOS Andrea: *Erdély rövid jogtörténete 1947-ig*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (1991), 178.
- 3 DOMOKOS Andrea: Bűnügyi statisztika a 19-20. század fordulóján Magyarországon. *Jogelméleti szemle* 15. 2. 13-18. (2014); uő: Egy református büntetőjogász portréjához: Tóth Lőrinc. *Jogtörténeti szemle* 19. 4. 19-24. (2017); uő: Finkey Ferenc, a kálvinista büntetőjogász. *Erdélyi Jogélet* 2. 1. 35-43. (2021); uő: A gyermekvédelem fejlődése a büntetőjogban. In: Birher, Nándor; Miskolczi-Bodnár, Péter; Nagy, Péter; Tóth, J. Zoltán (szerk.) *Studia In Honorem István Stipta 70*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 157-166.

európai fejlődés rendjében haladtunk, hiszen az egyetemi oktatásban használt magyar jogtudományi művek közel egy időben jelentek meg a neves külhoni munkákkal. „Pollock oxfordi és Maitland cambridge-i tanárok könyveiből (*The history of english law*) az első kötet 1895-ben látott napvilágot. A francia Glasson és Voillet a nyolcvanas években, az olasz Pertile 1890-ben tették közzé munkáikat; Eichhorn, aki a német alkotmány- és jogtörténetet önálló tanszakká emelte, 1808 és 1823 között írta híres műveit.”⁴

Hazánkban a jogtörténet egyes részterületeinek a 18. század végén és a 19. század elején szintén voltak igényes művelői, a jogakadémiák tanárai az oktatott jogi tárgyaik történetét is megírták, de a hazai jogtörténet önálló tanszéket a dualizmus előtt nem kapott.

Az 1855. október 4-i osztrák tanrendi szabályzat kimondta, hogy a jogi tanulmányok nyolc félévnél rövidebb idő alatt nem teljesíthetők, és a tárgyakat a kijelölt sorrendben kell hallgatni. A korszellemnek megfelelően a joghallgatók az első tanévben német-birodalmi és jogtörténetet, továbbá római jogot, annak történetével együtt tanultak. A neoabszolutizmus bukása lényeges változásokat hozott az ország életében, így kihatással volt a jog- és államtudományi tanulmányokra is. Pauler Tivadar, a budapesti egyetem 1862/1863. évi rektora így foglalta össze a tanulmányi rendben bekövetkezett változásokat: „[...] a német birodalmi és jogtörténet helyébe az általános jogtörténelem lépett, mely midőn az európai jog fejlődését tárgyalja, azon egyetemlegességnél fogva, mely a keresztény vallás felvétele óta nemzetünk és a nyugat többi népei közt van, hazai intézményeink felfogására világhosságot derít.”⁵

A budapesti tudományegyetemen 1871-től 1891-ig az egyetemes jogtörténetet félévenként váltva Wenzel Gusztáv és Hajnik Imre adta elő. Mindketten tágabb tematikával oktattak, előadásaikban a kapcsolódó magyar jogtörténeti fejlődésre és intézményekre is kitékintettek. Wenzel a tantárgy időrendi ívét „a legújabb időkig” határozta meg, így érintette a magyar jogfejlődés, főleg a kodifikáció aktuális kérdéseit is. Ezen túl a magyar jogunk egyes történeti intézményeit speciális kollégiumok keretében is oktatták. Ebben a körben helyet kapott a magyar magán-, büntető- és perjog története is.

1890-ben a magyar alkotmány- és jogtörténet számára a budapesti tudományegyetemen önálló tanszéket szerveztek, 1892-ben pedig már miniszteri rendelet intézkedett a magyar alkotmány és jogtörténetnek az európai jogtörténettel egyenlő terjedelemben történő tanításáról és vizsgáztatásáról.⁶ A rendelet szerint a magyar alkotmány- és jogtörténetnek a jogi tanulmányokra való fontosságára tekintettel szükséges, hogy az első alapvizsgálat „e tárgyból is ugyanannyi ismeretről tanúskodjék, mint az európai jogtör-

4 BALOGH Jenő: A jogtörténet tanítása hazánkban. *Budapesti Szemle* a Magyar Tud. Akadémia megbízásából. 124. köt. 338. szám (1905. febr.) (a továbbiakban: BALOGH Jenő 1905) 166. Vö: CSÓKA J. Lajos: A magyar tudományosság megszervezésének kísérletei a 18. században. In: *A Pannonhalmi Főapátság Évkönyve az 1941/42-i tanévre*. Pannonhalma, 1942. 58.; MÁRTONFFY Károly: Jogi oktatásunk új rendje. *Városi Szemle*. 32. évf. (1946.) (a továbbiakban: MÁRTONFFY 1946) 429.

5 PAULER Tivadar, Rektori beszéd. Buda, 1862. 7.; MÁRTONFFY 1946. 430.

6 21.442/1892. V. K. M. sz. r. Magyarországi Rendeletek Tára, XXVI. évf. (1892) 3473.

ténetből”. Ezután a magyar alkotmány- és jogtörténetet az első alapvizsgán az európai jogtörténettel egyenlő terjedelemben és mélységben kellett kérdezni.

Timon Ákos kormányfőtanácsos és nyilvános rendes tanár 1904-ben elérkezettnek látta az időt az egyetemes jogtörténet című kollégium végérvényes törléséhez. Elképzeletét a Jogállam számára fogalmazta meg.⁷ Az volt a meggyőződése, hogy „a jogtörténet tanítása és tudományos művelése Magyarországon a jövőben csakis ama irányelvek, ama módszer és rendszer alapján történhetik sikeresen, amelyet, idevágó könyvemben érvényre emelni törekedtem”. Tanulmányában a magyar nép ezeréves nemzeti és állami önállóságára, az államalkotó népek sajátosan fejlődött jogéletére hivatkozott.⁸

Az egyetemes jogtörténet 1906-ig még önálló tárgy maradt, ekkor azonban a két tudományszak egyesítése miatt, mint önálló tudományszak kimaradt a budapesti egyetem tanulmányi rendjéből. Erre vonatkozólag jegyezte meg később Balogh Jenő az Országos Felsőoktatási Kongresszuson, hogy „az egyetemes jogfejlődés tanításának biztosításáért három évtized előtt fájdalmas küzdelmet kellett folytatnom, amelyben vesztes maradtam. Az akkori miniszter ugyanis megszüntette a nagy Hajnik Imre által évtizedeken át kidolgozott és előadott egyetemes európai jogtörténet tanítását.”⁹

A jogtörténet tanításának kérdése a budapesti tudományegyetem jog- és állam-tudományi karán évek óta több bizottsági és kari tanácskozás tárgya volt. Balogh Jenő szerint a kérdés kétségkívül jogi oktatás egyik fontos ügye volt, „mert ennek megoldásától függött, hogy egyik alapvető jogi tanszak, az alkotmány- és jogtörténet jövőben egyetemünkön és jogakadémiáinkon minő keretekben és minő irányban adassék elő, illetőleg kérdeztessék, sőt ettől a megoldástól függ az is, hogy a többi tanszakok előadása körében a jogtörténeti fejtegetések minő keretekbe foglaltassanak?”¹⁰

A budapesti egyetem a nehéz kérdést 1906 őszén a professzorok közötti sajátos feladatfelosztással igyekezett megoldani. A jogtörténetet három tanár, Király János és Timon Ákos nyilvános rendes tanárok, továbbá Illés József magántanár jegyezte. A beiratkozó joghallgatók akár az előbbi két nyilvános rendes tanár, akár Illés József magántanár ötórás előadásait hallgathatták. Az öt órás előadások bármelyikét a hallgatóknak kötelező főkollégiumként, a nyilvános rendes tanároknál, illetve Illés József magántanárnál szerzett kollégiumi igazolványt pedig a tandíjmentesség elnyeréséhez előírt kollokviumként ismerték el. A magyar alkotmánytörténetet előtérbe helyező Király János előadásaira csak azok az egyetemi hallgatók iratkozhattak be, akik külön leckelátogatási bizonyítványt

7 TIMON Ákos: Az alkotmány- és jogtörténet tanítása Magyarországon. Jogállam. III. évf. 8. füzet (1904. október).

8 A hivatkozott tankönyv: TIMON Ákos: Magyar Alkotmány- és jogtörténet II. kiad., Hornyánszky Viktor kiadása. Budapest, 1903. 724. Vö: BALOGH Jenő: Az alkotmány- és jogtörténet tanítása Magyarországon. *Jogállam*, 1904. 441-455. Uo. 441-444, 446, 448-452, 454. VARGYAI Gyula: Adalékok a magyar nacionalista állam- és jogtörténetírás kritikájához. *Történelmi szemle*, 1970 (13. évf.) 4. szám 477-478.

9 MÁRTONFFY Károly: *Magyar Felsőoktatás*. (szerk. MÁRTONFFY Károly) II. köt., Budapest, 1937. 279.

10 BALOGH Jenő 1905. 161.

kapnak, az ő jogtörténeti előadásait csak hatszáz hallgató vehette fel. A jogtörténet többi hallgatóit az egyetem arra utasította, hogy Timon Ákost, vagy Illés Józsefet hallgassák. A kettős tárgyfelvételt azzal akadályozták meg, hogy a két professzor azonos időben (reggel 8-tól 9-ig) tartotta az óráit.¹¹

Balogh Jenő véleménye az egyetemes jogtörténet oktatásáról

Timon Ákos Berlinben 1904-ben németül is megjelent munkájának¹² komoly kritikáját adta Balogh Jenő *A jogtörténet tanítása hazánkban* című, a Budapesti Szemlében 1905-ben megjelent munkájában.¹³ A bíráló tanulmány arra keresett választ, hogy oktatásügyi érdekekből és a fiatal magyar jogásznemzedék tudományos ismereteinek és látkörének megadására elégséges-e az, amit a hallgatók a büntetőjog és büntető perjog története címén a magyar jogtörténeti előadásokból tanulnak, és ha nem elégséges, a jövőben mit kellene a jogtörténeti fejtegetésekben előadni és mit kellene meghagyni a büntetőjog tanára számára.¹⁴

Balogh vitairatát a szakjogág történeti anyagát kiválóan ismerő kutatói megközelítés jellemezte. A neves büntetőjogász kifogásolta, hogy mennyire ellentmondásos Timon izolacionista álláspontja, amelynek alapján például érthetlenné válik az esküdtszék keletkezése, de azt is megkérdőzte, hogy „mivel bizonyítja Timon úr ezen önálló és az ősi államszervezetben gyökerező, a külföldinél tökéletesebb magyar büntetőjog és perjogi fejlődést”. Kifogásolta Timon tankönyvének azon állítását, amely szerint a régi magyar perjog és büntetőjog története tudományos szempontból feldolgozatlan. Szóvá tette Timon tankönyvének erősen torzító, a kiadó anyagi érdekét tekintetben vevő, elfogult recenzálását is. Balogh felhívja a figyelmet a tudományos bírálatok fontosságára. Szerinte túldicsérték a nagy befolyással bíró szerző tankönyvét. „Ez a (bizonyára a kiadó részéről kezdeményezett) sok magasztaló cikk kétség nélkül kellemetlenül érintette T. urat is, amint nem szívesen veszi a művész sem, ha az «impresario» nagyon is buzgón űzi a reklámot. Minden ilyen túlzás visszahatásul bizonyos ellenszenvet kelt a munka iránt.”¹⁵

Balogh Jenő korábban számos büntetőjogtörténeti munkát írt, így joggal kifogásolhatta Timon megállapítását. „Legyen szabad erre nézve felemlítenem, hogy két évtized

11 *Magyarország*, 1906. augusztus (13. évf.) 205. szám 9.

12 TIMON Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. I. kiadás. Budapest, 1902.; II. bővített kiadás, 1903. A munka a magyar és a horvát-szlavon országos kormány támogatásával 1904-ben német kiadásban is megjelent. Fordította dr. Schiller Bódog.

13 Balogh Jenő vonatkozó tanulmányai: A jogtörténet tanítása hazánkban. *Budapesti Szemle*, 338. szám (1905. februári füzet) 161-197. Megjelent különnyomatban is, Budapest, 1905. Franklin-Társulatnál.; A jogtörténet tanításának kérdéséhez. *Budapesti Szemle* 340. száma (1905. áprilisi füzet) 122-143. Megjelent különnyomatban is. Budapest, 1905. Franklin-Társulat. Az értekezés lényege kivonatosan ismertetve volt a *Jogállam* IV. évf. 296-301. oldalain.

14 *Magyar Tudomány Akadémiai Értesítő*, 16. kötet (1905. évf.) 1905. 3. szám 136-137.

15 BALOGH Jenő 1905. 175.

óta, amely időtől fogva jogirodalmi kísérleteket tettem, mindig kiváló előszeretettel, sőt egyes munkáimban elsősorban foglalkoztam jogtörténeti kutatásokkal.”¹⁶

Balogh elutasította azt az állítást, hogy a Timon-féle egyetemi tananyag a hazai büntetőjog történetét megfelelő szinten tárgyalja. Véleménye szerint ez a tananyag nem korszerű, mert nem foglalkozik a legújabb korszakkal. Továbbá a büntetőjog és perjog fejlődésének tárgyalására nem kielégítő az a módszer és rendszer, amelyet Timon könyvében követ. Károsnak tartaná, ha az említett tankönyv az egyetemi oktatásban kötelező lenne. Alapvetően hibásnak tartja azt a timoni megállapítást, hogy „ősi intézményeinkben gyökerező, önálló és külföldieknél tökéletesebb magyar büntetőjogi és perjogi intézményeink vannak.” Mindezekért a bíráló szerint Timon Ákos „restelkedve olvashatta, hogy az egyik külföldi bírálója, Laband, aki nem tud magyarul, őt a „magyar Eichhorn”-nak nevezte.” Ez a cím a hazai bírósági szervezet és perjog fejlődésének kidolgozásáért Hajnik Imrét illeti.¹⁷

Balogh Jenő élesen bírálta azt a timoni felfogást, miszerint „a magyar nép mint a középkor egyik legerőteljesebb államalkotó népe a többi államalkotó népektől sok tekintetben eltérő és azoknál tökéletesebb, az államiság eszméjének megfelelőbb közjogi, magánjogi, büntetőjogi és perjogi intézményeket létesített.” Hibás az az álláspont is, hogy az európai jogtörténet csak elvonja a tudósok figyelmét, időt rabol el a magyar jogtörténet behatódott vizsgálatától. Ezért az európai jogtörténet mint külön tanszak megszüntetendő, mint kötelező főkéllégium „többé elő nem adandó” és a régi formában „tudományosan sem művelendő”. Ehelyett magyar alkotmány- és jogtörténetet kell tanítani és tudományos kutatás tárgyává tenni, mely során lehetőséget lehet keríteni az európai kitekintésre. Ezt Timon helytelenül úgy képzelte el, hogy „az európai jogtörténetre annyiban kell hivatkozni, amennyiben a magyar gondolkodás felsőbbrendűségének bizonyítása ezt megköveteli.”¹⁸

Balogh Jenő bírálatára Timon határozottan válaszolt. „[...] könyvem erős öntudattal, a magyar nemzet hatalmas államalkotó és jogalkotó képességének tudatával és a forrásokon alapuló ismeretével van megírva, de szerintem az olyan magyar tudós, aki ezekkel a feltételekkel nem rendelkezik, az ne is fogjon a magyar alkotmány-és jogtörténet [...] érdemleges bírálatába.”¹⁹ Timon újból megfogalmazta, hogy „könyvem erős nemzeti

16 BALOGH Jenő: A sértett fél jogköre a büntetőjogban. (1887.) 7-126. p.; A bűnvádi perrendtartás magyarázata. I. kötet (1-98.) 23-167. és III. kötet (1899.) 483. és köv. oldalak; Magyar bűnvádi eljárás jog. I. kötet, főleg 22-99. Vö: BALOGH Jenő 1905. 161.

17 BALOGH Jenő 1905. 164.

18 KARDOS József: Az Eckhart-vita és a szentkorona-tan. *Századok* 1969. 1104/V-VI. 1105-1106.; RÉVÉSZ T. Mihály: Az eckharti örökség és a jogtörténetírás mai feladatai. *Jogtudományi Közlemény*, 1986. július. 7. szám 342.

19 TIMON Ákos: Még néhány szó az alkotmány és jogtörténet tanításáról. Klny. A jogállam 1905-ös évfolyamából. Budapest, 1905. 14. Timon munkásságát a *Budapesti Hírlap* (1921. évi 124. száma 5.) a következőkben foglalta össze: „Minden munkáját erőteljes magyar nemzeti szellem hatja át. Nagy érdeme, hogy a külföldi tudományos világ előtt gazdag készültséggel igazolta a magyar nemzet évezredes alkotmányfejlődésének folytonosságát és tökéletességét, továbbá a magyar nemzet hatalmas államalkotó erejét és jogalkotó képességét.”

öntudattal, a magyar nemzet hatalmas állam-alkotó és jogalkotó képességének tudatával és a forrásokon alapuló ismeretével van megírva, de szerintem az olyan magyar jogtudós, aki ezekkel az előfel-tételekkel nem rendelkezik, az ne is fogjon a magyar alkotmány és jogtörténet megírásába, avagy érdemleges bírálatába”. Timon azt állította, hogy könyve a büntetőjog történetéről is „jóval többet és teljes önérzettel mondhatom, hogy jóval tökéletesebbet nyújt, mint a legkiválóbb külföldi tankönyvek”. Timon Baloghnak válaszolva hangsúlyozta, hogy a jogtörténésznek nem feladata azt vizsgálni, hogy a törvények egyes tételeit hogyan alkalmazták. A feladat az, hogy „a régi magyar büntetőjog a középkorban minő alapelveken nyugodott és a magyar nemzet jogalkotó szelleme a nyugati behatások érvényesülése mellett milyen önálló büntetőjogi rendszert létesített.”²⁰

*

Timon Ákos és Balogh Jenő 1905-ös vitája más résztvevőkkel, de azonos tartalommal folytatódott a két világháború között. Eckhart Ferenc is utalt a század elején zajlott vitára, amely a jogtörténet tanításáról folyt Timon és ellenfelei között. Ennek megfelelően idézte Balogh Jenő 1905-ben elhangzott nézeteit, melyek szerint Timon és hívei a „Magyar glóbus” az „Extra Hungariam non est vita” bűvöletében élve leegyszerűsítették, megcsönkítették és meghamisították a jogtörténelmet, s az ifjúság jogi ismereteit „nemzeti színűre mázolt tudományos kínai fallal” óhajtanák körülvenni.²¹ Túlzásai, tévedései és nem elegendő önkritikája ellenére Timon érdeme, hogy *Magyar alkotmány-és jogtörténet* című művét német nyelven két kiadásban is hozzáférhetővé tette. A kiemelkedő színvonalú szakmai vitában a Balogh Jenő, a bátor vitapartner viszont napjainkig érvényes módon hitet tett a tudományos objektivitás, az összehasonlító tudományos módszer, valamint az egyetemes jogtörténet tantárgy fontossága mellett.

Irodalomjegyzék

- BALÁS GÁBOR, DOMOKOS ANDREA: *Erdély rövid jogtörténete 1947-ig*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1991.
- BALOGH JENŐ: A jogtörténet tanítása hazánkban. Franklin-társulat. (*Különlenyomat a Budapesti Szemle 1905 évi februári füzetéből.*) Budapest, 1905.

20 TIMON ÁKOS: Még néhány szó az alkotmány és jogtörténet tanításáról. Klny. *Jogállam* 1905-ös évfolyamából. Budapest, 1905. 14, 16, 26. Idézi: VARGYAI Gyula: Adalékok a magyar nacionalista állam- és jogtörténetírás kritikájához. *Történelmi szemle*, 1970 (13. évf.) 4. szám 477-478.

21 ECKHART FERENC: Jog- és alkotmánytörténet. *A magyar történetírás új útjai* (szerk. HÓMAN Bálint). Budapest, 1931. 304. Idézi: KARDOS József: Eckhart Ferenc és a szentkorona-eszme. *Jogtudományi Közlöny*, 1986. július. 7. szám 321.; NAGY Miklós: A szent korona eszméje: SERÉDI Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* 2. köt. (1938) 306.

- Csóka J. Lajos: A magyar tudományosság megszervezésének kísérletei a 18. században. In: *A Pannonhalmi Főapátság Évkönyve az 1941/42-i tanévre*. Pannonhalma, 1942.
- DOMOKOS Andrea: Az Erdélyi Fejedelemség büntetőjoga. In: VERESS Emőd (szerk.) *Erdély jogtörténete: 2. bővített és javított kiadás*. Kolozsvár, Budapest, *Forum Iuris*, HVG-ORAC (2020).
- DOMOKOS Andrea: Az Erdélyi Fejedelemség büntetőjoga. In: VERESS Emőd (szerk.) *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, *Forum Iuris* (2018).
- DOMOKOS Andrea: Bűnügyi statisztika a 19-20. század fordulóján Magyarországon. *Jogelméleti szemle* 15. 2. 13-18. p. (2014).
- DOMOKOS Andrea: Egy református büntetőjogász portréjához: Tóth Lőrinc. *Jogtörténeti szemle* 19. 4. 19-24. p. (2017).
- DOMOKOS Andrea: Finkey Ferenc, a kálvinista büntetőjogász. *Erdélyi Jogélet* 2. 1. 35-43. p. (2021).
- DOMOKOS Andrea: A gyermekvédelem fejlődése a büntetőjogban. In: BIRHER Nándor; MISKOLCZI-Bodnár Péter; NAGY Péter; TÓTH J. Zoltán (szerk.) *Studia In Honorem István Stipta 70*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022).
- ECKHART Ferenc: Jog- és alkotmánytörténet. *A magyar történetírás új útjai* (szerk. HÓMAN Bálint). Budapest, 1931.
- KARDOS József: Az Eckhart-vita és a szentkorona-tan. *Századok* 1969. 1104/V–VI.
- MÁRTONFFY Károly: *Magyar Felsőoktatás*. (szerk. MÁRTONFFY Károly). Budapest, II. köt.
- MÁRTONFFY Károly: Jogi oktatásunk új rendje. *Városi Szemle*. 32. évf. (1946.)
- NAGY Miklós: A szent korona eszméje: SERÉDI Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. II. köt. Budapest, 1938.
- RÉVÉSZ T. Mihály: Az eckharti örökség és a jogtörténetírás mai feladatai. *Jogtudományi Közlöny*, 1986. július. 7. szám.
- TIMON Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. I. kiadás. Budapest, 1902.
- TIMON Ákos: Még néhány szó az alkotmány és jogtörténet tanításáról. Klny. *A jogállam* 1905-ös évfolyamából. Budapest, 1905.
- VARGYAI Gyula: Adalékok a magyar nacionalista állam- és jogtörténetírás kritikájához. *Történelmi szemle*, 1970 (13. évf.) 4. szám.

A NIKÓZIAI EGYEZMÉNY HATÁSA A MAGYAR BÜNTETŐJOGRA – A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELME TÜKRÉBEN

1. Bevezető gondolatok

Az Európa Tanács (a továbbiakban: Tanács) 2017. május 19-én fogadta el a jelen írás elemzésének középpontjában álló ún. Nikóziai Egyezményt, amelynek tárgya a kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekmények részes államok körében történő egységes kezelése. A tanulmány annak vizsgálatát tűzte ki célul, hogy a Nikóziai Egyezmény az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésben foglalt kötelezettséggel együtt értelmezve hozzájárult-e a kulturális örökség eleminek jövő nemzedék számára történő megőrzésének erősítéséhez. A megőrzési kötelezettség hazánkban elsősorban a közigazgatási jogban szabályozott módon úgynevezett hatósági eszközökkel történik, ám a jogalkotó átnyúlva a büntetőjog területére mindig megkülönböztetett módon kezelte azokat az esetet, ha olyan vagyontárgy „esett áldozatul” egy bűncselekmény során, amely állam által elismert különleges értékkel bírt. Ennek az értéknek a meghatározása nemzeti, állami keretek között történik (kivéve a világörökségi értékek nemzetközi szintjét), ám annak kölcsönös elfogadása kiléphet az állami keretektől, vagyis az értékmegőrzés kiterjesztett szintjeként értéklehető, ha más állam által különleges, védett értéként nyilvántartott ingó, vagy ingatlan elemekre is vonatkozhat.

Mielőtt a tanulmány rátérne a Nikóziai Egyezmény részletes bemutatására, majd a magyar büntető anyagi jogra gyakorolt hatásának kifejtésére, szükséges az Európa Tanács kulturális örökséget érintő tevékenységének rövid áttekintő bemutatása. Ezt követően a tanulmány azt vizsgálja, hogy a Nikóziai Egyezmény kihirdetését követően sor került-e a kulturális örökség büntető típusú normák módosítására, és ha igen milyen irányban. Ha azonosíthatóak ilyen módosítások azok összhangban állnak-e a Nikóziai Egyezmény ismertetett tartalmával, és alkalmasak-e arra, hogy a nemzetközi szintű büntetőjogi védelmet megalapozzák, továbbá elősegítsék.

2. Az Európa Tanács kulturális javak védelmét érintő tevékenysége

Az Európa Tanács megalakulásakor három alapvető célt tűzött ki: nagyobb egység előmozdítása az európai államok között a közös elvek, eszmények a pluralista demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok védelme és erősítése érdekében; az európai társadalmak

1 Egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Közjogi Intézet; Főtanácsadó, Alkotmánybíróság

problémáinak megoldása; a valódi európai kulturális identitás kialakulásának megőrzése és fejlesztése. Ezek közül kiemelkedő részt képvisel a kulturális kohézió, kulturális pluralizmus: oktatás és kultúra; örökség; sport; ifjúság témaköre. Ezt bizonyítja, hogy számos egyezmény született a közös európai örökség megőrzésének témakörében, amelyek a következők: Európai Kulturális Egyezmény; Európai Építészeti Örökség Védelméről szóló Granadai Egyezmény; Európai Egyezmény a Kulturális Javak Sérelméről; és végül a Régészeti Örökség Védelméről szóló Európai Egyezmény. Megállapítható, hogy a Tanács a kulturális javak fogalmi körébe tartozó elemek (műemlékek, régészeti örökség, ingó kulturális javak) szerint fogalmazta meg az említett egyezményekben azok megőrzésére vonatkozó egységes irányelveit. Méltó módon illeszkedik ebbe a sorba a Nikóziai Egyezmény, amely már nem a korábban említett témakör szerinti, hanem szankció-alapú megközelítés alapján a büntetőjogi együttműködés megerősítésére jött létre.

Amíg az UNESCO felkérésére az UNIDROIT² már 1995-ben megalkotta a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló egyezményt, addig az Európa Tanács fenti nevesített egyezményeiben főleg a műemlékek és régészeti örökség védelmével összefüggő nemzetközi sztenderdek meghatározására törekedett.

Az Európa Tanács egyezményei közül nézetem szerint kiemelendő az építészeti örökség védelméről szóló Granadai egyezmény, valamint a régészeti örökség védelméről szóló Valettai Egyezmény.

Az építészeti örökség védelmére vonatkozó úgynevezett Granadai egyezmény célja az volt, hogy az európai építészeti örökség gazdag, sokszínű, felbecsülhetetlen értékű és pótolhatatlan kulturális megjelenési formáit, Európai közös kincseként megőrizze. Ennek a célnak az elérése érdekében össze kellett hangolni az építészeti örökség megőrzését és fejlesztését biztosító közös politika fő irányait. Első lépcsőként az érintett értékek számbavételét jelölte meg (jegyzék készítése), veszélyeztetettség esetén pedig a szükséges dokumentáció elkészítését. A Granadai Egyezményt elfogadó államok arra

2 A magánjog egyesítését szolgáló független kormányközi szervezet, amely a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javakról szóló egyezményben célkitűzésként a következőket határozta meg: „mélyleges aggodalommal tekintve a kulturális javakkal történő illegális kereskedelemre és azon helyrehozhatatlan károokra, amelyeket ezen kereskedelem okoz gyakorta mind e javakban, mind a nemzeti, törzsi, őslakos vagy egyéb közösségi kulturális örökségnek, valamint az egész emberiség örökségének, különös tekintettel a régészeti lelőhelyek fosztogatására, pótolhatatlan régészeti, történelmi és tudományos információk ebből eredő elvesztésére, eltökélten arra, hogy hatékonyan hozzájárulnak a kulturális javakkal történő illegális kereskedelemmel szembeni küzdelemhez, és fontos lépésként az ilyen kulturális javak visszaszerzésére és a szerződő államok között történő visszaadására, megalkotják a minimális közös jogszabályokat, célul tűzve a közös érdeket jelentő kulturális örökség megőrzésének és védelmének további javítását.”

Lásd erről a témáról részletesen: VADÁSZ Vanda: *Értékek, érdekek és jogok viadala, avagy a kulturális javak visszaszolgáltatását célzó eljárások nemzetközi magánjogi sajátosságai*. PhD értekezés, 2022. ([https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Vadasz_Vanda_dolgozatv\(1\).pdf](https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Vadasz_Vanda_dolgozatv(1).pdf))

vállalkoztak, hogy biztosítják a törvényes eljárásokat a védelemmel összefüggésben, vagyis megalkotják az építészeti (ingatlan) örökség védelmét biztosító jogszabályi kereteket. Ezek tartalmával összefüggésben kitért arra az egyezmény, hogy felügyeleti és engedélyezési eljárás megalkotásával lépjen fel a részes állam a műemlékek átalakítása, pusztítása, vagy lerombolása esetén. Az említett előírások kifejezetten a műemlékvédelemre vonatkozó közigazgatási (hatósági) eljárásra és anyagi szabályokra vonatkozó kötelezettséget tartalmaztak. Leglényegesebb vonásának ugyanakkor azt tekinthetjük, hogy nem csupán az államokon belüli egységes műemlékvédelmi szempontokat kívánta létrehozni a Tanács, hanem a részes államok közötti, európai szintű együttműködést is a kulturális értékek védelme terén. Ennek elérése érdekében a felek kötelezettségévé tette az információcserét a műemlékvédelmi politika számos kérdéséről, így többek között a műemlékek nyilvántartásáról, védelmükre és megőrzésükre alkalmazandó módszerekről, azokról a megoldásokról, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az építészeti örökség védelmét a legnagyobb mértékben összeegyeztessék a gazdasági, szociális és kulturális igényekkel, valamint az építészeti örökség feltárásában, a tudományos kutatásban, az emlékek helyreállításában, az örökség hasznosításában alkalmazott új módszerekről, illetve az építészeti alkotómunka ösztönzésének lehetőségeiről.³

A régészeti örökség védelmét elősegítő Valettai Egyezményt elfogadó államok vállalták, hogy létrehozzák a régészeti örökség védelmének jogi rendszerét, és biztosítják a régészeti örökségről szóló nyilvántartás vezetését, valamint védett emlékek és területek osztályozását, továbbá a tartósan megőrzendő, régészetileg védett területek létrehozását olyan helyeken is, ahol sem a föld felszínén, sem a víz alatt nincsenek szemmel látható maradványok, hogy megőrizzék azokat a tárgyi bizonyítékokat, amelyeket majd a későbbi generációk fognak tanulmányozni. Fontos – az egyezmény szerinti - garancia, hogy a régészeti örökség elemeinek felfedezője köteles bejelentést tenni az illetékes hatóságoknak és a leleteket vizsgálat céljából rendelkezésére bocsátania.

Az Egyezmény fentiekben túl biztosítani kívánta a régészeti lelőhelyeken végzett kutatási munkák szakszerűségét is, hozzájárulva ezáltal a helyszíneken folytatott kutatómunka tudományos jelentőségének megőrzéséhez. Ennek érdekében kötelezte az államokat, hogy a fent említett tevékenységek engedélyezésére és felügyeletére olyan eljárásokat alkalmazzanak, amelyek által megakadályozzák a tiltott ásatásokat, illetve a régészeti örökség elemeinek eredeti helyükről történő törvénytelen elmozdítását, és biztosítják a régészeti ásatások és terepkutatások tudományos módszerekkel történő végzését. Kitért arra is, hogy előnyben kell részesíteni a roncsolást nem okozó kutatási módszerek alkalmazását, továbbá, hogy a régészeti örökség elemeit az ásatások során ne hozzák a felszínre, illetve az ásatások alatt vagy után ne hagyják azokat felügyelet nélkül, illetve fedetlenül úgy, hogy ne gondoskodnának megfelelő megőrzésükről, állaguk megóvásáról és kezelésükről. A Granadai Egyezményhez hasonlóan rendelkezett a régészeti feltárások tanulmányozásáról, illetve az ehhez kapcsolódó ismeretanyag terjesztéséről.

3 Lásd erről részletesen: SZABÓ Annamária Eszter: *A kulturális örökség joga*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2013. 145-150.

Rá kell ugyanakkor arra világítani, hogy a régészeti örökség elemei az épített örökséghez képest kettős arculatot tükröznek: a lelőhelyek (vagyis az ingatlan elemek) és a feltárt emlékek (leletek) védelme együttesen jelenik meg bennük. Ezt felismerve a Valetai Egyezmény már tartalmazott rendelkezéseket a régészeti örökség elemeinek tiltott forgalmával összefüggésben. E körben kialakított garanciái a következőkben foglalhatók össze. A tagállamoknak gondoskodniuk kell arról, hogy hatóságaik és tudományos intézményeik összegyűjtsék az azonosított tiltott ásatásokról származó információkat, értesítik az Egyezményhez csatlakozott származási állam hatóságait minden felajánlott leletről, amely gyaníthatóan tiltott ásatásból származik, vagy amelyet a hivatalos ásatásokból törvénytelen úton kiragadtak, és rendelkezésre bocsátja az ezekkel kapcsolatos adatokat. Biztosítani kell, hogy múzeumaik és hasonló intézményeik $\frac{3}{4}$ amelyek szerzeményezési gyakorlatát államilag ellenőrzik $\frac{3}{4}$ ne szerezhessék meg a régészeti örökség olyan darabjait, amelyek gyaníthatóan ellenőrizetlen feltárásokból, tiltott ásatásokból, vagy hivatalos ásatásokból ugyan, de törvénytelen úton származnak.⁴

3. Az Európa Tanács kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló egyezménye

Az Európa Tanács Nikóziában kelt egyezményével a kulturális elemek védelmét elsősorban a hozzájuk kapcsolódó bűncselekmények megelőzésével és az ilyen bűncselekményekkel szembeni együttes fellépéssel kívánja elérni. A megalkotás előzményeként említhetjük a kulturális örökségi elemeket érintő bűncselekmények növekvő számát, azt a tényt továbbá, hogy az érintett bűncselekmények egyenes következménye (lehet) az emlék elpusztulása, a jogellenesen megszerzett kulturális javak továbbadásának platformja az internetes illegális kereskedelem miatt nő, amelyben a szervezett bűnözés, valamint terrorista csoportok is növekvő arányban vesznek részt. Az 1985-ös, Delphiben elfogadott egyezmény megújításával az Európa Tanács célul tűzte ki a kulturális örökség elemeit érintő jogellenes cselekmények megelőzését, a cselekmények büntetendővé nyilvánításával. A bűnmegelőzés mellett a Tanács az igazságszolgáltatási tevékenység e területet érintő megerősítését is célként rögzítette, valamint az egyes államok közötti együttműködést az érintett bűncselekmények elleni küzdelemben.

A tárgyi hatály meghatározása során az Egyezmény mind az ingó, mind az ingatlan örökségi elemeket kiemeli, illeszkedve a kulturális javak meghatározása esetén a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló 1970. évi UNESCO egyezmény fogalmához,⁵ az ingatlan örökségi elemek tekintetében pedig illeszkedve az 1970. és 1972.

4 A régészeti örökség büntetőjogi védelméről lásd: HEILMANN Angéla - NAGY Ágnes Petra: A régészeti örökség büntetőjogi védelme. *Jogelméleti Szemle*. 2011. évi 2. szám. (<http://jesz.ajk.elte.hu/heilmann46.html>)

5 Az Egyezmény 2. cikk 2. pontja szerinti ingó kulturális elemeke kategóriái a következők: (a) ritka állat-, növény-, ásvány- és bonctani gyűjtemények vagy példányok, valamint őslényta-

évi UNESCO egyezményekhez. Az ingatlan elemek tekintetében ez azt jelenti, hogy a részes állam által meghatározott védettségen túl az Egyezmény elismeri a világörökségi jegyzékben szereplő ingatlanokat is, vagyis tárgyi hatálya alá vonja. Ennek azon államok esetén van jelentősége, amelyek a – magyar rendszertől eltérően – a nemzeti és a világörökségi védettséget nem kapcsolják össze.

Kiemelendő, hogy a tárgyi hatály meghatározása az Egyezményben az ingó és ingatlan vagyon esetében nem azonos. Az ingó javak esetében a részes állam általi védettség meghatározásából indul ki, amikor rögzíti, hogy a kategóriák meghatározását veszi csupán át az UNESCO egyezményekből, a védettség elrendelését azonban, vagyis annak meghatározását, hogy az ingó elem „régészeti, őstörténeti, néprajzi, történelmi, irodalmi, művészeti vagy tudományos jelentőséggel rendelkezik” a részes állam kompetenciájában hagyja. Védettséget tehát az Egyezmény nem hoz létre, ám jelentősége, hogy a tárgyi hatály alapján a részes államok a büntetőjogi együttműködés talaján elismerik a másik részes állam elrendelt védettséget és annak szintjét is. Ezek alapján az egyezményt elfogadó állam a nemzetközi együttműködés talaján álló büntetőeljárásban nem hivatkozhat arra, hogy a részes állam nem ismeri el a bűncselekménnyel érintett ingó dolog más állam által elrendelt védettségét.

Az Egyezmény a tárgyi hatály meghatározását követően önállóan rendelkezik a büntető anyagi jogra, valamint a büntető eljárásra vonatkozó részletszabályokról. Jelen írás

ni jelentőségű tárgyak;

(b) történelmi vonatkozású tárgyak, beleértve a tudomány és a technológia történetét, a hadtörténetet és a társadalomtörténetet, továbbá a nemzet vezetőinek, gondolkodóinak, tudósainak és művészeinek életével, valamint a nemzeti szempontból jelentős eseményekkel kapcsolatos tárgyak;

(c) régészeti lelőhelyeken talált régészeti leletek (ideértve az engedélyezett és az engedély nélkül végzett feltárásokat is);

(d) művészeti, történelmi és régészeti emlékek elmozdított részei és elemei;

(e) több mint százéves régiségek, mint feliratok, fémpenzék és vésett pecsétnyomók;

(f) néprajzi tárgyak;

(g) művészeti alkotások, így

(i) bármilyen alapra és bármilyen anyagból, teljes egészében kézzel készített képek, festmények és rajzok (műszaki rajzok, valamint ipari eszközökkel előállított és kézzel díszített tárgyak kivételével);

(ii) bármilyen anyagból készült eredeti szobrászati művek, szobrok;

(iii) eredeti metszetek, nyomatok és kőnyomatok;

(iv) bármilyen anyagból készült eredeti művészi együttesek és összeállítások;

(h) ritka kéziratok és ősnymtatványok, régi könyvek, (történelmi, művészeti, tudományos, irodalmi stb. szempontból) különleges jelentőségű dokumentumok és kiadványok, egyenként vagy gyűjteményben;

(i) postabélyegek, okmánybélyegek és más hasonló bélyegek, egyenként vagy gyűjteményben;

(j) archívumok, ideértve hangfelvétel-, fénykép- és filmarchívumokat is;

(k) több mint százéves bútordarabok és régi hangszerek.

célja az anyagi jogi rendelkezések bemutatása.

Az Egyezmény a következő bűncselekményekre nézve ír elő a részes államok számára a nemzeti büntetőjogban (akár jogalkotási kötelezettséggel) érvényesülő előírást. Elsőként a lopás bűncselekményének, illetve a jogtalan eltulajdonítás egyéb fajtájának kell a kulturális javakra is vonatkoznia. A régészeti feltárásokkal összefüggésben említi a jogellenes feltárást és eltávolítást, amely kiterjed arra, hogy „a földön vagy a víz alatt abból a célból végzett feltárást, hogy az érintett állam joga által megkövetelt engedély nélkül találjanak meg és mozdítsanak el régészeti leleteket; az érintett állam joga által megkövetelt engedély nélkül talált régészeti leletek elmozdítására és visszatartására; valamint az érintett állam joga által megkövetelt engedéllyel összhangban talált régészeti leletek jogellenes visszatartására”. Engedékeny az Egyezmény a tekintetben, hogy a régészeti feltárással, vagy leletekkel összefüggésben elkövetett jogellenes cselekmények esetében a büntetőjogon kívüli szankció kiszabását is elfogadhatónak tartja.

Kitér az Egyezmény az ingó kulturális javakat érintő két legfontosabb jogellenes cselekmény az illegális behozatal és kivitel szabályozására is. Az illegális behozatal eseteit a következőkben rögzíti: ha a javakat: egy másik államban ellopták; jogellenes feltárással összefüggésben találták meg vagy tartották vissza; vagy a védettséget elrendelő állam jogát megsértve vitték ki az országból. A büntetőjogon kívüli szankció meghatározását ebben az esetben is elfogadja az Egyezmény. Az illegális kivitel esetében két esetet nevesít: egyrészt az engedély nélküli, másrészt meghatározott elem tiltott kivitelét. Ezekben az esetekben a 6. cikk 2. pontja szerint nem csak a kivitel, de más részes államba való behozatal is tiltott. A fenti módokkal összefüggésben megtalált, behozott vagy kivitt kulturális javak megszerzése, valamint forgalomba hozatala is bűncselekménynek minősül az Egyezmény szerint, feltéve, hogy a megszerzőnek, illetve forgalomba hozó személynek tudomása volt a jogellenes eredetről. A megszerzőnek, valamint a forgalomba hozónak tehát kulturális örökségnek minősülő ingó tárgy esetében kellő gondossággal és körültekintéssel kell eljárnia a tárgy eredetét illetően.

Az Egyezmény szerint a kulturális javakhoz kapcsolódó hamis és hamisított dokumentumok készítése is bűncselekménynek kell, hogy minősüljön, ha a cél az volt, hogy a javakat legális eredetüként tüntessék fel.

Visszafordíthatatlan kárt okozhat, így a legsúlyosabb illegális tevékenység a kulturális javak megsemmisítése és rongálása. Ebben a körben nevesíti az Egyezmény e tevékenységet a tulajdoni viszonyoktól függetlenül, vagyis a saját tárgyra elkövetett megsemmisítés és rongálás is büntetendő, abban az esetben is, ha részben és nem egészben távolították el a kulturális értéket.

Fenti jogellenes cselekmények esetében a felbujtó és a bűnsegély szintén büntetendő az Egyezmény szerint, a kísérletet a jogellenes régészeti feltárást és a forgalomba hozatal eseteit kivéve szintén büntetni rendeli.

A szankció kiszabása során súlyosító körülmények ha a bűncselekményt olyan személy követte el, aki visszaélt a szakemberként belé vetett bizalommal; ha a bűncselekményt az ingó vagy ingatlan kulturális örökségi elemek megőrzésével és védelmével megbízott

közhivatalnok úgy követte el, hogy indokolatlan előny vagy annak ígérete megszerzésének érdekében szándékosan tartózkodott attól, hogy megfelelően teljesítse feladatait; ha a bűncselekményt bünszervezetben követték el; illetve ha az elkövetőt korábban már elítélték az ezen Egyezményben említett bűncselekmények miatt.

Kiemeli végül az Egyezmény a jogi személyek felelősségre vonásának jelentőségét. Feltételként határozza meg, hogy a jogi személynél vezető beosztásban lévő természetes személy akár egyénileg, akár a jogi személy valamely szervének tagjaként a jogi személy javára, a jogi személy képviselőjére való jogosultság; a jogi személy nevében történő döntéshozatalra való felhatalmazás; illetve a jogi személyen belüli ellenőrzés gyakorlására való felhatalmazás alapján követ el kulturális javakkal összefüggő bűncselekményt. A szankció meghatározása körében elfogadhatónak tartja a büntetőjogi, polgári jogi vagy közigazgatási jogi szankciót egyaránt. Mindez nem érinti a bűncselekményt elkövető természetes személy büntetőjogi felelősségét. Követelményként rögzíti ugyanakkor a hatékony, arányos és visszatartó erejű szankciók előírását, amelyek közül elfogadhatónak tartja az üzleti tevékenység gyakorlásától való ideiglenes vagy végleges eltiltást; az állami kedvezményekből és támogatásokból kizárást; a bírósági felügyelet alá helyezést; valamint a jogi személy bíróság általi megszüntetése.

4. A kulturális örökséghez kapcsolódó bűncselekmények és egyéb szankciók rendszere a magyar jogban

A hazai jogban nem csupán a büntetőjog, hanem a szabálysértési jog, valamint a közigazgatási jog különös része is tartalmaz szankciókat arra az esetre nézve, ha jogellenes cselekménnyel sérül a kulturális örökség valamely eleme. Ilyen módon a jogellenes cselekmények definiálása és szankcionálása három szinten történik. A következőkben a tanulmány először bemutatja e szinteket, majd rávilágít egymás való viszonyukon keresztül az esetleges érvényesülési anomáliákra.

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (a továbbiakban: Kötv.) önálló pontban rendelkezik az úgynevezett örökségvédelmi bírság kategóriájáról, mint közigazgatási szankcióról. Ennek a Kötv. megalkotásakor az volt a jelentősége, hogy nem csupán a természetes személyek, hanem a jogi személyek is a szankció alanyaivá válhattak, amelynek az egyes beruházások esetében van jelentősége, hiszen a piaci érdek és a kulturális örökség megőrzéséhez fűződő intézményvédelmi kötelezettség ez által egyszerre érvényesülhet.⁶ A Kötv.-hez kapcsolódó végrehajtási szabályokat az örökségvédelmi bírságról szóló 191/2001. (X. 18.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Korm. rendelet) tartalmazza részletesen. A közigazgatási jog különös részében ismert bírság fajták közül abba a csoportba tartozik, amely nem kogens módon, hanem mérlegelési jogkörben szabható ki, a bírság összegének megállapításánál ugyanis mérlegelni kell az érintett kulturális örökségi elem történeti, eszmei jelentőségét és egyediségét, valamint

6 Lásd erről részletesen: HEILMANN Angéla-NAGY Ágnes Petra: A régészeti örökség büntetőjogi védelme. *Jogelméleti Szemle* 2011. évi 2. szám.

az okozott kár nagyságát. Kiemelendő végül, hogy a Korm. rendelet a műemlékeket, az ingó kulturális javakat, valamint a régészeti elemeket kategóriákba sorolja, a bírság összegének megállapítása során elsősorban az adott kulturális örökségi elem kategóriájából kell kiindulni. E kategóriába sorolást régészeti lelőhelyek és műemlékek esetén a védettségre vonatkozó miniszteri rendelet, kulturális javak esetén pedig a védetté nyilvánítást kimondó határozat tartalmazza.

A szankciórendszer következő eleme a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: Szabs. tv.). A Szabs. tv. 177. § (3) bekezdése tartalmaz rendelkezést a kulturális örökséget ért jogellenes cselekményekkel összefüggésben a következők szerint: „[a]ki a kulturális örökség védett elemeit, a vármegye-, város-, községhatár vagy a birtokhatár megjelölésére szolgáló hivatalos jelet vagy létesítményt, tömegközlekedési vagy távközlési eszközt, közúti jelzést, parkot vagy ahhoz tartozó felszerelést, természetvédelmi hatósági és tájékoztató táblát vagy egyéb közérdeket szolgáló jelet vagy létesítményt gondatlanul megsemmisít, megrongál, elvisz, áthelyez vagy elmozdít, szabálysértést követ el”. A jogalkotó ezen tényállást a tulajdon elleni szabálysértések körében helyezte el, a védett kulturális elemek gondatlanul elkövetett sérelmét szankcionálva.

A harmadik, egyben utolsó szint a büntető anyagi jog által meghatározott bűncselekmények szintje. A hatályos Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) a kulturális javakkal összefüggő bűncselekményeket két cím alatt tárgyalja. Egyrészt a közigazgatási rendje elleni bűncselekmények körében, amelyen belül került szabályozásra a műemlék vagy védett kulturális javak megrongálása [lásd: 357. § (1) bekezdése]⁷, valamint a védett kulturális javakkal visszaélés [lásd: 358. § (1) bekezdése]⁸. Hangsúlyozandó, hogy a Btk. 357. § (1) bekezdése szerinti elkövetési magatartás az elkövető saját tulajdonában álló műemlékre, vagy ingó kulturális elemre vonatkozik.

7 „357. § (1) Aki a tulajdonában álló műemléket, védett kulturális javak körébe tartozó tárgyat vagy a tulajdonában álló ingatlanon lévő régészeti lelőhelyet megrongálja, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. 357. § (2) Aki a tulajdonában álló a) műemléket vagy védett kulturális javak körébe tartozó tárgyat megsemmisíti, b) műemlék olyan helyrehozhatatlan károsodását idézi elő, amelynek következtében az elveszti műemléki jellegét, vagy c) védett kulturális javak körébe tartozó tárgy vagy régészeti lelőhely helyrehozhatatlan károsodását idézi elő, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

8 „358. § (1) Aki a) a védett gyűjteményhez tartozó tárgyat vagy védett tárggyegyüttes darabját jogszabályban előírt előzetes hozzájárulás nélkül elidegeníti, b) védett kulturális javak körébe tartozó tárgy, gyűjtemény vagy tárggyegyüttes tulajdonjogában bekövetkezett változásra vonatkozó, jogszabályban előírt bejelentési kötelezettségét elmulasztja, c) védett kulturális javak körébe tartozó tárgyat, gyűjteményt vagy tárggyegyüttest engedély nélkül külföldre juttat, vagy a kiviteli engedély kereteit túllépi, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. 358. § (2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a kulturális javak körébe tartozó és kiviteli engedélyhez kötött tárgyat engedély nélkül külföldre juttat, vagy a kiviteli engedély kereteit túllépi.”

A Btk. másrészt a vagyron elleni bűncselekmények körében a lopás⁹, a rongálás¹⁰, a sikkasztás¹¹, valamint a jogtalan elsajátítás¹² minősített eseteiként határozza meg, ha az elkövetési magatartás kulturális örökség elemével összefüggésben merül fel. A jogtalan elsajátítás tényállásának jelentősége, hogy az ingó kulturális javak, vagy a régészeti leletek kategóriájába tartozó elemek elleni bűncselekményt már azelőtt büntetni rendeli, mielőtt az valamely közgyűjteményben elhelyezték volna (például régészeti lelőhely helyszínen történő jogellenes kifosztása).

Az említett minősített esetek az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2021. évi CXXX. törvénnyel kerültek a Btk.-ba, így közvetlen a kapcsolat a Nikóziai Egyezmény 2021. évi CXXV. törvénnyel történő kihirdetése és a Btk. módosítás között.

Fentiekén túl a Btk. értelmező rendelkezései között a 459. § (1) bekezdés 34. pontja teremti meg a Nikóziai Egyezmény tárgyi hatálya és a Btk. közötti kapcsolatot, amikor úgy rendelkezik, hogy „külföldi védelemben részesített kulturális örökségi elem: a 2021. évi CXXV. törvénnyel kihirdetett, az Európa Tanács kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló, Nikóziában, 2017. május 19-én kelt egyezménye a) 2. Cikk 2. bekezdés a. pontjának megfelelően minősített, meghatározott vagy megjelölt ingó kulturális örökségi elem, és b) 2. Cikk 2. bekezdés b. pontjának megfelelően meghatározott vagy megjelölt ingatlan kulturális örökségi elem”.

Összefoglalva megállapítható, hogy a jogalkotó a Btk. fent bemutatott módosításán keresztül eleget tett a Nikóziai Egyezmény kihirdetéséből származó kötelezettségének, vagyis a szankciórendszer megalkotásán keresztül biztosított mind a magyar állam, mind más állam által védetté nyilvánított, a kulturális örökség fogalmi körébe tartozó elemek a büntető anyagi jogon keresztül megvalósuló védelme.

5. Zárógondolatok

Jelen tanulmánynak nem volt kijelölt célja a kulturális örökséget érintő szankciórendszerének a közigazgatási jogi és büntetőjogi szankciók egymáshoz való viszonyán keresztül történő értékelése. Ugyanakkor – mint egy következő elemzés tárgyának előrevetítéseként – érdemes arra utalni, hogy alkotmányos elvárás az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből és XXVIII. cikk (6) bekezdése együttes értelmezéséből adódóan a *ne bis in idem* elv, vagyis a kétszeres értékelés tilalma elvének megfelelő jogalkotás. Az Alkotmánybíróság legutóbb 18/2022. (VIII. 1.) AB határozatában éppen a jelen témához hasonló közigazgatási és büntető típusú szankció alkalmazásának együttes alkalmazását vizsgálva mondta ki: „[a]z

9 Btk. 370. § (3) bekezdés *bb*) alpontja szerinti minősített eset, ha a lopást védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra, régészeti leltre vagy külföldi védelemben részesített ingó kulturális örökségi elemre követték el.

10 Btk. 371. § (3) bekezdés *ba*) alpontja.

11 Btk. 372. § (3) bekezdés *c*) pontja.

12 Btk. 378. § (2) bekezdése.

Alkotmánybíróság szerint az Alaptörvény rendelkezései nem zárják ki általános jelleggel, hogy a jogalkotó a büntetendő cselekményekhez a büntetőjogi szankció mellett más jogágba tartozó jogkövetkezmény(ek)e)t is fűzzön. A jogbiztonságból eredő kiszámíthatóság követelményéből ugyanakkor az következik, hogy a jogalkotónak – amennyiben a büntetőjogi fenyegetettséggel rendelkező jogellenes cselekményhez más jogágba tartozó jogkövetkezmény is társul – egyértelműen, megfelelő részletességgel szabályoznia kell a különböző eljárások egymáshoz való viszonyát. Különösen hangsúlyos ez az alkotmányos követelmény a büntetőjogi, valamint az azzal rokon, de a büntetőjog »kemény magjához« nem sorolható eljárások viszonyában, ugyanis – ahogy az Alkotmánybíróság több határozatában megállapította – a büntetőjogi jellegű eljárások egyik jellemzője, hogy a büntetőjogi elmarasztaláshoz sok tekintetben hasonló funkciójú joghátrányokkal járnak {lásd: 8/2004. (III. 25.) AB határozat, ABH 2004, 144, 156; 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [50]}, így felvetődhet a kettős szankcionálás lehetősége” {Indokolás [52]}. A jövőben indokolt vizsgálni a kulturális örökség elemeit érintő szankciórendszert abból a szempontból, hogy például a rongálás, vagy a megsemmisítés esetében milyen viszonyban áll egymással a Kötv. 82. § (1) bekezdés c) pontjában meghatározott cselekmény (közigazgatási bírság) és a Btk. 357. §-ában, valamint 371. § (3) bekezdés ba) alpontjában meghatározott bűncselekmény.

Irodalomjegyzék

- FARKAS Krisztina: Kulturális javak védelmének reformja az olasz büntetőjogban – I. rész. *Ügyészek Lapja* 2023/2.
- FARKAS Krisztina: Kulturális javak védelmének reformja az olasz büntetőjogban – II. rész. *Ügyészek Lapja* 2023/5-6.
- HEILMANN Angéla-NAGY Ágnes Petra: A régészeti örökség büntetőjogi védelme. Jogelméleti Szemle 2011. évi 2. szám.
- LUKÁCS Dalma: *Az illegális műkinckereskedelem elleni küzdelem olasz modellje- a nemzetközi rendszer tükrében, párhuzamban a magyar struktúrával* – PhD értekezés 2022.
- KÖRNYEI Ágnes: A kulturális értékek nemzetközi védelme az illegális emberi tevékenységgel szemben. *Humán Innovációs Szemle*2023/1.
- SZABÓ Annamária Eszter: A kulturális örökség joga. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2013.
- VADÁSZ Vanda: Értékek, érdekek és jogok viadala, avagy a kulturális javak visszaszolgáltatását célzó eljárások nemzetközi magánjogi sajátosságai. PhD értekezés

AZ ÁLDOZAT-MENTALITÁS ÉS ÁLDOZAT-HIBÁZTATÁS AZONOS VESZÉLYÉRŐL

A keresztény életgyakorlat egyik legnagyobb kérdése az áldozathozatal körül forog. Mennyi áldozatot kell hoznunk nekünk, Krisztus egyszeri és tökéletes áldozata után? Amit nem lehet megismételni, de Krisztust mégis követnünk kell abban, amit tett. Krisztus magát áldozta fel a kereszten, átvéve és elhordozva a büntetést a világ bűneiért. Meddig kell őt ebben követnünk? Mit kell tennünk, amit ő tett, és mit nem? Hogyan hozhat valaki áldozatot úgy, hogy közben nem lesz saját jó szándékának vagy másoknak áldozata? Hogyan lehet valaki önfeláldozó úgy, hogy maga nem lesz olyan áldozat, amit nem Isten szerint való?

A kérdés közvetlen összefüggésben van az azzal, hogy húzódnak az egyéntől elvárható krisztusi cselekvés határai. A felebaráti szeretet és a másokért vállalt áldozat a Biblia tanítása szerint helyes cselekedet. Az önző, csak saját érdeket követő, és az ömegvető, másoknak való alárendeltségben kiteljesedő élet, mint két szélsőség között kell megtalálni a helyes utat. Másokat kihasználni, és mások által kihasználnak lenni egyaránt bűn, azaz olyan állapot, amely elválaszt Istentől, és a keresztény életúttól.

Ebben az útkeresésben a büntetőjognak, bár nem jelentéktelen, de csak kisebb szerep jut, mivel annak sohasem az volt a szerepe, hogy a keresztény tanításon alapuló erkölcsöt maradéktalanul érvényre juttassa. Számos keresztény etika szerinti bűn, büntetőjogi értelemben, nem bűncselekmény. A büntetőjog elsősorban a közösségre, a társadalomra fókuszál, a közrendet védi. Az egyén által elkövetett, csak rá nézve káros cselekedeteket csak annyiban rendeli büntetni, amennyiben azok a közösségre nézve is károsak. Emiatt, ahogyan az öngyilkosság, úgy az önfeláldozás semmilyen formája nem bűncselekmény.

Világos, hogy áldozatot kell hoznunk másokért, ugyanakkor nem válhatunk mások áldozatává. A kettő közül a mai közéletben az utóbbi túlhangsúlyozásával találkozunk: a posztmodern ember bármilyen áldozatra, ahogy az aszkétizmus különböző formáira is, avitt, túlhaladott dologként tekint, a sötét közép (vagy modern-) kor primitív rítusára, amely a felvilágosult (woke) korban nem kívánatos. Az áldozat, mint önkéntes lemondás ebben a megközelítésben szükségtelen és értelmetlen, mert az egyén kiteljesedése e nélkül is elérhető. A lemondás az akaratunkról, a magunk életével való rendelkezéshez való jogunkról nem kívánatos, sőt káros törekvések az önmegvalósítást fő céljá tűző korszak szemében.

Áldozattá válni a mai felvilágosult-liberális korszak szemében a legnagyobb baj, ami valakivel történhet. Holott az áldozat Isten tervének is része lehet. Isten, tervének - de

1 Egyetemi docens, KRE ÁJK

nem a tettesek tervének! Természetesen semmilyen transzcendens megfontolás nem adhat alapot senkinek bűncselekmény elkövetésére. A bűncselekményeket minden erővel üldözni kell, a büntetéseket, jogszerű keretek között, szigorúan meg kell büntetni. De az áldozat nem hibáztathatja a közösség egészét, a vélt vagy potenciális tetteseket (áldozat-mentalitás), ahogy a tettes sem hibáztathatja az áldozatot (áldozat-hibáztatás). Mindkét hozzáállás helytelen. Manapság az utóbbiról jóval több szó esik, így ebben az írásban az áldozat-mentalitás és hazug tettes-hibáztatásról is szeretnék írni néhány gondolatot.

Az áldozat-mentalitást (victim mentality) nevezi. Olyan egyéni és akár közösségi stratégiáról van szó, amely által a köz- vagy magánélet bármely szférájában az áldozati álarc mögé bújva sakkban lehet tartani az ellenfelet. A tünetek a következők: mások hibáztatása, külső tényezők túlhangsúlyozása a belsők ellenében, összeesküvések, kényszerítések, manipulációk vizionálása, a választási szabadság hiányának hazug rémképe, szenvedések érzelmeket keltően színes ráterhelése a környezetre, és mindeközben szimpátia és megindultság követelése. A szegény áldozat „én” és a gonosz tettes „ő(k)” szembenállása. Az ilyen önjelölt áldozat valójában sokszor agresszor, aki elvárja, hogy mások szégyelljék magukat az övéktől eltérő gondolkodásmódjuk miatt. Ez többnyire passzív agresszióban nyilvánul meg: az áldozatok felszabadítását, igazságtételt, katarzist követelő mozgalmak a felszín alatt egyúttal a vélt vagy valós tettesek ellen hangolnak. Stigmák ellen lépnek fel, miközben látens módon maguk is stigmákat osztanak. Általánosítások, meghaladottnak kikiáltott szerepek ellen szállnak síkra, és közben általánosítanak, megszegyenítenek. A szenvedését elrejtő, a családban és társas kapcsolatokban a háttérben megkapaszkodó, támogatást kereső áldozatból mára a nyilvánossághoz apelláló szabadságharcos lett.

Az áldozat-kártya megjelenhet egyéni, a (büntető)jogi felelősségről szóló játszmákban (bántalmazási kártya válási vitáknál, kisebbségi kártya rendőri intézkedéseknél, diszkriminációs kártya munkaügyi döntéseknél), valamint közösségi-társadalmi szinten is. Szinte mindegy, hogy valaki tévesen, de meggyőződéssel tartja áldozatnak magát, vagy tudatosan játssza ki ezt a kártyát. A kettő egyformán veszélyes: az önjelölt áldozat éppen úgy, mint a színlelt áldozat, a valódi „megélés” éppúgy, mint a tudatosan játszott szerep.

Kevés, ha csak onnan tudjuk az áldozatról, hogy áldozat, hogy annak mondja magát. Sem erkölcsi, sem tudományos alapon nem igazolható a bemondáson alapuló áldozat-szerep. A büntetőeljárás garanciái ezért jelenteken fontos kereteket: vád csak minden kétséget kizáró bizonyítékokon alapulhat. Ettől nem lehet eltekinteni, még akkor sem, ha a bűncselekmények egy részét nyom, bizonyíték nélkül követik el aljas elkövetők. De ott, ahol az áldozatok oldalán erősebb, néha irracionális indulatok és érzelmek jelennek meg, magasabb érdek fűződik az ártatlanság véelméhez, mint amekkora kockázatot néhány felderítetlen bűnügy jelent. Az áldozatok mellett kiállók indulatai ugyanis sokszor ugyanúgy károsak, mint a tettesek indulatai. A káros indulat megítélésénél nem az a kérdés, hogy ki melyik oldalon áll, hanem az, hogy mi mozgatja a feleket: a gyűlölet, vagy a szeretet. A keresztyén kontextus szerint valójában ez a két egymással szemben álló oldal, nem a jobb-bal, konzervatív-liberális, hagyományos-progresszív. Jó hír tehát az áldozat-mentalitásúak áldozatai számára, hogy bizonyítás nélkül besározni jogállamban

(legalábbis egyelőre) senkit nem lehet. Bár a progresszív ideológia terjedésével vannak arra mutató jelek, hogy valahol már szándékokat, meggyőződéseket, és kiállásokat is büntetni készülnek².

Az áldozat-mentalitás ugyanúgy pusztító, mint a rasszizmus, a kapcsolati erőszak, vagy a homofóbia, csak éppen kevesebb szó esik róla, mert nehezebben felismerhető, és nehezebb fogást találni rajta. Az erről való szükséges és értelmes beszéd elfojtásának jól bevált módja az „áldozathibáztató” bélyeg rásütése azokra, akik egyáltalán csak szóba hoznák a témát. Eszerint az, aki az áldozatszerep kihasználásáról, az azzal való zsarolásról beszél, az érzéketlen, politikailag inkorrekt, vagy egyenesen tettestárs. Tabusítás ez a javából, a közélet tematizálásáért folytatott harc állomása, amely szerint az áldozatok közrehatásának vagy igazmondásának vizsgálatáról a közbeszédben szó sem eshet. Az áldozat hibáztatása a tettes helyett természetesen elítélendő, de én most nem az áldozatot hibáztató, hanem az áldozatnak álcázott tettesekről írok.

Az egész emberiség szégyene, hogy vannak bántalmazott nők. Ezt le kell szögezni, ki kell mondani. De lehet, és kell is beszélni arról is, hogy vannak nők, akik visszaélnek mások hiszékenységével, és érdekből molesztálást állítanak akkor is, ha nem történt ilyen. Sőt, vannak nők által bántalmazott férfiak is. Több tanulmány³ is elérhető erről, de könnyedebb stílusú írások is olvashatóak a nyomtatott és internetes sajtóban erről a témáról. Tény, hogy családon belüli erőszak égbekiáltó bűn, és vitathatatlan, hogy áldozatai többségében nők. De az is nyilvánvaló, hogy vannak olyanok, akik ennek a farvizén evezve próbálják saját céljaikat elérni. Akik üldöztetést kiáltva igyekeznek behozni valamit abból, amit máshol az életükben nem kaptak meg.

Egyesek szerint az LMBTQ-embereknek még mindig sok diszkriminációval kell szembenéznük. De vajon milyen valóság alapja van ennek a részvétet keltő állításnak? A jogi megkülönböztetést ugyanis jogrendszerünk megfelelően szankcionálja. Arról lenne netán szó, hogy házasságot ők nem köthetnek, gyermeket közösen nem fogadhatnak örökbe? Felmerül tehát a kérdés: vajon van házassághoz, örökbefogadáshoz való alanyi jog? A jogi helyzet az, hogy bizony nincs, még ha sokan örülnének is neki. Magányos emberek így igényelhetnének házastársat az Állami Házassági Hivataltól. Gyermektelenek e jogra hivatkozva követelhetnének örökbefogadottat a gyámhatóságnál. El kell bizony fogadni mindenkinek: Magyarországon a házasság fogalma régen is, ma is, nem bármit, hanem konkrétan és kizárólagosan egy férfi és egy nő életközösségét jelenti. Nem kötelező házasságban élni - eldöntheti bárki szabadon, hogy él-e vele. Hasonlóképpen, nem lehet az azonos nemű szülők közös gyermeknevelését sem családnak nevezni. Legyen merszünk kimondani: nem áldozat, hanem agresszor az, aki azt kifogásolja, hogy nem alakíthatja szabadon a nyelv fogalmait és a józan ész.

2 Lásd az USA-ban az Equality Act körüli vitákat, bővebben: Szabó Zsolt: Ártatlan tettesek, vétkes áldozatok? A modern áldozatkultusz, avagy Krisztus áldozata; *Confessio – A Magyarországi Református Egyház Figyelője*, 2021/4. szám

3 Varga Szabolcs-Bálint András Diána: Családon belüli erőszak – amikor a férfi az áldozat, *Belügyi Szemle*, 2020/4, 9-52.o.

Vajon mi lesz a következő lépés? A pedofilok, bigámisták, vagy vérfertőzők mint áldozatok „felszabadítása” a társadalmi elnyomás alól? A ma még elítélendő elkövetők a holnapi áldozatok? Tőlünk nem olyan messze, a német liberálisok pár hónapja komolyan javaslatot tettek a vérfertőzés büntethetőségének eltörlésére. Lehet, hogy hamarosan a fősodratú média is védelembé veszi ezeket a – nevezzük így - jelenségeket, ahogyan tette ezt az eddig szalonképessé tett szexuális kisebbségekkel. Ma már nem lehet olyan hollywoodi filmmel találkozni, amelyben az LMBTQ-karakter negatív hős lenne. A történetben ő csak áldozat lehet, gyűlölt, ellenszenves figura még véletlenül sem. Holott a valóságban bizony vannak gonosz, aljas melegek is - így van ez a heterók között is. Ki tudja, talán már készülöben vannak a rokonszenves pedofilokról, szerethető vérfertőzőkről szóló forgatókönyvek.

Azért van jó hír az áldozat-mentalitásúaknak is: ki lehet törni az áldozat-szerepből. De csak annak, aki ezt valóban akarja. Az áldozatruhát levetve is sokszínű, örömteli, teljes életet lehet élni, amelyben fel lehet fedezni saját örömeit, mások szégyenérzetén, lelkiismeret-furdalásán túl is. Aki elfogadja helyzetét, és azt, hogy akár javára is lehet az a terhelés, próba, amin átmegy, az többé már nem áldozat. Hanem szabad ember, aki adott esetben maga adja oda azt, amit más igazságtalanul követel tőle, felismerve, hogy a másíknak talán nagyobb szüksége van rá, ő pedig nélküle is tud élni. Nem a szenvedés iránti perverz vágyból, hanem krisztusi módon, önként, a másik embert maga elé helyezve. A bosszú ugyanis tabu, az egyetlen igazi tabu. A keresztyén hit szerint egyedül Istené a bosszúállás. Csak így állhat meg az ördögi kör, a kölcsönös agresszió: ha a szembenállók közül az egyik leszáll a gyűlöletvonatról. A keresztyén hit szerint az isteni igazságszolgáltatást, amely az egyetlen valóban teljes és igazságos bíraskodás, senki sem kerülheti el.

Mi lehet tehát a megoldás? Fel lehet venni az alázat alapállását a valódi tettesekkel, például az áldozat-mentalitásúakkal szemben! Különböző dühös, indulatos reakció lesz a válaszuk provokációjukra, és ez őket igazolja. Az áldozat-mentalitás áldozatai szerepében tetszelegni ugyanúgy áldozat-mentalitás. De ki kell mondani bátran: ők valójában tettesek, akiknek semmi közük a valódi áldozatokhoz. Ők a valódi áldozatok vámszedői, a békéltető missziók potyautasai. Akik találtak egy legitimnek elfogadott, sőt egyre inkább támogatott módot saját indulataik szabadjárá engedésére.

Keresztyén szemmel azonban a gyűlölet- és bosszúmentesség a legfontosabb. Hiszem, hogy van indulatmentes út áldozatok és tettesek számára egyaránt. Ez az egyetlen ösvény a krisztusi út, az alázat, szeretet és a józanság útja. Jézus nem társadalmi harcot vívott, bár azt várta tőle egy áldozatszerepben élő nép, hogy felszabadítsa. Őt a globalista baloldal (a rómaiakkal paktáló Heródes-párt) és a nemzetiek (a zsidó farizeusok) egyaránt el akarta tenni láb alól. Jézus követői és ellenségei ma is, mind a jobb, mind a baloldalon megtalálhatók. Még a keresztyén tábor is megosztott ilyen értelemben. Jézus az egyes emberek szintjén, a lelkekben akart változást, megtérést, véget vetve a bűn rabságának. Az emberek azonban inkább szeretnek társadalmi szintű igazságokkal foglalkozni, az ellenséges csapatot hibáztatni, mint saját nyomorúságukkal szembenézni. A társadalmi mozgalmakkal, ideológiákkal mindig könnyebb azonosulni, lelkesedni, mint magunkban rendet tenni.

Jézus példája félreérthetetlen üzenet minden, magát áldozatnak érző ember számára is: Ő tényleg áldozat volt, mégsem vádolta, zsarolta, hibáztatta tetteseit. A magyar nyelvben az áldozat szó egyaránt jelenti a sérelmet szenvedő személyt (victima) és az Istennek elkülönített felajánlást (sacrificium). Míg az első negatív töltetű, az utóbbi magasztos, szent dolog. Rajtunk múlik, hogy melyik szerint éljük meg a velünk történeteket. Másokat zsaroló victimából kereszthordozó sacrificiummá válhatunk a megtérés által.

Jézust a keresztény tanítás szerint nem mások áldozata volt, hanem önmagát áldozta fel másokért. Őt kövessük: ne gyűlöljük se a tetteseket, se az áldozat-mentalitásúakat - de ne is dőlünk be nekik. Az önfeláldozás lehet Istennek tetsző cselekedet, ha valóban szeretetből fakad, és saját felelősség alapján meghozott saját döntésen alapul. A büntettek valódi áldozatain pedig ne késlekedjünk segíteni, minden erőnkkel.

KÖTELESSÉG VAGY KÖVETKEZMÉNY? A NORMATÍV ETIKA KÉT „ELLENTÉTES” IRÁNYZATÁRÓL

1. A normatív etika

Az etika tudománya tágabb értelemben a deskriptív etika, a normatív etika és a metaetika tudományterületeit foglalja magába.² A deskriptív etika az erkölcshez empirikus módon közelít, vizsgálatának tárgyát a társadalmon belül ténylegesen érvényesülő erkölcsi normák alkotják. Mivel a filozófia eszköztárából hagyományosan hiányoznak az empirikus kutatási módszerek, deskriptív etikával rendszerint nem morálfilozófusok, hanem társadalomtörténészek, szociológusok, antropológusok vagy pszichológusok foglalkoznak.³ Szűkebb értelemben az etika a filozófia egy ágával, a morálfilozófiával azonosítható, ami alapvetően a normatív etikát és a metaetikát foglalja magába. A normatív (előíró) etika a deskriptív etikával szemben nem a fennálló erkölcsi normák leíró vizsgálatával, hanem az erkölcsi helyesség problémájával foglalkozik, és a helyes cselekvés ‘mikéntjére’, arra az alapvető kérdésre keresi a választ, hogy hogyan *kell* helyesen cselekedni egy adott helyzetben.⁴ A metaetika nem normatív jellegű,⁵ vagyis nem a helyes cselekvés szabályainak meghatározásával foglalkozik, hanem az alapvető erkölcsi fogalmak elemzésére, azok forrásának, sajátosságainak, mibenlétének feltárására vállalkozik. A metaetika, mint erkölcsről folytatott ‘metadiskurzus’, az erkölcs alapkérdéseire, például az erkölcsi ‘jó’, ‘rossz’, ‘helyes’ vagy ‘helytelen’ jelentésére és jellegzetességeire kérdez rá. Egyesek szerint a szűkebb értelemben vett, ‘filozófiai’ etikához sorolható az alkalmazott etika is, ami lényegében a normatív etikai szabályok gyakorlati alkalmazását jelenti olyan konkrét

- 1 Egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogelméleti Tanszék; Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék
- 2 Kovács József: *A modern orvosi etikai alapjai. Bevezetés a bioetikába*. Második, átdolgozott kiadás, Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt., 2006, 27.
- 3 KOVÁCS 2006, 27; NORA HÄMÄLÄINEN: *Descriptive Ethics. What does Moral Philosophy Know about Morality?*. New York, Palgrave Macmillan, 2016, 1–3; LEWIS VAUGHN: *Beginning Ethics. An Introduction to Moral Philosophy*. New York, W.W. Norton, 2015, 16.
- 4 Kovács 2006, 28.
- 5 Természetesen a metaetikának vannak normatív implikációi, hiszen a metaetikai és a normatív etikai kérdések gyakran összefonódnak. JONATHAN WOLFF: *An Introduction to Moral Philosophy*. New York, W.W. Norton, 2018, 4–7; DAVID COPP: Introduction. Metaethics and Normative Ethics. In David COPP (szerk.): *The Oxford Handbook of Ethical Theory*. New York, Oxford University Press, 2006, 6.

erkölcsi dilemmákra és kérdésekre, amelyek rendszerint valamilyen hivatás vagy szakma gyakorlása során merülnek fel (pl. orvosi, jogászai vagy üzleti etika).⁶ Az alkalmazott etika szoros kapcsolatban áll a normatív etikával. Egyesek az alkalmazott etikát a normatív etika részének tekintik, különbséget téve általános és alkalmazott normatív etika között,⁷ ami helytálló lehet, ha elfogadjuk, hogy különbség csak a ‘hangsúlyok’ és az absztrakció tekintetében van a két irányzat között.⁸

A normatív etikán belül a kötelességetikák (deontológiai vagy deontikus etikák),⁹ a következményetikák (konzekvencializmus) és az antik forrásból táplálkozó erényetikák csoportját szokás megkülönböztetni.¹⁰ A következményetikák, ahogy elnevezésük is mutatja, az emberi cselekvések erkölcsi helyességét azok következményeivel kapcsolják össze. A kötelességetikák szerint tetteink helyességét az erkölcsi kötelezettségeknek való megfelelés adja, függetlenül a következményektől. Bár a két irányzat sok tekintetben szembenállónak tekinthető, közös jellegzetességük, hogy mindkettő olyan absztrakt erkölcsi szabály vagy szabályrendszer kidolgozására törekszik, ami a helyes cselekvés univerzális mércéjéül tud szolgálni a legkülönfélébb morális dilemmák esetében. Az erényetikák ezzel szemben elutasítják az erkölcs ‘kodikálhatóságának’ gondolatát.¹¹ Az erényetika absztrakt cselekvési normák előzetes meghatározása helyett a cselekvő személy erényes jellemének kimunkálására helyezi a hangsúlyt, azzal az előfeltevéssel élve, hogy a megfelelő erényekkel rendelkező, ‘erényes ember’ tudni fogja, hogy mit kell tenni az adott szituációban. Ahogy arra Alasdair MacIntyre (1929-), a kortárs erényetika kiemelkedő képviselője rámutat, a következményetikák és kötelességetikák modern elméletei – így Bentham és Kant etikája is – a felvilágosodás szellemi termékei: kialakulásuk mögött az a meggyőződés áll, hogy racionális-szekuláris alapokon olyan logikailag zárt etikai rendszert lehet létrehozni, amely bármely észszerű ember számára elfogadható és útmutatást képes adni az összes etikai kérdés eldöntéséhez.¹² Tanulmá-

6 VAUGHN 2015, 17.

7 KOVÁCS 2006, 29.

8 WOLFF 2018, 7. Eltérő álláspontot képvisel Tom Beauchamp, aki szerint az alkalmazott etika nem egyszerűsíthető le általános erkölcsi elméletek egyedi dilemmákra való alkalmazására. Tom L. BEAUCHAMP: *The Nature of Applied Ethics*. In R. G. FREY – Christopher Heath WELLMAN: *A Companion to Applied Ethics*. Malden, MA, Wiley-Blackwell, 2003, 2–3.

9 A deontológia kifejezés a görög *deon* (kötelesség) és *logosz* (tudomány) szavakból származik. Scott B. Rae könyvének magyar fordítása és Kovács József könyve is a deontológiai etikák megnevezést használja, másutt a deontikus etika kifejezéssel találkozunk. Ld. pl. KOVÁCS 2006, 45; Scott B. RAE: *Erkölcsei döntések. Bevezetés az etikába*. Budapest, Harmat Kiadó, 2015; TÖZSÉR János: *Az igazság pillanatai. Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*. Budapest, Kalligram, 2018, 268–273.

10 A három irányzat áttekintéséhez ld. pl. Marcia BARON – Philip PETTIT – Michael SLOTE: *Three Methods of Ethics: A Debate*. Malden, MA, Wiley-Blackwell, 1997.

11 Rosalind HURSTHOUSE: *On Virtue Ethics*. Oxford, Oxford University Press, 1999, 40.

12 Alasdair MACINTYRE: *The Claims of After Virtue*. In Kelvin KNIGHT (szerk.): *The MacIntyre Reader*. Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1998, 70.

nyom a továbbiakban a konzekvencializmus és a deontológia általános jellemzésére és azok különböző változatainak bemutatására koncentrálnak, részben azt is vizsgálva, hogy a két, egymással gyakran ellentétesnek tekintett etikai irányzat milyen sajátosságokkal rendelkezik és ezek mennyiben teszik összeegyeztethetlenné a két irányzatot.

2. A következményetikák

A következményetikai irányzatok közös jellegzetessége, hogy egy cselekvés normatív megítélését annak következményeitől teszik függővé.¹³ Leegyszerűsítve ez annyit tesz, hogy egy cselekvés, szabály vagy intézkedés akkor helyes, ha ‘jó’ következményekhez vezet – az eltérések az egyes konzekvencialista elméletek között nagyrészt abban keresendők, hogy hogyan határozzák meg a ‘jó’ következmény fogalmát. (1) A konzekvencialista etikák tehát egy előzetes értékelméletet feltételeznek,¹⁴ és az erkölcsileg ‘helyes’ fogalmát a ‘jó’ fogalmából vezetik le, ellentétben a kötelességetika képviselőivel, akik rendszerint a ‘helyes’ elsőbbségét hangsúlyozzák a ‘jóval’ szemben.¹⁵ A jóról alkotott elképzelések sokszínű képet mutatnak a konzekvencializmuson, sőt a legjelentősebb konzekvencialista irányon, a haszonelvűségen belül is. Jeremy Bentham (1748-1832) hedonista utilitarizmusa a jó következményt lényegében az élvezetek minél magasabb szintjével azonosítja. A hedonista megközelítést a modern preferencia-utilitarizmussal szokás szembeállítani, ami az élvezetek maximalizálása helyett inkább a ‘szubjektív’, egyén által meghatározott preferenciák kielégítésére koncentrálnak. Elméletileg az sem kizárt, hogy egy konzekvencialista elmélet a jó következményt egy erkölcsi szempontból irreleváns következménnyel azonosítsa. Lehet például azt állítani, hogy a jó – és ebből következően helyes – cselekvés az, ami a kecskék egyedszámát növeli Texasban: egy ilyen ‘abszurd’ etika nyilvánvalóan implauzibilis, de ettől függetlenül még konzekvencialista etikai elméletnek számít.¹⁶ (2) A jó fogalmára vonatkozó értékelmélet mellett minden következményetika feltételez egy másik, a helyes cselekvést leíró elméletet is, ami meghatározza, ‘hogyan kell a cselekvőnek az értékelméletben megállapított értékhez viszonyulnia’.¹⁷ Ezen belül két kérdést lehet megkülönböztetni. (a.) Egyrészt a következ-

13 Walter SINNOTT-ARMSTRONG: Consequentialism. In Edward N ZALTA (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/consequentialism>.

14 KOVÁCS 2006, 58–60.

15 A kötelességetikai gondolkodás ezen sajátossága tükröződik vissza a kanti alapokon álló liberális politikaelméleti irányzatokban, amelyek a semlegesség követelményét a jóról alkotott elképzelések sokféleségével magyarázzák, fenntartva, hogy a ‘helyes’ erkölcsi és politikai cselekvés gyakran eltér a ‘jó’ különböző értelmezései által meghatározottaktól. Lásd. pl. Wojciech SADURSKI: *Moral Pluralism and Legal Neutrality*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1990, 90; Richard ARNESON: Liberal Neutrality on the Good: An Autopsy. In Steven WALL – George KLOSKO (szerk.): *Perfectionism and Neutrality: Essays in Liberal Theory*. Lanham, Md., Rowman & Littlefield Publishers, 2003, 195.

16 SINNOTT-ARMSTRONG 2021.

17 KOVÁCS 2006, 58.

ményetikai elméletek eltérhetnek egymástól abban, hogy az erkölcsös cselekvés mindig a jóként meghatározott következmény maximalizálását jelenti, vagy a helyes cselekvéshez elegendő a jónak tekintett következmény egy ‘megfelelő’, ‘elég jó’ szintjének elérése.¹⁸ (b.) Másrészt a maximalizáló konzekvencialista elméletek eltérően válaszolhatják meg azt a kérdést, hogy kinek a számára kell a jó következményeket maximalizálni.¹⁹ Az ún. cselekvő-semleges (*agent-neutral*) elméletek nem tesznek különbséget a cselekvőre és a többi személyre vonatkozó jó következmények között. A cselekvés-utilitarizmus például minden ember (egyres változataiban minden érző lény) hasznosságát figyelembe veszi a haszonelvű kalkuláció során és az ‘aggregált’ vagy ‘össztársadalmi’ haszon maximalizálását követeli meg. Az ún. cselekvőre fókuszáló (*agent-focused*) elméletek ezzel szemben ‘relatív’ jellegűek, mert ugyanazt a következményt eltérően veszik figyelembe a cselekvő személyétől függően.²⁰ Az etikai egoizmus álláspontja szerint például a helyes cselekvés az, ami a *cselekvő* számára biztosítja a lehető legjobb következményeket.

3. Bentham és Mill haszonelvűsége

Bentham a klasszikus haszonelvűség (idegen szóval utilitarizmus, a latin *utilitas* szóból) legismertebb képviselője. A ‘jó’ következmények meghatározásának alapjául Bentham azon előfeltevése szolgál, hogy “[a] természet az emberi nemet két szuverén úr – a fájdalom és az élvezet – kormányzata alá helyezte.”²¹ A fájdalom és az élvezet határozza meg azt, hogy az emberek mit *fognak* tenni és azt is, hogy mit *kell* tenniük,²² tehát Bentham a hedonizmus két formáját, az ún. pszichológiai és etikai hedonizmust is elfogadja.²³ A pszichológiai hedonizmus szerint minden emberi cselekedetet a fájdalom elkerülésének és az élvezet megszerzésének vágya motivál, vagyis ez a ‘biológiai’ törvényszerűség az emberi cselekedetek *magyarázatául* szolgál. A normatív jellegű etikai hedonizmus alaptétele, hogy az embereknek úgy *kell* cselekedniük, vagyis azok a helyes cselekedetek, amelyek a közösség egészének szempontjából több élvezettel járnak, mint fájdalommal. Így azonban egy (inkább csak látszólagos) ellentmondás merül fel Bentham etikai és pszichológiai hedonizmusával kapcsolatban: a kérdés az, hogy mivel magyarázható az egyénnek a közösség jólétének növelésére irányuló etikai kötelezettsége, amikor alapvető pszichológiai

18 A legtöbb utilitarista elmélet a ‘maximalizáló konzekvencializmus’ csoportjába tartozik. Ld. Michael SLOTE – Philip PETTIT: Satisficing Consequentialism. *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes* 1984/58, 139–163, 165–176.

19 KOVÁCS 2006, 59.

20 Egyes nézetek szerint egy etikai elmélet csak akkor tekinthető konzekvencialistának, ha az cselekvő-semleges (*agent-neutral*). SINNOTT-ARMSTRONG 2021.

21 JEREMY BENTHAM: Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe. In MÁRKUS György (szerk.): *Brit moralisták a XVIII. században*. Budapest, Gondolat, 1977, 680.

22 Uo.

23 JAMES E CRIMMINS: Jeremy Bentham. In EDWARD N ZALTA (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/bentham/>.

jellemvonásuk szerint az emberek mindig saját jólétük növelésére törekcszenek.²⁴

A ‘jó’ következmény fogalma tehát Benthamnál egy leegyszerűsítő, öröm és fájdalom összegzésére alapuló értelmezést kap. Az élvezetek kalkulusának (*felicific calculus*) nevezett eljárás egyrészt azt feltételezi, hogy minden élvezet és fájdalom értéke egzakt módon meghatározható, másrészt pedig, hogy a különféle élvezetek akár minőségi különbségeik ellenére is összevethetők.²⁵ Az első előfeltevéshez kapcsolódóan Bentham hét olyan tényezőt határoz meg, amit figyelembe kell venni egy élvezet vagy fájdalom értékének meghatározásakor (a fájdalom vagy öröm intenzitása, tartama, bizonyos vagy bizonytalan jellege, közeli vagy távoli mivolta, termékenység, tisztasága és kiterjedése).²⁶ Ezt követően csak összegezni kell a számszerűsített fájdalmakat és élvezeteket: “[h]a az egyenleg az élvezet oldalára billen, ez fogja adni a tett egészében véve jó tendenciáját [...]; ha a fájdalom oldalára, egészében véve rossz tendenciáját.”²⁷ Ezt a látszólag egyszerű eljárást mindkét említett előfeltevés mentén kritikával lehet illetni.²⁸ Egyrészt egyáltalán nem biztos, hogy az egyén – megfelelő önismeret vagy önreflexió hiányában – képes megbízhatóan felmérni, hogy mi okoz számára örömet. Ráadásul, ha már az egyén sem képes saját boldogságának felmérésére, akkor hogyan tudná ugyanezt helyette valaki más, például a politikai döntéshozó megtenni? A kritika másik iránya az élvezetek összevetésével kapcsolatos. Bentham szerint a boldogság ‘kvantifikálható’ (vagyis kifejezhető szám vagy mérték segítségével), és az egyéni boldogságok összevethetők, mivel azok nem minőségükben, hanem csak mértékükben térnek el egymástól. A boldogságnak nincsen több, minőségileg különböző fajtája, hanem egyetlen érzéssel, az élvezettel van kapcsolatban, amelyet a legkülönbélebb dolgok válhatnak ki az emberből, a Shakespeare drámától kezdve, az orosz kaviáron és a lekváros buktán keresztül egészen a legkülönbélebb televíziós műsorokig. Ha el is fogadjuk, hogy az egyén szintjén a különböző öröмок minőségtől függetlenül ‘kvantifikálhatók’, egy még nehezebb kihívással szembesülünk a személyek közötti, ún. ‘interperszonális’ szinten. A másik ember tudatához való közvetlen hozzáférés hiánya egyes nézetek szerint egyenesen ellehetetleníti a boldogság személyek közötti ‘pontos’, a kardinális hasznosság követelményeinek megfelelő összevetését.²⁹

Bentham haszonelvűségét John Stuart Mill (1806-1873) fejlesztette tovább a XIX. században. Mill azt állítja, hogy az élvezetek között nem csak mennyiségi, de minőségi különbségek is vannak és, hogy “[a] hasznosság elve minden további nélkül össze-

24 T.L.S. SPRIGGE: The Relation between Jeremy Bentham’s Psychological, and His Ethical, Hedonism. *Utilitas* 1999/11, 302.

25 HÁRSING László: *Az etikai gondolkodás rövid története*. Budapest, Áron Kiadó, 2010, 170.

26 BENTHAM 1977, 707–709.

27 Uo. 709.

28 Jean HAMPTON: *Political Philosophy*. Boulder, Colo., Westview Press, 1997, 126.

29 A hasznosság ‘kardinális’ megközelítése szerint a hasznosság számokban kifejezhető, míg az ‘ordinális’ felfogás csak sorrendet tart felállíthatónak ebben a tekintetben. Hampton szerint egyének között legfeljebb ordinális összehasonlításokat lehet tenni (pl. ‘X személy boldogabb, mint Y személy’), de azt nem tudjuk megmondani, hogy X pontosan mennyivel boldogabb Y-nál, mert nincs hozzáférésünk sem X, sem Y tudati állapotához. Uo. 127–128.

egyeztethető annak elismerésével, hogy az élvezet bizonyos fajtái kívánatosabbak és értékesebbek másoknál”.³⁰ Bentham ‘kvantitatív’ hedonizmusa főleg azért problémás, mert lealacsonyítja az emberi természetet, azzal, hogy az egyéni életcélok komplexitását az élvezetek maximalizálására redukálja.³¹ Az embereket éppen az különbözteti meg az állatoktól, hogy “emelkedettebb képességeik vannak az állati vágnál”, és “előnyben részesítik a létezésnek azt a módját, amely magasabb képességeiket működteti”.³² Mill ‘kvalitatív’ utilitarizmusa tehát az emberek magasabb rendű élvezeteinek elsőbbségét hirdeti. Gyakran idézett megfogalmazása szerint “jobb elégedetlen embernek lenni, mint elégedett disznónak” és “jobb elégedetlen Szókratésznek lenni, mint elégedett ostobának”.³³ Abban a kérdésben azonban, hogy normatív szempontból *pontosan* mit implicál az élvezetek ilyen jellegű hierarchiája, Mill nem foglal állást. Lehetséges például, hogy az utilitarizmusnak kizárólag a magasabb rendű élvezetek maximalizálására kell törekednie, de az is, hogy az alacsonyabb rendű élvezetek, kisebb súllyal ugyan, de szintén figyelembe vehetők egy etikai döntés meghozatalakor.³⁴ A másik probléma a magasabb rendű élvezetek meghatározásával kapcsolatos. Mill egy látszólag egyszerű tesztet kínál erre nézve: “Ha két élvezet közül mindenki, vagy majdnem mindenki, aki mindkettőt megtapasztalta, határozottan előnyben részesíti az egyiket, [...] akkor ez a kívánatosabb élvezet.”³⁵ A magasabb rendű élvezetek azonban nem egyszerűen a többségi vélemény vagy a közizlés által meghatározottak, hanem olyan ‘objektív’ értékekről van itt szó, amelyeket minden racionális személy, a ‘méltóságérzet’ okán az alacsonyabb rendű élvezetek elé sorol. Bizonyos preferenciák ‘objektív’ magasabb rendűsége viszont egy olyan idegen, ún. *perfekcionista* elem Mill gondolkodásában, ami többek szerint inkoherens a szerző liberális meggyőződésével.³⁶

A másik fontos különbséget Bentham és Mill haszonelvűsége között az ún. tett-utilitarizmus és szabály-utilitarizmus fogalmaiban találjuk meg. Bentham szerint az utilitarizmusnak kizárólag az egyes cselekvések által okozott társadalmi hasznosságra kell koncentrálnia. Mivel minden élethelyzet más, a hasznosságot csak az adott helyzethez kötődően, ‘szituáció-specifikusan’ lehet felmérni: könnyen elképzelhető, hogy azonos cselekedet bizonyos helyzetben pozitív, más helyzetben pedig negatív következményekkel jár. Gondoljunk például a hazugság kettős erkölcsi megítélésére. A tett-utilitaristák, a hazugság kategorikus elutasítása helyett azt állítják, hogy a hazugságnak vannak olyan esetei, amelyek inkább kedvező következményekkel járnak, így erkölcsileg megengedhetők (pl. a kegyes hazugság bizonyos esetei). A szabály-utilitaristák ezzel szemben a társadalmi

30 John Stuart MILL: *A szabadságról. Haszonelvűség*. Budapest, Magyar Helikon, 1980, 243.

31 Uo. 241.

32 Uo. 244.

33 Uo. 246.

34 HAMPTON 1997, 127.

35 MILL 1980, 243. Michael SANDEL: *Mi igazságos... és mi nem? A helyes cselekvés elmélete és gyakorlata*. Budapest, Corvina, 2012, 72.

36 David BRINK: Mill’s Moral and Political Philosophy. In Edward N ZALTA (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/mill-moral-political/>.

hasznosságot nem az egyedi cselekvések szintjén, ‘elkülönülten’ veszik figyelembe, hanem olyan általános szabályok betartása mellett érvelnek, amelyek ‘hosszú távon’ a boldogság túlsúlyát eredményezik.³⁷ A hazugság ‘általában véve’ rossz a társadalom számára, és ezen az a néhány eset sem változtat, amikor egy hazugságnak esetleg jó következményei vannak.³⁸ Egy másik, John Rawlstól vett példával élve, a hagyományos tett-utilitarizmus szerint “ha egy kegyetlen bűncselekmény mindennapivá válik, és [a hatóságok] egyetlen bűnözőt sem tudnak elfogni, akkor nagyon is célravezető lehet elrettentő példaképpen felakasztani egy ártatlan embert”.³⁹ Elképzelhető, hogy ebben a helyzetben ez a szörnyű megoldás nagyobb haszonnal jár a közösség számára, mint további bűncselekményeket elszüntetni. A szabály-utilitaristák szerint azonban, ha kivételt engedünk a *tisztességes eljárás* követelménye alól, akkor annak hosszú távon súlyos következménye van a közösség tagjainak szabadságára és biztonságára nézve. Amíg Bentham egyértelműen a tett-utilitarizmus képviselőjének számít, addig Mill esetében több szöveghely is elméletének szabály-utilitarista olvasatát támasztja alá.⁴⁰ A haszonelvűségről szóló értekezés második fejezetében például azt olvassuk, hogy a hasznosság alapelve nem összeegyeztethetetlen bizonyos ‘másodlagos elvek’, azaz olyan szabályok elfogadásával, amelyek kijelölik a cselekvés helyes irányát azáltal, hogy betartásuk a korábbi tapasztalatok alapján, *rendszerint* a hasznosság növeléséhez vezet.⁴¹ Mill számára egyértelmű, hogy nem lehet minden egyedi tettet közvetlenül a hasznosság próbájának alávetni és szükség van olyan ‘közbülső általánosításokra’, amelyek útmutatásul szolgálnak az emberek számára ebben a tekintetben. Egy cselekmény hasznosságának közvetlen felmérésére csak azokban az esetekben van szükség, amikor a másodlagos elvek ellentmondanak egymásnak.⁴²

4. A kötelességetikai irányzatok

A kötelességetika szerint egy cselekvés helyességét az erkölcsi szabályoknak való megfelelés adja.⁴³ A konzekvencialista iránnyal szemben a kötelességetika képviselői szerint az erkölcsi szabályokat nem azért kell tiszteletben tartani, mert azok az egyén vagy a társadalom számára jó következményekkel járnak, ‘hanem azért, mert betartásuk önmagában

37 Nigel WARBURTON: *Bevezetés a filozófiába*. Budapest, Kossuth, 2005.

38 Mill szerint a hazugság egyik legfontosabb negatív társadalmi következménye az emberi igazságérzetet romboló hatása. MILL 1980, 271–272.

39 John RAWLS: Kétfajta szabályfogalom. In LÓNYAI Mária (szerk.): *Tények és értékek – A modern angolszász etika irodalmából*. Budapest, Gondolat, 1981, 373. A példa eredetileg E.F. Carritt-től származik.

40 Urmson az egyik meghatározó szerző, aki Mill filozófiájának szabály-utilitarista olvasata mellett érvelt. J.O. URMSON: The Interpretation of the Moral Philosophy of J. S. Mill. *The Philosophical Quarterly* 1953/3, 33–39. Vö. SANDEL 2012, 67–68.

41 MILL 1980, 275.

42 Uo. 278.

43 Kovács 2006, 45–46.

is érték'.⁴⁴ Egy cselekvés helyessége nem következményeitől, hanem annak 'inherens' természetétől függ, ennek megfelelően nem kizárt, hogy egy cselekvés erkölcsileg helyes, de rosszabb következményekkel jár, mint az alternatív cselekvési lehetőségek.⁴⁵

A klasszikus kötelességetikai irányzatok további sajátossága, hogy a helyes cselekvéseket kijelölő erkölcsi szabályok abszolút jellegűek, vagyis azok megszegése soha, semmilyen körülmények között nem lehet erkölcsileg igazolt.⁴⁶ Immanuel Kant (1724-1804) példája szerint a hazugság tilalmára vonatkozó feltétlen erkölcsi kötelezettséget még akkor sem szabad megszegni, ha ezzel a házukba menekült barátunkat óvnánk meg az őt üldöző, kapunk előtt álló gyilkostól.⁴⁷ A klasszikus deontológia 'abszolút szigor' több problémát is felvet, a teljesség igénye nélkül itt kettőre térek ki.⁴⁸ (1) Elképzelhetők olyan helyzetek, amikor az erkölcsi szabályok feltétlen betartása nem 'csak' rossz, hanem katasztrofális következményekkel jár.⁴⁹ Tegyük fel, hogy a 'ne hazudj!' parancs tiszteletben tartása több millió ártatlan ember biztos pusztulásához vezet. A klasszikus kötelességetika ilyenkor is kitart az erkölcsi szabály betartása mellett, ennek kapcsán idézi Kant a közkeletű mondást: *fiat iustitia, pereat mundus!*⁵⁰ A kanti megközelítés alternatívája a deontológia abszolút jellegének feladása és annak elismerése lehet, hogy egy 'bizonyos határon túl' a kötelességetikai gondolkodást felválthatja a következményetika logikája (ún. küszöb-deontológia, angolul *threshold deontology*).⁵¹ Egy másik, Bernard Williams (1929-2003) angol morálfilozófus nevéhez kapcsolódó alternatíva arra mutat rá, hogy az ilyen katasztrofális helyzetek kívül esnek az erkölcs és az értelem határterületein. Ezekben az esetekben az emberek egyszerűen 'csak cselekszenek', és erkölcsi szempontból nem lehet sem jónak, sem rossznak tekinteni a döntésüket, akárhogy is döntsenek.⁵² (2) A klasszikus deontológia egy másik problémája az erkölcsi kötelezettségek közötti konfliktusok kérdéséhez

44 Uo. 46. Ld. még Shelly Kagan: *Normative ethics*. Boulder, Colo. Westview Press, 1998, 78 – 84.

45 VAUGHN 2015, 81.

46 KOVÁCS 2006, 46.

47 HANKOVSKY Tamás: Gyilkos a kapuban. Fichte a hazugságról. In LACZKÓ Sándor (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 12. A hazugság*. Szeged, Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság Státus Kiadó, 2014, 294–295. A példa Kant 'Az emberszere-
tetből fakadó hazugság vélt jogáról' című vitairatából származik. Ld. Immanuel KANT: On
a Supposed Right to Lie from Philanthropy. In Immanuel KANT – Allen WOOD: *Practical
Philosophy. The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant*. Cambridge, Cambridge
University Press, 1996, 611.

48 Larry ALEXANDER – Michael MOORE: Deontological Ethics. In Edward N ZALTA (szerk.):
The Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/ethics-deontological/>.

49 Uo.

50 Uralkodják az igazság, még ha belépusztul is a világ! Ld. pl. Immanuel KANT: Az örök
békéről. In Immanuel KANT: *Történefilozófiai írások*. Szeged, Ictus, 1997, 300. Ld. szintén
KOVÁCS 2006, 46.

51 ALEXANDER – MOORE 2021.

52 Uo.

kapcsolódik. Vajon mit kell tenni akkor, ha két kategorikus erkölcsi parancs egymással ellentétes magatartást ír elő egy adott helyzetben? Ilyen esetekben látszólag lehetetlen helyesen cselekedni. Kant egészen egyszerűen tagadja az egymással ellentétes kötelezettségek lehetőségét, álláspontja szerint az erkölcsi konfliktusok pusztán látszólagosak, a gyakorlati ész alapelveinek hibás alkalmazásából fakadnak.⁵³ A Kanttal szembeni alternatív magyarázat itt is a deontológia ‘abszolút’ jellegének feladásával jár.⁵⁴ William David Ross (1877-1971) különbséget tesz ún. *prima facie* (első látásra elfogadható) és aktuális kötelezettségek között.⁵⁵ A kötelezettségeinket absztrakt módon meghatározó *prima facie* kötelezettségek konfliktusba kerülhetnek egymással. Ilyen konfliktus esetén a tanúsítandó magatartást az aktuális (tényleges) kötelezettség fogja meghatározni, amely a *prima facie* kötelezettségek ‘eredőjeként’, azok egymással szembeni mérlegelésének eredményeképp áll elő. A *prima facie* kötelezettségek nem abszolút jellegűek, és bár mindig figyelembe kell venni, de nem minden esetben kell betartani azokat döntéseink meghozatalakor.

A kötelességetikák kategorikus jellegükből fakadó szigorát ellensúlyozza az a tény, hogy míg a konzekvencialista elméletek mindig egyetlen cselekvést tekintenek erkölcsileg helyesnek (azt, amelyik a lehető legjobb következményekkel jár), addig a kötelességetikák szerint több helyes cselekvés is lehetséges egy adott szituációban (minden olyan cselekvés helyes lesz, ami nem ütközik erkölcsi szabályba).⁵⁶ A konzekvencialisták szerint az egyetlen erkölcsileg helyes döntés egyben kötelező is, míg a kötelességetika helyet hagy az ‘erkölcsi túlbuzgóság’ (*moral supererogation*) számára, amennyiben elismeri, hogy lehetnek olyan erkölcsi szempontból helyes tettek, amelyek ugyan nem kötelezők, de dicséretet érdemelnek.⁵⁷ Szintén ellensúlyozza a kötelességetikai ‘szigor’, hogy a kategorikus erkölcsi szabályok legtöbbször kategorikus tilalmakként kerülnek megfogalmazásra, vagyis az erkölcsös cselekvéshez elegendő ezeknek a tilalmaknak a megszegésétől tartózkodni.⁵⁸ Egyértelműnek látszik például, hogy a ‘ne hazudj!’ szabály által keletkeztetett ‘negatív kötelezettség’ nem azonos az igazmondás ‘pozitív kötelezettségével’: az igazság elhallgatása nem sérti a ‘ne hazudj!’ szabályt, ezért adott esetben az igazmondás mellett ez is erkölcsileg megengedhető lehet.⁵⁹ Bár legtöbbször tilalmakat írnak elő, egy jól működő kötelességetikai rendszer valószínűleg elképzelhetetlen tevéleges magatartást előíró kötelezettségek nélkül.⁶⁰ Ennek megfelelően Kant sem zárja ki a pozitív kötelezettségeket saját etikai rendszeréből, bár egyes szerzők kétségbe vonják, hogy a kategorikus imperatívusz

53 Richard McCARTY: Moral Conflicts in Kantian Ethics. *History of Philosophy Quarterly* 1991/8., 67.

54 Kovács József Ross elméletét éppen ezért ún. kvázi-deontológiai elméletnek tekinti. Kovács 2006, 55.

55 Uo. 55.

56 Uo. 47.

57 ALEXANDER – MOORE 2021.

58 Kovács 2006, 46.

59 Uo.

60 Michael YUDANIN: Can Positive Duties be Derived from Kant’s Categorical Imperative? *Ethical Theory and Moral Practice* 2014/18., 595.

képes tilalmak mellett pozitív kötelezettségeket is keletkeztetni.⁶¹

A kötelesegetikai irányzatokat csoportosítani lehet az erkölcsöt meghatározó kötelesegek forrása szerint is. A vallásos erkölcsi rendszerek rendszerint az isteni parancsot jelölik meg az erkölcsi kötelezettségek forrásaként.⁶² Az isteni parancs elméletének (*divine command theory*) keresztény változata szerint az 'erkölcs végső forrása Isten kinyilatkoztatott akarata, vagyis Istennek a Szentírásban található parancsai', de számos más vallás (pl. a judaizmus vagy az iszlám) etikája is nagy jelentőséget tulajdonít az isteni parancsoknak.⁶³ A kötelesegetika klasszikus példajaként emlegetett kanti etika ugyanakkor az erkölcsi szabályok végső forrásaként nem Istent, hanem az emberi racionalitást jelöli meg. Kant szerint az erkölcsi kötelezettségeinket meghatározó univerzális szabály, a kategorikus imperatívusz az értelem parancsa, annak érvényességét minden ember az értelem segítségével képes belátni. Ezt a metaetikai álláspontot, hogy az erkölcsi szabályok az értelemre 'vezethetők vissza', etikai racionalizmusnak nevezik.⁶⁴

5. Összefoglalás

Áttekintve a következményetikák és kötelesegetikák jellegzetességeit, nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a két irányzat egymást kölcsönösen kizáró viszonyban lenne, már csak azért sem, mert mindkettőnek több, egymástól jelentősen eltérő változata van. Elvileg nem kizárt, hogy a konzekvencializmus bizonyos változatai 'összebékíthetők' a kötelesegetikai megközelítés bizonyos változataival: egyesek szerint jó példa erre a szabály-utilitarizmus irányzata, mások az ún. küszöb-deontológiára hívják fel a figyelmet, ami elsősorban a morális kötelezettségekre helyezi a hangsúlyt, de – egy fokon túl – a következményekre is tekintettel van.⁶⁵ Megint mások a vita idejétmúlt jellegét hangsúlyozzák, amellét érvelve, hogy egy 'megfelelő' következményetikai illetve kötelesegetikai elmélet lényegét tekintve azonos jellegű lesz.⁶⁶ Bár normatív módon nehéz állást foglalni a két irányzat viszonyát illetően, ha csak leíró és magyarázó szempontból vizsgáljuk a kérdést, vagyis azt nézzük, hogy mi az, ami ténylegesen meghatározza az emberek jóról alkotott elképzeléseit, akkor azt lehet mondani, hogy – sok egyéb tényező mellett – a következmények és a kötelesegek egyszerre vannak jelen erkölcsi döntéseinkben.

61 YUDANIN 2014; Samuel KAHN: Can Positive Duties be Derived from Kant's Formula of Universal Law? *Kantian Review* 2014/19., 93-108.

62 RAE 2015, 51-55, 83. Ld. még VAUGHN 2015, 84; James RACHELS – Stuart RACHELS: *Elements of Moral Philosophy*. Seventh edition, New York, McGraw-Hill, 2012, 51-54.

63 RAE 2015, 51.

64 RAE 2015, 83.

65 KAGAN 1998, 78-84.

66 Don LOCKE: Absolutism v Consequentialism: No Contest. *Analysis* 1981/41., 101; Georg SPIELTHENNER: Consequentialism or Deontology? *Philosophia* 2005/33., 218.

Irodalomjegyzék

- Alasdair MACINTYRE: The Claims of After Virtue. In Kelvin KNIGHT (szerk.): *The Macintyre Reader*. Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1998.
- David BRINK: Mill's Moral and Political Philosophy. In Edward N ZALTA (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/mill-moral-political/>.
- David COPP: Introduction. Metaethics and Normative Ethics. In David COPP (szerk.): *The Oxford Handbook of Ethical Theory*. New York, Oxford University Press, 2006.
- Don LOCKE: Absolutism v Consequentialism: No Contest. *Analysis* 1981/41., 101 – 106.
- Georg SPIELTHENNER: Consequentialism or Deontology? *Philosophia* 2005/33., 217 – 235.
- HANKOVSZKY Tamás: Gyilkos a kapuban. Fichte a hazugságról. In LACZKÓ Sándor (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 12. A hazugság*. Szeged, Pro Philosophia Szegediensei Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság Státus Kiadó, 2014.
- HÁRSING László: *Az etikai gondolkodás rövid története*. Budapest, Áron Kiadó, 2010.
- Immanuel KANT: Az örök békéről. In Immanuel KANT: *Történetfilozófiai írások*. Szeged, Ictus, 1997.
- Immanuel KANT: On a Supposed Right to Lie from Philanthropy. In Immanuel KANT – Allen WOOD: *Practical Philosophy. The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- J.O. URMSON: The Interpretation of the Moral Philosophy of J. S. Mill. *The Philosophical Quarterly* 1953/3.
- James E CRIMMINS: Jeremy Bentham. In Edward N ZALTA (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/bentham/>.
- James RACHELS – Stuart RACHELS: *Elements of Moral Philosophy*. Seventh edition, New York, McGraw-Hill, 2012.
- Jean HAMPTON: *Political Philosophy*. Boulder, Colo., Westview Press, 1997.
- Jeremy BENTHAM: Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe. In MÁRKUS György (szerk.): *Brit moralisták a XVIII. században*. Budapest, Gondolat, 1977.
- John RAWLS: Kétfajta szabályfogalom. In LÓNYAI Mária (szerk.): *Tények és értékek – A modern angolszász etika irodalmából*. Budapest, Gondolat, 1981.
- John Stuart MILL: *A szabadságról. Haszonelvűség*. Budapest, Magyar Helikon, 1980.
- Jonathan WOLFF: *An Introduction to Moral Philosophy*. New York, W.W. Norton, 2018.
- KOVÁCS József: *A modern orvosi etikai alapjai. Bevezetés a bioetikába*. Második, átdolgozott kiadás, Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt., 2006.
- Larry ALEXANDER – Michael MOORE: Deontological Ethics. In Edward N ZALTA (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/ethics-deontological/>.
- Lewis VAUGHN: *Beginning Ethics. An Introduction to Moral Philosophy*. New York, W.W. Norton, 2015.

- Marcia BARON – Philip PETTIT – Michael SLOTE: *Three Methods of Ethics: A Debate*. Malden, MA, Wiley-Blackwell, 1997.
- Michael SANDEL: *Mi igazságos... és mi nem? A helyes cselekvés elmélete és gyakorlata*. Budapest, Corvina, 2012.
- Michael SLOTE – Philip PETTIT: Satisficing Consequentialism. *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes* 1984/58.
- Michael YUDANIN: Can Positive Duties be Derived from Kant's Categorical Imperative? *Ethical Theory and Moral Practice* 2014/18.
- Nigel WARBURTON: *Bevezetés a filozófiába*. Budapest, Kossuth, 2005.
- Nora HÄMÄLÄINEN: *Descriptive Ethics. What does Moral Philosophy Know about Morality?*. New York, Palgrave Macmillan, 2016.
- Richard ARNESON: Liberal Neutrality on the Good: An Autopsy. In Steven WALL – George KLOSKO (szerk.): *Perfectionism and Neutrality: Essays in Liberal Theory*. Lanham, Md., Rowman & Littlefield Publishers, 2003.
- Richard MCCARTY: Moral Conflicts in Kantian Ethics. *History of Philosophy Quarterly* 1991/8.
- Rosalind HURSTHOUSE: *On Virtue Ethics*. Oxford, Oxford University Press, 1999.
- Samuel KAHN: Can Positive Duties be Derived from Kant's Formula of Universal Law? *Kantian Review* 2014/19.
- Scott B. RAE: *Erkölcsei döntések. Bevezetés az etikába*. Budapest, Harmat Kiadó, 2015.
- Shelly KAGAN: *Normative ethics*. Boulder, Colo. Westview Press, 1998.
- T.L.S. SPRIGGE: The Relation between Jeremy Bentham's Psychological, and His Ethical, Hedonism. *Utilitas* 1999/11.
- Tom L. BEAUCHAMP: The Nature of Applied Ethics. In R. G. FREY – Christopher Heath WELLMAN: *A Companion to Applied Ethics*. Malden, MA, Wiley-Blackwell, 2003.
- TŐZSÉR János: *Az igazság pillanatai. Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*. Budapest, Kalligram, 2018.
- Walter SINNOTT-ARMSTRONG: Consequentialism. In Edward N ZALTA (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/consequentialism>.
- Wojciech SADURSKI: *Moral Pluralism and Legal Neutrality*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1990.

Tihanyi Miklós¹

A BŰNÜGYI TUDOMÁNYOK ÉS A PROTESTÁNS ETIKA

Domokos Andrea tanárnőről való első emlékem a Rendőrtiszti Főiskolához kötődik, ahol 1995-1998 között szemináriumvezető tanárom volt. Az akkoriban csúcsra felfutó hazai bűnözés mindannyiunkban indulatokat szítottak és feltétlenül hittünk abban, hogy a bűnös büntetést érdemel. Közel az egész társadalom ebben a lázban égett. Ilyen körülmények között különösen kitűnt, hogy Tanárnő szellemiségét, büntetőjogról vallott felfogását valami egész más jellemzi. Sosem csábult el a vonzó megoldást kínáló drákói szigor, vagy éppen ennek ellentétét jelentő – szintén nagyon vonzó – könnyelmű engedékenység felé. Megmaradt akkor is és most is azon a rá jellemző úton, ami leginkább a humanizmus kifejezéssel írható le. Az ember állt mindig büntetőjogi felfogásának középpontjában. Ugyanez a humanitás jellemzi oktatói, tanári ars poeticáját is, amely előtt immár kollégaként is tiszteleghetek. Ami emberséget tanultam Tőle, azt adom tovább.

1. Megtorlástól a humánumig

A büntetés protestáns teológiai alapjai Luther két birodalom elméletben jelenik meg. Isten országában az uralkodás eszköze a szeretet. Ettől eltérően a világi birodalomban a béke fenntartásához azonban törvényre és kardra, azaz a világi hatalomgyakorlás eszközeire van szükség. Ezért adja Isten a világi felsőbbség kezébe a kardot a rend és a béke fenntartásért.² Luther elfogadja az uralkodó jogát a büntetés kiszabásához. Elismeri, hogy ez az egyes emberek érdekeit sértheti, ezért az uralkodó csak a nép érdekében alkalmazhat erőszakot, mert a néppel szemben védelemmel és segítséggel tartozik.³ Ezzel lényegében Luther közel ugyanazt fogalmazza meg, mint a modern büntetőjog, amikor a büntetés céljaként a társadalom védelmét határozza meg. Luther határozottan állítja, hogy a háborgatást elszenvedőket megilleti a jogos védelem, de a megtorlás már nem. Ez Isten terrénuma, ahol a fejedelem kardja csupán az Istentől kapott eszköz.⁴ E helyütt Luther a békés, jogkövető társadalom védelmét fogalmazza meg. Egyúttal a rend fenntartásában kijelöli a büntetések korlátját is, azáltal, hogy tiltja a magánbosszút.

1 Egyetemi docens, Nemzeti Köszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar

2 William EBENSTEIN – Alan O. EBENSTEIN: Great Political Thinkers. Plato to the Present. Harcourt Brace College. Fort Worth (USA). 1991. 338. o., – EBENSTEIN 1991 338.

3 LUTHER Márton: A világi felsőségről. In: MASZNYIK Endre: D. Luther Márton egyházszervezői iratai III. kötet. Pozsony 1906

4 LUTHER Uo. 367.

Luther az állami szerepvállalás legalább négy funkcióját érinti; a honvédelemre jellemző külső védelmet, a mai kor rendészetére jellemző védelmet és beavatkozást, az igazságszolgáltatást, végül pedig a büntetés-végrehajtást. Maga Luther ezt így foglalja össze: „Mivel pedig a hatóság nagyon szükséges és hasznos az egész világra nézve, hogy a béke fenntartható, a bűn büntethető, s a gonoszok akadályozhatók legyenek.”⁵ Magyarázata szerint a „ne állj ellen a gonosznak” krisztusi parancsolat megengedi a gonosztevők elleni fegyveres állami szolgálatot, mert arra a keresztyén ember nem a maga érdekében, hanem mások szolgálatára és mások szükségére vállalkozik. Maga személyére nézve a gonoszt eltérni, mások személyére nézve pedig büntetni tartozik.⁶ A büntetés joga a felsőbbiséget illeti meg, aki e jogával élve lényegében Isten büntető hatalmát gyakorolja.

Kálvinnál hangsúlyosabb szerepe van a rendnek, és a rendezettségnek, mely értékek fenntartásának lényeges eszköze a törvény⁷ Kálvin realista. Világosan rámutat, hogy a jogalkotás semmit nem ér jogalkalmazás nélkül. Elfogadja az állam bírói funkcióját. Ezért a fegyveres hatalom célját abban látja, hogy az uralkodó gondoskodjon országa nyugalmaról, fellépjen az erőszakot tevőkkel szemben és végül büntesse a gonosz tetteket. Kálvin a továbbiakban kifejezetten hivatkozik a törvényes rendre, melynek megbontása szükségszerűen vezet a fegyveres erő alkalmazására a rend helyreállítása érdekében.⁸ Az Ezzel együtt járó erőszak miatt teszi fel Kálvin a kérdést, hogy miként lehet a hatalom gyakorlója egyszerre kegyes is meg vérengző is. A választ abban találja meg, hogy a hatalom gyakorlása, az ítélkezés és annak végrehajtása lényegében Isten rendelése.

Kálvin az ítélkezéssel szembeni mérceként az arányosságot és a méltányosságot állítja. E szerint tartózkodni kell a túlzott szigortól és a túlzott engedékenységtől. Míg az előbbi inkább sebez, mint sem gyógyít, addig az utóbbi pedig arra vezet, hogy sok ártatlan esik még áldozatul.⁹ A legnagyobb problémát számára a büntetéssel okozott ártalom jelentette. A legsúlyosabb ártalom a halálbüntetés, ezért Kálvin ennek magyarázatával oldja fel a feszültséget. Abból indul ki, hogy Isten parancsolata tiltja az ölést. Csakhogy míg az emberi törvények szerint az ölés a másik életének tényleges kioltása, addig a teológiai értelemben vett ölés magában foglalja a másik ember megsértésétől, az ölés gondolatán át a tényleges ölési cselekményig terjedő nagyon széles skálát. Ezen megtalálhatóak olyan gondolati cselekmények is, amelyek a külvilág számára nem érzékelhetőek. Tehát az ítélkezés, és annak végrehajtásával szükségszerűen együtt járó sérelemkötés teológiai elfogadásának magyarázatát kiterjesztően kell értelmezni. Amikor Kálvin a „Ne ölj!” parancsolat alapján megfogalmazza a felsőbbiség büntető-

5 LUTHER Uo. 374.

6 LUTHER Uo. 374-376.

7 KÁLVIN János: A keresztyén vallás rendszere A keresztyén vallás rendszere (Institutio) [1559] fordította: CEGLÉDI Sándor és RÁBOLD Gusztáv. Pápa 1910. Magyarországi Református Egyház 748-749

8 KÁLVIN Uo. 294.

9 KÁLVIN Uo. 295.

hatalmát, akkor a halálbüntetésről is szól, amelyet csak a legsúlyosabb bűnök esetén tart alkalmazhatónak. Álláspontja szerint maga a törvényhozó, tehát Isten adott kardot (ítélkezési jogot) földi szolgálói kezébe. Ennek pedig oka az, hogy büntetni rendeli az ölést. Az ölés büntetése nem más, mint Isten rendelése. Amikor ennek alapján, amikor a földi hatalom gyakorolja az ítélkezést, akkor Isten rendelését hajtja végre.

Kálvinnál a büntetés célja a megtorlás. Hangsúlyozni kell, hogy a megtorlás célját nem a fájdalomkøozásban, avagy egy újabb sérelem előidézésében látta, hanem abban, hogy mind az elkövetőt, mind másokat visszatartson az újabb elkövetéstől (generál és speciál prevenció). Ebből a célból úgy látja, hogy a büntetés módja és mértéke társadalmanként eltérő kell, hogy legyen. A büntetések mértékét és módját minden esetben ahhoz kell igazítani, hogy az adott társadalom, adott fejlődési szakaszában mi segíti elő leginkább a büntetési célok elérését.¹⁰ A bűnösök nevelése, javítása Kálvin idejében fel sem merült.

A reformátorok szóltak a társadalom védelméről és a megtorlásról, mint büntetési célról. Érdemes felidézni ezzel kapcsolatban Bibó István történeti tárgyú gondolatait. Szerinte a megtorlás emocionális jellegét a büntetés társadalmi cél szolgáltatásban álló eszköz jellegével kívánja összhangba hozni. Ennek érdekében azt a kérdést teszi fel, hogy: „milyen társadalmi cél kívánja, hogy a büntetőjog a megtorlás-büntetés formájában szolidaritást vállaljon a társadalmi közösség felháborodott tagjaival?”¹¹ Válaszában úgy találja, hogy ez a cél éppen a felháborodásnak a szublimálása és levezetése, intézményessé, absztrakttá, objektívvé, igazságossá tétele. A büntetőjog előtti korszakot a sértett magánbosszúja, vagy a közösségi megtorlás, avagy lincselés jellemezte. Az önbíraskodást, a magánbosszút, a lincselést akarja elkerülni a jog akkor, amikor a bűncselekményt a sértett helyett maga torolja meg, s ezzel a közösség tagjainak a büntetés elleni felháborodását a büntetés intézményével levezeti.¹² Ezzel pedig Bibó nem kevesebbet állít, minthogy maga a büntetőjog intézménye és az intézményesült büntetés eredeti, történelmi célja voltaképp nem a sértettet ért bántalom megtorlása, hanem a sérelmet okozó megvédése az aránytalan megtorlástól. Elmélete szerint ez az eredeti szerep alakult át később társadalomvédelmi funkcióvá. Ettől függetlenül továbbra is létező szerepe a büntetőjognak és az intézményesült büntetésnek, hogy egy vélt, vagy valós erkölcsi rosszal, a büntetettel szembeni felháborodást levezesse, megelőzve ezzel az éppúgy helytelen személyes bosszút. Tovább menve Bibó azt állítja, hogy az intézményesült megtorlásról való lemondás azon múlik, hogy a társadalom felháborodásra, haragra és önbíraskodásra való készsége megszűnt-e oly mértékben, hogy a megtorló büntetést mint levezetést nélkülözheti.¹³

10 Kálvin János: *Institutio*. Pápa, 1910. 764. o.

11 Bibó István: *Etika és büntetőjog*. In Bibó István: *Válogatott művek I. 1935–1944*. Budapest, Magvető, 1986. Online: <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/39.html>

12 Bibó: Uo.

13 Bibó Uo.

A megtorlás mint a bűncselekményre adott válasz tehát társadalmi igényt fejez ki. Ugyanakkor a társadalmi fejlődés ezt az igényt részben meghaladta. Lemondani ugyan nem mondott le a társadalom a megtorlásról, de felismerésre került, hogy különösebb társadalmi hasznossága nincs. A társadalom védelme már felfogható olyan haszonnak, amit a büntetőjog szolgál. Finkey Ferenc 1914-re jut el odáig, hogy azokat a jogtalan cselekményeket tartja büntetendő cselekményeknek, amelyek egyúttal a társadalomra is veszélyt jelentenek.¹⁴ Egészen idáig megelégedett a cselekmény jogsértő és állam által büntetni rendeltégével, mint a büntetendő cselekmények fogalmi elemével. A társadalomra veszélyesség elismerése megnyitotta az utat a büntetés társadalomvédelmi funkciójának megnyitása előtt. Ezután Finkey egyszerre érvel az erkölcsi felháborodásból fakadó igazságos büntetés és a büntetés társadalmi szükségességének és hasznosságának logikus és igazságos volta mellett. A szükségességet pedig a társadalom védelmében találja meg: „Az igazság eszméje mellett tehát a szükségesség, a „közhaszon”, a társadalom védelmének a gondolata nem csak nem felesleges, de mindig tényleg ott szerepel a büntetés igazolásánál.”¹⁵ Ennek megfelelően a büntetések nem csak, hogy igazságosnak, de szükségesnek is tartja a társadalom védelme érdekében. Ugyanakkor nem fogadja el azt az állítást, hogy a büntetés csak annyiban igazságos, amennyiben szükséges, mint ahogyan az ellen is tiltakozik, hogy csak a szükséges büntetés volna igazságos. Elutasító álláspontját arra alapozza, hogy a szükségesség és az igazságosság mércéje egymással mellérendelt viszonyban állnak. Más szempontból pedig a büntetést olyan megtorlásnak tartja, amely elégtétel az államnak és a sértettnek egyaránt. Ugyanakkor a büntetést az állam által céltudatosan felállított és alkalmazott jogvédelmi (büntett-megelőzési) eszköznek tartja.¹⁶ Itt azonban nem áll meg, hanem vázolja azt is, hogy a büntetések megtorló jellegével szemben az akkor formálódó „bűnügyi neveléstudomány” azzal az igénnyel lép fel, hogy a büntetés céljaként kell meghatározni az elkövető nevelését, javítását.¹⁷

Miként azt a jubiláns megállapítja a büntetésekkel szemben Finkeyt a humanizmus elve vezérelte akkor, amikor egyfajta kettős nyomtávú büntetőpolitika mellett, amikor arról szólt, hogy „a büntetésnek mindig humánusnak kell lennie. Az első ízben bűnözővel szemben enyhe szankciót kell alkalmazni, míg a többszörös visszaesők és a nagyobb súlyú bűncselekményeket megvalósítók esetében csak a szigorú büntetéseknek van fegyelmező és visszatartó hatása.”¹⁸

14 FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, negyedik, átdolgozott kiadás, Grill, Budapest, 1914.

15 FINKEY: Finkey Ferenc: Büntetés és nevelés MTA Bp. 1922 11. o.

16 FINKEY: Uo. 12. o.

17 FINKEY: Uo.

18 DOMOKOS Andrea: Erkölcs, büntetőnorma, visszaút a társadalomba. In FÁBIÁN Gyula és NAGY Janka Teodóra (szerk) *Sicut aequum est homini – iustum, aequum, bona fide Emlékkötet Nánási László tiszteletére*. Forum Iuris Könyvkiadó Kolozsvár 2022. 40.

Finkey fenti állítása nem nélkülözi az előzményeket. A XIX. század utolsó évtizedében már élénk szakmai, jogi vita folyt arról, hogy miként lehetne a végrehajtásban különbséget tenni az egyszeri elkövetők és a megrögzött bűnelkövetők között. Ehhez a vitához csatlakozott Tóth Lőrinc is, aki eképpen érvel a „feltételes elítélés” – mai szóhasználatlaltal felfüggesztett szabadságvesztés büntetés alkalmazása mellett: „(...) hanem épen az állam s társadalom érdekében arról van szó, hogy meg nem romlott lelkületű ujoncz törvényszegők a kitanult gonosztevők társaságába ne zárassanak, s csekély jelentőségű, inkább hibáik- mint bűneikért a fogság szégyenével egész életük folyamára meg ne bélyegeztessenek, s ezzel tisztességes körökből ki ne zárassanak s kenyérkeresetükben ne gátoltassanak, s így a társadalomnak lehetőleg megtartassanak; midőn arról van szó, hogy (...) a valódi bűnösök, a társadalom veszélyes ellenségei bármi kedvezésben résztellessenek, hanem ellenkezőleg oda irányul, hogy a törvényszegők s recidivák száma kevesbedjék, s a megmenthetők megmentessenek, (...)”¹⁹ A humanista büntetőjog az elkövetők közötti differenciálásban a XXI. századra eljutott odáig, amit a jubiláns így fogalmazott meg: „Akkor jó a büntetőpolitika, ha az emberség útját járja. Amellett, hogy a legelvetemültebb bűnözők és a társadalomra leginkább veszélyességű bűncselekmények esetében a büntetőjog teljes szigorával kíván lesújtani a Büntető Törvénykönyv, az is fontos, hogy az alkalmi büntettek, az első bűntényesek társadalomra kisebb veszélyességű bűncselekményei esetében nem egyszerűen enyhe büntetést helyez kilátásba, hanem a büntetőútról való elterelést is felkínálja az állami reakálás palettáján.”²⁰

A humanista büntetőjogi felfogás eredményeként mondhatja ki az Alkotmánybíróság, hogy „Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak.”²¹ Az alany pedig már nem egy végletekig kiszolgáltatott ember, aki az elkövetett cselekmény miatti megtorlást elszenvedi, hanem olyan valaki, aki jobbításra szorul.

Nevelés, vallási nevelés mint a reintegráció eszköze.

A szabadságvesztés büntetés célja egyfelől az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, másfelől a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon.²² E meghatározás alapján elmondható, hogy a jogalkotó az elítélt személyiségének fejlesztésére irányuló tevékenységet

19 TÓTH Lőrinc: A büntetőjogi reform kérdése a m. tud. akadémiában. Jogtudományi Közlemény 26. évfolyam 17. szám.

20 DOMOKOS Andrea Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökerűsége. In: BIRHER Nándor – HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk) *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Budapest, 2019.203.

21 13/2001. (V. 14.) számú AB hat.

22 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról 83. § (1) bek.

jelöli meg elsődleges feladatnak, de szemben a korábbi szabályozással már nem csak azt tűzi ki a szabadságvesztés céljául, hogy az elítélt ne kövessen el újabb bűncselekményt hanem, hogy a társadalom hasznos tagjává is akarjon válni, mégpedig önnön meggyőződéséből eredően.²³

A személyiség fejlődést a késő újkorig két fő eszközzel kívánta elérni az állam. Az egyik a munka, a másik a vallás. Ekként a vallásos gyakorlat folytatása, a vallásoktatás a legrégebb reintegrációs nevelési eszköz. A modern reintegráció ennél jóval szélesebb körben kívánja kezelni a fogvatartott személyiségét.

Ebbe a munkába az állam a szükséges mértékben bevonja azokat a partnereket, amelyek képesek azonosulni a célkitűzésekkel és elfogadják ezek elérésének speciális feltételrendszerét, vagyis képesek adaptálódni a börtönviszonyokhoz. Az állam nem nélkülözi és valójában nem is nélkülözheti a civil társadalom erejét. Legalábbis akkor nem, ha a kitűzött célok között komolyan szerepel a társadalomba való visszatérés elősegítése. Az együttműködő partnerek között megtaláljuk az egyházakat és azokat az egyházközi missziós szervezeteket, akik részt vesznek a börtönmisszió szolgálatában. Az ő tevékenységük annyiban mindenképp különbözik a börtönökben zajló állami nevelés eszközeitől, hogy világnézetileg elkötelezett céljaik és ezek eléréséhez alkalmas eszközeik vannak. Ezek a célok és eszközök általában nem különböznek a közegyházak céljaitól és eszközeitől. Ezért vallási nevelés tényleges módos a vallási tanok tanítását, hirdetését és a vallás gyakorlásához szükséges lelkesítő szolgálatokat jelenti, azaz roppant mód hasonló a civil életben megismert egyházi célok megvalósulására való törekvéshez.

Kissé leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy az egyházaknak nincs dedikáltan reintegrációs, vagy nevelési szolgálatuk, mégis azok az alkalmak, foglalkozások, amelyeket nyújtanak nem nélkülözik a nevelőhatást. Ezért reintegrációs eszközként a vallási nevelés kifejezése mint nem pusztán történetileg, hanem tartalmilag is értelmezhető. Ugyanakkor lényeges korlátja ennek az értelmezésnek, hogy kizárólag a büntetés-végrehajtás számára van validitása. A teológia számára ugyanis a reintegráció nem értelmezhető. Ezért a vallásos gyakorlatok és a vallási nevelés sem értelmezhető reintegrációs eszközként. Az egyházak által folytatott vallási tevékenység csak egyféle lehet, olyan, amelynek célja a vallási tanítások megismertetése és a vallásos egyének vallási igényének szolgálata. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy Isten láthatóvá tétele. Itt pedig nincs különbség emberek között rácson innen és túl.

A vallási nevelés reintegrációs eszközként való értelmezése lehetővé teszi a pönológia és a kriminológia számára egyaránt, hogy vizsgálja a vallási nevelés eredményeit. *Önmagában véve a vallás és a vallásosság jelensége rendkívül összetett. Ennek megfelelően a vallás és a bűnözés, valamint a vallás és a börtön reintegráció kapcsolata is rendkívül összetett.* Van, aki a vallás és a börtönbeli viselkedés közötti összefüggésekre helyezi a hangsúlyt. Ezek a kutatások eltérő eredményekre vezettek. Némely vizsgálat szerint

23 Vö. a mű megírásakor már nem hatályos büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 19. § (1) bek.

nincs összefüggés a börtönbeli vallásosság és a viselkedés között.²⁴ Mások szerint pozitív kapcsolat mutatható ki.²⁵ Némely kutatás a vallási gyakorlatok és a visszaesés közötti kapcsolatot kutatják. Ezek az eredmények igen széles skálán mozognak. Van, aki nem talált megalapozott összefüggést a vallási gyakorlatokon való részvétel és a visszaesővé válás között.²⁶ Némely kutatás pozitív tapasztalatok ellenére nem talált szignifikáns összefüggést a vallási gyakorlat és a visszaesővé válás között, legfeljebb óvatos optimizmust fogalmaztak meg²⁷. Mások kifejezetten pozitív eredményeket mutattak ki a visszaesővé válás területén.²⁸ Johnson kutatásai arra mutatnak rá, hogy nem önmagában véve a vallási alkalmakon való jelenlétnek van szerepe, hanem lényeges a részvétel intenzitása, amely befolyással bír az intézményi rend követésére és a visszaesővé válás valószínűségére is.²⁹

Bárhonnan is vizsgáljuk azonban a börtönben folyó vallási nevelés eredményeit, mindegyik megközelítés közös vonása az lesz, hogy a vallási nevelés – a reintegráció felől megközelítve – a jobb emberré válást tűzi ki célul. Ilyen módon a reintegráció elé kitűzött belső, erkölcsi változás irányába hathat.³⁰ További célkitűzés lehet a vallási nevelés számára Ruzsonyi Péter általános érvényű megfogalmazásában az, hogy az egyházaknak a társadalom visszaváráó üzenetét kell közvetítenniük és képesek lehetnek a börtönön belül az emberi kapcsolatokat normalizálni.³¹ A börtönlelkészség szerepe túlmutat a reintegráción, túlmutat a börtönfalakon.³²

24 M. G. PASS. Religious orientation and self-reported rule violations in a maximum security prison. *Journal of Offender Rehabilitation*, 1999. 28(3-4), 119-134.

25 Kent R. KERLEY, Heith COPES, Richard TEWKSBURY, Dean A DABNEY: Examining the relationship between religiosity and self-control as predictors of prison deviance. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 2011. 55(8), 1251-1271

26 Gery ROSE: Kainos Community and Reconviction Rates, in BURNSIDE, Jonathan ET AL, Kainos Community in the prisons: Report of an evaluation presented to Res. Dev. & Stats. Directorate, Home Office, HM Prison Service England & Wales & Kainos Community, 2001.

27 Nancy G. La VIGNE, Diana BRAZZELL, Kevonne SMALL: *Evaluation of Florida's Faith- and Character-Based Institutions, Final Report. The Urban Institute*. 2007 http://www.urban.org/UploadedPDF/411561_fcbi_evaluation.pdf

28 Mark C YOUNG, et al: Long-term recidivism among federal inmates trained as volunteer prison ministers. *Journal of Offender Rehabilitation*, 1995. 22 (1-2), 97-118.

29 Byron R. JOHNSON, David B. LARSON & Timothy C. PITTS: Religious programs, institutional adjustment, and recidivism among former inmates in prison fellowship programs. *Justice Quarterly*, 1997 14:1, 145-166, DOI: 10.1080/07418829700093251

30 DOMOKOS 2022.

31 RUZSONYI Péter: Vallásszabadság. Konferencia Popowóban. *Börtönügyi Szemle* 1993/4. 103.

32 DOMOKOS Andrea: Református jogtudósok a bűnelkövetők neveléséről, vallás erkölcsi tanításáról. In MADAI Sándor, PALLAGI Anikó, POLT Péter (szerk.) *Sic itur ad astra Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Ludovika Egyetemi Kiadó Budapest, 2020.

Az egyházak szolgálata a börtönökben pozitív üzenetként azt fejezi ki, hogy Isten előtt minden ember egyenlő, mindannyian kegyelemre és megváltásra szorulunk. Isten előtt nincs különbség emberek között rácson innen és túl. Mindkettőnek egyformán a kegyelmét kínálja.

Irodalomjegyzék

- BIBÓ István: Etika és büntetőjog. In Bibó István: *Válogatott művek I. 1935–1944*. Budapest, Magvető, 1986. Online: <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/39.html>
- Byron R. JOHNSON, David B. LARSON & Timothy C. PITTS: Religious programs, institutional adjustment, and recidivism among former inmates in prison fellowship programs. *Justice Quarterly*, 1997 14:1, 145-166, DOI: 10.1080/07418829700093251
- DOMOKOS Andrea Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökerűsége. In. BIRHER Nándor – HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk) *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Budapest, 2019.203.
- DOMOKOS Andrea: Erkölcs, büntetőnorma, visszaút a társadalomba. In FÁBIÁN Gyula és NAGY Janka Teodóra (szerk) *Sicut aequum est homini – iustum, aequum, bona fide Emlékkötet Nánási László tiszteletére*. Forum Iuris Könyvkiadó Kolozsvár 2022. 40.
- DOMOKOS Andrea: Református jogtudósok a bűnelkövetők neveléséről, valláserkölcsei tanításáról. In MADAI Sándor, PALLAGI Anikó, POLT Péter (szerk.) *Sic itur ad astra Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Ludovika Egyetemi Kiadó Budapest, 2020.
- FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, negyedik, átdolgozott kiadás, Grill, Budapest, 1914.
- FINKEY: Finkey Ferenc: Büntetés és nevelés MTA Bp. 1922 11. o.
- Gery ROSE: Kainos Community and Reconviction Rates, in BURNSIDE, Jonathan ET AL, Kainos Community in the prisons: Report of an evaluation presented to Res. Dev. & Stats. Directorate, Home Office, HM Prison Service England & Wales & Kainos Community, 2001.
- KÁLVIN János: A keresztyén vallás rendszere A keresztyén vallás rendszere (Institutio) [1559] fordította: C EGLÉDI Sándor és RÁBOLD Gusztáv. Pápa 1910. Magyarországi Református Egyház 748-749
- Kent R. KERLEY, Heith COPES, Richard TEWKSBURY, Dean A DABNEY: Examining the relationship between religiosity and self-control as predictors of prison deviance. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 2011. 55(8), 1251-1271
- LUTHER Márton: A világi felsőségről. In: MASZNYIK Endre: D. *Luther Márton egyházszervezői iratai III. kötet*. Pozsony 1906
- M. G. PASS. Religious orientation and self-reported rule violations in a maximum

- security prison. *Journal of Offender Rehabilitation*, 1999. 28(3-4), 119-134.
- Mark C YOUNG, et al: Long-term recidivism among federal inmates trained as volunteer prison ministers. *Journal of Offender Rehabilitation*, 1995. 22 (1-2), 97-118.
- Nancy G. La VIGNE, Diana BRAZZELL, Kevonne SMALL: Evaluation of Florida's Faith-and Character-Based Institutions, Final Report. *The Urban Institute*. 2007 http://www.urban.org/UploadedPDF/411561_fcbi_evaluation.pdf
- RUZSONYI Péter: Vallásszabadság. Konferencia Popowóban. *Börtönügyi Szemle* 1993/4.
- TÓTH Lőrincz: A büntetőjogi reform kérdése a m. tud. akadémiában. *Jogtudományi Közlöny* 26. évfolyam 17. szám.
- William EBENSTEIN – Alan O. EBENSTEIN: *Great Political Thinkers. Plato to the Present*. Harcourt Brace College. Fort Worth (USA). 1991. 338. o.,– EBENSTEIN 1991 338.

A mű megírásakor már nem hatályos büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 19. 13/2001. (V. 14.) számú AB hat. 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

BÜNTETŐJOGIAS VERSENYJOG

1. Bevezető

A 2000-es évek második felétől kezdődően – nem függetlenül a drasztikusan emelkedő bírságok miatt – egyre intenzívebben kerültek a versenyjogi szakmai diskurzus közép-pontjába a versenyügyi eljárások egyes alapvető jogi kérdései, köztük a versenyügyek büntetőjogi karaktere és az abból fakadó garanciális elvárások teljesülése.² Tulajdonképpen az európai versenyjogi gondolkodás és gyakorlat 2010-es évekbeli egyik legfontosabb témáját adták a versenyügyek alapvető jogi kérdései - a célzatos versenykorlátozás megítélése mellett - a digitális gazdaság versenyjogi kihívásai megjelenésig.

Jelen tanulmányban azt mutatom be, hogy a versenyügyek büntetőjogi karakterének fókuszba kerülése milyen gyakorlati következményekkel járt a versenyügyek bírósági felülvizsgálatát és tisztességes eljárási követelményeit illetően. Ezen kívül külön kitérek a büntetőügyekből származó bizonyíték versenyfelügyeleti eljárásban való felhasználhatóságának kérdésre.

2. A versenyjog büntetőjogi karakterének kikristályosodása a magyar gyakorlatban

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban röviden: EJEB) 2006-ban egy adóhatósági ügyre³ alkalmazva az Engel-ügyben⁴ kifejtett szempontjait megállapította, hogy bár az adóhatósági bíróság a belső jogi minősítése szerint nem büntetőjogi, mivel ahhoz elrettentés és megtorlás kapcsolódik, ezért az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban röviden: EJE) 6. cikke érvényesülését vizsgálni kell. Az EJEB szerint ugyanakkor a szóban forgó adóhatósági eljárás nem tartozik a büntetőjog magvához, ebből következően a büntetőjogi garanciák érvényesülését sem lehet teljes szigorúsággal megkövetelni a közigazgatási eljárás szintjén. Néhány évvel később az adóügyekre korábban megfogalmazott *quasi* büntetőjogi karakter 2011-ben a versenyügyekre is megerősítést

1 Tanszékvezető-helyettes habilitált egyetemi docens, Állam- és Jogtudományi Kar, Károli Gáspár Református Egyetem; Elnökhelyettes, a Versenytanács elnöke, Gazdasági Versenyhivatal; e-mail: toth.andras@kre.hu

2 JUHÁSZ Miklós: Kriminális versenyjog? – gondolatok az emberi jogok és a versenyjog kapcsolatáról. *Magyar Jog*, 2013/9, 515–524; BAK László: A Lisszaboni Szerződés és az emberi jogok – paradigmaváltás a versenyjogban? *Versenyűkör*, 2011/ II, 4.

3 Jussila v. Finland, no 73053/01, 23 November 2006.

4 Engel and others v. the Netherlands, no. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 and 5370/72, 23 November 1976.

nyert.⁵ Az EJEb a versenyhatósági szankciót is annak összege és elrettentő hatása miatt tekintette büntetőjogi természetűnek. Ugyanakkor azt is világossá tette, hogy nem kell a büntetőjogi garanciák teljes körű érvényesülését a versenyjogi jogsértésekkel kapcsolatos adminisztratív eljárásban megkövetelni, amennyiben az adminisztratív döntéssel szemben mind jogi, mind ténybeli alapú (teljes körű) bírósági felülvizsgálat áll rendelkezésre.

Viszonylag hamar, egy évvel később (2012 végén) az EJEb egyértelművé tette⁶ a Menarini-ügyre hivatkozással, hogy a Gazdasági Versenyhivatal (a továbbiakban röviden: GVH) Versenytanácsa nem kell, hogy teljesítse a bírósággal kapcsolatos követelményeket, mert eljárása nem vonatkoztatható el a Versenytanács döntéseit felülvizsgáló bíróságok eljárásaitól, amelyek elegendő, ha megfelelnek az EJEb 6. cikke elvárásainak. Az EJEb szerint erre figyelemmel nem állapítható meg az ártatlanság vélelmének sérelme sem, azért, mert a Versenytanács adja ki az előzetes álláspontot és a végső döntést is. Ugyan-ezen okból kifolyólag nem találta tisztességes eljárásba ütközőnek ezt a szabályozási megoldást (nevezetesen, hogy ugyanazok a személyek írják alá az előzetes álláspontot, akik a végső döntést is meghozzák) aztán az Alkotmánybíróság sem, amely elé átfogóan először 2014-ben kerültek ezek a kérdések.⁷ Az Alkotmánybíróság az EJEb gyakorlatára támaszkodva megállapította: „[v]ersenyügyekben a GVH azonban nem természetes személyek bűnössége felől dönt, a felelősségre vonással olyan súlyú stigmatizáció, negatív társadalmi előítélet, illetve kifejezett joghátrány, mint a büntetőjogi elítéléssel, nem jár. A versenyellenes magatartáshoz – a büntetőjog ultima ratio jellegével összefüggésben álló – súlyos alapjog-korlátozással járó büntetések nem kapcsolódnak.”⁸

3. A teljes körű bírósági felülvizsgálat követelményének jelentősége a versenyügyekben

A versenyjog büntetőjogi karaktere tehát fókuszba helyezte a bírósági felülvizsgálat teljes körűségét, hiszen a versenyhatóság előtti eljárásnak ezért nem kell megfelelnie az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésének, ha a bíróság a GVH határozatát mind tény-, mind jogkérdésben teljeskörűen felülvizsgálhatja, és a versenyhatóság határozatát hatályon kívül helyezheti, esetleg maga hozhat döntést.⁹

A Kúria szerint „[a] közigazgatási ügyekre vonatkozó általános szabályként rögzíthető, hogy az olyan közigazgatási határozatok, amelyek önmagukban nem elégitik ki a [z EJEb] 6. cikk követelményeit, arra irányuló igény esetén »teljes hatáskörrel rendelkező bírói testület« felülvizsgálatának tárgyai kell, hogy legyenek.”¹⁰ Az „[...] EJEb döntésekből lesűrhető tendencia, hogy minél inkább megfelelt a közigazgatási eljárás a tisztességes

5 *Menarini Diagnostics S.r.l. v. Italy*, no. 43509/08., 27 September 2011.

6 DEBÚT Zrt. and Others against Hungary, no. 24851/10.

7 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [67].

8 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [61].

9 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [65].

10 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete [113], mely hivatkozta az Európa Tanács – EJEb: *Ortenberg kontra Ausztria* ügyet, 1994. november 25., series A no. 295- B, § 31., 33/1993/428/507.

eljárás Egyezményben [EJEE] előírt követelményeinek, annál kevésbé kell, hogy a bírósági felülvizsgálat teljes körű legyen valamennyi eljárási garanciával. Minél kevésbé jellemzi azonban a közigazgatási szakot az Egyezmény [EJEE] szerinti garanciális eljárásrend, annál inkább kell ezt pótolnia a közigazgatási határozat felülvizsgálatát végző bíróságnak a saját eljárásában. [...]”¹¹

A Kúria 2016. decemberi versenyügyben hozott ítélete¹² külön ki is tér annak kérdésére, hogy a GVH döntéseit hozó Versenytanács az EJEE értelmében vett bíróságnak minősül-e. A Kúria szerint ugyanis, ha a Versenytanács nem teljesíti az EJEE 6. cikkéből fakadó követelményeket, akkor azokat a bíróságnak kell mintegy kipótolnia. Ennek oka, hogy az EJEB gyakorlata „[...]a közigazgatási eljárást egyfajta előzetes eljárásnak tekinti, amelyre ugyan szintén irányadók az eljárási garanciák, de végső soron ezen garanciák bírósági felülvizsgálat során való betartásának van jelentősége.”¹³ A Kúria szerint, ha a Versenytanács bíróság lenne,¹⁴ akkor az indokolhatná ez enyhébb (a felülmérlegelési tilalom miatt a bizonyítási eljárásra csak kivételesen kiterjedő) további bírósági felülvizsgálatot.

A Kúria megállapította, hogy a Versenytanács eljárása sok szempontból közel áll egy kvázi bírói fórum eljárásához.¹⁵ A Kúria szerint a tisztességes eljárásához való jog biztosítása kapcsán az a kérdés, hogy egy versenyügyben elkülönül-e egymástól a „büntetőjogi vád” és az érdemi döntéshozatal, mert ebben az esetben egy visszafogottabb bírósági felülvizsgálat is elegendő, és elfogadható, hogy a bíróság részéről felülmérlegelésre már nem kerül sor.¹⁶ A Kúria szerint azonban több körülmény és törvényi szabály is relativizálja ezt az elkülönülést (a Versenytanács gyakorlatát befolyásoló közlemény kiadásába a Versenytanácsnak nincs törvényi beleszólási joga, a Versenytanács a vizsgálat lefolytatásának módja, iránya tekintetében javaslatot tehet a vizsgálat lezárását megelőzően is, fő szabály szerint az ügyféllel nem kell közölni a vizsgálói jelentést). Így a Kúria szerint összességében – bár a versenytanács tagok függetlensége nem kérdőjelezhető meg – a kontradiktórius eljárás lényegét tekintve nem érvényesül.¹⁷ Mindez tehát a teljes felülvizsgálat elvének terjedelmére is kihat a bírósági felülvizsgálat során.¹⁸ „Az EJEB gyakorlata értelmében

11 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete [113].

12 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának Vj-74-871/2011. sz. ún. végtörlesztős kartell ügyben hozott határozata kapcsán [108].

13 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának Vj-74-871/2011. sz. ún. végtörlesztős kartell ügyben hozott határozata kapcsán [113].

14 „[...] versenytanács eljárása sok szempontból közel áll egy kvázi bírói fórum eljárásához, a kontradiktórius eljárásához szükséges bizonyos elemek részlegesen érvényesülnek, ami a teljes felülvizsgálat elvének terjedelmére is kihat a bírósági felülvizsgálat során.” A Kúria Kfv.III.37.690/2013/29. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának Vj-174-332/2007. sz. ún. vasútépítő kartell ügyben hozott határozat kapcsán [127].

15 A Kúria Kfv.III.37.690/2013/29. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának a Vj-174/2007. sz. ún. vasútépítő kartell ügyben hozott határozata kapcsán [127].

16 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete [124].

17 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete [126].

18 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete [127].

a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata akkor felel meg a tisztességes eljárás [EJEE] 6. cikk 1. bekezdésében előírt követelményének, ha független bíróság megfelelően szigorú jogszerűségi, ésszerűségi és eljárási szabályszerűségi vizsgálatot végez, valamennyi releváns tény teljes körű vizsgálatára is kiterjedően. Szükség van arra, hogy a bíróságnak hatásköre legyen valamennyi releváns tény- és jogkérdés vizsgálatára. [...]”¹⁹

Az Alkotmánybíróság is megállapította, hogy: „[a] tisztességes eljáráshoz való jogból származó követelmények teljesülnek, ha a versenyfelügyeleti eljárásban szabnak ki bíróság által felülvizsgálható bírságot.” Tehát, pusztán azért volt annak jelentősége, hogy a Versenytanács bíróságnak minősül-e, mert akkor a döntéseinek felülvizsgálati korlátai közé belép a kontradiktóius és csak iratokból ítélkező bírói fórum viszonyait jellemző felülmérlegelés tilalma.²⁰

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a bírósági felülvizsgálat terjedelme meghatározó fontosságú, amikor a versenyjogi jogalkalmazásnak az alapvető jogoknak való megfelelése kerül mérlegelésre.

4. A kétséget kizáró bizonyítás követelménye

A Kúria 2014-es ügynevezett vasútépítős kartell ügyében hozott döntése rögzíti, hogy az EJEB joggyakorlatából nem olvasható ki olyan követelmény, hogy valamely sajátos tartalommal bíró, egzaktan meghatározható bizonyítási sztenderdhez kéne igazodni (például a kétséget kizáró bizonyítás sztenderdje).²¹ Ezt a szintén versenyügyben hozott 30/2014. AB határozat fényében úgy kell érteni, hogy kétséget kizáróan nem bizonyított tényeknek a terhelt terhére való értékelésének tilalma (amely az ártatlanság vélelmének részeként a versenyfelügyeleti ügyekben is köti a hatóságot, illetve felülvizsgálatot végző bíróságokat²²) sem jelenti azt, hogy a GVH-nak mindenképpen valamiféle „szuperbizonyítékokkal” (például okiratokkal) alátámasztva lehetne csak a versenyjogsértést bizonyítania. A Kúria szerint a versenyhatóság a feltárt egyes bizonyítékok logikai láncba fűzésével és az azokból levont okszerű következtetéssel – egyetlen, mindent elsöprő, közvetlen dokumentum hiányában is – megfelelően igazolhatja a jogsértés elkövetését.²³ Főleg, mert a versenyellenes megállapodások tilalmának közismert jellegére és ennél fogva végrehajtásuk titkos jellegére figyelemmel a hatóságtól nem várható el, hogy ilyen okirati bizonyítékot nyújtson.²⁴ Mi-

19 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete [128].

20 Lásd: Kúria Kfv.III.37.690/2013/29. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának a Vj-174/2007. sz. ún. vasútépítős kartell ügyben hozott határozata kapcsán [127]; Tóth András: A versenyügyek hozzájárulása a magyar közigazgatási bíráskodás fejlesztéséhez. *Jogtudományi Közlemény*, 2021/76, 7–8., 319–325.

21 Kúria Kfv.III.37.690/2013/29. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának a Vj-174/2007. sz., ún. vasútépítős kartell ügyben hozott határozata kapcsán [31].

22 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [50].

23 Kúria Kfv.II.37.672/2015/28. sz. ítélete [39].

24 Kúria Kfv.II.37.672/2015/28. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának a Vj-69/2008. sz. ún. malom kartell ügyben hozott határozata kapcsán [112].

ként a Kúria újabb ítélete újfent megerősíti: „[S]em az Alkotmánybíróság, sem az EJEB, sem az Európai Unió Bírósága joggyakorlata nem követeli meg versenyügyekben sajátos tartalommal bíró egzakt bizonyítási sztenderdet. A közvetett bizonyítékok láncolatán alapuló határozat is jogszerűnek fogadható el amennyiben a Tpv. 11.§-ában foglalt tilalom megsértését az alperes által egyenként és összességében értékelt bizonyítékok olyan zárt láncolata támasztja alá, amelyet a felperesek általános hivatkozása nem tud áttörni.”²⁵

Az EJEB is rendszeresen megállapítja, hogy a „minden kétséget kizáró” bizonyíték „származhat olyan valószínűsítő körülmények együtteséből vagy meg nem döntött vélelmekből, amelyek kellően súlyosak, pontosan meghatározottak és egybevágóak”, egyenlőségjelet téve így a valószínűsítő körülmények együttese és a meg nem döntött vélelmek közé.²⁶ A Kúria szerint is az Engel-kritériumok²⁷ alapján büntetőügynek minősülő közigazgatási ügyekben (mint amilyen a versenyjog is)²⁸ a bizonyítási mérce, bár az indokolt kétséget kizáró bizonyítást jelenti, ez nem zárja ki a közvetett bizonyítékok láncolatán keresztüli bizonyítást (ténybeli vélelmek alkalmazását), de jogi vélelmek alkalmazását sem, amennyiben e vélelmek észszerű keretek között maradnak.²⁹ Az Európai Bíróság szerint a vélelem észszerű keretek között marad akkor is, ha nehéz megdönteni, ha az általa elérni kívánt jogszerű céllal arányos,³⁰ és biztosított az ellenkező bizonyítás lehetősége, valamint a védelemhez való jog.³¹ Több főtanácsnok is kifejtette azonban, hogy az ártatlanság vélelmére figyelemmel a versenyügyekben alkalmazott vélelmeknek megdönthetőnek kell lenniük.³² A Kúria a vélelmek versenyügyekben való alkalmazására vonatkozó következtetését arra alapította, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a versenyjogsértést megállapító közigazgatási határozatok nem természetes személyeket, hanem jogi személyeket szankcionáltak. Jogi személyek esetén viszont a

25 Kúria Kfv.39.062/2020/4. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának az ún. napelemes kartell ügyben hozott Vj-41-191/2016. sz. határozata kapcsán [51].

26 *Öcalan v. Turkey*, no. 46221, § 180, 12 May 2005.

27 *Engel and others v. the Netherlands*, no. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 and 5370/72, 23 November 1976.

28 Lásd: *Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy*, no. 43509/08, 27 September 2011; 30/2014. (IX. 30.) AB határozat.

29 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának a Vj-74-871/2011. sz. ún. végtörlesztős kartell ügyben hozott határozata kapcsán [137], [140].

30 Lásd az EJEB vonatkozó gyakorlatát is: *Västberga Taxi and Vulic v. Sweden*, no. 36985/97, § 113, 23 July 2002.

31 C-521/09 P. sz. *Elf Aquitaine SA kontra Európai Bizottság* ügyben 2011. szeptember 29-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:2011:620] 62.; C-501/11 P. sz. *Schindler Holding Ltd és társai kontra Európai Bizottság* ügyben 2013. július 18-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2013:522].

32 AG Kokott indítványa a C-8/08. sz. *T-Mobile Netherlands BV, KPN Mobile NV, Orange Nederland NV és Vodafone Libertel NV kontra Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit* ügyben [ECLI:EU:C:2009:110] 93.; AG Szpunar indítványa a C-74/14. sz. „*Eturas*” UAB és társai kontra Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba ügyben [ECLI:EU:C:2015:493] 97.

szubjektív tudattartalom vizsgálatáról nem beszélhetünk.³³

Mind az Alkotmánybíróság,³⁴ mind pedig a Kúria³⁵ megerősítette, hogy a bizonyítás során a hatóság közvetett bizonyítékokat is felhasználhat, úgyszintén a piac szerkezetére vonatkozó adatokat, számításokat, gazdasági modelleket stb. is, még akkor is, ha ez utóbbiak – egyébként a szakértői véleményekre is jellemző módon – esetenként bizonytalan elemeket, illetve bizonyos fokú valószínűségi bizonyítást is magukban hordoznak a tudomány adott állásához igazítottan.

5. Büntetőeljárás garanciák alkalmazhatósága versenyügyekben

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint „az Alaptörvény XXVIII. cikkében foglalt, egyes büntető anyagi jogi, illetve eljárásjogi gyökerű alkotmányos alapelvek érvényesülési körét nem szűkíti le a szorosan vett büntetőjog területére, hanem esetről esetre mérlegeli, hogy a konkrét ügyben vizsgált jogszabályok a széles értelemben vett jogi felelősségi rendszer olyan elemei-e, amelyek alkalmazásakor érvényesülnie kell az alapelveknek. Az Alkotmánybíróság az értékelés során tehát nem a formális természetű jogági besorolást tekinti döntőnek, hanem az érintett jogszabály tartalmából, funkciójából indul ki. Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a büntetőjogi gyökerű alkotmányos alapelveknek érvényesülniük kell az olyan – más jogágba sorolt – eljárások tekintetében is, amelyek valamely jogellenes magatartás szankcionálására irányulnak és preventív, valamint represszív jellegű jogkövetkezmény alkalmazásával zárulnak [lásd különösen: 19/2009. (II. 25.) AB határozat, ABH 2009, 146, 152–154, 157.]”³⁶ Az Alkotmánybíróság az értékelés során tehát nem a formális természetű jogági besorolást tekinti döntőnek, hanem az érintett jogszabály tartalmából, funkciójából indul ki, amit megerősített 8/2017. (IV.18.) AB határozatában is.

Viszont az Alkotmánybíróság a 30/2014. (X. 30.) AB határozatában (102. pont) az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban röviden: EUB) Elsőfokú Bíróság *ACTreuhand* kontra Bizottság³⁷ ügyben hozott ítéletére hivatkozással aláhúzta, hogy a versenyügyi eljárás alapvetően közigazgatási jellegű, következésképpen a közösségi jog általános elveinek és különösen a büntetőjogi elvének nem feltétlenül ugyanaz a terjedelme, mint valamely, a szigorú értelemben vett büntető jog által érintett helyzetre való alkalmazásuk esetén.

Nullum crimen, nulla poena sine lege

Az Alkotmánybíróság az Európai Törvényszék *AC-Treuhand AG* ügyben hozott döntését elemezve arra jutott, hogy a bűncselekmények és büntetések törvény általi meg-

33 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete [138].

34 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [71].

35 Kúria Kfv.III.37.582/2016/16. sz. ítélete [137] – [138].

36 8/2017. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás [26].

37 T-99/04. sz. *AC-Treuhand AG* kontra az Európai Közösségek Bizottsága ügyben 2008. július 8-án hozott ítélet [ECLI:EU:T:2008:256] 113.

határozottságának elve a versenyügyekben is alkalmazandó, és ezen elv általában véve többek között megköveteli, hogy minden közösségi szabályozás, különösen, amelyik szankciókat szab ki, vagy azok kiszabását lehetővé teszi, világos és egyértelmű legyen, avégett, hogy a jogalanyok a félreérthetőség veszélye nélkül megismerhessék jogaikat és kötelezettségeiket, és ezeknek megfelelően járhassanak el.³⁸ Az Alkotmánybíróság az EUB esetjogára³⁹ is figyelemmel úgy foglalt állást, hogy a bűncselekmények és a büntetések jogszerűségének elvét (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) nem lehet úgy értelmezni, mint amely megtiltaná a büntetőjogi felelősség szabályainak bírói értelmezés útján történő fokozatos világossá tételét.⁴⁰ Bármennyire is egyértelműen legyen megfogalmazva valamely jogi rendelkezés – beleértve a büntetőjogit is –, mindig nélkülözhetetlen marad a bírói értelmezés szerepe, és mindig szükséges lesz a homályos pontok megvilágítása és a szövegnek a körülmények változása szerinti kiigazítása.⁴¹

Miután a versenyjogilag tilos magatartások körét a jogalkotó meglehetősen elvont módon határozta meg, a jogalkalmazók (végső soron a bíróságok) feladatává vált, hogy – figyelemmel a különböző értelmezési módszerekre – kibontsák a versenyjogi felelősség elemeit, s konkrét megvalósulási formákra alkalmazzák.⁴² Egy konkrét ügyben az Alkotmánybíróság ezért azt állapította meg, hogy az egységes és komplex jogsértés (mint a versenykorlátozó magatartás kifejtésének módja)⁴³ vonatkozásában a joggyakorlat nem volt kiszámíthatatlan, sőt, nagyrészt észszerűen előrelátható volt,⁴⁴ mert e tekintetben az EUB gyakorlata már azt megelőzően ismert volt, hogy az elmarasztalásra vezető magatartást az eljárás alá vontak megkezdték volna.⁴⁵

Szintén az uniós versenyjogi gyakorlat alapján, az előrelátható gazdasági egység elméletét figyelembe véve állapította meg az Alkotmánybíróság, hogy a GVH súlyosbító tényezőként veheti tekintetbe az ugyanazon vállalkozáscsoportba tartozó vállalkozás korábbi versenykorlátozó magatartását.⁴⁶

38 30/2014. (IX. 30.) AB határozat [102].

39 C-189/02 Dansk Rørindustri A/S (C-189/02. P. sz. ügy), Isoplus Fernwärmetechnik Vertriebsgesellschaft mbH és társai (C-202/02. P. sz. ügy), KE KELIT Kunststoffwerk GmbH (C-205/02. P. sz. ügy), LR af 1998 A/S (C-206/02. P. sz. ügy), Brugg Rohrsysteme GmbH (C-207/02. P. sz. ügy), LR af 1998 (Deutschland) GmbH (C-208/02. P. sz. ügy) és ABB Asea Brown Boveri Ltd (C-213/02. P. sz. ügy) kontra az Európai Közösségek Bizottsága ügyben 2005. június 28-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2005:408].

40 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [112].

41 3100/2015. (V. 26.) AB határozat, Indokolás [71].

42 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [114].

43 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [113].

44 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [114].

45 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [116].

46 3100/2015. (V. 26.) AB határozat, Indokolás [78] – [79].

Az ártatlanság véelmének alkalmazása versenyügyekben

Mind az Alkotmánybíróság⁴⁷, mind pedig a Kúria⁴⁸ az EUB⁴⁹ ítélkezési gyakorlatára hivatkozással állapította meg, hogy a jogsértés jellegére és a hozzá kapcsolódó szankciók súlyosságára és természetére tekintettel az ártatlanság véelme többek között irányadó a vállalkozásokra vonatkozó versenyszabályok megsértésével kapcsolatos olyan eljárásokra, amelyek pénzbüntetés vagy kényszerítő bírság kiszabásához vezethetnek, így tekintettel kell lenni az ártatlanság véelmére, amely különösen az EJEE 6. cikk 2. bekezdésén alapul.⁵⁰ Az Alkotmánybíróság az EUB esetjogára⁵¹ hivatkozással állapította meg, hogy a versenyügyekben is alkalmazható ártatlanság véelmére is figyelemmel a versenyjog területén a jogsértéssel kapcsolatos jogviták esetében a versenyhatóságra hárul az általa megállapított jogsértések bizonyítása, és azon bizonyítékok előterjesztése, amelyek alkalmasak a jogsértést alkotó tényállás jogilag megkövetelt módon történő bizonyítására. Ezenkívül szintén az ártatlanság véelméből következően, ha a bíróságnak kétségei vannak, azt a jogsértést megállapító határozat címzettjei között szereplő vállalkozások javára kell értelmezni.⁵² Szintén az ártatlanság véelméből vezette le a Kúria, hogy az eljárás alá vontaknak nem kell együttműködniük a hatósággal abban az értelemben, hogy nem kell magatartásuk versenyjogba nem ütköző, ésszerű, racionális magyarázatát adniuk.⁵³

Fegyverek egyenlősége

Az Alkotmánybíróság – az EJEB joggyakorlatához hasonlóan – megerősítette a fegyverek egyenlősége elvének az alkalmazását nem csupán a büntetőjogi, hanem versenyjogi ügyekben is. Az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata szerint a fegyverek egyenlőségé-

47 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [46].

48 Kúria Kfv.II.37.672/2015/28. sz. ítélete [112].

49 C199/92. Hüls AG kontra az Európai Közösségek Bizottsága 1999. július 8-án hozott *ítélet* [ECLI:EU:C:1999:358] 149–150.; valamint C-235/92. sz. Montecatini SpA kontra Európai Közösségek Bizottsága ügyben 1999. július 8-án hozott *ítélet* [ECLI:EU:C:1999:362] 175–176.

50 T-61/02. sz. Commerzbank kontra Bizottság ügyben 2006. szeptember 27-én hozott *ítélet* [ECLI:EU:T:2004:303] 61.

51 C-89/11. sz. E.ON Energie AG kontra Európai Bizottság ügyben 2012. november 22-én hozott *ítélet* [ECLI:EU:C:2012:738]; C-185/95. sz. Baustahlgewebe GmbH kontra az Európai Közösségek Bizottsága ügyben 1998. december 17-én hozott *ítélet* [ECLI:EU:C:1998:608] 58.; valamint a C-2/01. sz. Bundesverband der Arzneimittel-Importeure eV és az Európai Közösségek Bizottsága kontra Bayer AG ügyben 2004. január 6-án hozott *ítélet* [ECLI:EU:C:2004:2] 62.

52 C-27/76. sz. United Brands Company és United Brands Continentaal BV kontra az Európai Közösségek Bizottsága ügyben 1978. február 14-én hozott *ítélet* [ECLI:EU:C:1978:22] 265.

53 Kúria Kfv.II.37.827/2015/19. sz. ítélete [49].

nek elve a tisztességes eljáráshoz való jog egyik eleme, ami megköveteli,⁵⁴ hogy a felek „[...] megismerhessék a felelősségük alapjául szolgáló bizonyítékokat és arra észrevételt tehesenek. Az eljárás alá vont vállalkozások hatékonyan úgy tudják [...] védekezésüket felépíteni, ha hozzáférhetnek a GVH, illetve a bíróságok döntését alátámasztó minden releváns dokumentumhoz.”⁵⁵

Ne bis in idem

8/2017. (IV.18.) AB határozatában az Alkotmánybíróság leszögezte, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdése nem tiltja önmagában azt, hogy valakivel szemben, ugyanazon jogellenes cselekménye miatt több, más jogágba tartozó, eltérő funkciójú eljárást folytassanak le és ezek eredményeként jogkövetkezményt alkalmazzanak. A ne bis in idem elvében tetet öltő alkotmányos garancia kifejezetten az állami büntetőhatalom visszaélésszerű gyakorlásával szemben védi az egyént. Annak mérlegelésekor, hogy a vizsgálat alá vont eljárás, illetve szankció „büntető” jellegű-e vagy sem, nem az adott eljárás jogági besorolását tekintni döntőnek, hanem az eljárás és jogkövetkezmény funkciójából indul ki.⁵⁶ Egy eljárás abban az esetben büntető jellegű, ha valamely természetes személy által megvalósított jogellenes cselekmény miatti felelősségre vonásra irányul, amennyiben az eljárás során alkalmazandó jogkövetkezmény büntetésnek minősül, azaz – célját és hatását tekintve – megtorló jellegű és prevenciót szolgáló joghátrány.⁵⁷ A Volkswagen ítéletben (2023. május 4-i MV – 98 ítélet, C-97/21, EU:C:2023:371)) az EUB megállapította, hogy egy közigazgatási pénzbírság, még ha azt a nemzeti szabályozás közigazgatási szankciónak is minősíti, büntetőjogi szankciót képez, amennyiben megtorlási célja van, és nagyfokú szigorú tükröz.

Az EUB C-117/20. számú bpost ügyében⁵⁸ is rámutatott, hogy az azonos tényállás miatt folyó eljárás nem feltétlenül sérti a ne bis in idem elvét, ha az eljáró hatóságok közötti kommunikáció megfelelően működik, a két eljárást összehangoltan folytatják és a kiszabott szankciók összessége megfelel az elkövetett jogsértés súlyának.⁵⁹ Lényegében ezt a követelményt érvényesítette az Alkotmánybíróság 1/2024. (I. 9.) AB határozatában,

54 Az Európai Unió Bírósága is többször foglalkozott a fegyverek egyenlőségének kérdésével, többek között: C-521/09. sz. Elf Aquitaine SA kontra Európai Bizottság ügyben 2011. szeptember 29-én ítélet [ECLI:EU:C:2011:620]; „[...] a fegyveregyenlőség célja az eljárásban részt vevő felek közötti egyensúly biztosítása: így a bírósághoz benyújtott valamennyi dokumentumot az eljárásban részt vevő bármelyik fél megvizsgálhatja és vitathatja [...]” C-199/11. sz. Europese Gemeenschap kontra Otis NV és társai ügyben 2012. november 6-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2012:684] 72.

55 3100/2015. (V. 26.) AB határozat, Indokolás [108].

56 1/2024. (I. 9.) AB határozat, Indokolás [75].

57 1/2024. (I. 9.) AB határozat, Indokolás [75].

58 C-117/20. sz. bpost SA kontra Autorité belge de la concurrence ügyben 2022. március 22-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:2022:202].

59 Kúria Kfv.III.37.366/2023/7. sz. ítélete.

amikor mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet állapított meg, mert a jogalkotó nem szabályozta a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény alapján létrehozott hatásköri rendszerben eljáró valamennyi hatóságra kiterjedően az együttműködés szervezeti rendjét.

A bpost ítéletől eltérően (amelyben távközlési szabályozói és versenyhatósági fellépés került párhuzamba) a Nordzucker ügyben⁶⁰ két tagállami versenyhatóság párhuzamos fellépése merült fel. Ebben az ügyben az Európai Bíróság úgy foglalt állást, hogy ilyen esetben a két versenyhatóság ugyanazt a közérdekű célt követi, amely annak biztosítására irányul, hogy a belső piaci versenyt ne torzítsák versenyellenes megállapodások, vállalkozások társulásai által hozott döntések vagy összehangolt magatartások vagyis a szankciók alkalmazása nem indokolt, mert nem olyan, ami további célokat követ.⁶¹

6. Büntetőügyből származó bizonyíték felhasználása a versenyfelügyeleti eljárásban

A büntetőügyből származó bizonyíték közigazgatási eljárásban való felhasználhatóságának kérdése Magyarországon először egy olyan adóhatósági ügyben merült fel, amellyel párhuzamosan zajló büntetőügyben szerzett lehallgatási jegyzőkönyvek és házkutatás során lefoglalt elektronikus levelek közigazgatási eljárásban való felhasználhatósága volt a kérdés. Ezt az ügyet (WML) előzetes döntéshozatal keretében az Európai Bíróság elé vitték.⁶² A WML-ügy később hatással volt a büntetőügyből szerzett bizonyíték versenyfelügyeleti eljárásban való felhasználhatóságának bírósági megítélésére is.⁶³ Mind a WML-ügyben, mind pedig a pharmakartellügyben a régi Be. szerinti titkos információgyűjtés is zajlott (házkutatás mellett), amelynek büntetőeljárásban bizonyítékként való felhasználásához egyrészt nyomozati bíró utólagos engedélyére (nyomozás elrendelése, illetve feljelentés megtétele után), illetve azt követően a büntetőperben a bíró arra vonatkozó, Be. szerinti érdemi értékelésére volt szükség, hogy a bizonyítási eszköz nem bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők büntetőeljárási jogainak lényeges sérelmével lett-e megszerzve. A WML-ügyben azonban egyfelől – minthogy a büntetőeljárás még folyamatban volt – a bizonyítékot büntetőbíró általi érdemi, kontradiktórius eljárásban nem értékelték, másfelől pedig kérdéses volt a bizonyíték közigazgatási eljárásban való felhasználhatóságának jogszabályi alapja. Az ügy kapcsán tehát egyfelől felmerült a bizonyítékfelhasználás nemzeti jogszabályba ütközése, másfelől pedig annak kérdése, hogy a bizonyítékátadásnak egyáltalán van-e jogszabályi alapja. Az előzetes döntéshozatal folytán eljáró Európai Bíróság mindkét kérdésben alapjogi korlátozási tesztet alkalmazta.

60 C151/20. sz. Bundeswettbewerbshörde kontra Nordzucker AG és társai ügyben 2022. március 22-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2022:203].

61 C-151/20. sz. Bundeswettbewerbshörde kontra Nordzucker AG és társai ügyben 2022. március 22-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2022:203] 57.

62 C-419/14. sz. WebMindLicenses Kft. és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Kiemelt Adó- és Vám Főigazgatósága ügyben 2015. december 17-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:2015:832].

63 Kúria Kf.IV.37.468/2019/17. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának 2020. szeptember 22-én Vj-28-506/2013. sz. az ún. pharmakartell ügyben hozott határozata kapcsán.

zott, megállapítva, hogy a magánszféra korlátozása az adómegállapítással összefüggésben legitim cél lehet, viszont csak akkor, ha azt jogszabály írja elő, és az arányosság elvére figyelemmel szükséges.⁶⁴ Ezenkívül vizsgálni kell, hogy a védelemhez való jog tiszteletben tartása általános elvének megfelelően a közigazgatási eljárás keretében lehetőség volt-e arra, hogy a kérdéses bizonyítékokhoz a felperes hozzáférjen, és azokkal kapcsolatban meghallgassák. Az ügyben szintén döntést hozó magyar Alkotmánybíróság megállapította, hogy büntetőeljárásban beszerezett bizonyíték adóhatósági eljárásban való felhasználásának megvolt a jogszabályi alapja,⁶⁵ ugyanakkor a szükségességi-arányossági tesztet is el kell végezni.⁶⁶ Az Alkotmánybíróság szerint a közigazgatási bíróságnak a büntetőbíróság jogerős ítélete alapján kell meggyőződni a bizonyítékok keletkezésének, hozzáféréseinek és felhasználásának jogszerűségéről. Az Alkotmánybíróság szerint, ha ez a büntetőjogi kontradiktórius felülvizsgálat amúgy nem történe meg, akkor annak érdekében célszerű a párhuzamos közigazgatási eljárást felfüggeszteni.⁶⁷ Továbbá az adóhatóságnak igazolnia kell, hogy az iratokhoz a feladatai ellátásához szükséges mértékben és időtartamban fért hozzá, és az adóhatósági eljárás alanya ezen bizonyítékokhoz, illetve a keletkezésükkkel, felhasználásukkal összefüggő egyéb, a büntetőeljárás iratanyagában szereplő iratokba betekinthetett, és előadhatta észrevételeit, nyilatkozatait, bizonyítási indítványait.⁶⁸

Bár a WML-ügyben – minthogy a beszerzett bizonyítékot büntetőbíró érdemben, kontradiktórius eljárásban nem vizsgálta meg – felmerült nemzeti szabály megsértése is, ennek ellenére sem az Európai Bíróság, sem a magyar Alkotmánybíróság⁶⁹ nem tulajdonított annak jelentőséget, hogy a kérdéses bizonyíték az ítélet egyetlen indoka-e.⁷⁰ Ez a szempont azonban már megjelent a farmakartell ügyében született kúriai ítéletben. Meg kell jegyezni, hogy korábbi versenyügyben is, amikor felmerült a bizonyítási eljárásra vonatkozó szabály megsértése, akkor az Alkotmánybíróság az eset összes körülményének értékelését irányozta elő, nem kizárva az ilyen bizonyíték felhasználhatóságát, amennyiben a védelemhez fűződő jog keretében a bizonyíték hitelessége vitatható volt, illetve hogy „milyen más bizonyítékot vettek még figyelembe a tényállás megállapítása során”.⁷¹

A GVH 2015. szeptember 14. napján kelt, Vj-28-506/2013. számú határozatában a kartelljogsértés megállapítását többek között büntetőügyből származó bizonyítékokra

64 C-419/14. sz. WebMindLicenses Kft. és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Kiemelt Adó- és Vám Főigazgatósága ügyben 2015. december 17-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:2015:832] 73.

65 3291/2021. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [88].

66 3291/2021. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [90].

67 3291/2021. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [90].

68 3291/2021. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [91].

69 3291/2021. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [84].

70 Lásd: EJEB 1988. július 12-i Schenk kontra Svájc ítélete, CE:ECHR:1988:0712JUD001 086284; T-54/14. sz. Goldfish és társai kontra Bizottság ügyben 2016. szeptember 8-án hozott ítélet [ECLI:EU:T:2016:455].

71 3100/2015. (V. 25.) AB határozat, Indokolás [128].

alapította. A döntés felülvizsgálata során a Kúria a fenti WML-ügy alapján⁷² megállapította, hogy a büntetőügyben lefolytatott titkos információgyűjtés jogszerűségének ellenőrzése a beszerzéséhez kapcsolódó büntetőeljárásban megtörtént.⁷³ Mivel a Kúria szerint a versenyfelügyeleti elmarasztalással érintett jogi személyeknek nincs magánszférájuk, így nekik nem kellett a büntetőeljárásban részt venniük, emiatt nem állapítható meg az elvárt büntetőjogi jogszerűségi felülvizsgálat kontradiktórius jellegének sérelme.⁷⁴ Azt is megállapította a Kúria, hogy a GVH tekintetében az iratok átadása világos törvényi felhatalmazáson alapult.⁷⁵ A közigazgatás általi felhasználás szükségszerűsége körében a Kúria utalt rá, hogy a lehallgatási jegyzőkönyveket a közbeszerzési kartellel összefüggésben használták fel.⁷⁶ A Kúria arra is utalt, hogy a versenyjogi elmarasztalás nem kizárólag a lehallgatási jegyzőkönyvön alapult, miközben ilyen elvárást a WML-ügyben az Európai Bíróság nem fogalmazott meg. A Kúria megállapította továbbá, hogy a titkos információgyűjtés útján beszerzett bizonyítékok átvételét követően a szükséges eljárási garanciák megvalósultak, a felperesek az alperes által a határozatának elfogadása céljából figyelembe vett információkat megismerhették, arra lehetőségük volt észrevételezt tenni.⁷⁷ Mivel a büntetőügy alanya természetes személy volt, a versenyfelügyeleti eljárásé pedig jogi személyek, ezért utóbbiak nem kifogásolhatták alappal, hogy teljeskörűen nem ismerhették meg a természetes személyek lehallgatásának jegyzőkönyvét, mert számára éppen ez jelentett volna érdeksérelmet.⁷⁸

72 És az annak alapján hozott EBH2018. K.I. sz. kúriai ítélet alapján.

73 Kúria Kf.IV.37.468/2019/17. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának az ún. farmakartell ügyben hozott Vj-28-506/2013. sz. határozata kapcsán [67]; például a Vj-3/2015 sz. ügyben a Fővárosi Törvényszék, mint másodfokú bíróság 31.Bf.11.741/2021/13. számú ítéletében akként határozott, hogy a büntetőeljárás nyomozati szakaszában a titkos nyomozás eredményének nyílttá tételéig eltelt idő olyan hosszú időtartamú volt, ami a titkos információgyűjtés eredményének törvényes felhasználása lehetőségét kizárja, ezért az eljáró versenytanács az NNI-től beszerzett bizonyítékok közül a lehallgatások során rögzített beszélgetések jegyzőkönyveit kizárta.

74 Kúria Kf.IV.37.468/2019/17. ítélete a GVH Versenytanácsának az ún. farmakartell ügyben hozott Vj-28-506/2013. sz. határozata kapcsán [70].

75 A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény 64/B. § (3) bekezdése, a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény 26. § (1) bekezdés c) pontja, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 71/B. § (1) bekezdése. Az AB ezeket a jogszabályi hivatkozásokat nem találta megalapozatlannak, de hangsúlyozta, hogy a bizonyítékfelhasználás a közigazgatási eljárásban nem lehet automatikus. 3291/2021. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [81].

76 Kúria Kf.IV.37.468/2019/17. ítélete a GVH Versenytanácsának az ún. farmakartell ügyben hozott Vj-28-506/2013. sz. határozata kapcsán [94].

77 Kúria Kf.IV.37.468/2019/17. ítélete a GVH Versenytanácsának az ún. farmakartell ügyben hozott Vj-28-506/2013. sz. határozata kapcsán [89].

78 Kúria Kf.IV.37.468/2019/17. sz. ítélete a GVH Versenytanácsának az ún. farmakartell ügyben hozott Vj-28-506/2013. sz. határozata kapcsán [90].

Összegzés

A versenyjog büntetőjogi jellege és az abból fakadó követelmények gyorsan megjelentek a hazai bírósági gyakorlatban. Mivel a versenyjog nem tartozik a büntetőjog kemény magvához (hiszen jellemzően nem magánszemélyek elítélése merül fel), ezért a büntetőjogi eredetű garanciák nem változatlan tartalommal érvényesülnek. A bíróságok tisztázták, hogy a versenyügyek büntetőjogi karaktere miatt a teljes körű bírói felülvizsgálatnak van jelentősége. A kétséget kizáró bizonyítás követelménye versenyügyekben sem jelenti, hogy a hatóság közvetett bizonyítékokra, vélelmekre vagy egybevágó pontos összefüggésre ne támaszkodhatna.

Irodalomjegyzék

- BAK László: A Lisszaboni Szerződés és az emberi jogok – paradigmaváltás a versenyjogban? *Versenytükör*, 2011/ II, 4.
- JUHÁSZ Miklós: Kriminális versenyjog? – gondolatok az emberi jogok és a versenyjog kapcsolatáról. *Magyar Jog*, 2013/9, 515–524.
- TÓTH András: A versenyügyek hozzájárulása a magyar közigazgatási bíráskodás fejlődéséhez. *Jogtudományi Közlöny*, 2021/76, 7–8., 319–325.

Tóth J. Zoltán¹

EMBERÖLÉSEK MAGYARORSZÁGON – A HALÁLBÜNTETÉS ELRETTENTŐ HATÁSA TÉTELÉNEK VIZSGÁLATA A HAZAI EMBERÖLÉSI STATISZTIKA TÜKRÉBEN (1975–2022)

1. Bevezetés

Jelen írás nem tanulmánynak készült, így nem célja, hogy a halálbüntetés általános elméleti, filozófiai vagy kriminológiai kérdéseit taglalja. Egyetlen célja, hogy a halálbüntetéssel kapcsolatos vitatémák egyik legfontosabb problémájához, a halálbüntetés elrettentő hatásának kérdéséhez (e hatás létezése eldöntéséhez) adjon *fogódzót*, mégpedig nem távoli országok emberölési és kivégzési trendjeinek elemzése, hanem a magyar helyzet statisztikai vizsgálata alapján. Már most le kell szögeznünk azonban, hogy e fogódzó nem bizonyítékot (különösen nem *döntő* bizonyítékot) jelent, hanem egy *adalékot*, mely hozzájárulhat más, statisztikai és nem statisztikai módszerekkel megállapított tények, adatok, logikai levezetések, pszichológiai jellemzők, szociológiai indikátorok kiegészítéséhez, ezáltal a halálbüntetés létének vagy nemlétének a bűnözési, ezen belül az emberölési trendekre való hatásának, avagy e hatás hiányának a megértéséhez. Következtetéseink közvetlen használhatósága tehát korlátozott, adalékként azonban – reményeink szerint – jó szolgálatot tehetnek bizonyos kérdések jobb megértésében, már csak azért is, mert – bár halálbüntetés Európában (Fehéroroszországot kivéve) nincs² – számos európai³ (és olykor magyar⁴) politikus veti fel

1 Dékán, tanszékvezető egyetemi tanár KRE ÁJK

2 Zoltán J. Tóth: The Abolition of Capital Punishment in the major Countries of Europe. *Journal on European History of Law*, Vol. 8, 2017, No. 2., pp. 77-86. A jelen sorok írásakor elérhető legfrissebb, 2022. évi helyzetet (nemcsak Európát tekintve) lásd: *Death Sentences and Executions 2022. Amnesty International Global Report*. Amnesty International, London, 2023 (<https://www.amnesty.org/en/documents/act50/6548/2023/en/>). 2022-ben Belaruszban egy kivégzésre került sor, és a korábbi évek többségében is (de minden) hajtottak végre halálos ítélete(ke)t.

3 Vö.: Toth J., Zoltan: The Capital Punishment Controversy in Hungary: Fragments on the Issues of Deterrent Effect and Wrongful Convictions. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Volume 21, Issue 1, 2013, pp. 37-58.

4 Tóth J., Zoltán: The post-abolition era in Hungary: Endeavours and political intentions to reintroduce capital punishment. *Jogelméleti Szemle*, 2022/3. szám, 144-162. o.; Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés visszaállítására való törekvés Magyarországon. *Glossa Iuridica*, Új folyam, VII. évfolyam, 2020/1-2. szám, 21-51. o.

időről időre a halálbüntetés visszaállításának gondolatát, mégpedig épp annak feltételezett elrettentő hatására hivatkozva.

2. Az elrettentő hatás paradigmája

Az elrettentő hatás paradigmája – mely a büntetés generális prevenciók célját hivatott betölteni – a halálbüntetéssel kapcsolatos szakirodalom (illetve a közvélemény) *retencionista* (azaz halálbüntetés-*párti*) részének egyik legfontosabb, legmeghatározóbb érve. Az elgondolás szerint a büntetéseknek a bűncselekmények megvalósításáról szóló bűnözői döntésekre, ezáltal a bűnelkövetési trendekre ténylegesen *hatásuk* van; és minél szigorúbb egy (potenciális) büntetés, annál nagyobb ez a hatás. Mivel az élet a létező legfontosabb érték, ezért az ennek elvételével való büntetőjogi fenyegetés (vagyis a halálbüntetés léte) képes a legtöbb embert elrettenteni attól, hogy gyilkosságot (szándékos emberölést) kövessen el. Az *abolicionista* (azaz halálbüntetés-*ellenes*) oldal ezzel szemben azon a véleményen van, hogy az emberölésekre a büntetés fajtáján és mértékén kívüli, attól független szempontoknak és motívumoknak sokkal nagyobb hatásuk van, így az elrettentő hatás nem létezik, vagy elhanyagolható mértékű. Mindkét oldal számos logikai, filozófiai és egyéb érveléssel igyekszik igazát alátámasztani. Bár az érvek legfontosabbika kétségtelenül az emberölési statisztikák elemzése, illetve a szofisztikált ökonometriai vizsgálatok, a pusztán elméleti-rationális argumentáció sem hagyható e körben figyelmen kívül. Jelen tanulmányban mindenekelőtt ezen érvekről, azaz a halálbüntetés pártolóiak és ellenzőinek az elrettentő hatással kapcsolatos teoretikus vitájáról lesz szó, majd az elrettentő hatás vizsgálatára alkalmas magyar statisztikai adatok áttekintésére vállalkozunk, az elérhető legfrissebb, a 2022. évet is magában foglaló adatsorok alapján.⁵

Ennek során abból a két axiómából indulunk ki, hogy egyrészt jogállami rendszerekben alapvetően csak élet elleni cselekmények elkövetőinek a halállal való büntethetősége vetődhet fel reális vitalapként, másrészt hogy a halállal való büntetés lehetősége csak a ténylegesen is (most vagy korábban) halállal fenyegetett, a halálbüntetés tárgyát jelentő élettől való megfosztással egyedül arányos cselekmények (tehát az emberölések) elkövetőit tarthatná vissza tetteik elkövetésétől – az elrettentő hatás kérdésében való vizsgálódás eredményeitől függően. Érdekesképp azonban megjegyezzük, hogy vannak olyanok is a szakirodalomban, akik e második axiómát nem fogadják el, és vizsgálatokat tartanak szükségesnek abban a vonatkozásban, hogy az emberölések halálbüntetéssel való szankcionálhatósága képes-e visszatartani a nem főbenjáró bűncselekmények (rablás, nemi erőszak, betörés stb.) elkövetőit tetteik megvalósításától. Ennek alapja az a – bizonyítandó vagy cáfolandó – feltételezés, hogy az ilyen bűnözők félnek attól, hogy az elkövetés körülményei folytán magatartásuk esetleg átszaphat emberölésbe is, és ennek elkerülésére már eleve a kisebb bűncselekményt sem valósítják meg.⁶ Mindazonáltal az e kérdésben folytatott kutatás eredménye nem

5 2023-ból hivatalos, az egész országra kiterjedő statisztikai adatok még nem állnak rendelkezésre.

6 E problémafelvetéshez lásd például: Bailey, William C. – Peterson, Ruth D.: Capital Punishment and Non-Capital Crimes: A Test of Deterrence, General Prevention, and

szolgálhat alapjául a halálbüntetés alkalmazhatósága kérdésében történő állásfoglaláshoz, mert ha igaznak is bizonyulna a feltételezés, jogállami rendszerekben akkor sem lehetne csak *azért* halálbüntetést alkalmazni, hogy nem főbenjáró ügyek potenciális tetteseit elriasszuk e cselekményüktől. A kérdés tehát csak az lehet – és jelen írás ezért csak ezt vizsgálja –, hogy vajon elrettenti-e, illetve elvileg elrettentheti-e a halálbüntetés az életellenes cselekmények potenciális elkövetőit a jövőbeli emberölésektől.

3. Elméleti viták az elrettentő hatás tételéről

A legsúlyosabb jogkövetkezésménnyel kapcsolatos diszkusszió témái közül talán a legfontosabb, mindenesetre bizonyosan a legtöbbet tárgyalt problémakör az elrettentő hatás kérdése. A halálbüntetés-pártiak azt mondják, hogy a halálbüntetésnek elrettentő hatása van, hatékonyan képes visszatartani az élet elleni bűncselekmények potenciális elkövetőit szándékuk megvalósításától. Az abolicionisták szerint viszont nincs bizonyíték arra, hogy bárkit is sikerült volna visszatartani a halálbüntetéssel való fenyegetés által olyan bűncselekmény elkövetésétől, amit egyébként halálbüntetés híján az illető megtett volna. A halálbüntetés ellenzőinek az a véleménye, hogy sok esetben *bizonyíthatóan* nincs a legsúlyosabb büntetésnek elrettentő hatása.

Szerintük nyilvánvalóan nem rettent el az ezzel való fenyegetés azokat az embereket, akik cselekedetüket hirtelen („erős”) felindulásból, erős izgalmi állapotban, nagyfokú érzelmi-idegi stresszhelyzetben, illetve alkohol hatása alatt követik el. Mindezekben közös, hogy a tettes tudata beszűkül, ezért átmeneti jelleggel nem tudja indulatait megfékezni, nem képes magatartását teljes mértékben kontrollálni. A „hirtelen felindulás” („erős felindulás”) kifejezésben ezenkívül a „hirtelen” (vagy az „erős”) szónak külön jelentősége van, ez jelzi ugyanis azt, hogy az illető reakciója valamilyen külső ingerre azonnali, impulzív, tehát viselkedése valamilyen indulati tettmegnyilvánuláson, nem pedig előzetes mérlegelésen alapul. Mindebből az következik, hogy a „hirtelen felindulás” („erős felindulás”) a spontán, indulati, nem tudatos viselkedés egy fajtája, így az elkövetett tett potenciális következményeinek (mindenelőtt a büntetés fajtájának és mértékének) az előzetes számbavétele és értékelése a leendő elkövető részéről fel sem merül.

Ráadásul az ilyen bűncselekmények többségét (Magyarországon mintegy négyötödét) ismerősök követik el egymás sérelmére.⁷ A kirobbant családi viták, veszekedések eredményeként bekövetkező büntettek elkövetői erős érzelmi-izgalmi állapotban valóstítják meg a bűncselekményt, nyilvánvalóan nem számolva a halálos eredmény bekövetkezésének lehetőségével. Ha pedig ez a lehetőség eszükbe sem jut, akkor ennek következményeit sem fogják mérlegelni. Továbbá – mivel az ilyen emocionális indíttatású bűncselekményeket a szülők, gyermekek, házastársak, barátok, szomszédok, cimborák, egyéb ismerősök egymással szemben követik el – szándékuk legfeljebb eventualityan terjed

System-Overload Arguments. Albany Law Review, Vol. 54, 1989-1990, pp. 681-707.

7 Evjen, Victor H.: Let's Abolish Capital Punishment. In. Capital Punishment (ed. by James A. McCafferty). Aldine Atherton, Inc., Chicago and New York, 220. o.

ki a sértett halálára,⁸ így a társadalomra veszélyességük hiánya folytán indokolatlan őket halálbüntetéssel fenyegetni.⁹

A halálbüntetés ezenkívül az abolicionisták szerint nem alkalmas azoknak az elrettentésére, akik meg vannak arról győződve, hogy őket úgyszemint kapják el. Esetükben nem a büntetés szigorúságának, kegyetlenségének, hanem a büntetés elkerülhetetlenségének van jelentősége. Beccaria óta tudjuk, hogy a bűnözőket hatékonyabban képes visszatartani egy kisebb, de elkerülhetetlenül bekövetkező, mint egy súlyosabb, de nagyobb valószínűséggel megúszható büntetés.¹⁰ Ebbe az elkövetői körbe tartoznak továbbá azok is, akik a legeltökéltebben hajtják végre az emberöléseket. Ugyanis akikkel szemben a gyakorlatban is alkalmazható lenne a halálbüntetés (bérnyilkosok, rablónyilkosok), eltökéltségük folytán pont azokkal szemben érvényesülne a legkevesbé a halálbüntetés elrettentő hatása. Albert Camus szerint például „a megfélemlítő erő csak a félényekre hat, azokra, akik nem hajlanak a bűncselekményre”.¹¹ Vagyis a halálbüntetéssel csak azokat lehet elrettenteni, akik amúgy sem követnének el emberöléseket, illetve akikre a kisebb büntetés is fékezően hat, míg azok, akik a kisebb büntetésektől nem rettennek meg, a nagyobbtól sem fognak.

A halállal való fenyegetés nem tudja továbbá elrettenteni az elmebetegeket, akiknek a tudata sem a bűncselekmény antiszociális voltát, sem a büntetés súlyosságát, sem a kettő közti okozati összefüggést nem tudja felfogni (igaz, őket általában sem a tradicionális jogrendszerek nem fenyegették, sem a mai modern, a halálbüntetést egyébként ismerő és alkalmazó jogrendszerek nem fenyegetik halál- /vagy bármilyen egyéb/ büntetéssel). Nem tartja vissza továbbá a halálbüntetés az ún. „öngyilkos gyilkosokat”, vagyis azokat, akik már eleve azzal a szándékkal követik el az emberölést, hogy utána saját magukat is megöljék;¹² azokat, akik eleve meg akarnak halni, és az öngyilkosság egyfajta közvetett módjaként arra számítanak, hogy vagy az ellenállás tanúsítása során a rendőrök lövik

8 Az ún. egyenes szándéktól (amikor az elkövető felismert cselekményének következményeit kívánja) az eventuais (eshetőleges) szándék abban különbözik, hogy e következményeket az elkövető nem kívánja ugyan, de azokba belenyugszik. (Vö. pl.: Mészáros Ádám: A bűncselekmény fogalmának alapkérdései: A bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2020, 224. o.)

9 Megjegyzendő, hogy az ilyen cselekmények tetteseit a halálbüntetést akár ma is vagy a közelmúltig ismerő jogrendszerek többsége nem is fenyegette halálbüntetéssel.

10 „A bűnözésnek legerősebb fékje nem a büntetések kegyetlensége, hanem azok elmaradhatatlansága.” (Beccaria, Cesare: Büntetés és büntetés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, 99. o.) „Egy mérsékeltebb, de biztos büntetés mindig nagyobb hatást fog kelteni, mint egy másik, félelmetesebb büntetéstől való rettegetés, amelyhez a büntetlenség reménye társul.” (Beccaria: i. m., 87. o.)

11 Camus, Albert: Gondolatok a halálbüntetéséről. In: Sebes Ágnes (szerk.): A halálbüntetésről. Medvetánc Füzetek, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990, 24. o.

12 A közismertebb esetek közül példa erre a 2007. április 20-án Kecskeméten elkövetett „gombabódés” kettős gyilkosság és az azt követő öngyilkosság; az az eset, melynek során egy rendőr 2012. június 4-én előbb lelőtte felesége orvos szeretőjét, majd saját magát is; vagy az a közvéleményt felkavaró eset, melynek során 2021 júniusában egy szegedi gyógyszerész (miután a szomszédot is megsebesítette) lelőtte párját, majd a haldokló nőt még meg is erőszakolta.

le,¹³ vagy a bíróság fogja halálra ítélni őket (tehát akiknek az a célja, hogy „akasztófára jussanak”);¹⁴ akiket olyan fokú pszichikai kényszer ural, hogy nem tudják irányítani cselekvéseiket, mivel a bűnelkövetésre készítő (többnyire, de nem kizárólagosan szexuális) ösztönök felülírnak minden más, a bűncselekménytől való tartózkodásra vezető, racionális motívumot; végül nem rettent el a halálbüntetés azokat sem, akik pont ennek révén kívánnak mártírrá válni (terroristák, anarchisták, öngyilkos merénylők).¹⁵

Említést kell tennünk arról is, hogy vannak olyan abolicionisták, akik nem egyszerűen tagadják a halálbüntetés elrettentő hatását, de azt is állítják, hogy a halálra ítéelés lehetősége kifejezetten arra ösztönzi a gyilkosokat, hogy az elkövetett emberölés után még több emberölést kövessenek el. Érveik szerint ugyanis, ha valaki már gyilkolt és ezért cserébe – elfogása esetén – halálbüntetéssel kellene számolnia, nincs semmi olyan plusz visszatartó erő, ami eltántorítaná őt attól, hogy újra gyilkoljon. Így például nyugodt szívvel megölheti azt a szemtanút, aki őt lebuktathatná, azt a rendőrt, aki el akarja őt kapni, azt a börtönőrt, aki meg akarja akadályozni a szökését, hiszen így esélye van a megmenekülésre, de ha ez nem sikerülne neki, akkor sem kerülhet nehezebb helyzetbe,

13 Valószínűleg a 2007. májusi Széna téri bankrablás elkövetője is (részben) ilyen motívumból követte el cselekményét, illetve emiatt tanúsított olyan magatartást (adott le többször is lövéseket a fegyverével), hogy a terrorrelhárító szolgálat rendőrei számára nem hagyott más választást, csak azt, hogy harcképtelenné tegyék őt. A kommandósok által leadott hat lövés – még ott a helyszínen – végül tényleg a halálát okozta.

14 Ilyen konkrét példákat idéz – igaz, a történelmi múltból – Szemere Bertalan és Arthur Koestler is. (Lásd: Szemere Bertalan: A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990, 153-154. o.; Koestler, Arthur: Az akasztásról. In: Koestler, Arthur: Egy mítosz anatómiája. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 82. o.) De hogy a közvetett öngyilkosság megkísérlésének ez a módja nemcsak a régmúlt jellegzetessége volt, azt jól mutatja, hogy például az USA Kalifornia államában azért ítélték halálra Pamela Watkinst, mert a szuicídium indirekt módjaként kifejezetten saját halálát kívánva gyilkolt. Watkins ugyanis korábban már többször meg kívánta ölni magát, ám egyik öngyilkossági kísérlete sem járt sikerrel. Emiatt végül elhatározta, hogy ha saját keze által meghalni nem tud, akkor megöl másokat, s így majd ki fogják őt végezni; ezért megfojtotta azt a két kisgyermeket, akikre mint bábiskó vigyázott. (Az esetet idézi: Amsterdam, Anthony G.: Capital Punishment. In: Hugo Adam Bedau /ed./: The Death Penalty in America. Oxford University Press, 1982, 357. o. Amit Amsterdam írásából nem tudunk meg, az az, hogy a kivégzésre ténylegesen nem került sor, így végül is Watkins cselekménye nem érte el célját; ám mindez szándékaira előzetesen nyilvánvalóan nem lehetett hatással.)

15 Ezen érvelés alapján tehát az abolicionisták helytelennek tartják a halálbüntetés híveinek azt a megállapítást, mely szerint az emberek a halálbüntetés léte miatt nem követnek el életellenes bűncselekményeket. Valójában szerintük az emberek nagy többsége akkor sem ölne embert, ha azt a törvény egyáltalán nem rendelné büntetni, egyszerűen azért, mert számukra a gyilkolástól való tartózkodás indoka nem a büntetésekben, hanem egészen más motívumokban rejlik. Amikor tehát a retencionisták a halálbüntetés visszatartó hatását feltételezik, tulajdonképpen – vélik az abolicionisták – nem a bűnözőkből, hanem az amúgy is tisztességes „átlagemberekből” indulnak ki (akik egyébként halálbüntetés nélkül sem gyilkolnának), ezért elvették a vizsgálat tárgyát, elgondolásuk tehát már önmagában ennek okán sem lehet helytálló.

mintha a tanú, rendőr stb. életben hagyásával a szabadságát kockáztatta volna. Ha tehát egyetlen ember megöléséért is kivézzük – gondolhatja a bűnöző –, nem kockáztat semmit, ha másokat is megöl, csak nyerhet vele.

4. Az elrettentő hatás Magyarországon a konkrét statisztikai adatok tükrében¹⁶

Magyarországon 1990-ben törölték el hivatalosan a halálbüntetést, amikor is a 23/1990. (X. 31.) AB határozat kimondta, hogy a halálbüntetésre vonatkozó büntető anyagi és eljárási rendelkezések alkotmányellenesek, mert sértik az élethez és emberi méltósághoz való jogot. Ezért az utolsó „halálbüntetéses” évnak 1990-et,¹⁷ az első „halálbüntetésmentes” évnak pedig 1991-et tekinthetjük. Megvizsgálva az emberölési statisztikákat 1975-től, a számok a következőket mutatják.

Míg 1975 és 1990 között a szándékos emberölések, valamint az erős felindulásban elkövetett emberölések száma 185 és 237 között volt,¹⁸ addig 1991-ben és 1992-ben ez a szám felugrott 307-re, majd ezután 1993 és 1998 között 271 és 313 között¹⁹ mozgott.²⁰ [Mivel az erős felindulásban elkövetett emberölésnek minősített esetek száma évi mindössze néhányat tesz

16 A statisztikai adatok forrásai az 1975-2007 közötti időszak vonatkozásában a Központi Statisztikai Hivatal papír alapú Évkönyvei, 2003-tól pedig egyrészt a Legfőbb Ügyészség Tájékoztatói a bűnözés adott évi adatairól (<http://ugyeszseg.hu/statisztikai-adatok/tajekoztato-a-bunozesrol/>), valamint az utóbbi néhány év tekintetében a Belügyminisztérium Jogszabály-előkészítő és Koordinációs Főosztály Jogszabály-előkészítő Osztálya által vezetett Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztikában (ENYÜBS) fellelhető, az Osztály által egyéni adatkérésre leválogatott és megküldött adatai. (A szerző ezúton mond köszönetet a BM illetékes Osztályának a kért statisztikai adatok kigyűjtéséért és megküldéséért.) Mivel más módszertanon alapul, ennek folytán a korábbi magyar statisztikai adatokkal való összehasonlításra nem alkalmas (lásd később), ezért nem használtuk az EUROSTAT adatait.

17 Bár a halálbüntetés formáljogi megszüntetése 1990 októberében történt, kivégzésre 1988 óta, halálra ítéletre pedig 1989 óta nem került sor. [Az utolsó kivégzett a tiszacsegei rablógyilkos Vadász Ernő volt, akit előre kitervelten, nyereségvágyból, különös kegyetlenséggel elkövetett szándékos emberölés miatt ítélték halálra, és végeztek ki 1988. július 14-én. Kardos Aladár akkori sorkatonát pedig elsőfokon 1988 decemberében, másodfokon 1989. február 21-én ítélték halálra egy kislány meggyilkolása miatt (később az akkor a kegyelemzési jogkört gyakorló kollektív állami testület, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa fiatal életkorára tekintettel /az elkövetés idején 21, a kegyelem megadásakor 22 éves volt/ 1989 áprilisában megkegyelmezett neki).]

18 Egészen konkrétan az évek és az emberölési számok: 1975: 206; 1976: 237; 1977: 219; 1978: 185; 1979: 230; 1980: 200; 1981: 214; 1982: 190; 1983: 215; 1984: 205; 1985: 191; 1986: 233; 1987: 203; 1988: 206; 1989: 191; 1990: 201.

19 1993-ban 298, 1994-ben 313, 1995-ben 296, 1996-ban 271, 1997-ben és 1998-ban pedig 289-289 volt.

20 Ezen, illetve a következőkben bemutatandó számok az emberöléses *esetek* számát, és nem a sértettekét (áldozatokét) mutatják. Ha tehát több áldozata van ugyanannak a tettnek, az a statisztikában csak egyszer szerepel.

ki (2003-tól kezdve ezek száma mindig 0 és 5 között volt,²¹ arányuk tehát elenyésző), ezért ez az összesített szám jó közelítéssel a szándékos emberölések trendjeit közel pontosan mutatja.]

Valami tehát történt 1990 után a magyar társadalomban; az azonban valójában nem bizonyítható, hogy ez a halálbüntetés eltörlésének tudható be.²² Elképzelhető például, hogy pusztán a társadalom anómiás állapotának, a rendszerváltást követő felbolydult társadalmi helyzetnek, a nemzetközi bűnözés és a kábítószer-kereskedelem számára megnyílt határoknak, illetve a gyökeres gazdasági átalakulásnak és az ezzel járó megnövekvő munkanélküliségnek, a leszakadó rétegek számára valósággá váló kilátástalanságnak és reményvesztettségnek (és a mindezek miatt megnövekvő, önmagában is kriminogén tényezőnek számító alkoholizmusnak és szegénységnek) volt a következménye az emberölések számának ideiglenes emelkedése, mivel 1998 után az emberölések száma elkezdett visszaállni az 1990 előtti mértékre, sőt az utóbbi évek mindegyikében *kevesebb* emberölés történt Magyarországon, mint azon évtizedekben, amikor még létezett nálunk a halálbüntetés; olyannyira, hogy a 2010-es éveket követően *korábban soha nem tapasztalt szintre csökkent az életellenes bűnözés mértéke*. 1999-ben már csak 253, 2000-ben pedig mindössze 205 emberölést követtek el; 2001-ben ez a szám ugyan ismét felment 250 fölé (egészen pontosan 254 volt), ám ezután újra csökkenni kezdett: 2002-ben 203, 2003-ban 228, 2004-ben 209, 2005-ben 164, 2006-ban 174, 2007-ben pedig 154 ilyen esetet regisztráltak. Végül 2008-tól kezdve az emberölések száma még a 150-et sem érte el: 2008-ban 147, 2009-ben 139, 2010-ben 133, 2011-ben pedig 142 emberölés történt. 2012-ben e szám megdöntötte az addigi magyarországi rekordot, ugyanis ekkor már mindössze 112 emberölést regisztráltak; és bár az ezt követő két évben ehhez az addigi „negatív csúcshoz” képest még valamelyest emelkedett az emberölések száma (igaz, az még így sem érte el az államszocializmus időszakának a kétharmadát sem, ugyanis az 2013-ban is csak 135, 2014-ben pedig 127 volt), ám ezt követően egy újabb, még az előbbinél is jelentősebb csökkenés következett be, és *az utóbbi években az emberölések száma mindössze 100 körül, illetve az alatt mozog* (konkrétan 2015-ben 99, 2016-ban 101, 2017-ben 92, 2018-ban 84, 2019-ben 60, 2020-ban 81, 2021-ben 72, 2022-ben pedig 89 emberölés történt). Az utolsó hat év egyikében sem érte el az emberölések száma a százat, *átlaga 80 alatt van*.

Vagyis a halálbüntetés eltörlése után egy évtizeddel a befejezett emberölések száma előbb lassan visszaállt az 1990 előtti szintre; egy újabb évtized múlva már jelentősen és folyamatosan alulmúlta azt; napjainkra pedig – noha a halálbüntetés jó ideje nem létezik – szintén egyértelműen, a korábbinál is jelentősebben alulmúlja az államszocializmus időszakának legalacsonyabb mértékét is, olyannyira, hogy *az utóbbi hat év átlagában az emberölések száma jóval kevesebb mint a fele, alig több mint az egyharmada a halálbüntetéses korszakban elkövetett átlagos éves emberölési számnak*.

Az anómiás állapotra utalhat az is, hogy nemcsak az emberölések gyakorisága nőtt meg, hanem az össz-bűnözés is erőteljes növekvő tendenciát mutatott az 1990-es

21 Az ötöt kizárólag 2020-ban érte el, egyébként minden más évben ez a szám 0 és 3 között mozgott.

22 Ilyen – elharmadodott – következtetésre sok példát találhatunk, főként a publicisztikai irodalomból. (Vö. pl.: Babus Endre: Kötéltánc. Heti Világgazdaság, 1996. június 22.)

években, mégpedig sokkal nagyobb mértékűt, mint a korábban halállal (is) fenyegetett bűncselekmények emelkedése.²³ Míg 1975 és 1988 között 120 és 188 ezer között volt az egy évben ismertté vált bűncselekmények száma, addig ugyanez 1989-ben (amikor is a rendszerváltás már nyilvánvalóan megindult, annak minden – pozitív és negatív – hatásával együtt) 225 ezerre, 1990-ben 341 ezerre, 1991-ben pedig 440 ezerre nőtt. Az ezt követő években (1992 és 1999 között) szintén magas, 389 ezer és 600 ezer²⁴ között volt ez a szám, tehát átlagosan három-négyszerese, mint egy évtizeddel korábban; míg az emberölések számának növekedése – mint láthattuk – ezzel szemben „csupán” másfélszeres volt. Ez az arány pedig érdemben mostanáig sem változott: a 2000 és 2011 közötti 12 év mindegyikében az összes bűncselekmények száma 400–450 ezer körül volt (egészen pontosan 394 és 465 ezer között mozgott),²⁵ miközben az utóbbi években (részben pusztán statisztikai módszertani-adatfelvételi okok miatt) csökkent.²⁶

23 Ez abból következik, hogy a halálbüntetést korábban is csak az emberöléssel járó különböző bűncselekményekre alkalmazták; ha tehát az összбүнözés (amelyre a halálbüntetés léte vagy eltörlése nincs hatással) nagyobb mértékben nőtt, mint az emberölések száma, akkor valószínűsíthető, hogy alapvetően más, a halálbüntetés lététől független okot kell e mögött a tény mögött keresni.

24 Az 1998. évben mért 600 ezres számmal kapcsolatban azonban mindenképpen tudni érdekes, hogy ebből mintegy 80 ezer bűncselekményt egyetlen személy követett el, aki egészen pontosan 79 790 rendbeli csalást valósított meg (ennyi áldozat sérelmére), amikor magát parkolóórnek kiadva becsapta azon autósokat, akik a XIV. kerületben az Állatkert közelében akartak parkolni, elhitetvén velük, hogy az egyébként ingyenes parkolóhelyekért ötven forintot kell fizetniük. Önmagában a statisztikai adatok elemzésével és a nyers adatokból történő következtetések levonásával ezért (is) kell nagyon óvatosan bánni.

25 *Fontos módszertani megjegyzés, hogy a fenti adatok valójában nem az adott évben elkövetett bűncselekményi számokat mutatják, hanem azon bűncselekményekét, amelyekben a nyomozást az adott évben fejezték be. A tendenciák érzékeltetésére azonban a számok így is alkalmasak.*

26 Az összes bűncselekmények száma 2012 és 2022 között hivatalosan 472, 377, 329, 280, 290, 226, 199, 165, 162, 154, illetve 167 ezer volt. Az erőteljes statisztikai csökkenés egyik oka kétségtelenül az, hogy az új Btk. (2012. évi C. törvény), illetve már valamivel előtte, 2012. április 15. óta a régi Btk. (1978. évi IV. törvény) a korábbi húszezer forintos szabálysértési értékhatást ötvenezer forintra emelte, vagyis az a rengeteg vagyon ellenű bűncselekmény (lopás, csalás, sikkasztás, hűtlen kezelés stb.), aminél a kár, vagyoni hátrány 20 001 Ft és 50 000 Ft közé esik, immáron nem bűncselekmény, csak szabálysértés, így azok a bűncselekményi statisztikában nem jelennek meg, noha az áldozatoknak azok épp olyan kellemetlenek, mint akkor voltak, amikor e tettek hivatalosan is vétségnek minősültek. Az is igaz azonban, hogy emellett egyéb hatások (pl. a büntelődési hatékonyság növekedése) is közrejátszanak, illetve közrejátszhatnak – enélkül (önmagában a statisztikai módszertan változása miatt) pl. a 2017–2022. évek szokatlanul alacsony mértéke nem magyarázható. [Ez minden valószínűség szerint szerepet játszhat abban is, hogy pl. a szándékos testi sértések száma 2003–2022 között kevesebb mint a felére (7 428-ról 3 540-re), a rablások száma pedig a hatodára (!) (3289-ről 534-re) csökkent. Vö.: Tájékoztató a 2022. évi бүнözésről: <https://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2023/11/tajekoztato-a-bunozes-2022.-evi-adatairol.pdf>, Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2023, 14. és 18. o.) Az ezt kiváltó lehetséges okok között Kerezi Klára egyebek mellett a társadalom korszerkezetének megváltozását (kevesebb fiatal és több idős van, márpedig a

Első pillantásra egy másik lehetséges magyarázatot is kaphatunk az emberölések számának 1990 utáni másfélszeres növekedésére, ha megnézzük az emberölési kísérletek alakulását is. Ezek száma 1975-ben ugyanis még 306 volt, 1976-tól 1988-ig pedig évente 167 és 331 között mozgott; 1990-ben viszont már csak 119, 1991 és 2001 között pedig évente 116–167, 2002–2011 között 133–156, 2012–2021 között pedig már csak évi 57–108 emberölési kísérlet történt. Ha a befejezett emberölések és az emberölési kísérletek együttes alakulását tekintjük, akkor látható, hogy a rendszerváltást közvetlenül megelőző, illetve követő időszakban a kettő együtt már közel hasonló arányokat fog adni, önmagában ezek alapján a számok alapján tehát lehetséges lenne, hogy a '90-es években a gyilkosok egyszerűen elszántabbak voltak, hiszen a nagyjából hasonló gyakorisággal megkísérelt emberölésekből több lett „sikeresen” végrehajtva. Pusztán ugyanebből a tényből azonban ennek az ellenkezője, vagyis az a következtetés is levonható lenne, hogy éppen a halálbüntetés eltörlése növelte az életellenes bűnözők elszántságát; ennek kiderítéséhez viszont a pusztán statisztikán kívül az egyéb okok számbavétele is szükséges volna. Mindazonáltal az első pillantás megtévesztő lehet, mivel a fenti tételnek ellentmondani látszik, hogy az utóbbi évek csökkenő számú befejezett emberölései nem jártak együtt a kísérletek korábban jellemző mértékre történő emelkedésével: azok száma továbbra is viszonylag alacsonynak tekinthető (ahogy említettük, az a 2002 és 2011 közötti évek mindegyikében mindössze 150 körül volt, 2012-t követően 100 körül tendált, 2015-től pedig az évi százat sem éri el).²⁷ Ez viszont egyúttal azt is jelenti, hogy az utóbbi évtizedekben a befejezett és a kísérleti szakban megrekedt szándékos emberölések és erős felindulásban elkövetett emberölések együttes száma éppen a legutóbbi években volt a legalacsonyabb, és összességében, évtizedes távlatokban, egyértelműen csökkenő tendenciát

bűnözők között a fiatalok vannak többségben), a rendszeti eszközöknek a hivatásos szerveken túli megjelenését, a megváltozott időtöltési szokásokat (az internet előtti időtöltést választók számára kevesebb lehetőség adódik bűncselekményekbe való bevonódásra), illetve a kriminogén tényezőnek számító munkanélküliség csökkenését veti fel (Kerezi Klára: Trend lesz-e a jövőben is a bűnözés csökkenése? Magyar Tudomány, 2020/5. szám, 577-590. o.), továbbá azt az érdekes hipotézist, hogy a félmillió külföldön élő magyar jelentős része fiatal, vagyis a bűnözővé válnak kitett korosztály egy jelentős része nincs Magyarországon, így itt bűncselekményt sem tud elkövetni. („Speciálisan kelet-európai bűnözéscsökkenési tényező a kivándorlás: a magyar népességből például hiányzik közel félmillió vétőképes korú, nyugaton munkát vállaló fiatal.” Vö.: Kerezi: i. m., 588. o.)

27 Egészen pontosan 2002-ben 156, 2003-ban 150, 2004-ben 153, 2005-ben 149, 2006-ban 133, 2007-ben 142, 2008-ban 145, 2009-ben 136, 2010-ben 143, 2011-ben pedig 133 emberölési kísérlet, illetve erős felindulásban elkövetett emberölés kísérlete történt (utóbbiból azonban évente mindössze 1-3, de olyan évek is voltak, amikor utóbbi egyáltalán nem fordult elő – a számok tehát a szándékos emberölés kísérleteinek a számát lényegében pontosan mutatják). 2012-ben a sikertelenül megkísérelt emberölések száma 108, 2013-ban 105, 2014-ben 106, 2015-ben 86, 2016-ban 98, 2017-ben 72, 2018-ban 60, 2019-ben 57 (!), 2020-ban 92, 2021-ben pedig 63 volt. volt.

mutat.^{28, 29} Összességében az látható, hogy az életellenes bűnözés mértéke Magyarország utóbbi fél évszázados történetében soha nem volt olyan alacsony, mint az elmúlt években.³⁰

Végül a visszaesési arányok sem mutatják, hogy az emberölésekre a halálbüntetés léte vagy hiánya hatna ki lényeges mértékben. Az utóbbi két és fél évtizedben (1997 és 2021 között) az emberölésért elítélt visszaesők³¹ száma ugyanis 1 és 14,³² a kérdés

28 A nyers, aktuális évben közölt adatok összeadásával: 2009: 275; 2010: 276; 2011: 275; 2012: 220; 2013: 240; 2014: 233; 2015: 185; 2016: 199; 2017: 164. A későbbiekben átminősített cselekményekkel megnövelten, 2019. évi adatok alapján is 2009 és 2017 között sorrendben 304, 313, 328, 243, 264, 257, 205, 226, 180 volt a befejezett és a kísérleti szakban maradt szándékos emberölések és erős felindulásban elkövetett emberölések együttes száma (2018-ban pedig már csak 162 volt). (Vö.: Bűnözés és igazságszolgáltatás. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2019 /http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/bunozes_es_igazsagszolgalatas_2009_2018.pdf), 1. táblázat.)

29 A két statisztikai adatsort viszonylag gyakran keverik egymással, amiben részben az is közrejátszik, hogy gyakran az EUROSTAT adatait veszik figyelembe, az azonban – a KSH, illetve a Legfőbb Ügyészség és a Belügyminisztérium adataival ellentétben – tartalmazza az emberölési kísérletek számát is (vagyis előbbi az összes elkövetett-megkísérelt szándékos emberölések számát mutatja, az utóbbi pedig kizárólag a befejezett emberöléseket, és külön kategóriaként tartja számon a kísérleteket). Emiatt megtévesztő pl. egy korábbi év KSH- (vagy BM-) adatának összehasonlítása egy későbbi év EUROSTAT-adatával (mely az emberölési kísérletek számát is magában foglalja). A félreértés alapjául szolgáló módszertani eltérés magyarázata részletesebben megtalálható az Országos Kriminológiai Intézet közleményében: https://www.okri.hu/images/stories/Kozlemenyek/OKRI_KZLEMNY_emberlek_szma_vgleges_20190528.pdf

30 A statisztikai címkézések – általában laikusok által megfogalmazott – vádja sem állja meg a helyét. Sivadó Máté mutatta ki tanulmányában, hogy mind az eltűnési statisztikák stagnálása (illetve az ezek mögött meghúzódó, rövid idejű, gyermekotthonokból való engedély nélküli eltávozások órási aránya), mind a szintén konstans csökkenő tendenciát mutató „halált okozó testi sértés” bűncselekmények erőteljes (még az emberöléseknél is erőteljesebb) visszaesése, mind a gondatlanságból elkövetett emberölések szintén nagy mértékű visszaesése alaptalanná teszi azon feltételezéseket, hogy itt a szándékos emberöléses esetek statisztikai manipulációjáról, más statisztikai kategóriákba való áttételéről lenne szó. (Vö.: Sivadó Máté: Az emberölések számának radikális csökkenése Magyarországon. Magyar Rendészet, 2021/4. szám, 229-241. o.)

31 A régi Btk. (1978. évi IV. törvény) szerint visszaeső a szándékos bűncselekmény elkövetője, ha korábban szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, vagy annak végrehajtását részben felfüggesztették, és a büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől az újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el. (régí Btk. 137. § 14. pont) Ez a szöveg 2010. május 1-je óta volt hatályban, egészen a régi Btk. egészének 2013. július 1-jei hatályvesztéséig; a korábbi szöveget a 2009. évi LXXX. törvény 42. § (3) bekezdése módosította, amely a „vagy annak végrehajtását részben felfüggesztették” kitéltet toldotta be a korábbi szövegbe. 2013. július 1-jén hatályba lépett az új Btk. (2012. évi C. törvény), melynek 459. § (1) bekezdés 31. pontja a 2010. május 1-je előtt hatályos szabályozáshoz tért vissza; eszerint (vagyis a ma hatályos szabályozás szerint) „visszaeső a szándékos bűncselekmény elkövetője, ha korábban szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és a büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől az újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el”.

32 Az utóbbi néhány évben ez a szám már alacsony volt: 2013-ban 5, 2014-ben 1, 2015-ben 4,

szempontjából legfontosabbnak számító különös visszaesőké³³ 1 és 13,³⁴ a többszörös visszaesőké³⁵ pedig 4 és 23 között³⁶ mozgott.

- 2016-ban 3, 2017-ben 4, 2018-ban 8, 2019-ben 1, 2020-ben 12, 2021-ben pedig 2 „sima” visszaeső, a visszaeséskor szándékos emberölést elkövető terheltet tart számon a statisztika.
- 33 A régi Btk. szerint különös visszaesőnek minősült az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekményt követett el. (Btk. 137. § 15. pont) A szándékos emberölés vonatkozásában a különös visszaesés szempontjából hasonló jellegű bűncselekmény volt az erős felindulásban elkövetett emberölés, a népirtás; az emberrablás és az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak súlyosabban minősülő esetei; a terrorcselekmény, a légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése és a zendülés súlyosabban minősülő esetei, ha a halált szándékosan okozva követik el. [Btk. 166. § (5) bek.] A 2013. július 1-jétől hatályos új Btk. a réggel megegyezően szabályoz: „különös visszaeső az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekményt követ el” [459. § (1) bekezdés 31. pont *a*) alpont]; és a különös visszaesés szempontjából hasonló jellegű bűncselekmények köre [160. § (6) bekezdés] is változatlan (azzal, hogy az új Btk.-ban az egyik bűncselekmény elnevezése rövidült, és már csak „jármű hatalomba kerítésének” nevezik). Példaként lehet felhozni Magyarországról a különös visszaesésre Budai Józsefet, aki 1993-ben megölte a feleségét, amiért tízéves fegyházbüntetést kapott, majd a jó magaviseletéért engedélyezett egyik hétvégi eltávozás alatt 2000 decemberében újra gyilkolt; Tóth Gyulát, aki 1996-ban a testvérét gyilkolta meg, majd az ezért kapott hét év hat hónapos fegyházbüntetéséből 2000-ben feltételes szabadságra bocsátva megölte azt a férfit, aki őt szívességből a tanyájára befogadta, továbbá annak egyik, a férfi segítségére siető rokonát életveszélyesen megsebesítette; vagy a „battonyai rémként” is elhíresült Tóth Istvánt, aki 1995-ben megölt és megerőszakolt egy lányt, majd közvetlenül az ezért kiszabott 15 éves fegyházbüntetéséből való feltételes szabadságra bocsátása utáni öt éves próbaidő leteltét követően, 2010-ben ismét megölt egy nőt, egy másikat pedig 2011-ben megkísérelt megerőszakolni és megfojtani.
- 34 Mivel a halálbüntetés esetleges elrettentő hatása szempontjából a különös visszaesések mértékének változása kiemelt jelentőséggel bír, ezért ezt célszerűnek tűnik részletesen is ismertetni: 1997-ben 3, 1998-ban 1, 1999-ben 4, 2000-ben 3, 2001-ben 4, 2002-ben 2, 2003-ban 5, 2004-ben 5, 2005-ben 3, 2006-ban 5, 2007-ben 8, 2008-ban 4, 2009-ben 7, 2010-ben 4, 2011-ben , 2012-ben 13, 2013-ban, 2014-ben és 2015-ben 3-3, 2016-ban 4, 2017-ben 3, 2018-ban 5, 2019-ben 1, 2020-ben 0, 2021-ben 1 különös visszaesőként elkövetett emberölés történt.
- 35 A régi Btk. szerint többszörös visszaeső az, akit a szándékos bűncselekmény elkövetését megelőzően visszaesőként végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, vagy annak végrehajtását részben felfüggesztették, és az utolsó büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatóságának megszűnésétől a szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el. (Btk. 137. § 16. pont) A „sima” visszaesés szabályozásához hasonlóan ez a szöveg is 2010. május 1-je óta hatályos; a korábbi szöveget (a „vagy annak végrehajtását részben felfüggesztették” kitétel szövegbe iktatásával) ez esetben is a 2009. évi LXXX. törvény, egészen pontosan annak 42. § (4) bekezdése módosította. A 2013. július 1-jén hatályba lépett új Btk. a 2010 előttihez hasonló rendelkezést tartalmaz; eszerint „többszörös visszaeső az, akit a szándékos bűncselekmény elkövetését megelőzően visszaesőként végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és az utolsó büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől a szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el” [459. § (1) bekezdés 31. pont *a*) alpont].
- 36 Ugyanakkor az utóbbi években a többszörös visszaesők száma is érezhetően csökkent: az

5. Konklúzió

Abból, hogy a korábban halálbüntetéssel fenyegetett, de annak eltörlése után e szankcióval már nem büntethető bűncselekmények (vagyis lényegileg az emberölések) száma soha korábban nem látott alacsony szinten áll, illetve a megkísérelt és befejezett emberölések együttes számának alakulása szintén az utóbbi 50 év legalacsonyabb értékeit mutatja, valószínűsíthető, hogy a szándékos emberölést elkövetők motivációja között viszonylag kis szerepet foglal el a büntetés várható mértéke (ha a tett maga olyan, hogy annak mérlegelésére *egyáltalán* sor kerül). Ezért a statisztika nem támasztja alá, hogy a halálbüntetésnek kimutatható, érdemleges szerepe lenne az emberölések számának alakulásában, illetve hogy a halálbüntetés önmagában visszatartó erőt jelentene az életellenes bűncselekményt elkövetők döntő többsége számára. Természetesen nem zárható ki, hogy mindennek ellenére mégis van/lehet a halálbüntetésnek elrettentő hatása, hiszen ennek tényszerű kizárásához az kellene, hogy „lefuttassunk” egy olyan alternatív időszakot, amelyben minden tényező ugyanaz, csak éppen a halálbüntetést nem törölték el – ez pedig lehetetlen. Ezért elvileg nem zárható ki, hogy pl. 2022-ben, ha lett volna halálbüntetés, nem 89 befejezett szándékos emberölés történt volna, hanem még ennél is valamivel kevesebb;³⁷ ezt mérni vagy megállapítani azonban lehetetlen.

Ami a fenti adatok alapján biztosan állítható, az az, hogy *az emberölési trendeknek nem elsődleges vagy meghatározó tényezője a halálbüntetés*; hogy pedig tényezője-e egyáltalán bármilyen mértékben, az statisztikai módszerekkel már (éppen a marginális hatás miatt) nem mérhető.³⁸

utóbbi évtizedben a 23-as rekordot már meg sem közelítette a statisztika, és a 2009–2013 közötti évek (kerekítve) 7-es átlaga is a 2014–2021 közötti legutolsó nyolc évben (szintén kerekítve) 3-as átlagra csökkent. (Konkrétan a többszörös visszaesők száma az egyes években a következő volt: 2009: 9; 2010: 9; 2011: 5; 2012: 7; 2013: 6; 2014: 1; 2015: 4; 2016: 3; 2017: 1; 2018: 4; 2019: 3; 2020: 4; 2021: 3.)

- 37 Az biztosan nem állítható, hogy soha a történelemben nem volt még olyan ember, akinek a motívumrendszerében éppen a halálbüntetéssel való fenyegetettség tudata mozdította volna az el nem követés irányába a tervezett gyilkosságról való döntést; de az a fentiek alapján valószínűsíthető, hogy ez *sokkal* kisebb nagyságrendet jelenthet, mint amiről a közvélemény meg van győződve.
- 38 A jelen írásban is alkalmazott, az emberölési statisztikák lineáris elemzésén alapuló, egyszerű módszernél sokkal alaposabb, precízebb, módszertanilag megfelelőbb metódusok alapján lefolytatott egyesült államokbeli vizsgálatok is azt támasztják alá, hogy a statisztika nem tud perdöntő bizonyítékokkal szolgálni, és különböző módszerek és adatfelvételi technikák alkalmazása különböző „eredményekre” vezet. Lásd ehhez: Zoltan, Toth J.: The Deterrent Effect of the Death Penalty – from an Econometric Point of View. De iurisprudentia et iure publico, 2012/1-2., 151-186. (<http://dieip.hu/wp-content/uploads/2012-1-10.pdf>). Ugyanez magyarul: Tóth J. Zoltán: Halálbüntetés és elrettentő hatás: avagy mit mutatnak az empirikus felmérések? Valóság, 2008/6. szám, 50-81. o.)

